

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE, DANMARK OCH NORGE

GENOM

ERIK NOREEN

UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN OTTO VON FRIESEN
JÓN HELGASON MARIUS KRISTENSEN HJALMAR LINDROTH
MAGNUS OLSEN DIDRIK ARUP SEIP ELIAS WESSÉN

FEMTIOSJÄTTE BANDET.

FJÄRDE FÖLJDEN. TREDJE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG

LUND MCMXLII

INNEHÅLL.

Abrahamson, Erik, Genmäle	322
Afzelius, Nils, Till kommenteringen av Fredmans epistlar	61
Andersen, Harry, Runedansk <i>rita</i> og <i>rata</i>	251
Belfrage, Sixten, Anmälan av »Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally»	113
— Anmälan av »Hallvard Lie, Studier i Heimskringlas stil»	338
Bergman, Gösta, Sydliga provinsialismer i det bildade sven- ska talspråket	125
Frandsen, Ernst, Stanisław Sawickis Studier i Middel- alderens poetiske Stil	99
Friesen, Otto von, Runinskriften från Timans i Roma	275
Heyman, Viveka, Till Rökstenens »ikult(i)ka»	318
Hulthén, Lage, Anmälan av »Gudrun Lundström, Studier i nyländsk syntax	120
Jansson, Valter, Anmälan av »Mélanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen»	335
Larsson, Otto A., Genmäle	330
Laugesen, Anker Teilgård, Snorres opfattelse af Aserne	301
Ljunggren, Karl Gustav, Behandlingen av namn m. m. i våra äldre reformationsskrifter	1
— Anmälan av »Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacob- sen og Erik Moltke»	347
— Anmälan av »Anders Bæksted, Islands runeindskrifter»	355
Låftman, Emil, Tre län. <i>Inpiskare, smoking</i> och <i>slips</i>	291
Mezger, F., Aisl. <i>í dag</i> 'heute': as. <i>hiudigu</i> , deutsch <i>heute</i> — aisl. <i>í ár</i> : ahd. <i>hiuro</i> , <i>hiuro</i> < * <i>hiu jāru</i> 'heuer'	266

Moltke, Erik, Anmälan av »Runeninschriften im älteren Futhark, herausgegeben und erklärt von Wolfgang Krause»	105
Noreen, E., »Templets topp i skyn»	123
— Anmälan av »Bibliografi over Marius Kristensen's afhandlinger og artikler»	123
Olsson, Bror, Hebreiska i svenska familjenamn	316
Sawicki, Stanisław, Zum dänischen Laurin	267
Svennung, J., Eriks und Götvaras Wortstreit bei Saxo . .	76
Meddelanden	359

Behandlingen av namn m. m. i våra äldre reformationsskrifter.

Ett bidrag till bestämmandet av författar- eller översättarskap.

År 1893 gjorde R. Steffen i sin skrift *Våra första reformationsskrifter och deras författare*¹ ett uppmärksammat försök att med stöd av bl. a. språkliga argument komma till klarhet angående vem som var den egentlige upphovsmannen till den för nysvenskans vidkommande epokgörande översättningen av Nya testamentet år 1526, ävensom till de fyra anonyma reformationsskrifter, *Een nyttwgh wnderwijsning* och *Een skön nyttugh vnderwisningh* från år 1526, *Een liten boock om Sacramenten* och *En nyttog postilla* från år 1528, vilka vanligen tillskrivits Olavus Petri, författaren till nästan alla övriga kända reformationsskrifter. I fråga om de fyra senare påpekade Steffen bl. a., att de i påfallande grad uppvisade vissa namnformer, såsom *Pawel*, *Paul* etc., *Pedher*, *Pedhar* etc., vilka så gott som fullständigt saknades i Olavus Petris autentiska religiösa skrifter från åren 1527—1528; dessa användas i stället så gott som genomgående de latinska formerna *Paulus* och *Petrus*. Vidare hade Steffen observerat, att på vissa håll, framför allt i NT. förekom i stor utsträckning den för Olavus' autentiska skrifter främmande formen *Joannes* i stället för *Johannes*. Bl. a. under hänvisning till dessa förhållanden ville Steffen fränkänna Olavus Petri ledningen av översättningsarbetet, ävensom författarskapet till de nämnda smärre skrifterna. Som översättare och författare framfördes i stället den andra huvudpersonen i reformationens arbetet, Laurentius Andreae.

Denna Steffens teori blev intensivt bemött och tillbakavisad, men efter några årtionden var frågan mogen för ny behandling.

¹ Samlaren 1893, Extra häfte s. 5—61.

Det var denna gång Natan Lindqvist, som i Studier över reformationstidens bibelsvenska (1918) grep sig an med den lockande men mödosamma uppgiften att söka klarlägga språket i NT. 1526 och därefter undersöka huruvida detta stämde bättre överens med Olavus Petris eller Laurentius Andreæ's språk. Det gällde härvidlag att söka komma till rätta med den dialekt, som präglar NT. 1526, och då närmast det av Lindqvist påvisade och beskrivna i urkundens senare del utbildade s. k. normalspråket. Utslaget föll till förmån för Laurentius Andreæ, men det framhölls, att i urkundens förra parti dessutom Olavus Petris språk framträder på spridda ställen. Lindqvist hade med den metod han valt i sin för frågans uppfattning grundläggande avhandling att i första hand syssla med problem rörande ljudhistoria, ljudbeteckning och ortografi; endast i ringa utsträckning hämtade han sina argument från eventuella skiljaktigheter i ordförrådet, förekomsten av skiljaktigheter i fråga om bruket av skilda ord och uttryck, vissa syntaktiska förhållanden osv. Det är emellertid uppenbart, att metoden att å framför allt ljudhistorisk och ortografisk väg söka lokalisera författaren oundgängligen fordrar vissa förutsättningar, för att den skall kunna leda till målet. Om texten enbart föreligger i tryck, får den icke ha utsatts för alltför stora förändringar i nämnda avseenden i samband med tryckningen, vidare böra de personer, som eventuellt komma i fråga som författare, icke representera samma dialekt (eller varandra närstående dialekter). Mest med hänsyn till dessa frågor blev Nat. Lindqvists tes på flera håll icke accepterad, utan problemet om översättarskapet blev ånyo ställt under debatt, och debatten, som här icke skall rekapituleras,¹ har vuxit till den mest uppmärksammade inom svensk språkforskning under de senaste årtiondena. De från Lindqvists teori avvikande meningar, som framstälts, ha icke blivit oemotsagda; Nat. Lindqvist har själv i en lång rad av arbeten — efter vad det vill synas med avgjord framgång — bemött de framkomna invänd-

---

¹ Jfr t. ex. J. Palmér i Arkiv 42 s. 20 f. eller K. G. Ljunggren, Studier över verbalsammansättningen i 1500-talets svenska s. 4 not 1.

ningarna, varvid han vid flera tillfällen också framhållit vikten av att närmare undersöka de möjligheter, som ordförråd och syntax erbjuda.¹ Ett gemensamt drag för alla inläggen i denna omfattande diskussion, som ännu icke är avslutad,² är emellertid, att de nästan uteslutande hålla sig till frågor rörande ljudbeteckning och ortografi, frågor, som i detta sammanhang, som nyss antytts, äro ovanligt komplicerade. Under sådana omständigheter måste det vara av intresse att söka iakttaga huruvida icke material av helt annan art skulle kunna lämna några fingervisningar i denna betydelsefulla fråga. Då jag vid mina studier över verbalsammansättningen i 1500-talets svenska³ haft att i stor utsträckning bygga på material, härrörande från våra äldsta reformationsskrifter, har jag icke kunnat undgå att undersöka i vad mån fördelningen mellan olika sammansättningstyper kan lämna några upplysningar angående de diskuterade skrifternas härkomst. Resultaten av denna undersökning ha framlagts i en exkurs till ovan s. 2 anförda arbete.

Redan vid början av mitt exciperingsarbete för den ursprungligen utan några tankar på diskussionen om de äldre reformationsskrifterna planlagda undersökningen av verbalsammansättningen frapperades jag av vissa mycket påfallande motsättningar i den 1527 utkomna skriften *Swar påå tolf spørsmål mellan de partier, som författats av skriftens utgivare, Olavus Petri, och dem som härröra från katolicismens talesman, doktor Peder Galle.*⁴ Bland de mycket iögonenfallande olikheterna var också motsättningen mellan Olavus' *Paulus, Petrus* och Peders *Paul, Pawel, Pawel,*

¹ Nat. Lindqvist i Arkiv 46: 5, 52: 133 samt senast i Kyrkohistorisk Årsskrift 1937, s. 276, 280.

² Ett omfattande inlägg av Nat. Lindqvist i Arkiv 52 var, när detta skrevs (okt. 1936), endast delvis publicerat. Arthur Adells mycket viktiga bidrag till diskussionen hade likaledes ännu icke utkommit.

³ Se s. 2 not.

⁴ K. G. Ljunggren, Några olikheter mellan Olavus Petris och Peder Galles språkbruk i »Swar påå tolf spørsmål» (I: Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson s. 40—50).

Påuel, Ped(h)er, Ped(h)ar. Då jag gick igenom den mina undersökningar vidkommande vetenskapliga litteraturen, fann jag givetvis, att Steffen redan gjort och sökt utnyttja denna iakttagelse, men ett närmare studium av namnformerna i skriften visade, att olikheten mellan Olavus och Peder sträckte sig vida längre än vad Steffen iakttagit eller i varje fall angivit, framför allt i vad som gällde bruket av förkortade namn (se a. a. s. 48). Då det samtidigt var evident, att dessa olikheter icke kunde förklaras genom ingripande i samband med tryckningen, visade sig sålunda behandlingen av namn i 12Sp. vara ett framträdande karakteristikum för de båda författarna. Denna iakttagelse gjorde, att jag beslöt att i fortsättningen vid litteraturgenomgången samla icke endast de med verbalsammansättningen sammanhängande fallen utan även personnamn, ortnamn, indigenatsnamn och »geografiska» adjektiv, en uppgift, som visade sig förhållandevis enkel att genomföra. Bearbetningen av det sålunda erhållna materialet har visat, att olikheter av samma slag som de inom 12Sp. påträffade på flera håll kunna iakttagas och äro av den omfattning, att en granskning och diskussion av dem är av intresse för frågan om de omstridda äldre reformationsskrifternas proveniens.

Det är ingalunda min uppfattning, att behandlingen av namn o. d. nödvändigtvis skall vara ett schibboleth, som tillåter oss att på ett enkelt sätt konstatera vem som författat eller icke författat en viss skrift och gör andra och mera besvärliga undersökningar överflödiga. Men det har i detta fall syntts mig vara av intresse att i görligaste mån och så konsekvent som möjligt följa en enda linje, och då materialet är isolerat från det i de senaste årtiondenas diskussion använda, också isolera själva undersökningen, dvs. icke söka anknyta till eller indraga de argument, som hittills ventilerats, utan låta materialet tala för sig själv. En sådan parallellundersökning av outnyttjat material är enligt mitt förmenande av obetingat intresse för bedömandet av den så flitigt debatterade och betydelsefulla frågan om de olika reformatörernas andel i det litterära reformatjonsarbetet. Man bör icke heller underskatta det metodiska intresse, som en mera omfattande

undersökning av detta stoffs användbarhet vid författarskapsbestämningar erbjuder.

I det följande redogöres först för behandlingen av namn etc. i Olavus Petris autentiska skrifter (= aut.), därefter anställs jämförelse med de fyra anonyma reformationsskrifterna från åren 1526 och 1528 och slutligen utsträcker jämförelsen till NT. 1526.

En granskning av Olavus Petris behandling av person- och ortnamn samt nationalitetsbetecknande adjektiv ger vid handen, att Olavus i sina religiösa skrifter på det hela taget iakttagit stor konsekvens. Granskade äro Swar vppå jtt ochristelighet sendebreff (Ochr.) och Swar påå tolf spörmål (12Sp.), båda från år 1527, Jtt fögho sendebreff (Fögho send.), Een Christelighen formaning til Sweriges inbyggjare (Krön.pred.), Een Christelighen formaning til clerekrijt (Formaning), Een liten vnderuisning om Ehteskapet (Echt.), Een liten boock j huilko closterleffwerne forclarat warder (Klost.), Om gudz ordh och menniskios bodh (Gudz ordh), samtliga från år 1528, Een lijten Postilla (P30) från år 1530 samt Undervisning om människans ärliga skapelse (Ärl.skap.) och Om änglar (Ängl.) från 1530-talet.¹ Av dessa föreliggande endast de sistnämnda skrifterna i förf:s egenhändig manu- skript, varför den möjligheten naturligtvis finns, att behandlingen i de övriga, endast i tryck bevarade skrifterna kan ha påverkats i samband med tryckningen. Då emellertid de av mig tidigare behandlade förhållandena i den av två personer (Olavus Petri och Peder Galle) författade 12Sp. synas tala för att något ingripande i detta avseende icke skett och då Ärl.skap. i ifrågavarande avseende på de allra flesta punkter överensstämmer med de tidigare autentiska skrifterna, bör enligt min uppfattning en granskning av dessa ge oss en förhållandevis trogen bild av Olavus Petris vanor på denna punkt, en uppfattning, som utom av förhållandena i 12Sp. stärkes av andra förhållanden, som i fortsättningen komma att beröras.

---

¹ Samtliga skrifter ha genomgått i Hesselmanns upplaga.

Den andra och till omfånget ojämförligt största källan, varigenom vi erhålla förstahandskänedom om Olavus Petris språkbruk, Stockholms Stads Tänkebok 1524—1529 (StTb.), lämnar tyvärr ganska litet material för vår undersökning. Här föreligger visserligen ett mycket stort namnmaterial, men detta är till allra största delen inkommensurabelt i förhållande till materialet i de religiösa skrifterna. Det stora flertalet i StTb. mötande namn förekommer nämligen icke i de religiösa skrifterna. Inhemska namn eller bibliska och »religiösa» namn, som sedan länge använts vid namngivningen och vilkas gestalt vanligen förändrats mer eller mindre i svenskan eller i något långivande grannspråk, lämna inga jämförelsepunkter, då i de religiösa skrifterna mera ursprungliga namnformer användas. I ett mindre antal fall ha emellertid de i bruk varande och sålunda även i StTb. mötande namnen icke avlägsnat sig så långt från utgångspunkten, och jag har därför samlat dessa namn och indragit dem i jämförelsen.

Vid följande vanligare namn, huvudsakligen av bibliskt ursprung, ha inga eller inga nämnvärda¹ olikheter påträffats i Olavus Petris författarskap²:

Abel (P30 49), *Adam* (StTb. 155, P30 65), *Andreas* (P30 143), *Cain* (Ochr. 213), *Daniel* (12Sp. 248, Ärl.skap. 567), *Esaias* (Ochr. 190, Ärl.skap. 565; *Esayas* 1 g. i evangelietexten i P30 31, svarende mot NT:s *Esaias* på samma ställe), *Ezechias* (Krön.pred. 322), *Ezechiel* (Formaning 364, Ärl.skap. 573), *Gabriel* (P30 372, Ärl.skap. 568), *Hanna* (Klost. 492, Ärl.skap. 569), *Helias* (Ochr. 207, P30 32), *Heliseus* (12Sp. 280, Klost. 476), *Herodes* (Ochr. 180, P30 56), *Hester* (Klost. 492), *Hieremias* (Gudz ordh 552, Ärl.skap. 569), *Hieronymus* (Ochr. 168 och passim), *Hiob* (Ärl.skap. 556), *Jsaac* (12Sp. 310, Klost. 492), *Johel* (12Sp. 244), *Jonas* (P30 137), *Joseph* (Klost. 481, Ärl.skap. 568), *Luther* (Ochr. 155 och passim), *Marcus* (Ochr. 165, Ärl.skap. 574), *Maria* (Ochr. 206, Ärl.skap.

¹ Säsom sådana räknar jag t. ex. i enstaka fall uppträdande dubbelskrivning av tecken, där enkelskrivning är regel, och vice versa, sporadiskt inskott av *h*, där form utan *h* är ojämförligt vanligast och vice versa m. m. i samma stil.

² Samtliga anträffade beläggställen anföras icke, utan vanligen lämnas endast ett eller två belägg. Namnen anföras genomgående i nom., även om vissa anförda beläggställen innehålla oblik form.

568), *Martha* (P30 388), *Mattheus* (Ochr. 165), *Melchisedec* (Formaning 361), *Michea* (P30 41), *Moses* (Ochr. 192, Ärl.skap. 517), *Nicodemus* (P30 232), *Noha* (Echt. 450, Ärl.skap. 545; gen. *Noe* 1 g. Echt. 467, gen. *Nohe* Ärl.skap. 545, 546), *Olavus Petri* (Ochr. 153 och passim), *Osea* (Krön. pred. 327, Ärl.skap. 562), *Pilatus* (Ochr. 181, P30 445), *Philippus* (P30 142), *Rachel* (P30 57), *Rebecka* (Klost. 492), *Samuel* (Klost. 491), *Sara* (Klost. 492), *Silas* (12Sp. 237), *Simeon* (Gudz ordh 533, Ärl.skap. 569), *Zacharias* (P30 17, Ärl.skap. 568), *Zacheus* (P30 359).

De oerhört ofta förekommande namnen *Jesus* och *Christus* (även i förbindelserna *Jesus Christus* och *Christus Jesus*) behandlas överallt lika.

Detsamma gäller så gott som alltid de talrika latiniserade namnen på kyrkofäder, teologiska författare o. d.,¹ *Anthonius*, *Augustinus*, *Gratianus*, *Gregorius*, *Hieronymus* och många flera. Liksom förhållandet är vid de bibliska namnen äro en del dylika namn rätt vanliga, under det att andra endast uppträda sporadiskt. Såväl de bibliska namnen som namnen av det senare slaget behandlas genomgående lika; så gott som överallt böjas de på latinskt sätt, t. ex.: nom. *Christus* Ochr. 155, gen. *Christi* ibm, dat. *Christo* ibm 157, ack. *Christum* ibm, nom. *Moses* Echt. 446, gen. *Mosi* 12Sp. 257, ack. *Mosen* Ärl.skap. 518, gen. *Samuelis* Klost. 492, ack. *Samuelem* ibm 491, nom. *Zacheus* P30 359, gen. *Zachei* ibm 360, dat. *Zacheo* ibm 360, ack. *Zacheum* ibm 359, vok. *Zachee* ibm 360, nom. *Augustinus* Ochr. 164, gen. *Augustini* ibm 171, ack. *Augustinum* ibm 171, gen. *Aristotelis* Ochr. 185 osv.

Det följer av vad som här sagts, att varierande behandling är förhållandevis sällsynt inom Olavus Petris skrifter. En speciell grupp utgöres av de fall, där ett namn visar olika behandling i å ena sidan StTb., å andra sidan de religiösa skrifterna. Sådana fall äro: *Abraham*, så alltid i de religiösa skrifterna (t. ex. Formaning 361, Ärl.skap. 565), under det att StTb:s form är *Abram*, t. ex. 222, *Elizabeth*, så i de rel. skrifterna, t. ex. P30 374, Ärl.skap. 568; 1 g. *Elizabet* (P30 372), under det att StTb. har brokig växling, t. ex. *Elizabet(h)* 82, 92, *Elizebeth* 91, *Ellzabijt* 17, *Elzebij* 43, gen. *Elizabethte* 106 osv., *Jacob*, så alltid i de rel. skrifterna (t. ex. Ochr. 165, Ärl.skap. 565; ibland med latinsk böjning, t. ex. *Jacobi* Ochr. 170, *Jacobo* ibm), under det StTb. har omväxlande *Jacob*, t. ex. 54, och *Jacop*, t. ex. 135, *Johannes*, så praktiskt taget alltid i de rel. skrifterna (t. ex. Ochr. 170, Ärl.skap. 569; 1 g. *Joannes*

¹ När det i Echt. 461, 463 talas om *Guilhelmus* episcopus Sabiensis, i Klost. 505 om *Vilhelmus* Parisiensis, beror detta tydligen på att Olavus genom litteraturen kände dessa namn i respektive former.

Fögho send. 342, 1 g. *Jahannes* P30 73; åtminstone det sistnämnda fallet är med all sannolikhet att betrakta som tryckfel, då *Johannes* förekommer i omedelbar närhet). StTb. har samma form överallt i latinska förbindelser av typen *s(anc)ti joh(ann)is kyrkio* 141, *jnnan Joha(n)nis baptiste* 195, *S. Joh(ann)is baptiste dagh* 236; däremot förekommer brokig växling vid det försvenskade *Johan*, så 133, annars *Joan* 87, 108, 109, 332 (2 ggr), 334, *Joans(on)* 179 (2 ggr), 180 (2 ggr), 244, 303, *Joga(n)* 109, 126, 161, 181, 195, 335, *Joghan (Ioghan)* 157, 187, 195, 225, 256, 257, 274, 280, 303, 311, 331, 337, (2 ggr). Skrivningarna utan *h* äro vanligast fram till 1526 (fallen å s. 332, 334 äro från åren 1525 och 1526); i sammansättningen *Joanson* förekommer den i strödda fall hela tiden; skrivningarna med *g* och *gh* har jag observerat först fr. o. m. 1526, men därefter äro de avgjort vanligast. *Simon*, så i de rel. skrifterna (t. ex. Ochr. 163, P30 268), under det att StTb. huvudsakligen har *Symon*, t. ex. 32, *Symons(on)* 92, mindre ofta *Simon*, t. ex. 161, *Simo(n)s(on)* 93.¹ *Thomas*, så i de rel. skrifterna (t. ex. P30 192), under det att StTb. har *Tomas* endast 330 (2 ggr; från år 1524), gen. *Tomess(es)* 8, annars alltid *Tomos*, t. ex. 14.

Avvikelser av detta slag få enligt min mening icke tolkas så, att Olavus Petris egna former hyfsats i samband med tryckningen, utan det förefaller ytterst sannolikt, att Olavus i en del fall använt vardagliga svenska former, när det gällde svenska personer, men däremot brukat de högtidligare latinska formerna i de religiösa skrifterna, former som för en bildad man måste stå som de mera genuina och vilka uppbyros av en stark litterär tradition. Jfr den ovan omtalade växlingen *Joan* etc.: *Johannes* i StTb. Följaktligen få avvikelser av detta slag vanligen ingen eller ringa betydelse vid bedömandet av förhållandena i Olavus Petris autentiska religiösa skrifter.

Slutligen ha vi ett fåtal fall, där avvikelser föreligga inom de rel. skrifterna (stundom i förening med avvikelse i jämförelse med StTb.) *David* skrives konsekvent *David*, gen. *Davidz* (t. ex. 12Sp. 233, Ärl.skap. 565). 1 g. har antecknats *dawid* 12Sp. 301 och 2 ggr gen. *Dauids* Ärl.skap. 566, former, som icke kunna

¹ Som J. Palmér påpekat (Undersökn. i Olavus Petris språk s. 69) tillhör *i*-formen huvudsakligen åren 1527—1529 (alltså den tid, då de flesta av Olavus' autentiska skrifter, vilka också ha *i*, kommo till). Palmérs uppgifter böra emellertid kompletteras i så måtto, att sammansättningen *Simonson* dyker upp redan 1525 (s. 93) och i början av 1526 (s. 100).

tillmätas någon betydelse i jämförelse med de synnerligen vanliga *David*, *Davidz*. Mera påfallande är avvikelserna vid *Eva*. I Gudz ordh och P30 skrives konsekvent *Eua*, obl. *Euo* (t. ex. Gudz ordh 531, P30 361). Lika konsekvent skrives i Ärlskap. *Heua*, t. ex. 533 och passim. I ett fall som detta kan avvikelserna icke förklaras som tillfällig; antingen är *Eua* i Gudz ordh och P30 icke Olavus egen form eller också har han senare på denna punkt ändrat sin stavning. Då jag icke tror mig om att kunna uppvisa några säkra exempel på att namnformer mer eller mindre konsekvent korrigerats i samband med tryckningen, anser jag den sistnämnda förklaringen som mest sannolik.

Maria visar avvikelser endast i så måtto, att i gen. växla *Marie* och *Maries*. Detta sker stundom i en och samma skrift (t. ex. Ochr. 207, 212); annars tycks *Maries* vara den form, som avgår med segern; den är ensamhärskande i P30 och Ärlskap.

Paulus är Olavus' normalform i de rel. skrifterna. Den förekommer mycket ofta och är ensamhärskande i Ochr., 12Sp., Krön. pred., Fögho send., Formaning, Echt., Klost., Gudz ordh och Ärlskap. I 12Sp. frapperar här olikheten i jämförelse med Peder Galle, som nästan alltid använder försvenskade former såsom *S. Paul*, *S. Pauel*, *S. Pawel* m. fl.¹ Förhållandena i denna skrift synas mig tydligt visa, att *Paulus* är Olavus' genuina form, när det är fråga om aposteln och teologiska författare, t. ex. *Paulus* Helie och att denna form icke kommit till i samband med sättning eller korrigerings. Å andra sidan är det självklart, att de försvenskade formerna varit ytterst välbekanta för honom; de äro också de enda, som förekomma i StTb., där den vanligaste formen är *Pauel*, t. ex. 79, växlande med *Pawal* 21, *Paawal* 330 (1524), *Pauel* 241, *Påuel* 215. S. 241 förekomma vid sidan av varandra *Pauel*, *Påuel*, *Påual*. Den enda autentiska religiösa skrift, i vilken några av dessa former möta, är P30 som har *S. Pauel* 158, 159, *S. Paul* 213 mot bortåt 30 *Paulus*. Det är fullständigt otroligt, att dessa former skulle ha kommit till genom korrigerings; det

---

¹ Jfr Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson s. 47.

är tänkbart men knappast troligt, att de kommit till vid sättningen; rimligast är att Olavus här händelsevis kommit att använda en för honom välbekant form, som han emellertid annars icke brukade använda i sådant sammanhang.

Detta namn är alltså ett ytterligare exempel utöver de ovan anförda på den konsekventa dualism, som Olavus i vissa fall iakttagit i StTb. å den ena, i de rel. skrifterna å den andra sidan.

Petrus är Olavus' normalform för aposteln Petrus i de rel. skrifterna. Formen är ensamhärskande i Ochr., Krön.pred., Fögho send., Formaning, Echt., Klost., Gudz ordh och Ärl.skap. Även på denna punkt är en jämförelse med Peder Galles former i 12Sp. av stort intresse; det visar sig nämligen, att Peder så gott som uteslutande använder former som *S. Pedher*, *S. Pedhar*. Visserligen använder Olavus i denna skrift också 2 ggr formen *Pedher* (mot 10 *Petrus*), men som jag a. a. s. 46 f. visat, är det i det ena av dessa fall fråga om referat av ett Peder Galles yttrande; det andra fallet förklaras kanske lättast som ofrivilligt påverkat av Peder Galles språkbruk. I ytterligare en autentisk skrift möta ströfall av *Pedher*, nämligen i P30 52, 54 (2 ggr), dvs. 3 fall mot 25 *Petrus* ibm. I StTb. är däremot *Peder* den form Olavus genomgående använder, t. ex. 4, då det icke någon enstaka gång är frågan om just aposteln Petrus i latinska förbindelser, såsom *Jn vig(ilia) Cathedre petrj* 50, eller när namnets bärare är tysk, i vilket senare fall formen är *Peter*, t. ex. *Pet(er) swante aff dantzske* 239. Likaledes heter det i de rel. skrifterna alltid *Pedher* (*Galle*) o. d., t. ex. 12Sp. 225 och passim. Liksom vid *Paulus* — *Paul* finner jag det mest sannolikt, att de högst enstaka formerna av *Pedher* kommit till genom att Olavus mer eller mindre oförhappandes kommit att i ett religiöst arbete använda en form, som var hans genuina, när det gällde profana personer. Förhållandena i StTb., 12Sp. och Ärl.skap. framhäva här ytterligare starkt den ovan påtalade vid vissa namn iakttagbara dualismen.

I En svensk krönika (c. 1540), som visserligen icke föreligger i Olavus' egenhändiga manuskript men som dock i väsentliga stycken överensstämmer med de autentiska religiösa skrifterna

från 1520-talet i fråga om behandlingen av namn o. d., förekomma på några ställen för Olavus annars främmande former av Paulus och Petrus: *Sancti Pedhers och S. Pawels affton* 187:19; *S: Pedhers och S: Påuels dagh* 199. Det torde icke vara för djärvt att antaga, att dessa formler övertagits direkt från någon av Olavus' källor; den olika stavningen av Paulus är också snarast ett indicium i denna riktning. I ett tredje fall: *sancte Pedher, sancte Pawale* 126:5 är det fråga om avskrift («copia» enligt Olavus' egna ord) av ett dokument, och Olavus har tydligen icke tagit sig för att ändra namnformerna.

Salomo uppvisar en växling av liknande slag som *Eva*. I Ochr., 12Sp. och Klost. förekommer endast *Solomon* (Ochr. 190, 12Sp. 248, 255 (3 ggr), Klost. 495). I Krön.pred. är däremot *Salomon* ensamrådande: 318, 320 (2 ggr), 322 (2 ggr). I P30 förekommer *o*-formen 2 ggr s. 358 och *a*-formen 1 g. s. 314; i samma arbete möter fem. *Solome* 172, *Salome* 173. I Ärl.skap. slutligen finnas endast *a*-former: 556, 563, 575. Eftersom formen med *o* förekommer 4 ggr i 12Sp., där jag finner det tydligt, att någon korrigerig av de olika författarnas namnformer icke skett, och eftersom formen med *a* möter 3 ggr i den i Olavus' egenhändiga manuskript föreliggande Ärl.skap., böra båda formerna uppfattas som Olavus', men han har tydligen vacklat en del mellan dem, innan han slutligen tycks ha stannat för *Salomon*.

Stephanus är enda hos Olavus mötande form i Ochr. 206, Gudz ordh 556 och Ärl.skap. 574. I P30 användes däremot den svenska formen *Staffan* s. 47 och 358, vilken även ofta förekommer i StTb., t. ex. s. 1.

Granskningen av Olavus Petris sätt att behandla personnamn har sålunda visat, att Olavus på det hela taget härvidlag iakttagit stor konsekvens. Avvikelserna i förhållande till StTb. äro, som ovan visats, helt naturliga, och av de övriga fallen är det egentligen endast *Eua:Heua* och *Solomon:Salomon*, som visa någon påfallande växling.

Även vid geografiska namn och nationalitetsbetecknande substantiv och adjektiv iakttagas vanligen god konsekvens i Olavus

Petris autentiska religiösa skrifter. Följande former anföras som exempel: *j Constantinopolen* (12Sp. 269, Echt. 457), *Corinther* (Ochr. 201, Gudz ordh 537), *Galater* (Ochr. 163, Ärl.skap. 575), *Hebreer* (Ochr. 178, Klost. 477), *Hierusalem* (12Sp. 237, P30 15), *Jrael* (Ochr. 192, Ärl.skap. 562), *Jraeliter* (Krön.pred. 317, P30 379), *Samaritan*, pl. -er (P30 151, 309), *Stocholm* (Föggho send. 350; ävenledes StTb:s form), *Swensk* (Klost. 491, P30 369), *Sverige* (Ochr. 154, P30 3).

Avvikelserna äro här dock förhållandevis flera än vid personnamnen. Ofta är det emellertid fråga om helt obetydliga inadvvertenser i fråga om stavning, vilka icke kunna tillmätas någon betydelse vid denna undersökning, t. ex.: *Colosser* Ochr. 201 — *Collosser* Klost. 484, *Danmarc* Ochr. 159, Föggho send. 338 och passim — *Danmarck* Ochr. 153, 159 — *Danmark* ibm 181, 218 (alltså 3 olika former i en och samma skrift), *Frankarike* Ochr. 158, P30 212 — *Frankerike* P30 212, *Greker*, pl. Echt. 465 — *Greck* Ochr. 157 — *Greeck* Klost. 491, *Grekisk* Echt. 465 — *Grekesk* ibm, *Judisk* Ochr. 183 — *Judesk* Ärl.skap. 567.

Mera påfallande avvikelser äro endast följande: *Egypten* Klost. 504, P30 56, 62, 71 — *Egypti land* P30 56 (3 ggr), *Ephesier* Ochr. 209, 12Sp. 244 — *Epheser* Ärl.skap. 558, *Galilea land* P30 62 och passim — *Galilea* ibm 81, 307, *Philippenser* Ochr. 206 — *Philipper* ibm 214 och oftare, *the Romare* Ochr. 163, Krön.pred. 323, Klost. 496, P30 38 och passim, Ärl.skap. 555, 561 — *the Romerske* Ochr. 191, 203, 12Sp. 243, 244, P30 40, 89, *Syon* P30 17 (3 ggr) — *Zion* ibm 290, *Tysk* Klost. 441 — *Tydzsk* 369. Vissa av dessa växelformer har Olavus tydligen övertagit från NT.1526: *Egypti land*, *Galilea* — *Galilee land*, *the Romerske*.

Både bland personnamnen och i den senast anförda gruppen förekomma flera fall, som endast anträffats en gång och vilka därför icke behöva anföras i detta sammanhang, även om de ibland kunna vara av betydelse vid de jämförelser, som längre fram anställas.

Ett iögonenfallande karaktistikum för Olavus Petri är vidare, att han vid anförande av bibelställen så gott som alltid använder

hänvisningar av typerna: *Och scriffuar doch S. Paulus til the Corinthher ath . .* Ochr. 201, *hafde icke S. Paulus scriffuet ther emoot till the Galather och Colosser ibm, Scriffuar oss S. Mattheus, at . .* P30 97, och därjämte lämnas vanligen i marginalen en mera exakt hänvisning i form av förkortning + kapitelhänvisning. Däremot förekomma förkortningar av bibelställen ytterst sällan inne i texten i Olavus Petris autentiska religiösa skrifter (jfr s. 21).

I detta sammanhang bör man även beakta de förkortningar, vilka återfinnas i marginalerna, när Olavus vill giva en mera exakt hänvisning. Det visar sig nämligen, att även detta material är väl värt att indraga i de jämförelser, som här komma i fråga. Som man kan vänta, återspegla förkortningarna så gott som alltid de stavningar, som användas inne i texten. Konsekvensen är även på denna punkt i regel stor; mera påfallande avvikelser äro sällsynta. Materialet fördelar sig på följande sätt:

Actus Apostolorum förkortas vanligen *Act.* (Ochr., 12Sp., Krön.pred., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 20 ggr). Som sällsyntare variant uppträder *Actu.* (Ochr., 12Sp., Echt. = 4 ggr). Dessutom förekomma vardera 1 g. *Actuum* (Formaning 357) och *Actt.* (P30 257).

Apocalypsis: Apoc. Ochr. 213, *Apoca.* Klost. 487, 504, Ärl.skap. 540, 541 och Ängl. 584.

Ad Colossenses: Colos. Ochr. 201, *Coloss.* 12Sp. 254, *Collos.* ibm 272, *Colo.* Klost. 484, 491, Gudz ordh 546, *Collo:* Ärl.skap. 519.

Ad Corinthios I och II: j. resp. ij. Cor. (Ochr., 12Sp., Form., Echt., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap., Ängl. = 56 ggr).

Daniel: Danielis 12Sp. 248, *Dani:* Ärl.skap. 567.

Deuteronomium: Deu. (Ochr., Krön.pred., P30, Ärl.skap. = 5 ggr), *Deut.* (Ochr., 12Sp., Form., Gudz ordh = 13 ggr). 1 g. *Deuth.* Formaning 356.

Ecclesiasticus: Eccle. Klost. 490, 507, Ärl.skap. 556.

Ad Ephesios: så gott som uteslutande *Ephe.* (Ochr., 12Sp., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 17 ggr). Endast i ett enstaka fall förekommer *Eph:* Ärl.skap. 573.

Esaias: så gott som uteslutande *Esa.* (Ochr., 12Sp., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 17 ggr). 1 g. utskrivs *Esaie.* P30 97, och 1 g. möter *Jsa:* Ärl.skap. 555.

Exodus: Exo. (Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 5 ggr), *Ex.* P30 366.

Ezechiel: Eze. (12Sp., Formaning, Ärl.skap. = 4 ggr), *Ezec.* P30 297.

Ad Galatos: Gala. (Ochr., 12Sp., Formaning, Echt., Klost., Gudz ordh, Ängl. = 15 ggr), *Galath.* 12Sp. 275, *Galatas* Klost. 485, 491, *Gal:* Ärl.skap. 573, 575.

Genesis: Gene. (Formaning, Echt., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap., Ängl. = 23 ggr), *Gen.* P30 40.

Ad Hebræos: Hebre. (12Sp., Formaning, Echt., P30, Ärl.skap. = 8 ggr).

Hieremias: Hiere. (12Sp., Gudz ordh, Ärl.skap. = 6 ggr), *Hie.* P30 56.

Hiob: Hiob Ärl.skap. 556.

Jacobi epistola: Jacobi 12Sp. 245, P30 253, *Jacob.* 12Sp. 249.

Evangelium Johannis: Joh. (Ochr., 12Sp., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 32 ggr), *Jöh.* 12Sp. 263, 271, 282, Formaning 362, *Johannis* Gudz ordh 528, *Johan.* 12Sp. 245, 255, Gudz ordh 531, 532, 543, P30 26, 67, 164, *Joha.* 12Sp. 257 (2 ggr), *Jo.* Gudz ordh 531, 533, 549. Som synes råder rätt stor växling i 12Sp. och Gudz ordh, men nästan överallt utskrivs *h*.

Josue: Josue 12Sp. 304, *Jos:* Ängl. 583.

Judæ epistola: Jude Gudz ordh 546, *Jud:* Ängl. 583.

Leviticus: Leui. 12Sp. 296, P30 366, Ärl.skap. 546.

Evangelium Lucæ: Luce (Ochr., 12Sp., Formaning, Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 26 ggr).

Machabæorum: Machab. 12Sp. 303.

Evangelium Marci: Mar. (Ochr., 12Sp., Formaning, Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 7 ggr), *Marci* 12Sp. 303.

Evangelium Matthæi: Math. (Ochr. 9 ggr, 12Sp. 4 ggr, Formaning 2 ggr, Gudz ordh 2 ggr = 17 ggr), *Matth.* (Ochr. 4 ggr, 12Sp. 2 ggr, Krön.pred. 2 ggr, Gudz ordh 2 ggr, Ärl.skap. 9 ggr = 19 ggr), *Mat.* (Ochr. 2 ggr, 12Sp. 17 ggr, Formaning 1 g., Klost. 1 g., Gudz ordh 1 g., P30 2 ggr = 24 ggr), *Matt.* (Formaning 2 ggr, Echt. 3 ggr, Klost. 7 ggr, Gudz ordh 10 ggr, P30 1 g. = 23 ggr). *Math.* och *Mat.* äro alltså de dominerande formerna i Ochr. resp. 12Sp., under det att *Matt.* har sin huvudsakliga förekomst i Echt., Klost., Gudz ordh och P30. *Matth.* slutligen slår icke igenom förrän i Ärl.skap.

Michæa: Michee. P30 68, 70.

Numeri: nume: Ängl. 585.

Osea: Osee. Krön.pred. 327, P30 55, 56, Ärl.skap. 562.

Petri epistola I och II: j. resp. ij. Pe. (Ochr., 12Sp., Krön.pred., Formaning, Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 15 ggr), *j. resp. ij. Petri(j)* 12Sp. 233, Krön.pred. 322, P30 130, 140, Ärl.skap. 519, 2 *Pet:* ibm 575.

Ad Philippenses: Philip. Ochr. 206.

Proverbia Salomonis: Prouer. (Ochr., 12Sp., Krön.pred., Echt., Ärl.skap. = 11 ggr).

Liber Psalmorum: Psal. (Ochr., 12Sp., Krön.pred. = 7 ggr), *Ps. (ps.)* (12Sp., Echt., Gudz ordh, P30, Ärl.skap., Ängl. = 19 ggr).

Regum I—IV: j. osv. Reg. 12Sp. 280, Ärl.skap. 565, Ängl. 583, re: Ängl. 585 (2 ggr).

Ad Romanos: Roma. (Ochr., 12Sp., Krön.pred., Klost., Gudz ordh, P30, Ärl.skap. = 45 ggr), *Ro.* Gudz ordh 533, 535, 553, P30 176, 213, 351.

Liber Sapientiae: Sapie. Ochr. 198, *Sapie.* Echt. 467, *Sap.* Gudz ordh 537, *Sapi:* Ärl.skap. 530,¹ 571.

Ad Thessalonicenses I—II: j. resp. ij. Thess. (Ochr., 12Sp., Gudz ord = 5 ggr), *Tessa.* (Ochr., Formaning, Gudz ordh, P30 = 4 ggr), *Tess.* (Klost., Gudz ordh, P30 = 5 ggr), *Thes:* Ärl.skap. 573.

Ad Timotheum I—II: j. resp. ij. Timo. (Ochr., 12Sp., Formaning, Echt., Gudz ordh, P30 = 16 ggr), *Timot.* Ochr. 193, 210, 214, *Timoth:* 12Sp. 268, Ärl.skap. 533, 543, 572 (*j. timoh.* Ochr. 216 feltryck?).

Ad Titum: Titum 12Sp. 275.

Zacharie: Zachar. P30 17.

Jag övergår så till de 1526 och 1528 utkomna icke autentiska skrifter, som vanligen brukas tillskrivas Olavus Petri och som utan några allvarligare reservationer upptagas som hans i Samlade Skrifter 1914—1917, alltså Een nyttwgh vnderwijsning och Een skön nyttugh vnderwisningh från år 1526, Een liten boock om Sacramenten och En nyttog Postilla från år 1528.

Beträffande de två första äro utsikterna att nå något mera användbart resultat från början mindre på grund av det föga gynnsamma utgångsläget. Vi sakna nämligen fullt samtida jämförelsematerial (de enstaka fallen i StTb. kunna härvidlag icke ge några upplysningar av intresse), då de äldsta av Olavus Petris autentiska religiösa skrifter först kommit till följande år, 1527. Därtill kommer för SkNyttU:s vidkommande detta arbetes karaktär av översättning, vidare dess ytterst obetydliga omfång, vilket fullt motsvaras av materialets knapphet.

På denna senare punkt äro vi bättre lottade i fråga om NyttW., som ju är en omfångsrik skrift. En jämförelse med Olavus' aut.

¹ Så Ahnfelt, Hesselman: *Spai.*

visar, att behandlingen av namnen på de flesta punkter överensstämmer. Så har NyttW., för att blott nämna ett särskilt anmärkningsvärt fall, den för Olavus kännetecknande formen *Solomon* 6, 7. Mera påfallande avvikelser från aut. äro å andra sidan sällsynta. I många fall innebära smärre avvikelser intet uppseendeväckande i jämförelse med Olavus' språkbruk för övrigt. Så har t. ex. NyttW. 1 g. *Abraam* 27 mot *Abraham* 10 ggr, därav 1 g. på samma sida som den förstnämnda formen. Jfr *Abram* i StTb; det enstaka *Abraam* i NyttW. kan dessutom vara tryckfel. Andra sådana obetydliga avvikelser äro *Ciprianus* 33 mot *Cyprianus* Ochr. 168, 175, 178, ack. *Pylatum* 84 mot *Pilatus* 34, 38 (2 ggr), så alltid hos Olavus; jfr emellertid växlingar av typen *Simon*—*Symon* i StTb., *Elizabet* utan *h* genomgående (15 ggr) mot *Elizabeth* i P30 374, 378, 379, 380, 383 (6 ggr), 384, 385 (5 ggr), Ärl.skap. 568, utan *h* 1 g. P30 372, ack. *Hieremian* 106 mot *Hieremiam* Ärl.skap. 556, *Sion* 110 och ytterligare 10 ggr mot *Syon* P30 17 (3 ggr), *Zion* ibm 290. Eftersom vi sakna användbart samtida jämförelsematerial av Olavus' hand, kunna vi beträffande sådana smärre avvikelser icke bortse från den möjligheten, att Olavus någon gång 1526 eller 1527, förrän aut. började utkomma, ändrat sitt sätt att behandla dessa namn, ett antagande som ju dessutom skulle kunna stödjas av hänvisningen till Olavus Petris numera av J. Palmér noggrant utredda omläggningar av sin ortografi under den tid han förde pennan i StTb.

Mera påfallande äro emellertid följande avvikelser:

Job 50, 92, 94 mot *Hiob* Ärl.skap. 556. Tidslatituden mellan de båda formerna är dock för stor för att avvikelserna skall kunna tillmätas någon betydelse.

Noe, obl. 10 mot obl. *Noha* Echt. 450, nom. *Noha* Ärl.skap. 546, gen. *Nohe* ibm 545, 546 men gen. *Noe* 1 g. Echt. 467.

Paul, *Pawal*, *Paul*, *Pawel* 12 ggr (5, 15, 26, 28, 29, 50 (2 ggr), 84, 88, 91 (3 ggr)) mot *Paulus* 25 ggr, under det att i Olavus' aut. *Paulus* är den praktiskt taget ensamhärskande formen (jfr ovan). Detta förhållande jämte det parallella förhållandet vid *Petrus* (se nedan) är också ett av R. Steffens huvudargument, när han fränkänner

Olavus mera djupgående inflytande på språket i NyttW. (Steffen a. a. s. 22).

Pedher, Pädher 4 ggr (6, 88, 91 (2 ggr)) mot *Petrus* 4 ggr (29, 35 (2 ggr), 46), vilken senare form är Olavus' i aut. (jfr ovan).

Colossenser 15 mot *Col(l)osser* Ochr. 201, Klost. 484.

Til the römersca, Römerska 33, 99 mot *til the Romerske(-a)* o. d. eller *til the Romare* (se s. 12).

Dessa avvikelser äro som sagt mera påfallande än de först anförda. Icke desto mindre kan man icke utan stor försiktighet använda dem isolerat som ett argument mot Olavus Petri, ty samma förklaring kan här tillgripas som vid den första gruppen; det finns ingenting, som absolut hindrar antagandet, att Olavus skulle kunna ha ändrat sitt sätt att behandla dessa namn någon gång 1526 eller 1527. Hur han skrev religiös prosa 1526, då dessa skrifter utkommo, veta vi icke.

Emellertid göra vissa ovan anförda omständigheter det troligt, att sådana avvikelser som de nu senast anförda icke äro att förklara som tillhörande Olavus' språkbruk före 1527. Särskilt gäller detta *Paul* etc. för *Paulus*, *Pedher* etc. för *Petrus*. Som ovan påpekats använder Olavus i StTb. och detta redan 1526 och dessförinnan konsekvent inhemska former som *Joan*, *Joghan*, *Peder* o. d. i fråga om svenskar men *Johannes* och *Petrus*, när det är fråga om någon apostel eller något helgon, omständigheter, som synas visa, att Olavus redan vid denna tidpunkt brukat använda latinska former i fråga om dessa senare.

En iakttagelse av värde för bedömandet av namnformernas betydelse vid undersökningar angående författarskapet kan måhända göras i samband med granskningen av NyttW. Jag har ovan haft anledning att framhålla, att 12Sp. visar, att namnformerna där icke påverkats vid sättning eller korrigerings. En liknande iakttagelse kunna vi kanske göra genom att jämföra NyttW. med den året förut (1525) från samma officin, J. Richolffs, utgångna Den svenska tideboken. J. Palmér har (Arkiv 42 s. 34 ff.) velat göra gällande, att samma två sättare satt båda de nämnda arbetena, under det att S. Henning (Arkiv 46 s. 113 ff.,

293 ff.) trott sig kunna konstatera, att en och samma korrektör varit verksam vid tillkomsten av bl. a. Tid. och NyttW., ett påstående, för vilket han förefaller mig ha lämnat goda skäl. Hur som helst är det ganska troligt, att samma personal använts vid tillkomsten av de två skrifterna. Under sådana omständigheter är det emellertid av intresse att konstatera, att vissa av de allra oftast mötande namnen konsekvent stavas på olika sätt i de två skrifterna.

Så stavar NyttW. det oerhört vanliga *Kristus* alltid *Christus* och det ävenledes vanliga *Jesus* stavas alltid på detta sätt. I Tid. äro båda namnen ytterst vanliga, men *Kristus* stavas där så gott som genomgående *Cristus* (*Christus* 13, 42) och *Jesus* skrives nästan alltid *ihesus* eller *Jhesus* (*Jesu* 101, *iesu* ibm). *Jerusalem* stavas i NyttW. alltid *Hierusalem* (10 ggr), under det att Tid. har denna form endast 1 g. (18), däremot *Jherusalem* 3 ggr (14, 22, 45), *ihersalem* 1 g. (18).

Sion stavas alltid så i NyttW. (11 ggr), under det att Tid. lika konsekvent har *Syon* (8 ggr).

I den mån man vågar antaga, att samma personal medverkat vid båda skrifternas tillkomst, tala dessa olikheter för att några mera ingripande förändringar icke företagits i fråga om namnen.

I samma riktning kan det förhållandet tala, att det kasserade A-arket till NyttW.,¹ som i förhållande till normalarket uppvisar påfallande många avvikelser i fråga om ortografien, icke avviker i fråga om namnens behandling, men materialet är på denna punkt så litet, att det icke tillåter några bestämda slutsatser.

I fråga om marginalhänvisningarna uppvisar NyttW. ett antal former, som icke finnas i Olavus Petris aut. (jfr s. 13 ff.):² *Apo.*: 46, *Deute.* 11, 23, *Hebr.* 33 (jämte *Hebre.* 27), *Job.* 50, *Coll.* 5 (jämte *Coloss* 15, 27), *Levit.* 23 (jämte *Leui.* 108), *Lu.* 12 ggr (jämte *Luce.* 1 g. s. 50), *Petr.* 32, 33, 45, 46 (jämte *Pet.* 5, 30, *Pe.* 88, 91), *Phil.*

¹ Se Aksel Andersson i *Skrifter från reformationstiden* 3 s. LXXXI ff.

² Då intet annat anges, är formen den enda förekommande.

47, 50, 76, *Pro.* 7 (jämte *Prouer.* 6). Jfr även marg.-hänv. *August. epi.* 157 s. 46 av en för Olavus' aut. främmande typ.

Vidare bör anmärkas, att Johannes-evangeliet här regelbundet förkortas *Johan.* (11 ggr), under det att Olavus har stor växling. Formen *Pet.* (se ovan) möter annars hos Olavus endast 1 g. så sent som i Ärl.skap. 575. *Liber Psalmorum* förkortas genomgående *Psal.* (18 ggr), under det att aut. (utom 12 Sp.) ha övervägande *Ps.*

Naturligtvis kan man även på denna punkt icke helt avvisa ett antagande, att Olavus ännu vid den tidpunkt, då NyttW. kom till, vacklat och använt vissa förkortningar, som han nästa år ersatte med andra. Vidare kan man i detta fall antaga, att vissa förkortningar övertagits från den tyska förebilden, vilket naturligtvis minskar värdet av detta material. Emellertid visa P28 och NT. i fråga om marginalhänvisningarnas form stor frihet i förhållande till de tyska förlagorna, vilket givetvis ökar möjligheterna för att så också skall vara förhållandet med hänvisningarna i NyttW. Det väcker också en viss undran, att här förekomma så pass många varianter, som aldrig anträffas i de autentiska skrifterna. Det vore ju förklarligt och naturligt, om NyttW:s *Deute.* senare ersattes med aut:s *Deut.* eller *Deu.*; mindre praktiskt skulle Olavus däremot bete sig, om han under förutsättning, att han verkligen författat NyttW., bytt ut dess konsekventa *Lu.* mot aut:s lika konsekventa *Luce* eller ersatt NyttW:s likaledes konsekventa *Johan.* med en mångfald varianter. Jag är därför snarast benägen för att i dessa marginalhänvisningar se ytterligare ett indicium av samma slag som den närmast förut behandlade namngruppen.

Som sammanfattning av förhållandena vid namn o. d. i NyttW. kan då sägas, att de senast anförda grupperna av mera påfallande avvikelser från Olavus Petris aut. visserligen till följd av vår synnerligen ofullständiga kännedom om Olavus' religiösa språkbruk år 1526 icke ensamma kunna läggas till grund för att fränkänna Olavus författarskapet men att de i den mån andra skäl kunna åberopas för en sådan uppfattning förtjäna allt beaktande.

SkNyttU. erbjuder ett mycket obetydligt material, som emel-

lertid i fråga om marginalhänvisningar uppvisar flera avvikelser från förhållandena i Olavus' aut.: *Deute.* 145 (2 ggr), 146, 147 (jänte *Deu.*, *Deut.* 145), *Jac.* 144 (2 ggr), *Job.* 145, *Joan.* 143 (2 ggr), 145 (7 ggr), 146 (3 ggr) (jänte *Jo.* 6 ggr), *j. Corint.* 145 (jänte *Cor.* 143), *Tit.* 144.

Av särskilt intresse är *Joan.*, vilket fullt otvetydigt återgiver ett fullt utskrivet *Joannes*, en form, som är främmande för aut. Varianten *Jo.* möter i aut. först 1528. Vidare har SkNyttU. utslutande *Matt.* (16 ggr), under det att aut. icke ha denna form förrän 1528; 1527 ha de antingen *Math.* eller *Mat.*, någon gång *Matth. Pet.* 143 möter i aut. först i Ärl.skap. 575, och slutligen har SkNyttU. liksom NyttW. endast *Psal.* 146 (2 ggr), 147 mot aut:s normalform *Ps.*

Vid *Sacr.* äro vi i den lyckliga omständigheten att kunna jämföra med en lång rad samma år, 1528, utkomna autentiska skrifter av Olavus Petris hand. En sådan jämförelse visar i fråga om behandlingen av de enskilda namnen endast få avvikelser från aut., en omständighet, som emellertid här lika litet som vid övriga ifrågakommande skrifter med nödvändighet behöver peka på Olavus Petri, eftersom det är mycket troligt, att flera olika teologiska författare vid denna tid liksom i våra dagar behandlat de utländska namnen på väsentligen samma sätt. I sådana undersökningar som denna är det därför i ojämförligt mycket högre grad avvikelserna än överensstämmelserna, som kunna ge vinkar av intresse. På annat ställe (Studier över de sammansatta verben i 1500-talets svenska s. 190 f.) har jag påpekat, att de olika typerna av sammansatta verb i *Sacr.* äro fördelade på ett sätt, som ganska påfallande skiljer sig från förhållandena i Olavus' samtida aut., och av denna anledning sett mig föranlåten att ansluta mig till dem som av andra skäl vilja fränkänna Olavus författarskapet till denna skrift. Även i här ifrågavarande avseende kunna emellertid omständigheter framdragas, som alldeles avgjort peka bort från Olavus Petri.

I första hand ha vi då att lägga märke till två sätt att hänvisa

till bibelställen eller teologiska skrifter, vilka äro främmande för Olavus' aut. Det ena är följande typ med efterställd latinsk genitiv: *emoot thet andra sändebreffuit Gaudencij* 428, *j fierde boken Mosi* 427 (2 ggr), likn. 429 (2 ggr), 435, 437, *j första boken Samuelis* 429, *Then boken Machabeorum* 428, likn. 429; jfr också: *vthur Machabeorum then andra boken* 428. Vidare förekommer i Sacr. inne i texten ofta hänvisningar till bibelställen i form av relativt starka förkortningar, t. ex.: *epter gudz eghen tilseyelse Esa. lv. 442, emoot oppenbara gudz bodh Gene. iij. 394, Döpelsen är jtt tekn til troonas rättfärdigheet, j hvilko then gamla meniskian och syndakroppen affdödhadher, reengiorder aff syndene, och rättfärdugat warder, Matt. och Mar. j the yttersta Capitelen, och Roma. vj 376 osv.*

Båda dessa stilistiska grepp äro på det hela taget främmande för Olavus Petris aut. Dessa utmärka sig på denna punkt, som tidigare omtalats, för en vida smidigare språkbehandling med namnet på det citerade arbetet mera fast inkomponerat i sammanhanget (men ofta åtföljt av en förkortning i marginalen). Följande exempel illustrera det så gott som ensamhärskande sättet att hänvisa i de autentiska skrifterna ¹: *Ty såå säger gudh genom Mosen (+ i marginalen: Deut. xxxij.)* 12Sp. 261; *Moses j sin första book, eller och (rättare at seyandes) then helge ande genom mosen sägher (+ i marg.: Gene. j)* Echt. 446. (Detta) *war foresagdt genom Esaiam profheten (+ i marg.: Esa. vj)* Klost. 494, *som Marcus Christi ordh bescrifuwar, Eller och som Mattheus Christi ytersta befallning bescriffwar (+ i marg.: Mar. vlti, Math. vlt)* Formaning 355, *then boken som scriffuen är om the Machabeer* 12Sp. 303, *som S. Paulus til the Romare och Corinther nogh gaff til kenna (+ i marg.: Roma. xvj, j. Cor. iij)* Klost. 496, *som S. Paulus om talar til the Romerske (+ i marg.: Roma. j)* Ochr. 191. Tilläggas bör dock, att denna typ också förekommer i Sacr. i rätt stor utsträckning, t. ex.: *Ty S. Paulus segher (+ i marg.: Roma. xi)* 406.

¹ Jag har med flit valt exempel innehållande hänvisning till samma källor som i de ovan anförda exemplen.

Att dessa omständigheter äro av betydelse vid bedömandet av författarskapet till skrifter från denna tid visas åter av förhållandena i 12Sp. I de av Peder Galle författade partierna vimlar det av ex. på hänvisningar inne i texten av typen: *Teslikes förkyunnar S. Pauel j. Cor. v. säyandis* (osv.) 238, under det att hänvisningar i marginalen saknas. Vanliga äro vidare hos honom förkortningar av typen: *Aff hullkin oppenbarilse och S. August. ord beuisas* 291.¹ I de av Olavus författade partierna äro namnen nästan alltid utskrivna; förekommer i något enstaka fall en förkortning, är den av den senare typen, dvs. fast inkomponerad i sammanhanget: *Hans ordh äre som Matth. och Lucas scriffua* ibm 285, *om August. haffuer sådana scriffuit eller ey* ibm 296. Övriga observerade fall av denna typ äro *S. Pau.* Krön.pred. 325, *Formaning* 358, *S. Pe.* ibm 356, *Timoth.* 473.²

Den andra typen med förkortad hänvisning inne i texten förekommer utanför Peder Galles partier ingenstädes i aut. från åren 1527—1528. Först i P30 har jag iakttagit ett enstaka fall: *Jo xiiij* 45. Annars sätter Olavus överallt hänvisningar av detta slag i marginalen. Den slutsats dessa förhållanden inbjuda till, torde ligga i öppen dag.

Redan Steffen har a. a. s. 12 påtalat, att *Sacr.* icke är hällen »i den personliga, skarpt subjektiva ton, som vi finna i de öfriga av Olavus' skrifter från 1528». Bort från Olavus peka ytterst bestämt de av mig a. a. gjorda iakttagelserna angående verbal-sammansättningen och om möjligt ännu tydligare de nu påtalade avvikelserna.

Övriga avvikelser i *Sacr.* beträffande behandlingen av namn, vilka äro värda att framhålla, äro följande:

Paulus har vanligen den latinska formen (c. 30 ggr), men *Påual*, *Pårval*, *Påuel* uppträda icke mindre än 6 ggr (375, 391, 419, 429, 437, 439). Det är visserligen sant, att Olavus använder

¹ Beträffande ytterligare exempel se Studier i nordisk filologi tillägnade Emil Olson s. 48.

² Det sistnämnda fallet, som står på titelbladet, intager en särställning, närmare vanlig marginalhänvisning.

formen *Påual* 4 ggr i StTb. just år 1528 (215, 241, 242, 243), omväxlande med *paua* (241, 242, 248, 252) och *Paue* (241), men i betraktande av den totala frånvaron av dylika former i de autentiska religiösa skrifterna från 1527 och 1528 blir deras förekomst i Sacr. närmast ett indicium mot Olavus.

Petrus skrives vanligen så (6 ggr) men 1 g. ha vi *Pedher* (411).

Grekland skrives: *j Grekeland* 439. Olavus skriver samma år: *j Greken* Echt. 460 (2 ggr), 465 (2 ggr).

Tyskland: *j Tydzland* 439, *på Tydzsko* ibm. Olavus har *tysland* Ochr. 157, *Tysk* Klost. 491, *Tydzk* P30 369.

I jämförelse med de nu påtalade avvikelserna äro Sacr:s differenser från aut. i fråga om marginalhänvisningarna föga betydande: *Jaco*. 385, *Lu*. 381, 421, 439 (jämte *Luce* 403, 420, 435, 436), *Macha*. 428, *j. Regum* 412, *Titt*. 393 (jämte *Titum* 433), *Marci*, som i aut. är en 1 g. (12Sp.) mötande variant till *Mar.*, är här den vanligare formen: 403, 412, 431, 436, 439 (jämte *Mar.* 376, 386, 408).

Så ha vi En nyttog postilla, liksom Sacr. utkommen 1528. Verket är en översättning av Luthers kyrkopostillas sommardel, efter utgivaren benämnd Roths Postille (Sommerpostille) (1526),¹ ett förhållande, som nödvändiggör en jämförelse med förlagan för att fastslå i vilken utsträckning påverkan från denna kan föreligga. I upplagan 1915 tillskrives Olavus Petri översättarskapet utan några som helst reservationer. Till ett avvikande resultat har tydligen Nat. Lindqvist kommit, enär han i sin avhandling *Bibelsvenskans medeltida ursprung* (Nysv. St. 1928) s. 256 not 2 förklarar sig ha för avsikt att visa, »att åtminstone Sakr. och Chr.pina, en stor del av 1Post. (1528) icke nedskrivits av Ol. Petri och att mycket talar för, att han haft hjälp vid översättningen av Wnderwijsning (1526)». Redan 1893 ville Steffen a. a. s. 13 ff. alldeles bestämt fränkänna Olavus andel i detta arbete och anförde bl. a. som argument behandlingen av namnen *Paulus*, *Petrus* och *Johannes*. Det är också dessa tre namn, som vid den här följda linjen mest iögonenfallande avvika från Olavus' aut.

¹ D. Martin Luthers Werke (Weimar-upplagan) Band 10. 1: 2.

Paulus skrives visserligen ojämförligt oftast på latinskt sätt (c. 80 ggr), men avvikande former äro likväl påfallande vanliga: *Påual* (67, 192, 194, 206 (2 ggr), 213, 277, 282), *Påuel* (161, 162, 172, 178, 207, 208), *Påwal* (217, 233, 252, 278). Jfr Olavus' ovan s. 9 anförda former *Pawal*, *Pauel*, *Påual* i StTb. 1528. Den tyska förlagan har på motsvarande ställen (*Sant*) *Paulus*, *Sant Paul* o. d. Den mycket betydande frekvensen av *Påual* etc. i P28 är högst påfallande i betraktande av att dessa former av detta vanliga namn helt saknas i aut. 1528.

Petrus skrives likaledes oftast på latinskt sätt (c. 30 ggr), men andra former äro även här påfallande vanliga: *Pedhar* (299), *Peder* (162, 269), *Pedher* (93, 108, 161, 197, 232, 277 (2 ggr), 281 (2 ggr), 283 (2 ggr), 299). Den tyska texten har *Petrus* eller *Sant Peter*. I Olavus' aut. saknas dylika former av detta ganska vanliga namn helt 1528; beträffande några ströfall 1527 och 1530 se ovan s. 10.

Johannes skrives i P28 oftast *Joannes* 112, 123, 139, 144, 172, 175, 195, 216, 217 (2 ggr), 218 (2 ggr), 219, 233, 248), under det att formen med *h* är mera sällsynt (9, 28, 62, 111, 139, 156, 165, 190, 200, 275). Den tyska texten har genomgående *Johannes*. Hos Olavus är denna form också så gott som ensamhärskande; jfr ovan s. 7 f. samt beträffande *Joannes* diskussionen nedan s. 48 f.

Utöver dessa tre mycket väl belagda namn, vilkas behandling jag i likhet med Steffen finner avgjort tala mot att Olavus Petri skulle ha utfört själva översättningen, kunna ett flertal andra avvikelser noteras, vilka icke äro så väl belagda men vilka i belysning av det nu anförda åtminstone delvis torde böra tillerkännas vitsord.

David skrives vanligen *David* (c. 15 ggr), men *David* är icke sällsynt (77, 216, 217, 219, 246, 295). Den tyska texten har på motsvarande ställen *David*, stundom *Davidt*. Olavus har 1 g. *David* och 1 g. gen. *dawids*, annars genomgående *David*.

Helias, så 2 ggr (99, 123), 1 g. *Elias* (139). Olavus har utslutande *Helias* (Ochr. 207, 214, Klost. 476, P30 32, 33 (5 ggr)). Då emellertid den tyska texten har *Elias*, kan den enstaka av-

vikelsen från Olavus här icke tillmätas någon större betydelse; formen med *h* (= Olavus') torde få betraktas som normalformen, och formen utan *h* som en form, som tillfälligtvis övertagits från förlagan (jfr *Hesdre* 270 — t. *Esdra*).

Hosea skrives med *h* de 2 ggr det förekommer (6, 30). Olavus skriver namnet utan *h* Krön.pred. 327, Ärl.skap. 562. Tyskan har emellertid *Hosea*, varför även här ett mera tillfälligt övertagande av förlagans form kan föreligga. Å andra sidan kunna sådana avvikelser som denna och föregående också vara tecken, som tala mot Olavus.

Jeremias skrives konsekvent så (187, 196, 263). Tyskan har *Hieremias*, *Hyeremias*, Olavus *Hieremias* (Gudz ordh 552, P30 57 (2 ggr), Ärl.skap. 556, 569).

Job, så 246. Olavus har *Hiob* Ärl.skap. 556, vilken form även återfinnes på andra ställen i Roths postilla (Weimar-upplagan 10. 1:2 s. 339, 375). Den predikan, vari här ifrågavarande form förekommer, avtryckes icke i Weimar-upplagan under hänvisning till att samma predikan tryckts i band 10:3 s. 177 ff. bland predikningar, hållna år 1522. Denna version har *Job*, varför den enstaka formen i P28 knappast kan tillmätas något vitsord, helst i betraktande av att belägget från Olavus är av så sent datum.

Lazarus skrives i gen. *Lazares* (245, 246), *Lazari* 245. Tyskan har i de båda förstnämnda fallen *Lasars* (Weimar-uppl. 10:3 187, 188), varför den svenska formen på *-es* snarast har tillkommit under inflytande från tyskan. Namnet har icke antecknats i gen. i Olavus' aut., men typen med *-es* är fullkomligt främmande för dessa; latinska former användas genomgående. Naturligtvis behöva de båda formerna ensamma för sig icke tala mot Olavus; man kunde antaga, att den brådska, varmed P28 översatts (se förspråket s. 3:23 ff.) gynnat tillkomsten av dylika influenser, men tillsammans med de övriga mera vägande argument, som här framläggas, anser jag formerna förtjäna ett visst beaktande, helst som vissa former i NT. 1526 uppvisa släktskap (se s. 47).

Moses skrives i regel så (c. 30 ggr), men 5 ggr möta skrivning-

arna *Moises, Moyses* (224, 252, 288, 293, 295). Roths postilla har genomgående *Moses*, men i de äldre trycken (t. ex. Weimar-uppl. 10: 3 s. 177—200) förekommer *Moyes*. Även dessa former böra därför kanske snarast betraktas som tillfälliga inadvartenser, vilka emellertid vid denna tidpunkt (dvs. 1528) skulle vara rätt förvånande hos Olavus och vilka därför kanske kunna vara av intresse i förening med de grövre avvikelserna.

Epheser, pl., så 4 ggr (70, 88, 141, 216), 1 g. *Ephesier* (45). Tyskan har 2 ggr *zu den (l. zum) Ephesern*, 3 ggr förkortningarna *Ephe.*, *Ephes*. Olavus' aut. ha 1527 *Ephesier* Ochr. 209, 12Sp. 244, *Epheser* (som är NT:s form) uppträder ej förrän i Ärl.skap. 558. Även om P28:s form snarast är direkt upptagen från förlagan, kan den kanske liksom de närmast föregående fallen dock förtjäna ett visst beaktande.

Hierusalem, så normaliter, t. ex. 54; samma form är den enda av Olavus använda. 1 g. (292) möter *Jerusalem*, vilken emellertid får betraktas som tillfälligt influerad av förlagans så lydande form.

Som synes ha de flesta av dessa smärre avvikelser var för sig föga värde, men tillsammanantagna få de ett visst intresse såsom delvis goda illustrationer till hur översättningsarbetet bedrivits, och i betraktande av behandlingen av namnen *Paulus*, *Petrus* och *Johannes* synas mig flera av dem snarast böra betraktas som indicier mot Olavus, låt vara icke vidare starka sådana.

Härtill kommer emellertid, att P28 liksom *Sacr.* bestämt avviker från Olavus' aut. i fråga om sätten att hänvisa till bibelställen. Liksom i *Sacr.* förekommer ofta typen: *j första boken Mosi 147* (tyska: *im ersten buch Mose*), *i then andra delen Samuelis 207* (tyska: *2. reg. 7.*), eller också har man: *j Mosi första boock 25* (tyska: *im ersten buch Mose*), *Så läse wij j första Mosi boock 58* (tyska: *Also lesen wir Genesis am ij.*). Typen är naturligtvis övertagen från tyskan, men har, som exemplen visa, också använts självständigt, och utgör sålunda en beaktansvärd avvikelse från Olavus, som i aut. saknar denna typ och i

stället använder hänvisningar av typen: *Moses j sin femte bock scriffuar ath* (osv.) Krön.pred. 316.

Ännu vanligare äro emellertid hänvisningar av typen: *ty segher han til forenne in Joanne til sina läriungar* (+ i marg. Joā. xiiiij) 123, *Såå är och jtt annat exempel aff Petro jn Luca* (+ i marg. Lu. v.) 46, *såsom Christus sägher jn Mattheo* (+ i marg. Matt. vj) 278. Denna typ, som också saknas i Olavus' aut., kan visserligen också i någon utsträckning ledas tillbaka till den tyska förlagan. Det förekommer nämligen, att denna på motsvarande ställe har prep. *in* + evangelistens namn i dativ, så: *jn Joanne* 195 — t.: *Jn Joh.*, liknande 217 (2 ggr), *jn Mattheo* 166 — t.: *in Mattheo*, likn. 269. Dylika förbindelser kunna ju lätt ha flyttats över direkt vid översättandet, eftersom *in* icke är en enbart tysk form utan lika väl kan fattas som den likbetydande latinska prepositionen. Det är emellertid av intresse att konstatera, att den tyska förlagan endast jämförelsevis sällan har typen *in* + namn i dativ. Betydligt vanligare är *im* + namn i dativ (l. någon gång i gen.), t. ex. *jn Joanne* 123 — t.: *im Johanne*, vidare liknande fall 216, 218, *Jn Luca* 271 — t.: *Jm Luca*, *j Marco* 106 — t.: *im Marco*, *jn Mattheo* 33 — t.: *im Mattheo*, likn. 105, 106, 164, 211, 219, 274, 275 (2 ggr), 304. I en rad andra fall har tyskan hänvisningar utan prep.: *såsom han til forenne sägher jn Joanne* 144 — t.: *Wie er droben sagt Johannis* 1, likn. 175, *Såå är och jtt annat exempel aff Petro jn Luca* 46 — t.: *Jtem, desgleichen ist auch eyn ander Exempel von Sanct Petro, Luce am funfften; om them sägher Christus jn Mattheo* 40 — t.: *von den do sagt Christus Matth vij.*, likn. 97, 206, 207, 233, 234, 240, 254, 278. I några fall har den svenska prep. *i* valts, t. ex. *j Mattheo* 97, vidare 101, 105, 106. Det förefaller sålunda vara alldeles tydligt, att även om översättaren i viss utsträckning påverkats av tyskans konstruktioner, han likväl gått till väga med en rätt stor grad av självständighet. Endast sällan har han översatt prep. till svenska, vanligen har han återgivit tyskans *in* eller *im* med lat. *in*, och denna typ har han utsträckt till fall, som i tyskan ha annan konstruktion. Han har

med andra ord upptagit *i-in*-typen som sin egen. Konstruktionen med *i* användes även av Olavus i P30, fr. a. i förbindelsen *j Euangelio*, t. ex. P30 97, men då *in*-typen är främmande för aut., kan jag i dess förekomst i P28 icke se annat än ett ganska starkt indicium mot Olavus som översättare.¹

Avvikelserna vid marginalhänvisningarna representera i flera fall samma avvikelser som de ovan anförda, ofta fullständigare namnformerna. Tyskans former avvika i regel från P28:s. *Actuum* (*Actuū*) är den vanligaste formen: 79, 106, 173, 190, 235, 243, under det att aut. har den endast i ett enstaka fall (härjämte *Act.* 55, 103, *Actu.* 106, 148). Tyskan har *Apq.* Vidare *Jsa.* 44 (jämte *Esa.* och 1 g. tryckfelet *Eas.* 11 ggr, *Esaie* 127), t.: *Jes.* — *Ho(o)see* 6, 217, t.: *Hos.* — *Jaco.* 140 (jämte *Jacobi* 139), t.: *Jak.* — *Jere.* 187, 196, 263, t.: *Jer.* — *Joan.* (*Joā.*) 123, 139, 144, 147 (2 ggr), 156, 195, 200 (jämte *Jōh.*, *Joh.* 15 ggr, *Johan.*, *Johā.* 9, 28, *Jō.* 238), t.: *Joh.* — *Lu.* 46, 240 (jämte *Luce* 10 ggr), t.: *Luk.* — *Nu.* 207, 228 (jämte *Nume.* 295), t.: 4. *Mose* — *Phi.* (= filipperna) 65, 108 (2 ggr), 122, 203, t.: *Phil.* — *Pro.* 219, t.: *Spr.* — *Regum* 16, 290, 295 (jämte *Re.* 4 ggr). — *Timoteū.* 78, *Tim.* 304 (jämte *Timo.* 6 ggr), t.: *Tim.* — Dessutom användes den i aut. sällsynta formen *Psal.* här 23 ggr (jämte aut:s normalform *Ps.* 8 ggr), t.: *Ps.*

Undersökningen av P28 har alltså givit till resultat, att den i sin behandling av namn intager en så självständig ställning i förhållande till den tyska förlagan, att dess material mycket väl låter sig indragas i vår undersökning, vidare, att detta material på flera mer eller mindre iögonenfallande punkter avviker från förhållandena i Olavus Petris aut.

Vi kunna nu stanna och innan vi gå vidare kasta en blick

---

¹ Jämte de här påtalade typerna förekommer visserligen i P28 också den av Olavus använda typen, t. ex. *Thetta menar Paulus ther han sägher til the Corinthher* (osv.) (+ i marg.: *j. Cor. ij.*) 57, men detta förhållande synes mig icke ha någon betydelse i jämförelse med den täta förekomsten av typer, som icke användas i Olavus' aut.

på värdet av den enkla metod, som här använts. Vi ha först och främst kunnat konstatera ett flertal fall, där Olavus Petris aut. ha andra namnformer än skrifterna med diskutabel proveniens. En del avvikelser inskränka sig till någon föga framträdande olikhet i fråga om stavningen. Dylika fall, tagna för sig, äro icke mycket att bygga på, eftersom vi icke kunna bortse från den möjligheten, att Olavus själv i någon mån kunnat vackla mellan olika stavningar (även om de autentiska skrifterna giva ett ganska bestämt intryck av stor konsekvens på denna punkt)¹ eller att ett ingripande skett i samband med tryckningen. I fråga om de kraftigare avvikelserna (av typen *Paue* etc. för *Paulus*, *Pedher* etc. för *Petrus*, *Solomon* för *Salomon*) ligger saken till på ett något annat sätt. I dylika fall har man enligt min uppfattning icke rätt att utan företeende av otvetydiga bevis se inflytande vid tryckningen. Det är nämligen a priori föga sannolikt, att en sättare (eller korrektör) tillåtit sig eller råkat att ibland insätta dylika former i strid mot förf:s manuskript, om detta innehöll latinska namnformer, som vi måste förutsätta ha varit mycket väl bekanta för såväl sättare som korrektörer. Som 12Sp. med all önskvärd tydlighet visar, respekterade man 1527 olika författares namnformer, och möjligen kan samma förhållande utläsas för de föregående åren genom en jämförelse mellan Tid. och NyttW. De här diskuterade namnformerna m. m. böra alltså härröra från författaren eller översättaren. Då vi icke kunna påvisa, att Olavus Petri i någon nämnvärd utsträckning använder de avvikande formerna i sina autentiska religiösa skrifter, även om StTb. i vissa fall visar, att han känt till och använt dem i fråga om profana förhållanden, ha vi god grund att ställa den frågan, huruvida han verkligen författat eller översatt de ifrågavarande skrifterna.

Även om man gentemot dessa betänkligheter och sannolikhets-skäl vill hålla fast vid hypotesen om ändring i samband med

---

¹ Jfr Nat. Lindqvists anmärkningar angående de autentiska tryckta skrifternas stavning av ordet »fullig» (Arkiv 46 s. 8).

tryckningen, måste man, så vitt jag kan se, uppgiva denna till följd av de övriga omständigheter vid behandlingen av namn, som jag här indragit. När som jag ovan visat, en skrift flitigt använder förkortningar inne i texten och en annan samtida så gott som aldrig har dylika, eller när samtida skrifter använda högst olika sätt att hänvisa till åberopade författare och källskrifter, så härröra dessa olikheter efter allt att döma icke från sättning och korrigerings utan från manuskriptet. Av dessa företeelser är den andra den viktigaste och från början mest lättbedömda. Beträffande den första, bruket av förkortningar, får man medge det beaktansvärda i Aksel Anderssons uttalande angående sättarnas möjligheter att taga dylika initiativ, när han framhåller¹ som otvivelaktigt, att »sättaren i många fall hade att upplösa af författaren använda förkortningar . . . liksom han efter eget godtfinnande i sin sättning använde sådana, där raden det kräfde». När det emellertid som i föregående fall visat sig, att förkortningar äro lokaliserade till Peder Galles men icke till Olavus Petris partier av 12Sp., vidare till vissa skrifter, vilkas proveniens förut är omstridd men som kommit till vid ungefär samma tidpunkt och på samma tryckeri som skrifter med fullt säker proveniens och utan dylika förkortningar, inses lätteligen, att de nyss anförda synpunkterna icke ha någon betydelse i vårt fall.

De iakttagelser, som marginalhänvisningarna givit anledning till, sammanfalla med och stödja i sin mån övriga iakttagelser. Det är ju onekligen det mest rimliga, att författarna själva från början skrivit dessa hänvisningar (som i de egenhändiga ms. Ärl.skap., Ängl.), vilka å ena sidan i regel äro ganska konsekventa inom ett och samma arbete men som likväl förete så pass många avvikelser, att det vore högst förvånande, om de verkligen varit föremål för en korrektors ingripande. På just denna punkt borde både en sättare och en korrektör ha ovanligt lätt för att genomföra enhetlighet: man hade i varje skrift relativt få olika förkortningar, placerade på iögonenfallande ställen, och

---

¹ Skrifter från reformationstiden 3 s. LXXV.

om man överhuvud hade ansträngt sig, hade det varit mycket lätt att uppnå ett fullgott resultat. När därför från samma tryckeri någorlunda samtidigt utgångna skrifter förete mera påfallande olikheter på denna punkt, olikheter, som i stor utsträckning hänga samman med motsvarande avvikelser vid behandlingen av namn inne i texten, ha vi rätt att även här se förklaringen däri att olika författare varit verksamma. Man har icke heller rätt att antaga, att här ifrågavarande avvikelser bero på vacklan hos den supponerade författaren — en vacklan, som skulle vara förvånande konsekvent — utan redan de här åsyftade få stildragen synas mig på ett avgörande sätt för Sacr:s och P28:s vidkommande framtinga ett avståndstagande från den tidigare attributionen, samt för NyttW:s och SkNyttU:s vidkommande föranleda en förnyad prövning av de argument, som kunna anföras för och emot Olavus Petri.

Vi ha så att se till i vad mån de synpunkter, som här anlagts, kunna lämna några upplysningar angående tillkomsten av Thet Nyia Testamentet på Swensko 1526, en fråga inom svensk filologi, som länge varit i hög grad uppmärksammas i den vetenskapliga debatten. I enlighet med den här följda principen tager jag från början icke någon hänsyn till den livliga diskussionen mellan Nat. Lindqvist—Palmér—Neuman—Henning angående sättares och korrektors inverkan på språket utan erinrar endast om vad som av ingen diskussionsdeltagare bestritts, tillvaron av ett »normalspråksområde», dvs. ett område med förhållandevis enhetligt språk, omfattande partiet Galaterbrevet—Uppenbarelseboken + Allmänna förspråket.

Då det, såvitt jag kan förstå, är onödigt att här upptaga utrymmet med en detaljerad redogörelse för olika namns behandling i olika delar av NT. 1526, nöjer jag mig med några mera kortfattade upplysningar och lägger givetvis huvudvikten vid jämförelsen med Olavus Petris skrifter.

På det hela taget får man nog säga, att namnen i NT. 1526 behandlas enhetligt. Fr. a. gäller detta böjningen; latinska for-

mer användas konsekvent av namn, som i nom. ändas på -s (t. ex. ack. *Andream* Marc. 55,¹ Gen. *Stephani* Apg. 178, vok. *Petre* ibm, dat. *Tito* Tit. 215, under det att namn, som i nom. icke ändas på -s bruka böjas på svenskt sätt t. ex. gen. *Abrahams* Matt. 13, *Jsaacs* Apg. 165, *Maries* Marc. 62, *Sares* Rom. 225. Naturligtvis saknas icke helt undantag från dessa regler: *Jacob*, gen. -s och *Jacobus*, gen. -i förekomma om vartannat i hela verket, *Salomon* brukar i gen. heta *Salomonis* (t. ex. Matt. 29), i ack. *Salomonem* (Matt. 13), och *Petrus* har ibland gen. *Petris* (1Petr. 318), för att nämna några exempel, men på det hela taget äro avvikelserna mycket obetydliga.

Detsamma gäller i många fall stavningen. I t. ex. följande vanliga namn användes genomgående eller så gott som genomgående samma stavning²; *Aaron* (Apg., Hebr.), *Abel* (Hebr.), *Abraham* (A.F., Matt., Luc., Joh., Apg., FRom., Rom., Gal., 1Petr.), *Adam* (FRom., Rom., Cor., 1Tim., Jud.), *Andreas* (Matt., Apg.), *Annas* (Luc., Joh., Apg.), *David* (A.F.—Rom., Hebr., 2Tim., Upp.; dock förekommer 1 g. gen. *dauids* Marc. 74 mot för övrigt *Davidz*), *Eua* (FRom., 2Cor., 1Tim.), *Jsaac* (Matt.—Luc., Apg., Rom., Hebr.; dock förekommer 1 g. gen. *Jsacs* Apg. 171), *Jacob* eller *Jacobus* (om varandra A.F.—Apg., Rom., 1Cor., Gal., 1Joh., Hebr., Jac.), *Joseph* (Matt.—Apg., Hebr.; dock förekommer 1 g. gen. *Joseps* Joh. 137), *Josue* (Apg., Hebr.), *Judas*, *Lazarus* (Joh.), *Lucas* (A.F., Luc., Apg., 2Tim., Filem.), *Marcus* (A.F., Marc., Apg., Col., Filem., 1Petr., 2Tim.), *Maria* (Matt.—Apg.), *Martha* (Luc., Joh.), *Mattheus* (A.F.—Luc., Apg.; dock 1 g. *Matheus* Apg. 162), *Nicodemus* (Joh.), *Noe* (Luc., 1,2Petr., Hebr.), *Osea* (A.F., Rom.), *Petrus* (A.F.—Apg., 1,2Petr.), *Philemon* (A.F., Filem.), *Salome*

¹ Siffrorna avse sida i Aksel Anderssons utgåva (1893).

² I det här medtagna materialet ingå huvudsakligen namn, som ha intresse för jämförelserna med förhållandena i de här tidigare behandlade skrifterna; annars innehåller NT. ett stort antal namn, ofta representerade av något enstaka eller några enstaka exempel, vilka icke återfinnas i de andra, här ifrågavarande skrifterna. Även dessa namn kunna givetvis ibland behandlas på olika sätt inom NT. 1526, men avvikelserna bruka i så fall vara av sådan beskaffenhet, att vi här kunna bortse från dem (t. ex. smärre olikheter i stavningen av ofta nog besvärliga namn). Beträffande namnformernas vittnesbörd om vilken förlaga som använts, se E. Stave, Källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet s. 186 ff.

(Marc.), *Salomon* (Matt., Luc., Joh., Apg.; dock 1 g. *Salmon* Luc. 87; feltryck?), *Samuel* (Apg., Hebr.), *Sara* (Rom., 1Petr., Hebr.), *Saulus* (Apg.), *Silas* (Apg.), *Stephanus* (Apg., 1Cor.), *Thomas* (Matt.—Apg.; dock 1 g. ack. *Thoman* Marc. 58 mot för övrigt *Thomam*; tillfälligt från tyskan), *Titus* (A.F., 2Cor., Gal., Tit., 2Tim.), *Zacharias* (Matt.).

Avvikelserna äro ofta av den beskaffenhet, att de icke förtjäna någon uppmärksamhet här. I föregående stycke ha anförts några ex. på enstaka variantformer, som efter allt att döma böra betraktas som tillfälliga. På samma sätt bör man nog uppfatta avvikelserna exempelvis vid ett namn som *Timotheus*, vilket tydligen varit besvärligt att stava konsekvent (t. ex. *Timotheum* A.F. 6, Apg. 188, *Timotheus* ibm 189, *Tymotheus* ibm 185, *Thimotheus* ibm 188, 1Tess. 298, *Timoteus* 1Cor. 258 osv.).

Geografiska namn behandlas liksom personnamnen ofta konsekvent; olika växelformer bruka icke kunna lokaliseras till någon bestämd bok utan förekomma promiscue. Så ha vi t. ex. *Egypti land* Apg. 170—181 11 ggr, *vthi Egipto* ibm 163, *in vthi Egypten* 170. *Galileen* återgives ömsom med *Galilea*, *Galilea land*, *Galilee land*, *Galilee landet* osv. I Matt. ha vi sålunda *Galilea* 49, 51, 53, 54 (2 ggr), *Galilea land* 16 (2 ggr), 36, *Galilee land* 17, 38. *Galileeland* 40, *Galileeske landit* 17 osv. Ett högst påfallande exempel är *Oljeberget*, som skrives *olieberghit* Marc. 77, *oliabergit* Luc. 116 (2 ggr), *olyo bergit* ibm 121, *oliueberghit* Matt. 40, *olioberghit* Joh. 140, *olie berghit* Apg. 162. Ytterligare ex. på intressantare avvikelser framläggas i det följande i samband med jämförelsen med Olavus Petri.

Jämföra vi så det material, som NT. 1526 lämnar oss, med det som vi erhållit i Olavus Petris aut., finna vi på många punkter fullkomlig överensstämmelse eller så pass obetydliga eller svagt dokumenterade avvikelser, att det icke lönar sig att här taga upp dem till granskning. Detta förhållande är icke ägnat att förvåna; även om man av andra skäl har den uppfattningen, att Olavus Petri icke varit den språkligt bestämmande vid översättningen, ligger det intet besvärande däri, att han på denna punkt så ofta överensstämmer med NT.; tvärtom är det ju endast helt naturligt, att han i så fall tagit upp i sina aut., som kommit till först efter 1526, de former, som den nya översättningen lancerat.¹ Emellertid är överensstämmelsen mellan

¹ NT. 1526 avviker i fråga om behandlingen av namn på många

NT. 1526 och aut. ingalunda fullständig. Såväl bland namnen etc. inne i texten som i marginalhänvisningarna finnas en hel del avvikelser av mera påfallande karaktär än de nyss antydda mera obetydliga likheterna. Dessa avvikelser uppföras och diskuteras här, varjämte även enligt min mening betydelslösa sådana något exemplifieras.

Abel, Abraham, Adam, Andreas, Annas, Augustus, Barnabas, Cain: Inga (eller inga nämnvärda) avvikelser.

Caiphas: Cayphas Ochr. 184; NT. har alltid *i*-form med undantag för Luc., som har *Caypha* 86. De fall i NT. 1526, där nysvenskt kort eller långt *i* motsvaras av *y* ha beskrivits av Nat. Lindqvist,¹ som iakttagit, att »*y*-formerna äro på ett par undantag när koncentrerade på urkundens början, Mt., Mc. och L. och träffas oftast hos vissa lånord, särskilt främmande nomina propria». Andra ex. äro *Esayas*, Luc. 86, Apg. 206, *Pylatus*, ensamhärskande i Matt. (9 ggr) och 2 ggr i Marc., annars överallt *Pilatus*, *Symeon* Luc. 87 (men *Si-* ibm 85), *Symon* Matt. 31, 36, Marc. 55, 56 (3 ggr), 62, 76), Luc. 95, Joh. 129 (annars överallt *Si-*), vidare geografiska namn som *Cylicia*, *Sydon*, *Syon* mot de vanligare *Cilicia*, *Sidon*, *Sion*.

Christus: stavas så överallt å båda håll och böjes på latinskt sätt (gen. *Christi*, dat. *Christo*, ack. *Christum*). Emellertid förekomma några undantag i Upp. *Christis* 367 (t. *Christus*), *Christes* 368 (t. *Christis*), vilka enligt min uppfattning böra sammanhållas med den av tyskan påverkade gen. *Lazares* i P28; jfr ovan s. 25. Hit hör också möjligen *Jones* Matt. 29 mot *Jone* Matt. 29, 34, Luc. 103.² I aut. har jag icke iakttagit någon sådan gen.-form;

---

punkter från våra medeltida bibelarbeten, vilka erbjuda ett rikt jämförelsematerial, vilket emellertid är onödigt att indraga i denna undersökning, som ju icke gäller de använda namnformernas proveniens.

¹ Studier över reformationstidens bibelsvenska s. 58 f.

² Det är möjligt, att ett närmare studium av dylika böjningsformer kan vara av värde för fastställandet av vilken upplaga eller vilka upplagor av Luthers översättning de svenska översättarna haft tillgång till. Jfr för denna fråga S. Belfrage, Studier i svensk reformationslitteratur s. 1—38 (LUÅ NF. Avd. 1. Bd 27. Nr 5.). Här må endast framhållas, att *Christes* Upp. 368 närmast överensstämmer med Septemberbibelns *Christis*, medan det av Belfrage uppmärksammade Strassburg-testamentet på denna punkt har *Christi* (Upp. 367 motsvaras på båda hållen av *Christus*). Å andra sidan motsvaras svenskans *Jone* — *Jones* i Sept. konsekvent av *Jonas*, i

Olavus är i dylika namn mycket konsekvent i fråga om den latinska böjningen.

Daniel, David, Elizabeth: inga avvikelser.

Emanuel: så Matt. 14. Olavus har *Immanuel* Ärl.skap. 566 (3 ggr).

Esaias har genomgående denna form hos Olavus (c. 25 ggr 1527—1530-talet¹), under det att i NT. en viss växling råder mellan *Jsaías* och *Esaias* (*Esayas*): *J-* Matt. 16, 22, 28, 30, 33, Luc. 88, Joh. 149 (2 ggr), Apg. 173 (2 ggr), Rom. 237, vartill komma alla marginalhänvisningar av typen *Jsa.* (se nedan s. 39), *E-* Marc. 64, Luc. 86, Joh. 149, Apg. 206, Rom. 231, 232 (2 ggr); ingen marginalhänvisning av denna typ. Skillnaden till *i*-typens favör är som synes avsevärd. *Jsaías* är Luthers form. Vulgata: *Isaias*.

Eua,² *Ezechias, Ezechiel, Gabriel, Hanna*: inga avvikelser.

Helias heter hos Olavus alltid så (Ochr. 207, 214, Klost. 476, P30 32 (3 ggr), 33 (5 ggr)). Denna form (som tydligen härstammar från Erasmus' latinska översättning³) möter också genomgående i NT. (27 ggr) med undantag för 1 g. ack. *Eliam* Rom. 233, vilken form sannolikt bör förklaras såsom övertagen från Vulgata eller Luther, en tillfällig inkonsekvens alltså.

Heliseus, Herodes: inga avvikelser.

Hieremias: så alltid hos Olavus (Gudz ordh 552, P30 57 (2 ggr), Ärl.skap. 556, 569). NT. har 2 ggr denna form (Matt. 15, 51) samt därjämte 1 g. ack. *Jeremiam* (Matt. 34). Den förra formen är Erasmus', den senare Luthers, Vulgata har båda,⁴ varför växlingen är att föra tillbaka på förlagorna.

Hieronimus är vanligt i denna form hos Olavus, särskilt i den 1527 utkomna Ochr., vidare i 12Sp. och Klost, Gudz ordh; andra former förekomma icke. NT. har *Hieronimus* A.F. 11 och *Jeronimus* Upp. 357 (Förspråk).

Isaac, Jacob l. *Jacobus*: inga avvikelser.

Jesus: så alltid hos Olavus och nästan alltid i NT. *Jhesus* Matt. 37, 39, 41, 51 (2 ggr) torde bero på tillfällig påverkan från Luther, som använder denna stavning.

Strassb. däremot 3 ggr av *Jone*, 1 g. av *Jonas*. De sistnämnda formerna kunna (men behöva icke med nödvändighet göra det) tala för Strassb. (jfr även andra fall, t. ex. *Jone*. Matt. 34 — Sept. *Jonas*, Strassb. *Jone*); gen. *Christis* talar däremot avgjort emot Strassb.

¹ Enda undantag är *Esayas* i evangelietexten P30 31 (NT. har på motsvarande ställe *Esaias*.)

² Ang. den senare uppträdande avvikelser i Ärl. skap. se s. 9.

³ Jfr Stave a. a. s. 187.

⁴ Jfr Stave ibm.

Job: Olavus har *Hiob* Ärl.skap. 556, NT. gen. *Jobs* Jac. 353.

Johannes. Detta mycket vanliga namn stavas hos Olavus alltid med *h*; enda observerade undantag är *Joannes* Fögho send. 342. Formen med *h* möter också i NT., men dess utbredning är där strängt begränsad. Den är sålunda ensamrådande i Matt. samt i rubriker och överskrifter till Joh. men förekommer för övrigt endast som enstaka stänkfäll (Marc. 58, 70, Joh. 129, Apg. 165, 179 (2 ggr), 181). *Joannes* är sålunda för övrigt ensamhärskande; belägg anträffas praktiskt taget överallt.

Johel, Jonas, Joseph, Josue, Judas, Lazarus, Lucas, Magdalena, Marcus, Maria, Martha, Mattheus, Melchisedec, Messias, Michael, Michea: inga avvikelser.

Moses: så alltid hos Olavus (c. 75 ggr) och nästan alltid i NT., som dock uppvisar några undantag; gen. *Moysi* Luc. 85, 126, ack. *Moisen* Apg. 170; båda böckerna ha för övrigt alltid *o*-former. Avvikelsen på dessa få punkter beror snarast på tillfällig påverkan från Vulgata, som har *Moysi, Moysen*, under det att Erasmus och Luther på motsvarande ställen ha *Mosi, Mosen*. *Moses* är dessutom de medeltida svenska bibelarbetenas form.

Nicodemus: ingen avvikelse.

Noe: oftast med *h* hos Olavus: *Noha* obl. Echt. 450, nom. Ärl.skap. 546, *Nohe* gen. ibm 545, 546. Härjämte 1 g. *Noe* gen. Echt. 467 (+ 1 fall i krönikan: 7:25). NT. har endast formen utan *h*: Luc. 113 (2 ggr), 1Petr. 322, 2Petr. 326, Hebr. 345.

Osea: ingen avvikelse.

Paulus: så alltid i de oerhört talrika beläggen hos Olavus med undantag för 3 fall i P30: *S. Pauel* 158, 159, *S. Paul* 213; jfr ovan s. 9 f. NT. har i bibelböckerna genomgående *Paulus*, men i A.F. uppträder 1 g. *Pauel* s. 9 mot för övrigt *Paulus*, och i den lilla tryckfelsförteckningen s. 390 förekommer *S. Pawels epistel till the Römerska*.

Petrus: så nästan alltid hos Olavus; ang. 5 undantag se ovan s. 10.

Pilatus: endast så hos Olavus (Ochr. 180, 181, 184, P30 445). Samma form är den dominerande i NT. (c. 50 ggr i Marc., Luc., Joh., Apg., 1Tim.) men härjämte förekommer i urkundens början *Pylatus* (11 ggr i Matt. och 2 ggr i Marc.).

Philippus, Rachel, Rebecka: inga avvikelser.

Salome, Salomon: Olavus föredrager 1527—1530 *Solome, Solomon* (under det att former med *a* förekomma som mera sparsamt företrädda varianter i Krön.pred. och P30 och som enda belagda form i Ärl.skap. (se s. 11). NT. har endast *Salome, Salomon* (13 ggr), 1 g. *Salmon* (Luc. 87).

Samuel, Sara, Silas: inga avvikelser.

Simeon: så alltid hos Olavus (c. 15 ggr). NT. har *Simeon* Luc. 85 (2 ggr) men *Symeon* ibm 87.

Simon: enda anträffade form i Olavus' aut. (Ochr. 163, P30 268 (2 ggr), 269); ang. förhållandena i StTb. se s. 8. NT. har huvudsakligen *Simon* men i ev. förekommer *Symon* som variant: Matt.: *-i* 7 ggr (16, 24 (2 ggr), 34, 35, 48, 52), *-y* 2 ggr (31, 36), Marc.: *-i* 4 ggr (58 (2 ggr), 77, 79), *-y* 6 ggr (55, 56 (3 ggr), 62, 76), Luc.: *-i* 16 ggr (89 (4 ggr), 90 (3 ggr), 91 (2 ggr), 94, 95, 98, 121, (2 ggr), 124, 126), *-y* 1 g. (95); för övrigt endast *-i*.

Stephanus: så hos Olavus Ochr. 206, Gudz ordh 556, Ärl.skap. 574; *S. Staffan* P30 47, 358. NT. har endast *Stephanus*.

Thomas, Timotheus, Zacharias, Zacheus: inga avvikelser.

Geografiska namn, indigenatsnamn m. m. visa följande avvikelser:

Arabien: så Olavus Ochr. 199, under det att NT. har *Arabia* Gal. 274, 278 och oftare.

Asien: så Olavus Ochr. 200 (2 ggr), under det att NT. har *Asia* Apg. 190 och oftare, 1Petr. 319 och oftare, Upp. 358.

Egypten: så Olavus Klost. 504, P30 56, 62, 71, *Egypti land* 1bm 56 (3 ggr). I NT. har jag anträffat *Egypten* endast 1 g. Apg. 170; annars användes här alltid *Egypti* eller *Egipti land* (Matt. 15 (4 ggr), Apg. 170 (5 ggr), 171 (5 ggr), 181, 1Cor. 240, Hebr. 341, 345 (2 ggr)) eller enbart *Egyptus*, *Egiptus* (Apg. 163, Hebr. 338, Jud. 355, Upp. 367).

Ephesier pl.: så Olavus 12Sp. 244, Ochr. 209; *Epheser* Ärl.skap. 558. NT. har uteslutande *Epheser* (A.F. 6, Apg. 191, 192, Ef. 280, 281, 283, 285, 286).

Greker pl.: så Olavus Krön.pred. 318, Echt. 465 samt dessutom i SvKr. 4: 32, 5: 7, 34: 32. Samma form är den dominerande i NT., som emellertid vid sidan härav stundom har pl. *Grekar* (Apg. 187, 193, Rom. 224, 1Cor. 252).

Grekland: Olavus har *Greken* Echt. 460 (2 ggr), 465 (2 ggr), en form, som också förekommer åtskilliga gånger i SvKr. (9: 1, 20, 21: 20, 25: 16, 26: 28, 29, 27: 20, 28: 6), under det att NT. har *Greka landet* Apg. 192.

Hierico: så Olavus P30 115, 304, 359 (2 ggr). NT. har alltid samma från Erasmus' *Hiericho* stammande form utom 1 g. *Jerico* Hebr. 346, vilken förklaras som tillfällig påverkan från Vulgatas *Iericho* eller Luthers *Jericho*. Jfr att såväl Olavus som NT. alltid ha *Hierusalem* gentemot Vulgatas *Jerusalem*, Luthers *Jherusalem*.

Rom: skrives hos Olavus oftast *Room* (Ochr. 200, P30 212 (2 ggr), 371 (2 ggr) samt SvKr. passim), därjämte *Rom* Ochr. 200, P30 38. I NT. har jag endast anträffat *Rom* (A.F. 7, Apg. 163, 189, 191, 197, 205 (2 ggr), Rom. 221 (2 ggr), Fil. 292, Col. 296, 2Tim. 311, 314, Filem. 318).

Romare är Olavus' favoritbeteckning för invånarna i Rom eller på romerska medborgare; *til the Romare* (Ochr. 163, Krön.pred. 323, Klost. 496, P30 161, 370, Ärl.skap. 555, 561), *the Romare*

P30 38, 115, 292, *thet Romare aflat* Ochr. 160, *jfrå Romare kyrkien* Fögho send. 341. Ännu i SvKr. förekommer: *itt listigt Romare stycke* 278: 30.¹ Härjämte förekommer *til the Romerske(-a)* Ochr. 191, 12Sp. 243, 244, *the Romerske* Ochr. 203, Krön.pred. 318, P30 40, 89, *then helga Romerske kyrkio* Ochr. 158, likn. Fögho send. 342 (2 ggr), *thet Romerska sätet* ibm 348, likn. 349, *j Romerska kyrkione* Echt. 458, likn. 458, 460 (2 ggr), 461, 462, 465. NT. använder icke alls substantivet *Romare* utan oftast *Romersk* i adjektivisk eller substantivisk användning: *till the Romerska* A.F. 4, 6, *F.Rom.* 209, *Rom.* 10 ggr i överskrifter o. d. *1Cor.* 240 (2 ggr), *effter wij ärom Romerska* Apg. 186, likn. 187 (2 ggr), *the Romerskerss sidher* ibm 200, *Romerska kyrkena* A.F. 7, likn. ibm, *någhon Romersk man* Apg. 196, *thet Romerska riket* 2Tess. 302. Härjämte förekommer några gånger *Römersk*: *the Römerskes hender* Apg. 205, *till the Römerska* Rom. 221 samt det på lat. *romanus* myntade subst. *Roman* Apg. 196 (3 ggr), 197, 198. De två senare typerna saknas hos Olavus.

Valskeland är Olavus' benämning på Italien 12Sp. 279. Även i SvKr. håller han konsekvent fast vid denna benämning: *Valskeland* 9: 1; 27: 22, 23; 28: 4, 27; 34: 31; *Walskeland* 27: 17; *Valskaland* 27: 11, 26, 32; 29: 32; *Walskaland* 26: 32; 27: 2. I NT. förekommer också en gång *Walskaland* i A.F. 7, under det att Apg. och Hebr. ha *Ualland* 203 (2 ggr), 348 (2 ggr) (Septemberbibeln och Strassb.: *wellsch land*, *welsche land* o. d.).

I fråga om nationalitetsbetecknande adjektiv förtjänar framhållas, att dessa hos Olavus vanligen ändas på *-esk* eller *-isk*: *Beemesk* Ochr. 159, *Cananeesk* P30 132, *Galileesk* ibm 268, 298, 330, 399, *Grekesk* Echt. 465, (*-isk* ibm), *Judesk* Ärlskap. 567, 569 (*-isk* Ochr. 183 2 ggr), *Latinisk* Echt. 465. Ändelsen *-sk*, som vi ha t. ex. i *Swensk* Klost. 491, *Tysk* ibm, förekommer endast i ett hithörande »bibliskt» adjektiv: *Romersk* (belägg se ovan). NT. har likaledes huvudsakligen såväl *-esk* som (oftare) *-isk*, stundom stavade *-esch*, *-isch*, men härjämte förekommer *-sk* fr. o. m. Apg. i flera fall utan motsvarighet hos Olavus: *samaritansk* Joh. 132 (jfr *-isk* ibm), *the Barbarske (-sche)* Apg. 205 (2 ggr), likn. Rom. 221, *1Cor.* 254 (2 ggr), Col. 295, *Ethiopsk* Apg. 173, *Israelitske män* ibm 164; möjligen även: *thet Phariseerske partijdh* Apg. 197.²

Det återstår så marginalhänvisningarna. Materialet från Olavus

¹ Annars har Olavus i SvKr. nästan helt övergått till *Latiner*: *the . . . Latiner* 4: 32 och passim.

² Möjligen skulle *Then Thessalomske församlingen* 2Tess. 303 kunna fattas som tryckfel för *-onske*, men sannolikare är, att *m* står för *-ni*; jfr i Aksel Anderssons lista över rättade tryckfel sådana former som *Macedoma* för *Macedonia*, *tiemstens* för *tienstens* (s. VII.).

har ovan i annat samband framlagts i sin helhet (s. 13 ff.). Här meddelas nu först det fullständiga materialet från NT., varefter det meddelas, hur Olavus förhåller sig på respektive punkter. För mera detaljerade upplysningar ang. Olavus hänvisas till s. 13 ff.

Abacuc: NT.: *Abac.* (Apg., Rom., Gal., Hebr. = 4 ggr). OP: saknas.

Actus apostolorum: NT.: *Act.* (A.F., Luc. = 5 ggr), *Apostla ger.* (Reg. 6 ggr), *Apost.ger.* (ibm 7 ggr). OP: oftast *Act.* men därjämte stundom *Actu.* och *Actuum.*

Amos: NT.: så Apg. 2 ggr. OP: saknas.

Ad Colossenses: NT.: *Coloss.* 1Cor. 256, Reg. 384, 387, *Colo.* Reg. 382, *Col.* ibm. OP: ingen (nämnvärd) avvikelse.

Ad Corinthios I och II: NT.: *j.* resp. *ij.* *Cor.* (A.F., Matt., FRom., Rom., 1Tim., Reg. = 26 ggr), *Corint.* A.F. 9, *Corin.* ibm 12, 1Tess. 300. OP: genomgående *Cor.*

Daniel: NT.: *Danie.* Matt. 45, *Dani.* Marc. 75. OP: *Danielis* 1 g., *Dani.* 1 g.

Deuteronomium: NT.: *Deut.* (Matt., Apg., Rom., 2Cor., Gal., 1Tim., Hebr. = 21 ggr), *Deutro.* Marc. 73 (2 ggr), *Deu.* Luc. 88 (3 ggr), 1Cor. 249, *Deute.* 228, 232. OP: ingen nämnvärd avvikelse.

Ecclesiasticus: NT.: *Eccle.* 1Petr. 320. OP: ingen avvikelse.

Ad Ephesios: NT.: *Ephe.* (Rom., Reg. = 13 ggr), *Ephese.* Reg. 383. OP: ingen nämnvärd avvikelse.

Esaïas: NT.: *Jsa.* (Matt.—Apg., Rom.—Gal., 1Petr., Hebr., Upp. = 56 ggr). OP: så gott som genomgående *Esa.* (17 ggr), 1 g. *Esaie* + 1 g. i Ärl.skap. *Jsa.*

Esra: NT.: *Esdre* Matt. 13. OP: saknas.

Exodus: NT.: *Exo.* (Matt.—Apg., Rom.—2Cor., 1Petr., Hebr. = 29 ggr), *Exod.* 2Cor. 267. OP: ingen nämnvärd avvikelse.

Ad Galatas: NT.: *Gala.* (A.F., Apg.—2Cor., 1Jac., Reg. = 14 ggr). OP: ingen nämnvärd avvikelse.

Genesis: NT.: *Gene.* (A.F.—Apg., Rom., Gal., 2Petr., Hebr., 1Jac. = 26 ggr), *Geñ.* (FRom.—1Cor., 1Joh., Hebr., Upp. = 20 ggr). OP: så gott som uteslutande *Gene.*; *Geñ.* saknas.

Haggai: NT.: *Hag.* Hebr. 347. OP: saknas.

Ad Hebræos: NT.: *Hebre.* (Ro., Upp., Reg. = 5 ggr), *Heb.* 1Cor. 256. OP: genomgående *Hebre.*

Hieremias: NT.: *Hiere.* Matt. 15, Upp. 360, *Jere.* 341, 343. OP: genomgående *Hiere.* + 1 g. *Hie.*

Hiob: NT.: *Job.* 1Cor. 243. OP: *Hiob.*

Jacobi epistola: NT.: *Jaco.* (Matt., Rom., Ef., Reg. = 10 ggr). OP: endast *Jacobi* eller *Jacob.*

Evangelium Johannis: NT.: *Jo.* (A.F. 3 ggr, Matt. 8, Reg. 1 = 12 ggr), *Johā., Johan.* (Matt. 11, Marc. 10, Luc. 1, Joh. 2, Apg. 1,

FRom. 2, Reg. 1 = 28 ggr), *Joh.* (Luc. 15, 2Cor. 1 = 16 ggr), *Joan.*, *Joā.* (Reg. 53 ggr). OP: så gott som uteslutande former med *h*.

Jonas: NT.: *Jone* Matt. 29, Luc. 103. OP: saknas.

Josue: NT.: så Apg. 172, Hebr. 347. OP: 1 g. *Josue*, 1 g. *Jos*:

Judæ epistola: NT.: *Jude* Upp. 358. OP: 1 g. *Jude*, 1 g. *Jud*:

Liber Judicum: NT.: *Judi*. Matt. 15. OP: saknas.

Leviticus: NT.: *Lewi*. (Matt.—Joh., 2Cor., Gal., 1Petr., Hebr. = 15 ggr), *Lewit*. Rom. 232. OP: genomgående *Lewi*.

Evangelium Lucæ: NT.: *Lu*. (A.F.—Marc., Joh., Apg., 2Petr., Reg. = 162 ggr), *Luce* (Matt. 15, Joh. 1, Reg. 15 = 31 ggr), *Luc*. (Matt. 8, Marc. 13, Joh. 6, Apg. 1, Reg. 1 = 29 ggr). OP: genomgående *Luce*.

Malachiæ: NT.: *Malach*. Matt. 26, *Malac*. Marc. 55, *Mala*. Luc. 82, 94, Rom. 231. OP: saknas.

Evangelium Marci: NT.: *Mar*. (Matt., Luc.—Apg., 2Petr., Reg. = 149 ggr), *Marci* Matt. 15, Reg. 382. OP: ingen avvikelse.

Evangelium Matthæi: NT.: *Matt*. (A.F.—Rom., 2Cor., 1Tim., 2Petr., Upp., Reg. = 243 ggr), *Matth*. (Matt. 1, Reg. 21 = 22 ggr), *Mat*. (Luc. 6, Joh. 1, Reg. 7 = 14 ggr). OP: växling på så sätt, att *Math*. och *Mat*. dominera i Ochr. resp. 12Sp., *Matt*. huvudsakligen i Echt., Klost., Gudz ordh och P30, *Matth*. sällsynt ända fram till Ärl.skap., där det blir den dominerande formen.

Michea: NT.: *Michee* Matt. 14, Joh. 140. OP: 2 ggr *Michee*, 1 g. *Mich*.

Numeri: NT.: *Nu*. Matt. 15, *Jud*. 355 (3 ggr), *Nuḡ.* Joh. 131, *Nume*. 2Petr. 326, Upp. 359. OP: 1 g. *nume*:

Obadiæ: NT.: *Abdie*. 1Cor. 241. OP: saknas.

Paralipomena: NT.: *Paralip*. Matt. 44, Luc. 104, Joh. 148. OP: saknas.

Petri epistola I och II: NT.: *Pe*. (A.F., Ef., Jac., Jud., Upp., Reg. = 9 ggr), *Pet*. Upp. 360, 362. *Petri* Reg. 386. OP: ingen avvikelse.

Ad Philippenses: NT.: *Phil*. (Rom., Upp., Reg. = 5 ggr), *Philip*. Reg. 387 (2 ggr). OP: 1 g. *Philip*.

Proverbia Salomonis: NT.: *Prouer*. Rom. 235, *Proue*. Hebr. 346, *Pro*. Upp. 361. OP: genomgående *Prouer*.

Liber Psalmorum: NT.: *Psal*. (Matt.—Apg., Rom.—2Cor., Ef., 1Petr., Hebr., Upp. = 63 ggr). OP: *Psal*. i Ochr., 12Sp., Krön.pred., 1 g. *Ps*. i 12Sp., genomgående *Ps*. (*ps*.) i Echt., Gudz ordh, P30, Ärl.skap., Ängl.

Regum I—IV: NT.: *j osv. Re*. A.F. 4, Luc. 88, Rom. 233, *Reg*. (Matt.—Luc., Apg. = 8 ggr). OP: *Reg*. i 12Sp., Ärl.skap. och 1 g. i Ängl., *re*: 2 ggr. i Ängl.

Ad Romanos: NT.: *Ro*. (A.F., FRom., 1Joh., Reg. = 17 ggr),

Roma. (A.F., F.Rom., Gal., Reg. = 8 ggr). OP: genomgående *Roma.* i Ochr., 12Sp., Krön.pred., Klost., Ärl.skap.; *Ro.* (jämte föregående) i Gudz ordh, P30.

Ad Thessalonicenses: NT.: *j.* osv. *Tess.* Rom. 234, *Thess.* 1Cor. 256, Upp. 360, *Thessa.* Reg. 382, 389. OP: *Thess.* 1 g. i Ochr., 3 ggr i 12Sp., 1 g. i Gudz ordh, *Thessa.* saknas, *Tessa.* 1 g. i Ochr., 1 g. i Formaning, 1 g. i Gudz ordh, 1 g. i P30, *Tess.* 2 ggr i Klost., 1 g. i Gudz ordh, 2 ggr i P30, *Thes:* 1 g. i Ärl.skap.

Ad Timotheum: NT.: *j.* osv. *Ti.* A.F. 5, *Timo.* Rom. 229, 1Cor. 255, Jud. 356, Reg. 389. OP: vanligen *Timo.* (14 ggr) men härjämte *Timot.*, *Timoth.* som dominerande form i Ochr. och Ärl.skap. och som sidoförm i 12Sp.

Ad Titum: NT.: *Titū.* Rom. 236, Reg. 381 (2 ggr). OP: ingen nämnvärd avvikelser.

Zacharie: NT.: *Zachari* Matt. 40, *Zacha.* (Matt.—Joh., Ef., Upp. = 6 ggr), *Zach.* Matt. 51. OP: 1 g. *Zachar.*

Redan en hastig blick på här anförda avvikelser i NT. och Olavus Petri visar, att avvikelserna äro av mycket olika värde för vår undersökning. Det är sålunda tydligt, att många fall icke lämna några upplysningar av värde utan måste utmönstras, innan vi övergå till att diskutera materialet.

Utan intresse äro t. ex. 1) vissa fall, där NT. i huvudsak överensstämmer med Olavus men uppvisar enstaka påfallande sidoformer, som kunna föras tillbaka till någon annan förlaga än den, varifrån huvudformen hämtats. Hit höra NT:s *Elias* jämte *Helias*, *Jeremia* jämte *Hieremia*, förkortningen *Jere.* jämte *Hiere.*, *Jhesus* jämte *Jesus*, *Moyses*, *Moises* jämte *Moses*, *Jerico* jämte *Hierico*. På sin höjd kan man beträffande dylika former säga, att deras förekomst hos Olavus skulle vara förvånande med hänsyn till hans konsekvens i skrifterna från de närmast följande åren, men man måste också, åtminstone om man betraktar dessa former isolerade, medgiva möjligheten av att han ännu 1526 i början av sitt författarskap vacklade och genom anlitandet av flera förlagor ibland kom att begå inkonsekvenser, som han i sina senare skrifter kunde undgå.

2) Vissa fall, där Olavus' avvikande form anträffats först relativt lång tid efter NT:s tillkomst, i P30 eller Ärl.skap. och som alltså saknas i de med NT. mera samtida skrifterna. Eftersom vi icke kunna konstatera Olavus' form 1526—1528 är det säkrast att hålla dylika fall utanför diskussionen, fastän det givetvis är möjligt, att Olavus' form redan vid nämnda tidpunkt var densamma som i de anförda skrifterna. Hit höra t. ex. Olavus' *Immanuel* jämte

NT:s *Emanuel*, *Hiob* jämte *Job* (även som marginalhänvisning), *Staffan* jämte *Stephanus*.

3) I NT. uppträdande *y*-former utan motsvarighet i Olavus' aut. såsom *Pylatus*, *Symeon*, *Symon* m. fl., eftersom Olavus' egenhändiga manuskript i StTb. för det sistnämnda namnets vidkommande ävensom förhållandena vid andra ord (icke namn) visa, att han väl kände till och gärna använde *y*-former i skrift.

4) Förkortningar och marginalhänvisningar i NT., som saknas hos Olavus (l. vice versa), om NT. och Olavus för övrigt ha huvudtypen eller några huvudtyper gemensamma. Ex.: NT. använder för Korintherbrevet på enstaka ställen förkortningen *Corint.* och *Corin.*, under det att Olavus genomgående har *Cor.*, som tillika är NT:s normalform. Det vore här tänkbart, att Olavus i NT. i någon mån vacklat men sedan i aut. stadgat sig och endast använt en form. När å andra sidan NT. endast har *Psal.* men Olavus dels *Psal.*, dels (något senare) *Ps.*, så kan den senare formen vara en nyhet, som han kan ha upptagit först en tid efter 1526.

Kvar står emellertid en rad mer eller mindre betydelsefulla olikheter mellan NT. och Olavus, som böra diskuteras; i vissa fall uppgå beläggen på båda håll till högst betydande siffror, vilket förhållande naturligtvis ger oss ökad orsak att studera fallen. Vi kunna dela dessa avvikelser i fyra grupper.

1) Avvikelser i fråga om val av namnform eller ordform.

a) *Esaias* — *Jsaïas*. En av de allra mest iögonenfallande avvikelserna i fråga om Olavus' och NT:s behandling av egennamn är Olavus' konsekventa *Esaias* och NT:s växling *E- : J-* med tydlig övervikt för den senare typen. De olika växelformerna i NT. kunna icke lokaliseras till bestämda böcker utan förekomma sida vid sida (se det ovan s. 35 framlagda materialet); de indicera sålunda icke olika översättare. Den viktiga frågan är huruvida de äro översättarens eller tryckeriets. Mot ett ingripande i samband med tryckningen talar enligt min uppfattning starkt formernas förekomst huller om buller. Om tryckeriets korrektör haft för avsikt att genomföra *Jsaïas*, måste han sägas ha utfört denna föresats på ett otillfredsställande sätt; jfr t. ex. *J-*. Joh. 149 (2 ggr), *E-* ibm (1 g.), och ännu sämre är resultatet, om han valt *Esaias*. Båda formerna äro dessutom av den beskaffenhet, att deras förekomst lätt kan förklaras på annat sätt. Formen *Jsaïas*

är tydligen upptagen från Luther, medan *Esaias* är Erasmus' form (Vulgata: *Isaias*). Det är därför mycket möjligt, att vi ha en växling av samma slag som *Hieremia*—*Jeremia* o. d. fast i större utsträckning, dvs. översättaren eller översättarna ha på denna punkt råkat influeras av två förlagor. Tänkbart är även, att en redaktör velat införa *Jsaïas* överallt men icke överallt rättat *Esaias*.

Vad så beträffar formen *Jsaïas*' förhållande till Olavus Petri, kan man icke framdraga något, som visar, att denna någonsin varit hans. Att i varje fall fr. o. m. följande år, 1527, *Esaias* och ingen annan form varit hans egen torde framgå av motsättningen *Esaiam* 12Sp. 296 — *Ysa.* ibm 228, den förra formen tillhörande ett av Olavus, den senare ett av Peder Galle författat parti. Det återstår naturligtvis möjligheten, att Olavus 1526 haft omväxlande *J-* och *E-* men fr. o. m. följande år helt utplånat *J-*, men så länge en dylik omläggning icke kan bevisas ha ägt rum, måste NT:s *Jsaïas* räknas som ett mycket betydelsefullt indicium mot Olavus såsom översättare eller språkligt bestämmande vid översättningen.

b) *Hieronymus* — *Jeronimus*. Olavus som i aut. upprepade ggr har anledning att nämna kyrkofadern *Hieronymus*, använder alltid denna form (t. ex. Ochr. 168, 170, 171, 205, 211 (4 ggr), 212, 213, 219, 220, 12Sp. 234, 279, 298, Klost. 476, Gudz ordh 55 m. fl.). I NT. finnas tyvärr endast 2 belägg: *Hieronymus* A.F. 11 och *Sanctus Jeronimus* Upp. 357 (förspråket). Den senare formen förtjänar emellertid att uppmärksammas, då den icke som t. ex. det enstaka *Jeremiam* Matt. 34 tycks bero på inflytande från Luther; såväl Septemberbibeln som det av S. Belfrage¹ såsom eventuell förlaga framhållna Strassburg-testamentet ha på motsvarande ställe *Hieronymus*. Allt vad vi i det föregående lärt om Olavus' sätt att behandla dylika namn ävensom detta namns form i aut. talar emot att *Jeronimus* i Upp. (som tillhör det s. k. normalspråksområdet) skulle vara Olavus' form. Vad beträffar den möjlig-

¹ S. Belfrage, Studier i svensk reformationslitteratur s. 1—38.

heten, att formen skulle ha kommit till i samband med sättning eller korrigering, så kan den här liksom i många andra fall icke elimineras med 100-procentig säkerhet,¹ men allt talar för att någon påverkan icke har ägt rum här. Det förefaller mycket litet troligt, att sättare eller korrektorer skulle företaga en ändring i denna riktning; hade däremot formerna varit fördelade på motsatt sätt, kunde en ändring *Jeronimus* > *Hieronymus* förefallit mera plausibel. Jag finner alltså *Jeronimus* i Upp., trots att formen endast förekommer 1 g., vara ett beaktansvärt indicium.

c) *Paulus* — *Pauel*, *Pawel*. Den förra formen är, såvitt vi kunna se, Olavus' enda form under 1520-talet i religiösa skrifter. I själva bibeltexterna i NT. användes också uteslutande *Paulus*, men i A.F. förekommer 1 g. *Pauel* (jämte för övrigt *Paulus*) och i tryckfelsförteckningen sist i boken likaledes 1 g. gen. *Pawels*. Då i varje fall A.F. torde härröra från samma hand som normalspråket i övrigt, anser jag av till alla delar samma skäl, som anförts under b) formerna av vikt vid försöken att konstatera vem som varit språkligt bestämmande vid översättningen.

d) *Solome*, *Solomon* — *Salome*, *Salomon*. De förstnämnda åtskilliga gånger belagda formerna (jfr s. 11) torde från början ha varit Olavus'; obs. att 4 belägg anträffas i 12Sp., den för bedömandet av inflytelser i samband med tryckning ojämförligt värdefullaste skriften. 1527 förekommer i aut. endast *o*-typen, under det att den enda ifrågakommande autentiska skriften från 1528, Krön.pred., uteslutande har *a*-typen. Så kommer P30 med växling och slutligen Ärl.skap. med uteslutande *a*-typen. NT. har uteslutande *a*-typen (liksom P28). Under sådana förhållanden vore det mycket märkligt, om *o*-formerna 1527 och 1530 skulle härröra från sättare eller korrektorer, vilka från NT. och dess förlagor borde vara vana vid *a*-typen. Jag finner det sålunda mycket troligt, att *o*-typen fram till 1530 varit Olavus' form och att *a*-typen i Krön.pred. antingen beror på att Olavus här mera till-

¹ Jfr dock, att vi genom 12Sp. med så gott som absolut säkerhet kunna fastslå *Hieronymus* som Olavus' form år 1527; Jfr även *Hieronym(us) gwlsmidh* StTb. 8 (1524).

fälligt upptagit NT:s form eller också på korrigering vid tryckningen. Den senare möjligheten, som givetvis skulle kunna tillämpas på NT. 1526 (O:s -o- skulle konsekvent ha utbytts mot -a-) synes mig i belysning av de vunna erfarenheterna avgjort mindre trolig. Det är tydligt, att NT:s *Salome*, *Salomon* höra till de beaktansvärda avvikelserna från Olavus Petris språkbruk.

e) *Arabien, Asien, Egypten* — *Arabia, Asia, Egyptus, Egypti land*. Materialet, som återfinnes ovan s. 37,¹ synes mig visa en otvetydig skillnad mellan Olavus och NT. av det slag, som icke brukar bero på ingripande vid tryckningen. Även här gäller, att skulle man räkna med ett dylikt inflytande, borde detta under trycket av bl. a. NT., som nästan alltid använder latinska former, ha verkat i motsatt riktning. Här bör uppmärksamheten också fästas på Olavus' i Echt. 4 ggr mötande form *Greken* (= Grekland), vilken i NT. motsvaras av *Greka land* Apg. 192. Jfr också *Persien* Ochr. 199.

Vi kunna fastslå, att Olavus, när han skriver utan att stå under direkt inflytande av någon annan text, använder former på *-ien*. Däremot är det icke ägnat att förvåna, att i P30 ibland möta namn som *Egypti land* 56, *Galilea* 81, 307, *Galilee land(it)* 62, 73, 75, 83, 114, 298, 373, 399, *Judee landet* 399, *Syrie land* 38, ty i dessa fall måste det ha legat mycket nära till hands att använda de i resp. predikotexter ur NT. föreliggande namnen. Å andra sidan kan man också konstatera, att i NT. 1526 så gott som alltid användas formerna på *-ia* (*-ea*). I ev. uppträda huvudsakligen namn som *Galilea* eller *Galilee land(it)*, *Judee land(it)*, *Samaria* men i Apg. och följande böcker möter ett stort antal latinska namn av typen *Asia*, *Babilonia*, *Bithynia*, *Macedonia*, *Pamphilia*, *Syria* osv. Endast i några få ströfall möta former med *-ien*: *Sirien* Luc. 89 (mot *Syria* Apg. 185, 189, 192, 193), *Samarien* Joh. 132 (*Samaria* ibm); Apg. 173 (*-ia* 162 o. *passim*), *Panphilien* Apg. 181 (*-ia* ibm 163, 183, 185, 203). Man kan också räkna hit

¹ I SvKr. råder någon växling, i det vi å ena sidan ha *Apulien* 34: 32, *Hispanien* 27: 13, 18; *Spanien* 9: 1, å den andra *Longbardia* 29: 24, *Sicilia* 34: 32.

bynamnet *Bethanien* Joh. 145, 147 (annars alltid *Bethania*, t. ex. ibm 146). Dessa avvikelser från regeln i NT. bero med all sannolikhet på tillfälligt inflytande från den tyska förlagan, som Luc. 89 har *Syrien*, Apg. 181 *Pamphylien*, Joh. 145, 147 den grekiska ack. *Bethanian*. Vid Joh. 132 och Apg. 172 har tyskan visserligen gen. *Samarie*, men i omedelbar närhet förekomma båda gångerna formen *Samarien*. I normalspråksområdet saknas, så vitt jag kan se, dessa oregelbundenheter fullständigt; det tjugotal fall, som jag antecknat, utgöres uteslutande av ex. som *Galatia* 274, *Arabia* ibm, *Phrigia* 310, *Macedonia* 311 osv.

f) *Ephesier* — *Epheser*. Materialet (se s. 37) är för Olavus' vidkommande litet, men synes mig visa, att *i*-formen var hans 1527; först på 1530-talet uppdyker NT:s *Epheser* i hans egenhändiga handskrift Ärl.skap., en form, som på grund av källans datering icke har något större intresse för frågan. Skillnaden mellan de båda formerna är ju rätt obetydlig, och Olavus' former 1527 kunna tänkas vara tillfälliga, men avvikelserna är fullt klar och kan icke förbigås i detta sammanhang.

g) *Romare* — *Romersk(e)*, *Roman*. Här ha vi ett betydligare material (se s. 37 f.), som synes mig förtjäna stor uppmärksamhet. Det är tydligt, att Olavus i substantivisk användning föredrager *Romare*; han använder ordet t. o. m. i adjektivisk betydelse, t. ex. *thet Romare aflat* Ochr. 160, även om han i denna användning föredrager *Romersk*. Häremot står NT:s *Romersk* i såväl substantivisk som adjektivisk användning och substantivet *Roman* i Apg. *Romare* användes icke i NT. Inverkan i samband med tryckningen synes mig å båda håll otänkbar, och indiciets styrka är betydande.

h) *Valskeland* — *Ualland*. Materialet från NT. är obetydligt, och Olavus' *Valskeland* har en nära motsvarighet i A.F:s *Walskaland*. Det i Apg. och Hebr. 4 ggr mötande *Ualland* (utan motsvarighet i förlagorna) måste emellertid medtagas här såsom ett enligt min uppfattning ingalunda obetydligt indicium mot Olavus.

i) *-esk*, *-isk* — *-sk* i nationalitetsbetecknande adjektiv. Ovan har uppräknats de hos Olavus förekommande, huvudsakligen med ändelsen *-esk* försedda adjektiven. NT. har också huvudsakligen

-*esk* och (i större utsträckning än Olavus) -*isk*, men därjämte minst 9 fall med -*sk*, vilka icke torde härröra från Olavus. Huruvida här föreligger inflytande från sättare (knappast från korrektorer) vill jag icke yttra mig om; dock förefaller den konsekventa behandlingen av det 6 ggr anträffade *barbarsk* snarast tala för att formerna icke ha dylik härkomst.

2) Avvikelser i fråga om böjning.

a) Gen. *Christi* — *Christis*, -*es*, (*Jone* — *Jones*). Den latinska genitiven av detta oerhört ofta mötande namn är ju den enda typ, som förekommer i Olavus' aut., och även i NT. är denna form så gott som ensamhärskande. De två avvikande fallen i Upp.: *Christis* 367, *Christes* 368 äro därför ganska påfallande germanismer men kunna sammanställas med gen. *Lazares* i P28 samt med *Jones* Matt. 29. Även översättaren av Upp. torde normaliter ha haft gen. *Christi* (jfr t. ex. *Jesu Christi* 368), men därjämte har han tydligen haft formerna på -*es*, -*is*, vilka svårligen kunna förklaras bero på sättare eller korrektorer utan som nämnts snarast stamma från tyskan. Då Olavus i aut. mycket konsekvent använder latinsk genitiv i dylika namn, ser det snarast ut som om dessa former icke äro hans. Ovan s. 25 har formen *Lazares* i viss mån framhållits som ett indicium, som talade mot Olavus Petri som översättare, och i konsekvens härmed uppfattar jag de likartade gen.-formerna i Upp. på samma sätt, även om indiciet ensamt för sig får anses vara rätt svagt.

b) Pl. *Greker* — *Grekar*, *Samaritaner* — *Samaritanar*. Den förra typen är den enda hos Olavus i dylika ord mötande och den ojämförligt vanligaste i NT. Pl. *Samaritanar* har jag endast observerat Luc. 99, annars överallt -*er*. Avvikelsen kan på denna punkt mycket väl vara tillfällig. Något annorlunda är förhållandet med *Grekar*, som dock anträffats 4 ggr. Tänkbart vore kanske, att pluraländelsen berodde på en utländsk sättares hypersvecistiska stavning. Av betydelse för formens förekomst i NT. är kanske i så fall också, att den brukar uppträda i kombination med pl. *Judhar*; så är fallet i Apg. 193: *för Judhar och Grekar*, Rom. 224: *Judhar och Grekar*, 1Cor. 252: *ehuadh wij ärom Judhar*,

Grekar, eghne, eller frije; Apg. 187 förekomma andra former av *judhe* i omedelbar närhet av *Grekar*.

Det är emellertid ingalunda nödvändigt att förklara formen såsom inkommen genom sättaren, eftersom pl. *grekar* är fornsvenskans (enda) form, som för övrigt anträffats ända fram till början av 1700-talet (jfr Söderwall och SAOB). I så fall kunde den mycket väl tänkas vara översättarens och ställas mot Olavus' konsekventa pl.-former på *-er* i substantiv av denna typ. På grund av vad som här anförts anser jag emellertid det för säkrast att icke fästa något avseende vid dessa former, så länge det icke genom andra undersökningar, ex.-vis över pluraländelserna i allmänhet, eventuellt visats, att de verkligen äro av betydelse i detta sammanhang (obs. t. ex. den i Ochr. och 12Sp. flera ggr mötande pl. *prophetar*).

3) Avvikelser i fråga om stavning. Som ovan omtalats, föreligga icke så få mindre avvikelser i fråga om stavningen. Med hänsyn till det allmänna ortografiska läget under 1500-talets förra hälft bör det vara självklart, att vi i regel icke kunna fästa något avseende vid dylika smärre avvikelser, helst om vederbörande namn är representerat blott av ett enda eller några få exempel på vardera sidan. Det gives emellertid vissa fall, som på grund av det större material eller den strängare konsekvens de synas uppvisa, inbjuda till närmare granskning.

a) *Johannes* — *Joannes* är kanske den av alla här behandlade växlingar, som förtjänar störst uppmärksamhet. Detta namn är mycket vanligt och behandlas med stor konsekvens. Sålunda har Olavus över 80 ggr *h*-formen. *Joannes* föreligger visserligen 1 g. Fögho send. 342, men det finns ingen anledning att betrakta detta enstaka fall som annat än en tillfällig avvikelse (av författaren eller sättaren). Vi äro nämligen i fråga om detta namn i den lyckliga situationen, att vi kunna med full visshet fastslå, att *h*-formen och ingen annan såväl år 1526 som följande år är den som Olavus använder i sina egenhändiga manuskript. S. 7 f. ovan har framhållits den på denna punkt stränga dualismen i StTb.: i fråga om apostlar och helgon o. d. använder Olavus uteslutande

den latinska formen med *h* t. ex. *for s(anc)ti Joh(ann)is kyrkio* 141 (2 ggr), *Sabb(a)to ept(er) joh(ann)is an(te) porta(m) latina(m)* 162, likn. 155, 158, 162, 199, 218, 229, 236 (i avskrift). Det finns sålunda ingen anledning att betvivla, att det (med undantag för det enstaka fallet i Föggho send.) konsekventa bruket av *h*-former i aut. återger Olavus' eget bruk. Gå vi så till NT., så finna vi, som redan konstaterats, att *h*-formen är ensamrådande i Matt. och i rubrik och överskrifter till Joh., under det att *Joannes* för övrigt är helt eller så gott som allenahärskande. Det är evident, att denna form, som alltså även är normalspråkets och som torde vara upptagen från någon av de latinska förlagorna, icke härrör från Olavus, utan den härrör antingen från någon annan översättare eller redaktör eller från vid tryckningen verksamma sättare eller korrektorer. Det förefaller mig, som om det första alternativet avgjort bäst förklarar växlingen; i annat fall tvingas man nästan att antaga en särskild sättare och korrektör för Matt., ett antagande, som knappast har något företräde framför hypotesen om olika översättare (eller om en översättare, som efter Matt. övergått till former utan *h*). Däremot håller jag det icke för otroligt, att överskrifterna i Joh. ha fått sin form i samband med tryckningen. Man kan nämligen våga antaga, att man liksom i regel nuförtiden icke haft något manuskript att tillgå för dessa detaljer utan att deras utformning fått bero på tryckeriets eget initiativ.¹ Men under sådana omständigheter bli dessa *h*-former utan positivt intresse: de visa ingenting angående översättarens språkbruk, blott att tryckeriet här råkat få *h*-formen i strid mot

---

¹ På samma sätt anser jag, att växlingen *epistola* — *epistel* i Rom., 1Cor. bör förklaras. Den förstnämnda formen återfinnes i Rom:s och 1Cor:s rubriker samt sist i 1Cor. och torde få anses härröra från översättaren. De i samband med tryckningen tillkomna överskrifterna på sidorna ha däremot överallt *epistel*. Ett närmare studium av behandlingen av lånord av denna typ skulle kanske också vara av värde för bestämmandet av översättningens härkomst. Utöver växlingen *epistola* — *epistel*, vilken senare form tycks vara Olavus' normala i aut. kan nämnas A.F:s *latina* och Olavus' *latin*.

den i texten använda formen (jfr Upp. som har *Joannis* i överskrifterna) och att denna inkonsekvens icke korrigerats.

Några stöd för att formen *Joannes* skulle ha tillkommit i samband med tryckningen har jag icke kunnat finna; det ur alla synpunkter rimligaste är att formen är översättarens eller kanske snarare redaktörens, eftersom mycket onekligen tyder på att mer än en översättare deltagit i arbetet. Då vi ha ovanligt klara papper på att Olavus' språkbruk avvikit på denna punkt, får NT:s normalform utan *h* anses vara ett av de starkare indicier, som peka bort från Olavus som översättare eller i verkets språkliga gestaltning ingripande redaktör.

b) *Noha* — *Noe*. Denna växling representeras av betydligt mindre material än den föregående (se s. 36), men förtjänar att anföras på grund av sin parallellism med växlingen *Johannes* — *Joannes*. I detta fall sakna vi belägg från StTb., men i belysning av vad som anförts i samband med föregående fall håller jag det för sannolikt, att samma förklaring bör tillämpas som där, dvs. Olavus har haft *h*-formen, översättaren eller redaktören av ifrågakommande partier av NT. formen utan *h*.

c) *Room* — *Rom*. Denna växling kan kanske tolkas i samma riktning som de föregående, men materialet är för Olavus' vidkommande så pass osäkert (huvudsakligen härrörande från tiden 1530—1540, se s. 37), att det icke kan tillmätas någon nämnvärd betydelse.

4) Avvikelser i fråga om hänvisningar, förkortningar o. d. Även vid denna kategori gäller, att ett flertal smärre avvikelser äro av sådan karaktär och representeras av så torftigt material, att det icke lönar sig att här taga upp dem till diskussion, även om det är tänkbart, att vissa av dem bero på olika proveniens. Följande fall synas mig förtjäna att framhävas.

a) *Actus*. NT. Reg:s *Apostla ger.*, *Apost. ger.* representera en typ, som Olavus aldrig använder i aut. i fråga om hänvisningar. De hos Olavus 1527 och 1528 mötande, icke alldeles ovanliga sidoformerna *Actu.*, *Actuum* i stället för det normala med NT. överensstämmande *Act.* representera likaså en avvikelse, som kan

vara anmärkningsvärd men som kanske icke bör pressas för mycket.

b) *Esaias*. Här framträder skillnaden mellan NT. och Olavus synnerligen skarpt; på det förra hållet konsekvent *Jsa.* (alltså ingen växling som i fråga om det fullt utskrivna namnet), på det senare nästan lika konsekvent *Esa*. Det 1 g. i Ärl.skap. uppdykande *Jsa.* kunna vi av tidsskäl se bort ifrån, även om detta belägg onekligen återfinnes i Olavus' egenhändiga handskrift; på andra ställen har samma handskrift *Esa*. Likaväl som jag finner det föga troligt, att NT:s *Jsaïas* skulle härröra från Olavus, anser jag det ytterst osannolikt, att marginalhänvisningen *Jsa.* skulle göra det. Å andra sidan finnas inga skäl, som tala för att formen skulle vara tryckeriets; alltså bör den snarast vara översättarens eller redaktörens.

Anmärkningsvärt är emellertid, att det stundom inträffar (Matt. 15, Marc. 64, Apg. 206, Rom. 231, 232), att texten har *Esaias*, *Esayas*, under det att marginalhänvisningen likafullt som alltid är *Jsa*. Det förefaller knappast troligt, att en översättare gått så till väga, att han i texten skrivit *Esaias* och ögonblicket därefter givit hänvisningen formen *Jsa*. och att denna vacklan varit så ensidig, att ett *Jsaïas* i texten aldrig råkat komma tillsammans med ett *Esa*. i marginalen. Rimligaste förklaringen till detta ganska påfallande förhållande synes mig vara, att marginalhänvisningarna i detta fall tillfogats efteråt, när alltså ett större parti av översättningen förelåg färdigt. En annan person än översättaren, dvs. redaktören, kan då ha gått igenom partiet och försett det med hänvisningarna. Tidigare (s. 30) har jag uttalat den förmodan, att marginalhänvisningar bruka härröra från den som avfattat texten, men det råder onekligen härvidlag en viss skillnad mellan NT. och övriga reformationsskrifter, eftersom ett arbete av NT:s omfång förutsätter mer än en mans medverkan. Alldeles otänkbart vore ej heller det antagandet, att översättaren själv efteråt gått igenom sitt verk och försett det med marginalhänvisningarna och att han därvid konsekvent använt *Jsa.*, men

det är möjligt, att vissa förhållanden vid andra hänvisningar stödjade den förstnämnda teorien.¹

I vilket fall som helst måste marginalhänvisningen *Jsa.* anses höra till de för bestämmandet av NT:s översättare beaktansvärda detaljerna.

c) *Genesis*. Såväl Olavus som NT. använda med förkärlek förkortningen *Gene.*, men under det att denna form är Olavus' så gott som enda, förekommer i NT. en nästan lika ofta mötande sidoform *Geñ.*, vilken saknas i Olavus' aut., varför det ligger nära till hands att antaga, att denna form, som huvudsakligen förekommer inom det s. k. normalspråksområdet, härrör från någon annan än Olavus. På denna liksom på flera andra här behandlade förkortningar kan en annan synpunkt — låt vara av ovisst och okonstaterbart värde — anläggas, som också möjligen talar emot Olavus. Man kan nämligen fråga sig, varför Olavus, om det verkligen är han som i slutet av NT. använt det kortare *Geñ.*, sedan uppgiver denna bekvämare förkortning till förmån för ett något längre och obekvämare *Gene*. Är det däremot någon annan, som är upphovsman till de kortare typerna, är det lättare att förklara, varför Olavus i sina senare arbeten håller fast vid längre och mindre praktiska typer. Denna synpunkt, som även kan anläggas

---

¹ Eftersom hänvisningarna i allmänhet äro övertagna närmast från Luther, vore det mycket förklarligt, om en nära påverkan från Luthers förkortningar i marginalhänvisningarna föreläge. Jfr S. Belfrage, Studier i svensk reformationslitteratur s. 34 (LUÅ N. F. Avd. 1. Bd 27. Nr 5.). I viss utsträckning är det nog troligt, att sådan påverkan föreligger men å andra sidan visa NT:s marginalhänvisningar tydligt, att dess upphovsmän icke nöjt sig med att utan vidare skriva av Luthers former; avvikelserna äro nämligen högst betydliga. Vad speciellt detta fall beträffar, så möter visserligen *Jsa.* ibland hos Luther, bl. a. i början, men vanligen har han *Jsai.*, ibland också *Jsaia*. Andra exempel på skiljaktighet i fråga om några av de allra vanligaste förkortningarna äro Luthers *Luce*, *Marci*, *Matth.* gentemot NT:s *Lu.*, *Mar.*, *Matt.* Ingenting hindrar, att den svenske översättaren eller redaktören tagit upp *Jsa.* från Luther och sedan varit i stånd att konsekvent genomföra denna form; de andra här anförda formerna tycks han däremot icke ha fått från Luther.

på *Act.* — *Actu.* etc. ovan inställer sig med än större kraft vid flera följande fall.

d) *Jacob(i)*. Här har NT. endast det kortare och mera praktiska *Jaco.*, under det att Olavus vid hänvisningar i aut. alltid gör sig den mödan att skriva ut namnet *Jacobi* eller *Jacob*.

e) *Johannis*. Här uppvisa såväl NT. som aut. en brokig växling, men avvikelser kunna lätt konstateras. Först och främst kan framhållas, att det i NT. Reg. jämt och ständigt mötande *Joan.*, *Joā.* (motsvarande utskrivet *Joannis*) helt saknas hos Olavus, vilket är ytterligare ett tecken på att Reg. icke torde ha utarbetats av honom. Belägg saknas från normalspråksområdet, men man har mycket god rätt att räkna med att marginalhänvisningarna även här skulle ha fått denna form. Den för övrigt vanligaste och mest spridda formen i NT. är *Johan.*, *Johā.*, vilken hos Olavus förekommer endast sparsamt. Detsamma gäller i än högre grad formen *Jo.*, som är vanlig i A.F. och Matt., men som för övrigt så gott som aldrig förekommer i NT. Olavus favoritform *Joh.*, *Jōh.*, som han använder ojämförligt oftast (se s. 14) är däremot i NT. så gott som helt inskränkt till Luc., där den till gengäld är nästan ensamhärskande. Det finns alltså fr. a. för normalspråksområdets vidkommande en tydlig klyfta mellan NT. och aut.

Då den så gott som ensamhärskande formen för det fullt utskrivna namnet överallt utom i Matt. är *Joannes*, är det påfallande att finna *h*-former som marginalhänvisningar överallt i Marc.—2Cor. Förhållandet, som onekligen är intressant, kan knappast förklaras på mer än ett sätt. Det är knappast rimligt att antaga påverkan från sättare eller korrektorer i dessa hänvisningar, som ha satts på samma gång som de *h*-lösa formerna inne i texten. Ännu mindre rimligt är att översättaren efter att i texten ha använt form utan *h* i marginalen tillfogar en förkortning, som förutsätter en form med *h*. Den naturliga förklaringen blir att hänvisningarna tillfogats, sedan översättningen utförts, och då snarast av någon annan person än översättaren. De förmodanden, som uttalats ovan i samband med växlingen *Jsa.* — *Esa.*,

synas bestyrkas, och vi tycka oss något skymta hur översättningsarbetet bedrivits. Formerna med *h* kunna i detta fall mycket väl ha uppkommit genom inflytande från Luthers marginalhänvisningar.

f) *Luce*. NT. har tre typer: *Lu.*, *Luc.*, *Luce*, av vilka den första är mer än fem gånger så vanlig som någon av de två andra ungefär jämnstarka typerna (se s. 40). Olavus' aut. ha överhuvud ingen annan form än *Luce*. Även här är olikheten alltså påfallande, och än en gång pockar den ovan vid ett par tillfällen antydda synpunkten på uppmärksamhet. Varför har Olavus, om han 1526 i NT. ojämförligt oftast använt det korta praktiska *Lu.*, de följande åren helt övergivit denna form till förmån för det längre och följaktligen mindre praktiska *Luce*? Naturligtvis kan man icke helt bestrida möjligheten av en sådan utveckling, men den troligaste förklaringen är, att NT:s *Lu.* icke härrör från Olavus.

g) *Matthæi*. Växling råder på båda hållen, men vissa olikheter kunna iakttagas. NT:s utan tvekan dominerande form är *Matt.*, som förekommer c. 7 ggr så ofta som övriga former sammanlagt. Även Olavus använder i sina år 1528 utgivna skrifter med förkärlek denna form, men året förut saknas den egendomligt nog alldeles; i Ochr. och 12Sp. dominera formerna *Mat.* och *Math.*, av vilka den förstnämnda i NT. är en mycket sparsamt förekommande variantform, medan den sistnämnda helt saknas. Den andra i NT. sparsamt förekommande variantformen, *Matt.*, finns också sparsamt hos Olavus 1527 och 1528; på 1530-talet slår den igenom.

Den brokiga växlingen hos Olavus från år till år gör, att man måste bedöma hans förhållande till NT:s former med stor försiktighet; i förening med andra här framlagda, klarare avvikelser synas emellertid de påtalade olikheterna vara av intresse.

h) *Psalmodum*. NT. har genomgående *Psal.* och detsamma har Olavus 1527 (Ochr., 12Sp.), och delvis 1528 (Krön.pred.). Någon avvikelse av betydelse för bedömandet av NT:s översättare föreligger således icke, men det är av ett visst intresse att se, hurusom Olavus fr. o. m. 1528 övergår till förkortningen *Ps.*, dvs. i detta

fall utbyter en längre förkortning mot en kortare och mera lätt-hanterlig sådan.

i) *Ad Romanos*. En mindre men kanske beaktansvärd avvikelse tycks föreligga, i det att NT:s normaltyp *Ro*. helt saknas hos Olavus 1527 och nästan helt 1528. Olavus' nästan helt ensam-härskande normaltyp *Roma*. förekommer som varianttyp i NT., huvudsakligen i delar (A.F., Gal., Reg.), där förhållandena i andra fall synas tydligt tala mot Olavus.

j) *Ad Thessalonicenses*. Även här föreligger avvikelse i så måtto, att de av Olavus i aut. oftast använda formerna *Tess*. och *Tessa*. saknas i NT. Då emellertid Olavus därjämte liksom NT. använder formen *Thess.*, är det osäkert, huruvida avvikelsen har något att betyda. Det är likväl tänkbart, att så är fallet.

k) *Ad Timotheum*. Även här är det mycket ovisst, huru de föreliggande avvikelserna skola uppfattas, eftersom Olavus i regel använder samma form, *Timo.*, som NT. Orsaken till att fallet medtagits här är fr. a. den omständigheten, att andra och otympligare former, *Timot.*, *Timoth.*, dominera i den 1527 utkomna Ochr. Det kan nämligen förefalla rimligare, att Olavus uppvisar utveckling från *Timot(h)*. till *Timo.*, än en utveckling *Timo.* — *Timoth.* — *Timo*. Dock måste betonas, att i den på 1530-talet tillkomna Ärl.skap. *Timot(h)*. åter är den dominerande formen, varför en sådan utveckling som den sistnämnda icke kan betraktas som utesluten.

Vid behandlingen av de anonyma reformationsskrifterna från åren 1526 och 1528 har jag ovan lagt viss vikt vid förekomsten av förkortningar inne i texten, och påvisat, hurusom på så sätt placerade förkortningar äro så gott som helt främmande för Olavus' aut. Nu uppvisa såväl A.F. som FRom. och en del andra av förspråken till breven en hel del på samma sätt nyttjade förkortningar, t. ex. *Paulus sägher Gala iij*. A.F. 4. Man får emellertid akta sig för att utan vidare taga dessa omständigheter som ett nytt indicium mot Olavus. Det visar sig nämligen, att dessa förkortningar i de allra flesta fall gå tillbaka till Luthers resp.

förspråk, även om den svenska översättningen här liksom vid marginalhänvisningarna (jfr s. 52 not) visar sig i stor utsträckning använda egna förkortningar, t. ex. *Gala.* s. 4 (t.: *Gal.*), *Jo. ibm* (t.: *Johan.*), *Re. ibm* (t.: *Reg.*), *Ti. 5* (t.: *Timo*). Då dylika ex. trots olikheten tydligen stå i direkt beroende av den tyska förlagan, kunna de naturligtvis icke tillmätas någon större betydelse. Viktigare är kanske, att i de partier av A.F., som äro speciella för denna översättning och alltså icke stå i beroende av Luther, ävenledes förekomma talrika förkortningar av denna typ, t. ex. *Finnes och wäl j. Cor. xiii. ath S. Paulus* (osv.) 7, *Matt.* 8, 9, 11, *Röm.* 9, *Corint.* 9, *Act.* 10, 11, *Joan.* 10, *Jo.* 11 (2 ggr), *Lu.* 11, *Ro.* 11, 12, *j. Pe.* 11, *j. Cor.* 12 (3 ggr), *Corin. ibm*. Det är möjligt, att detta mera självständiga bruk av dylika förkortningar i strid mot förhållandena i aut. bör ordnas in under indicier, som tala mot Olavus, men även vid denna omständighet få vi i detta fall fästa mindre avseende, eftersom det låter sig tänkas, att förhållandena i de från Luther översatta partierna påverkat översättaren till att använda förkortningar av samma typ i de självständiga partierna, oaktat han annars icke brukade eller kom att använda dem för egen del.

Det framgår av det här framlagda och kommenterade materialet, att en ingående granskning av det jämförbara namnförrådet i Olavus Petris autentiska skrifter och i NT. 1526 fäster uppmärksamheten på ett förhållandevis stort antal avvikelser i fråga om behandlingen av namn. Avvikelserna äro av växlande värde för bedömandet av NT:s proveniens, men flera av de klarare fallen synas otvetydigt tala emot att Olavus Petri skulle vara den huvudsaklige översättaren eller den språkligt bestämmande vid översättningsarbetet. Att härjämte ett stort antal överensstämmelser finnas, kan man i detta samband icke taga någon hänsyn till, eftersom dessa alltför väl kunna förklaras som härrörande från källor, vilka måste ha varit gemensamma för de olika reformatorerna. Det har icke lyckats att göra troligt, att sättare eller korrektorer på eget initiativ konsekvent ändrat namnformer o. d.;

tvärtom tala vissa omständigheter direkt för att något ingripande vanligen icke skett på dessa punkter.

När man hunnit så långt, att undersökningen — som vi tyckt oss finna — utfallit till Olavus Petris nackdel, inställer sig automatiskt kravet att pröva de iakttagna avvikelserna på den (jämte Laurentius Petri) ende återstående person, som kan tänkas ifrågakomma som språkligt bestämmande för bibelöversättningen, Laurentius Andreæ. Det vore ju synnerligen välkommet, om vi hos honom kunde påvisa åtminstone någon av de här framdragna mera anmärkningsvärda avvikelserna från Olavus' aut. Tyvärr ser det icke ut, som om vi skulle kunna komplettera vår undersökningens negativa resultat med några positiva i denna riktning. Därmed följer dock ingalunda, att avvikelserna från Olavus' aut. skola vara av intet värde, utan förhållandet är som vanligt, när det gäller Laurentius Andreæ, att det material vi ha till kännedomen om denne märklige mans språkbruk är så litet och delvis (Troona) tvivelaktigt, att det lämnar oss ytterst torftiga upplysningar. De få och vanligen endast enstaka gånger hos Laurentius anträffade jämförbara namnformerna överensstämma i allt väsentligt med de vanliga formerna i Olavus' samma år som Troona, dvs. 1528, utkomna skrifter. Den enda anmärkningsvärda avvikelserna är, att *Paulus*, som 4 ggr förekommer i denna form (A2a 2 ggr, A4b, A5b), därjämte uppträder 1 g. under formen *S. Påuel* A5a, en form, som ju helt saknas i Olavus Petris autentiska religiösa skrifter vid denna tid och som för tanken på det i A.F. 1 g. mötande *Pauel*. Därjämte förtjänar att framhållas, att Laurentius' med Olavus' överensstämmande former i praktiskt taget samtliga fall tillika överensstämma med NT:s former, alltså utgöras av fall, där såväl Olavus som Laurentius överensstämma med NT. Det obetydliga material från Laurentius Andreæ, som står oss till buds, är sålunda icke av den art, att det utesluter möjligheten av att han skulle ha spelat en viktig roll vid översättningsarbetet.

Vad den tredje av reformationsarbetets huvudpersoner, Laurentius Petri, beträffar, så kan det icke förnekas, att möjligheterna för hans medverkan vid det litterära reformationsarbetet, i den

mån detta är anonymt, icke tillräckligt beaktats av språkmännen, eftersom dessa sakna material, som kan lämna upplysningar om Laurentius Petris språkbruk på 1520-talet. För de forskare, som vilja försöka bestämma författarskapet på grundval av en skrifts dialekt, torde denna frånvaro av material vara mindre kännbar, eftersom Laurentius får förutsättas ha haft någorlunda samma dialekt som brodern Olavus, vilket naturligtvis i sin tur betyder, att för denna dialekt utmärkande drag i en anonym skrift icke med visshet kunna attribueras någon av bröderna. I fråga om bl. a. sådana drag som här behandlats, är det däremot mycket väl tänkbart, att två bröder kunnat skilja sig, och det är därför beklagligt, att vi icke ha så gammalt autentiskt material från Laurentius som önskvärt. Det är emellertid av ett visst intresse att undersöka förhållandena i Laurentius' 1538 utgivna skrift *Een forclaring om wijgdawatn*. Det material av namn och hänvisningar, som detta lilla arbete lämnar, är av mycket obetydlig omfattning, men det tillåter oss likväl att konstatera, hurusom Laurentius åtminstone vid denna tidpunkt avviker från brodern Olavus på två viktiga punkter. Den ena olikheten ligger däri, att Laurentius på de två ställen, där han nämner aposteln Paulus, kallar denne för *S. Påuel* (A2b, C5b), alltså en mycket iögonenfallande avvikelse från Olavus, som i sina religiösa skrifter konsekvent använder *Paulus*. Den andra olikheten ligger i hänvisningstekniken. Laurentius använder nämligen nästan uteslutande hänvisningar inne i texten, t. ex.: *som ock scriffuit står Esa. primo B1b; som scriffuit står Lu. xiiij B4a; thz S. Påuel giffuer fore ij. Tess. ij.*, vidare B3, C2a, C5a. En enda gång användes Olavus' normaltyp, marginalhänvisning, *Esa. xlij B2b*. Även på denna punkt är avvikelsen alltså mycket iögonenfallande.

Naturligtvis säga dessa förhållanden oss ingenting med bestämdhet angående Laurentius' språkbruk under senare hälften av 1520-talet, men de förtjäna avgjort att beaktas, eftersom de mycket väl kunna tänkas redan nu ha tillhört detsamma och därför kunna vara av betydelse, när hans medverkan av andra skäl kan ifrågasättas.

Den här företagna undersökningen av förut icke tillräckligt beaktat material, vitt skilt från det övriga i diskussionen kring de ifrågavarande skrifterna använda stoffet, har alltså givit till resultat en rad mer eller mindre starka indicier, vilka tillsammans bestämt peka i samma riktning som de resultat, till vilka framför allt Nat. Lindqvist kommit, i så måtto som det här behandlade materialet på det hela taget måste anses tala mot Olavus Petri dels som den i språkligt avseende ledande vid översättningen av NT. 1526, dels som den direkte upphovsmannen till de 1526 och 1528 utkomna anonyma reformationsskrifterna.

Det av R. Steffen år 1893 givna uppslaget, att vissa namnformer kunna vara av intresse vid försöken att fastställa anonyma skrifers proveniens har, konsekvent utnyttjat, visat sig vara av värde. Det är tydligt, att dessa detaljer kunna återspegla förhållanden, som det vid dylika försök är av vikt att lära känna.

Lund 1936.

Karl Gustav Ljunggren.

Korr.-tillägg. Ovanstående uppsats utarbetades i september och oktober 1936 och inlämnades till denna tidskrifts redaktion i november samma år (jfr K. G. Ljunggren, Studier över verbalsammansättningen i 1500-talets svenska, s. 189 not 2). Sedan dess har del 2 av J. Palmérs Undersökningar i Olavus Petris språk utkommit, där viss uppmärksamhet även ägnas namnformer o. d.; se t. ex. s. 96 angående förhållandena vid *Johannes, Petrus, Paulus* och *Salomon, Salome* i Sacr. S. 111 framhåller Palmér beträffande den 1537 utkomna lilla skriften Sielenes tröst, som även tillskrivits Olavus Petri, att »redan sättet att citera avviker från O. Petris vanor», vilket belyses med exempel. Därstädes framhålles också, att denna skrift har *S. Pedhar, S. Peder, S. Pauel, S. Påuel* i strid mot förhållandena i Olavus skrifter från 1530-talet. Jfr även därst. s. 70 samt framför allt s. 90 f., där Palmér i fråga om den här ej närmare behandlade skriften Then Svenska Messan 1531 bland former, »som ej tillhöra O. Petris

språk och som med hänsyn till språket i [den av Olavus författade] inledningen ej kunna ha kommit från korrektorn» även framhåller *S. Pauel* 415:12, 417:23. Obs., att i inledningen förekommer *S. Pauli* 2 ggr och att denna form också återfinnes 1 g. i en anvisning 415:10 omedelbart framför det ena exemplet på *S. Pauel*.

Till kommenteringen av Fredmans epistlar.

När man löper fara att drunkna i noterna till någon klassiker, kan man ibland ha lust att instämma med en lättsinnig Holbergs-kommentator (Carl Roos, 1923), som menar: »misforstaar man noget paa en morsom Maade, er det i al Fald bedre end at forstaa det rigtigt paa en kedelig». Bellmans senaste, lärde och förtjante uttolkare har inte sällan missförstått skalden på ett roligt sätt, som må passera hos en olärd läsare men som måste ge anledning till tråkiga erinringar från en anmälare med passion för det riktiga.

Det kan framställas åtskilliga anmärkningar mot de talrika noter som professor Risberg har skrivit ned i marginalen till Fredmans epistlar. Det kan gälla missuppfattning av enstaka ord och betydelsenyanser, av den genuint bellmanska uttrycksarten, av handlingens gång och sakliga fakta, framförallt sådana som fordrar en inträngande kännedom om 1700-talets kultur: om vanor, kläder, mat och dryck, musikinstrument och annat. Just i det kulturhistoriska brister Risberg särskilt mycket, både där han kan stödja sig på föregångarna och där han kommer med nytt eller vill rätta dem. Den ideala upplaga som i allt väsentligt vägleder läsaren med språkligt och kulturhistoriskt korrekta upplysningar är fortfarande outgiven, men Bernhard Risbergs jubileumsupplaga banar vägen för en sådan, såväl när man kan godta som när man måste revidera hans resultat. Av praktiska skäl låter jag

---

Bellman, Carl Michael, Fredmans epistlar. Jubileumsupplaga. Texten beriktigad efter de bästa handskrifterna och med inledning och förklarande noter av Bernhard Risberg. Sthlm, Saxon & Lindström 1939. — Det är bara kommentaren som här tas upp till granskning. De textkritiska principernas berättigande kräver sin egen behandling. Vissa av textställena behandlas med utförligare motivering i förf:s Notiser till Fredmans epistlar 2, i Nysvenska studier 1939. — Förkortningar: OU = originalupplaga av Fredmans epistlar, 1790; SU = Standardupplaga utg. av Bellmanssällskapet, 1—7, 1921—1938. Citaten görs efter den senare.

mina detaljmärkningar följa i ordning, epistel för epistel, och sammanfattar till slut mina generella invändningar.

Ep. 2: 1. *Nå skrufva Fiolen, / Hej! Spelman skynda dej. / Kära Syster, hej! / Svara inte nej, / Svara Ja så bli Vi glada*. — Det ser fullt ut med parentes kring *Kära Syster, hej!*, och det kan knappast försvaras att med R. betrakta orden som en »maning till serveringsflickan att raska på med att servera Berg (ett verkamt medel att övertala honom)». Det är att tolka in mycket i tre ord! Raderna 3 till 5 hör nära ihop, som man kan övertyga sig om genom att s j u n g a texten. Inskottet måste alltså omfatta alla tre raderna, varmed R:s förklaring förfaller. Problemet är inte värt mycket ordande: man ropar på »systemen» — varför just en »serveringsflicka»? — för att hon skall sluta sig till sällskapet (»säg inte nej nu!»).

Ep. 2: 1. *Röda stråken släng, / Och med armen sväng; / Gör ej Fiolen skada*. — Det är inte nödvändigt att med R. uppfatta detta som »d. v. s. det gör o. s. v.». Det förefaller naturligare, att också den tredje raden är en imperativsats; om spelmannen lyder uppmaningen att slänga med stråken och svänga med armen — R. har efter hss låtit verben byta plats, vilket inte ger bättre mening än OU och alltså borde ha underlåtit —, så kan han väl behöva ännu en uppmaning att inte skada fiolen.

Ep. 2: 1. *Ganska riktigt, / Ditt kall är viktigt / Båd för Öra, Syn och Smak*. — R.: »Beröm åt det började spelet.» Skulle det vara naturligt att skänka beröm med ett så torrt konstaterande ord? Man kan i stället fatta »Ganska riktigt» som en bekräftelse av de båda föregående raderna: »Ty under detta Tak / Är Bacchi Lada» eller ännu hellre av de båda följande. Jag anmärker som en egendomlighet för Bellman att föregripa: han låter ofta något syfta på det som skall komma. F. ö. är »Ganska riktigt» rim- och fyllnadsord utan större vikt.

Ep. 3: 1. *När som Jergen Puckel skrapar, / Stöter han en Cadance*. — Jergen skrapar enligt R. »med foten, troligen för att beteckna avslutning av en tur» — likadant i Ep. 69: 1. Det är fråga om en av de i 1700-talets danser så vanliga reverenserna.

Ep. 5:2. *Rusta*. — Betyder inte »väsna» utan, liksom *bullra*, 'festa', 'leva om' — naturligtvis var det inga stillsamma utan ganska bråkiga nöjen. På samma sätt i Ep. 64:1.

Ep. 6:2. *Spelman grälar*. — R.: »bråkar (under spelet)». Bättre: 'anstränger sig, står i'.

Ep. 9:4. *Hoglands med gröna blan*. — Vinkryddan är inte, som R. uppger efter SU, *pimpinella* (*saxifraga*) utan *pimpernell* l. *blodört*, *Sanguisorba officinalis*. (Se vidare Kom. till SU II: 105 och J. Lindgren, *Läkemedelsnamn*, H. 9, 1931.) *Pimpernell* nämns på fyra ställen i Ep. (19:3, 82:1, 13:2, 63:1), på de båda första skrivs det *pimpinella*, på de båda senare *pimpenella*. R. har oriktigt återställt Bellmans form till *pimpinella*, fastän Bellman själv, de gånger man kan kontrollera hans skrivning efter hs, använder den andra formen (SU III: 67, V: 24).

Ep. 10:2. *Ge nu Flöjterna en ton, / Blås för hela laget*. — R.: »1:a flöjten skall ge stämton och detta för hela ensemblen». Så invecklad är inte meningen: 'Börja nu spela på flöjterna, blås för hela vårt lag (gång)'. Jfr »lagets skål» (64:1), »alla lustiga lag» (81:4). Vad som sägs här är alltså detsamma som i början av Ep. 4: »Hej Musikanter, ge Valdthornen väder, / Spotta ut Tuggbusen, blås.»

Ep. 13:5. *Brandvakten ropar och Trummorna gå*. — När R. tror, att trummorna ger signalen till att det »är stängningsdags», så missförstår han tidsuppgiften. »Korvtrumman» rörs, d. v. s. *stadsvakten* går sin kvällsrond, något som inte alls har att göra med krogarnas stängningstid. Se not till 68:1.

Ep. 14:1. *Hör J Orphei Drängar, / Stämman edra strängar; / Knäppen alla / Til Apollos pris. / J som til exempel / Uti Fröjas Tempel / Nederfalla, / Följen er caprice. / J som pröfven gammalt Öl, gutår! Eder önskas fuktigt silfverhår / Och en strupa som för-mår*. — R. anser, att *til exempel* betyder »föredöme för andra». Det faller sig långt naturligare att fatta stället som en modern läsare måste fatta det: först talar poeten om alla spelmän och poeter, sedan nämner han som exempel två olika slag av dem,

kärlekens och vinets dyrkare. Jfr också Ep. 25: 5 och 64: 4, där samma rimpar används.

Ep. 14: 3. *Sätt din hatt på hufvud, kära Bror.* — R.: »som uttryck av självkänsla». Den rätta meningen framgår redan av en jämförelse med den föregående och den följande ep.: »Här har du Bränvin, sätt på dej din hatt» (13: 4) och »Tag ditt mästerbref på krogen. / . . . Sätt på dig hatten, murra; / I väggen flaskan surra» (15: 1). I Ep. 45: »Tjenare *Mollberg*», har Risberg satt in en äldre läsart i den fjärde strofen, som erbjuder en fullkomlig parallell till de föregående ställena. I stället för att *Mollberg* »satt så nöjd» och drack, står det här: »Jag tog min hatt och drack mitt kvarter» — han hade just fått den avslagen. Det hörde till god ton att dricka med betäckt huvud på krogarna, vilket man kan se ännu i dag på enklare näringsställen i Stockholm. I Tyrolen har jag lärt mig att skilja främlingarna från de inhemska därpå att de förra ordentligt tar av sig hatten vid dörren, medan de senare behåller den på. Intendent Gösta Berg har gett mig ett gott belägg för att det verkligen rör sig om ett gammalt folkligt bruk. Från Tärna i Uppland skriver G. Borgman i *Försök till historiska anteckningar öfver Tärna socken*, 1827, s. 38: »En säkerligen mycket gammal sed är den kärlek som mankønet har att få hafva hatten på sig, och när man inkommer och hälsat, säger vanligen Bonden eller Hustrun, 'stig fram från dörren och sätt på hatten'. Detta egna sätt är hos de mest belevade likväl aflagdt.» — I Ep. 17: 4 betecknar uppmaningen »Hattarna på» bruket att ibland sätta på hatten under dans (så också 9: 1, 62: 11, 76: 2).

Ep. 16: 1. *ditt Oboe.* — R:s upplysning här och till 75: 2, att ordet har detkön hos B., tål någon jämkning: åtminstone en gång är *oboe* denkön, nämligen i originalhs till Ep. 78 (SU III: 57): »sin Oboé d'amour».

Ep. 16: 5. *Spela Hoboister, gunga tak och golf.* — R. uppfattar *gunga* som en uppmaning till de dansande att sätta tak och golv i gungning. Det senare utropet ansluter sig naturligare till det förra, om man låter ordet behålla sin vanliga intransitiva bety-

delse. Episteln kulminerar i att Fredman ropar till tak och golv att gunga i orgiastisk yra. Jfr »Pukor ge ljud» (Ep. 17:7).

Ep. 16:5. *Hvad slår nu klockan? hon slår Tolf.* — R.: »Vid denna tid skulle balerna sluta». Hur vet man det?

Ep. 17:2. *Si hur de kriga / Och niga.* — R.: »för att bjuda upp». Nigningen är en reverens under dansen.

Ep. 17:5. *Pomponer.* — R. »huvudprydnader av blommigt siden». Det finns ingen anledning att frågå SU:s korrekta upplysning, att pomponger är garneringar på kjolarna (runda l. avlånga bollar).

Ep. 18:1. *Gubbarna satt sig at dricka.* — R.: »ha satt sig». Verbet bör tolkas som ipf. Nästan hela ep. berättas i detta tempus: gubbarna *satte sig* att dricka (klappa, hicka etc.), Jergen Puckel *drog* en rök, *knacka[de]* på stopet etc., glaset *börja[de]* ringa etc. I tredje strofens sex första rader införs presens: *rinner, brinner* etc., sedan följer ipf. igen, tills man med den tyska rotväliskan är mitt inne i nuets tempus — även i den berättande första hälften av sista strofen.

25:2. *Gastarna de sitta / På hafvets skum.* — R.: »Bn kallar sjödemoner och sjövidunder (som valar) för gastar». Det är tydligen Ep. 51:6: »Neptun utur vattubryn / Han kastar up sina Gastar och Hvalar» som har föresvävat kommentatorn. Bellman skiljer ju här mellan gastar och valar. I folktron hör gastarna vanligtvis hemma i skogen, fastän »gastar till sjöss» någon gång omtalas under namnet »strandgast» (Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne, 2, 1868, s. XLIX). Hos Bellman är gastarna däremot på grund av en rätt naturlig idéförbindelse ett slags havsvidunder, dock alltid av människoliknande slag, närmast motsvarande tritoner. Så i Ep. 50:1: »Gastar och Cupidoner / Omfamna hvarann», så i början av Bacchi Tempel 1779 och så framför allt i Så. 65, där de direkt identifieras med vattensprutande tritoner.

Ep. 27:1. *Visaren visar, timman ilar.* — R.: »bildligt om hans utseende 'timman' före nedgången». Onödigt utpekulerat: »timman» står för 'stunden'.

Ep. 27: 1. *Vandringsman hör nu min Basfiol. / Movitz, din tjenare hvilar.* — Kommentatorn har här låtit sin ofta framträdande lust att tolka Bellman alltför bokstavligt och prosaiskt förleda sig till en egendomlig not: »Fredman gör några sista drag, då krogkunderna göra sig redo att 'vandra' hem. Sedan skall hans spel vila. Scenen är tydligen krogen.» Detta är ett missförstånd av hela epistelns mening, som ju tolkas i överskriften »Som är dess sista tankar». Den som tilltalas är vandringsmannen, som stavar på griften, där den döde vilar. Valet av tilltalsord är en rent stilistisk effekt, som skänker episteln en karaktär av epita-fium. Så har redan Ljunggren tolkat stället, när han skriver: »Han tycker sig redan se den grift, der, som han vemodigt sjunger till Movitz, 'din tjenare hvilar', tycker sig se grafstenen derofvan och derå den sedvanliga inskriften med uppmaningen till 'vandringsmannen' att läsa och betänka sin egen död. Derpå syfta orden 'Vandringsman, hör nu' m. m.» (Bellman och Fredmans epistlar, 1867, s. 258).

Ep. 28: 2. *Hon vände sig, och floret fläkta, / Tyst (R.: tätt) af och an.* — R. anmärker till ordet *tätt* »snabbt, under springandet». Situationen har missuppfattats. Det är inte ett flor bak till på hatten utan ett framför munnen nedhängande flor. (Jfr Ep. 31: 7: »Med floret i ögat för myggen / Min skönhet slank in i et hvalf.») Ulla har stannat och vänder sig men säger ingenting, och floret rör sig häftigt av hennes korta andhämtning. Bellman uttrycker sinnesrörelsen indirekt genom att visa dess verkningar: det är ett av de många förtjusande dragen i denna artistiskt fulländade epistel.

Ep. 28: 3. *klippings-handskar.* — Det är inte nog med upplysningen »fårskinnshandskar»: huvudsaken är inte materialet utan att det är särskilt fina, skånska handskar. Ulla beskrivs som alltigenom elegant i sin klädsel.

Ep. 29: 3. *Smäcken.* — Betyder inte »bröstlapp» utan styv mössa — likaså i Ep. 61: 2.

Ep. 31: 9. *den blågula draken.* — R.: »Stånddrabanterna hade blå och gula plymager i hatten.» Hela uniformen var blå med (gult) bockskinnskyller.

32:2. *Lik en Schebek* . . . R.: »d. v. s. Du är lik». Bör över-sättas med 'liksom': den brett utförda liknelsen från den föregående strofen fortsätts här.

Ep. 33: versen. *På en mur | Syns en Kur | Med Gluggar och Flaggor, Mordgevär och Lur* . . . — R.: »Kastellholmen med dess skans avses.» Det är fråga om Skeppsholmens salutbatteri, som också sköt signalskott vid eldsvådor. Luren är brandluren.

Ep. 34: 1. *Jeppe blås i tornet, blås*. — Det är inte en viss bestämd tornvaktare i vårdtornet på Brunkeberg som Carlén och efter honom SU och R. antar: »tornjeppar» fanns det litet varstans, och denne blåste i *Storkyrkans torn* (»Niclas torn»), som syns i ändan av Kolmätargränden. Från vårdtornet kunde Jeppe lur inte höras så lång väg, och för övrigt var det rivet vid den tid då episteln skrevs (1771—1772). (Se vidare Nysv. stud. 1939, s. 118—120.)

Ep. 34: 3. *Stjäl och göm*. — R. fattar uppmaningen till brandmanskapet som »en skämtsam order av Fredman att brandskatta krogen». Måste fattas bokstavligt, så som Carlén har gjort. Manskapet har svårt att skilja på mitt och ditt under bärgningsarbetet.

Ep. 35: 1. *Ragla och tumla med stopet i hand*. — R.: »Man medförde ofta sitt eget stop vid ett bälte». Brukades inte på den tiden.

Ep. 35: 4. *safternas ljufliga syra*. — Om nu detta överhuvud skall behöva förklaras, så varför gissa på en så högst exklusiv dryck som myrbrännvin, som Bellman nämner en enda gång? Citron var t. ex. en mycket vanlig tillsats, och f. ö. kan man kalla vilken läskande dryck som helst för »syra».

Ep. 36: 4. *Cytheren sjöng*. — Som så ofta är R:s not här för trång: Cytheren är inte kärleksgudinnan utan hela hennes hov eller rike.

Ep. 36: 4. *En Zephir mot spegeln flög | Fram med en örslef och spada*. — R. menar, att »spadan» har använts för »påbredning av smink». Men så tjockt bör man inte breda på att man tar en »spade» till hjälp! Sminket lades på med en stomp. »Örslef och

spada» betecknar ett och samma lilla toalett-föremål av ben, som i ena änden var format som en slev och i den andra som en liten spade. »Spaden», som kan vara mycket olika utformad, användes vanligen som tandpetare — bruket att peta tänderna var inte bara ett behov utan »une attitude de grand air». (H. R. D'Allemagne, *Les accessoires du costume et du mobilier*, 2, Paris 1928, s. 300.)

Ep. 38: 5. *harpan*. — R.: »nyckelharpan från en krog». Varför inte lika gärna harpa, som ofta förekommer hos Bellman?

Ep. 38: 8. *Ach! är han död? Bevars!* — R.: »utrop från en kroggäst.» Omöjligt att avgöra. Kan lika väl vara t. ex. »Mutter» i str. 4.

Ep. 39: 2. *Smeden . . . Sjunger nu sin morgonbön*. — R.: »en morgonpsalm, troligen 'Den signade dag, som vi nu här se'.» (Liknande till 48: 5.) Noten rätt överflödig. Skall man gissa på någon psalm, så är »Vak upp, min själ, giv ära» (Psb 1695 nr 359; 1819 nr 429) sannolikare. Den nämns f. ö. på ett ställe i Bacchi Tempel (SU V: 30).

Ep. 41: 3. *Drick*. — R.: »Fredman har en flaska i fickan.» Hur vet man det? Man har ju bl. a. Mollbergs begärliga halvankare rack att dricka ur.

Ep. 41: 3. *Mollberg, si god morgon*. — R.: »Härmed stiger Wingmark in och Fredman drar sig tillbaka.» En misstolkning av handlingen. Fredman nämns överhuvud inte i hela episteln, där i stället Wingmark är hjälten.

Ep. 42: 9. *Bygdens fält och blomster-sängar, / Berg och ängar / Gömmas må*. — R.: »torde (nu) gömmas (under snön).» »Må» är närmast perifrastiskt. Jfr not nedan till 82: 2.

Ep. 46: 3. *det pinglar och slår i klockstapeln vid Olof*. — R.: »S:t Olofs kapell inom Klara församling ersattes från 1774 med Adolf Fredriks kyrka. Då Mollberg dog år 1772, kan man troligen datera denna och följande epistel till mellan 1772 och 1774.» Helt oanvändbara dateringsgrunder. Det spelar ingen roll för Bellman, om förebilderna för hans figurer har dött eller inte: som bekant postar Mollberg långt efter sin död i Kungsträdgården (Ep. 37),

och Fredman ligger utanför Krypın »en sommar-natt år 1768», fastän Bellman själv hade celebrerat hans begravning i maj 1767. Adolf Fredriks kyrka byggdes 1768—1774 omkring S:t Olofs kapell, som tillsvidare stod kvar inom murarna, men det talas ju inte om kapellet utan om klockstapeln. Denna hade byggts 1726 och revs 1774 men ersattes av en provisorisk stapel fram till 1783. Klockstapel fanns alltså hela tiden till dess.

Ep. 48: 5. *Marjo nu sin lofsång gör, / Snyter sig och snyftar.* — Varför man skall fatta »snyftar» som »drar kraftigt in luften i näsan», förstår jag inte. Det är ju helt naturligt, att Marjo snyftar och snyter sig, när hon med andäktig rörelse sjunger sin morgonpsalm. (Se ovan anm. till 39:2 och Nysv. stud. 1932, s. 144.)

Ep. 49: 5. *Skrapa tofflorna i sand.* — R.: »för att få dem mindre hala». När man går in i ett hus, brukar man skrapa av sig smutsen.

Ep. 49: 6. *Aj mitt Örhäng tog Cousin.* R., som i onödan har ändrat detta till »*Nej, mitt hänge tog kusin*», kommenterar: »i förvaring; förmodl. ett halskors». Vore det inte enklare att hålla sig till Bellmans egna ord?

Ep. 50: 1. *Sjelf Jupiter gungar / Bland Gudar och Kungar / I vattubryn.* — R. vidhåller sin gamla uppfattning, att det är fråga om »dåtida fartygsnamn». Det är en ren gissning och dessutom felaktig. Det fanns inget skepp med det namnet, varken i örlogs- eller handelsflottan. Det är dessutom en högst trivial förklaring, som trollar bort mytologien ur dikten. Jupiters närvaro är fullkomligt rättfärdigad av åskvädret, och han behöver lika litet någon prosaisk ursäkt som Phoebus, Diana, Neptun, Pan, Mars och diverse lägre gudomligheter i samma strof. Jag tillåter mig att hänvisa till min behandling av stället i Tidning för Sveriges läroverk, 1935, s. 38: »De poetiska bilderna äro icke ett slags rebusar, som det gäller att lösa på knepigaste sätt. De ha ett dekorativt egenvärde. Tritonerna och najaderna, som höja sina vridna snäckhorn, äro icke bara en omskrivning för vågorna, de äro dessutom och ännu mera varelser som leva sitt eget liv i dikten, de förtjäna förstås och älskas för sin egen skull. Detsamma

gäller om hela den rika mytologiska apparaten hos Bellman och hans nyckfullt egenartade bildspråk, som följer sina egna lagar och icke alltid logikens.»

Ep. 59: versen. *jag är kär, / Burdus ditt bröst begär.* — R. tror, att det är fråga om nymfens »hjärta». Skall det nu behöva förklaras, så rör det sig om barmen.

Ep. 61: 1. *Kära Mor! / Slå nu hand på kjolen . . . Dansa tjock och stor.* — R.: »för att släta ut den; hon sitter förut.» Hon fattar tag i kjolen för att lyfta den under dansen.

Ep. 63: 1. *Mor Maja.* — Att här identifiera Mor Maja med den Maja Myra i Solgränd som bereder Fredman till hans hädanfärd, är lika onödigt som att förlägga fader Bergströms verksamhet till Djurgården. Han har ursprungligen inte varit hemma där utan har först genom omarbetningen 1790 kommit att bli djurgårdsbo.

Ep. 63: 2. *Mor Maja vid skänken primmar / Med sin sneda trut.* — *Primmar* har av R. översatts »ståtar». SU torde vara korrekt: »sladdrar, pratar» — nämligen med sin sneda trut.

Ep. 64: 3. *Måndan hon hvirflar sin spinräck så lätt.* — R.: »på fabriken, där hon är anställd». Det är inte nödvändigt: en stor del av arbeterskorna sysselsattes med hemarbete, så Maria Christina Kiellström-Winblad.

Ep. 64: 4. *Movitz i fönstret skådar på ny* — R.: »nymånen» [!]. 'På nytt'.

Ep. 65: 4. *Dess hand för en frisk Tulpan; / Skada at dess blan / Lukta litet tran.* — R.: »förmodligen avses liklukt». Tranlukt och liklukt har inte den avlägsnaste likhet med varandra. Den marina odören skall kanske antyda, att den döda Gretgen, som det står i överskriften, var dotter till en styrman.

Ep. 66: 4. *Stor til blod och börd.* — R:s översättning »d. v. s. blodfull och ståtlig» är språkligt omöjlig. »Blod och börd» utgör ett begrepp liksom 'barn och blomma' och liknande. Uttrycket kan inte betyda något annat än att gubben Movitz har en högättad dam till modell. Att Bellmans egen värld här för ett ögonblick blandar sig med Fredmans, är obestridligt. Bellman låter oss tro- ligen blicka in i någon av sina konstnärsvänners ateljéer.

Ep. 66: 4. *Framför bröstet flor och blommor sammanblandas.* — R.: »i blomsterfatet, se str. 1 r. 3 från slutet». Den i floret framför bröstet instuckna bröstbuketten. »Blomsterfatet», d. v. s. herdinnans attribut, blomsterkorgen, hölls inte »framför bröstet» utan i knät. — Jag begagnar tillfället att påpeka en parallell i den följande ep.: »blomster, flor, Silkesstrumpor och skor . . .», som av R. i onödan har ändrats till »blomsterflor».

Ep. 67. *Mutter på Tuppen.* Den från föregående kommenterade upplagor hämtade upplysningen, att detta skulle vara ett värdshus på Skeppsholmen, saknar all grund, som man kan se redan vid en uppmärksam genomläsning av episteln. Det är ett av de många ställen där Carléns förvanskade 1800-talstraditioner har tagits för goda. (Jfr också Nysv. stud. 1932, s. 147—148 och 1939, s. 133.)

Ep. 67: 3. *Sätt peruken rätt, / Valka strumporna nätt, / Tag fram skoborsten, smörj din stöflett.* — R.: »lägg en valk (upptill) på». Strumporna trädde vid denna tid inte över byxorna som tidigare utan kvarhölls genom de nedanför knäet över dem fastsatta byxorna. Någon valk upptill är det därför inte tal om. »Valka» betyder ingenting annat än 'gnugga'. De från föregående dag styva strumporna behövde mjukas upp på morgonen. Nya yllestrumpor brukade man blöta och gnugga för att få dem mjuka. Samma morgonbestyr omtalas i Bacchi Tempel (SU V: 97): »Op! ligg ej der och lyss, och dina strumpor valka.»

Ep. 67: 3. *Nu är du galant.* — R.: »i bästa skick». 'Fin', 'stilig' (i klädsel). Jfr »Tag hit den helga rock — rättnu blir jag galanter» (SU IV: 110)..

Ep. 68: 1. *Trumslagarn dundrar, / Och klockorna de slå.* — R.: »Brandvakterna, som patrullerade efter mörkrets inbrott, hade trumma, som kom till användning, då något olagligt iaktogs, här troligen för sent öppethållande av ballokalen.» Trummans roll är en annan: stadsvaktens eller »korvarnas» dagliga kvälls- och morgonronder nämns ofta av B. för att markera ett bestämt klockslag. Liksom i Ep. 13: 5 rör det sig här om den tidigare patrulleringen, som inleder natten. I Ep. 48: 19 och på flera andra ställen

avses däremot morgonronden klockan fyra. (Nysv. stud. 1939, s. 125—127.)

Ep. 69: 1. *Konstigt har han lärt sig buga.* — R.: »Konstnärligt.» Bättre: 'konstfullt'.

Ep. 69: 3. *Gråt ej Syster . . . Vickla förklä opp min lilla.* — R.: »hon har vecklat ihop det för att torka ögonen.» Rimligtvis uppmanas hon lyfta förklädet till ögonen för att torka tårarna.

Ep. 69: 6. *Låt nu foten golvet bona.* — R. jämför med »Skrapa dina skor» i str. 3 och gissar därjämte, att det är en »sluthälsning»[?]. Det är säkerligen fråga om ett bestämt danssteg, förslagsvis »pas glissé», som enligt Dictionnaire de danse av Compan, Paris 1787, består i att »passer le pied doucement devant soi, en touchant le parquet très-légèrement».

Ep. 74: slutet. *Tänk på mej, Se på mej nu min lilla!* — Här en lång not: »Ett skämt, för att hon skall 'dra på mun'. 'Se på mej' kan också betyda: gör som jag (och le).» Behöver lika litet kommentar som en fotografis yrkesmässiga »Titta nu på mej!»

Ep. 76: 2. *knarkar med klacken.* — Det är rätt överflödigt och dessutom för trångt att kommentera detta med att Jergen »markerar takten till dansmusiken»: skorna kan ju lika väl knarra, när han bockar sig, dansar och stoltserar, liksom när de förnäma herrarna i Ep. 29, »spassera i salen . . . Stolta med hvita strumpor och knarkande skor» — i båda fallen ett uttryck för självmedveten sprättaktighet.

Ep. 77: 2. *huken.* — R.: »hörnplatsen»[?]. Ännu bruklig spelterm för de kilformiga fälten i brädspelet (damspelet).

Ep. 77: 3. *slå i för Contant.* — R. »kontant betalning, förmodligen ej ofta förekommande»[!]. Säkert bildlig användning: 'rejält' — jfr »ta ngt för kontant» o. likn.

Ep. 77: 4. *Birfilarn.* — R.: »bondespelmannen». 'Krogspelman, sämre musikanter'.

Ep. 77: 7. *Se hvar han skalkas den tjocka Captenen.* — När R. antar, att kaptenen »skalkas» med Sophia, så missuppfattar han situationen. Medan Fredman och Mollberg dricker och skämtar med Sophia och de andra flickorna på Lokatten, kommer kap-

tenen («Men si Capten!»). Han har suttit med sin stånka vid bräd-spelet och närmar sig nu med käppen i ena och en stol i andra hand, i fullt ursinne över att andra kurtiserar Sophia.

Ep. 80: 6. *Vår Nymph . . . / Slog Tallstrunten ut på kjoIn. / Herdinnan trumf i bordet hon slog, / Och kjorteln öfver axlarna drog.* — Återigen en missuppfattning av situationen i två långa och texten förgrovande noter: »slog näven i b., kanske av förargelse över att Mollberg blivit dödfull»; »för att skydda den för skrynklor eller för att bättre isolera sig, då hon skall sova ruset av sig». Är det så underligt, att Ulla blir förargad över att hon har slagit ut tallstruntöl över sig och att hon behöver dra den våta kjoIn av sig för att torka den?

Ep. 82: 2. *Än Tjurn han höres vråla, / Och stundom Lammet bråka tör.* — R.: »= vågar, bredvid den bölande tjuren.» *Tör* är här perifrastiskt liksom det här ovan anmärkta *må* i Ep. 42: 9. Hade Bellman menat 'vågar', så skulle han inte ha skrivit *tör* utan *tors*.

I de föregående anmärkningarna har jag sökt hålla mig till ställen där jag har haft en grundad mening. En anmälare befinner sig ju i den gynnsamma situationen att han kan gå förbi sådant som han inte har hunnit eller förmått bilda sig en uppfattning om. En kommentator bör helst inte svika på någon avgörande punkt, och Risberg har ansett det som en hederssak att aldrig väja för svårigheterna. Misstagen har därför blivit många. Åtskilliga noter ger anledning till tvivel, utan att anmälararen för sin del kan komma med något bättre. Av utrymmesskäl kan det bara bli fråga om att diskutera avvikande meningar. Det säger sig självt, att det finns mycket som man tacksamt måste erkänna som både nytt och riktigt, mycket av bestående värde och mycket som kan bli en utgångspunkt för den som vill bry sitt huvud med att finna ännu bättre lösningar.

Det är inte fråga om annat än att man, liksom Risberg, kan och bör sträva efter att precisera meningen hos Bellman skarpare än som hittills har skett. Det gäller i främsta rummet rena ord-förklaringar och utredningar av kulturhistoriska detaljfrågor. Man

kan i flera fall t. o. m. gå längre än Risberg i de lexikaliska noterna. Bland ord som skulle förtjäna översättningar saknas t. ex. *nymph* (2:2 och flerst.), *byting* (4:3), *Otto Olssons mor* (13:1) och *Wingmarks mor* (49:5) — för 'mor Olsson', 'mor Wingmark' —, *hurra (med hattarna)* (17:1), *dra till Paulun* (19:4) — 'dra för spar-lakanet' —, *Bas* (25:8) — 'basfiol' —, *vällustig* (51:2), *hörna* (55:11) — 'hörnkägla' —, *drängar* (67:2 och flerst.), *stöflett* (67:3), *bron* (78:2) — Skeppsbron —, (*måst borga vårt Herrskap*) *sitt (rus)* (80:6) — 'deras'. — I fråga om uttalet skulle jag vilja anmärka, att B. uttalar *Engageanter* (3:1, 25:7) som *engaschanter* (och inte *engaschanger*), eftersom ordet rimmar på *galanter*, och att *taille* och *Canaille* (69:4) uttalas *talj* och *kanalj*.

Vad däremot de förklaringar beträffar som går in på syntax och stil, poetiska bilder, användandet av mytologi m. m., så får jag bekänna mig till helt andra åsikter än professor Risberg. Det är i princip oriktigt och skadligt att kommentera så som här har gjorts. Det duger inte att ord för ord, mening för mening transponera om poetiska bilder till bastanta realiteter. Det är farligt att låsa fast en tolkning för mycket: det gäller att ha öra för det egendomligt svävande i Bellmans syntax, som just utgör en del av dess tjusning. Hellre än att precisera bör man i många fall lämna rum för flera möjligheter. Det låter sig helt enkelt inte göra att fördela varenda replik som surrar genom luften — det skulle inte Bellman själv ha kunnat göra. En okritisk läsare tror alltför lätt, att den gissning som kommentatorn kastar fram är enda sanningen, och det dröjer inte länge, förrän man har saken fullt fastslagen i någon ny kommentar. Det vimlar av umbärliga förklaringar eller rena gissningar, som inte gör dikten rikare eller klarare. Jag räknar här upp några av dem: Ep. 5, not 7, Ep. 6, not 5—6, 12, Ep. 7, not 1, Ep. 8, not 7, Ep. 9, not 15—16, Ep. 10, not 6, Ep. 11, not 7, Ep. 12, not 3, Ep. 13, not 16, Ep. 14, not 15, 20, Ep. 15, not 12, Ep. 18, not 5, Ep. 23, not 12, Ep. 26, not 8, 14, Ep. 33, not 13, Ep. 34, not 24, Ep. 40, not 4, Ep. 49, not 6, Ep. 53, not 24, 37, 40—43, Ep. 54, not 6, 17, Ep. 60, not 3, 19, Ep. 62, not 26, Ep. 63, not 6, Ep. 70, not 4, 17, Ep. 72, not 1, Ep. 74, not 4, Ep.

77, not 14, Ep. 78, not 20, Ep. 81, not 12, Ep. 82, not 5; Textkrit. bih., s. 293, r. 8 n. (»mina safter»!).

I ett fall önskar jag särskilt opponera mot det alltför långt drivna kommenterandet: det gäller understrykandet av alla naturalia. De förklaringar som lämnas kan ibland försvaras ur saklig synpunkt, men sällan ur den goda smakens. Den intresserade kan själv övertyga sig härom genom att läsa sådana noter som Ep. 4, not 10, 34, not 15, 40, not 3, 42, not 15, 43, not 5, 55, not 24. Blir man beskylld för pryderi efter en sådan invändning, så kan man försvara sig med att själva sysslandet med Bellman utesluter pryderi. Har nu poeten valt att säga sin sak på ett beslöjat sätt, så skall man också låta slöjorna sitta. En prosaisk översättning kan i sådana fall aldrig täcka den poetiska omskrivningen och blir stötande i stället för upplysande. »Skillnaden låg i *Sättet*», säger Kellgren.

Tendensen att utplåna det fantasibetonade genom att översätta de poetiska bilderna till handfasta ting, har förut framhävts på tal om mytologien. Ett utmärkt exempel härpå har man i Ep. 3, sista strofen. Sirenerna, som tumlar kring Fredman, blir »de tjusande nymferna», Fröjas tempel blir »danssalen(s golv)», slutorden om Charons båt beledsagas med orden: »Han befinner sig i en sådan rusets extas, att han tycker sig färdig att dö av hänryckning.» Fullständigare kan hänförelsen, fantasiskimret över dikten inte strykas bort. Många liknande ställen skulle kunna anföras, t. ex. Ep. 44, not 4, Ep. 64, not 18, Ep. 66, not 9, Ep. 70, not 17, Ep. 82, not 27. Alltför ofta gör Risbergs noter intrycket att ha blivit utspekulerade vid skrivbord och bokhylla. Med enbart lärdom reder sig inte den idealiske bellmanskomentatorn. I det av Risberg uteslutna företalet av Kellgren står nyckelordet till all verklig förståelse av den på en gång svårtillgängligaste och lättillgängligaste dikt på svenskt språk: »Äg Skaldens känsla, äg Ynglingens hjerta, älska, drick, sjung!»

Nils Afzelius.

Eriks und Götvaras Wortstreit bei Saxo.

Das, wie es Paul Herrmann in seinen Erläuterungen zu Saxo¹ nennt, »berüchtigte, auch schwer verständliche Scheltgespräch« zwischen Erik dem Beredten (*Ericus disertus, Eiríkr enn málsþaki*) und der Götvara, welches Saxo Grammaticus in seinen *Gesta Danorum* Buch 5, Kap. 3,² wiedergibt, bedarf in mehr als einer Beziehung einer eingehenderen Untersuchung, als die Saxoforscher ihm gewidmet haben. Teils hat man nämlich diesen Saxoabschnitt wegen des Inhalts verdächtigt, teils haben noch die letzten Herausgeber an zwei Stellen den überlieferten Wortlaut geändert und anstatt dessen ein paar Konjekturen, die aus dem 17. Jahrhundert stammen, in den Text eingesetzt.

Über die Stelle äussert sich der englische Saxoforscher O. Elton so³: »This 'flyting' is corrupt in every sense of the word. The readings in Erik's reply are hopeless«. Ähnlich der deutsche Saxoübersetzer H. Jantzen⁴: »die Textüberlieferung ganz unsicher und verderbt«.

Die Voraussetzung des Wortstreites ist in Kürze die folgende: König von Dänemark ist der junge Frode (Frotho), seine Vormünder sind Vestmar und Kole. Grep, ein Sohn von Vestmar, ist Hirdmann des Königs. Koles Weib, Götvara, wird so charakterisiert (Saxo 5, 1, 2; p. 104, 12 Olrik-Ræder): *Uxor Colonis erat Göt-*

¹ Erläuterungen zu den ersten 9 Büchern ... des Saxo: 2. Kommentar. Die Heldensagen des Saxo Grammaticus (Leipzig 1922), S. 390.

² *Saxonis Gesta Danorum*, recogn. J. Olrik & H. Ræder I (Kopenhagen 1931), 5, 3, 17, p. 118, 17—26. In Alfr. Holders Saxo-Ausgabe (Strassburg 1886) p. 139 f. — Übersetzung des Wortstreites in Paul Herrmanns Erläuterungen ... 1 (Leipzig 1901), S. 186 f.

³ The first nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus, translated by Oliver Elton (Folk Lore Society, Publications 33, London 1894), S. 171.

⁴ Saxo Grammaticus. Die ersten neun Bücher der dän. Geschichte. Übersetzt u. erl. v. Hermann Jantzen (Berlin 1900), S. 222.

wara, quae eximiae procacitate facundiae quantumlibet disertos ac loquaces enervare solebat. Altercando quippe efficax erat et in omni disceptationum genere copiosa. Pugnabat siquidem verbis, non modo quaestionibus freta, verum etiam pervicacibus armata responsis . . . Quosdam verbositatis petulantia refellebat, alios veluti cavillationum nexibus implicatos fallaciarum laqueis strangulabat . . . Ceterum condere pacta aut rescindere praepotens erat . . . Der wegen seiner Zungenfertigkeit ebenso berühmte norwegische Bauernsohn Erik 'der Beredte'¹ ist beim König zu Besuch; durch Eriks Verschulden ist Kole gehängt worden, und auch Götvaras Söhne hat Erik ums Leben gebracht (5, 3, 9 und 16). Götvara fordert jetzt Erik zum Wortkampf heraus, wobei sie eine goldene Halskette, er aber sein Leben aufs Spiel setzt. Hierüber heisst es in Saxos Überlieferung (5, 3, 17):

Igitur Götvara, consumptae infeliciter subolis exitio maesta simulque eam ulcisci avida, pronuntiat adversus Ericum altercandi collibitum sibi fore certamen, ita ut ipsa torquem magni ponderis, ille vitam in pignore poneret, aut aurum vincendo aut letum succumbendo laturus . . . Igitur Götvara prior sic orsa:

*Quando tuam limas admissa cote bipennem,
nonne terit tremulas mentula quassa nates?*

Ericus sic contra:

*Ut cuivis natura pilos in corpore sevit,
omnis nempe suo barba ferenda loco est.
Remigiis homines artus agitare necesse est;
motus quippe suos nam labor omnis habet.
Cum natis excipitur nate vel cum subdita penem
vulva capit, quid ad haec addere maius erit?*

Auffallend ist hier, dass ein Weib, und zwar ein so vornehmes, wie es Götvara war, eine derart anstandswidrige Frage mit unver-

¹ Dieser Name kommt auch in der Snorra Edda, Skáldskaparmál K. 62 (64), vor. Vgl. Müller-Velschows Saxoedition II (Kopenhagen 1858), S. 162.

blühten Worten aufgeworfen haben sollte; viel glaublicher ist es — wie Herr Professor Otto von Friesen, dem ich zu besonderem Dank verpflichtet bin, mir gegenüber geäußert hat —, dass sie Erik tatsächlich mit einer doppelsinnigen Frage angegriffen hat, welche dieser dann ins Harmlose zu wenden sucht; in ihrer Frage dürfte *bipennis* auf ein nordisches Wort für 'Bartaxt' und *mentula* auf ein doppelsinniges Wort, wie etwa isl. *stúfr* oder *skapt*, zurückgehen.

Die Kunst, sich mit dunkeln und rätselhaften Worten, mit Bildern und Umschreibungen auszudrücken, war ja in der alt-nordischen Zeit sehr hoch entwickelt.¹ Von der Götvara heisst es, dass sie einige *veluti cavillationum nexibus implicatos fallaciarum laqueis strangulabat*. Und die Beschreibung seiner Fahrt von Norwegen nach Dänemark, die Erik dem König gegeben hat (5, 3, 10; p. 115, 22 O.-R., p. 136 H.), sieht wie ein Rätsel aus²: »*A Rennesö prodii³ sedemque apud lapidem cepi . . . Deverti a lapide . . . identidemque apud lapidem locum cepi . . . itemque apud lapidem cubui.*» Ähnlich Hárbarðsljóð 56 *stund es til stoksens, önnor til steinsens.*⁴

Den Worten nach — offiziell sozusagen — stellt Götvara nur folgende Frage: »Wenn du deine Bartaxt auf dem Schleifstein schärfst, reibt nicht dann ihr Stiel, auf und ab geregt, gegen deine Hinterbacken?«⁵

¹ Man erinnert sich etwa an den berühmten Ausspruch Ragnar Lodbroks in der Schlangenhöhle, welchen auch Saxo (9, 4, 38; p. 262, 15 Olrik-Ræder) wiedergibt.

² Auch dieser siegreiche Wortstreit wurde mit einem goldenen Arm-band belohnt.

³ Vgl. etwa das Rätsel Gestumblindis: *Heiman fórk, heiman for gerðak* usw.

⁴ Müller vergleicht sehr passend die verblühten Antworten des Hirten Snjo in den *Annales Esromenses* (*Script. rer. Danicarum med. aevi* I p. 225).

⁵ Der Mann, welcher die Axt auf dem Schleifstein (der auf dem Boden liegt) schärft, hält dabei die Axt mit seinen beiden Händen so dass ihr Stiel rückwärts zwischen seine Beine gesteckt wird. Wahrscheinlich hat man die Axt kniend geschliffen (was das folgende Bild noch verständlicher macht; vgl. die folgende Fussnote; ein Streichen der Axt mit einem klei-

Diese harmlose Frage hat aber einen ungemein hässlichen Doppelsinn, der fast den größten Vorwurf enthält, welcher einen Mann der altnordischen Zeit treffen konnte, den Vorwurf wider-natürlicher Neigungen: »Quando tuam mentulam barba cinctam agitas,¹ nonne ista viri nates terit?» Man beachte das hervorhebende *tuam*: »Mit dir verhält es sich ja so, dass du die *nates*» usw.²

Dass Saxo hier das Wort *bipennis* gebraucht hat, ist kaum Zufall. In der Abhandlung 'Altnordische Waffenkunde' von Hjalmar Falk³ lesen wir: »*Skeggøx* (zweimal belegt) oder *skeggja* (Pulur), einmal auch *barda* genannt (Pulur) — was vielleicht Wiedergabe des mnd., mndl. *barde* (nach Kilian⁴: *dolabra*, *ascia*, *bipennis* = *bardackse*), mhd. *barte* (adh. *barta*) ist — zeichnete

---

nen Wetzstein, womit man Äxte wetzt, würde sich hier mit den Ausdrücken der Bewegung [*quassa* usw.], auch mit Eriks zweitem Verspaar nicht zusammenreimen). Antike Bildhauerarbeiten zeigen Schleifer (ganz oder halb) kniend, z. B. der *arrotino* in Neapel (Baumgarten-Poland-Wagner, Die hellenist.-römische Kultur, Lpz. 1913, Fig. 105), vgl. die Marsyas-Darstellungen, welche angeführt sind von W. H. Roscher, Ausf. Lexikon der griech. u. röm. Mythologie II 2, Lpz. 1894—7, Sp. 2457 (Jahn in Bericht. d. Gesellsch. d. Wiss. zu Leipzig, phil.-hist. Cl. 21, 1869, Tafel IV, 3; A. Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums, München 1889, II, Abb. 962, 964, u. a.). Vergil sagt Aen. 7, 627 *subiguntque in cote secures*. — Über die grösseren (passiven) Schleifsteine und die kleineren (aktiven) Wetzsteine s. Eberts Reallexikon der Vorgeschichte, unter 'Schleifen', m. Lit. Der runde, rotierende Schleifstein war vor dem Jahre 1000 auf Island bekannt (s. Falk [Titel unten Fussnote 3], S. 202).

¹ Im Schwed. kommt das Verbum *bryna* vulgär zweideutig vor; vgl. lat. *terere* (*subigere*). Auch das *admissa* des Saxo kann doppelsinnig sein.

² Götvaras Frage »bezieht sich möglicherweise auf (aktive) Homosexualität«, sagt auch E. Noreen in seiner Abhandlung Studier i fornvästnordisk diktning 2 (Uppsala universitets årsskrift 1922), S. 48, auf welches Werk meine Aufmerksamkeit erst nach dem Abschluss meiner Arbeit gelenkt wurde.

³ Videnskapsselskapets Skrifter, Kristiania. II. Hist.-fil. kl. 1914, No. 6, S. 108, 110. In L. Diefenbachs *Novum glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis* (Frankfurt a. M. 1867) ist *bipennis* mit *barda*, *bihel* u. a. übersetzt.

⁴ *Etymologicum Teutonicae linguae sive Dictionarium teutonico-latinum*, Utrecht 1777.

sich dadurch aus, dass der untere Teil des Blattes eine fast rechteckige Verlängerung (in norw. Dial. *skjegg* genannt, s. Ross [Norsk Ordbog, Kristiania 1895]) hatte, was die Bezeichnung 'Bartaxt' (s. Et. Wb. unter *hellebard*) veranlasst hat. . . . In den Grabfunden der Wikingerzeit ist die Bartaxt häufig». Falk gibt auch ein Bild einer Bartaxt.¹ Es ist anzunehmen, dass der Urtext des Verses ein *skeggja* (*skeggøx*) für den Begriff *bipennis* hatte — wenn auch eine andere Axt (*bryntroll*, worüber Falk 110 f.) *bipennis* (*bisacuta*) genannt werden konnte —, eben weil Erik in seiner Antwort zuerst auf den Begriff 'Bart' anspielt, was sonst unverständlich bleibt.² Aus dem Neuisländischen wird *skeggja* und *skeggöxi*, wenn auch als veraltet, belegt, im Sinne von 'Økse, hvis Blad er længere forneden'.³ Mit Götvaras Ausdruck hat man auch die isländische Benennung *sverd í hári*, 'Haarschwert', zu vergleichen (unten S. 88).

Da Saxo im folgenden kein lateinisches Wort finden konnte, das sowohl den Begriff *mentula* als *manubrium bipennis* doppel-sinnig wiedergab⁴ (Wörter wie etwa *hasta* oder *virga* waren nicht befriedigend), hat er sich damit begnügt, das unübersetzbare Wortspiel nur halb mit dem Wort *mentula* wiederzugeben, hat aber eben dadurch dem Wortwitz die Spitze abgebrochen. Im Altnordischen gab es aber, wie schon angedeutet worden ist, solche doppelsinnige Wörter, wie *stúfr*,⁵ auch *skapt*.⁶

Die Frage ist also ein zwar in rätselhafter Form verstecktes,

¹ Vgl. auch J. & W. Grimms Wörterbuch unter *Barte*; Svenska Akademiens Ordbok: *bard* 3. Zur Bed. vgl. d. *Schlüsselbart*.

² Man hätte auch an *barda* (vielleicht mit [heinar]brýni, 'Schleifstein', oder mit *brýna*, 'limare', 'incitare', alliterierend; oder *hvetja* mit *hein*?) denken können, wenn nicht *barda* ein späteres Lehnwort zu sein schiene.

³ S. Blöndal, *Íslandsk-dansk Ordbog*, Reykjavík 1920—24.

⁴ Vgl. W. Goldberger, *Kraftausdrücke im Vulgärlatein*, Glotta 18 (1930), S. 44 ff.

⁵ *Bósa-Saga*, ed. O. L. Jiriczek (Strassburg 1893), S. 50 f. (vgl. 23 f., 39 ff.).

⁶ Vgl. nämlich *Bósa-Saga*, S. 51: »Hverju þikki þér þetta líkt?» sagði hann. »Pundaraskapti föður míns.» — Ob in Götvaras Frage *skapt* etwa mit *skafa* ('terere') oder *skaka* ('quaterere', vgl. *tremulas*) alliteriert hat?

aber desto schändlicheres *níð*, ein tödliche Beleidigung und Verhöhnung. Ein *níð* wurde bekanntlich von unsren nordischen Verfahren in höchsten Grade gefürchtet; es galt, mit allen Mitteln ihm auszuweichen und am Anstifter Rache zu nehmen; deswegen führte es oft zu Blutvergiessen und Totschlägen.¹

Im Vorhergehenden (1, 8, 3; p. 26, 28 ff. O.-R.) zitiert Saxo Asmunds Schmähgedicht gegen Hadding, wo er diesen der Wortmagie beschuldigt:

*Hostem namque, manu superandum,
carminibus lacerari fidis,
plus verbis quam vi conmissus,
in magica² vires ope ponens.*

Selbst wirft er ihm folgendes *níð* ins Gesicht:

*Quid me sic umbone retundis
audaci iaculo minitando,
cum sis criminibus miserandis
obsitus et maculis refertus?
Infamis sic te nota sparsit
putentem vitiis labeonem.*

Es gab zwei Arten von *níð*: teils *tunguníð*, mit Worten (Vers oder Prosa) ausgedrückt, teils *tréníð*, wenn jemand eine *níðstöng* (Neidstange) aufrichtet, um einen anderen zu verhöhnen.³ Die

¹ *naddhríðar skalk níða Njót, svát steinar fljóti* (F. Jónsson, Den norsk-islandske Skjaldedigting B 1 [Kopenhagen 1912] S. 77 Nr. 33, von Kormákr, 10. Jhdt.).

S. Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie I² (Kopenhagen 1920), S. 629 f.; II² (1923), S. 132—138. G. Neckel, Die alt-nord. Literatur (Lpz. 1923) 103 f. E. Mogk, Gesch. der norweg.-isländischen Literatur (Pauls Grundriss der germ. Philologie, 2. Aufl.; VI: 5; Strassb. 1904), S. 660 u. a. Ausführlich E. Noreen a. O. im Kap. IV 'Om niddiktning'. Hoops Reallexikon der german. Altertumskunde 1, 452. — Zur Frageform des *níð* vgl. Jónsson, Skjaldedigting B 1 S. 520 Nr. 5; Lokasenna 9 und 44.

² *magica* ist die vortreffliche Emendation von Gertz (*magna a*, durch Verlesung).

³ Egils Saga Skallagrímssonar, hrsg. v. F. Jónsson (Altnordische Saga-

Frage Götvaras stellt nun ein *tunguníð* gegen Erik dar; aber ein *trénið* gegen eben denselben hat, laut Saxos Erzählung im Vorhergehenden, Grep (dessen Vater Vestmar der sowohl geistig als körperlich streitbare Erik später töten sollte) aufgerichtet: 5, 3, 7 (p. 114, 17—33 O.-R.). Als nämlich Grep im Wortstreit gegen Erik besiegt worden war, opferte er mit einer auserlesenen Schar von Zauberern den Göttern ein Pferd, schnitt ihm dann den Kopf ab und steckte ihn auf eine Stange. Als aber Erik die Neidstange gegen sich aufgerichtet sah, befahl er seinen Gefährten zu schweigen; er werde für alle sprechen. Näher schreitend rief er: »Übel ergehe es den Zauberern, auf ihren Träger stürze die Last zu seinem Unheil!« Und es geschah nach seinem Wunsch: der Pfahl stürzte und erschlug den Träger.¹

Wie also Erik nicht nur dem *trénið* des Grep entgangen war, sondern es auch gegen den Stangenträger selbst gerichtet hatte, so galt es hier, teils das *níð* der Götvara zurückzuweisen, teils wenn möglich den *níð*-Dichter zu verhöhnen.² In dem oben erwähnten Wortkampf (5, 3, 2—5; p. 112—114 O.-R.) hatte Erik den Grep mit versteckten, in Sprichwörtern gehüllten Andeutungen³ seines Verhältnisses zur Königin angegriffen: *aede lupum quicumque fovet, nutrire putatur praedonem proprio perniciemque lari*, u. dgl. Obgleich sich Grep offen verteidigt: *non ego reginam, sicut tu rere, fefelli* usw., wird er zuletzt besiegt und kann nichts er-

Bibliothek 3; Halle 1894), Kap. 57 mit Kommentar. E. Noreen 55—59. F. Ohrt in Nordisk kultur 19 (Folketro, Sthlm 1935), S. 82. Paul Herrmann, Nordische Mythologie (Lpz. 1903), S. 543.

¹ Es wird anderswo von gewissen Neidstangen erzählt, dass sie obszöne Bilder oder Andeutungen von widernatürlichen Neigungen des Verhöhten trugen: Gísla Saga Súrssonar (ed. F. Jónsson, Altnord. Saga Bibl. 10; Halle 1903), K. 2 § 21; Bjarnar Saga Hítöelakappa (ed. R. C. Boer, Halle 1893), K. 17. Paul Herrmann, Erläuterungen 2 (Lpz. 1922), S. 331 f., 391. Saxo erwähnt jedenfalls nichts Derartiges von der Neidstange, die Grep gegen Erik aufrichten liess.

² Es sei hier erwähnt, dass infolge Eriks Enthüllungen über den Ehebruch der Königin die Götvara, welche ins Vertrauen der Königin gezogen war, später vom König zum Steinigungstod verurteilt wurde (Saxo 5, 3, 23).

³ P. Herrmann 2, S. 387 f.

widern, *responsionis aptitudine destitutus*. Hätte nun Erik den gehässigen Doppelsinn der Frage Götvaras nicht verstanden und auf die versteckte Anklage nicht erwidern können, so hätte dies ihm zur ewigen Schande gereicht, und er hätte das Spiel und das Leben verloren. Dadurch aber, dass er jetzt das Widernatürliche bestreitet und alles als etwas ganz Natürliches erklären kann, hat er sich von der Beschuldigung gereinigt und kann die gestellte Frage als müßiges Geschwätz hinstellen. Er antwortet natürlich nur auf den obszönen Sinn der Frage; auf den harmlosen 'offiziellen' Sinn zu antworten, hätte ja keinen Zweck gehabt.

Aus der Frage Götvaras scheint Erik drei Begriffe ausgewählt zu haben, gegen die er seinen Angriff richtet: 1. 'Bart' (in 'Bartaxt', *bipennis*), 2. 'Bewegung' (in *tremulas* und *quassa*), 3. *nates*. Demnach ist seine Antwort dreiteilig.

Wie der Begriff 'Bart' auf einen wahrscheinlich in Götvaras Frage enthaltenen Begriff 'Barte', 'Bartaxt' (*skeggja* od. dgl.) anspielt, ist oben dargelegt worden. Erik beginnt also: »(Ja, meine Axt hat mit einem Bart[träger] zu tun, ganz natürlich:) trägt doch ein jeder den Bart, wo ihn die Natur angebracht hat (— auch die Weiber)!» Mit diesem ersten Verspaare gibt er also dem weiblichen Geschlecht im allgemeinen einen höhnischen Stich, weil nur bei den Männern das Kinn mit einem Bart geziert ist.¹ Einen ähnlichen Gedankengang finden wir noch heute in schwedischen *grötrim*, Reimen beim Grützeessen.² Ein paar Belege. Der Hausknecht beginnt mit folgendem Reim: »Denne gröten ä kokt på gryn å inte på ägg. Den honom ska äta, han ska ha skägg», worauf die Magd antwortet: »Denne gröten ä kokt på gryn å inte på höns. En kan la ha skägg, fast dä inte söns.»³ Aus Kalmar

¹ Über den Bart als die Zierde des Mannes vgl. das schwed. Sprichwort: »På skägget käns mannen, på håret kvinnan.»

² Hierüber Näheres unten S. 89 ff.

³ »Dieser Brei ist aus Grütze und nicht aus Eiern zubereitet. Wer ihn essen soll, er soll Bart haben.» »Dieser Brei ist aus Grütze und nicht aus Hühnern zubereitet. Man kann wohl einen Bart tragen, auch wenn er nicht sichtbar ist.» In dieser Form ist mir der Reim (aus Småland) von

län ist i. J. 1929 folgender Reim aufgezeichnet worden: »Denne gröten ä kocht i gryte å inte i höns. Fleckera ha allt skägg, fast inte dä syns».¹ — Also (meint Erik): was die Natur geschaffen hat, das ist ja natürlich; warum sprichst du von dem, was der Rede nicht wert ist?

In seinem zweiten Verspaare hält sich Erik beim Begriff 'Bewegung' auf: »(Warum sprichst du ferner von Bewegung? In dieser Lage ist ja eine solche ganz natürlich.) Wenn man sich mit dem Rudern² beschäftigt (doppelsinnig: in *cevento*), ist es ja notwendig, dass man seine Glieder bewegt, denn jede Arbeit hat ja freilich ihre eigenen Bewegungen der Glieder». Wie Götvara zum Vergleich, oder richtiger zur Umschreibung, das Schleifen der Axt benutzt hat, so spricht Erik von einer anderen Bewegung des Werktagslebens, dem Rudern. Dass gerade das Rudern in solchen Vergleichen benutzt wurde, ergibt sich auch aus anderen Sprachen. Vgl. Ovid *Ars a.* 2, 731 f. *cum mora non tutast, totis incumbere remis utile et admissio subdere calcar equo*.³ In den *Priapea* 11, 3 wird von einem *contus pedalis* gesprochen. In der griechischen Poesie findet sich ἐπέσσειν = *cevere*,⁴ der Lexikograph Hesychios übersetzt ἐρετρμόν auch mit τὸ ἀνδρεῖον αἰδοῖον. Im ähnlichen Sinne verzeichnet Grimms Deutsches Wörterbuch das Substantivum *Ruder* bei Fischart und in Ad. von Kellers Erzählungen aus alt-deutschen Handschriften (Stuttg. 1855; S. 259 *der mynnen ruoder*).

Prof. O. von Friesen freundlichst mitgeteilt worden. Ähnliche Fassungen (aus Värmland und aus der Gegend von Kalmar) gibt J. Nordlander in *Småplock* ([*Nyare bidrag till kännedom om de*] *Svenska Landsmål[en]*, Band VII 8, Stockholm 1889), S. 20, Nr. 71 und 72.

¹ Uppsala Landsmålsarkiv (ULMA), Sign. 2203:9 (Målilla). Vgl. 2817:11 (Lenhovda, i J. 1930); entstellt 1831:19 (Högsby).

² Über die Bedeutung des lat. *remigium* s. unten S. 95. Das Verbum 'rudern' wird in mehreren Sprachen (in Skandinavien, Island, Holland, Deutschland, in der Schweiz usw.) auch von ruderartiger Bewegung der Arme usw. gebraucht. J. Fritzner übersetzt *róá* u. a. so: 'sætte, holde sig i en rokkende, vuggende Bevægelse, som ligner den roendes'. Anders z. B. frz. *ramer* 'avoir beaucoup de fatigue'.

³ Zu *equus* s. *Thesaurus linguae latinae* V 2, 738, 10—18.

⁴ *Anthologia Palatina* 9, 416, 7 (Philippus aus Thessalonika, 1. Jhdt. n. Chr.) und 5, 53 (Dioscorides aus Alexandria, 3. Jhdt. v. Chr.).

In seinem dritten und letzten Verspaare lässt endlich Erik alle doppelsinnigen Umschreibungen beiseite und wirft der Frau lauter unverhüllte Worte ins Gesicht: »(Warum sprichst du von *nates*?) Wenn ein *natis* von einem anderen empfangen wird, oder (etwa = 'das heisst'; man beachte diese ungenierte Gleichstellung durch *vel*, wodurch das von Götvara angedeutete Widernatürliche als etwas ganz Natürliches erklärt wird), wenn Mann und Weib Umgang haben (das ist ja natürlich): was Bemerkenswerteres ist dann hinzuzufügen?«¹ Er meint wohl damit auch: »das, wovon du sprichst, ist der Rede nicht wert; deine törichte Frage hat ja keinen Zweck«. So hat er in allen Punkten den Vorwurf der Widernatürlichkeit zurückgewiesen und schliesst mit einer fast triumphierenden Frage.

Und seine Erwartung wird nicht getäuscht: sie steht sprachlos da: *Ad haec illa tamquam elocutionis inops, cui necem destinaverat, aurum tradere coacta est, . . . nihil pro repensanda filiorum clade praeter inscitiae probrum ac rerum inopiam referens.*

*   *

*

Wir wollen uns jetzt ein wenig bei dem allgemeinen Charakter dieses Wortkampfes aufhalten. Liegt hier echt volkstümliche Überlieferung vor?² Die Antwort kann m. E. nur bejahend sein. Sowohl die schon angeführten als die unten erwähnten Ähnlichkeiten in der altnordischen Überlieferung und in der neueren Folklore

¹ Das im Lateinischen nicht ungewöhnliche *est=licet* (s. z. B. J. Svennung, *Orosiana* [Diss. Uppsala 1922], S. 78 ff.) kommt auch anderswo bei Saxo vor, wie z. B. am Ende des 6. Buches (p. 180, 10 Olrik-Ræder) *letum depellere non est*; 5, 7, 7 (p. 131, 23) *nec erat ullum subsidium reperire* (vgl. Apuleius *Apol.* 102 *quid addi ad hanc magiam potest?*). Zum Futur erit neben dem Präsens des Nebensatzes vgl. 5, 7, 4 *Raro pinguescet, qui cadit.*

² Vgl. Müller in seiner Ausgabe: »*Exempla talis altercationis desunt in monumentis Islandorum fide dignioribus.*» P. Herrmann, *Erläut.* 2, 391: »Dass Saxo den Schmutz noch etwas breiter getreten hat, ist ihm zuzutrauen.«

sprechen entschieden dafür, dass sowohl der Abschnitt als Ganzes als die Einzelheiten desselben echt und unversehrt sind.

Wettstreite — bei denen auch das Leben aufs Spiel gesetzt wurde¹ — sind mehr als einmal in der altnordischen Überlieferung erwähnt.² Bekannt ist der Wortstreit beim Lösen von Rätseln in metrischer Form, zwischen Heidrek und Gestumblindi, in der Hervarar Saga. Eine Prüfung von Kenntnissen gibt Vafþrúðnesmöl.³

Andersartig war der *mannjafnaðr*, worunter man verschiedenartige 'Männervergleiche' verstand. Von uralters her war es im Norden Sitte, dass man bei Trinkelagen einander zutrunk und oft jedem Horn einen Vers mit Selbstverherrlichung folgen liess.⁴

Die alten Nordländer waren zur satirischen Dichtung und zum Spotten geneigt. Es gab sowohl harmlosere Neckverse (*flim[tan]*)⁵ als grobe Beleidigungen (*níð*).⁶ Götvaras Frage ist, wie schon gesagt, ein *níð*. Solche Spottgedichte wurden sehr übelgenommen

¹ Anderer Art sind die sog. Hauptlösungsgedichte (*höfuðlausn*), mit welchen die Skalden ihr Leben kauften; vgl. F. Jónsson, Den no.-isl. Skjaldedigting B 2, S. 609 'Hovedløsningskvad'; Litt. Historie I² S. 345.

² Vgl. Paul Herrmann 2, S. 83 u. 387. Ganz andersartig sind die im folgenden Werke behandelten Gedichte: H. Walther, Das Streitgedicht in der latein. Literatur des Mittelalters (Quellen und Untersuchungen zur latein. Philologie des Mittelalters V 2; München 1920); vgl. H. Jantzen, Geschichte des deutschen Streitgedichtes (Germanist. Abhandl. 13).

³ Vgl. auch Alvissmöl und in der jüngeren Edda Gylfaginning. — Über Weisheitswettstreite älterer Literaturen (Kalchas — Mopsos u. dgl.) vgl. J. Huizinga, Homo ludens (1938), K. 6.

⁴ A. Heusler, Die altgerman. Dichtung (Handbuch d. Lit.-Wiss., Berlin 1923), 101 ff.; Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie I² (Kopenhagen 1920), S. 340, 634 f. F. Jónsson, Skjaldedigting B 2, S. 609 Stridsvers (samtalestrid). S. z. B. Orvar-Odds Saga (Altnord. Sagabibl. 2, von R. C. Boer [Halle 1892], S. XIII, 76 ff., 107 ff.) oder die Scheltgespräche Ketils u. Grims (A. Heusler-W. Ranisch, Eddica minora [Dortmund 1903], S. LXIX ff., 77 ff.); vgl. Hrímgæðr in Helgakviða Hjörvarðssonar, auch die Lokasenna und Hábarðsljóð.

⁵ Verspotten körperlicher Mängel z. B. bei Jónsson, Skjaldedigting B 1, S. 160 (Nr. 15, 16), S. 208 (Nr. 8 *með stjól breiðan*), der Knauserei S. 455, 463 usw.

⁶ F. Jónsson, Litt. Historie I² 628—634, II² 132—138. A. Heusler, Die altgerman. Dichtung 99. Belege bei F. Jónsson, Skjaldedigting B 2, S. 609. Heusler-Ranisch, Eddica minora LXXXIV; E. Noreen passim.

und ihre Urheber sowohl durch private Rache als durch Gesetzesvorschriften bestraft.¹ Obszöne Beschuldigungen der Schmählieder werden mehr als einmahl in der Literatur angeführt; ich verweise betreffs dieser auf die Darstellung bei E. Noreen, *Studier i forn-västnordisk diktning* 2, S. 42—55.² Auch findet man Hohn und Spott wegen Feigheit,³ womit man das Schmähedicht bei Saxo 6, 4, 6 vergleichen kann (zu 1, 8, 3 s. oben S. 81).

Sowohl die Beschuldigung Götvaras — man vergleiche etwa das unter dem Bilde des Hengstes etwas bemäntelte *nid* gegen Harald Blauzahn⁴ — als der Anfang von Eriks Antwort benutzen nicht direkte Worte, sondern Gleichnisse (Schleifen der Axt auf dem Schleifstein; das Rudern). Bekanntlich waren unsre Vorfahren in der Kunst, in Bildern und Gleichnissen zu reden, Meister (vgl. S. 78).

Ohne uns in die Einzelheiten zu vertiefen, finden wir, dass in den uns überlieferten altisländischen Schriften mehr als einmal anstössige Gleichnisse vorkommen. Mit dem bei Saxo belegten Schleifen und Rudern könnte man etwa das Weben im Webstuhle

¹ Zu den Gesetzesvorschriften brauche ich nur auf die Darstellung von E. Noreen S. 38—41 hinzuweisen. Vgl. Lud. Beauchet, *Loi de Vestrogothie* (Paris 1894), S. 204 f., 324 f. zum ält. Västgöta-Gesetz (*Retlosæ bolvær* 5 § 2 ff.), wo u. a. Beschuldigungen der Homosexualität, Tierschändung (dazu J. E. Almquist in *Uppsala Universitets Årsskrift* 1926, Abt. Juridik 1, S. 6) und Blutschande mit Strafe bedroht werden. — Über die *corpore infames* Tacitus *Germania* 12 s. N. Beckman in *Nordisk Tidsskrift for filologi*, 4 R. 9 (1920), 103 ff. Wie viel milder wurde nicht dieser von Götvara angedeutete Frevel von den Völkern des Südens beurteilt, wo z. B. ein Horaz sich *mille puellarum, puerorum mille furores* (= *amores*) vorwerfen lässt, *Satiren* 2, 3, 325. Vgl. O. Schrader, *Reallexikon der indogerman. Altertumskunde* I² (1917—23), S. 609 f. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, von G. Wissowa XI (1922), S. 906. — Über Schimpfwörter wie *pathice!*, *cinaede!* s. z. B. Catull 16, 2 mit W. Krolls Kommentar, *Juvenal Sat.* 2, 47 mit Friedlaenders Kommentar.

² Vgl. Jónsson, *Skjaldedigtning* B 1, S. 279 Nr. 10 (Ehebruch einer Frau); S. 304 Nr. 1 (*Antikvar. Tidskrift* 20:2 S. 11); B 2, S. 416 (über Bischof Gyrd).

³ Jónsson, *Skjaldedigtning* B 1, S. 598, Nr. 13 f.

⁴ Olaf Tryggvasons Saga; F. Jónsson, *Skjaldedigtning* B 1 S. 166; ähnl. 168.

in einem metrischen Rätsel der Hervararsaga vergleichen.¹ In Grettis Saga Ásmundarsonar² sind zwei Gedichte überliefert, wo erzählt wird, wie ein Mann von einem Weib verhöhnt wurde, weil sein Haarschwert³ so klein sei; er antwortet damit, dass er sich wegen anderer körperlicher Verdienste rühmt und sagt, dass ihm das Pferd⁴ rasch wachsen kann.

*   *
*
*
*

Ich gehe nun zu der neueren Folklore über. Wortstreite in metrischer Form sind bis in unsre Tage vorgekommen. Besonders sind sie mit dem feierlichen Weihnachtsessen und mit Festschmäusen verbunden. Es wird erzählt, dass Reime beim Trinken von Bier und Branntwein geschmiedet wurden⁵; damit kann man das

¹ F. Jónsson, Skjaldedigtning B 2 S. 247, Nr. 36. Rätsel 30 in den Eddica minora S. 118. Vgl. ähnliche Arbeitsbewegungen in modernen Rätseln (unten S. 92, Fussnote 2), lat. *molere, molitor, vannere, depsere* usw., wozu Goldberger in der Glotta 20, S. 103 ff. (Wörterbücher bei P. Rowald, Repertorium lat. Wörterverzeichnisse u. Speziallexika [Lpz. 1914], S. 7.)

² Altnord. Saga-Bibliothek 8, hrsg. v. R. C. Boer (Halle 1900), S. 265 f. F. Jónsson, Den norsk-isl. Skjaldedigtning B 1 S. 290, Nr. 10; 2 S. 474, Nr. 46.

³ Lat. *machaera*, vgl. *telum, arma* (Thes.); zu *skapt, stúfr* (*virga, καυλός*) s. ob. S. 78.

Mehrere *heiti* sind verzeichnet in dem späten Zusatz zu Skáldskaparmál (Kap. 71) des »Codex Hypnonesiensis secundus« (Hβ): Waffen, Körperteile, Tier- und Riesennamen, Häuser, Geräte. Siehe Edda Snorra Sturlusonar I Kopenhagen 1848, S. 543 Fussnote, III (1880 ff.) p. II, C; Snorra-Edda, utg. af R. Kr. Rask, Stockholm 1818, S. 223 N. 2; auch in Resens Ausgabe, Kopenh. 1665. Vgl. E. Noreen 35⁴.

Über *hamarr*, 'Hammer', als Symbol der Fruchtbarkeit vgl. J. Fritznors Ord bog over Det gamle norske Sprog I (Kristiania 1886), S. 715. Vgl. ebenda *knífr*.

Über *mörnir* (auch im neuisl. *mörnir*='Schwert') für *beytill* im oben S. 28 angedeuteten *níd* gegen Harald s. Norges Indskrifter med de ældre runer II (Christiania 1917), S. 656 ff., wo Magnus Olsen S. 658 auch neuere westnorwegische Dialektausdrücke anführt. Vgl. Hoops Reallexikon s. *Mörnir*.

⁴ *faxi*. So *foli* Bósa Saga, ed. Jiriczek S. 40.

⁵ F. J. E. Eneström, Finvedsbornas seder och lif (Stockholm 1914), S. 129 f. (Småland). Über Reime beim Trinken des '*mumma*' in Norrland

Dichten bei den altnordischen Trinkgelagen (oben S. 86) vergleichen. In älterer Zeit kamen auch in Schweden (wie in Norwegen, Dänemark, Deutschland und anderen Ländern) die sog. 'Leberreime' vor: Reime beim Essen der Leber; im 17. Jhdt. wurden ganze Sammlungen von Leberreimen herausgegeben.¹ In unsren Tagen kommen nur sog. *grötrim*, Reime beim Essen der Grütze, vor.² »Die schwedischen *grötrim*«, sagt Hilding Celander,³ »sind ... in aller Dürftigkeit das einzige schwedische Gegenstück zu der reichen norwegischen *stev*-Dichtung (wenn wir von den Reigentanzliedern absehen). Das Reimdichten war übrigens nicht auf die Weihnachtsgrütze beschränkt. Es kam auch vor, wenn die Grütze bei Hochzeiten, Schnitter- und Drescherschmäusen Festgericht war. Im 18. Jhdt. war es auch bei Herrschaften üblich«. Alle, die bei solchen Festessen von der Grütze assen, mussten der Reihe nach einen 'Reim', wennmöglich aus dem Stegreif, dichten. Oft hatten die Reime eine gewisse Spitze gegen einen vorhergehenden Reimschmied, gegen den Nachbarn usw.; manchmal ist eine Art Wett-eifer entstanden. Es wird erzählt, dass die Reime bisweilen so bissig waren, dass Schlägerei und unversöhnliche Feindschaft wegen eines Reims entstehen konnten.⁴

Von Wortstreiten beim 'Reimen für die Grütze' seien folgende

---

s. H. F. Feilberg, Jul 1 (Kopenhagen 1904), S. 290. Über *juledrikking* in Norwegen mit *stev* und *umkvæde* s. H. Celander, Nordisk jul 1 (Stockholm 1928), S. 290.

¹ Stockholm 1620 und 1696. Siehe J. Nordlander in Svenska landsmål (Stockholm 1889) VII 8, S. 15—25 (mit Lit.). Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 5, 978 ff. Der grosse Brockhaus 11 (1932) und Ersch-Grubers Allg. Encyclopädie, unter 'Leberreime'.

² Svenska akademimens ordbok belegt das Wort *grötrim* erst aus der Mitte des 19. Jhdts. Vgl. T. Norlind, Svenska allmogens lif 1, s. 604.

³ H. Celander, Nordisk jul 1, 185. H. F. Feilberg, Jul 1, S. 187, 196, 350. Zum feierlichen Essen der Grütze vgl. Handwörterbuch des d. Aberglaubens unter 'Brei' und 'Grütze' (Sp. 1201). — Ein *grötrim* beginnt gewöhnlich so: »Dieser Brei ist in einem Topfe gekocht, und nicht in ...«, wonach ein Substantiv hinzugefügt wird, worauf sich der zweite Vers reimt. Vgl. oben S. 83 f. — Ganz modern ist natürlich die heutige Anbringung von geschriebenen Reimen an Weihnachtsgaben und Ostereiern.

⁴ Eneström S. 126—129 (mit Belegen aus Småland).

Belege angeführt: In einer Aufzeichnung in Uppsala Landsmålsarkiv (ULMA; Sign. Nr. 25:55:16) wird erzählt, wie bei einer Hochzeit auf dem Lande in Västergötland im Jahr 1837 ein Müller und ein neu zugezogener Schmied hartnäckig zankten. Als dann der Brei aufgetragen wurde, 'reimte' der Müller so: »Denne gröten ä kokter for folk, å inte for en sme, å daffor tittar den stackars sme'n så skräckelitt på sne. Å jole en rätt, så finge han allri e endaste ske, for då kanske'n sprunge å latte folk seta i fre» (Dieser Brei ist für Menschen gekocht, und nicht für einen Schmied, und darum sieht der arme Schmied uns so schrecklich schief an. Und täte man recht, so bekäme er keinen einzigen Löffel, denn dann ließe er vielleicht davon und liesse die Leute in Ruhe sitzen). Sogleich antwortete der Schmied mit folgendem Gedicht: »Jak ska rimma for mulnara sju: di har buken te sin gu å r—a te sin speleman. Sånnt rim, töcker jak, går an» (Ich werde für sieben Müller 'reimen': sie machen den Bauch zu ihrem Gotte und den Arsch zu ihrem Spielmann. Ein solches Gedicht scheint mir anzu-gehen). — In derselben Aufzeichnung wird erzählt, wie am Christabend 1866 ein ernst veranlagter Bauer von seinem Knecht aufgefordert wurde, 'für die Grütze zu reimen'. Dies nahm der Bauer übel und dichtete, wie folgt: »O mäenska, betänk däk väl. Se, hälvette hökt gapar å vell bränna upp di arma själ. Nu har jak sakt dä, sum passar for däk. Tacka du Gu for maten å lat maten tösta mun, for hälles ä du sämmer än ett kräk» (O Mensch, besinne dich wohl. Sieh, die Hölle klafft hoch und will deine arme Seele verbrennen. Jetzt habe ich das gesagt, was für dich passt. Sprich das Tischgebet und lass dir von der Speise den Mund stopfen, sonst bist du nämlich schlechter als ein Tier). Der Knecht antwortete: »Nor en talar um skam, så står han i dora. Å den mäst talar um' en, tar han å lägger jamte dunga i fora» (Wenn man vom Teufel spricht, so steht er vor der Tür. Wer von ihm am meisten spricht, den nimmt er und legt ihn neben den Dung in die Furche). Der Hausherr entgegnete: »Jävvelen å sunna har fått sänner makkt mä vånn dräng, så dä ä unnelitt, att han kan sova mä ro i si säng» (Der Teufel und die Sünde haben über

unsren Knecht eine solche Macht bekommen, dass es ein Wunder ist, dass er in seinem Bett ruhig schlafen kann). Wieder wollte der Knecht mit einem 'Reim' antworten, als ihn der Bauer mit den Worten zum Schweigen brachte: »Um inte vånn dräng tiger å holler munn, så kör jak ut'en sum en hunn» (Wenn unser Knecht nicht schweigt und das Maul hält, so jage ich ihn wie einen Hund hinaus). — Weitere bissige 'Reime' z. B. in Svenska Landsmål VII 8, Nr. 48, 53; Celander 183 f. (mit Beschuldigung der Knauserei, des Diebstahls usw.).

Als Beispiel von anderen, zufälligeren Händeln sei nur folgendes angeführt (aus Lemnhult in Småland). Ein Mädchen sass, als es zu dämmern anfang, zuhause und webte. Da kam ihr Verehrer, der ein sehr schwarzhaariger Jüngling war. Das Mädchen sagte: »Ä dä så kväller, som dä skumna(r) te?» (Geht es [schon] gegen Abend in dem Masse wie es jetzt dunkel wird?) — Dies war ein kleiner Stich auf seine schwarzen Haare,¹ zugleich bedeutete sie ihm, dass er etwas zu früh gekommen sei. Der Jüngling war aber eiferzünftig und antwortete mit diesem 'Reim': »Ä du sån hora, som du gapa(r) te, så ajö mä de!» (Bist du Hure in dem Masse wie du kläffst, so lebewohl!).

Auch Rätsel, welche ja von alters her in fester metrischer Form abgefasst wurden, können mit einem gewissen Wetteifer aufgegeben worden sein; vgl. oben S. 86. Über neuere Rätsel-Dialoge, 'Halslösungsrätsel' usw. s. H. Geijer und Å. Campbell in der Zeitschrift Svenska landsmål 1930 (Uppsala 1931), S. 19 f. Man vergleiche hier Nr. 123 mit dem Volkslied Nr. 39 bei Geijer-Afzelius²:

V. 4. Sven Svanehvite reste den vägen fram,

Der mötte det honom en annan vallareman:

¹ Schwarze Haare deuteten, wie man glaubte, auf Verwandtschaft mit den übelberüchtigten Zigeunern; 'ljuslagd' (blond) war das Schönheitsideal. (Vgl. G. A. Aldén, I Getapulien, Sthlm 1883, S. 33, 100.)

² Svenska Folkvisor, utgifna af E. G. Geijer och A. A. Afzelius (Stockholm 1880) I, S. 236 f. II, S. 187—194 Kommentar (mit Angabe der Übersetzungen ins Deutsche, z. B. F. W. Weber, Schwedische Lieder, Paderborn 1872, Nr. 6).

»Och hör du, vallareman, hvad jag månd' säga dig
Och kan du de spörssmål, som jag nu spör dig?»

V. 11. De drucko i dagar, de drucko i tre:

»Och vet du allt detta, så vet du väl mer».
Sven Svanevit tog gullringar af sin hand,
Dem månde han gifva den vallareman.

Im Vorhergehenden haben wir (S. 87 f.) die euphemistischen Gleichnisse der alten Nordländer gestreift. In neuerer Zeit findet man Ähnliches vor allem in den Rätseln. Ein sehr grosser Prozentsatz der schwedischen Volksrätsel ist zweideutig auf diese Art. Einerseits (seltener) hat es unsren Vorfahren Spass gemacht, Rätsel von harmlosem Anschein zu dichten, auf welche eine anstandswidrige Antwort gehört,¹ anderseits (meistens) können die Rätsel beim ersten Anhören einen furchtbar anstössigen Sinn haben, erheischen aber die unschuldigsten Antworten.² Mit dem ersten Typus kann man die Frage Götvaras vergleichen; zum zweiten sind die im 17. und 18. Jhdt. vorkommenden äquivoken Hochzeitsgedichte, besonders die in Rätselform, zu rechnen, welche die Damen zum Erröten bringen sollten.³

¹ Z. B. ULMA 347: 72: 5; 3309: 2.

² Herman Geijer & Åke Campbell in Svenska landsmål 1930, S. 9 f. Vgl. A. Heusler, Die altnordischen Rätsel (Näheres unten S. 18, N. 2), S. 148. Man findet oft Gleichnisse aus dem Werktagsleben, wo z. B. vom Backen, Weben, Spinnen, Melken, Buttern geredet wird. Vgl. Helmer Olsson, Gåtor från Västergötland (in der Zeitschrift Folkminnen och folktankar 22 [1935], S. 136).

Mit dem zweiten Verspaar Eriks vergleiche man etwa das Rätsel aus Västergötland (ULMA 111: 405 [vgl. 347: 72 S. 267 Nr. 276; S. 324]): *ena qolagar ugla* (= ögla) *a ræva danæst . te titara en dypar, te fojara gæ-læ, te næmæ en kamær, te stivara stæ-læ* (Antwort: ein Boot, das [mit der Angelschnur] gerudert wird), ähnlich Rätsel Nr. 180 in Sandéns Gåtor från N. Vadsbo (Sv. Landsmål VII 4, Sthlm 1887, S. 34), vgl. Nr. 171.

³ H. Schück & K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3. Aufl., II S. 369 f. Samlade dikter av Lucidor, ed. F. Sandwall (Svenska författare, utg. av Sv. Vitterhetssamfundet IV) 1 (Sthlm 1914—1930): 2 Bröllops-skrifter, S. 165, 262 (vgl. 128 f.), 323, 400. (Vgl. G. Stjernhielm, ed. Hanselli, S. 56.)

Da ja solche und ähnliche Volkstraditionen, wie allgemein anerkannt, äusserst zählebig sind, deuten derartige noch fortlebende Redensarten und Reime darauf hin, dass das bei Saxo Überlieferte echt und volkstümlich ist.¹ Man kann beispielsweise das unter den Heidreks gátur² befindliche Rätsel von der Kuh

*Fiórir hanga,
fiórir ganga,
tveir veg vísa,
tveir hundum varða,
ein eptir drallar
ok jafnan heldr saurugr³*

noch in heutigen Rätseln aus verschiedenen Gegenden Schwedens ziemlich ähnlich wiederfinden, z. B. in dem folgenden aus Herrljunga (Västergötland)⁴: Två stå i sky, två höra lju', två visar vägen te bu. Fira hangara, fira gångara, en liten dackar ätter.

Bröllopsdikter på dialekt . . . utg. av B. Hesselman (Nord. texter och undersökningar, 10, Uppsala 1937), z. B. S. 3.

¹ Über Sprichwörter bei Saxo s. P. Herrmann 2, S. 394—397; G. Kallstenius in Arkiv för nordisk filologi 44 (N. F. 40) Suppl., 1929, S. 16—31. — Mit dem Ausspruch Eriks 5, 3, 19 *porrigenda sunt amicis munera, non iactanda* könnte man die Redensart vergleichen, die ich in Südschweden gehört habe: »Kastar du att, så tar ja att inte» (Wenn du es hinwirfst, nehme ich es nicht an).

² Anzunehmen ist, dass der Zusammensteller der Gestumblindi-Szene einzeln umlaufende volkstümliche Rätselstrophen zusammengetragen hat. Vgl. Heusler, Die altnordischen Rätsel (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 11, Berlin 1901, S. 117—149), wo vom Kuhrätsel S. 129 gesagt wird, dass es »von den Alpen bis zum Polarmeer vielleicht nirgends fehlt.« Vgl. Heusler, Die altgerm. Dichtung 74 ff. Pauly-Wissowa s. v. 'Rätsel'.

³ F. Jónsson, Skjaldedigtning B 2 S. 245, Nr. 27; Eddica minora S. 117, Nr. 28.

⁴ ULMA 25: 56: 1. Gedruckt sind südschwedische Rätsel ähnlichen Inhalts in Svenska Landsmål, Band II 8, S. 5, Nr. 3 von G. O. Hyltén-Cavallius; im Jahrg. 1922 S. 11 von G. A. Aldén; vgl. im Jahrg. 1930 S. 35 Nr. 63 von Geijer-Campbell; im Bd. VII 4 von P. A. Sandén (aus Västergötland) Nr. 125 (127); im Bd. XIII 1 von Waltman Nr. 196; von Sydow in Folkminnen och folktankar 2 (1915) S. 91, H. Olsson ibidem 22 (1935) Nr. 107 a, b, bei G. Ericsson (s. unten) Nr. 6, 82, 83.

Auch das Heidrek-Rätsel von Odin auf Sleipnir (bei Jónsson Nr. 29) lässt sich dem Typus nach wiedererkennen.¹ Wenn man aber in Södermanland aufgezeichnet hat²: Jag såg på vägen vägar, väg var över väg, väg var under och väg på alla sidor, was allerdings dem Heidrek-Rätsel Nr. 2, *sák á veg vega, vegr var undir ok vegr yfir ok vegr á alla vega*, sehr gleich kommt, dürften Reminiszenzen von gedruckten Übersetzungen der *Hervarar Saga* zugrunde liegen. In einer solchen³ lesen wir nämlich: *När jag for Heman från, såg jag i vägen vägar: väg var under, väg öfver och väg allestäds omkring mig.*

*

*

*

Zum Schluss haben wir auf die Einzelheiten unsres lateinischen Textes einzugehen, welche mehrere Saxoeditoren beanstandet haben. Erstens das Wort *remigiis* in Eriks zweitem Verspaar.

¹ Vgl. in der Rätselsammlung von Hyllén-Cavallius Nr. 5 (auch 4 und 72), bei Geijer-Campbell 4—7, bes. 8, in der Sammlung von H. Olsson in *Folkminnen och folktankar* 22 (1935) Nr. 18 (ähnlich ULMA 25: 56: 1 Nr. 48), vgl. 19 a, b und Nr. 128 bei Sandén in *Svenska Landsmål VII* 4. In der Sammlung von G. Ericsson (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I—III*, Stockholm 1877—1882) Nr. 20, 61, 158. Mit dem Rätsel (Nr. 15) *Hverr er en mikli . . . glygg hann óask, en guma eigi*, vgl. Nr. 79 bei Geijer-Campbell: *Ingen man i detta land denna koen mota kann* (von einer Wolke), ähnlich Nr. 128 bei H. Olsson. — Mit dem Rätsel Nr. 22 *Næsta var forðum* usw. vgl. den ähnlichen Typus Hyllén-Cavallius Nr. 88; Geijer-Campbell 125, 120; H. Olsson (S. 190) Nr. 14 a, b, c; G. Ericsson 18, 163; v. Sydow in *Folkminnen och folktankar* 2 (1915), S. 99 Nr. 2 a, b; H. & E. [Lundell] in *Svenska Landsmål IX* 1 Nr. 574 S. 572; Sandén *ibidem VII* 4 Nr. 151. — Mit dem Rätsel Nr. 33 *Svartan golt såk i sauri vada*, vom Mistkäfer, vgl. v. Sydow S. 85 Nr. 6; G. Ericsson Nr. 26 *Svart som bek, flyger som fogel, påtar som gris*; Sandén Nr. 102. (Heusler, Rätsel 130 f.)

² G. Ericsson in *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I—II*, Nr. 24. Vgl. Nr. 88 *Ja döder ä, men i mej lever ja; levande under mej går, å levande över mej svingar, levande i mej går å levande på mej aktar* (Ein Boot, unter welchem Fische schwimmen und über welchem Vögel fliegen). Heusler, Rätsel S. 127.

³ *Samling af Gåtor, Ordalekar och Konstiga Frågor* (Gefle 1766), S. 7.

remigium findet sich schon in der antiken lateinischen Literatur im abstrakten Sinne 'das Rudern', z. B. Plautus' *Bacchides* 289 *ubi portu eximus, homines remigio sequi*, Vergils *Aeneide* 8, 94 *olli remigio noctemque diemque fatigant*, Plinius d. ä. *Nat. hist.* 6 (29, 34) § 174 *portus decem dierum remigio ab oppido distans*, ähnlich 9 (3, 2) § 6. Auch bei unsrem Saxo kommt dieselbe Bedeutung zum Vorschein: 14, 49, 3 (p. 500, 14 Olrik-Ræder, 603, 6 Holder) *Fuere etiam, qui . . . vitam remigio finirent*: 'Es gab sogar solche, die sich mit dem Rudern tot arbeiteten', ebenso 5, 4, 1 (p. 126, 11 O.-R., 150, 12 H.) *At hostes . . . crebro incunctantique fluctus remigio concussere* 'Die Feinde aber . . . peitschten die Wogen mit schnellen, eiligem Rudern'. Dass an unsrer Stelle der Plural verwendet ist, kann sich teils auf das Wiederholen der Handlung bei verschiedenen Gelegenheiten beziehen, teils auf mehrere Subjekte — *homines* steht ja im Plural. Übrigens verwendete ja die lateinische Dichtkunst (und in grossem Umfang auch die Prosa) immer mehr die Mehrzahl statt der Einzahl von Abstrakta.¹

Nun haben aber, wie schon gesagt, mehrere Saxoherausgeber anstatt *remigiis*, das sich in der oben angedeuteten Weise gut erklären und übersetzen lässt, *re Veneris* eingesetzt.

Und am Ende der Antwort legen dieselben Editoren Erik die Frage in den Mund: *quid ad haec addere mas renuit?*²

Aber schon der Ursprung dieser 'Emendationen' ist so suspekt, dass sie dadurch in hohem Grade diskreditiert werden. Sie rühren nämlich von dem berühmten Gelehrten Caspar von Barth († 1658) her, welcher seinerzeit einen grossen Ruf als lateinischer Versifikator und Konjekturenmacher hatte³; doch sind seine unermessliche

¹ Ausführliche Grammatik der latein. Sprache von R. Kühner-C. Stegmann, II 1 (Hannover 1912), S. 77 ff.; A. Draeger, *Histor. Syntax der lat. Sprache*, I (Lpz. 1874), 9 ff.

² Paul Herrmann übersetzt dies so: 'Zaudert dann wohl ein Mann, auch noch das Seine zu thun?'

³ Vgl. *Stephanus' Notae uberores* (1645), p. 8.

Eitelkeit und unglaubliche Unzuverlässigkeit von der Nachwelt durchschaut worden.¹

Von diesem Barth behauptet nun der gelehrte Saxoeditor Stephanus (in den *Notae ubiores* p. 8 und 117) einen Brief im Jahr 1633² empfangen zu haben, in welchem Barth erzählt, er habe einen Saxo-Codex nebst ein paar Abschriften davon besessen, was alles beim Brande seiner Bibliothek vernichtet worden sei: »Saxonis vestri exemplaria duo manu exarata in villa prope hanc civitatem (d. h. Leipzig) cum ipso Codice, cui varia margines compleverant, et majore parte inclutae meae Bibliothecae, funesto flebilique incendio perierunt«. Nichtsdestoweniger kann Barth diese beiden Lesarten³ aus dem verlorenen Codex zitieren: dieser soll die Lesart *Res Veneris* gehabt haben,⁴ was er in *Re Veneris* abändert; ferner am Ende das korrupte *mas runit*, was er in *mas renuit* verbessert.

Nun sind aber die Biographen Barths davon überzeugt, dass dieser Saxocodex nur in der Phantasie des eitlen Gelehrten existiert hat, da er auch durch andere Fälschungen lateinischer Texte übel beleumdet ist.⁵ Es ist auch nicht eben glaubhaft, dass Barth diese durchaus nicht tadellosen Lesarten der angeblich verbrannten

¹ Siehe näher die Biographien: Johannes Dräseke: Der märkische Philologe Caspar von Barth, in Sokrates, Zeitschrift für das Gymnasialwesen 70 (N. F. 4), Berlin 1916, S. 278—286; Conrad Bursian, Geschichte der klassischen Philologie in Deutschland, München u. Lpz. 1883, S. 287—290; Ersch und Grubers Allgemeine Encyclopädie 7, S. 440—442.

Man liest bei Dräseke folgendes Urteil (S. 283): »Schrankenlos überliess er sich bei der Heilung verderbter Texte seinen geistreichen Einfällen und leistete damit dem schon zu seiner Zeit aufgekommenen Wahne Vorschub, dass Wert und Bedeutung der Philologie in der Menge und dem Glanze geistvoller Konjekturen beruhen.«

² Aber das Landgut des Barth soll im Jahre 1636 abgebrannt sein; es muss also irgendwo ein Irrtum vorliegen.

³ Ausserdem nur noch eine, Saxo 1, 4, 12 (p. 18, 2 O.-R.) *nescius ferri, celebrabat ictu ensis obtentum*, wozu Barth in seinem Brief schreibt: »non celebrabat, sed terebrabat legimus, indicio optimi libri, quem laudavimus.«

⁴ »At in optimo codice erat. *Res Veneris homines*« usw.

⁵ Näheres siehe Dräseke S. 285 f., Bursian 290, 288 Fussnote 2. Vgl. auch Olrik-Ræders Saxoedition, Prolegomena p. XVI!

Handschrift im Gedächtnis behalten haben sollte;¹ es scheint sogar möglich, dass es ihm nicht genügte, Lesarten angeblicher Handschriften zu erfinden, sondern dass er sie, um mit seinem Scharfsinn zu prunken, obendrein 'emendiert' hat.²

Stephanus aber, der nicht nur ein gelehrter, sondern auch ein besonnener Mann war, begnügt sich damit, die Barthschen Konjekturen nur in den Notae zu erwähnen, behält aber im Texte die Überlieferung. Erst Bischof P. E. Müller,³ nach ihm Holder und in unsren Tagen Olrik-Ræder haben die Wendungen Barths mit der Aufnahme in den Text beehrt.

Aber durch diese Konjekturen wird erstens das Metrum verschlechtert: davon abgesehen, dass durch die kurze Endsilbe in *Veneris* eine metrische Dehnung hervorgerufen wird (was allerdings auch anderswo vorkommt, wie 5, 3, 2 *Optavi sapere tantum*, p. 112, 40 R.-O.), wird durch die Konjektur *mas renuit* (statt *maius erit*) das letzte Wort des Pentameters gegen die Regel des Verses dreisilbig.⁴

Man wird auch nicht zugeben können, dass das überlieferte *remigiis* und *maius erit* sich in natürlicher und leichter Weise aus einem ursprünglichen *re Veneris*, bzw. *mas renuit* durch Hör- oder Schreibfehler herleiten lassen.

Und was den Sinn der Wörter betrifft, ist ja *re Veneris* eine 'lectio facilior', die wenig glaubwürdig scheint — an anderen Stellen sagt Saxo übrigens *rebus Venereis*⁵ — und die Barthsche

¹ Er rühmte sich (zu Statius Thebais 6, 321), er habe »seine an Citaten überreichen Commentare nur aus dem Gedächtnisse geschrieben« und gegen 16000 Schriftsteller aller Art gelesen (Ersch-Gruber 441; Dräseke 283, 281).

² In seinem grossen Werk *Adversaria* (Frankfurt 1624) macht Barth mehrere Konjekturen zu Saxo (Sp. 1186 f.), erwähnt aber keinen Codex.

³ *Saxonis Grammatici Historia Danica* I, Kopenhagen 1839. Dass aber Bischof Müller nicht einmal versucht hat, das überlieferte zu verstehen, dürfte aus seinem Kommentar zur Stelle S. 210 hervorgehen: »Sales hujus diverbii ... prolixiore commentario dilucidandos sedulo alicui Petronii commentatori lubenter relinquamus.«

⁴ Dies hat schon B. Axelson hervorgehoben (in der Zeitschrift *Skandia* 9, 1936, S. 214 N.)

⁵ 3, 6, 8 p. 78, 30 O.-R.; 7, 9, 9 p. 202, 35; 9, 11, 2 p. 266, 24. Mehrmals *Veneris usus*.

Frage *quid ad haec addere mas renuit?* findet man an dieser Stelle etwas sonderbar, weder deutlicher noch in den Zusammenhang passender als das oben (S. 85 mit Fussnote 1) erklärte *quid ad haec addere maius erit?*

So wird man bei näherer Untersuchung der Saxonischen Erzählung über Erik und Götvara hoffentlich finden, dass sie weder 'corrupt' noch 'hopeless' in bezug auf Überlieferung und Erklärung ist. Im Gegenteil sind ihre Einzelheiten seit Saxos Zeiten gut erhalten, und ihr ganzer Stil und Inhalt lässt sich — ohne Annahme einer Beeinflussung durch antike Autoren — mit älterer und jüngerer nordischer Folklore gut vereinbaren.

J. Svennung.

Stanislaw Sawickis Studier i Middelalderens poetiske Stil.

Et Værk med Titlen *Die Eufemiavisor, Stilstudien zur nordischen Reimlitteratur des Mittelalters*, fremkommet 1939 i Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund's Skrifter, har gjort Revisionen af et gammelt Mellemværende mellem dets Forfatter, Hr. Stanislaw Sawicki, og undertegnede til noget af en Nødvendighed. Jeg sigter til en Kritik, som Sawicki for et Par Aar siden skrev i Arkiv för nordisk filologi af min Bog *Folkevisen, Studier i Middelalderens poetiske Litteratur 1935*. Jeg fandt ikke dengang Anledning til at imødegaa Anmelderen, skønt han angreb centrale Dele i mit Arbejde. Den sikre Tone, han gjorde Brug af, forsvareredes ikke af nogen tilsvarende Sikkerhed i Argumentationen, forekom det mig, og jeg overlod gerne Afgørelsen os imellem til eventuelle interesserede Læsere.

Noget anderledes stiller Sagen sig nu. I *Die Eufemiavisor* har Forf. taget de Konklusioner, hans Kritik løb ud i, for et Resultat, som man kan bygge videre paa uden yderligere Prøvelser. Han arbejder altsaa roligt ud fra den Overbevisning, at den af mig opstillede Hypotese om en nordisk Lyrik som en af Forudsætningerne for *Herr Ivans* Stil ikke mere eksisterer. Den betragtes som død og borte, aflivet af Sawicki i Aaret 1938.

Her turde en Indsigelse fra min Side være paa sin Plads. En Indsigelse, som ikke vil blive udvidet til nogen Anmeldelse af *Die Eufemiavisor*, det er den nævnte Kritik, som er dens Genstand. Paa den anden Side skal den heller ikke opfattes som et Selvforsvar blot. Idet den anfægter et af Fundamenterne for det nye Værk, angaar den væsentlige Sider af Sawickis Forskning.

Anmeldelsen bestod i en Gennemgang af en Række Formler, som Herr Ivans Oversætter ifølge *Folkevisen* havde laant dels fra Balladen, dels fra Lyriken; Forf. ønskede at reducere mine Beviser for disse Forbindelser. Balladeformlerne skal ikke omtales paany; vistnok anerkender jeg ikke Sawickis Vurdering, men det bliver et privat Anliggende, da han er enig med mig i selve Sagen. Det er de lyriske Formler, som interesserer. Jeg er nødt til at belyse Arten af Sawickis kritiske Manøvrer ved et Par Eksempler. Jeg vælger da de Steder, han kommenterer fyldigst. For det første Linjeparret Herr Ivan 1129—30

førsta tima iak idher seer,
miin sorgh forgaar, mit hiarta leer

varieret med Udeladelse af Antitesen i V. 2557—58:

thy at huan thæn tima the han see
tha ma thera hiærta aff glædhi lee.

Baade i Anmeldelsen og i Die Eufemiavisor (S. 115 f.) opfatter Sawicki denne Kliché som dannet af to forskellige Formler: 1. Linje som laant fra tyske Anførelsesformler paa Rimet *sach: sprach*, 2. Linje føres tilbage til »det i tysk Litteratur vidt udbredte Udtryk lachendes Herz». De to Elementers Sammenstilling i et Udtryk er Oversætterens eget »fuldstændig individuelle» Værk.

Hertil skal bemærkes, at Linjeparret ikke blot er en Rimformelramme, som Sawicki mener, det indeholder tværtimod en fast, overalt let genkendelig Tanke — en Aarsag: Synet af en eller anden Person, og en Virkning: Glæden hos den, der ser. Saaledes forekommer Formlen fuldt færdig allerede i Oldfransk. I den tyske Minnesangs Efterklang er den en staaende Kliché, den kendes ogsaa af Minnesangen selv, man finder den f. Eks. hos Heinrich von Morungen i en finere Tilslibning:

Swen aber sie mîn ouge siet
seht, sô tagt ez in dem herzen mîn

Her i Norden har ligeledes Lyriken saa nogenlunde Eneret paa den. Sawicki citerer selv fire Eksempler fra Svensk (Die Euf. 115—16), og i *Folkevisen* (S. 58 f.) og i min Afhandling om det 16. Aarhundredes Elskovsdigtning i Edda 1929, 235 er anført en Overdaadighed af Findesteder fra danske Viser, saavel i det 15. som det 16. Aarhundredes Optegnelse. Man ser saaledes Eufemiavisens Linjepar omsluttet af lyriske Paralleler, opad i Tiden af franske og tyske, nedad af tyske og nordiske.

Men disse faktiske Forhold har Sawicki ganske skudt til Side for at give sin konstruktive Fantasi Tumleplads. Tro det, hvem der vil, at Herr Ivans (eller Hertig Fredriks) Oversætter skulde have skabt Formlen paany af to uensartede Bestanddele! For mit Vedkommende kan jeg ikke med min bedste Vilje faa Øje paa mere end to Muligheder: enten har Oversætteren laant den direkte fra fransk eller tysk, eller han har den fra en hjemlig lyrisk Tradition. Det sidste er som bekendt min Opfattelse.

En anden af Formlerne findes i Herr Ivan, 2865—66:

thy at al miin glædhi ær nu ænd
ok sarlika mik til sorghina vænd.

Dens Begreber kan vendes om ad modum

6411: thy at al hans sorgh ær nu ænd
ok honum til glædhi ok skæmptan vænd.

Sawickis vigtigste Indvendning er her, at han ikke kan faa i sit Hoved, »warum der Gedanke durchaus der Lyrik angehören soll», naar dog Udtrykket har rigelige Paralleler i baade tysk og fransk Middelalderepik? Simpelthen fordi Udtrykket ifølge sin Natur er lyrisk, kære Hr. Kritiker! Spørgsmaalet drejer sig jo ikke om Seddelkasser blot, men ogsaa om Genrer. Ud fra den Betragtning og med Støtte i det Faktum, at Formlen for det første forekommer ligesaa vel i tysk Lyrik som i tysk Epik, og at den for det andet her i Norden tilhører Lyriken, bortset fra Eksemplerne i Herr Ivan, har jeg taget den til Indtægt for min Hypotese (*Folkevisen* 62 f.). Naturligvis foreligger — upaaagtet af Sawicki — Muligheden af den modgaaende Bevægelse: at Formlen fra Ridderdigtet er gaaet over i Lyriken; men jeg har svært ved at tilskrive Ridderdigtet en Indflydelse paa en anden Genre over saa bred en Front (svensk og dansk, verdslig og religiøs Digtning).

Det overlades til Læseren selv at blade tilbage i Ark. f. nord. fil:s Aargange og læse Kritiken af de øvrige sparsommere behandlede Formler.

»Eine ernsthafte und kritische Nachprobe» kalder Sawicki med klædelig Beskedenhed sine Overvejelser, overfor hvilke han til Slut konstaterer, at mine Argumenter ikke stichgehalten haben. Ak, jeg lod gerne Argumentationen gaa ind for en Voldgiftsdomstol imod Sawickis, om det kunde nytte! Men det vilde ikke forslaa. For det er jo klart, og ingen ved det bedre end jeg, at matematisk Evidens i Sagen er uopnaaelig. Derfor vil man heller aldrig kunne overbevise den skeptisk indstillede Betragter. Forudsat da, at man gør Formlerne til Genstand for en isoleret Vurdering, som Sawickis! Men det kan ikke stærkt nok understreges, at *Folkevisen* ikke har vurderet dem isoleret. Deres Værdi er der bestemt ved den større Forbindelse, de er indsat i. De gaar ind i en litteraturhistorisk Sammenhæng, som Led i en Genres Historie, i den middelalderlige Lyriks Historie.

»An einen nordischen Minnesang glaube ich nicht», erklærer Sawicki frimodigt — Minnesang er hans korte Benævnelse for den Digtart, Talen er om — og Sætningen er nok egentlig hans Udgangspunkt og hans Hovedthesis overfor det hele Problem. Det er trist, at Sawicki ikke tror. Ellers er Sagen ingen Trossag. Den middelalderlige Lyrik er ikke bragt til Verden ved mine »spekulative Ausführungen», den er virkelig et Faktum. Ingen andre end Sawicki vilde have Mod til at benægte, at den Række danske Digte, som gaar under Munken Peder Ræffs Navn, eller den svenske Vise *Glädhe oc frögd oc hiertans hug* er Lyrik, ej heller at det 15. Arhundrede, i hvilket disse Ting er nedskrevet, stadig bør kaldes Middelalder. Spørgsmalet er, om man, som jeg har

gjort, kan søge denne Genres Aner saa langt tilbage som til Tiden før Aar 1300?

Jeg har ment, man tør det, og har samlet de Vidnesbyrd, som taler for. Jeg har nævnt Skriververset fra Kölnerhaandskriftet:

iac wet en frugha i wærældet wære,
hænna lif tha wil iac æra (Folkev. 45) —

maaske blot et enestaaende Oversættelsesforsøg, som man ikke har Lov til at drage vidtgaaende Slutninger af; men saa meget siger det i al Fald, at Tanken om at digte lyriske Strofer paa et nordisk Sprog ikke har været aldeles udelukket i det 13. Aarhundrede. Mere Vægt har jeg lagt paa de historiske Forbindelser mellem tyske Minnesangerkredse og det toneangivende danske Selskab i sidste Halvdel af det 13. Aarhundrede. Men mest betød den store lyriske Overlevering i danske og svenske Visehaandskrifter fra det 16. Aarhundrede. Den udgør den brede Bund i Hypotesen. En Gennemlæsning af den er tilstrækkelig til at overbevise om, at det for Størsteparten er ren Routinedigtning. Sammenligner man den med det 16. Aarhundredes egen Nydannelse paa Lyrikens Omraade, med Salmerne, som næsten hele Aarhundredet igennem vedblev at være stive, tungtbevægelige Maskiner uden Stil, er man klar over, at det ikke er denne Tidsalder, som har skabt Routinen. Viserne er en Digtning paa traditionelle Formler. Formlerne er Stilens faste Substans, om dem som Kærne danner der sig halve Strofer, hele Strofer, som gaar fra Vise til Vise, fra Digter til Digter, det er det faktiske. Fra Slægtled til Slægtled, nødes man til at fortsætte, Fællesskabet mellem det 16. Aarhundredes meget fyldige og det 15.s sparsommere Overlevering er jo aabenlyst. I Tillid til de nævnte historiske Forbindelser paa Erik Glippings og Erik Menveds Tid har jeg da forsøgt at skyde Genren halvandethundred Aar tilbage. Springet er mindre risikabelt, end det ser ud til. Balladen, som er overleveret Side om Side med den lyriske Vise, optegnet af de samme Mennesker i de samme Bøger, giver jo tilstrækkelig Garanti for, at man tør lade længe paa det aandelige Foder i de Tider. Punktet, hvortil jeg fastgjorde Linen, var som bekendt Herr Ivan. I den Stil, Oversætterten brugte, naar han slap sit Forlæg og gik paa egen Haand, slog Lyriken synlig og levende igennem, ikke blot i de omstridte Formler, men ogsaa i de større Partier, som behandles i *Folkervisens* 3. Kap. Saaledes opnaaede jeg en Motivering for den sene Overleverings Routine, der simpelthen raabte til Himlen paa en Forklaring.

Jeg gentager det: det er forstaaeligt, at de anførte ret faatalige Formler kan synes et altfor spinkelt Grundlag for min Hypo-

tese, hvis man isolerer dem. Men disse Formler er blot Bevisets yderste Spids! Man kan ikke nøjes med at gøre dem til Genstand for et subjektivt Ræsonnement, baseret paa Seddelsamlinger, der for dette Stofs Vedkommende jævnlig er tilrede for baade denne og hin Tendens, man maa tage Hypotesens samlede Tankekompleks med op til Behandling, naar man indlader sig paa en Kritik. Hic Rhodus, Hr. Sawicki!

Til Slut skal jeg gøre et Par Bemærkninger om Sawickis Syn paa Balladen, saaledes som det fremtræder dels i Die Eufemiavisor, dels i Anmeldelsen. Fra den sidste husker jeg, at Forf. dadlede mig for min Dristighed i Parallelliseringen af Herr Ivans og Folkevisens Anførelsesformler. En saadan, belærte han, »genügt nicht den Einfluss der Ballade wahrscheinlich zu machen». Og fortsatte: »Zudem dürfte Redeeinführungen nicht zu dem Üblichen in der Ballade gehören». Steenstrup maa tjene som Garant for denne forbavsende Sætning! Steenstrup vilde vist have korset sig. Hvad han har sagt er, at Anførelse »mangfoldige Gange, ja i de allerfleste Tilfælde» udelades; hvilket ikke hindrer, at Anførelse er noget saare almindeligt, enhver, der gør sig den Ulejlighed at slaa op i et Bind Folkeviser, kan overbevise sig derom. I Die Eufemiavisor har Forf. imidlertid ikke sluppet sin Opfattelse, han fører den tværtimod videre (S. 130), idet han vender mit Bevis om og lader Romanens korte Bemærkninger om den Talendes Karakter i Forbindelse med en Anførelsesformel, ad modum: »tha mælte herra Kæyæ, thy han var braadh», finde Genklang og Efterligning i Folkevisens »senere Stil», f. Eks.: »Thet suarde herre Laffue, hannd war en mand saa brad». Hvar der forstaaes ved »senere Stil», forbliver en Hemmelighed, vistnok ogsaa for Forf. selv. Umiddelbart foran (S. 123) har han gjort Rede for, at »wir es bei der Ballade mit einer amorphen Masse von chronologisch kaum zu bestimmenden, mündlich überlieferten und spät niedergeschriebenen Dichtungen zu tun haben». Saaledes, fortsættes der, »wird jeder Versuch einer Einteilung derselben in Gruppen älterer und jüngerer Herkunft nur relativen Wert behalten. Auch im besten Falle wird sich immer wieder die Frage einstellen müssen, was eigentlich unter dem Begriff einer »älteren» Ballade zu verstehen sei: denn es ist eine offensichtliche Tatsache, dass bei mündlicher Überlieferung neben der bekannten Treue zur Tradition auch wildester Willkür sowohl was die Ausführung des Stoffs als auch besonders was die stilistische Formgebung anbelangt, in Betracht gezogen werden muss». Fuldkommen uigennemskuelig bliver hans Holdning endelig, naar han S. 131 giver sig til at tidfæste enkelte Viser for derigennem at sandsynliggøre visse i dem indeholdte Formlers sene Proveniens. Et Øjeblik er Balladestilen altsaa undergivet den vildeste Vilkaarlighed, som

udelukker enhver Deling efter Kronologi, i et andet opereres der ikke desto mindre med Begrebet »senere Stil», og i det tredje — Kronen paa Værket — lænkes et Par af de almindeligste Formler til ganske bestemte Viser og dateres derudfra! Hvordan kan man med saa principløse Forestillinger om Folkevisens Stil indlade sig paa en Skælnen mellem, hvad denne Stil har tilført Eufemiaviserne og vice versa?

Et veritabelt Chock faar man, naar man under Gennemlæsningen af de Formler i Herr Ivan, som skal godtgøre Ridderromanens Afhængighed af Balladen, kommer til denne (S. 47):

1542: Thet radher iak allom ther lønlik vilia gilia
the hafui ther stadlika akt op a

Som Kilde anføres den moraliserende Slutningsstrofe i DgF 453, 481 og 482:

Nu raadher iegh huer unger-suend,
som ride will at gielle:
Man loffuer sigh aller den mø,
som thill en anden haffuer god willie.

Ud fra denne slaaende Sammenstilling korrigeres saa Steenstrup: »Dergleichen muss also keineswegs, wie Johs. Steenstrup meint, der eigentlichen Ballade fremd und nur späterem Geschmack zu verdanken sein». Sat sapienti!

Fyldte Seddelkasser er godt for Stilforskeren. Stilsans og litteraturhistorisk Omsigt er heller ikke af Vejen.

Die Eufemiavisor ønsker at give en alsidig Analyse af Romanernes Stil. Af det foregaaende vil man forstaa, at Resultaterne, som angaar Balladen, bør omgaaes med stor Forsigtighed: de nævnte Tilfælde er jo ikke enestaaende, man forbløffes Gang paa Gang over Forf.s Usikkerhed. Det er tillige klart, at hvis min Hypotese om en middelalderlig Lyrik stadig staar ved Magt — og Sawicki har ingen som helst Grund givet mig til at tvivle om dens Livskraft — saa kommer der en meget ubehagelig Uorden i hans Cirkler. Ikke blot i Bedømmelsen af, hvad der er Balladestof og hvad ikke, men ogsaa i Forholdet mellem Eufemiaviserne og tysk Epik: Herr Ivans Oversætter lænkes saaledes alt for snævert til tyske Forudsætninger (»diese durch und durch literarisch betonte Technik des Ivanübersetzers»), hans Udtryk gøres atter og atter afhængige af tyske Mønstre, hvor et hjemligt Mellemled burde indskydes.

Men Bogen vil tillige klarlægge de tre Eufemiavisers indbyrdes

Forhold, og det er dens Hovedformaal. Paa dette særlige Omraade tror jeg gerne, at Forf. har præsteret værdifuldt Arbejde, men overlader Vurderingen til andre mere kompetente Kendere.

Ernst Frandsen.

Runeninschriften im älteren Futhark, herausgegeben und erklärt von Wolfgang Krause. Schriften der Königsberger gelehrten Gesellschaft. 13. Jahr. Geisteswissenschaftliche Klasse. Heft 4. 1937. Max Niemeyer Verlag. Halle (Saale). 258 Seiten mit 130 Abbildungen im Text. RM. 18.

Die deutsche Forschung hat in den letzten Jahren in allem, was mit dem Leben und Schaffen der Germanen zusammenhängt, eine grosse Produktivität an den Tag gelegt. Dies ist selbstverständlich eine Auswirkung der von der politischen Führung aufgestellten altgermanischen Ideale, und ist das Ergebnis gut, so kann sich die Wissenschaft darüber nur freuen. Leider ist dies nicht immer der Fall, vielmehr hat die oft übertriebene Begeisterung für die Vorzeit recht unkompetenten Leuten die Feder in die Hand gedrückt, Leuten, die zweifellos die rechte germanische Weltanschauung hegen, denen es aber in bedenklichem Grade an der wissenschaftlichen Schulung fehlt. Ich verweise u. a. auf eine Besprechung der Runenkunde von Helmut Arntz in einem früheren Jahrgang dieser Zeitschrift (1937).

Mit um so grösserer Freude begrüsst man daher eine wirklich gehaltvolle, klare und methodische Arbeit eines deutschen Forschers; denn Wolfgang Krauses Buch, das hier besprochen werden soll, ist von einem Fachmann geschrieben, einem Germanisten vom Fach und einem Runologen durch jahrelange praktische Erfahrung. Der Verf. ist mit dem rechten Eifer ans Werk gegangen; er hat sich nicht mit älteren Abbildungen und Zeichnungen begnügt, sondern hat nach Möglichkeit jeden einzelnen in seinem Buch behandelten Gegenstand selbst untersucht, und in vielen Fällen gibt er neue, durch gute Photographien belegte Lesungen.

Allein schon auf Grund seiner Idee darf Krauses Buch Anspruch auf höchste Anerkennung erheben; selbst wenn er die Bilder allein herausgegeben hätte, würde das schon für jeden, der sich mit den alten Inschriften beschäftigt, ein äusserst wertvolles Hilfsmittel gewesen sein. Nun erhält man obendrein noch Text, Fussnoten und Kommentare eines gelehrten und sehr kenntnisreichen Sprachwissenschaftlers, sowie gute, objektive Bemerkungen zu den Inschriftenlesungen. Niemals sucht der Verf. mit Gewalt eine beste-

chende, aber falsche, Lesart zu erzwingen, sondern er ordnet sich tunlichst dem Stoff als solchem unter. Ein jeder, der sich mit dem Lesen von Inschriften beschäftigt hat, kennt die Versuchungen, die den Forscher verlocken möchten, ein Nebenstäbchen oder einen Punkt zu übersehen, um dadurch eine Lesung zu erhalten, die mit den vorhandenen Systemen im Einklang steht. Diesen Versuchungen ist der Verf. nicht erlegen.

Natürlich lassen sich in einem Buche, das trotz seines geringen Umfangs ein so grosses Material umspannt, Fehler nicht vermeiden, und natürlich finden sich darin ungelöste Probleme, sowie andere, in deren Lösung man dem Verf. nicht beistimmt. Es würde merkwürdig sein, wenn es anders wäre. Die Runologie steht nun einmal nicht still; besonders in diesen Jahren keimt und wächst es, und einer der besten Sämänner ist Wolfgang Krause.

Bei der Aufteilung des Stoffes hat sich der Verf. für eine inhaltsmässig und nicht topographisch begründete Ordnung entschieden. Dadurch erreicht er eine angenehm klare Übersicht über den Stoff, die durch das Sachregister am Schluss des Buches noch vertieft wird. Wollte man an der Aufstellung etwas bemängeln, so wäre es das Fehlen eines besonderen Kapitels über die Brakteaten, deren Behandlung nun über verschiedene Abschnitte verstreut ist. Ich glaube, dass der Verf. durch ein solches Kapitel gezwungen worden wäre, sich die mit den Brakteaten verknüpften inschriftlichen Probleme klarer zu machen, als es jetzt der Fall zu sein scheint, und das Buch würde nicht mit diesen Buggeschen Brakteaten-Reminiszenzen belastet gewesen sein. Dass kann man nämlich feststellen: so viel Bugge sonst der Runologie geschenkt hat, so sehr hat er ihr mit seinen Brakteaten-Deutungen geschadet. Es war, als streifte er jegliche wissenschaftliche Hemmung ab, als er sich an diese Missgeburten von Inschriften heranmachte, und hier hat er viele und lernbegierige Schüler gefunden. Krause hat sich nicht völlig von der Buggeschen Einstellung freizumachen vermocht, und seine Behandlung der »sinnlosen« Brakteateninschriften gehört zu den schwächsten Parteien des Buches.

Ausser den einzelnen Kapiteln und einer kurzgefassten Einleitung, in welcher der Verf. seine Ansichten über die Entstehung der Runen darlegt, enthält das Buch eine ausgezeichnete grammatische Übersicht (Lautlehre, Formenlehre, Syntax) über den Stoff.

Was den Ursprung der Runen betrifft, so scheint sich der Verf. der etruskischen Theorie Marstrander-Hammarströms anzuschliessen; doch fügt er auch Eigenes hinzu. Er will nämlich die Runenzeichen mit »vorrunischen Begriffszeichen« in Verbindung bringen, worunter er die Zeichen versteht, die sich »auf altgermanischen Waffen, Geräten, auf Grabsteinen und auf Felsflächen« finden,

»Zeichen, die weder als blosse Zierlinien noch andererseits als Lautzeichen angesprochen werden können, die vielmehr als Begriffszeichen im Dienst religiöser Vorstellungen gelten müssen»; als Beispiele solcher Zeichen nennt er: Baum, Hand, Pfeil, Leiter, Schlinge, Kreis, Kreuz (mit und ohne Haken). Der Verf. meint nun, dass der Germane entweder solche vorrunische Begriffszeichen ohne weiteres in das Runenalphabet aufgenommen hat, in den Fällen nämlich, wo sich keine direkten etruskischen (oder lateinischen) Vorbilder nachweisen lassen, oder, »dass er die Begriffsbedeutung der vorrunischen Sinnzeichen auf die Runen übertrug«. Die einzelnen Runen erhalten mit anderen Worten einen Namen, »der einerseits mit dem Buchstaben begann, den die betreffende Rune als Lautzeichen besass, der aber seiner Bedeutung nach in diejenige Sphäre hineinpasste, in der das betreffende vorrunische Begriffszeichen wirkte«. — Diese These hat der Verf. schon früher besprochen, u. a. in seiner Besprechung von Arntz' Runenkunde; es sei jedoch festgestellt, dass sie in der Form, in der sie in dem vorliegenden Buche vertreten wird, keineswegs überzeugend wirkt. Obwohl der Verf. mit grosser Schärfe unterstreicht, dass man bei der Deutung dieser vorrunischen Begriffszeichen mit der grössten Vorsicht zu Werke gehen müsse, worin ihm der Rezensent von Herzen beistimmt, so scheinen doch die wenigen vom Verf. herangezogenen Beispiele darauf hinzudeuten, dass dieser Weg zum Verständnis der Runennamen nur zur Willkür führt, da man nämlich ohne Schwierigkeit jedes Runenzeichen mit irgendeiner beliebigen vorrunischen Bedeutung in Einklang bringen kann. Ich verweise nur auf den Versuch des Verf.s den Namen der o-Rune mit einer vorrunischen Bedeutung in Verbindung zu bringen. Im übrigen bewegt sich der Verf. mit diesem Gedankengang in der gleichen Bahn wie alle anderen Forscher, die sich mit dem Ursprung der Runen beschäftigt haben; alle, ohne Ausnahme, *haben mit Gewalt für jede Runenform ein Vorbild finden wollen*; der Erfinder des Futhark ist stets so epigonisch, dass er keine einzige Runenform hätte neuschaffen können; selbst Formen wie † und ‡ hat er nach Vorbildern schaffen müssen! Als ob nicht gerade das ganze Futhark von der selbständigen Einstellung des Erfinders zeugte! Ich benutze die Gelegenheit, den Verf. in diesem Zusammenhang um seine Begründung für die Behauptung zu bitten, dass die Runen in Deutschland »älter als die Zeit dieser uns bekannten Runendenkmäler« seien, was sich aus dem Umstand ergeben soll, »dass einige deutsche Runenformen, besonders die h-Rune mit zwei Querstrichen, vielleicht auch die z-Rune mit doppeltem Zweigpaar, einen altertümlicheren Eindruck machen als die entsprechenden skandinavischen Zeichen«. Warum? Ja, dieser subjektive Eindruck des Verf.s erscheint um so merkwürdiger, als er, wenn von der p-Runen die

Rede ist (S. 436), umgekehrt $\mathfrak{M}$ aus der einfacheren Form $\mathfrak{K}$ abgeleitet.

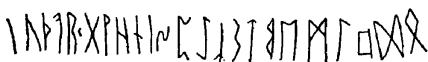
Ehe der Verf. zur Behandlung der einzelnen Inschriften übergeht, gibt er die Inschrift einer Urne aus Niesdrowitz, Oberschlesien, wieder und handelt diese ab. Es sei gleich hier gesagt, dass, wenn es dem Verf. gelingen kann, die wissenschaftliche Welt davon zu überzeugen, dass diese Inschrift etwas mit Runen zu tun hat, Hermann Wirth nicht vergeblich gelebt hat.

Von nicht besprochenen Inschriften wird auch der Valby-Amulettstein genannt, »der die Inschrift **wipr Afunþ**, gegen Missgunst, samt einer alleinstehenden *algiR*-Rune enthält. Es scheint sich hierbei um eine mittelalterliche Nachahmung zu handeln«. Der Verf. scheint hier den Rezensenten in einer mündlichen Diskussion vor einigen Jahren missverstanden zu haben. Die Begründung der mittelalterlichen Provenienz (nicht Nachahmung) liegt in der *Lesung* der Inschrift, da sie *nicht wipr Afunþ* gelesen werden kann; hätten die w- und die A-Rune wirklich auf dem Stein gestanden, so bestände wahrlich kein Grund, seine Datierung in urnordische Zeit zu bezweifeln.

Ich komme nun zu verstreuten kritischen Bemerkungen zu einzelnen Wiedergaben, Lesungen und Deutungen:

S. 427. Die Wiedergabe des Vadstena-Alphabetes nach Hoops ist veraltet; die d-Rune fehlt.

S. 431. Die Zeichnung des Kylver-Steins enthält mehrere Fehler, in erster Linie bezüglich der ng-Rune, deren kleine vertikale Verlängerungen ausgelassen sind, ferner ist die Zweigrune rechts vom Alphabet fehlerhaft; sie hat nur 7 Stäbchen auf der rechten und 6 auf der linken Seite. Hier eine richtige Wiedergabe.

Kalke efter E. Moltkes fot. 1932.

sueus liest der Verf. mit Marstrander **eus**; natürlich kann man die Möglichkeit einer solchen Deutung nicht bestreiten (was kann man überhaupt in der Magie für unmöglich halten?), solange aber Palindrome zu den gewöhnlichsten Mitteln der klassischen Magie gehören (und alle urnordische Magie zeigt ja südwärts), ist es wohl am nächstliegenden, die Lesung **sueus** vorwärts und rückwärts zu behalten; einen sprachlichen Sinn braucht dieses Wort nicht zu enthalten.

Im Anschluss an die Behandlung des Kylver-Steins heisst es über die Datierung: »Zeit: Der archäologische Befund deutet auf das 4. Jh., der runologische auf eine spätere Zeit, vielleicht bald

nach 400». Möge es ein für allemal mit allem Nachdruck festgestellt werden, dass die Runologie *nicht* imstande ist, gegenüber der Archäologie selbständige Datierungen vorzunehmen. Der Runologe kann nur feststellen, dass eine Inschrift in die Völkerwanderungszeit, Übergangszeit, Wikingerzeit und das Mittelalter gehört, von einer Differenzierung innerhalb der Völkerwanderungszeit kann nicht die Rede sein.

S. 435. Ein neues Beispiel der ing-Rune von der Form Φ ist auf einer Bronzestatuetten aus Køng, Fünen, gefunden worden (siehe M. B. Mackeprang, Acta Archaeologica. 1936. S. 236 f.).

S. 447. Ob **alu** ursprünglich eine Bedeutung gehabt hat, lässt sich schwerlich feststellen; sein Vorkommen auf den Runeninschriften der Völkerwanderungszeit (auf einem Grabstein, auf Amuletten, auf einem Pfeil: Nydam **lua**) scheint anzudeuten, dass es keine sprachliche Bedeutung hat, aber zu einem Kraftwort geworden ist, welches das Grab behütet, den Besitzer des Amuletts beschützt und den Pfeil brauchbar macht.

S. 448. Warum die unschuldigen Merk- oder Namenszeichen der Nydam-Pfeile in Urrunen gemacht werden sollen, ist schlecht einzusehen; solche Urrunen gibt es haufenweise auf mittelalterlichen Gegenständen.

S. 452 f. Nach dem Photo ist auf dem Årstad-Stein **engwinar** (nicht **ungwinar**) mit der vom Opedal-Stein u. a. bekannten e-Form Π zu lesen. Ist das ein photographischer Betrug?

S. 453 ff. Die Entdeckung, dass das Ψ der Brakteaten eine Entstellung von Ψ **laukar** ist, gehört zu den schönen Verdiensten Krauses; seine Erklärung der Form Ψ ist dagegen falsch; auf Seite 459 heisst es: »Diese Nebenform kam in Brakteatinschriften auf, um eine Verwechslung der l- mit der u-Rune zu vermeiden«. Ψ ist ganz einfach die unrichtige Schreibung von Γ , der sich der nicht-runenkundige Goldschmied schuldig gemacht hat, ein Fehler, der nicht so unnatürlich ist, wie er auf den ersten Blick aussehen mag. Die Runen werden ja (spiegelbildlich) in den Prägestempel eingeritzt, und dabei macht der Stempelschneider den l-Nebenstab zu einem (jüngeren) k-Nebenstab, Γ zu Ψ ; diesen Fehler hat man häufiger auf mittelalterlichen Runenmünzen, ebenso wie man hier auch die Fehler Υ für $\uparrow$ findet.

S. 455. Die Lesung der 10 l-Runen auf dem Gjersvik-Messer als eine zehnfache Wiederholung von **laukar** ist unbegründet, ebenso wie die Annahme des Verf.s, der ursprüngliche Name der l-Rune sei **laukar** gewesen (deshalb kann natürlich aber die Ansicht des Verf.s doch richtig sein).

S. 456. **gakar** als ein verschriebenes **gaukar** aufzufassen, entbehrt der Begründung. Diese Deutung ist übrigens schon von Löff-

ler 1902 (Svensk Fornminnesförenings Tidskrift, S. 198) vorgebracht worden.

S. 457. Auf dem Börringe-Brakteaten ist **tantulu : al** mit der Binderune **nt** zu lesen.

S. 462. Eine Deutung wie die des Dannenberg-Brakteaten wäre besser unterblieben.

S. 463. Ist es nicht ein etwas kühner Schluss, den Runenmeister des Darum-Brakteaten als Ost- oder Südgermanen zu bezeichnen, weil der Name Froila bei Jordanes überliefert ist (vgl. entsprechende altfränkische Formen). Die Runenbrakteaten sind ein nordgermanisches Phänomen, und sowohl die Runenmeister als die Präger waren sicherlich Nordgermanen; jedenfalls kann man bei einer so unsicheren Grundlage keine anderen Schlüsse ziehen.

S. 466. Nicht einmal mit allen möglichen Vorbehalten hätte eine Deutung wie die der Inschrift der Sedschütz-Urne vorgebracht werden dürfen.

S. 469 f. Das Kapitel über die eh(w)e-Brakteaten wäre auszuschliessen, da die Deutungen der beiden ersten Brakteaten (Schonen und Åsum) sich auf Falschlesungen stützen. Die Inschrift des Schonen-Brakteaten sieht folgendermassen aus.

MPIN

bezüglich der Lesung von Åsum, dessen Inschrift von demselben **fakar** stammt, welcher der Meister der Inschrift des Femø-Brakteaten ist (S. 506), und hinsichtlich der Zusammenhänge zwischen diesen beiden Brakteaten und des Verständnisses ihrer Inschriften verweise ich auf meine Behandlung in den Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1936, S. 253—57.

S. 471 ff. Krauses Deutung der Inschrift auf dem Kamm von Setre überzeugt ebensowenig wie frühere Vorschläge. Persönlich möchte ich **halmar** als Namen und **mauna** als Zunamen auffassen.

S. 477. Die k-Rune **^** des Seeland-Brakteaten lässt sich nicht ohne weiteres mit der k-Form des Börringe-Brakteaten zusammensetzen, bei welcher letzterem die Richtung des Winkels dadurch bestimmt ist, dass **k** zusammen mit **a** Binderune bildet.

S. 482. Gegen die Wiederaufnahme der Buggeschen Ansicht durch Krause, die erhaltenen Stücke des Lanzenstiels von Kragehul hätten ein zusammenhängendes Ganzes gebildet, von dem kein Zwischenstück fehle, muss ganz entschieden protestiert werden. Wie Krause auf Grund des gegenwärtigen Zustandes der Stücke zu dem Ergebnis hat kommen können, dass das Stück mit **lija** mit dem vorhergehenden und dem folgenden Stück zusammengehört hat, ist mir nicht klar, da die Bruchflächen überhaupt nicht zueinander passen. Ausserdem muss man natürlich auf Engelhardt's

ursprünglichen Fundbericht zurückgehen, also als die Stücke noch 'frisch' waren, und er sagt ausdrücklich, er glaube nicht, dass es möglich sei zu entscheiden, ob das Stück mit **lija** unmittelbar sich an das vorhergehende angefügt habe. . . »Die Bruchstellen passen nicht sicher zusammen«. Die von Krause wiedergegebene Zeichnung Wimmers steht deshalb in direktem Widerspruch zu Engelhardt. Was den Zusammenhang des **lija**-Stückes mit dem folgenden angeht, zeigt selbst Wimmers Zeichnung einwandfrei, dass die Stücke nicht direkt zusammengehören.

S. 484. Den Väsby-Brakteaten lese ich wie folgt:

f(a)hidei(ui)la(i)di(ui)igareerilar

folgendermassen aufzulösen:

f(a)hide i(ui)la(i) di(ui)igAR eerilar

»Der Eril D . . . malte (d. h. schrieb die Runen) für I . . .»
mit dem Tjurkö-Brakteaten zu vergleichen:

wurte runoR an walhakurne heldar kunimudiu

»Heldar machte die Runen auf dem 'Brakteaten' für Kuni-
mund»

S. 499. Den Einang-Stein habe ich dieses Jahr (1938) untersucht und gefunden, dass Bugges frühere Lesung, die Krause mit den Worten anerkennt: »sämtliche Runen sind sicher gelesen«, trotz allem unrichtig ist. Die Inschrift ist folgendermassen zu lesen:

. . . . **dagastir runo faihido**

d. h.

(ek gu)dagastir runo faihido

»Ich Gudgast (o. dgl.) malte die Rune»
wobei **runo** im Akk. sing. poetisch für die ganze Inschrift verwendet wird. Vor **dagastir** sind vier Runen abgeschlagen; die ersten waren höchstwahrscheinlich das übliche **ek**, während der Name auf verschiedene Weise ergänzt werden kann: **gu-**, **ra-**, **la-**, **wa-** usw. S. 504. Nicht Bertel Knudsen, sondern Jonas Skonvig hat die Zeichnungen in AM. 369 fol. angefertigt (vgl. Fr. Orluf in Danske Studier 1921, S. 21 ff.).

S. 508, 515. Krauses Deutung der Steine von Björketorp und Stentofthen bedeutet einen entschiedenen Rückschritt gegenüber Lis Jacobsens. Wie kann der Verf. z. B. von Friesens sprachlich unrichtige Deutung von **utiar**, aisl. *úti er* wiederaufnehmen? Mit Recht schreibt er (S. 511): »Bemerkenswert ist dabei der frühe Beleg von *er* für *es*«. Ja, er ist nicht nur bemerkenswert, er ist unmöglich.

S. 514. Warum wird **þat** wiedergegeben, als ob **at** unsicher wäre? Diese Zeichen sind so sicher, wie nur irgendwelche der Inschrift.

S. 532. Die Steine von Snoldelev und Nørre Nærå hatten ihren

Platz nicht in Grabhügeln; Wimmers Missverständnis. Das einzige dänische Beispiel ist ein kleiner, jetzt verschwundener Stein mit der Inschrift **fatur** aus Südjütland.

S. 569. Eine dritte, und zwar die natürlichste Lesung des Skåång-Steins liegt darin, die Rune **✱** als die von der Blekinge-Gruppe, dem Söderköping-Stein, dem Setre-Kamm u. a. bekannte Rune anzusehen, die als **A** wiedergegeben zu werden pflegt. Diese Rune, die man mit Gewalt von der älteren **j**-Rune hat ableiten wollen, ist zweifellos als eine Neuschöpfung auf nordischen Boden anzusprechen.

S. 580. Die Inschrift von Rävsaal kann nur folgendermassen zu lesen sein **haripulfs stainer**; da die Runenformen völlig dem dänischen Helnäs-Gørlev-Typus entsprechen, wo wir die Schreibweise **ulfr** mit Schwund des anlautenden *w* finden, ist nicht einzusehen, weshalb man an der alten, unzutreffenden Lesung festhalten sollte. Aber natürlich — können sich die Namengeschichtler nicht mit der Vorsilbe **harip** zurechtfinden, so mögen sie **p** als verschriebenen bezeichnen.

S. 600. Die Auffassung des Verf.s betreffend die Inschrift der Schwertzunge von Torsbjärg berührt mehrere seiner Inschriftendeutungen. Durch die Deutung wird nämlich die erste **o**-Rune von den nachfolgenden Runen getrennt, ohne dass dies in der Inschrift selbst begründet wäre, und die Rune wird isoliert als eine Begriffsrune angesehen. Ebenso ist der Verf. bei anderen Inschriften verfahren, z. B. dem Torsbjärg-Schildbuckel, dem Femø-Brakteaten, dem Lellinge-Brakteaten S. 433. Es ist von vornherein als methodisch unrichtig zu bezeichnen, einzelne Runen so zu isolieren, falls dafür nicht zwingende Gründe vorliegen; solche Gründe sind aber in den genannten Inschriften nicht vorhanden.

S. 605. Der Verf. hat Marstrand's Lesung der Vi-Spange **gaadagasu** aufgenommen. Dieser Lesung kann ich nicht beipflichten. Ein genauer Vergleich der Zeichen zeigt mit wünschenswerter Deutlichkeit, dass das Kreuzchen, das Marstrander (und Krause) vor **aadagasu** liest (und das übrigens auf der Photographie allzu lang und deutlich ausgehoben ist), von demselben Charakter ist wie so viele andere Verwitterungsgrübchen auf der Spange, hingegen aber wesensverschieden von den Runenlinien; im übrigen kann ich mich, selbst wenn hier wirklich **g** zu lesen wäre, schlecht der vorgeschlagenen Deutung anschliessen.

S. 611. Für die Etelhem-Spange habe ich (Aarbøger f. nord. Oldkyndighed, 1936, S. 257, Fussnote 1) folgende Auffassung vorgeschlagen: **m M** steht unrichtig statt **e M**, die Lesung ist daher: **ek erla wrta**. Die Inschrift ist eine von dem unkundigen Goldschmied (vgl. die Brakteateninschriften) missverständene Runenmeisterformel. Die von älteren Forschern vorgeschlagene und von Krause

wiederaufgenommene Deutung *m(i)k M(e)r(i)la w(o)rtā* widerspricht durch ihren Wortlaut dem ganzen Material der völkerwanderungszeitlichen Inschriften, da sie die Spange als sprechende Figur einführt, etwas, was ausschliesslich bei mittelalterlichen Inschriften vorkommt. Ausserdem ist uns der Verf. den Beweis schuldig, dass das Verb *wurkian* mit materiellem Objekt gebraucht werden kann, da die unsicher gedeutete By-Inschrift nicht als Beleg dafür gelten kann.

Die hier angeführten Einwände mögen zahlreich erscheinen; selbst wenn jedoch noch mehr vorgebracht werden könnten, sieht man doch, dass sie die Qualität des vorliegenden Werkes nicht *wesentlich* zu beeinträchtigen vermögen. Im allgemeinen handelte es sich nur um Einzelheiten, und es ist klar, dass viele Probleme von jedem Forscher verschieden beurteilt werden. Es ist ebenfalls klar, dass bei einem so grossen Inschriftenmaterial Falschlesungen unterlaufen müssen, obwohl sich der Verf. bei verschiedenen Gelegenheiten als habiler Inschriftenleser erwiesen hat. All dies kann niemand vermeiden, und unsere Dankbarkeit gegenüber dem Verf. für die gründliche und gewissenhafte Art, auf die er sich dieser Riesenarbeit unterzogen hat, wird dadurch nicht geringer. Fritz Burg war es, der als erster die bis dahin bekannten Inschriften im älteren Futhark im Jahre 1885 herausgab; Welch stark vermehrtes Material seit damals, welcher Unterschied in der Herausgabe, der Technik und dem Verständnis! Trotz den vielen unsicheren Stellen und dunklen Punkten bezeichnet Wolfgang Krause gegenüber Burg doch einen ungeheuren Fortschritt; mit dem besseren Verständnis der Runen und ihrer Anwendung sind jedoch auch neue Probleme aufgetaucht, in erster Linie das Problem Magie und Nicht-Magie. Aus Krauses Deutungen geht hervor, dass er nicht alles, was in Runen gezeichnet ist, als Magie und Zauber ansieht, sondern meint, dass die Runen ebenso wie die lateinische Schriftsprache des Mittelalters sowohl zu Mitteilungen als zu Magie verwendet werden konnten. In diesem für die Runologie ungeheuer wichtigen Grundgesichtspunkt sind der Verf. und der Rezensent einer Meinung.

København 1938.

Erik Moltke.

Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally. Georg et Cie, Genève 1939. XII + 515 s.

Som hedersgård åt en lång och förtjänstfull forskargärning har den kände schweiziske språkmannen Charles Bally fått sig till-

ägnad en omfångsrik, men också lika innehållsrik festskrift. Den spänner över en mängd språkliga forskningsområden, men har dock en mera sluten enhet än dylika hyllningsskrifter oftast ha genom författarnas i många fall poängterade anslutning till de språkvetenskapliga åsikter som Bally företräder. Många bidragsgivare räkna sig också som lärjungar till Bally eller tillhöra Cercle linguistique de Prague, vars språkliga grundåskådning utgår från schweizaren de Saussure, Ballys egen lärofader.

Positivt kan denna åskådning uttryckas så, att den betraktar språket och litteraturen uteslutande som struktur och funktion, negativt så, att den avböjer historisk metod. Den ägnar sig alltså uteslutande åt vad Saussure kallade *linguistique synchronique*, följande samma linje som Bally och hans kollega Sechehaye göra i sin forskning. Saussure formulerade t. o. m. ett förbud att blanda tillsammans synkronisk (deskriptiv) och diakronisk (historisk) språkforskning. »Il nous est interdit absolument d'étudier simultanément les rapports dans le temps et les rapports dans le système». I en mycket uppmärksammas liten skrift »Das Ineinanderreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft» (1931) har den kände romanisten von Wartburg sökt mildra denna separation till säng och säte. Han förfäktade där att åtminstone i många fall språkliga företeelser icke kunna förklaras utan att man tar hänsyn såväl till ett synkroniskt som ett diakroniskt skeende. Just där dessa liksom skära varandra framkomma de intressantaste och viktigaste problemen. I en uppsats i *Vox Romanica* 2 avböjde Bally en dylik samverkan och hävdade eftertryckligt med fullföljande av Saussures intentioner den synkroniskt arbetande »statiska lingvistikens» autonomi.

I den uppsats »Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft» som inleder festskriften till Bally har nu Wartburg återvänt till problemet. Såsom det höves i en hyllningsskrift, då man anmäler avvikande mening från festföremålet, är Wartburg mycket mjuk och medgörlig vid framhållandet av sina synpunkter. »Es liegt mir ganz ferne, die Autonomie etwa der synchronischen Sprachwissenschaft antasten zu wollen; im Gegenteil, je mehr sie sich von historischen Gesichtspunkten frei hält, umso reiner wird die Struktur der Sprache, werden die Funktionen ihrer einzelnen Bestandteile heraustreten, umso unverhüllter wird sich die Sprache in ihrem Sein zeigen». Men om vi sålunda enligt Wartburg fortfarande ha att erkänna både en rent statisk och en rent historisk språkforskning som arbete på var sitt håll utan sammanblandning och förvandling, betonar han dock fortfarande önskvärdheten av ett samarbete dem emellan. Han påpekar att Bally själv utvidgar ramen för sin deskription till jämförelse och sporadiskt även anknyter till histo-

riskt vunna resultat. Endast därigenom rättfärdigas också enligt Wartburg i viss mån Gamillschechs kritik att Bally tagit otillräcklig hänsyn till den historiska utvecklingen. En rent deskriptiv framställning kan utan vidare avvisa en dylik anmärkning.

I huru hög grad Wartburg är beredd att ge deskriptionen vad denna anser vara sin rätt framgång av de kritiska anmärkningar till den nuvarande lexikografien, varmed han i anslutning till en sin föregående uppsats i festskriften till Jaberg här avslutar sitt bidrag. Han framför åsikten att en vetenskaplig deskriptiv ordbok med alfabetisk uppställning är en orimlighet — alfabetet hör hemma i ett slutregister. Vad skulle man säga om ett naturvetenskapligt museum, där djuren voro placerade efter alfabetet? En vetenskaplig ordbok som omfattar ett halvt årtusende och därutöver är också en orimlighet. Språkperioder av mycket olika karaktär kunna icke behandlas i samma verk. Tiden är förbi för ordböcker av typen Grimm, Littré, Oxford Dictionary. Wartburg skisserar upp planen för en stor fransk ordbok av modern deskriptiv typ. Den skulle bestå av icke mindre än sju olika delverk, vartdera omfattande en någorlunda enhetlig språkperiod. En lycklig omständighet ser Wartburg i förhållandet att Oxfordordboken är tämligen knappt hållen i fråga om medelengelskan och den tidigare nyengelskan. Därigenom har behovet av nya ordböcker för dessa perioder redan blivit aktualiserat, och sådana förberedas redan vid Ann Arbor-universitetet, den ena för tiden före 1475, den andra för perioden 1475—1700. Perioderna äro i Wartburgs tycke väl långa, men han menar att det ändock är ett stort framsteg att man icke slagit ihop dem.

Vid sidan av dylika periodvis skiktade deskriptiva ordböcker ställer Wartburg den etymologiska ordboken (»etymologisk» taget i vidsträckt bemärkelse), som ger en genealogisk-historisk översikt av ordförrådets utveckling. Där är den alfabetiska ordningen berättigad. Som en överbyggnad skulle så till sist följa en ordbok som sammanfattade innehållet i de nämnda ordböckerna av resp. deskriptiv och historisk karaktär och som genom dessa förarbeten kunde ge en verkliga konform bild av ett språks ordförråd i hela dess gestaltning och utveckling. Planen kan förefalla fantastisk, särskilt för den som vet huru mycket arbete som kan ligga bakom en enda ordbok, men de principiella överväganden på vilka den bygger äro värda beaktande. Själva typen för den krönande »överbyggnaden» är historisk-deskriptiv, en syntes av båda forskningsområdena, och utan tvivel har Wartburg rätt i att en samverkan dem emellan behöves. En sådan har ju också skett i ordböckerna av typen Oxford Dictionary, men alltid med den reservation som de med nödvändighet otillräckliga förarbetena påkallat. Logik får ofta träda i stället för historia, och deskriptionen smälter ihop,

särskilt där utrymmesskäl få dominera, till vaga antydningar som förlora sitt väsentliga värde, i och med att de icke längre förmå ge någon konkret uppfattning av ordets användning. Men även om vissa principiella brister i denna ordbokstyp kunna konstateras, gäller det att se till, där det ännu arbetas på dylika ordböcker, att man icke i desperation ger avkall på det vetenskapliga värde som de under skicklig redigering dock kunna få. Man har svårt att tro att icke t. ex. Oxfordordboken kan ge även en ganska kräsen ordforskare ofantligt mycket av värde. Wartburgs deskriptiva ordböcker torde också ställa problem för sin utformning som det icke blir så lätt att bemästra. Tills vidare finns det endast några mindre specialstudier som kunna ge en föreställning om deras kommande innehåll, och tyvärr är det nog så, att med det större materialet växa svårigheterna.

Omedelbart efter von Wartburgs uppsats kommer i festskriften en studie »Évolution organique et évolution contingentielle», som behandlar det av Wartburg ställda frågemalet från motsatta sidans synvinkel. Författaren är Genève-skolans väl främste nu levande teoretiker A. Sechehaye. Även Sechehaye intar här en mycket förmedlande ståndpunkt och faller följande salomoniska dom om motsättningen mellan Bally och Wartburg: »Il y a donc entre le point de vue légitime de son contradicteur et le sien, également légitime, une antinomie qu'il est impossible de ne pas constater et qui, quoi qu'on en ait, tient l'esprit en suspens». Ja, det går alltid att säga, men därmed är heller icke mycket sagt. Wartburg får också medgivandet att vissa formuleringar hos Saussure med rätta kunna kritiseras. Dennes motsattsställning mot ungrammatikerna har skärpt dem. Saussures huvudtankar äro dock riktiga. Det bidrag till problemets belysning som Sechehaye till sist ger genom särskiljande av en »évolution organique» och en »évolution contingentielle» torde tarva ytterligare utredning för att verka övertygande.

Debatten kommer också säkerligen att fortsätta, och ungefär samtidigt med de här nämnda artiklarna publicerades för övrigt i Romanische Forschungen en liten uppsats av Alwin Kuhn, »Synchronie und Diachronie», som ger icke bara en klar översikt över debatten utan även åtskilliga förträffliga synpunkter på själva problemet. Kuhn har säkerligen träffat en öm punkt, när han frågar, huru de vetenskapliga resultat skulle se ut, som ledas fram ur ett renodlat synkroniskt betraktelsesätt. Han tror icke mycket på dem. Den synkroniske forskaren når fram till resultat trots, icke medelst sin teori. Kuhns slutord se ut att innehålla mycket av den sanning som varit det eftersträfvade målet för denna djupgående och i många hänseenden intressanta debatt. Han skriver: »Die abstrahierende Ratio zergliedert und sieht

Unüberbrückbares, einander Fremdes, nicht zu Vereinigendes, wo die Zusammenschau von räumlichen und zeitlichen Gegebenheiten das Sprachganze erfasst und erklärt».

I samma avdelning av festskriften med rubriken »Linguistique générale» finner man en uppsats av Elise Richter, som undersöker perseverationens betydelse för språkets förändringar och framhäver den icke obetydliga roll denna spelar, samt ett bidrag av Vendryes, betitlat »Parler par économie». Titeln är ett citat från Voltaire, som dock icke använde uttrycket i någon lingvistisk mening. Det gör naturligtvis Vendryes, som på olika sätt exemplifierar sparandets princip i språklivet, dock utan den anknytning till Spencer som åtminstone för svenska språkmän hade fallit naturligt. Vid några av Vendryes' exempel vill man dock gärna sätta ett frågetecken. Här fästa vi oss emellertid endast vid vad som sägs om sammansättningarna. Alltför generellt påstår Vendryes: »Tout composé est une petite phrase en raccourci». Hur förhåller det sig i detta hänseendet med fr. *pourboire*, *contrepoison* och liknande? Vad som konstituerar dem som sammansättningar är att i dem en helhetsföreställning föreligger, som icke tar sig något uttryck i den blott syntaktiska förknippningen av komponenterna. Däremot är det icke fråga om något slags förkortning. Mera anmärkningsvärt är dock att V. även i detta sammanhang betraktar sammansättningen på gammalt grammatikaliskt sätt, där man analyserar den genom att lösa upp den i en motsvarande sats eller förbindelse. Det är lätt att då konstatera att sammansättningen är ett betydligt kortare, mera koncentrerat språkligt uttrycksmedel, men denna iakttagelse är språkvetenskapligt betydelselös, eftersom själva åskådningssättet icke är grundat i sammansättningens natur utan rent artificiellt. Detsamma gäller den slutsats, vartill V. här kommer med avseende på sammansättningarnas »ekonomi»: »Ce qu'on abandonne de combinaisons grammaticales et de mouvements articulatoires, permet d'augmenter d'autant la puissance évocatrice. L'économie consiste ici en une habile exploitation des richesses de la langue». Man måste betrakta sammansättningarna psykologiskt för att få något grepp på deras egenart. I annat sammanhang säger också V. i samma uppsats lika kort som sant: »toute conception logique d'une langue est impossible». Han fortsätter: »On ne peut traiter in abstracto ce qui est une réalité vivante et mouvante». Detta gäller även sammansättningarna och i särskilt hög grad dem.

I avdelningen »Stylistique» fäster sig ett svenskt öga först vid den uppsats »Schwedischer Forschungsbericht» som skrivits av R. Hotzenköcherle, professor i germanistik i Zürich, vilken i studieflytt vistats någon tid i Sverige. Den börjar med en översikt över den svenska stilistiken. Förf. anmärker mycket riktigt att det i

Sverige kan vara svårt att få veta vad som menas med stilistik, men särskiljer i alla fall två riktlinjer inom den svenska stilistiken, en som går i normativ-praktisk riktning och en historisk. Som en särskild avdelning följer sedan en framställning av Cederschiölds undersökningar rörande förhållandet mellan skriftspråk och tal-språk. Cederschiölds insats härvidlag är ju väl värd sin särskilda plats, men förf. kunde gärna ha närmare anknutit den till sin framställning av den svenska stilistiken. Cederschiöld är den förste som närmare bestämt ett flertal av svenskans stilarter och stilområden, och även om huvudföremålet för hans undersökning i »Svenskan som skriftspråk» är det operonliga normalspråket, är det förnämligast dess särskiljande från de personliga stilarterna som intresserar honom. Det operonliga språket må väl anses ligga utanför stilistikens rāmärken, men själva konstaterandet av dess operonlighet sker dock ur stilistisk synvinkel.

Som representativ företrädare för vad förf. kallar den normativ-praktiska riktningen inom den svenska stilistiken nämnes Heikel. R. betecknar dock själv dennes »Stilistik» som »ein später Sprössling der antiken Rhetorik», och den är i själva verket icke alls representativ för svensk stilistik som i ytterst ringa grad anslutit sig till antiken. Såsom grundare av den historiska stilforskningen i Sverige anger förf. Nils Svanberg. Uppgiften är väl att anse som en återklang av den höga uppskattning av Svanbergs stilistiska författarskap som R. funnit i Uppsala. Det har dock funnits tappra män före Agamemnon, och redan innan Svanberg var född, hade Ruben G:son Berg brutit väg för den litterärt orienterade stilistiken. Denna försvanbergska period av mer eller mindre historiskt orienterad stilforskning beröres icke alls av Hotzenköcherle. I slutet av sin översikt konstaterar H. att icke ens Cederschiöld inrymmer den vetenskapliga behandlingen av det talade språkets uttrycksvärden i vad han kallar »stilistik». Det är alldeles riktigt att Cederschiöld i sin »Svensk stilistik» inskränkt sig till det skrivna språket. Han anmärker dock uttryckligen att ordet »stil» användes även beträffande muntlig framställning, men säger sig vilja lämna denna användning åt sido. Principiellt avgränsar sig dock svensk stilistik ingalunda till skriftspråket, även om förhållandena gestaltat sig så, att det varit nästan uteslutande det skrivna språket som blivit föremål för behandling.

Slutet av H:s forskningsrapport kan anses koncentrera sig omkring Wellanders syntaktiska studier i Språk och stil och Ny-svenska studier och Cederschiölds uppsats »Frasen som fallgrop» i SoS:s första årgång. Betecknande för en Bally-lärjunge är att H. på särskilt sätt framhäver Wellanders principuttalande i slutet av uppsatsen »Syntaktiska strövtåg». Där göres, menar H., de facto en särskillnad mellan *linguistique historique* och

linguistique statique som lämnar intet övrigt att önska i fråga om bestämdhet. Detta oavsett förtjänar Wellanders framställning, där han med något av helig glöd drar en lans för den forskning som söker sina arbetsuppgifter inom det nutida språket, fortfarande allt beaktande, och man kan endast vara tacksam mot den schweiziske filologen som på nytt aktualiserat den.

De övriga uppsatserna i den stilistiska avdelningen av festskriften röra sig mestadels på franskt språkområde. I ett bidrag med titeln »Précurseurs français de la grammaire affective» påvisar A. François att redan det stora seklets grammatici med förståelse omnämnde det subjektiva språket och därutinnan hade en mängd efterföljare under 1700-talet. Från 1730 finnes ett uttalande av så modernt stilistisk typ som följande: »Bien loin que les figures soient des manières de parler éloignées de celles qui sont naturelles et ordinaires, il n'y a rien de si naturel, de si ordinaire dans le langage des hommes. Je suis persuadé qu'il se fait plus de figures un jour de marché à la Halle, qu'il ne s'en fait en plusieurs jours d'assemblées académiques». I Sverige har Ceder-schiöld gjort liknande iakttagelser. M. Grammont analyserar La Fontaines fabel »L'homme entre deux ages et ses deux maitresses» och visar huru en stor skald kan göra något mycket delikat även av högst medelmåttiga förebilder. J. Jeanjaquet har en mycket intressant utredning av huru fr. *par exemple* kunnat utvecklas från sin ursprungliga betydelse till ett känslöbetonat uttryck för förvåning, protest o. d., vilket icke tycks ha något sammanhang med ordets ursprungliga innebörd. Denna utveckling har förut varit behandlad av åtskilliga forskare, vilka dock alla hållit sig enbart till litteraturbelägg. Jeanjaquet vänder sig även till tal-språket och kan med dess hjälp förklara uttryckets betydelseutveckling på ett sätt som verkar mycket övertygande. I svenskan finnes en i viss mån parallell betydelseutveckling av *kanske*, *kantänka*, *kanhända*. A. Grégoire har behandlat de franska börskrönikörernas språk. Det förefaller mycket stiliserat, men förf. tror sig dock däri kunna urskilja tonfallen från både dialoger och monologer på börsen. En annan förklaring kunde vara att börs-skriften med avsikt spelar upprörd.

På tyskt språkområde rör sig en uppsats av A. Ribl »Stilistische Beobachtungen an den Fischbenennungen des Unterseegebiets». Förf. meddelar de ofta känslöbetonade binamn som fiskarbefolkningen givit fiskarna. Oftast tillhöra dessa ord lokalspråket. I samtal med främlingar använder man de schweizertyska namnen. Förf. vill visa huru dylik ordforskning kan bjuda en rik provkarta på stilistiska uttrycksmedel. Förmåligast på tjeckiskt ordmaterial bygger A. Mathesius sin uppsats »Verstärkung und Emphase». M. Niedermann behandlar »Tendances euphoniques en

latin», och J. Marouzeau har givit ett kortare bidrag till det språkliga negerandets psykologi. Intressant är hans påpekande att användningen av negerande uttryck kan urarta till litterärt missbruk. Förf. drar fram synnerligen fräppanta exempel från Lucanus.

Det är blott en mindre del av festskriften som här har kunnat komma under behandling. Som helhet ger den utblickar åt de mest skilda håll inom språkvetenskapen, och redan därigenom stimulerar den läsarens intresse.

Sixten Belfrage.

Gudrun Lundström: Studier i nyländsk syntax. Ak. avh. Stockholm 1939. 230 s. (Även som Svenska Landsmål B. 38, 1939.)

Inom de nordiska språken har dialekternas syntax i mycket liten utsträckning upptagits till behandling. Författarna av dialektavhandlingar har på sin höjd givit spridda notiser om syntax. Blott två arbeten, båda norska, har hittills givit utförligare framställningar: Syntaksen i Tromsø bymaal av Ragnvald Iversen (1918), och Syntaksen i Stavanger bymål av Martin Svendsen (1931). Så mycket välkomnare är det att genom Gudrun Lundströms gradualavhandling få ett arbete av liknande beskaffenhet som behandlar det svenska språkområdet. I ett avseende ger förf. något för nordiska dialektavhandlingar nytt: hon åsyftar uppenbarligen att behandla syntaxens alla områden fullständigt, ej blott de företeelser som avvika från riksspråket. Förf. har dock ej varit fullt konsekvent: bestämda och obestämda artikeln behandlas, men ej fallen utan artikel, passiv verbform behandlas utförligt, aktiv inte alls. I det stora hela är emellertid dialektmaterialet fylligt och mångsidigt. Det kan dock anmärkas, att förf. ibland onödigt utförligt exemplifierat enkla syntaktiska förhållanden. Tillvägagångssättet bör vara: riklig exemplifiering av komplicerade företeelser, några få exempel på enkla och regelbundna.

Som jämförelsematerial vid undersökningen av nyländskans syntax tages fornsvenskan och det nutida riksspråket i Sverige och Finland. Någon jämförelse med andra dialekter göres ej ens på punkter där det finns tryckt litteratur att bygga på; man får ytterst sällan veta om en egenhet är speciellt nyländsk eller har vidsträcktare utbredning.

Ett genomgående drag i arbetet är, att de grammatiska kategoriernas betydelse och inbördes avgränsning anses som självklara eller i behov av endast ytterst summariska diskussioner. I kap. Opersonlig konstruktion sägs det uttryckligen s. 165: »Den

opersonliga konstruktionens analys har varit ett ämne för diskussion bland språkforskare i skilda länder. Det ligger dock utom planen för denna avhandling att vare sig söka vederlägga framkastade hypoteser eller ifrågasätta nya. Jag framlägger här det nyländska materialet, som det ter sig för mig, utan att ingå på teoretiska resonemang.» Det bekymrar ej förf., att t. ex. Ljunggren och Wallin ha starkt skilda åsikter redan om vad som är och inte är opersonlig konstruktion.

Under konjunktiven s. 90 ff. behandlas, förutom en sällsynt pres. konj. på *-i*, de i dialekten vanliga omskrivningarna med *mo* 'må', *sku* 'skulle' och *kund* 'kunde'. Till sist sägs s. 94: »Konjunktiva förhållanden kunna i nyländskan även uttryckas dels genom andra jälpvärb, dels genom modalitetsadverbien *föl* ock *väl*.» Förf. anser det tydligen ej som någon svårighet för läsaren att inom kap. Jälpvärb (16 sidor) själv finna ut vad som är konjunktiva förhållanden, trots att avgränsningen av begreppet konjunktiv är så obestämd.

I kap. Jälpvärb (s. 113) behandlas, i överensstämmelse med vad som varit vanligt, bl. a. *brük* 'bruka', *bör* 'börja', *loddas* 'låtsa', *tol* 'böra', *vil* 'vilja', *vit* 'veta'. Enligt en av Lindroth i föreläsningar hävdad uppfattning kännetecknas ett hjälpverb genom att det saknar eget, avskiljbart betydelseinnehåll, och i stället modifierar huvudverbets. Hjälpverb föreligger i da. *Det vil nok gaa* 'Det går nog', men ej i *Jag vill gå hem*, lika litet som i *Jag önskar gå hem*. Enligt denna uppfattning är inga av de ovan uppräknade verben hjälpverb.

På grund av bristande teoretisk klarhet har kap. Kasus (s. 27) fått följande osystematiska indelning: 1. Nominativ, 2. Genitiv, 3. Huvudkasus, 4. Dativbegreppet. Under Nominativ behandlas relikter av gammal nominativ på *-er*, medan nominativen i övrigt behandlas under Huvudkasus. Detta blir en indelning från formens synpunkt. Men under Genitiv behandlas som partitiv genitiv även uttryck av typen *Tär va halva dusini kvinnfolk* utan genitivform, varvid tydligen betydelsen är utgångspunkt; och redan rubriken Dativbegreppet anger samma utgångspunkt. Detta svängande mellan form och betydelse främjar ej klarheten i framställningen.

En jämförelse mellan behandlingen av passiv hos Lundström (s. 96) och Iversen (Syntaksen i Tromsø bymaal s. 50) belyser en nära nog genomgående brist i Lundströms arbete. Lundström talar först om *s*-formen, som i nyländskan i preteritum och supinum växlar med *-st*. Därefter säges: »Den i högsvenskan så vanliga omskrivningen av de passiva formerna med jälpvärbet *bli* förekommer även. Någon sällsynt gång påträffas i annan betydelse en omskrivning med jälpvärbet *vara*.» Märk den vaga formuleringen! Av exemplen har 16 *s*- och *st*-form, endast ett

omskrivning med *vara* (från östnyl.) och 3 omskrivning med *bli* (från västnyl.). Härmed vill förf. dock säkerligen ingenting ha sagt om uttryckens inbördes frekvens eller geografiska utbredning. Iversen uppdelar däremot först i a) Pres. och imperf., b) perf. och pluskv., c) futurum. Inom a) skiljes mellan *s*-passiv och omskrivning. Det förra har sällan *-s*, vanligen *-st* (fonetiska faktorer avgör). Omskrivning sker med *være* eller *bli*. Någon avgränsning dem emellan gör ej Iversen, men det sägs dock att *være* användes i en del fall där man skulle vänta *bli*. Detta sker blott i imperfektum, och ej vid durativa verb. Bruket är i utdöende. Nästa fråga: Hur fördelas *st*-form och omskrivning? Den allmänna tendensen att göra språket analytiskt har lett till att endast den omskrivna formen är så levande att den är analogibildande. Slutligen behandlar Iversen oviljan mot det passiva uttrycket: Där det på något sätt låter sig göra, användes aktiv konstruktion. Detta är ett obönhörligt krav. — Med Iversens framställning som bakgrund framträder bristerna i Lundströms tydligt. Man får ej veta något om gränserna mellan de olika konstruktionernas användning, ej om vilken som är vanligast eller om en eventuell stilistisk skillnad eller användning inom olika befolknings- (t. ex. ålders-)grupper. Om någon skillnad ej kan påvisas, borde detta omtalats. Det betänkligaste är dock, att den konstruktion som säkerligen även i nyländskan är vanligast som motsvarighet till högspråkets passivum, den aktiva, ej alls omnämnes. Man får på detta sätt felaktiga proportioner, när man vill skaffa sig en bild av dialektens struktur.

På grundval av de syntaktiska förhållandena uppdelar förf. nyländskan i två huvudgrupper, östnyl. och västnyl., mot andra forskare, som byggande på uttal och form indelat den i tre områden: östra, mellersta och västra (s. 3).

Litteraturförteckningen är relativt omfångsrik, men den bekräftar vad man vid genomgången av boken har märkt, att de nyare språkliga strömningarna i Europa ej har beaktats. Franska skolans representanter, såsom de Saussure, Bally och Brunot, upp-tagas ej, och inte heller systemologerna, Pragerskolan. — Iversens arbete förekommer i litteraturförteckningen, men förf. har ej dragit tillräcklig nytta av det.

Av det föregående framgår, att avhandlingen ej helt nått ut över materialframläggandets stadium. Det rikliga dialektmaterialet står delvis obearbetat, och har i varje fall ej alltid inordnats under de mest givande synpunkterna. Gränserna mellan olika uttryck för samma betydelseinnehåll och dessas inbördes konkurrens har ej tillräckligt belysts. Därigenom har det i djupare mening intressanta ej klart kommit fram.

Lage Hulthén.

Bibliografi över Marius Kristensen's afhandlingar och artiklar med udvalgte breve fra hans skandinaviske korrespondenter. I anledning af Halvfjerdsdaarsdagen udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Einar Munksgaards forlag. København 1941. Trykt i 300 Eksemplarer. 125 s.

Marius Kristensen fyllde 27 april 1939 70 år. Som en liten festskrift har Det danske Sprog- och Litteraturselskab utgivit en av Kristensen själv utarbetad bibliografi över hans till 684 nummer uppgående avhandlingar och artiklar från tiden 1888—1940. Vi hälsar den med stor glädje och tacksamhet. Den avlägger verkligen vittnesbörd »om den Indsats, han har øvet indenfor nordisk Sprog- og Kulturforskning».

Senare hälften av volymen fyller av smakprov ur Kristensens korrespondens, som efter hans död kommer att hamna i Köpenhamns Kongelige Bibliotek. Här meddelas ett enstaka brev av var korrespondent, alla skandinaver och alla avlidna. Samtliga är av betydande person-, vetenskaps- och kulturhistoriskt intresse. Om anmälnaren skulle nämna något särskilt som särskilt intressant vore det Johs. Steenstrups långa brev från 1905 eller 1906 (odaterat). De svenska breven misspnyds av en del tryckfel, intet dock av någon betydelse (s. 106, r. 1 nedan *utom* måste vara fel för *utan*; s. 80, r. 2 nedan står *60-års*, läs *50-års*).

Det vackraste i hela den vackra volymen är porträttet av Marius Kristensen, där hans av godhet och klokhet lysande ögon möter åskådaren ansikte mot ansikte.

E. Noreen.

»Templets topp i skyn.»

I andra strofen av Fredmans Epistel 54 heter det:

Svarta Kors och Grafvar
Fördunkla Templets topp i skyn.

I J. G. Carléns upplaga är emellertid *topp* ändrat till *tupp*, och denna senare läsart träffas i alla senare upplagor utom Afzelius-Noreens 1940. Om stället yttrar N. Afzelius, Nysv. stud. 19 s. 130:

»Alla senare upplagor har här följt Carlén, som har ändrat originaltryckets *topp* till *tupp* efter ett av honom känt handexemplar. Det kan ju förefalla berättigat att sätta in det konkretare ordet. Men ändringen bör väl i någon mån kunna stödjas av det faktiska förhållandet: hade Katarina kyrka en tupp? Den hade det lika litet vid nyinvigningen 1724 som nu i dag. Att den

ursprungliga lydelsen ändrades 1790, behöver därför inte vara ett förbiseende utan kan likaväl vara en förbättring. I varje fall låter det väl försvara sig att återgå till originaltrycket.»

Hos B. Risberg, Textkritiska studier till Fredmans Epistlar 1938, s. 124, heter det:

»Hss 15 [= Risells] och 17 [= Westes] ha »topp», men de övriga (utom 7 [Hjelms] med »spets»), ha »tupp», som SU [= Bellmansällskapetets standardupplaga] riktigt [!] insatt i texten. Enligt Carlén finns [?] samma ändring även i B[ellma]ns tryckta exemplar.»

Det exemplar av epistlarna, som skall ha varit Bellmans hand-exemplar och innehållit rättelser av Bellmans hand, hänvisar Carlén flerstädes till. Det är nu förkommet, och Carléns uppgifter har ofta visat sig som en lös grund att bygga på. För läsarten *topp* talar 1. originalupplagan 2. Risells och Westes handskrifter 3. Hjelms handskrift, i det att *spets* givetvis är utbytesord för *topp* (icke för *tupp*) 4. de av Afzelius framlagda faktiska förhållandena angående Katarina kyrka.

Det är, synes det mig, tydligt att en del avskrivare funnit uttrycket *templets topp* egendomligt. En har utbytt *topp* mot det sakligt identiska *spets*, andra mot det formellt närstående *tupp*. Vid genomgång av Svenska Akademiens ordbokssamlingar har jag icke påträffat något exempel på *topp* använt om ett kyrktorns *spets*.

Men Bellman har känt till Runii Dudaim. Se härom vidare Vetenskaps-Societeten i Lund, Årsbok 1940, s. 12. I Runii dikt »På Margarethæ Dagh» heter det nu:

Thernäst sätts en blå *Turchos*,
Gjør at then af Kyrckie-toppen
Faller / oskadd blir till Kroppen

(SVS 2: 194).

Härmed torde det vara så gott som bevisat, att *topp* är den rätta läsarten i episteln 54.

E. Noreen.

Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket.

Denna undersökning vill påvisa utbredningen av några mera framträdande provinsialismer i det bildade talspråket i södra Sverige. De behandlade företeelserna är sådana, som jag under min vistelse i Lund fäst mig vid såsom främmande för språkbudet i Stockholm, där jag gått i skola, Uppsala, där jag tillbragt mina akademiska studieår, och Sundsvall, vid vars läroverk jag tjänstgjort under en följd av år.

I undersökningen ingår först en grupp väsentligen skånska företeelser. Man finner några av dem under artiklarna *ett spik*, *ett fingerborg* (ä. i Jönköping), *jag skall bjuda på dig* 'bjuda dig', *göra av ngn* 'göra väsen av ngn', *det gör mycket på sig* 'det betyder mycket', *slå på ngn* 'slå ngn', *busemannen* 'skrämbusen', *grana* 'strö granris', *leka pjätt* 'leka ta fatt', *påg* 'pojke', *spinka* 'spänta'. Därefter kommer en grupp, som utom i Skåne möter i stort sett endast i Halland och Blekinge eller i ett av dessa landskap. Sådana är *pappet*, *ett tvål*, *en prov* (ä. i Visby), *fyllar*, *han fattades 76 röster, där kom ett tåg kl. 3, vars två* 'två var', *inte jag iheller*, *bränne* 'ved', *bändel* 'bomullsband', *fälad* 'betesmark', *genbo* 'granne mitt emot', *köra i gropen* 'köra i diket', *grönsaltad* (ä. i Visby) 'lätsaltad', *gårde* 'gårdsgård', *stengårde* 'stengårdsgård', *hugga säden* 'meja', *hyll(e)* 'fläder', *källing* 'kattunge', *kär* 'näpen', *lusthus* (ä. i Visby) 'berså', *mattbankare* 'rotting', *mölla* 'kvarn', *nabo* 'granne', *nästkusin* 'syssling', *rips* (ä. i Visby) 'vinbär', *rälig* 'led', *rödgröt* 'saftkräm', *skrabba* 'äppelskrott', *spiskammare* 'skaffer', *ta till stan* 'resa till stan', *trumla* 'vält', *tveback* 'halvhård skorpa', *vitta* 'vitmena', *vrida* 'ta av' och *älling* 'ankunge'.

Tryckt med bidrag av Längmanska kulturfonden.

Kärnområdet för de nu nämnda företeelserna är Skåne, redan genom sin folkmängd det ledande landskapet i Sydsverige. Skåne rymmer ensamt mer än 12 % av Sveriges hela befolkning eller 775.780 personer, varav 154.270 bor i Sveriges tredje stad, Malmö, och 62.099 i dess femte stad, Hälsingborg.¹

Av de återstående provinsialismerna håller sig åtskilliga söder om en ungefärlig linje Strömstad eller Uddevalla—Jönköping—Kalmar, varvid Västergötland inbegripes i utbredningsområdet. Det gäller t. ex. *ett näbb*, *ene* 'envirke' och *grane* 'granris, gran-skog m. m.' (äv. Visby), *hysta* (äv. Mjölby) 'kasta', *jömän* (äv. Linköping) interj., *ked* 'led', *knuta* (äv. Norrköping) 'knöl, ansvällning' och *spottback(e)* (äv. Åmål, Karlstad, Visby) 'spottlåda'. Linjen kan också gå från Bohuslän ner till östra Blekinge (Karlskrona). Det gäller t. ex. *en streck*, där gränsen går Strömstad—Vänersborg—Växjö—Karlskrona, *han redar sig* (äv. Mariestad, Tranås), *leka gömme* (äv. Åmål, Karlstad, Skänninge, Jönköping), *rymma opp* (äv. Skara, Visby) 'städa undan det värsta'. Söder om en linje Varberg—Jönköping—Kalmar, som ungefär sammanfaller med sydgränsen för det tjocka *l*-ljudet² och sydgränsen för tungrots-*r*-ets utbredning enligt götaregel,³ finner man *ett mal* 'insekten', pres. *galer* 'gal' och *maler* 'mal', vilka bägge dock går upp i Östergötland (Norrköping) och även finns i Visby (*galar*, *malar*), *nyckelen* el. *nycklen* med osynkoperad artikelvokal (äv. Vimmerby, Visby), *skäkta* 'väggglus' (äv. Norrköping) och *titt* 'ofta' (äv. Oskarshamn). *Krylla* 'krusa (håret)' tillhör ungefär samma område, likaså *lase* 'trasa' och *topp* 'pisksnurra' (äv. Visby). Kalmars karaktär av gränstation belyses av dess behandling av detta sistnämnda ord. En pisksnurra kallas i Kalmar *en snurretopp*, en frikostig förening av det nordliga och det sydliga ordet.

Den gränslinje Strömstad—Jönköping—Kalmar, som kan iakt-

¹ Folkmängden vid slutet av 1939 enligt Statistisk årsbok f. Sverige 1940.

² Se t. ex. Wessén Våra folkmål 19.

³ Gösta Sjöstedt Studier över *r*-ljuden i sydsandinaviska mål, kartan s. 163.

tas för en del företeelser i det här behandlade materialet, är väsentligen samma gräns som Natan Lindqvist har uppdragit för de rena folkmålen. Han urskiljer ett sydvästligt språkområde med centrum kring Kattegatt och Skagerack och ett nordöstligt med centrum i Mälardalens provinserna, mellan vilka gränsen löper i stort sett från norra Dalsland till östra Blekinge.¹

Det har redan påpekats, att en del företeelser kan följas ända upp i Östergötland. Utom de redan nämnda är det fallet också med *ett borrh* (äv. Åmål, Karlstad), *en finger* (äv. Åmål, Karlstad), *en lås* (äv. Åmål, Kristinehamn), pres. *rökar*, inf. *va* och sup. *vatt*, *han fick flest röster*, *det beror sig på* (äv. Karlstad), *göra vid 'ta itu med'*, *tåla sig 'ge sig till tåls'*, *dänka 'stänka (tvätt)'*, *nu ger det sig 'nu spörs det'* (äv. Åmål, Karlstad), *kelen 'kelsjuk'* (äv. Åmål, Karlstad, Örebro), *lev 'limpa'*, *ta så nått* (äv. Örebro) 'ta så försiktigt', *väck 'ur vägen'*. Det gäller vidare en sådan företeelse som ändelselös plur. av neutra på vokal av typen *äpple* (äv. Åmål, Karlstad). Här är det givetvis inte frågan om någon skånsk eller sydsvensk provinsialism, som spritt sig norröver. Plur. *två äpple* är ju det gamla böjningssättet, som nu är statt på återtåg, tillbakaträngt av novationen *två äpplen*, som i yngre fsv. tid utgått från ett uppsvenskt centrum. Ända upp i Södermanland, ja ännu längre, sträcker sig pers. pron. pl. *di 'de'*, också det hårt trängt av den från norr framträngande formen *dom*. Tempus perf. av *gå* och *komma* m. fl. intr. rörelseverb kan ända

¹ Natan Lindqvist Ordens vandringsvägar på nordiskt språkområde, i *Vår hembygd* (1935), s. 32 f. och 48 f. Det sydvästsvenska område, som sålunda avskiljes, sammanfaller också i viss mån med det kulturområde, som Sigurd Erixon i *Svensk kulturgeografi från etnologisk synpunkt* (Sv. kulturb. 5 bd., del 9 (1931), s. 9 f. urskiljer med hänsyn till de i mannaminne bevarade gamla gårdstyperna. Han urskiljer två områden, mellan vilka »kanske ... tidigare en större enhet rått»: Yttre Sydvästsverige med mer eller mindre kvadratisk fyrkantig gård (Skåne, v. Blek. fram mot Mörrumsån, delar av Sunnerbo hd i Smål., Hall., s. delen av Marks hd i Västerg. och i avtagande intensitet s. delen av Bohusl. upp mot Uddevalla) och Inre Sydvästsverige med mera oregelbunden och vag gårdsgropperung, beroende på att olika tendenser här har gjort sig gällande (huvuddelarna av Kronob. och Jönköp. län samt Västergötl. och resten av v. Blek.).

upp i Södermanland bildas med *vara*, alltså *han är gången, han är kommen* (äv. Örebro) gentemot nordligare *han har gått* etc. Även här har vi att göra med en gammal företeelse, som tränges tillbaka av konstruktionen med *ha* och *supinum*.

Idén till denna undersökning fick jag 1932, då jag kom till Skåne efter att förut i åtta år ha varit bosatt i mellersta Norrland. Konfronteringen med talspråket i Lund blev en stor överraskning. Motsättningen mellan norrländskan och skånskan var iögonenfallande. Vad jag först observerade var naturligtvis uttalet: ord- och satsmelodin, kvantiteten, *r*-ljuden, diftongerna m. m., men snart avslöjades även karakteristiska provinsialismer i ordböjning, syntax och inte minst ordförråd. I en artikel i D. N. $\frac{4}{8}$ 1934 (»Skånsk språkkurs») uppräknade jag ett femtital särskånska uttryck, och i en annan artikel i samma tidning $\frac{17}{8}$ 1936 (»Riksspråket och hembygden») intog jag en förteckning på 48 ord och fraser med sydlig hemorts rätt, om vilkas förekomst utanför Skåne jag anhöll om läsekretsens uttalanden. Av de omkring 50 svar, som kom på denna hemställan, framgick att de flesta uttrycken var kända också i delar av Småland och Blekinge samt utefter västkusten.¹

¹ Ehuru ingen samlad större framställning finns om skånska eller över huvud taget sydliga provinsialismer i det bildade språket, har givetvis åtskilliga författare berört denna fråga. Axel Lindqvist har i en uppsats »Skånska» i samlingen »Om ord och ungdom» 17 ff. (1926) nämnt 73 skånska uttryck, av vilka flertalet är starkt dialektfärgade. Av Lindqvists ord är 21 behandlade eller omnämnda i min framställning. På prof. E. Wesséns seminarium i Stockholm ventilerades 1934 en uppsats om »Särskånska ord och uttryck i bildat skånskt talspråk», författad av folkskollärarinnan Karin Johansson, Stockholm, tidigare Malmöbo. Uppsatsen, som jag genom vänligt tillmötesgående av fröken J. och prof. W. tagit del av, har varit mig till nytta såsom en kontroll vid uppgörandet av min frågelista. Detsamma gäller prof. Natan Lindqvists »Ordgeografiska frågelista» (1934), utg. av Landsmålsarkivet i Lund. I denna senare ingår också en del ord och ordformer, som tillhör bildat talspråk. Följande ord i L:s frågelista behandlas också i min framställning: *glytt, hyll, lev, luka, mölla, pjätt, rips, skäkta* (däremot har L. inte upptagit *panka*), *va* och *vatt* samt *älling*. Under den diskussion om »danismer», som förts särskilt i tidskriften *Språk och stil*, har också en och annan sydsvensk provinsialism berörts (se t. ex. *kelen*). Jfr i övrigt s. 9, not 1 och s. 15, not 2. — Finlandssvenska provinsialismer

I juni 1936 skickade jag ut en frågelista rörande c. 200 ord och uttryck, »Provinsiella skiljaktigheter inom det bildade svenska talspråket, n:r 1». De här upptagna orden och fraserna var alla iakttagna av mig själv, flertalet i Lund—Malmö. Denna lista skickades till c. 150 personer, bosatta i städer eller större samhällen och fullständiga svar ingick från 123 personer, vilkas namn, hemort m. m. redovisas på s. 114 ff. Listan var uppställd så, att det »sydliga» ordet sattes främst, tryckt med fetstil, varpå följde dess motsvarighet inom centralt riksspråk (Stockholm), t. ex. **ett gårde** en gårdsgård. Besvarandet tillgick så, att det uttryck som tillhörde svarandens eget språkbruk underströks eller tillskrevs. Om ett ord inte användes av svaranden själv men förekom bland äldre personer på orten, anhöll jag, att detta ord skulle sättas inom parentes. I det följande markeras sådana uppgifter med ett h efter stadsförkortningen, t. ex. **en bunta** en bunt Värn 3h (= svaranden nr 3 från Värnamo har h[ört] uttrycket »en bunta» av äldre personer på orten). Om ett ord endast förekom i vardagsspråk, kunde det markeras genom tillägget vard. Flera svarande har anmärkt, att ett visst ord för dem har karaktären av dialekt, folkspråk, allmogespråk etc. Sådana fall har i det följande markerats med ett d efter stadsförkortningen, t. ex. **bränne** ved Krd d.

Beteckningen bildat talspråk kräver en närmare precisering. För att få en praktisk och som jag hoppas också förnuftig begränsning, har jag i detta sammanhang som bildade betraktat personer, som genomgått h. a. läroverk, högre flickskola eller folk-

---

har däremot uppmärksammats i högre grad. Huvudarbetet om dem är Hugo Bergroths Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift. Hälsingfors 1917 (383 s.), 2 uppl. 1928. Nämnas kan också V. Langlet, Säregenheter i finländsk tidningssvenska. Hälsingfors 1930. I detta sammanhang kan även erinras om att man för tyska språkets del äger en värdefull framställning av skiljaktigheter i fråga om ordval inom det bildade talspråket av Paul Kretschmer, Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache, Göttingen 1918. Även K:s arbete bygger i väsentlig mån på frågelistor, som han utskickat till personer på ett 170-tal orter, men i övrigt anser han sig själv kunna gå i god för uppgifterna beträffande Berlin och Wien, på vilka orter han själv har vistats långre tid.

skoleseminarium. Med endast några få undantag har alla mina sagesmän tagit studentexamen. Av naturliga skäl har det blivit det bildade talspråket i *städerna*, som lagts till grund för undersökningen. Flertalet meddelare är födda i eller helt nära den stad, för vilken de har lämnat uppgifter och är genom längre vistelse i denna förtrogna med dess språkvanor. Den bästa garantin för kännedom om det lokala språkbruket skulle man givetvis ha vunnit, om man begränsat sig till meddelare, som vistats hela sitt liv i födelsestaden. Ett sådant krav kan dock icke uppställas för städer utan högre skolor. När det gäller stadsbor av bildad typ måste man för övrigt alltid räkna med en viss rörlighet, en dragning till de större kulturcentra inom de olika bygderna. Såsom viktiga sådana centralpunkter inom det »sydliga» undersökningsområdet framstår Lund—Malmö och Göteborg, i andra hand Karlskrona, Kalmar och Jönköping.

Mina sagesmän blev, som nyss nämndes, ombedda att med förkortningen vard. markera de ord, som »endast användes i vardagsspråket». Inte alla meddelare har gjort en sådan markering, och orsakerna därtill kan ha varit flera. Främst har de kanske varit ovissa om innebörden av termen »vardagsspråk». Vad som åsyftades var vardagligt talspråk bland bildat folk, det senare ordet taget i nyss angiven bemärkelse. Det är tydligt, att ett dylikt vardagsspråk antar skiftande karaktär allteftersom samtalet äger rum mellan personer, som känner varandra sedan gammalt eller mellan parter, som är främmande för varandra, i all synnerhet om det rör sig mellan personer från helt olika delar av landet. I det sista fallet är helt naturligt provinsialismerna färre. Tillägget »endast» i vardagsspråket kan också ha gjort en och annan tveksam. I de fall, då beteckningen vard. verkligen har utsatts, har mina sagesmän såvitt jag kan se därmed velat antyda, att uttrycken i fråga har en starkt provinsial anstrykning, i vissa fall vulgär, som är fullt medveten för den talande, och att de därför endast begagnas i samtal med personer, för vilka dessa uttryck är välkända. Frågan om i vilken utsträckning, närmast inom vilka stilarter, de här behandlade provinsialismerna användes,

kan överhuvudtaget inte tillfredsställande besvaras genom frågelistor. Den har utan tvivel sitt intresse, men den är alltför subtil för att kunna resultera i precisa uppgifter och kartbilder. Här skulle alla gränser bli flytande, att inte säga flyttande. Tillsvidare får man konstatera, att orden är bekanta för sagesmännen och kan förekomma i bildat tal, det må vara oreflekterat och fullt naturligt, ha en förtrolig, en mer eller mindre betonat skämtsam karaktär eller — det fallet får inte helt förbises — vara uttryck för en provinsial ambition av olika schatteringar. — Det kanske i detta sammanhang behöver sägas, att i mitt syfte inte har ingått att fälla domar över användningen av de behandlade uttrycken. Att å andra sidan vissa pedagogiska slutsatser kan dras ur materialet, ligger i öppen dag. Vetskapen om att genus ntr. hos subst. *tvål* är begränsat till Skåne och Blekinge stämplat sålunda detta genus som starkt dialektalt, och anger därmed dess stilistiska karaktär, vilket för den normativa stilistiken är av betydelse.

Det språkliga centrum, som bildar utgångspunkt för undersökningen, är Lund—Malmö. För den akademiskt bildade blir speciellt Lunds betydelse starkt framträdande. Under sina studieår i Lund har präster, lärare, jurister, läkare m. fl. avslipat framträdande dialektdrag och samtidigt befast eller tillägnat sig där härskande provinsialismer. Den språkliga påverkan från Lund sträcker sig över hela Lunds universitets rekryteringsområde. Vilket är då detta? Utan att gå in i detaljer meddelar jag här några fakta, som kan belysa frågan. Universitetet invigdes 1668, kort efter Skånes övergång till Sverige. M. Weibull¹ meddelar, att studentantalet 1764 endast var 184, varav 43 kom från andra landskap än Skåne och Blekinge. Studentkatalogen från 1859 uppvisar en slutsumma av 364. Av dessa tillhörde 199 de skånska nationerna och 40 Blekinge. Skåne och Blekinge representerade tillsammans 66 % av hela antalet gentemot 77 % år 1764. Smålands och Kalmar nationer representerade 16 %. Vårterminen 1941 var antalet studenter 2.456 och av dessa tillhörde 56 % de skånska nationerna och Blekinge, 4 % Hallands och 16 % Små-

¹ Lunds universitets historia 1:285.

lands och Kalmar nationer. Siffrorna från 1941 visar alltså, att då endast 24 % av Lunds studenter tillhörde andra nationer än de skånska, Blekinge, Hallands, Smålands och Kalmar; av dessa tillhörde 11 % Göteborgs nation. Dessa kan därför sägas representera Lunds universitets egentliga rekryteringsområde och vara de sydsvenska nationerna i egentlig bemärkelse. Inom deras geografiska område är det också, som kärnan av de provinsialismer hör hemma, som i det följande skall uppmärksammas.

Av särskilt intresse är den försvenskingsprocess, som har försiggått inom de forna danska provinserna Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän. En språkprovins liksom en kulturprovins får i avgörande grad sin prägel av statstillhörigheten. Denna har ju för de nämnda landskapen liksom för Gotland skiftat under äldre tider. Den stora vändpunkten är freden i Roskilde 1658, då Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän definitivt kom till Sverige. Gotland blev definitivt svenskt redan några år tidigare, i freden i Brömsebro 1645, då även Halland temporärt (på 30 år) kom till Sverige. Vad beträffar tiden före dessa freder, kan erinras om att Halland 1305 och 1341 hade förvärvats av Sverige men år 1360 återtagits av Valdemar Atterdag. Skåne och Blekinge gav sig 1332 till Sverige och inlöstes, men även dessa provinser återtog av Valdemar 1360. Gotland intogs av samme kung 1361.

Sedan 1658 har omkring 280 år förflutit. Det är liktydigt med drygt nio generationer, om man räknar med 30 år för en generation. Med varje ny generation har utan tvivel försvenskningen gjort framsteg, varvid det bildade stadsspråket torde ha hållit sig en hästlängd framför allmogemålen. Denna undersökning visar, att i det bildade talspråkets ordförråd, syntax m. m. ett residuum från den danska tiden alltjämt lever kvar i dessa provinser, mest i Skåne och södra Halland samt västra Blekinge, i nära anslutning till motsvarande kvarlevor i dialekterna. Däremot upplyser den ingenting om de provinsialismer, som har försvunnit under trycket av det framträngande svenska språket.¹ Om en motsvarande

¹ En uppsats om »Gammalt Malmöspråk» av Ingemar Ingers, i Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1938, ger en del upplysningar i detta hän-

undersökning företas 50 år härefter, kan man å andra sidan med säkerhet inregistrera vissa resultat av den fortskridande försvenskningens processen.

Materialet är i den följande framställningen ordnat i tre avdelningar: böjningsformer, syntaktiskt och ordval. En tidigare påtänkt avdelning rörande uttalsfrågor har fått utgå. Det visade sig vid granskningen av svaren, att frågelistemetoden endast i undantagsfall var användbar för sådana frågor. Eljest skulle ett stort antal intressanta detaljproblem här kunnat behandlas.¹ Det

seende. Bland gamla ord, som numera är avlagda i Malmö såväl i det egentliga folkspråket som i det »lokala riksspråket» uppräknar Ingers *fäja* (nu: *sopa*), *have* (trägår), *midding* (jysselhög), *skammel* (tryskel), *snes* (tjåg), *trin* (steg) och *vingue* (fynstor) m. fl. Orden är, säger han, ännu brukade eller åtminstone kända på landsbygden, med undantag av *vingue*, som numera har försvunnit även från det rena allmogemålet.

¹ Här skall endast i korthet anges resultatet av utfrågningen rörande uttalet av några få ord. Räkneordet *en* (i betonad ställning) uppgavs bli uttalat med långt *e* i bildat tal i Sk, Bl, Hl, av Sm åtminstone i delar av Krb län och i Kalmar samt i delar av Norrland, medan uttalet *enn* (med kort *e*) skulle tillhöra Gbg, Bhl — där dock vacklan råder —, av Sm Jönk län och Kalm län från Oskarshamn norrut, Vg, Ög, Vrm etc. Man kan härmed jämföra vad SAOB, E 536, säger, att varianten *eⁿ* förekommer i sht i södra och västra Sverige, i sydligaste Sverige och i Finland såsom vanligaste uttalsform. — En betydligt mindre vidsträckt råjong har det långvokaliska uttalet av poss. pron. *min*, det tillhör enligt mina sagesmän endast Sk och Bl; äv. i de rena folkmålen är uttalet begränsat till sydligaste Sverige: Sk, Bl och s. Hl; äv. i da. råder lång vokal. — Om verbet *blomstra* uppger SAOB, B 3453, att uttal med *o*-ljud förekommer »i Skåne nästan alltid, i Värml. vanl.». Mina uppgifter visar *o*-uttal i Sk, Bl, Hl, Gbg, Bhl, Vg, Dls, Vrm. En jämförelse med dialekterna försvåras därav, att ordet på många håll inte är folkligt. Av intresse är, att det bildade talspråket i Vg och Dls m. fl. har *o*- och icke *ä*-uttal (såsom det centralsvenska riksspråket, da. och no.), medan dial. där har uttal med struket *u* (t. ex. *Bhlumsterr*, Hof 91). För att förstå *o*-uttalet, där det förekommer i svenskan, bör man nog räkna med påverkan från ordet *blomma*, ss. också SAOB gör, B 3426 betr. *blomster*. Annorlunda Kock SvLjh 2: 165. — Betr. fördelningen av de två uttalsformerna av subst. *möln*, med lång vok. resp. med långt *l*, gav utfrågningen följande resultat: *mälln* i Sk, Bl (även lång vok.), Hl, Sm (dock icke n. om Kalmar, i vilken stad f. ö. uttalet endast erkändes av en bland tre sagesmän; äv. i övriga delar av Sm säges *mältn* förekomma vid sidan av *mälln*). Utan alternativ uppges *mältn* däremot från Gbg, Bhl, Gtl, Vg o. s. v. norrut. En jämförelse med folkmålen visar,

ligger i sakens natur, att de tre avdelningarna endast upptar en del av de i verkligheten mångfaldiga provinsialismerna. Här finns alltså i rikt mått plats för fortsatta kompletterande undersökningar av intresse. Fördelningen av materialet på avd. för syntax och ordval har bestämts av praktiska synpunkter. Särskilda avd. för ordbildning och betydelse har inte ansetts nödvändiga. Index visar i sista hand, var en viss företeelse är behandlad.

att den sydliga uttalsformen *mälln* kan beläggas så långt norrut som på Öl (jämte *mältn*, Lindroth 375), i Sm (Tveta hd, Östra hd [jämte långvokalisk form]; däremot i Sevede hd, där Vimmerby ligger, långvok. form), Vg (t. ex. Kinds hd och Flundre hd, ULMA). I Vg och n. Hl uppträder eljes en form *muð* f. — Uttalsformen i *fjor* 'i fjol' erkännes för Sk, Bl, Hl, Gbg (jämte *i fjol*), Gtl, stora delar av Sm, dock icke n. om Kalmar. Härmed kan jämföras SAOB:s uttalande, F 659, att *fjor* företrädesvis förekommer i södra Sverige, och folkmålens vittnesbörd, enligt vilket den nordliga formen med tjockt *l*, råder ända ned till Bhl, n. Hl (linjen Fegen—Varberg), s. Vg, Ög, Öl, ö. Sm. Gtl har i *fjor(d)* (Gotl. ordbok). Sammansättningen *förrfjor* uppgavs för Sk, Bl, Hl och delar av Sm, uttalet *förfjor* uppgavs från Sm och Gtl. Enligt SAOB, F 2661, förekommer *förfjor* i södra Sverige, *förrfjor* i sydligaste Sverige. SAOL (1923) tar endast upp *förrfjol*, *förrfjor*, likaså Lyttkens-Wulff. För egen del har jag endast känt uttalet *för-* och gjorde bekantskap med *förr(fjor)* först i Skåne. — En fråga gällde uttalet av *är* pres. av *vara*. Frågan var av den art, att den inte kunde tillförlitligt besvaras. Skillnaden mellan *e*, *ä* och mellanljuden är inte lätt att iakttaga för ett fonetiskt otränat öra. Jag kan emellertid bekräfta riktigheten av uppgifterna såtillvida, att rent *e*-ljud (*e*) förekommer i Sveriges tre största städer, Stockholm, Göteborg och Malmö. Emellertid träffas *ä* ofta i Gbg vid sidan av *e*. — En accentfråga är uttalet av *julafton*. Huvudtryck på andra sammansättningsleden och grav accent förekommer i Sk, Bl, av Sm åtminstone Krb län, Gtl. SAOB, J 235, uppger utan att lokalt avgränsa dem två betoningar av ordet: 320 el. 032. I dial. känner jag den sydliga betoningen ända upp till Bhl, Dls, Vg (Kinne hd, Bjärke hd etc.), Öl, Gtl. Om uppkomsten av acc. se Kock Sv. akc. 2: 87. (ur fsv. *iula aptan*). — För en undersökning av accentfrågor kan en hel del upplysningar om det bildade uttalet i skånskan hämtas ur Kock, Språkhistoriska undersökn. om svensk akcent I—II. Sålunda har enligt honom följande ord i Skåne acc. 1: *den störste*, *de högsta*, *de värsta*, *allra*, *både*, *efter*, *egen* och *egna*, *varken*, *systemer* och *syster*, *döttrar*, *slynglar*, *ädlar*, *ädlare* och *ädlast* m. fl. (I: 62, 64—65, 87—88, 201, 203), *skogsblomma*, ord på *-kål*, t. ex. *grönkål*, *vithål*, *rödgröt*, *surstek*, *fårskinn* och *getsinn* samt ord på *-het*, t. ex. *skönhet* (II: 90, 92, 97); acc. 2 däremot barnnamn som *körsbär*, *blåbär* (II: 95). En del uttalsdrag gemensamma för »södra Götaland» (Sm, Bl, s. Hl, Sk) förtecknar Lyttkens-Wulff s. 19.

De enskilda artiklarna är normalt uppställda så, att först meddelas de genom enkäten framkomna uppgifterna om det bildade talspråket. Därefter kommer hänvisning till SAOB:s uppgifter. Beträffande de ord, som ännu inte behandlats av Akademiens ordbok har jag i vissa fall anlitat dess otryckta excerptsamlingar (SAOS). Belägg från litteraturen, som jag själv excerperat, föregås av ordet »Jfr» framför förf.-namnet. En fullständig prövning av ordbokens belägg, tryckta och otryckta, med hänsyn till deras dialektala ursprung, hur intressant den än skulle vara, har åtminstone för närvarande inte ingått i min plan. Härefter kommer uppgifterna om ordens eller ordformernas förekomst i folkmålen. Även här har en stark begränsning av uppgifterna företagits. Mitt huvudsyfte har varit att framlägga resultatet av utforskningen rörande det bildade talspråket i städerna. Men för att rätt kunna bedöma detta, för att t. ex. kunna avgöra, om ett visst ords förekomst beror på att de omgivande folkmålen bevarar ordet eller på en gentemot folkmålen mera självständig bildad tradition, som förmedlats via skol- och universitetsstudier, skönlitteratur, tidningar o. a.,¹ visade det sig nödvändigt att rådfråga dialekterna. I det syftet har jag excerperat våra dialektordböcker, viktigare dialektavhandlingar och åtskilliga dialekttexter. Dessutom har jag haft förmånen att kunna direkt vända mig till flera kännare av enskilda mål, som välvilligt genomgått min lista, delvis tillsammans med mig, nämligen för *Skåne* fil. d:r Ingemar Ingers (hans uppgifter avser, när intet annat anges, Bara hd, som gränsar till Lund); *Blekinge* redaktionsbiträdet i SAOB fröken Märta Pettersson (hennes uppgifter avser Förkärla sn, Medelstads hd, strax väster om Karlskrona); *Halland* fil. lic. Sture Nilsson (hans uppgifter gäller Getinge sn, Halmstads hd, mellan Halmstad och Falkenberg); *Bohuslän* doc. Assar Janzén (gäller hela landskapet; uppgifterna grundade på Instit. för ortnamns- o. dial.-forsknings samlingar); *Dalsland* folkskolläraren Johan Andersson (gäller Laxarby sn, Vedbo hd); *Värmland* hemmansägaren Johan Johanson, Munkerud, Munkfors (gäller Ransäters sn, Kils hd; uppgif-

¹ Se t. ex. artiklarna *flest*, *kär*, *nätt*, *trams*, *tveback* och *vettig*.

terna är verifierade av min hustru, som är född i Ransäter, samt av rektor John Hedlund, Munkerud, som är sysselsatt med en monografi över Ransättersmålet); *Gotland* fil. d:r Herbert Gustavson (avser hela Gotland); *Småland* doc. Gunnar Hedström (avser Ö. Härad) och fil. lic. Eric Eilert (avser Blackstads sn, S. Tjusts hd, omkr. 3 mil väster om Västervik); *Västergötland* adjunkt Ernst Carlsson, Skara (avser Skara stad och trakten däromkring); dessutom har framlidne doc. Johan Götlind lämnat vissa upplysningar, varjämte fil. mag. Aina Meijel haft vänligheten att genomgå Västgötaordbokens samlingar för att finna de nordligaste och östligaste beläggen för frågelistans ord. Slutligen har genom tillmötesgående av arkivarien M. Eriksson större ordsamlingar i Landsmålsarkivet i Uppsala från olika delar av *Östergötland* excerperats med hänsyn till vissa ord, bl. a. prof. Natan Lindqvists uppteckningar från Vist, Hanekinds hd; genom folkskoll. Thure Swedberg, Kisa, har jag fått uppgifter om ordens förekomst i Kisa, Kinda hd vid gränsen till Småland, och genom fru K. Franzén uppgifter om förekomsten i Söderköping och omnejd. Själv har jag genomgått Landsmålsarkivets ordlappssamlingar från *Närke*, *Södermanland* (T. Ericssons samlingar) och *Dalsland*. För Närke (Kils sn, Örebro hd) har jag dessutom genomgått frågelistan med fil. kand. Gottfrid Alfredsson.

Efter de svenska dialektbeläggen upptas i regel den fsv. formen, där sådan är känd, samt motsvarigheterna i det bildade da. och no. talspråket i enlighet med uppgifter, som lämnats mig av cand. mag. Ellen Hartmann, lektor Olaf Holst och rektor Henrik Madsen, alla i Köpenhamn, och fru cand. mag. I. Bruzelius, f. Hoffmeyer, Lund, samt lektor Marius Sandvei, Oslo.

BÖJNINGSFORMER

två äpple

Pluralböjningen *två äpple* höres i *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1 *Lkr Ld* 1–5 *Mö* 1–2 *Yst* 2 *Krl* 1–2 5 *Krd Sim Äng Bl Kkr* 2d 4 5d *Sölv Hl Falk* 2 *Hm* 1h *La Var* 1–2 *Gbg* 4 (vanligt) *Bhl Udd* 2 *Sm Väx*

1-2 4 Ek 3 Jön 2 Näss 1-2 Tran Vetl Värn 3 Kalml 1-2 Kalm
1h¹ 3 Osk Vg Lid Marie 1-2 Ska 1-2 Sköv Va Ög Lin Skän
Dls Åm 2 Vrm Värml Kd 1-2.

Däremot uppges två äpplen från Sk Mhl 1 Hbg 2 Krl 3² 4
Bl Kh 1-2 Kkr 1-3 5-6 Ronn 1-2 Hl Falk 1 Hm 1 3 Var 1 Gbg
1-3 5 Bhl Ström Udd 1-2 Sm Kronl Väx 1-4 Jönl Ek 2-3 Hus
1-2 Jön 1 Tran Värn 1-2 Kalm 2 Vim Vvik Gtl Got³ Vis 1 2³
Vg Bor 1-2 Troll Ulr Vän 1-2 Lid Ög Ögl Lin Mjöl Norr 1-2
Vad Dls Åm 1 Vrm Krh Nk Öre 1-2 Sdm Esk Nyk Sthm 1-2
Vm Vås Dl Fal Mp Svall 1-2 Åm Härn Vb Um Nb Lul.

Såsom var att vänta möter på ett stort sydligt och västligt område dubbel böjning av detta ord liksom säkerligen i allmänhet av neutral plur. på vokal. Pluraländelsen på *-n* är ju här, som Alving säger i sitt svar från Kalmar, en »ren lärdomsprodukt», som inläres i skolorna. Ännu i studentklasserna vid syd- och västsvenska läroverk gör eleverna, som naturligt är, fel mot riksspråksregeln. En abiturient från Lund skrev sålunda 1939: »Vi kunna aldrig helt utplåna århundrades arbete». Vanliga fel är: »dessa två område», »under de sista årtionden» (best. f. pl.). Jfr Schartau Bref i andeliga ämnen, 3 uppl. 34 (1868): »Huru snart kan både nöjens och nådens tid på en gång vara slutad?» (brevet från år 1800). Känslan av att ändelselös plur. är oriktig, framkallar även hypersvecismer, såsom då man skriver och säger »två ordföranden», »vi stanna för att ta upp fler lyckliga fjällresanden». G. Hellström, f. i Kristianstad, skriver i Det var en tjusande idyll 340 (1938): »affärsmän, handelsresanden och änkringar».

För folkmålens del finns en sammanställning av situationen beträffande n. pl. *rike(n)*, *bo(n)* osv. hos Kristensen Folkemål og sproghistorie (1933), s. 11 ff. Han finner, att i Götaland de gamla formerna råder: Vg, Dls, Ög(?), Sm, Öl. För Ögs del påpekar jag, att åtminstone Vist, Hanekinds hd saknar ändelse i *äpple*, ULMA, och detsamma gäller nog hela Ög utom socknar på gränsen till Sdm (jfr Tydén hos Neuman i Nysv Stud 5:208). Även de gamla danska och norska landskapen är utanför utvecklingen av nya ändelser, medan Gtl har nybildade former på *-r* (utom Fårö, där plur. av tvåstav. neutra på vok. är lika med sing. enl. H.

¹ Plur.änd. *-n* är för mig ren lärdomsprodukt.

² Om jag säger *två äpple*, är det med tydlig vetskap om att det är oriktigt.

³ Eller dial. *äpplar*.

Gustavson Inledn. till gutamålets stud. s. 19). Lau har pl. *äppäl* (lika med sg.), däremot *ställar* (sg. *ställä* ställe) enl. Klintberg Lau 25. Det kan dock tilläggas, att Bhl vid sidan av ändelselös plur., som är det regelbundna, har pl. på *-a(r)* och *-er*, särskilt gäller detta n. Bhl, varom se vidare Janzén s. 233. Givetvis bör dessa pl. på *-r*, som saknar geografiskt samband med övriga svenska områden för pl. änd. på *-r*, ses i samband med motsvarande ändelser i danskan (*to Æbler*) och sydnorska kustmål, vilket också framhålles av Janzén. Gotl. *äpplar* torde böra ses i den dubbla belysningen av da. och uppl., dalmål och norrl. Det gamla ändelselösa tillståndet råder vidare, fortsätter Kristensen, i Vrm, Dl, Vb och Nb. Beträffande övre Dl upptar dock Levander 2: 197 jämte *bråjne* m. m. 'brynen' även *bryner* och *bryna*; i s. Bergslagsdalarna: *diken* pl. obest. form, *dikena* pl. best. f. (Nysv Stud 5: 209). Ändelsen *-n* tillhör ett litet men centralt område, främst Upl, där dock även *-r* möter österut (Vätö), delar av Gästr och Vm, Sdm, där dock även enstaka belägg finns på *-r* (T. Ericsson s. 152) och finl. mål. Ändelsen *-r* finns vidare enligt Kristensen i Nk (Djurklou Ur Nerikes folkspr. s. 3; jfr även *äppler*, Djurklou Sagor 37). I själva verket finns i Nk både *-n* och *-r* (t. ex. *äppler* Lännäs, *diker* Sköllersta, *diken* Ramundeboda, ULMA). Vidare har Mp *-r* (*ditjar* 'diken', men *bon*, *trän*, Stenbom Njurunda s. 54 f.). Här kan man även anföra Vestlund s. 20, 33: *ställar*. Enligt denne (a. s.) har Åm och Jtl pl. på *-a* av ord som *ställe*: pl. *ställa*. Denna böjning kan äv. träffas i Vb (*bälta* 'bälten', S. Larsson Subst.böjn. 113). Även Hs (Delsbo, Forsa) har *dika* 'diken' (Bogren, Torpm. s. 108, anm. 4). Kristensen anför från Åm pl. *bälta* 'bälten' och jämför denna form med Gamlakarlebymålets *ritja* 'riken', som han anser kunna bero på att *n* har vokaliserats: *ritja* skulle alltså ljudrätt motsvara äldre *riken*. På samma sätt bedömer Bogren Hs *dika*, medan Mp *dikar* skulle ha uppstått därigenom att *r* adderats härtill. Kristensen drar av sin undersökning slutsatsen, att den rikssvenska utvecklingen *rike* > *riken* har haft sin utgångspunkt i uppsvenska och finländska dialekter, vilka till en del visar benägenhet att låta bestämda former uttränga obestämda. Se i övrigt om denna pl.-typ i äldre litteratur G. Lindblad Abr. Sahlstedt o. den sv. subst.böjn. 217 f. o. där citerad litteratur samt för fsv. Noreen Aschw. Gr. s. 297 (äldsta exempel fr. o. 1450; ex. *fiskin* 1419 skall utgå ss. skrivfel, se Kristensen a. a. 13). — Med hänsyn till det bildade talspråket förtjänar det uppmärksammas, att meddelarna från Sk och Bl reagerat olika gentemot den uppsvenska plur.formen *äpplen*. Medan för Skånes del 18 uppgifter föreligger för *äpple* och endast 4 för *äpplen* är siffrorna för Blekinge 4 för *äpple*, varav två med reservationen »dialektfärgat tal», och 9 för *äpplen*. För Göteborg medger endast en av fem

meddelare *äpple*. Beträffande Värmland kan man observera, att Kd uppger *äpple*, medan Krh med sin närhet till Närke har *äpplen*. Av intresse är att Gotland i sitt bildade talspråk, för vilket dialekten inte ger ledning, ansluter sig till den uppsvenska typen. Naturligtvis är gränsen för ett fenomen som detta i det bildade talspråket allt annat än statistisk.¹

I det följande behandlas några genusfrågor, först en serie ord, vilkas genus på ett sydligt område är neutrum gentemot nordligare den-genus, därefter några fall, vid vilka den-genus råder i söder, neutrum i norr.²

ett borrh

Genus ntr. tillhör *Sk* Mhl 2 Hbg 1–2 Lkr Ld 2–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Äng *Bl* Kh 1 Kkr 1–3 5–6 Ronn 1 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 1h 2–3 La Var 1–2 *Gbg* 1–2 5 *Bhl* Udd 2 *Sm* Kronl Väx 1–2 4 Jönl Ek 2–3 Hus 1–2 Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 1–3 Kalml 1–2 Kalm 2–3 Osk Vim *Gtl* Vis 2³ *Vg* Bor 1 Troll Lid Marie 1–2 Ska 1–2 Sköv Va *Ög* Lin⁴ Mjöl Norr 1–2 Skän Vad *Dls* Åm 1–2 *Vrm* Kd 1–2.

SAOB uppger som huvudgenus för ordet r. el. m. men framhåller, att n. förekommer »i sht i södra Sv.» Går man till SAOS, finner man, att det äldsta belägget, BtFH 3:237 (1549) har *en boor*. Sahlstedt (1773) har *borrh* m. Moberg Gr. 146 (1815) har *borrar*, pl. av *borrh*, men upplyser s. 185, att genus kan vara både m. och n. Blanche Vål. 726 (1847): *en borrh*. Å andra sidan möter n. hos Risingh Landb. 45 (1671): *itt tunnetiockt Bohr*; Spegel Gl. 311 (1712): *stort borrh* (under Nafwar); Bouppt. fr. Växjö (1763): *6 Båhr*; Botin SvSpr. 62 (1777): *bår* n.

Enligt dialekternas vittnesbörd förekommer neutr. genus upp

¹ Märk även plur. *land* i st. f. *länder*, t. ex. »utan tvivel skulle en sådan union gagna de olika *landens*», »i synnerhet i de *land* som lider brist på vattenkraft» (uppt. efter föredrag av skåningar). Jfr att dial. i Bara hd endast känner pl.formen *land* (alltså äv. i bet. 'rike'). Da. »mellem de to *Lande*»; ODS: *land*, pl. *-e* el. dial. *-er* el. föråldrat *lænder* el. i äldre poesi o. dial. = sing.

² Värdefulla uppgifter om genusskillnader för vissa ord — även flera här icke behandlade — inom olika landskap och »synnerligast mellan Svea och Göta rike» lämnar Rydqvist i SSL 2:298.

³ Nu troligen vanligare: *en borrh*.

⁴ Osäkert.

till Gtl (Gotl. ordb., jämte mask.; Gustavson Gutamålet 1: 103 uppger bara mask.), Öl (Lindroth 344), Ög (allm. utom i gränssocknarna till Sdm, där mask. förekommer, Tydén 79), Nk (jämte mask.; neutr. t. ex. i Ramundeboda, Viby, mask. i Nysund, Mosjö, ULMA), Vg (äv. i Vadsbo hd, t. ex. Lyrestad, ULMA), Vrm (Ransäter: *ett bör*, pl. best. f. *böra*; Nyed, ULMA), Dls (Noreen 86; Töftedal, Vedbo hd, ULMA). För Bhl uppger Nilén neutr., Lindberg mask., Janzén neutr. utom längst i norr, där mask. råder). I Sdm är genus »vanligen mask.», som T. Ericsson 144 säger på sitt försiktiga sätt. För Upl, Dl och Norrl gäller mask. — I da. *et Bor*, ä. da. *Bore*, no. *et (en) bor*, nisl. *bor* m. Ordet är inte belagt i fsv. Mlt. *bor* m. (Lübber), n. (Lasch-Borchling), nlt. *bohr* f. och n. (Mensing), n. (Woeste), n. (undantagsvis f.) (Müller Rhein. Wb.), mnl. *boor* f. (Verwijs en Verdam), nnl. *boor* f. (och n. i Västflandern) (WNT), eng. *bore*.

I det bildade svenska talspråket råder alltså, i nära överensstämmelse med folkmålen, genus neutr. för detta ord i Sk, Bl, Hl, Gbg, Sm, Vg, Ög, Dls, Vrm. Det neutr. genus i södra delen av Sverige bör ses i sammanhang med genus i danskan och lågtyskan och kan ha sitt ursprung där. Jfr motsvarande förhållande vid *näbb*.

I sammanhang med *borr* kan man se *fingerborg*, som uppges ha neutr. genus i Sk Mhl 2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1 3 Yst 1–2 Krl 5 Krd Bl Kh 1 Sölv Sm Jön 1–2. Vidare uppges *ett fingerborr* för Sk Ska. Kalm 3 upptar *en fingerbytta* som det genuina ordet. SAOB, F 583, skriver, att vid sidan av *fingerborg* förekommer också *fingerborr*, för vilka alla fyra genus är företrädda, n. i sydligaste Sv. »numera bl. bygdemålsfärgat». Se i övrigt SAOB:s utförliga framställning. I da. *et Fingerbøl*.

ett mal

Genus neutr. för subst. *mal* (insekten) uppges för Sk Mhl 2 Hbg 1–2 Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Äng Bl Kh 1 Kkr 1 2d 4–6 Ronn 1 Sölv Hl Falk 1 Hm 1 La Var 1–2 Gbg 1 Sm Kronl Väx 2 4 Hus 2 Jön 1–2 Näss 1 Tran Vetl Värn 3 Kalm 1–2 Kalm 2 Vim. I det bildade talspråket förekommer sålunda neutr. genus i Sk, Bl, Hl och Sm. — SAOL: best. f. »-en, äv. -et.» Jfr G. Hellström Det var en tjusande idyll 15 (1938): »Det var bara de inbitna *bokmalen*, de orubbliga pliktmänskorna ... som stannat kvar.»

I dialekterna känner man det neutr. genus i väster upp till s. Hl (Wigforss 364); för n. Hl (Fagered) uppges Kalén mask., ordet skulle dock brukas mest koll. och utan plur. Mask. råder också i Bhl (Nilén; Janzén 212), Dls (Noreen 142; i Laxarby saknas ordet, det är ersatt av *mstt* m.), Vrm (Ransäter; Kallstenius 112 anför utan genusuppgift för sydv. Vrm formerna *mäl* och *mөл*, eljest *mal*), Vg (Lyrestad, Vadsbo hd; Starrkärr, Ale hd, ULMA; Danell i Xenia Lid. 53 uppges som vg.-form vid Vättern *maļ* m., varmed kan jämföras Hof 206: *Mouhl* rust. pro mal, utan genusuppgift; Götling Vgl folkmål 183; *man* och *mön* best. f. mask. men även *maļ* m.), Nk (Kumla; *brömal*, Mosjö, ULMA), Ög (Danell i Xenia Lid. 53): *maļ* m.; Kisa), Gtl (Gustavson), Bl (Förkärsla). För Sm uppges neutr. i Ö. Härad (Hedström) och Flisby, S. Vedbo hd (LLMA); däremot mask. i S. Tjust. Ordet som är en gammal *u*-stam, fvn. *mōlr*, ack. pl. *mōlu*, visar i sydv. Vrm, Vg, Hl, Sk och angränsande trakter av Sm *u*-omljudda former (Hedström i ANF 54: 155; Kallstenius 112), t. ex. Sk *myll* (Bara hd), s. Hl *möl*. Da. *et Mөл* (Hartmann), no. *en möll* (Sandvei). Fsv. *mal*, *maal*, *mөл* upptas av Sdw som mask. (*them skär ey maalen* LB 7: 2, *fordriuer hon möl* ib. 5: 80, *moth oc mal* ib. 3: 95). Övergången till neutralt genus hos detta gamla mask. bör förstås ur den kollektiva användningen, t. ex. i förbindelsen *moth oc mal*; jfr *spik* nedan. Övergången till neutr. kan ha haft sin utgångspunkt i Danmark och därifrån spritts till svenskt område.

ett näbb

Neutr. genus uppges för *Sk* Mhl 2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1 3–4 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 2–4 Äng Bl Kh 1–2 Kkr 1–2 4–6 Hl Falk 1 Hm 1h 2 La Var 1–2 Gbg 1–2 5 Bhl Ström Udd 1–2 Sm Väx 4 Jönl (*näbbet* men *en näbb*) Hus 2 Jön 1 Kalml 1–2 Vg Bor 1 Troll Vän 1 Lid Marie 1–2 Ska 1–2 Sköv Va Dls Åm 1–2, alltså grovt taget kustlandskapen från Bl till Bhl, Vg och Dls samt delar av Sm. — SAOL: best. f. »-en, äv. -et.»

Förhållandet stämmer i stort sett med folkmålen. Ntr. synes även i dessa väsentligen ha en västlig utbredning. Det råder i Sk utom i nö. delen (= Ö. och V. Göinge, Villand, Gärds, Albo i Krl samt Färs och Frosta i Mhl) enligt meddelande av Ingers; jfr härmed att det bildade talspråket i Krd uppgavs ha den-gen. Vidare förekommer ntr. i Hl (Wigf. 147; Kalén), Bhl (Nilén; Lindberg; Janzén), Dls (Noreen 144; Laxarby), Vg (Hof 49; Holmestad, Kinne hd; Tunge, Ale hd, ULMA), Sm (Torsås, S. Möre, LLMA), Öl (Bodorff 15), Bl (Torhamn, Ö. Härad, LLMA; K. Nilsson Folk-

livsb. 22). Äv. Bjursåsmålet i Dl har ntr. (Magnevill) — där lever samtidigt ordet *näv* n. med samma betydelse — likaså målet i Nordmaling i Vb, jämte *näv*, *nev* n. (Larsson Subst. böjn. 86). Bucht menar, att ntr. »finns nog i åm.» vid sidan av *näv* n. Mask. genus är betyogat för nö. Sk, såsom nyss nämndes, Bl (jämte ntr.; mask. i Förfärila, LLMA), Gtl (Gustavson), Sm (Gadd; Ö. Härad; S. Tjust), Ög (Vist, Hanekinds hd, ULMA; Kisa), Sdm (»vanl. mask.», T. Ericsson 144), Nk (Viby, Lillkyrka, ULMA; Djurklou Sagor 184: *näbbár*, best. f. pl.), Upl (Schagerström), Vrm (Ransäter). — Da. *et Næb* (i dial. ibland m., ODS), no. *en nebb* (Aasen, Schjött), *et nebb* (Torp, Sandvei). I fsv. är enligt Sdw både m. och n. belagda, n. ST 137 (*sit näb*), ib. 138 och m. GO 704 (*hva länge liggir a sin båd han ffar litith for sin näb*). I ä. da. är endast n. säkert belagt; då enligt Kalkar en gång m. föreligger, förekommer senare i samma skrift n., varför m. kan bero på skrivfel; emellertid räknar Brøndum-Nielsen Gld. Gr. 3:34 med både n. och m.

Det är en omtvistad fråga, om *näbb* är uppkommet i Norden eller inlånat. Mlt. har formerna *nebbe*, *nibbe* f. Schnabel (Schiller-Lübber), nlt. *nibbe* f. (Brem.-niedersächs. Wb), *nebb*, *nepp* n. (Mensing, Schlesw.-holst. Wb), mnl. *nebbe* f. och m. (Verwijs-Verdam), nnl. *neb* f. (WNT), ags. *nebb* n. Det västgerm. *bb* återgår på germ. *-bj-* med västgerm. geminering före *j*. Ett germ. **nabja* ger regelbundet fvn. *nef*, fsv. *næf*, no. *nev*, nordsv. dial. *näv* (t. ex. Dl. *näv* n. näsa, Levander 1: 115, Åm. *näv* n. *näbb*, Nordlander). Tamm, Språkvet. sällsk. i Upps. förh. 1888—91, s. 37 betraktar ordet som en kontamination mellan fsv. *næf* och mlt. *nebbe*, ev. en kontamination av *næf* och det i ortnamn kvarlevande sv. *nabb*. Noreen Aschw. Gr. § 256, anm. 6 anser fsv. *næb* vara mlt. lånord. Olson App. subst. s. 154 betraktar det som väsentligen lån från mlt. och hänvisar till Tamm. Marius Kristensen, Da. St. 1926: 76, anser det som inhemskt och jfr med *nubb* 'fremspringende del, lille söm', varvid han hänvisar till v. Friesen Mediagemin. s. 73. v. Friesen räknar med sv. dial. *nobbe* m., *nobb* och *nubb* m. som utgångna ur ett urg. **hnüð(a)n* — med geminering framför n. Torp (NEO) menar, att det norska ordet knappast kan vara lånat från mlt. utan anser det vara »lagat» på *nev*, en möjlighet som också Hellquist (SEO) räknar med, ehuru han snarast anser det vara lån från mlt. *nebbe*. Brøndum-Nielsen slutligen, i Gld. Gr. a. s. och 2: 9 f., förklarar sig inte vilja avvisa möjligheten av lån eller påverkan av det mlt. ordet men finner det sannolikare att anta gemination av hypokoristisk art (jfr fvn. *stubbr*, *stubbi*: fvn. *stúfr*; no. *kabbe* 'kloss' till st. i *kaf-li* (*bodh-kafflæ*)). Vare sig man räknar med gemination enligt v. Friesens regler eller med den mera obestämda hypokoristiska gemineringen torde det vara svårt

att förklara geminatan i ordet *næb* med omljutt *a* (anförra fall av mediageminata har vokalismen *a, o, u*). Det sannolikaste synes mig vara att räkna med lån från mlt. *nebbe* f. eller mlt. *neb n., om en sådan form kan förutsättas av schlesw.-holst. *nebb, nepp* n. (och ags. *nebb* n.). För tyskt lån kan också i sin mån tala, att fis. och nisl. saknar ordet — i den senare finns dock enligt Blöndal ett *nebbi* m. liten fågelnäbb — i vars ställe de har *nef*. Växlingen mellan m. och n. i de svenska dialekterna är ett problem för sig. N. råder på ett sammanhängande område: s. och v. Sv., Dk och Schl.-Holst. Man hade väl snarast väntat ett *näbb* även i norra Sverige, där det autoktona ordet synes vara ett *näv*. Tänkbart är, att ordet inlånats med olika genus i olika delar av landet. Även vissa da. och no. dial. har, som ovan påpekats, mask. genus.

pappet

Vid utfrågning i en tredje ring vid Lunds h. a. läroverk 1935 vad best. form av ordet *papp* heter, *pappen* eller *pappet* — betydelsen är närmast pappbiten, pappstycket — uppgav 11 av klassens 21 elever, att det hette *pappet*. Frågelistan gav till resultat, att följande ansåg *pappet* vara den av dem brukade formen: Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Ld 1 (dock mest *pappen*) Mö 1 3 Yst 2 Krl 2–3 Krd Äng Bl Kkr 6 Hl Hm 1h Gbg Sm Väx 4. Neutr. är som synes svagt belagt utanför Skåne.

Sahlstedt Sw. ordbok (1773) tar upp ordet som ntr., likaså SAOL: »-et o. -en.» Jfr Böök Leksaker och relikor 9, 10 (1933): »Under vårmånaderna . . . gick det en sådan ström av skolpojkar över taket, att *tjårpappet* nöttes sönder . . . ; jag vet än i dag . . . vem som tog *pappet*.» Dialektbelägg: Sk (Bara hd), Hl (Wigf. 214), Upl (Schagerström; Isaacsson). Däremot *pappen* i Bl (Förkärsla), Hl (Halmstads hd), Sm (*paffen*, S. Tjust; Ö. Härad), Nk (*paffen* el. *pappen*, Lännäs, ULMA), Dls (Laxarby) etc. — I da. har *Pap* neutr. genus men även, »nu især om den enkelte sort; fagl.» den-genus (ODS). Hartmann uppger *Pappet* el. *Papstycket*. I no. *pappen* (Sandvei). Det da. ordet är identiskt med *Pap*, en el. (sällan) *et*, ä. da. *pappe*, från ty. *papp(e)*, mlt., holl. *pap*: tunn gröt, välling, äv. om massa, som erinrar om gröt, t. ex. klister; i betydelsen papp alltså egentligen om den grötaktiga massa, varav papp och papper framställes (ODS). Det ty. *Pappe* är f., men vid sidan därav finns också ett *Papp* m. och n. Mensing i sin schlesw.-holstein. ordbok uppger genus f. och n. (*dat Papp*). Holl. *pap* är f. För mlt. *pap*, *pappe* saknas genusuppgift hos

Schiller-Lübben. — Skå. m. fl. *pappet* skall tydligen bedömas i sammanhang med den danska och ty. formen.

ett spik

Neutralt genus uppges för *Sk Mhl 2 Hbg 1–2 Lkr Ld*¹ 1 3–5
Mö 1 3 Ska Yst 1–2 Krl 1–4 Krd.

Jfr »Hamrarna klingade mot rälsspiken» (pl. b. f.), Nilsson-Piraten Bombi Bitt 17 (1932). Skå. dial. *spij* n. (Bara hd). I Hl däremot m. (Halmstads hd), likaså i Bl (Förkärsla). I fsv. *spiker*, *spük* (Bir 1: 268) m. flisa, spik, no. *spik* m. (Gudbrandsd.), fvn. *spíkr* m., ä. da. *spig*. Därjämte finns i no. *spikar* m., da. *spiger*, som är ett lånord från mlt. *spícer*, mht. *spícher*. Den reguljära da. motsvarigheten till sv. *spik* är *et Söm*. — Det neutr. genus i svenskan, där sådant förekommer, beror säkerligen på den kollektiva sing. *spik*, t. ex. 'ge mig spik', som har gett upphov till neutr. sing.; jfr Cederschiöld 28. Enligt C. förekommer också på sina håll *ett nubb*, som får förklaras på samma sätt. C. erinrar också om *söm* n. hästkosspik, som i fvn. och fsv. är m. — *saumr* resp. *sömber*; fsv. uppvisar emellertid även n. pl. *söm*, från vilket redan i fsv. tid nybildats n. sg. *et söm* (Di 45).

ett tvål

Man möter neutr. genus i *Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld* 1 3–5
Mö 1 3 Ska Yst 1–2 Krl 1–4 Krd Bl Kh 1 Ronn 1 Sölv Sm Kronl.

Det äldsta exemplet på neutr. i SAOS härrör från 1560: *pundet 12 ör(e) fenediske tvåål*, KlädkamRSthm. I Strängnäs Tänkebok 13 (1590): *sade henne haffua stulit thwålet*. Lyttkens-Wulff 34 (1911) säger: »Skåningen nyttjar . . . 'ett tvål', 'ett potatis'». Jfr även Arbetet^{24/8} 1940: *två stycken fina toillettvål*. — I dial. kan jag belägga neutr. endast från Sk (*tvål* n., Bara hd) och Bl (Förkärsla, Medelstads hd, LLMA). Mask. råder i Hl (Halmstads hd), Sm (Ö. Härad; S. Tjust). Fsv. *thval*; Sdw uppger både m. och n. men med frågetecken efter m. Endast ett av de anförda beläggen har tydligt genus: *Thag tyzdt twal och ferst smör*, LB 7: 79 (hs. fr. b. av 1500-talet; samma hs. har de sydsv.-danska formerna *toller 'tål'*, 7: 48, *hulle löff*, 7: 142). De två andra exemplen, från ST och PM, bägge skrivna *twaal*, ger ingen anvisning om genus. I da. riksspråk heter det nu *et Stykke Sæbe* (Hartmann), i no. *en*

¹ I järnaffärer i Lund fanns 1935 utlagt ett tryckt reklamkort för »Tryckspiket, Patent a. (= anmält)», en spik att fästa bonader o. d. med. (G. B.).

såpe (Sandvei), i ä. da. fanns dock *thwal* n. (*tac oleum roseum oc ædikæ oc blandæ mæth hart thwal*, AM 187, 4:2 m. fl., Kalkar 4:500). Medan i da. *tvål* synes ha helt undanträngts av *sæbe* lever i skå. de bägge orden vid sidan av varandra men med olika betydelser: skå. *seva* (Bara hd), *såba* (Göinge hd) betyder enl. Ingers 'såpa'. Betydelsen av fvn. *þvål*, vilket är belagt i Snorraeddans som heiti för kvinna, är oviss, ej heller framgår genus av textstället. Ordet sammanfaller formellt med got. *þwahl* n. bad, dop. Om betydelseväxlingen bad : tvål se Hellquist Ordförr. åld. o. urspr. 1:93 under *lödder*.¹

en finger

SAOB, F 572, säger: »Ehuru av maskulint genus redan i fsv. träffas ordet ända fram mot början av 1800-talet jämförelsevis sällan i till detta genus hörande böjningsformer. Numera företräges (utom i bet. 3 [= fingersbredd]) över hela Sv., såväl i tal som skrift, i pl. formen *fingerar*. I sg. däremot behandlas ordet, åtminstone i skrift, över stora delar av landet fortfarande normalt ss. n. Dock synes böjningen (*en*) *finger*, best. *fingeren*, vilken företrädesvis tillhör Götaland, alltmer vinna terräng. Icke sällan förekommer i en o. samma persons tal såväl *fingeren* som *fingeret*.» Jfr F. Böök H. C. Andersen 293 (1938): »att Brandes satt *fingeren* på den ömma punkten»; dens. Sommarleken 250 (1927): »hans högra *långfinger* blev aldrig återfunnen».

Enligt mina uppgifter förekommer best. sing. *fingeren* i Sk Mhl 1-2 Hbg 1 Ld 1-2 5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 1-2 4-5 Ronn 2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1-3 La Var 1-2 Gbg 1-5 Bhl Ström Udd 1-2 Sm Kronl Väx 1-2 4 Jönl Ek 2 Jön 1 Näss 1-2 Värn 2 3h Kalm 1-3 Osk Vvik Gtl

¹ Här kan tilläggas **fabrik**, som ofta höres med neutr. genus i Skåne, även bland bildat folk (*ett fabrik, fabriket*). Jfr även Cederschiöld 101: »I Höganäs säges vanligen (enl. Pelle Holm) *fabriket* i st. f. *fabriken*». SAOB, F 9, påpekar, att neutr. förekommer i Finl. vard., »liksom i vissa sv. dial.». Jfr Bergroth § 73. Enl. Ingers har Bara hd i Sk neutr. Äv. s. Hl har ntr. (Wigforss 48). ODS upplyser, att *fabriket* nu blott förekommer i da. dial. SAOB erinrar om att ordet kom i allmännare bruk först under frihetstiden, då det fann före sig ordet *manufaktur* och *manufaktur*. Cederschiöld vill i det neutrala genus se påverkan från *bruk*. Otänkbart är dock icke, att ordet kan ha inlånats både som neutrum och realg. Jfr da. dial. och holl. dial., som också har neutr. vid sidan av realg. resp. fem.

Got (äv. n.) *Vg* Bor 2 Troll Ulr Vän 2 Lid Marie 1–2 Ska 1–2 Ög Ögl Lin Skän *Dls* Åm 1–2 *Vrm* Värml Kd 1–2 *Nk* Öre 2h. Det vill alltså säga, att *finger* tillhör det bildade talspråket i Sk, Bl, Hl, Gbg, Bhl, Sm, Vg, Dls, Vrm och delvis Ög.

Härmed stämmer rätt väl situationen i folkmålen. Mask. råder upp efter västkusten till Bhl (Janzén; endast i några bhl. socknar neutr.), vidare i Dls (Henriksson 77; Håbol, ULMA), Vrm (Ransäter), Vg (även Vadsbo hd, t. ex. Hova, ULMA; jfr Götling Vgl folkmål 134), Ög (Regna och Hällestad, Finspånge län; Vist, Hane-kinds hd, ULMA), Öl (Bodorff 15; Lindroth 95). På Gtl är neutr. vanligast, men även mask. förekommer (Gotl. ordb.). Bl har mask. (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad, LLMA). Enstaka belägg på neutr. förekommer i ö. Sm (Areskog 87), eljest har t. ex. Jönköping, Linderås, N. Vedbo hd och Vimmerby landsförs., Sevede hd mask. (LLMA). Neutr. har *Nk* (t. ex. Kumla, Lillkyrka, Nysund, Lännäs, Ramundeboda, ULMA), Sdm (»vanligen n.», T. Ericsson), Upl (Schagerström, Isaacsson), Dl (t. ex. Venjan, Levander 2: 27), Åm (Nordlander), Nb (Rutberg). — I da. *en Finger, to Fingre*, fvn. *fingr* m., pl. *fingr*, sällan ntr., fsv. *finger* m. och n., såsom m. böjt dels efter rotstampsparad., dels efter *a*-stampsparad., det sistnämnda alltid i VgL, i fda. i regel böjt som *a*-stam. Jfr Janzén 214, Brøndum-Nielsen Gld. Gr. 3: 152.

en lås

Den-genus (*en lås, två låsar*) råder i Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–3 5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 2 Kkr 1–2 4 6 Ronn 2¹ Sölv Hl Falk 2 Hm 3 La Var 1 Gbg 1 2h 4 Bhl Ström Udd 1¹ 2 Sm Kronl Väx 1 Jönl Ek 2 Jön 1¹ 2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 3 Kalml 1¹ 2 Kalm 1 3 Osk Vim Vg Bor 1² 2¹ Troll Lid Marie 1–2 Ska 1 2¹ Sköv Ög Ögl² Skän Vrm Krh¹ Dls Åm 2. Det vill säga Sk, Bl, Hl, Gbg, Bhl, Sm, Vg, Dls samt delvis Ög och Vrm. — SAOL: best. f. »*et o. -en.*»

I folkmålen råder mask. genus upp till Bhl (Nilén; Janzén 17), Dls (Noreen 64), i Vrm vacklan (Ransäter har sålunda *en lås* men *två lås*, Hedlund). I Vg mask. (Hof 49; Laske-Vedum och Tunge, Ale hd, ULMA), likaså Sm (Jönköping; Linderås, N. Vedbo hd; Vimmerby landsförs.: »för det mesta mask.», LLMA; vidare hos

¹ Endast sing. *en lås* uppgiven.

² Endast plur. *två låsar* uppgiven.

Gadd och Linder), Öl (Bodorff 15), Ög (Vist, Hanekinds hd; där-
emot ntr. i Regna o. Hällestad, Finspånge län (mot Närke), ULMA).
Neutr. genus utmärker Gtl (*ett lås*, ä. dial. *a las* [ntr.], Gustav-
son), Sdm (G. Ericsson), Upl (Schagerström, Isaacsson), Nk (t. ex.
Lillkyrka, ULMA; Djurklou Sagor 116: *unna mä låsä*), Dl (Levan-
der 1: 215; Magnevill), Åm (Nordlander) etc. — I da. *en Laas, to*
Laase, i no. *lås* m. och n. (Torp, Sandvei). I fsv. är ordet äldst
mask. (t. ex. Bir 1: 295 etc., Al 9102, MB 2: 403, Lg 3: 701) liksom
i fvn. *láss*, men n. förekommer i t. ex. SDNS 1: 514 (1405), Bil
462, Al 5160, RK 2: 2110, ST 17. Det tidigaste exemplet på n.
möter i en Upplandsbondes testamente (Cederschiöld 29), vilket
med hänsyn till den moderna geografiska fördelningen av genus
är vad man kan vänta. Även för detta ord torde sing. i kollek-
tiv användning, vilken kommit att uppfattas som plur., ge för-
klaring till genusskiftet. Denna förklaring är ju också, som Janzén
15 f. påpekar, tillämplig på orden *stall, bå*s m. fl. Påverkan från
mlt. *lös* n. hänglås, är väl icke sannolik. Man hade då snarast
väntat n. i da. och svdsv.

Sammansättningen **en smäcklås** med betyd. patentlås erkän-
nes för det bildade talspråket i *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1¹
2–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1–2 Kkr
1–2 5 Ronn 1–2 Sölv *Hl* Hm 2–3 La *Gbg* 2h 4 *Sm* Kronl Väx
1–4 Jön 2 Vetl Värn 1 3 Kalml 2 Kalm 3 Osk *Vg* Troll Lid.
Samma ord, fast med neutr. genus, uppges för *Hl* Var 2 *Sm* Hus 1
Värn 2 Kalm 2 *Vg* Ulr *Sdm* Nyk *Sthm* 2 *Mp* Svall 1.

I dial. är ordet svårt att belägga. Ingers uppger för *Sk* (Bara
hd) att *smäckelås* är ett från stadskulturen relativt sent inkom-
met ord och begrepp och även Nilsson betecknar det för Halm-
stads hd i *Hl* som »rent stadsord». Det är känt i *Sm* (S. Tjust). —
Jfr da. »I *Smæklaase* er der ligeledes blevet en meget stor Om-
sætning» (Nationaltidende 9 jan. 1938). No. *et smekklås* (Sandvei).

en prov

Den-genus för detta ord i betydelsen 'provbit', 'provstycke',
t. ex. av tyg, förekommer i *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö
1–3 Ska Yst 1–2 Krl 2–5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1 Kkr 1–2 4
Ronn 1 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 3 La *Gbg* 3 *Sm* Kronl *Gtl* Vis 2.

¹ Även *smäckelås*.

Jfr Lunds Dagbl. ^s/₉, 1941 (annons): »Det kostar ingenting . . . att hämta *en prov* i någon av våra butiker.» — Dialektbelägg: Sk (*en pråv*, pl. *pråvår*, Bara hd), Bl (Förkärsla). Däremot *ett prov* i Hl (Halmstads hd), Sm (Ö. Härad), Gtl (Gustavson). — Jfr da. *en Prøve* i samma betydelse (Hartmann), i ä. da. äv. *prov* n. i betydelsen undersökning, vittnesbörd, fvn. *próf* dets., no. *en prøve* (om tygprov, Sandvei), no. dial. *prov* n. 'prøve, f. e. av tøy' (Torp). Ordet anses vara lånat från mlt. *prōve* (jfr ty. *probe*) av mlat. *proba*. I ä. nsv. finns, som Hellquist påpekar, även annat genus än n. belagt. SAOS har t. ex. följande belägg: »Theres troo . . . skulle . . . sättias vppå een *prob*», Schroderus Dress. 255 (1610); »Lääs (til *en Proff*) Troon (eller) Tijo Gudz Bodh», KyrkohÅ 1919, s. 53 (1643). Det är inte utan vidare givet, att *en prov* i den moderna skå. m. fl. är en fortsättning av dessa äldre nsv. former, den kan också tänkas vara en blandform av da. *en prøve* och sv. *ett prov*. Synonymen *en provbit* kan ha biträtt vid genusväxlingen.

en rede

Det ord, som här avses, är *rede* i betydelsen (fågel)rede, fvn. *hreiþr* n. Medan centralsvenskt bildat språk har neutr. genus för ordet, i den mån det över huvud taget användes, förekommer den-genus på ett sydligt område (*en rede*, *två redar*), nämligen Sk Mhl 1–2 Lkr Ld 1–4 Mö 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 1 (end. sing. uppgiven) Sölv (end. sing.) Hl Hm 1h 3–4 La (end. sing.) Gbg 1 (end. sing.) Bhl Ström Udd 2h (end. sing.) Sm Väx 1h Vg Lid. Samma genus men formen *en rele*, *två relar* redovisas för Dls Åm 2. Formerna *ett redar*, *ett äggedar* tillhör Gtl Got Vis 2. — SAOL: best. f. »-et, stundom -en.»

I dialekterna föreligger mask. form åtminstone i Sk (*ridde*, Bara hd; jfr äv. Ingers 112), Hl (*raje*, Halmstads hd; Kalén), Vg (*ree*, Götling, Västs. ordb. 71; Magra, Bjärke hd, ULMA; eljest är i Vg enl. Götling *relle* m. den normala formen), Dls (*rele*, med tunt *l*, Håbol, Vedbo hd, ULMA; Laxarby), Bhl (*rere* är normalformen, men därjämte förekommer *ree*, *råje*, *rele*, med tjockt *l*, samtliga mask., samt i n. Bhl *rer* f., svarande mot no. dial. *reir* n., Janzén 265). I Sm (Ö. Härad) saknas ordet, det ersättes av *bale*, *bo*. Jag har heller inte funnit det belagt i ULMA:s ordlappssamlingar för Nk och Sdm (T. Ericssons samlingar). Gtl har *raidar* n. som enda form enl. uppgift av Gustavson; se även hans Gutamålet 1: 205. Rietz uppger mask. genus för gtl., och denna uppgift går igen i lexika och hos senare förf., men formen saknar stöd av

moderna dialektuppteckningar och är sannolikt tryckfel. — I da. *en Rede, to Reder*, i dial. äv. *et Rede*, ä. da. *Rede* n. och »fælleskøn», no. *rei(d)* n. (Aasen), dial. *reir, reil* n. (Torp), enl. Sandvei i bildat språk *et reir* i bokstavlig betydelse men *en rede* i figurlig bemärkelse. Fsv. företer en rik formväxling: *redhe* m. och n., *redher* m. och n., *redhre* m. Den senare formen, ur vilken de moderna dialektformerna *rere, rele* etc. har utgått, är belagd i MB 1: 417 (*thu bygger thin redhra ower fastasta hall*), KL 331 (*i fatikdomsins redhra*), Bir 1: 299, Ber 157, Su 386. Om ordet, som eventuellt är en s-stam, germ. *hraidaz*, varpå den rika formväxlingen kan tyda, se även v. Friesen Rök 133, Janzén 265.

en streck

Ordet *streck* i betydelsen (blyerts)streck uppvisar den-genus (*en streck, två streckar*) över följande område: Sk Mhl 1 Lkr¹ Ld 1–2 5 Mö 2 (end. i sing.) 3h (end. i sing.) Ska Yst 2 Krl 3–4 Krd Äng Bl Kkr 1 Sölv (end. i sing.) Hl Falk 2 (end. i plur.) Hm lh 3–4 Var 1 Gbg 1 2² 5 Bhl Ström Udd 1–2 Sm Väx 1 Vg Troll Vän 1 (end. i plur.).

I dialekterna kan jag styrka mask. genus för Sk (*sträj, pl. sträja*, Bara hd), Bl (men i pl. *två streck*, Förkärla), Hl (*streg, pl. strega*, Halmstads hd), Bhl (Janzén), Sm (Gadd). Däremot är genus neutr. belagt i Bl (Ramdala, Ö. Härad, LLMA), Hl (Kalén), Bhl (Nilén), Dls (Håbol, Vedbo hd, ULMA; Laxarby), Sm (Linder; Ö. Härad; S. Tjust), Gtl (Gustavson Gutamålet 1: 2), Nk (Bo, ULMA), Dl (Levander 2: 136; Magnevell). — I da. *en Streg, to Streger* (Hartmann), ä. da. *et* och *en strig, streg* (Kalkar), no. *et strek* (Sandvei). Jfr mlt. *streke* m. Strich, Linie (Lübben), nlt. (Mensing) *Strek, Sträk* m. Strich. — Vi har sålunda ett sammanhängande tyskt—danskt—syd- och västsvenskt område med mask. genus för detta ord, vilket väl närmast pekar på lån från ty.³

¹ Dock blott med uttalet *strök*.

² Sing. *ett streck* men plur. *två streckar*.

³ Här kan tilläggas *snus*, best. f. *snusen*, allmänt i Sk. Så äv. i Bara hd (Ingers). Jfr Cederschiöld 101: »I Bohusl. säges *snusen* i st. f. *snuset*, väl emedan *tobaken* är realgenus.» För Hl uppger dock Wigforss 378 och Kalén neutr. (enl. Kalén inom *en* familj mask.). SAOS har några belägg för mask. (eller realg.), t. ex. *grof Smus i kaggår ... hos J. P. Österman*, Lunds Weckobl. 1843, (dosan) *föll i golfvet, och all snusen spildes ut*, Wallengren *Mannen med två hufvuden* 214 (1895), men äv. från O. Hög-

nyckelen, nycklen och åkeren, åkren

Den best. formen av *nyckel*: *nyckelen* förekommer i *Sk* Hbg 1 Lkr Ld¹ 1 3–5 Mö 1–2 Äng *Bl* Kkr 1 2d 5–6 *Hl* Hm 4 Var 2 *Gbg* 1 *Sm* Väx 1–2 Kalm 1 3; formen *nycklen* i *Sk* Mhl 1 *Bl* Kh 1–2 Kkr 2d 4 5d 6 Ronn 1 Sölv *Hl* Falk 2 *Sm* Väx 1–2 4 Jönl Hus 1 Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 3 Kalml 1–2 Kalm 1 Osk Vim *Gtl* Got Vis 2.

Dial.: *Sk* (*nyjelen*, Bara hd), *Bl* (*neglen*, Lister, Swenning 492; *nyckelen*, Förkärla, Ramdala, LLMA; *tröskelen*, Nilsson Folklivsb. 23), *Hl* (*nögelen*, Halmstad hd; *nökelen*, Kalén), *Sm* (*nöcklen*, Linderås, N. Vedbo hd; Jönköping, LLMA; *nöckelen*, Ö. Härad), *Vg* (*nyckelen*, Landvetter, Sävedals hd, ULMA; *nökelen*, Leander), *Gtl* (*byglen* 'bygeln', Klintberg Lau 24). Däremot *Sm* (*nycken*, Vimmerby landsförs., LLMA; S. Tjust), *Ög* (*nycken*, Kisa; enl. Ålander 2: 89 o. 96 heter best. f. av *tröskel* i *Ög* *tryskel*, utan änd., så även *del*, någon gång österut dock *deln*), *Vg* (*nöcken*, Skaratrakten), *Dls* (*nöckeln*, Håbol i uppteckn. hos Noreen 15), *Bhl* (*nöckeln* i norr och *nöggel(n)* i söder, Janzén 105), *Nk* (*tröskeln*, *himmeln*, *kitteln*, Djurklou Sagor 85, 123, 125), *Dl* (*nytjyln*, Levander Älvdalsm. 16). — Da. *Nøglen*, no. *nøkkeln* (Sandvei).

Best. form av *åker*: *åkeren* *Sk* Ld 1 5 *Bl* Kh 2 Kkr 1 2d 6; *åkren* *Bl* Kkr 2d 6 *Hl* Falk 2 *Sm* Jön 1–2 Näss 2 Tran (*äckren*).

Dial.: *Sk* (*agåren*, Bara hd), *Hl* (*ageren*, Halmstads hd), *Sm* (*åkeren*, Ö. Härad). Däremot *åkern* m. m. i *Bl* (Förkärla), *Bhl* (*ågern*, Janzén 104), *Sm* (*äckern*, S. Tjust), *Vg* (Skaratrakten; jfr *ventern* 'vintern' hos Leander), *Ög* (*äckern*, Västerlösa, Vifolka hd enl. Danell i FestskrFeilberg 251), *Nk* (*bulstern* 'bolstern', Djurklou Sagor 54), *Sdm* (T. Ericsson 146), *Upl* (Uppsala-Näs, Hesselman SoS 11: 128) osv. Inom ett litet område i övre *Dl* förekommer typen *vintren* enl. Levander 2: 116. — Da. *Ageren*, no. *åkern* (Sandvei).

Jfr beträffande både *nyck(e)len* och *åk(e)ren* — som ju är specialfall av frågan om behandlingen av den bestämda slutartikeln — Hesselmans framställning i SoS 11: 81 f., vilken även refereras av Kock SvLjh 5: 111 f. Tyngdpunkten i H:s framställning, som tar sin utgångspunkt i Columbus' artikelbehandling i Ordeskötsel (1678), faller visserligen på de uppsvenska och medelsvenska litterära och talspråkliga formerna, men han yttrar sig

berg Utböl. 1: 157 (1912): *När som det var frågan om att slå ... snusen ur en bonddosa*. I betyd. 'en pris snus' finns det flera exempel på realg.

¹ Äv. antecknat efter Ernst Norlind och prof. Alf Nyman i föredrag.

också om vissa götiska författare och dialekterna i s. Götaland (s. 113 f. och 144 f.). Han påpekar att Spegel (f. 1645 i Ronneby) i Guds Werck och Hwila (1685) skriver *himmelen, bödelen, sadelen, torndyflen, foglen*. »De på *-er* ha [hos Sp.] vanligen *-ren*, stundom *-eren: wintren ~ winteren, vttren, fadren, salamandren*». I viss utsträckning saknas artikelsynkope också hos östgöten E. Lindschöld (f. 1634 nära Skänninge) och hos Dahlstierna (f. 1658 på Dal), hos värmlänningarna P. Lagerlöf och Th. Rudén och hos finländaren Paulinus-Lillienstedt. Vad Dahlstierna beträffar har han, som H. påpekar, skrivningarna *vintren, trösklen* men *åkern* (Kungaskald str. 221). För min del håller jag denna senare synkoperade form för Dahlstiernas uttalsform (i överensstämmelse med den nuvarande dialekten). Den förekommer i bondens berättelse om dalboherdarnas samtal, som är rätt starkt dialektfärgad (jfr min uppsats i ANF 49: 127). *Vintren* och *trösklen* beror sannolikt på litterärt inflytande, liksom också *Modrens* (Et wälförtänt Beröm, v. 42).

di och dom

I frågelistan lydde spørsmålet: »Heter det *dom kommer inte* eller *di kommer inte*?» Det gällde alltså tredje pers. personliga pronomen i pluralis. De bägge huvudformerna fördelade sig på följande sätt:

di Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–4 Mö 1¹ 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Äng Bl Kh 2 Kkr 1–6 Ronn 1 2h Hl Falk 1 Hm 1–3 La Gbg 1 3–5 Bhl Ström Sm Kronl Väx 1–2 4 Jönl Ek 2 Jön 1 Näss 1–2 Värn 1 3 Kalml 1–2 Kalm 1–2 Osk² Vim Vvik h Gtl Got Vis 1 2d Vg Bor 1 Troll v Vän 1³ 2 Lid Marie 1–2 Ska 1 Va Ög Ögl⁴ Lin Norr 1–2 Vad Dls Åm 1–2 Vrm Värml Kd 1–2 Nk Öre 1 Sdm Nyk;

dom Sk Mhl 1 Mö 1¹ 2 Ska Yst 1 Krl 1 Krd Sim Bl Kh 1 Kkr 2h⁵ 4–5 Ronn 2 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1 3–4 Var 1–2 Gbg 1–2 Bhl Ström Udd 1 2h Sm Kronl Ek 1 Hus 1–2 Jön 1–2 Näss 1

¹ *Dom* är något vardagligare än *di*. Från katedern *di*.

² Numera hör man ofta *dom*.

³ Brukas av äldre personer.

⁴ *Di* är det genuina, men *dom* vinner terräng och torde snart vara allenarådande.

⁵ *Dom* har på senare tid blivit ganska utbredd i Kkr, men är ej blekingska.

Tran Vetl Värn 2 Kalml 2 Kalm 3 Vim Vvik Vg Bor 2 Troll Ulr
 Vän 1 Marie 1-2 Ska 2 Sköv Ög Ögl¹ Mjöl Norr 1 2h² Skän
 Vrm Krh Nk Öre 2 Sdm Esk Nyk Sthm 1-2 Vm Vås Dl Fal
 Mp Svall 1-2 Am Härn Vb Um Nb Lul.

För Gtl Got³ Vis 2⁴ uppges *dem*.

SAOB, D 728, säger om uttalet av pl. *de* (ss. demonstr., pers. o. rel. pron. och best. artikel), att det är »vid vårdad uppläsning, ofta i vårdadt tal, mera sällan i ledigt tal *de*, i ledigt tal vanl. *di*». I anmärkning tillägges emellertid: »I vissa trakter af mellersta o. norra Sv., särsk. i hufvudstaden, användes *hvard.*, mindre ofta i vårdadt tal, i st. f. *de* i alla bet. både ss. adj. o. sbst., dock företrädesvis det senare, formen *dem*, vanl. uttalad *dom* (i Norrl. dock äfv. *däm*). Denna företeelse omtalas ss. vanlig i Sthm af Sjöborg Schw.sprachl. 71 (1796, 1811).» I den bildade finlandsvenskan *di* att döma av Bergroth s. 48 (i dial. *di* el. *dom* el. *tom*, Vendell). I sin översikt av formerna, D 732 f., förtecknar SAOB flera belägg på *di*, bl. a. från Carl IX (c. 1585), Dalin och Kellgren (hos de bägge senare för att återge lägre språk) samt Columbus, men få exempel på *dom* o. l.: *thöm* HSH 38: 66 (1590), *dem* Bellman 2: 142 (1783) samt en del belägg från 1900-talet. För den yngsta fsv. litteraturens del redovisar Söderwall några exempel på *thi*, *di* etc. och följande två på *them* (pl. nom. mask.): BSH 5: 315 (1508), RK 3: (Till. om Chr. II, red. B) 6209. Om uppkomsten av formerna *di* och *dom* se SAOB, D 738 och där anförd litt.

Situationen i de moderna folkmålen är i stort sett den, att *di* råder upp till Vrm (Kallstenius 167), Nk (Borgström 13; Djurklou Sagor 1 o. passim) och Sdm (T. Ericsson 163; Upmark 24), *dom*, *dum*, *däm* etc. norr därom. Anmärkas bör, att i Sdm *dom* förekommer i delar av Södertörn (T. Ericsson 163; Upmark 24 uppper däremot endast *di*). På Öl skall enl. Bodorff såväl *di* och *de* som *dömm* och *domm* förekomma. I Vg kan även *dum* förekomma, t. ex. i Fristad, Vedens hd (ULMA). Å andra sidan kan *di* stundom förekomma på det nordliga området, t. ex. i Roslagen (Tiseliuss Fasterna 145; Fasterna ligger c:a 6 mil norr om Stockholm. Schaagerström Upplys. 64 upptar dock endast *dom*; Vätö ligger c:a 3 mil öster om Fasterna) och i Nb (dock endast i svagton, Rutberg 149). Märk också, att Levander 2: 214 vid sidan av *dämm*, *dumm*

¹ *Di* är det genuina, men *dom* vinner terräng och torde snart vara allenarådande.

² Höres i stor utsträckning men anses vulgärt.

³ Vulgärt.

⁴ Så mest i Visby stad.

etc. ss. nom. plur. av det dem. pron. (väl också pers. pron.?), vilka former eljest gäller hela övre Dl, har *dier* för Älvdalen. Formen *de* tillhör Bhl (Nilén; Lindberg; äv. *di*, Janzén), Dls (Noreen 70; Henriksson 62; Laxarby), Vrm (delvis, Kallstenius 167). Den genuina gotländskan har *di* (Lundell Språkprov 9; Klintberg Lau 58); jfr äv. Gotl. ordbok 127 f. Nils Tiberg anmärker till frågelistan: »på landsbygden i genuin dialekt alltid *di*, ej *dem* i nom.» — Da. och no. *de* uttalas bägge *di* (i östliga o. nordliga no. dial. ofta »deim» (dem, døm) i nom., i västliga o. sydliga »dei» äv. i ack. o. dat., Aasen).

Av mina uppgifter om bruket i det bildade svenska talspråket framgår tydligt, att formen *dom* sprider sig över det gamla området för *di*. Man lägger märke till att uppgifterna står mot varandra hos sagesmännen för Örebro, medan för Kristinehamn uppges *dom*. Karlstad och Åmål har däremot *di*. I Bohuslän synes *dom* överväga, men i Göteborg står de två formerna vid sidan av varandra. För flera städer i de södra landskapen uppges *dom* som likaberättigad eller konkurrerande form. Några meddelare framhåller, att *dom* mest höres bland ungdomen. Detta kan till en del förklara, varför på sina håll *dom* betraktas som vulgärt. Betecknande är M. P:son Nilssons uttalande, att han själv säger *di* (han är född i Göinge), medan hans barn (födda i Lund) säger *dom*.

Följande verb¹ böjs efter 1 sv. konj. på ett större eller mindre sydligt område.

fyllar

han fyllar, fyllade, har fyllat är han fyller, fyllde, har fyllt
 år Sk Mhl 1—2 Hbg 2 (*fyllar*) Lkr Ld 1 3—4 (*fyllade, fyllat*) 5
 Mö 2 3h Yst 2 Krl 1d 3v 5 (*fyllar*) Sim v Bl Kkr 2h Sölv (*fyllat*)
 Hl Hm 4 (*fyllar*) Var 1v Sm Kronl (*fyllat*) Gtl Vis 1d.

Böjning efter 1 sv. konj. säger SAOB, F 1864, förekomma »numera bl. ngn gg i södra Sv., starkt bygdemålsfärgat» och anför exempel härpå från Thomander (1828) och Schartau (1823). Jfr H. Schartau Bref, 3 uppl. 1868, s. 90 (år 1824): »Likaså blef jag Stadscomminister då jag *fyllat* 27 år; men blef icke Kyrkoherde förr än jag *fyllat* 36.» I skå. dial. *fyllar* pres., *fylla*

¹ Utom de nedan nämnda verben kan anföras *niga*, som åtminstone i Lund böjs efter 1 sv. konj., t. ex. *niga nu vackert!* (tilltal till en liten flicka); jfr skå. dial. *näja*, impf. =, sup. *näjad*, da. *nejede* (ä da. *negede* jämte *negde, negte*, Kalkar), se Lech 121, imp. *nia* även i n. Hl (Kalén; däremot impf. *nej*, sup. *nejet*).

impf., *fyllad* sup., Bara hd; Lech 121: *fulla, fullad* (av äldre *fylla*), gotl. *fyllar* (ovisst om av äldre *-er* el. *-ar*; Gustavson). Däremot efter 2 sv. konj. i Bl (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad, LLMA), Hl (*fyllde*, Wigforss 67; *fyller* etc. Kalén; Halmstads hd), Dls (Laxarby), Sm (Ö. Härad; S. Tjust). — Da. *fylder, fylgte, fylgt* (Hartmann), no. *fyller, fyltte, fyltt* (Sandvei), fsv. *fylla*, pres. *fyllir*. Därför har fsv. ett annat ord *fulla*, pres. *fullar*, som också betyder 'fylla': *wil jach fulla tin skiöl full mz gull*, Di 256; detta verb har äv. betydelsen göra fullständig, fullgod, gottgöra, ersätta etc. (Sdw) och är att jämföra med ä. da. *fullede* (Kalkar).

redar sig

han redar sig han reder sig *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 3h Yst 2 Krl 3v *Bl* Kh 2 Kkr 2h 6 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 2 4 Var 2 *Gbg* 1–3 *Bhl* Ström Udd 2h *Sm* Kronl Väx 1–2 Hus 1 Jön 2 Näss 2 Tran h Värn 1h 3 *Vg* Ulr Vän 2 Lid Marie 2 Ska 1–2 Va.

Dial.: *Sk* (*redar si*, Bara hd), Hl (Halmstads hd; däremot *radde* (*sig*), impf., Wigforss 91), Bhl (Janzen; *reda sä*, impf., Nilén), Vg (*jak redar mäk*, Skånings hd, SvLm 1920, h. 2: 12), Sdm (*då reda di säj*, impf., Tystberga, ULMA). Böjning efter 2 sv. konj. är däremot betygad för Bl (Förkärla, Medelstads hd, LLMA), Sm (Ö. Härad: *rer sig*; S. Tjust), Öl (*redde sig*, Lindroth 186), Nk (Lillkyrka, ULMA). — Fsv. *repa*, pres. *repir* (*sik*) göra (sig) i ordning, bereda (sig), fvn. *reipa*, da. *rede*, mlt. *rēden*; det nord. ordet enl. Hqt och Torp delvis lån från det mlt.

rökar

han rökar pipa han röker pipa *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1 5 Mö 2 Yst 2 Krl 3v Sim v Äng *Bl* Kkr 1 2h Ronn 1–2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 2 4 La Var 1v 2 *Gbg* 2–3 5 *Bhl* Ström Udd 1 2h *Sm* Kronl Väx 1–2 4 Jönl Hus 1 Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 3 Kalml 1 2h Kalm 1 3 *Vg* Troll Vän 2 Lid Marie 1–2 Ska 1 Sköv Va Ög Lin Skän Vad.

Jfr Dahlstierna Herda-Qwaa (1696; Samlaren 1940, s. 106): »Ett stycke rökkiat Kiött»; Linné Iter Lappon. 118 (1732): *rökade* impf.; Böök ResSv 41 (1924): »de fattiga på Österlen lade rökad tobis i kaffe i stället för socker» — Dialektbelägg: *Sk* (*röjar*, Bara hd), *Bl* (*rökt* el. *rökat* sup., Förkärla, LLMA), *Hl* (*rögar*

piba, rögad sill, Halmstads hd; *rökt* el. *rökat* sup., *rökade* impf.: sätt att bota gastkramade, Kalén), Bhl (Janzén; *röga* impf., Nilén), Dls (Håbol, ULMA), Sm (Jönköping, LLMA; *rökade* impf., Konga hd, SvLm 1915, h. 1: 15; *rökar*, Ö. Härad), Gtl (*han råika(r) päipe*, Gustavson), Vg (Korsberga, Vartofta hd; Laske-Vedum, ULMA), Vrm (*röker* (acc. 2), *röka skinker* (ptc.), Ransäter). Däremot uppges *röker* från Bl (Ramdala, LLMA), Sm (Areskog 221; *röker, rökte skinker*, S. Tjust). — Da. *ryge*, pres. *ryger* (tobak) men *røgede Skinker* (Hartmann), fsv. *rökia, rökte, rökter* 'röka', 'ut-sätta för rök'.

skyllar

han skyllade på henne han skyllde på henne *Sk* Mhl 1–2 Lkr Ld 1d 2–5 Ska Yst 2 Krl 3v 5 Bl Kkr 2h Bhl Udd 2h Sm Väx 1–2 Hus 1h Jön 1 (bland barn).

Dialektbelägg: *Sk* (*sjyllar* pres., *sjylla* impf., *sjyllad* sup., Bara hd), Bhl (Janzén). Däremot *skyllde* i Hl (Halmstads hd), Dls (Laxarby), Sm (*sjyllde*, Ö. Härad; S. Tjust). — Ä. da. *skyldede* jämte *skylte* (Kalkar), no. *skyllte* (Sandvei).¹

Följande tre verb, de starka *gala* och *mala* samt det svaga *tåla*,² företer i presens ändelsen *-er*:

galer

Exempeluttrycket *tuppen galer* erkännes för *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1 3v Krd Sim Äng Bl Kkr 1 2v 3–4 6 Hl Falk 1–2 Hm 1–2 La Var 1–2 Sm Kronl Väx 1 (med stumt *r*) 2 Jönl Ek 2–3 Hus 1v 2 Jön 1 Näss 1–2 Värn 3 Kalm 3 Ög Norr 2 Skän. För *Gtl* Got Vis 1–2 uppges *galar*.

¹ Ä andra sidan böjs *betala* efter 2 sv. konj. och heter i pres. *betaler*. Detta är normalformen i presens för bildat skå. talspråk, t. ex. i Lund och Malmö. Jfr stor förstasidesrubrik i Arbetet 15 nov. 1939: »Värnskatten *betales* i februari», annons i Lunds Dagbl. 18 sept. 1940: »För prima pären *betales* 60 öre pr kg.» SAOB, B 1933: »i sydligaste Sv. äfv., i sht hvard., *-er*» (i pres.). Äv. i da. *betaler*, impf. *betalte* (el., nu föråldrat, *-ede, -de*) (ODS).

² Tilläggas kan *stjäler*, pres. av *stjåla*, som höres ofta i Sk, äv. bland bildade personer. Jfr att samma form förekommer i Bara hd och väl genomgående i skå. dial. Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 90 (1940) skriver: »Då blir du var att din nabo bleckslagaren, som inte har fett (= uppsv. flott) till brödet han *stjäler*, lägger nytt tak på sitt hus.»

SAOB, G 20, uppger, att *galer* »i sht vard.» förekommer vid sidan av *gal* och belägger det från Bolinus Dagb. 38 (1668) och Fatab. 1910, s. 5. — I dialekterna förekommer *galer* i Sk (*galår*, jämte *gal*, Bara hd), Bl (Förkärila; Tjurkö, Ö. Härad, LLMA), Hl (Halmstads hd; *Den hvite galer ett tag*, Bondeson, Glimm. 19), Sm (Gadd, jämte *gal*; Jönköping, LLMA), Gtl (*galar*, Gustavson). Däremot är *gal* formen i Bhl (Janzén; Nilén), Dls (Laxarby), Vrm (Ransäter), Ög (Rääf; Vist, Hanekinds hd, ULMA), Nk (Djurklou Sagor 189; Örebro hd), Sdm (Dunker, ULMA), Öl (Bodorff 12), Sm (Linder; Areskog 256; Linderås, N. Vedbo hd, LLMA; S. Tjust), Dl (allm., Levander 2: 162). I Finl. *galar* (1 sv. konj.), Bergroth § 80. — Fsv. *gal*, *gaal*, da. o. no. *hanen galer*, ä. da. *gal* (Kalkar Tillägg). Såväl i sv. som i da. o. no. är *galer* att fatta som en senare analogibildning (efter *hörer*, *ställer* etc.; Kock SvLjh 5: 110).

maler

Uttrycket *han maler säd* erkännes för Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1 3v 4 Sim Äng Bl Kh 2 Kkr 1 2v 4–6 Hl Falk 1–2 Hm 1–3 La Var 1–2 Gbg 1 Sm Kronl Väx 1 (med stumt *r*) 2 Jönl Ek 2–3 Hus 1–2 Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 3 Kalml 2 (äv. *mal*) Kalm 3 Ög Norr 1v 2 Skän. För Gtl Got Vis 1–2 uppges formen *malar*. Som synes visar *maler* ungefär samma utbredning som *galer*.

Formen *maler* möter hos flera sydsvenska författare, t. ex. Österling Skå. utflykter 98 (1934). Bland exemplen i SAOS kan nämnas V. Rydberg Dikter, Andra saml. s. 59 (1891): »Jag fruktar, att hon *maler* äfven däruppe . . . att hon *maler* sig själf i stycken!» Vidare E. H. Tegnér och Sven Nilsson (1847). Sahlstedt i sin ordbok (1773) upptar som första form *maler*. Moberg Gram. 239 (1815): pres. *maler*. Rydqvist, som var göteborgare, skriver SSL 4: 429 (1870): »theoretiserande släpiga förlängningar som *maler*, *tåler* . . m. fl., hvilka hos oss ingenstädes förekomma i verkligheten, och endast af missförstådt nit någon gång kunnat begagnas i yngre skrift». Rydqvists ord riktar sig säkerligen bl. a. mot Sahlstedt. Jfr *tåler* nedan. Böjning efter 1 sv. konj. (*malar*) är det normala i Finland, Bergroth § 80. SAOS har flera exempel därpå från Franzén, Runeberg och Topelius. Om denna »finlandism» se R. Saxén, Finsk tidskr. 56: 309 (1904).

De svenska folkmålen uppvisar *maler* i Sk (*malår* jämte *mal*, Bara hd), Bl (Förkärila; däremot *mal* i Ramdala, Ö. Härad, LLMA), Hl (Halmstads hd), Dls (*tvemaler inte åt svina*, Vårvik, Vedbo hd, ULMA; eljest är det normala *mal*, t. ex. Laxarby), Ög (Askeby,

Bankekindes hd, ULMA), Sm (Areskog 188, 256; Gadd; Rogberga, Tveta hd; Vimmerby landsförs., LLMA, på samtliga orter jämte *mal*), Gtl (*malar*, Gustavson; *-er* och *-ar* har i dial. sammanfallit, och skilln. mellan grav och akut acc. är upphävd i pres. av vb.). Äv. i Dl, som eljest allm. har *mal*, förekommer *maler* i Bjursås (Levander 2: 84). Med böjning efter 1 sv. konj., *malar*, uppträder verbet i Ög (*malär*, jämte *mal* i Hagebyhöga, Fivelstad, Orlunda, Varv, Styra, ULMA), ö. Sm (Areskog 191) och Nb (Rutberg 163). Den korta formen *mal* redovisas för Öl (Bodorff 27), Sm (Linder; jfr äv. ovan; S. Tjust), Ög (Rääf; enligt Areskog 256 är i Ög enl. typordlistorna *mal* den vanliga formen), Nk (Borgström 32; Örebro hd), Sdm (G. Ericsson; Jäder, ULMA), Bhl (Nilén; Janzén), Vrm (Ransäter), Upl (Schagerström Upplys. 73) etc. — Fsv. *mal*, *maal*, *mall*, da. *han maler*, ä. da. däremot *mal* (Kalkar), no. *maler* och *mel* (Sandvei). *Maler* är liksom *galer* analogibildning.

tåler

Uttrycket *han tåler det inte* är känt från *Sk Mhl* 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 2–3 Ska Yst 2 Krl 3v Sim Äng *Bl Kkr* 1 2v *Hl Falk* 2 Hm 1h La Var 1–2 *Sm Kronl Jön* 1 (ej så vanligt). Gotländsk är formen *tålar* *Gtl Got Vis* 1–2.

Som synes är *tåler* mindre spritt än *galer* och *maler*, formen tillhör väsentligen blott det bildade talspråket i *Sk* (Krl dock svagt företrätt) och *Hl*. Jfr rubrik i SDS ³/₁ 1940: »Roosevelt *tåler* icke övergrepp». — I folkmålen är *tåler* känt från *Sk* (*tållår*, jämte *tåll*, Bara hd). Bhl har formen längst i norr enl. Janzén; Nilén har *tål*. Dls har *tål* (Laxarby). På Öl finns bägge formerna enligt Lindroth 272; Bodorff upptar endast *tål*. *Hl* har bägge formerna (Halmstads hd); märk att Dalin i ms. till Argus skrev *tåhler* (Hesselman Argus CXXXI). Gtl har *tular* (Klintberg Lau 45) och *tul* (Fårö, Gustavson). För Sm uppges endast *tål* av Hedström 236, Areskog 259, S. Tjust; så äv. Jönköping, Linderås, N. Vedbo hd samt Vimmerby landsförs. enl. LLMA. *Tålar*, med böjning efter 1 sv. konj., uppges av Linder för S. Möre (kan dock böjas äv. efter 2 konj.). Finl. har enligt Bergroth § 81 *tål*. — Då Sahlstedt i sin ordbok (1773) i första hand har pres. *tåler* men tillägget »contr. *tål*», så bör man erinra sig, att hans ordbok (och grammatik) var normativa, han sökte ställa upp regler för vad han trodde vara »riktig svenska»; jfr Hesselman SoS 11: 117. För övrigt förekommer endast den korta formen *tål* i alla exempel, som S. anför. Jfr även Rydqvists uttalande ovan under *maler*. — Da. *han taaler det ikke*, ä. da. *thol*, *taal* och *tholer*, *taaler* (Kalkar),

no. *tåler* (Sandvei), fsv. *pol*, *tøel* (Su) etc., *tholir* (ir förkortat) KL 303, *toller* (er förkortat) LB 7:48, fvn. *polir*.

va och vatt

Den förkortade formen *va* av inf. *vara* hör hemma i *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Yst 1-2 Krl 1-2 3v 4 Sim v Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1-2 4-6 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 1-2 Hm 1-2 La *Gbg* 1-3 *Sm* Kronl Väx 1-2 4 Jönl Ek 2v 3 Hus 1v 2 Jön 2 Näss 1-2 Tran Vetl Värn 1-3 Kalml 1-2 Kalm 1-3 Osk Vvik *Gtl* Got¹ Vis 1 *Vg* Troll Ska 2 Sköv *Ög* Ögl Lin Norr 1² 2 Skän *Sthm* 1 *Vb* Um. Formen är alltså styrkt för *Sk*, *Bl*, *Hl*, *Gbg*, *Sm*, *Gtl*, delvis *Vg* och *Ög*, varförutom den uppges kunna förekomma i *Sthm* och *Um*.

I dialekterna hör den apokoperade formen hemma i *Sk* (märk dock, att även *varra* förekommer, t. ex. i Bara hd (Ingers); äv. Lech 115 tar upp *vara*, *varra* jämte *va*), *Bl* (Ramdala, Ö. Härad, LLMA; K. Nilsson, Folkklivbilder 11), s. och mell. *Hl* (Wigforss 202; Halmstads hd), *Sm* (Linder [jämte *våra*]; Gadd [jämte *vara*]; Areskog 197; Linderås, N. Vedbo hd, Jönköping och Vimmerby landsförs. enl. LLMA), *Vg* (Leander [jämte *våra*] och enl. ULMA: Vellinge, Baltak, Vartofta hd), *Öl* (Bodorff 12), *Gtl* (endast svagtonigt, eljes *vare*, Gustavson), *Ög* (Rääf). Enligt Levander 2: 243 förekommer *va* jämte *vara* m. m. även i övre dalmålet. På ett sammanhängande västligt område möter *våra* (jfr fvn. *vera* och da. *være*): n. *Hl* (Kalén), *Bhl* (Nilén), *Dls* (Noreen 143; Laxarby), *Vg* (Hof 320; Leander). Jfr även Linder ovan för S. Möre. Ä-vokal finns också i socknar i övre Dalarna (Levander 1: 21; formerna i Västerd. utgår från *vera*, i Österd. från *vara*) och flerstädes. *Vara* och varianter därtill möter i *Ög*, *Sdm*, *Nk*, *Upl*, *Dl*, *Vrml*, *Åm*, *Nb* etc. — Da. *være*, i svagton utt. *vær* (N. Nielsen Dansk grammatik, 1939, s. 88), no. *være* (Sandvei), fsv. *vara*, *våra*.

Supinum *vatt* tillhör det bildade språket i *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-2 3h Ska Yst 1-2 Krl 1 3v 4-5 Krd Sim v Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1³ 2-6 Ronn 1-2 Sölv *Hl* Falk 1-2 Hm 1-3 La Var 2 *Gbg* 1 *Sm* Kronl Väx 1-2 4 Ek 2v 3 Hus 1v 2 Jön 1-2 Näss 1-2 Tran Vetl Värn 1-3 Kalml 1-2 Kalm 1-3 Osk

¹ I svagton, eljest *varä*.

² Slarvigt talspråk.

³ Äv. *varet*.

Vvik *Gtl* Vis 1 *Ög* *Ögl* Lin Norr 1¹ 2 Skän, d. v. s. Sk, Bl, Hl, Sm och *Ög*.

Formen *vart* uppges för *Gbg* 2–5 *Bhl* Ström Udd 1–2 *Sm* Väx 4 *Jönl* Ek 2v *Hus* 1v *Tran* *Värn* 1 *Gtl* Got Vis 2 *Vg* Bor 1 *Troll* *Vän* 2 *Lid* *Marie* 1–2 *Ska* 1–2 *Sköv* *Va* *Ög* Lin *Dls* *Åm* 2 *Vrm* *Värml* *Kd* 1–2 *Sdm* *Esk*. Formen *vare* uppges för *Nk* *Öre* 1.

En blick på folkmålen visar, att de fördelar sig på två stora grupper, å ena sidan — norrut — *vari*, *vare*, *vuri* etc., å andra sidan — söderut — *vatt*, *vat* och *vart*, *vurt* etc. Sk har enl. Lech 115 *vatt*, *väd*, *vared*, äv. *vaed* (Skytts, Oxie, LLMA), Bl har *vatt* (K. Nilsson Folklivsbilder 13; Ramdala, Ö. Härad, LLMA). S. Hl har *vatt*, *vät*, *vadd*, *väd* (Wigforss 202), n. Hl har *vurt* (Kalén), liksom *Bhl* (Nilén; Janzén) och *Dls* (äv. *vure*; egna anteckn.). *Vg* har *vurt*, *vert*, *vart* m. m. (Götlind *Vgl* folkmål 167), i *Kinds* hd, t. ex. *Sjötofta vatt* (ULMA); *Hof* 58: rustice *wählt*. Sm har *vatt* (Linder; Gadd, vilken senare även har *vutt*; Areskog 197; Jönköping (LLMA); *Tveta* hd enl. *SvLm* B 2:7, som därjämte har *vutt*). Endast *vutt* uppges för *Linderås*, *N. Vedbo* hd (LLMA). För *S. Möre* uppger *Linder*, att även *vöre* förekommer. *Öl* har *vatt* (*Bodorff* 12) men även *vuer* (a. a. s. 35). *Gtl* (*vatt* och *vart* allm., *Gustavson*). *Ög* har *vatt* (*Rääf*; *Linköpingstrakten*, *Danell* i *SvLm* 1911: 250 f.; *Vätterstranden*, *Danell* i *Xen. Lid.* 53; *Vist*, *Hanekinds* hd, jämte *vart*, enl. ULMA). Även i *Sdm* kan enl. *G. Ericsson* *vatt* förekomma (*Åkers* och *Österrekarne* hd, jämte *vari*, *vuri* och *vart*); *vatt* äv. i uppt. av *T. Ericsson* från *Björkvik*, ULMA.

De tvåstaviga formerna möter i *Sdm* med *vari*, *vuri* (*G. Ericsson*; *Upmark*; *T. Ericsson* 171, not 2). *Sthm* har *vari* (*SvLm* I: 613), *Upl* *vuri* (*Grip*, *Skuttunge*), *vari* (*Schagerström* *Upplysn.* s. 74), *vare*, *vure* (*Isaacsson*). *Nk* har *vari* (*SvLm* I: 627; *Bo*, ULMA; *Djurklou* *Sagor* 6 o. fl.), *vare* och *vart*, de bägge senare t. ex. i *Kumla* (ULMA). *Vrm* har *vøri* (*Kallstenius* *Bergsl. forml.* 48), *vøre* eller cirkumflektad form därav (t. ex. *Ransäter*). *Vm* har *vuri* el. *vøri* (*Läffler* *Ant. om Västmanl. folkspråk* 23). *DI* har *veri*, *vari* etc., aldrig *vatt* (*Levander* 2: 243). *Åm* har *vöre* (*Nordlander*). *Finl.*: *vari*, *Bergroth* § 41. *Estl.*: *vare*, *Vippal* (*Svio-Estonica* 1938, s. 79). — *Da.* *været*, no. *vært*.

Utvecklingen i dialekterna får väl bedömas så, att ett ursprungligt *varit*, resp. *verit* i norr under svagton har förlorat sitt *t*, resp. analogiskt omformats till *vuri*, i söder synkoperat sitt *i*, varvid uppstod *vart*, analogiskt *vurt*, som därefter i svagtonen ytterligare gick miste om sitt *r*. Med *r*-bortfall i svagton räknar *Wig-*

¹ Slarvigt talspråk.

forss 488 vid tolkningen av s. Hl *vatt* etc. Han jämför *vatt* med *bött* 'bort', som förekommer i s. Hl jämte *bört* (s. 309), *eat* 'ert' som förekommer jämte *erat* (s. 6). Svagtonsutvecklingen av *varit* (*verit*, *vurit* etc.) till *vari*, *vare*, *vuri* etc. och *vart*, *vatt*, *vat* etc. kan jämföras med utvecklingen av *tagit* etc. till *taji*, *teje* etc. och *taet*, *tatt*, *tat* etc., ävensom med *dragit* och *slagit*.

SYNTAKTISKT

där kom ett tåg kl. 3

Denna användning av *där*, såsom ersättning för ett formellt subjekt, förekommer i *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Ång *Bl* Kkr 1–2 4–6 Ronn 1 *Hl* Falk 2 Hm 1 3–4 La Var 2 *Gbg* 1 3 *Sm* Kronl Värn 1–2.

SAOB, D 2523, framhåller, att detta bruk av *där* »förekommer i skriftspråket allt ifrån äldsta tid. Efter att, som det synes, ha varit mindre vanl. under 1700-talet, har det senare, särsk. under de sista decennierna, fått stor utbredning, i sht hos sydsv. förf., beroende på inflytande från sydsvenskt talspr. o. delvis väl äfv. från danskan. För talspr. i mellersta o. norra Sv. är anv. främmande o. kännes därför af många ss. osvensk . . .» *Där* i st. f. form. subj. *det* synes vara en av de scanismer, som längst bibehålles både i tal och skrift hos personer, som eljest går relativt fria från provinsialismer. Exemplifiering från litteraturen är överflödig. — Från dial. känner jag bruket i *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärsla), *Hl* (Halmstads hd). Däremot användes *det* (icke *där*) i *Sm* (Ö. Härad; S. Tjust). — I da. *der kom et Tog* (Hartmann); jfr Mikkelsen Dansk Ordføjningslære, s. 23 f.

han fick flest röster

I Skå. Aftonbl. ¹³/₁₂ 1934 stod som rubrik: *Gustaf Ljunggren fick flest röster vid biskopsvalet*. Samma dag meddelade Dag. Nyheter i en rubrik att *Candolin fick flesta rösterna* (vid ärkebiskopsvalet i Finland). I Nationaltidende den ⁸/₁ 1938 mötte rubriken: *Flest Børn i de unge Hjem*. Äv. i no. *han fikk flest stemmer* (Sandvei).

Denna oböjda form av adj. superl. *flest* framför subst. i plur. eller med ett sådant underförstått, som av SAOB, F 789, säges förekomma »vard. i södra Sv.» känner jag från *Sk* Mhl 1 Hbg

1-2 Lkr Ld 1-4 Mö 1-2 3h Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng
Bl Kh 1-2 Kkr 1 2h 5 Ronn 2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1-2 4 La
Var 1 Gbg 1 3-5 Sm Kronl Väx 1h 4 Jön Ek 3 Hus 1 Vetl
Värn 2-3 Kalml 1-2 Kalm 1 2v 3 Osk Vvik Gtl Vis 1-2 Vg
Troll Ög Norr 1v Skän.

Flest i denna användning saknas enl. Ingers i dial. i Sk (Bara hd; där heter det *han fick mest rystår* el. *di meste rystårna*), likaså i Bl (Förkärla; »dial. har *mest*, det bild. språket *flest*»). Ej heller i genuin gotl. dialekt förekommer denna användning av *flest*; där heter det i st. *di mest röstar* el. (nyare) *di flest röstar* (Gustavson). I Ög (Kisa): *di meste*. Däremot är konstruktionen känd i Hl (Halmstads hd). Dialekternas vittnesbörd pekar på en självständig tradition i det bildade talspråket.

vars en, vars två

Distributivt räkneord med betydelsen 'en var', 'två var', 'var sin', 'var sina två'.

vars en Sk Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2
Krl 2-5 Krd Sim Äng Bl Kkr 1-3 5-6 Ronn 1 Sölv Hl Hm 1 3-4
Gbg 1h 4 Sm Väx 1-3 Ek 2 Jön 2 Näss 1 Vetl Kalml 1-2 Osk.

vars två Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst
1-2 Krl 2-5 Krd Sim Äng Bl Kkr 1-2 6 Sölv Hl Hm 1 3-4
Sm Väx 1.

Därjämte uppges *vårsien* från Gtl Got (= var sig en¹) Vis
1 2 (äv. *vårsinn*), *vårsitvå* Gtl Got Vis 1, *var sina två* från
Nk Öre 1.

Enligt SAOB, E 543, är uttrycket *vars en*, var sin (»i vissa trakter av Sv., vard.») troligen uppkommet genom felaktig uppdelning av *var sin*, särskilt n. sg. *var sitt*. Ordbokens äldsta exempel är från Växjö RP ¹³/₃ 1732: »Der af de begge *hvars et* Exemplar innehafva» och det yngsta från Didring Malm 1: 161 (1914): »De satte sig på *vars en* sida om bordet». Turner Räkneordet en 70 anför även ett exempel från A. Engström och meddelar, att en utsänd frågelistas gett resultatet, att fyra skåningar och två närkingar känts vid uttrycket, varförutom 14 över hela riket

¹ Jfr Dls (»e hele ra åf karingar mä ett stort smörfat *hvarsäg*», Henriks-son 61).

fördelade meddelare hade sett eller hört det. Han tillägger, att uttrycket kändes som fel av många, även på de trakter, där det allmänt brukas.

Dial.: Sk (*vårs en, vårs två*; äv. *vårs litta* litet var, Bara hd), Bl (*våss en* el. *vasén*, men *två var*, Förkärsla, Medelstads hd, LLMA), Hl (*vars en, vars två*, vanligt i Halmstads hd), Bhl (*vars ett* och *vars två* uppges från Tjörn av två sagesmän, Ivar Johansson, Göteborg, och folkskoll. Folke Funk, Nödinge; enl. Ingrid Löfving, Tibro, finns *vars ett* äv. på Orust), Sm (*vass enn, vass ett*, men *två var*, Ö. Härad enl. Hedström, där det också heter *sett n.* av poss. pron. *sin*; *vass enn* men *två var*, S. Tjust), Ög (*vars enn* men *två var*, Kisa). Jfr Gtl (*vassiën*, H. Gustavson), Öl (*en varsen m., e varse f.*, Lindroth 301), Hls (*en varsin bok, ett varsitt äpple*, Ljusdal enl. N. Århammar), Nk (*varsénn* el. *vann sinn*, Kumla, ULMA; *var sitt*, Borgström 31), Vrm (*vannsett*, Kallstenius Bergslagsm. form. 44), Dl (*va sänn*, Floda, Levander 2: 218). Da. *hver en, hver to* el. *hver sin* el. *en hver, to hver* (Bruzelius), no. *en hver, to hver* el. *to til hver* (Sandvei).

Om SAOB:s antagande är riktigt, bör *vars itt* ha uppkommit på ett område, där räkneordet *ett* uttalas som *itt*. Ett sådant finner man i vissa häradar i Skåne, nämligen enl. Lech 76 Rönnebergs, Bara och Oxie, enl. Ingers (muntl.) äv. Harjagers, v. och mell. Torna, Skytts och v. Vemmenhögs. Inom dessa områden eller i deras grannskap ligger viktiga städer: Lund, Malmö, Hälsingborg. I s. Halland saknas överallt uttalet *itt* (Wigforss 86). Om olika former av *en* se även Swenning Samnord. *æi* 90 f.¹ För denna uppfattning talar, att räkneorden *vars en, vars ett, vars två* etc. i det bildade talspråket av mina uppgifter att döma har en sydlig utbredning, vars centrum mycket väl kan ha varit de nyss nämnda häraderna i Skåne. Å andra sidan måste man även räkna med möjligheten, att *vars en* och *vars ett* kan ha uppstått på områden, inom vilka *en* uttalas som *enn* och samtidigt (*sin.*) *sitt* uttalas som (*senn.*) *sett*. Det är fallet i Sm (Ö. Härad) och flerstädes. A. Engströms bruk av *vars en* bör sannolikt förstås på detta senare sätt och har säkert icke något sammanhang med de sydsvenska formerna. Detsamma gäller väl om exemplet från Diding.

han är gången, kommen

Bruket att bilda tempus perfektum med *vara* och perf. particip i st. f. *ha* med supinum förekommer vid *han är gången* i Sk Mhl

¹ Uttalet *itt* har tidigare varit vida spritt. Skrivformen *it, itt* är genomgående i N. T. 1526 och Bib. 1541 och synes enl. Terner 7 f. vara vanligaste formen i 1500-talets litteratur. Den försvinner mot 1600-t. slut.

1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim
 Äng *Bl* Kh 1 Kkr 1-3 4h 5-6 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 1-2 Hm 1-4
 La Var 1-2 *Gbg* 1-5 *Bhl* Ström Udd 1-2 *Sm* Väx 1-4 Ek 2 Hus 1
 Jön 1 Näss 1-2 Tran Värn 1-3 Kalml 1 2h Osk Vim Vvik *Vg*
 Vän 2 Marie 2 Ska 1-2 Sköv h Va *Ög* Ögl Lin Norr 1 (ej van-
 ligt) 2 Skän Vad *Nk* Öre 1 *Sdm* Nyk; vid *han är kommen* i *Sk*
 (samma orter som nyss) *Bl* (samma orter), *Hl* (samma orter), *Gbg*
 1-5 *Bhl* Ström Udd 1 2h *Sm* Kronl Väx 1-4 Ek 2 Hus 1 Jön 1
 Näss 1-2 Tran Värn 1-3 Kalml 1 2h Kalm 1h Osk Vim Vvik *Vg*
 Vän 2 Marie 2 Ska 1-2 Sköv Va *Ög* (samma orter) *Vrm* Krh (kan
 förekomma) *Nk* Öre 1 *Sdm* Nyk.

Jfr H. Schartau Bref, 3 uppl. 1868, s. 14 (år 1799): »Jag *var*
 ock då, liksom Mamsell, *kommen* på ett främmande ställe, att
 undervisa andras barn»; Böök H. C. Andersen 334 (1938): »Men
 ett omsving *var* dock *skett* i mig»; Böök Sommarleken 294 (1927):
 »och nu *är jag kommen* för att fråga dig, om du ser . . .»; ibid.
 164: »och berättade att tapetserare Elofsson *var rymd* med butiks-
 förestånderskan». — I dial. är samma konstruktion känd åtminstone
 från Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (Halmstads hd), Bhl (södra
 delen, Janzén), Sm (hela ö. Sm, men särskilt i södra delen av ö.
 Sm, Areskog 275; texter från Tveta hd, Jönköp. län, i SvLm B
 2: 8), Öl (Areskog 276), Ög (Söderköpingstrakten, Franzén; Kisa;
 från Kinda hd uppger Areskog 276: *är åken*), Vg (Ås hd, Nysv.
 stud. 11: 65; Fristad, Vedens hd; Ottravad, Vartofta hd och fler-
 städes, ULMA; *di va komma på väjen*, Skånings hd, SvLm 1920,
 h. 2: 15). Finl.: *han är rest till Åbo*, Bergroth § 165 (1 uppl.). Kon-
 struktionen saknas på Gtl (Gustavson), i Dls (Laxarby), Vrm (Ran-
 säter), Nk (Örebro hd). — I da. *han er gaaet, han er kommen*
 (Hartmann), no. oftast *har*, men äv. *er* (Sandvei), ty. *er ist ge-*
gangen, gekommen.

Mindre utbredning har konstruktionen *han är gången ut* 'han
 har gått ut', 'han är utgången'. Den erkännes för *Sk* Mhl 1-2
 Hbg 1-2 Lkr Ld 1 3-5 Mö 1-3 Ska Yst 2 Krl 1¹ 2-5 Sim Äng
Bl Kkr 2 4h 5-6 *Hl* Falk 1-2 Hm 1 4 La Var 1-2 *Gbg* 1 2h 5
Bhl Udd 2h *Sm* Väx 1-2 4v Hus 1 Jön 1 Näss 2 Tran Värn 1 2h
 Kalm 1 *Vg* Marie 2 Ska 2 Sköv h Va *Ög* Skän.

¹ Ogärna. Blott så, om adverbial bestämning följer.

Denna senare konstruktion är i dial. känd åtminstone i Sk (*han e gån ud*, Bara hd), Bhl (*ä gådd ut*, södra Bhl, Janzén), Sm (Ö. Härad; S. Tjust, vanligen dock *han har gått ut*). Den saknas i Bl (Förkärsla: *utgåen*). — I da. *han er gaaet ud* (Hartmann).

han fattades 76 röster

Konstruktionen *han fattades 76 röster vid valet*, exemplet valt efter en rubrik i Lunds Dagblad ²/₁₂ 1933: »Pär Lagerkvist fattades 76 röster», näml. vid valet till Frödingsstipendiat, erkändes för Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–2 3h Yst 1–2 Krl 1–2 3v 4–5 Krd Sim Äng Bl Sölv Hl La Var 1. För Bl Kkr 6 uppges i st. *han felade 76 röster*. Den personliga konstruktionen synes sålunda väsentligen tillhöra endast Sk.

SAOB, F 391, påpekar, att den förekommer numera blott någon gång starkt vardagligt, i sht i bygdemålsfärgat språk. De anförda exemplen är: Huem som något hade delade krutt med them andre som fattades. Brahe Kr. 47 (c. 1585). Han .. fattades huarcken öl eller tuback. Ekenäs Domb. 1: 166 (1652). Att hon icke sjelf kommer att fattas det nödvändiga. Schartau UndBarn 10 (c. 1820). I Elmhult .. bodde en gång en bonde, som aldrig fattades pänningar. E. Wigström (c. 1900) i Landsm. VIII. 3: 251. Jfr »Försvarslånet *fattas* nu bara 3 miljoner i de 500», rubrik i Lunds Dagblad ³¹/₇ 1940. Även A. Lindqvist, Grammatiskt o. psykologiskt subjekt i svenskan 144 (1912) påpekar, att konstruktionen *jag fattas pengar* är gängse i skånskt talspråk. Också i finländskan synes konstruktionen kunna förekomma att döma av några ex. hos Bergroth § 153 och 252: »Han försökte övertyga sig om, att *Maria inte fattades någonting* annat än att hon var trött», »Vad har gossen *fattats?*» Sk. dial. *ja fattas* (Bara hd; äv. *ja felar 50 öre; klockan felar ett kvart i elva*). För fsv. saknar Sdw. exempel på personlig konstruktion. I da. riksspråket är ordet nu väsentligen utträngt av *mangle*: *han manglade 76 Stemer*. Det kan dock enligt ODS ännu förekomma, åtminstone i poesi, och har då två betydelse, en intr. (ikke være til stede etc.) och en tr. (ikke have, mangle). Den senare användningen, som överensstämmer med den skånska, är belagd hos flera författare under 1800-talet, t. ex. Grundtvig: »Vi fattes (ikke) den høie Viisdom», Goldschmidt: »Nej, jeg fattes saamænd Ingenting». Jfr äv. da. dial.: *wi fattes smör* (Feilberg). Om den tr. betydelsen, som tydligen uppstått genom att objektet uppfattats som subjekt, jfr Falk-Torp Syntax 1 och Mikkelsen Ordf. 86 (*Han manglade*

mod av äldre *Ham manglede mod* och *Jeg fejler ingenting* av ett äldre *Mig fejler ingenting*).

det beror sig på

Det elliptiska uttrycket *det beror sig på* (= det beror på, fr. *cela dépend*) förekommer i *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1 *Lkr Ld* 1–5 *Mö* 2 *3h Ska Yst* 1–2 *Krl* 1–3 5 *Krd Sim Bl Kkr* 1 4–6 *Ronn* 1 2h *Sölv Hl Falk* 2 *Hm* 1–2 4 *La Var* 1–2 *Gbg* 1 *Sm Kronl Väx* 1–3 *Jönl Näss* 1–2 *Kalml* 1–2 *Kalm* 3 *Osk Vvik Gtl Got Vis* 2 *Vg Ulr Vän* 1 *Marie* 2 *Sköv h Va Ög Mjöl Norr* 2 *Skän Vrm Kd* 1–2 *Nk Öre* 2h.

SAOB, B 1340, påpekar, att av det »hvard.» *det beror på*, det kommer an på omständigheterna, i södra Sv. även förekommer varianten *det beror sig på*. — Uttrycket saknas enligt Hartmann i da. riksspråk (ODS saknar också belägg), likaså i norskt enligt Sandvei (no. *det beror på*). Det har däremot sin motsvarighet i sv. dial.: *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärla), *Hl* (Halmstads hd), *Bhl* (Janzén), *Vg* (Skaratrakten), *Sm* (S. Tjust, jämte *det beror på*), *Ög* (Kisa). På *Gtl* torde utanför Visbymålet uttrycket *de birou si på de icke* förekomma (Gustavson). — SAOB, B 1338, har även ett exempel på reflexiv form i icke-elliptisk sats: »*Härpå beroor sigh* een stoor deel af min timmeliga wälferd», Växjö domk. akt. 1688, nr 2028. Det är från ett sådant bruk ellipsen *det beror sig på* utgår, och det är säkert ingen tillfällighet, att det enda exempel SAOB anför, härrör från Växjö. Om det pleonastiska *sig* har tillkommit i Sverige eller övertagits från tyskan, varifrån verbet *bero* inlånats, kan på grund av bristande material icke avgöras. Grimms DWb saknar emellertid ex. på reflexiv konstruktion.

jag skall bjuda på dig

Konstruktionen *jag skall bjuda på dig* (= jag skall bjuda dig [på kaffe]) erkändes för *Sk Mhl* 2 *Lkr Ld* 2–4 *Ska Yst* 2 *Krl* (2 [knappt]) 3h.

SAOB, B 2902, förklarar, att uttrycket *bjuda (ngt) på ngn*, bestå i. spendera (ngt) på ngn, traktera ngn (med ngt), förekommer »nästan bl. i sydligaste Sv., hvard.» och upptar som redaktionsexempel: »Han bjöd en kopp kaffe på oss». Från Lunds Dagbl. 1909 (efter handl. fr. 1748) anföres exemplet: »Vi komma

ej att *bjuda på er*». Ordboken påpekar, att samma syntax förekom i ä. da.: »thi *bød* ieg guld oc penninge *paa dem*». Mina sagesmän känner inte konstruktionen från den moderna danskan; däremot påpekar Holst, att man i samma betydelse kan säga: »jeg skal gi' (= give) *paa dig*». — I skå. dial. (Bara hd): *ja ska bjuda po di*.

gå inom

I betydelsen 'titta in (hos ngn)' förekommer detta uttryck i *Sk Mhl* 1 *Hbg* 1 *Lkr* (äv. *titta inom*) *Ld* 1–4 *Mö* 1 *Yst* 2 *Krl* 1 (*komma inom*) 2–5 *Krd* *Sim* *Bl* *Kkr* 1 5 *Ronn* 1–2 *Sölv* *Hl* *Hm* 1h 3v 4 *Gbg* 3 *Bhl* *Ström* (äv. *komma inom*) *Udd* 1 *Sm* *Väx* 1h 4 *Ek* 2 *Osk* *Vvik* h *Vg* *Troll* v *Nk* *Öre* 2. Från *Gtl* *Vis* 2 uppges i st. *gå införibi*.

Jfr K. G. Ossian-Nilsson *Slätten* 77 (1909): »Läns dristade utan vidare be honom *stiga inom* ett slag, inom dörren till salongen ... Han samtyckte att *stiga* ett slag *inom*.» SAOB behandlar *gå*, *stiga*, *vara inom* I 712 f. och anför exempel från Wexell, Wieselgren, Hedenstierna, Selma Lagerlöf (Kejsaren av Port.) och E. Wägner, alltså sydliga författare alla utom Lagerlöf, som dock i denna punkt liksom i fallet *topp* (se d. o.) kan ha påverkats av skånskan. Dial.: *Sk* (*gå ingom*, Höganästrakten, Jarring), *Bl* (Förkärle), *Hl* (*gack ingóm te mor*, Halmstads hd). Okänt i *Sm* (Ö. Häräd). — No. se *innom*, *stikke innom* (Sandvei), da. *gaa indom* (»især dial.») gå in på ett kortare besök, t. ex. *Jeg gaar indom i Præstegaarden*, Bang SE. 327 (ODS).

göra av ngn

Uttryckssättet *du skall inte göra så mycket av mig* (av betonat) vars betydelse är 'du skall inte göra så stor affär av mig', redovisas för *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1 *Lkr* *Ld* 1 3–4 *Mö* (1)¹ 2–3 *Ska* *Yst* 2 *Krl* 3 5 *Bhl* *Ström*.

SAOB, G 1702, känner även uttrycket *göra mycket av ngn*, som betyder (numera i sht vard.) göra »affär» l. »väsen» (av ngn l. ngt resp. sig själv). — I skå. dial. *du ska ente járra så mied åu mi* (Bara hd). Uttrycket är okänt i *Hl* (Halmstads hd). — Da. *du skal ikke gøre saa meget ud af mig* ell. *du skal ikke gøre saa megen Stads af mig* (Hartmann). ODS upptar även *gøre af*

¹ Inte om person. Däremot: *han gjorde mycket av det*.

nogen, som numera särsk. i dial. har betyd. 'visa uppmärksamhet, ta stor el. liten hänsyn till, bry sig om, hålla av', t. ex. *Naar Nogen gør lidt af hende, bliver hun straks saa affektet* (Pontopidan), *Hun gjør kun lidt af dig og dine Lige* (Baggesen).

göra på sig

Uttryckssättet *det gör mycket på sig*, 'det betyder en hel del', 'det blir stor skillnad', tillhör *Sk Mhl 1–2 Hbg 1h Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1 h 2 3h 5 Sim Hl Hm 1 4*.

Om uttrycket *göra på sig* (acc. 1040) säger SAOB, G 1734, att det förekommer i sydligaste Sv., starkt bygdemålsfärgat, och betyder: göra skillnad; vara av betydelse. Ex. anföres bl. a. från Linné (1732), Ahnfelt och Herrlin. — I skå. dial. *de jårr mied po si*, Bara hd. Okänt i Bl (Förkärla), Hl (Halmstads hd). — Jfr da. *gøre paa*, enl. ODS nu att betrakta som dial.: bidrage til noget; lægge til; forøge. Ex. från Vid. Selsk. Ordb. *Det gjør altid noget paa i Vegten, naar slige Varer ligge paa fugtige Steder*. I fynsk dial. (enl. ODS) *det gør stærkt paa* (= det er af vigtighed, det forandrer sagen). — Jfr äv. finl. (Borgå) *det gör mycket åt sig* 'det betyder mycket' (Å. Granlund).

Samma förbindelse *göra på sig* förekommer med personlig konstruktion i uttrycket *hon har gjort på sig ganska bra* (= hon har ökat ganska bra i vikt), vilket tillhör (*Bl Kkr 2h*)¹ *Hl Hm 3 Sm Väx 1 4 Hus 1h Jön 2 Näss 1–2 Tran Kalml 1*.

I stället för detta uttryck har följande redovisats från följande orter: *lagt på sig Sm Jön 1, lagt på väldigt Bl Kkr 6, gått på sig Sm Kalml 2 Osk, kryttat på sig Sk Mhl 1, tagit sig el. tatt sig Sk Mhl 2 Hbg 2 Mö 1 Krl 5 Bl Sölv, lagt ut Vg Ska 1, tyngt sig mycket Vg Lid*.

Dialektbelägg: Bl (*gjort på sig rätt bra*, Förkärla), Sm (Ö. Härad). Okänt i Hl (Halmstads hd) och Sk (Bara hd), Sm (S. Tjust: *tatt sa bra*). No. *lagt på seg* (Sandvei), da. *taget paa* (Holst).

göra vid

Uttrycket *jag skall göra vid det genast* med betydelsen 'jag skall ta itu med det genast' förekommer i *Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2*

¹ Jag har hört uttr. om växande rotfrukter, men aldrig om människor.

Lkr Ld 1—4 Mö 1—3 Ska Yst 1—2 Krl 1—5 Krd Sim Äng Bl Kkr
 1 2¹ 5 Ronn 1—2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1—4 La Var 1—2 Gbg 1
 2h² 3 4v 5 Bhl Ström Sm Kronl Väx 1 3—4 Jönl Ek 1 Jön 2
 Näss 1 (sällan) 2 Vetl Värn 1 2h 3h Osk Vg Troll Marie 2 Ska
 2 Sköv h Va Ög Norr 2.

Från Gtl Vis 1 uppges i st. *ta i håll med* och från Ög Lin *ta
 ihop med* el. *ta itu med*.

Enligt SAOB, G 1737, förekommer *göra vid* (acc. 104) i sht
 vard. och kan i södra Sv. övergå i bet.: taga itu med (ngt) l.
 arbeta på (ngt) o. d. — Jag känner uttrycket från följande
 dialekter: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (Halmstads hd), Bhl
 (*jag har inte fått'et vidgjort*, Janzén; jfr *järe ve* 'behandla',
 Nilén), Dls (jfr *dä intns å järe ve*, Laxarby), Vrm (jfr *ja ska
 gör ve-t åt dig*, Ransäter), Ög (jfr *så skulle en inget göre vi-na*
 (om en kolmila), Vist, ULMA). I Vg är konstruktionen okänd
 enligt Götling; Hof känner den inte heller, däremot har han *Giöra
 åt*, rust. *giära åt*, Sv. läka, bota, laga, giöra till sakenn; *göra åt*
 i betydelsen 'bota' även i Sdm (Björkvik, Jönåkers hd, ULMA).
 Konstr. okänd i Nk (Örebro hd). — Fsv. *vidhergöra* göra vid,
 företaga; använda, bruka. *en systir ... hafðhe vm langan tima
 döf varit a andro sino öra. ok hafðhe ther vidhürgiort mykyn
 läkedom*, KL 349 (Sdw.). Da. *gøre noget ved det el. tage sig af
 det* (Holst). Enligt ODS betyder *gøre* (noget) ved nogen ell. *noget*
 foretage sig noget med. *nu har (De) havt (bogen til indbinding)
 i en heel Maaned, uden at gjøre Noget ved den*, Heiberg Poet.
 VI: 167.

slå på ngu

En mening som *han slog på dig*, vars betydelse är 'han slog
 dig', 'han riktade slag mot dig', tillhör Sk Mhl 1—2 Hbg 1 Ld
 1d 2—5 Mö 2 3h Ska Yst 1—2 Krl 5 Krd Äng.

Jfr Lunds Dagbl. ²⁰/₁₀₀ 1941, s. 3: »Häradsrätten ansåg det styrkt
 att ... två av dem *slagit på* polismannen.» — Dial.: Sk (*han slo
 po di*, Bara hd), Hl (Halmstads hd). — Jfr fsv. *rädhelika mondo
 the a han sla*, Al 8932, *the vilde slagit pa henrick ther in i kirkien*,
 FM 555 (1512).

¹ Bet.: göra färdigt, ställa i ordning, återställa i fullgott skick. Göra
 vid användes mycket ofta, särskilt av lant- och skärgårdsbefolkningen i
 bet. kurera, bota, läkarbehandla.

² Användes blott (åtm. huvudsakligen) i mera vulgärt, folkligt språk.

tåla sig

du får tåla dig (= du får ge dig till tåls) tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Kkr 1–6 Ronn 1–2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 1–2 3h 4 La Var 2 *Gbg* 3–5 *Bhl* Ström Udd 1–2 *Sm* Kronl Väx 1–4 Jönl Ek 2 Jön 1 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 1–3 Kalm 1–3 Osk Vvik v *Gtl* Vis 2 *Vg* Bor 1 Vän 2v Va *Ög* Norr 1v.

Jfr B. Sjöberg Kvartetten som sprängdes 109 (1924): »Du kan väl *tåla dej* lite, tyckte Karl Ludvig»; kan vara minne från Vänersborgstiden, eller han har tillägnat sig uttryckssättet i Hälsingborg. — Dial.: *Sk* (*du får tålla di*, Bara hd), *Bl* (K. Nilsson Folklivsbilder s. 18), *Hl* (*Tåla dig nu bara ett äjene!* Bondeson Markn. 31 (1881); mell. *Hl*, Nilsson), *Bhl* (Janzén), *Sm* (Linder; Ö. Härad; S. Tjust), *Vg* (Styrsö, Askims hd; Istorp, Marks hd, ULMA), *Ög* (Kisa), *Nk* (*så ja kan fälle tåla mej än ett år*, Djurklou Sagor 155; däremot okänt i Örebro hd). Konstruktionen saknas i *Ög* (Söderköpingstrakten, Franzén). Gustavson känner den ej heller från *Gtl*, utom »möjl. i Visby». Dls har i st. *du får tröka* (Laxarby).

i dag morse

Tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 3 Yst 2 Krl 2–4 Sim *Bl* Kkr 1 3–4 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 1–2 La Var 1–2 *Gbg* 2 4v *Bhl* Ström Udd 2h *Sm* Kronl Väx 1–2 Jönl Ek 2 Hus 1 Jön 2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 1 3 Kalm 1¹ *Vg* Troll Marie 2 Va *Ög* Skän *Mp* Svall 1.

Dial.: *Sk* (*i da mårres*, Bara hd), *Bl* (Förkärla, Medelstads hd, LLMA), *Hl* (*i da mårres*, Halmstads hd), *Vg* (Leander; Kinnarumma o. Tvärred, Kinds hd; Göteve, Vilske hd, ULMA), *Ög* (*i da mårse(n)*, Vist, Hanekinds hd, ULMA; saknas däremot i Söderköpingstrakten, Franzén; i Kisa: *i da bittin*). Saknas i *Sm* (Ö. Härad; S. Tjust: *i mårse*), *Gtl* (*i mårres*, Klintberg Lau 31), *Bhl* (*i mårres*, *i da tili* m. fl. uttryck utan *dag*, Janzén), *Nk* (*i morse*, Asker, Kumla, ULMA), *Sdm* (*i morse*, Tystberga, ULMA). Enl. Bergroth § 418 kan *i dag morgse* höras även i Finland; äv. i Borgå (Å. Granlund). — Da. *i Morges*, fsv. *i morghons*, Bo 217, KL 112.

¹ Dock vanligen *i da på morron*. Detta är också uttrycket i Kalml 2 och Osk enl. meddelarna från dessa orter.

i förrgårs

Uttrycket förekommer i *Sk Mhl* 1–2 *Lkr Ld* 1 3–4 *Yst* 2 *Krl* 1¹ 2–3 *Krd Sim Äng Bl Kh* 2 *Kkr* 1–2 *Sölv Hl Falk* 2 *Hm* 4 *Gbg* 1 3 *Sm Väx* 1–2 *Jönl Näss* 1 *Tran Osk Vvik Vg Va Ög Skän* h.

SAOB, F 3082: »*i förrgår* l. (vard., i sht i södra Sv.) *i förrgårs*». Jfr *i förrgårs*, *Arbetet* ²⁴/₁₂ 1935, s. 8, sp. 5. — I dial. känner jag formen från *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärla), *Hl* (Kalén; Halmstads hd; jfr *Dalins Argus* 2: 84 *i förgårs*, *Hesselman Argus OXL*), *Öl* (*Lindroth* 453), *Vg* (*Skaratrakten*; *Fredsberg*, *Vadsbo* hd; *Eggvena*, *Kullings hd*, *ULMA*), *Nk* (*Hammar*; men *i förrägår* i *Gällersta*, *Mosjö*, *ULMA*). Däremot heter det *i förrgår* i *Bhl* (*Lindberg*), *Dls* (*Laxarby*), *Vrm* (*Ransäter*), *Sm* (*Ö. Härad*; *S. Tjust*), *Gtl* (*Gtl. ordb.*; *Klintberg Lau* 33). — Da. *i forgaars* (ä. nyda. (*i forgaar*), som är bildat i analogi med *i aftes*, *i middags*, *i morges* (ODS). No. *i forgårs* (*Sandvei*). Fsv. *i forgar*, *BSH* 4: 275 (1501), *i förra gar*, *Bo* 222. SAOB, A 664, anser formen *i förrgårs*, *förgårse* bero på inverkan från (*i aftens*, *morgons*, resp. *af(t)se*, *mor(g)se*).

I följande fall har på analogisk väg² prep. *i* skjutits in framför ett adv. och växt samman med detta.

ta i fatt med

Tillhör *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1 *Ld* 2–5 *Mö* 3h *Krl* 1h 3 5 *Sim Bl* *Ronn* 2 *Sölv Gbg* 3 *Sm Väx* 1h *Hus* 1h *Jön* 1h 2 *Kalm* 1 *Vg Troll* v.

Följande sagesmän har icke erkänt *ta i fatt med* men i st. såsom brukliga uttryck uppgivit *ta i lag med* *Sk Mö* 2, *ta i gång med* el. *ta ihop med* *Bl Kkr* 2, *ta i håll med* *Gtl Vis* 1–2.

SAOB, F 381, betecknar *taga i fatt* (l. hopskrivet *ifatt*) med *ngt* 'taga i tu med ngt' såsom föga br. Ex. från *Kleen YDoodle* (1902). *Karin Johansson* (s. 4, not 1) betraktar *ta i fatt med* som »särskänst». — Da. *tage fat paa* (*Hartmann*), no. *ta fatt på* (*Sandvei*), fsv. *taka fat* taga fatt.

de har stött i samman

Tillhör *Sk Mhl* 1–2 *Ld* 1–2 *Mö* 3h *Krl* 3 *Sim Bl Kkr* 6 *Sölv Hl Falk* 2 *Hm* 3v *Sm Jön* 1 *Vg Sköv* h.

¹ Snarast med kort *r*.

² I analogi med *taga itu med*, *de har stött ihop*, *det gick itu*, *i stycker* (dial.), *i bitar*, *i kras* o. d.

I skå. dial. *di har stytt isammen* (Bara hd). — I da. kan enligt ODS *isammen* förekomma, ehuru sällan (»sj.»). Ex. från Pontoppidan Ung Elskov 1906, 19: *man slog ham og hans Datter isammen med Folk af Rakkerslægt. Fsv. saman.*

det gick i sönder

Tillhör *Sk* Mhl 2 Hbg 1 Lkr Ld 1–2 5 Mö 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1h 2–3 5 Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1 2 (icke så vanligt) 4 6 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 1–2 Hm 2 3v 4 La Var 1–2 *Gbg* 1 2 (i vulgärt språk) 3 4v 5 *Bhl* Ström Udd 1–2 *Sm* Kronl Väx 1–2 4 Jön 1–2 Näss 2 Tran Kalml 2 Kalm 1 *Gtl* Got (kan möjligen förekomma) *Vg* Troll Marie 2 Ska 1h Sköv h *Dls* Åm 2 *Vrm* Värml Kd 1–2 Krh *Sth* 1v.

I sydså. dial. är det genuina uttrycket *itu*, däremot förekommer *isönder* i nordskå. mål (Ingers), likaså i *Hl* (*gå i sonner*, Halmstads hd). Efter en Runöbo, som intervjuades i radio ²⁷/₁₀, 1938 har jag antecknat *brytas isönder*. Sdm (*gick i sönder*, Björnlunda men *gick sönder*, Blacksta-Mellösa m. fl., ULMA). Prep. saknas i *Bhl* (i söder: *dä jeck sonner*, i norr: *han ä sunn, bolet ä sunt*, Janzén), *Dls* (Laxarby), *Sm* (Ö. Härad; S. Tjust), *Gtl* (Gustavson), *Nk* (*hugga sanner*, Djurklou Sagor 168). — Da. *sønder* och *i sønder* (Hartmann), no. *sund* (Sandvei), fsv. *sunder*, *synder*, *sön-dir* etc., *ganga sunder*.

Av annat ursprung är *i* i uttrycket *iheller. inte jag iheller* 'inte jag heller' uppgavs från *Sk*¹ Mhl 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 3h Krl 1d 2h 3v Äng *Hl* Falk 2 Hm 3v.

Formen har sin motsvarighet i skå. dial. *ente ja ihellår* (Bara hd). Däremot är den okänd i *Bl* (Förkärla), *Hl* (Halmstads hd). Sannolikt har vi att göra med dubbel negation, *iheller* går då tillbaka på fsv. *eigh hælder*. På sådant ursprung pekar skå. dial. *männ dänn fettj ihäller nåd*, uppteckn. från Frosta hd i Teckningar o. toner 19 (1889). Äv. i ä. da. (Holberg): *saa drak jeg ei heller icke* (ODS).

Varianten *inte jag hellre* 'inte jag heller' uppgavs från *Sk* Ld 1h Mö 3h Krl 2h *Bl* Kkr 3h Sölv *Hl* Var 2v *Sm* Kronl Väx 2

¹ Äv. antecknat efter Ernst Norlind i föredrag i Lund ²/₁ 1940: »det är inte så litet iheller.»

Jön 1¹ Kalm 3 *Gtl* Got Vis 2². För Hl kan tilläggas ett exempel från ett budgetföredrag av statsrådet Wigforss (radio ²/_s 1940): »Vi får inte in varor västerifrån *hellre*».

Formen förekommer även i Dalins Argus 1: 36: *Neij, intet jag hellre*, Hesselman Argus CXXV. Bakgrunden till denna hyper- svecism hos Dalin är, såsom Hesselman framhåller, förhållandena i dial., där tvåstaviga komparativer, såväl de adverbiala som de adjektiviska, antagit former, som är lika de gamla adverbformer. I Bondesons sagor förekommer t. ex. *sämmer* sämre adj. och adv., *tynger* a., i Holsljunga *häller* heller, hellre. Se för flera ex. från olika förf. även Åkerblom Runii sv. rim s. 121. Jfr not 2. Om *hällor* 'hellre' i skå. dial. se Lech 76. Om da. *hellere* som var. till *heller* se ODS.

han är handelsresande ju

Denna ordföljd med *ju* sist i satsen kan förekomma i *Sk* Mhl 1-2 Lkr h Ld 1-2 5 Yst 2 Krl 3 (sällan) *Sim* *Bl* Kkr 2³ 4-5 Ronn 2 *Hl* Falk 2 Hm 3v 4 La *Gbg* 2 (sällan) *Bhl* Ström *Sm* Väx 1h 2 *Gtl* Got⁴ Vis 1-2⁴.

Betr. Finland (Nyland), meddelar mig fil. stud. Åke Granlund, Borgå, att en dylik placering av *ju*, t. ex. *han är skeppare ju*, icke är främmande för hans språk, även om typen *han är ju skeppare* är den vanligare. — Dial.: Sk (*de e itt svineri jo*, Skytts hd. Ingers), Hl (*han e bonne ju*, Halmstads hd, Nilsson), Gtl (*han ä bound(e) jou* l. *han ä jou bounde* l. *han ä jou bound(e) jou*, Gustavson). Däremot kan denna placering av *ju* icke förekomma i Sm (Ö. Härad; S. Tjust).

*

*

*

Här förtecknas ytterligare en del uttryck av syntaktiskt intresse, alla hörda i Lund eller Malmö men av mig icke kända från Stockholm eller Sundsvall. Endast undantagsvis lämnas uppgifter

¹ Hör man ibland.

² Höres ofta. Genuint säges *hällar* för både *heller* och *hellre*.

³ En placering av »ju» så här i slutet av meningen verkar helt tillfälligt, på intet vis karakteristisk.

⁴ Formen är *jo*, icke *ju*.

om deras förekomst utanför Skåne. Förekomst i skå. dial. och i da. anmärkes, där det varit mig möjligt att konstatera det.

det är så sällan, att jag dricker kaffe 'det är så sällan, som jag dricker kaffe'. Förbindelsen ingick i frågelistan och har i allmänhet avvisats. Emellertid har följande sagesmän redovisat den: *Sk* Mhl 1h Ld 1 5 Mö 1 Yst 2h Krl 1 (sagesmannen erkänner icke just denna förbindelse men meddelar, att i hans dialekt, Villands hd, dylika konstruktioner finns, t. ex. *det är inte så titt, att ...* 'inte så ofta, som ...') Sim h (mest dock utan *att*) *Hl* Falk 2 Hm 4 La *Sm* Kronl Vvik *Bhl* Udd 2 (mindre vanligt) *Vrm* Kd 1 Krh (på särskild förfrågan bekräftat i brev, att *att* kan förekomma jämte *som*). Härtill kan läggas, att jag upptecknat hela frasen efter en infödd Trelleborgsbo, vilken uppteckning ligger till grund för frågelistans formulering. I en radiointervju den 27 okt. 1938 yttrade en Runö-bo: »Det är så sällan, *att* man går ...». Jfr även O. Hansson Slättbyhist. 64 (1880-t.; 1927): »det är endast ytterst sällan, *att* han kommer rusig hem». SAOB, A 2621, preciserar fallet på följande sätt: »efter föreg. adverbial bestämning hvilken logiskt tillhör *att*-satsens verb, men för eftertrycks skull blifvit inryckt i en opersonlig sats o. ställd framför *att*-satsen ss. dess korrelat: *som*». Bruket av *att* i detta fall är enligt ordboken numera mindre vanligt och »i sht hvard.». Samma konstruktion i fsv., da., ty., eng. och fra.

han fick gjort några bilder 'han fick några bilder gjorda'. Andra exempel: *han fick avhjälpt felet, han fick slatt honom* 'han kom i tillfälle att klå upp honom'. Beträffande det sist anförda exemplet jfr Hellquist s. v. *klå*, som om uttr. *få klått* skriver: »egentl. part. perf. av *klå*, beroende därpå att *få* i de nord. fornspr. förbands med denna form av verbet; sydsv. dial. *få slaget någon*». I Bara hd: »Jag *fick lajd* papptag», »vi *fick satt* nya gövla (nya gavlar). SAOB, F 1937 o. 1948, anger betydelsen av *få* i detta fall (bet. 11) sålunda: »(lyckas l. hinna) åstadkomma *att* (ngt) blir behandlat l. förändrat på ngt sätt som angives gm en till obj. fogad bestämning». I anm. tillägges: »När den tillagda bestämningen är ett p.pf., står den i allm. efter objektet, såvida detta

icke utgöres av en hel sats, t. ex. *Han fick sina ärenden uträttade. Han fick uträttat vad han skulle göra.* Vard. i vissa trakter förekommer äv. att participet också i andra fall sättes före objektet (i sht om detta består av ett långt uttr.), men då alltid i n. sg., oberoende av objektets genus o. numerus. *Han fick uträttat sina ärenden. När jag får slutat den här boken.»* Äv. i da.: *jeg fik gravet min Have i Gaar* (Bruzelius).

här är varmt inne 'härinne är det varmt', 'det är varmt härinne'. Dylig cirkumposition av adverbet är karakteristisk; jfr *var går du hän?* 'vart går du?' (nordty. *wo gehst du hin?*). Äv. i skå. dial. (Bara hd): *där e rälit oppe* 'däruppe är det kusligt (det spökar nämligen)'.

innan adv., prep. och konj. SAOB, I 660, säger att »i vissa trakter, vard.» användes *innan* adv. i fråga om tid i betydelsen 'förut', 'tidigare', 'dessförinnan', t. ex. *fyra år innan, strax innan, kvällen innan*; äv. *här satt jag innan* 'här satt jag förut, först'. Jfr G. Hellström *Sex veckor i Arkad*. 121 (1925): »Han hade saker att uträtta *innan* och måste resa in tidigare»; ib. 139: »Jag hade ju sett er *innan*». Detta bruk av *innan* adv. — särskilt i de tre sista exemplen — är mig obekant från Stockholm och Sundsvall. Da. *Aftenen inden* (men äv. *før*) (Hartmann), no. *kvellen før* (Sandvei). — Beträffande *innan* prep. säger SAOB, I 661, att den i fråga om tid förekommer »(numera bl. ngt vard. . .)» i bet. 'före', t. ex. *innan avfärden*. Jfr A. Werin *Esaias Tegné* 67 (1934): »Visserligen är Kulturen, sannolikt också Elden, skriven *innan* det första hemlånet»; *Arbetet* ²⁸/₁₁ 1940 i rubrik: »Krigets malström kan gripa USA *innan* valet». I Lund är en förbindelse som *innan jul* 'före jul' den normala, vilket är påfallande för den med Stockholms och Sundsvalls språkbruk förtrogne. Jfr da. *inden Jul* men no. *før jul* (Sandvei). Även som prep. i lokal bemärkelse hör man i Lund *innan*, t. ex. stationen *innan* Höör, i annons: »Trastvägen 3 (*innan* Folkets Park)». — Om *innan* konj. med bet. 'tidigare än', 'förrän' etc. säger SAOB, I 661, att den även »(numera bl. starkt bygdemålsfärgat)» kan vara åtföljd av *som* l. *att*. Jfr SDS ²⁰/₁ 1936: »Ty förbundet hade redan en trekvartstimme *innan*

att idrottsjournalisterna rättvisligen vunno med 7—6 fått sin olycksbägare bräddad». Äv. i da. i ledigt el. vulgärt talspråk brukas konjunktionen *inden at*, t. ex. *jeg maa vide det inden at jeg rejser*, varom se Bjerre Nord. konjunktionsbildn. 1: 293 med litt.

klä höres i Ld och Mö i betydelsen 'vara klädd', 'ta sig bra ut', t. ex. *hon klär i den röda hatten*. I en folder från AB. E. Ohlssons i Malmö, tryckt 1938, heter det, sedan två olika kostymmodeller diskuterats, en enradig och en tvåradig: »Ni *klär* i båda två».

det är bara som han finner på 'det är bara något som han hittar på'. Jfr Skå. Aft.bl. 6 okt. 1936: »Matmodern trodde först, att *det var som han fann på*, men pojken höll fast vid vad han sagt». Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 20 (1940): »*De va bara som ja sa*, skyndade brodern att stryka över». I dessa exempel får väl *bara som* anses vara »sammandraget» av *bara något som* eller *bara sådant som (bara så som)*.

stanna till 'stanna (ett slag)'. Jfr Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 12 (1940): »Han hade en dag *stannat till* hos en bonde som hade en sugga att sälja». [O. Cappelin] Kivikja-snack 49 (1901): »forr ja ser han *stannar te ve trappen*».

svara (till) 'svara (på)', t. ex. *det kan jag inte svåra till*. Allm. i skå. dial. (Ingers).

i tide 'i tid'. Jfr Lunds Dagbl. 21 nov. 1940 (rubrik): »Köp skinka *i tide!*» Skå. dial. (Bara hd): *i tide* 'i god tid'. Jfr Lech 49 och Janzén Grolandastenen 26 (1941). Da. *i Tide*.

utan, i förbindelsen *inte utan* adv. 'bara, inte annat än', t. ex. *vi har inte utan desse* 'vi har bara de här'. Jfr A. Werin i inledn. t. C. J. L. Almquist, Saml. skr. 16: XXXIII: »Man kan *inte utan* beklaga dess öde». Allm. i skå. dial. (Ingers). Jfr da. *kun* av *ikkun* av *ikke uden*.

utanom 'utanför'. *Där är en brevlåda utanom*. Uttrycket upptogs i frågelistan och redovisades för Sk Mhl 1—2 Hbg 2 Lkr Ld 1—5 Mö 2 Ska Krl 3v Bl Kkr 5 Hl Hm 3v Bhl Udd 2h (»kan nog förekomma»). I skå. dial. (Bara hd) förekommer på motsvarande sätt *udanom* el. *udan om*, prep. och adv. Om motsvarande kon-

struktion i fsv. se Sdw: *arla om morghonen fingho the see utan om stadhen otalighen almogha*, MB 2: 233.

veta reda (på) 'ha reda (på), känna (till)'. Även i skå. dial. (Bara hd). Jfr Ola Hansson Slättbyhist. 78 (1880-t.; 1927): »*Vet han reda på detta?*» Kontamination av *veta* och *ha reda på*(?)

ORDVAL

begynna

I frågelistan lydde spørsmålet: »Är *begynna* endast ett skriftspråksord eller kan det också användas i talspråket?» De som svarat, att ordet också kan begagnas i talspråket, är *Sk Mhl* 2d *Ld* 1 3–4 *Mö* 1¹ 2 *Ska* 2 *Yst* 1 *Krl* 1–3 *Krd* *Sim* *Äng Bl* *Kh* 2 *Kkr* 2 *4h* 5 *Ronn* 1 *Hl Hm* 1 3 *Gbg* 2 4 *Sm* *Väx* 1 2h 3d *Kalm* 1–2 3h *Gtl* 5 *Vg* *Ska* 1h 6.

Härmed kan jämföras SAOB, B 778: »I det bildade talspr. användes *begynna* numera föga, mest i södra Sv.» *Begynna* kom ju in i vårt språk från mlt. *beginnen* redan under fsv. tid. Sdws äldsta belägg är från Namnlös och Valentin (hs. från 1457). Enligt SAOB hade det under 1500-talet nästan förträngt *börja* i skriftspråket. I NT 1526 skulle sålunda *börja* förekomma endast två ggr, i Bib. 1541 skulle det överhuvud icke vara anträffat och i andra skrifter från detta århundrade skulle det vara sällsynt. Med början av 1600-talet blir *börja* vanligare i skrift, »dock synes *begynna* hava bevarat en viss övervikt ända in i medlet av 1800-talet». I da. ägde samma process rum, ehuru där det fda. *byrie* förträngdes redan under 1400-talet (ODS). — Sannolikt har *begynna* under tidigare perioder varit mera brukat även inom bildat talspråk än vad fallet är i våra dagar. Därpå tyder dess förekomst i så många svenska dialekter under formerna *bjönna*, *bjynna*, *byjna*, *bynna* etc. (t. ex. utom de sydliga målen *Gtl*, *Öl*, *Vg*, *Bhl*, *Dls*, *Vrm*, *DI* (Bjursås), *Finl* (v. *Nyl.*)). I skå. dial. användes *begynna* omväxlande med *bärja* (Bara hd), likaså i *Bl* (Förkärila).

¹ Knappast i *ledigt* talspråk, i varje fall inte i mitt eget.

² Inte så vanligt.

³ I mera dialektfärgat talspråk hos äldre personer. Däremot knappast hos yngre i min barndom.

⁴ Av vissa äldre personer.

⁵ Jfr det genuina gotl. målet: *gynne*. Vis 1-2 uppger, att i vardagsspråket det dialektala *gynnū* kan användas, likaså Got.

⁶ Även i talspråk av äldre personer, i överensstämmelse med folkmålet.

bränne

Ordet *bränne* (= ved) tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1stv 2 3h Ska Yst 1 2h Krl 1–2 3v 4 5h Krd d Sim Äng v *Bl* Kkr 2h 4h Sölv *Hl* Falk 1 Hm 1h 4 La Var 2v *Bhl* Udd 1 2d.

bränneved uppges från *Sm* Jönl d och *bränse* från *Bl* Kkr 1–2 *Bhl* Ström *Gtl* Vis 1.

SAOB förklarar, att *bränne* n., best. f. *-et* i betydelsen bränse, i sht ved, numera förekommer blott i starkt bygdemålsfärgat språk. Ordets typiskt sydliga och västliga utbredning i det bildade talspråket stämmer väl med dialekterna: *Sk* (t. ex. Bara hd; Rönneberg, Lech 42), *Hl* (Wigf. 135; han var därinne med ett lass *bränne*, Bondeson Glimm. 60 (1892); Kalén), *Bl* (K. Nilsson), *Bhl* (Nilén; Janzén), *Vg* (Fotskäl, Marks hd; Ryda, Viste hd, ULMA), *Sm* (Nässjötrakten, Nat. Lindqvist; däremot saknas ordet i Ö. Härad och i S. Tjust). I da. *Brønde* n. ved, der bruges til opvarmning olgn.; brøndeved (ODS), i no. däremot *ved* (Sandvei).

brödbacke, klädbacke, spottbacke

I Språkets förändring s. 6 (1896) säger Kock: »Hvad göteborgaren benämner en brödbacke . . . är enligt stockholmarens och skåningens terminologi en brödkorg» och SAOB meddelar, att *brödback* l. *-backe* förekommer i västra Sv. i betydelsen brödkorg. I det bildade talspråket erkännes ordet för *Sk* Hbg 1h Ld 1 (*-back*) *Bl* Kkr 3¹ *Hl* Falk 2 Hm 3 La *Gbg* 1h 2–5 *Bhl* Ström (*-back*) Udd 1 2 (*-back*) *Sm* Kalm 1 (*-back*) *Vg* Bor 1 Troll Vän 1–2 Ska 1h Va *Dls* Åm 2. Bortsett från Hbg och Ld är ordet alltså inte känt i *Sk*, däremot är det känt i *Hl*, *Gbg*, *Bhl*, *Dls*, *Vg*. Beläggen från sjöstaden Kalm liksom från flottstationsstaden Kkr pekar närmast på att ordet kommit dit sjövägen.

Da. *Brødbakke* (ODS), no. dets. (Sandvei). Senare ssgsleden *-backe*, da. *Bakke* är lånad från lt. ell. holl. *bak* fat, tråg, urspr. ett romanskt ord, jfr mlat. *bacca* vattenkar (ODS).

Mindre spritt synes *klädbacke* (= klädkorg) vara. Jag känner det från *Gbg* 1–5 *Bhl* Ström (*-back*) Udd 1 2 (*-back*) *Vg* Troll Vän 1. Därjämte förekommer *mangelbacke* i *Gbg* 3, *mangelback* i *Bhl* Ström.

¹ Militärterm.

Vidare spritt är *spottbacke* (= spottlåda): *Sk* Lkr Ska¹ Krl 3 *Hl* Falk 2 *La Gbg* 2² 3–5 *Bhl* Udd 1 *Sm* Väx 3 *Näss* 2³ *Vg* Bor 1 *Troll* Vän 2 *Marie* 1–2 *Ska* 1h 2 *Va Dls* Åm 2 *Vrm* Kd 1–2. Den korta formen *spottback* tillhör *Sk* *Mhl* 1–2 *Hbg* 1–2 *Ld* 1–3 *Mö* 1stv 2–3 *Yst* 1 *Krl* 4–5 *Krd* Ång *Bl* *Kkr* 2 3 5 *Hl* *Falk* 1 *Hm* 2–4 *La* *Var* 2 *Bhl* *Ström* *Udd* 2 *Sm* *Kronl* *Väx* 3 *Ek* 2 *Kalm* 1–2 *Gtl* *Vis* 2 *Dls* Åm 2. Som synes tillhör *spottback(e)* *Sk*, av *Bl* åtminstone *Kkr*, *Hl*, *Gbg*, *Bhl*, *Dls*, *Vrm*, *Vg*, delar av *Sm* och *Gtl*.

I da. *Spyttebakke* (Hartmann), no. dets. (Sandvei). — I dialekterna synes *brödbacke* och *spottbacke* kunna beläggas i det hela på samma områden. De belägg jag kunnat skaffa är för *brödback*: *Hl* (Kalén; Halmstads hd), *Bhl* (Nilén; Janzén), *brödbacke*: *Vg* (Skaratrakten; Leander; Hova, Vadsbo hd; Ale-Skövde, Ale hd, ULMA), *spottback*: *Sk* (*spotteback*, Bara hd), *Hl* (Kalén; *spytteback* Wigf. 63), *Bhl* (*sputteback* Nilén), *spottbacke*: *Dls* (*spottebacke*, Laxarby), *Vg* (Laske-Vedum, Laske hd, Hällstad, Ås hd, ULMA; Skaratrakten: *sputtebacke*); för Jönköp. stadsdialekt uppges *sputtelada*, LLMA, och i S. Tjust saknas orden enl. Eilert. Likaså saknas *-back(e)* i Ö. Härad. På *Gtl* saknas *brödback*, men *matback* 'skål' och det enkla ordet *back* 'träskål' o. d. finns (Gustavson).

bunta

SAOB meddelar, att jämte *bunt* även förekommer *bunta*, r. el. f., best. *-an*, pl. *-or* men tillägger, att denna senare variant numera förekommer nästan blott i södra Sv., starkt vard. ell. bygdemålsfärgat. Anförda belägg härstammar från LPaulinus Gothus (>från Östergötland>) PræstigKumbl. E 1 a (1630) och Lunds Dagbl. 1910. Mina belägg är också sydliga: *Sk* *Mhl* 1–2 *Hbg* 1–2 *Lkr* *Ld* 1–5 *Mö* 3h *Ska* *Yst* 2h *Krl* 1–2 4–5 *Krd* *Sim* *Bl* *Kkr* 1 2h 6 *Ronn* 1–2 *Sölv* *Hl* *Falk* 2 *Hm* 3–4 *La* *Var* 1–2 *Sm* *Kronl* *Väx* 1–2 *Jönl* *Värn* 3h *Kalm* 3.

Dialektbelägg: *Sk* (*bonta*, Bara hd), *Bl* (Ramdala, Ö. Härad; Förkärila, Medelstads hd, LLMA), *Hl* (Wigf. 302; Kalén; Halmstads

¹ Jfr även: »De båda rådmännen [i Skanörs rådstuga] ... hade var sin enorma *spottbacke* framför fötterna», Österling Skå. utflykt. 93 (1934).

² Vanl. *spottkopp*.

³ Sällsynt.

hd; enl. Peterson Valldamålet är *bunte* m. (större) bunt av halm, hö o. d., medan *bunt* m. är en mindre bunt), Vg (Källby, Kinnefjärdings hd; Laske-Vedum, Laske hd, ULMA), Sm (Linder; Linderås, N. Vedbo hd, LLMA; en *bunta* hö men eljest *bunt*, Säby, N. Vedbo hd, nära Tranås enl. kyrkovärd A. Gustafsson; däremot *bunt* i Ö. Härad; S. Tjust), Estl (Nargö, Vendell). I da. *et Bundt* (ODS), no. *en bunt* (Sandvei), från mlt. *bunt* n., ty. *bund* m. och n.

busemannen

Betydelsen är 'busen, som man skrämmer barnen med'. SAOB hänför *buse-man* till sydligaste Sv., vard. Mina belägg är från Sk Ld 1-4 Mö 1-2 Yst 2, alltså enbart från Sk.

Rietz kände *busemann* m. spökgubbe, varmed man skrämmer barn, från Sk., Hl. Skå. dial. *busemannen*, Bara hd. Ordet är identiskt med da. *Bussemanden* (Hartmann; ODS), hos Holberg *Busemand*, ä. nyd. *Bussemand*, enl. Seip Låneordstudier 2: 118 äldst belagt i da. 1694, från lt. *büsemann*. I nlt. finns också formen *bussemann*, som den da. formen kan vara lånad från, meddelar Seip. Holbergs skrivning och de skånska formerna går väl tillbaka på lt. *büsemann*. No. har både *busemann* och *bussemann*, det senare den vanligaste uttalsformen (NRO).

I svaren på frågelistan har en del synonym anförts, mest *busen* som har belägg från så gott som alla landskap, från *Gtl* i formen *bysen*, vilket senare dock kan ha annat ursprung (Gustavson Gutam. 1: 12), vidare *gubben Bl Kkr 2 Sm Jön 1 Ög Lin, källargubben Gtl Vis 1-2, brunngubben Gtl Vis 2, lumpegubben Sk Mö 2, sotaren Sk Mhl 1 Sm Jön 1 Vg Ska 2 Nk Öre 1*.

bändel, bändel(s)band

SAOB känner *bändel* r. ell. m. ell. n. »i sht i Skåne» i betyd. smalt, vävt band av bomull l. dyl. att binda ngt med; vanl. koll. ss. varubeteckning. »En bunt hvit *bändel*», BoupptVäxjö 1742. Även ssgen *bändelband* förekommer i sht i Skåne, belagd även hos Möller (1790).

bändel känner jag från Sk Mhl 2 Ld 1-5 Mö 1 3 Ska Yst 2 Krl 2 Äng Hl Falk 1 Sm Väx 1 Värn 2h.

bändelband Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-2 Ska (*bändelsband*) Yst 1 2h Krl 2 4-5 Sim Äng Bl Ronn 1 Sölv Hl Falk 1 Hm 3-4 Var 1 Sm Kronl Värn 2h.

Jfr i skå. dial. *bändelbann*, Bara hd; formen visar enl. Ingers, att ordet är lånat från stadsspråk, i dial. heter band *bån*; hall. *bännlabånn*, Wigf. 135; blek. *bändelbann*, Fölkärila. Däremot saknas orden i Sm (Ö. Härad). — Schlyter Ordb (1877), s. 190 anmärker till fsv. *bændil* m. band, rep (hvarmed ngt bindes), att »d. o. är eg. ett dimin. av *band*, och sålunda kallas hos oss smala linne- och bomullsband ännu *bändler*». Märk Schlyters pl., som är identisk med da. *bændler*, till *bændel* n. smalt baand af lærred olgn. (ODS). I no. *bendel*, *bendelbånd* (NRO; Sandvei). Den danska ordboken identifierar ordet, liksom Schlyter, med fvn. *bendill*, ty. *bändel*, dim. till *band*. Emellertid har redan Seip Låneordstud. 2: 105 påvisat, att det da. ordet, som äldst är belagt i da. 1563, visserligen kan vara ett inhemskt ord, såsom Falk-Torp menar, men att accenten i da. och no. (acc. 1) talar för lån från mlt. *bendil*. Även skå. har akut acc., vilket för dess del tyder på lån.

duktig

SAOB, D 2351, känner *duktig* i betyd. 'som håller sig fysiskt uppe, frisk, kry', t. ex. *han var litet skraltig i somras, men har nu varit ganska duktig hela hösten*. Användningen betecknas som »ngt vard.». I positiva satser torde denna användning av *duktig* vara rätt spridd, däremot är dess användning i negativa satser mera inskränkt. SAOB har inga exempel därpå. Satsen *han är inte riktigt duktig* 'han är inte riktigt kry, frisk', erkännes för Sk Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim h Äng Bl Kh 1 Kkr 6 Ronn 2h Sölv Bhl Ström Sm Kronl Väx 1h 4 Näss 2 Kalml 2h Osk h.

Sk. dial. (Bara hd, både i positiva o. negat. satser). ODS förtecknar *dygtig* (nu kun dial.) af sund natur; kraftig; stærk; ogs. m. h. t. helbredstillstand: rask. Något ex. i negativ sats ges dock icke.

dänka

Detta verb förekommer i förbindelsen *dänka kläder* (el. *d. tvätt*), dvs. lindrigt fukta tvätten före strykningen, i Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-4 Mö 1-3 Ska Yst 1 2h Krl 1h 2-5 Krd Sim Äng Bl Kh 1-2 Kkr 1-6 Ronn 1-2 Sölv Hl Falk 1-2 Hm 1h

2 3h 4 La Var 1-2 *Gbg* 1 3-5 *Bhl* Ström Udd 1-2 *Sm* Kronl Väx
 1-4 Jönl Ek 1 3 Hus 1-2 Jön 1-2 Näss 1-2 Vetl Värn 1h 2-3
 Kalml 1 2h Kalm 1-2 Osk Vvik *Gtl* Vis 2h *Vg* Bor 1h Vän 1 2h
 Lid Marie 2 Ska 1-2 Sköv Va *Ög* Ögl Norr 1 Skän Vad *Dls* Åm
 1h *Vrm* Kd 1h, alltså i Sk, Bl, Hl, Gbg, Bhl, Sm, Vg, Ög.

Ordet saknas i SAOB. — I dial. känner jag det utom från Sk (Bara hd), från Bl (Förkärsla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad, LLMA; K. Nilsson), Hl (Halmstads hd), Sm (Linder; Gadd; Jönköping, LLMA; S. Tjust), *Gtl* (Gotl. ordbok), *Vg* (Hova, Vadsbo hd; Ale-Skövde, Ale hd, ULMA), *Ög* (Ö. Eneby, Risinge, Gryt, ULMA; Kisa). Vidare är *dynka* (med annat avljudsstadium) känt från Hl (Kalén), Bhl (*dynke* Lindberg; enl. Janzén är den äldre formen *dynka*, den yngre *dänka*). Den nordliga formen *stänka* är upptecknad i *Dls* (Åmål enl. Krokström; Laxarby), *Vrm* (Ransäter) etc. — I da. riksspråk *stænke* (Holst), i da. dial. (t. ex. Jylland) däremot *dynke* (äv. *dänk*, *dönk*) enl. Feilberg; se även ODS: *dynke*. No. riksmål *dynke klær* (Sandvei), som av Torp NEO antas vara lån från da. Jfr sv. dial. *dunken* fuktig, unken m. m. Om ordets vidare släktskapsförhållanden se I. Lindquist i NoB 1927: 114 och Hellquist Ordförr. åld. o. urspr. 1: 454.

ene

SAOB, E 598, bokför ett subst. *ene* n., best. f. -*et* med betyd. enar, enbuskar; envirke, enträ; (i sht bygdemålsfärgat) enris. Uttrycket *en korg av ene* 'en korg av en', har jag antecknat från Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-4 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-2 4-5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1-2 Kkr 1-2 4-6 Ronn 1-2 *Hl* Falk 2 Hm 1h 2-3 La Var 1-2 *Gbg* 1 *Bhl* Udd 1 2h *Sm* Kronl Väx 1-4 Jönl Ek 2-3 Hus 1-2 Näss 1 (mest *enekorg*) 2 Tran Vetl Värn 2h 3 Kalml 2 Kalm 2-3 *Gtl* Got Vis 1-2 *Vg* Bor 1-2 Ulr h Lid (mest *enekorg*) Marie 2 Ska 1-2 Sköv *Ög* Skän *Mp* Svall 1. *en korg av ener* uppges från *Bhl* Ström d *Dls* Åm 2.

SAOB hänvisar till sv. dial. *ene*, *äine* osv. (Sk, Hl, Sm, Vg, Ög, Öl, *Gtl*). Götling har i Västs. ordbildn. 80 f. utrett förekomsten av typen *eke*, *äspe*, *äske* etc., till vilken också *ene* sluter sig, och funnit, att den hör hemma i landskapen söder om en linje, som går genom Bhl, mellan *Dls* och *Vg*, *Vrm* och *Vg*, *Nk* och *Vg* och genom *Ög* ungefär något norr om sjösystemet Boren-Roxen-Glan-Bråviken. Dock är *Ög* rätt magert representerat.

Norr om denna linje är typen antingen alldeles okänd eller — om den förekommer — representerad av något enstaka exempel (ss. i Sdm, Nk och möjligen Vm). Förhållandet i dialekterna stämmer ju väl med förekomsten i det bildade talspråket. Observeras bör emellertid, att *ene* också kan vara *en*, s., fsv. *en*, som i likhet med da. *ener*, no. *eine*, isl. *einir*, i flera sv. dial. har formerna *ene*, *äine*, *jene* (Dl, Norrl, Finl) och *ener* (Bhl, Vg, Dls). Sålunda förklaras uppgiften från Sundsvall därav, att *en* s. i dialekten i Mp heter *jenä* (Vestlund). Här föreligger alltså inte *ene* n., lika litet som i uppgifterna från Bhl och Dls, i vilka dialekter *en* s. heter *ener*. Det neutr. *ene* envirke etc. förklaras av SAOB vara antingen en avledn. av *en* s., efter mönstret *björke* : *björk* eller lösryckt ur sgr: *enebär*, *-buske*, *-trä* osv.

grane

Grane med betydelsen 'granris, granvirke, granskog' uppges från *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–4 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Kkr 2 4–6 Ronn 2 Sölv *Hl* Hm 1h La Var 2v *Bhl* Udd 2d *Sm* Kronl Väx 1–4 Jönl (= virket) Hus 2 (= virket) Näss 1–2 Tran (sällsynt) Värn 2h 3 (= virket) Kalm 2 (= virket) Kalm 3 (= virket) *Gtl* Got¹ Vis 1–2 *Vg* Ulr h Marie 2 Ska 2 *Ög* Skän (= virket).

Om *grane* n. säger SAOB, G 809, att det tillhör nästan blott södra och mellersta Götaland och betyder där grandunge, granplantering, granträd (koll.), granträ, granvirke. Betyd. granris, som icke nämnes av SAOB, förekommer bl. a. i Lunds Dagbl. ³/₁₂ 1935: »på Lilla Fiskaregatan har man redan börjat sätta upp girlander av *grane*». — Jfr rörande den geografiska förekomsten av ordet vad som sagts om *ene*.

Mindre spridning har verbet *grana* 'strö granris'. Det uppges från *Sk* Mhl 1 Hbg 2h Ld 1 (mindre vanl.) 2–4 Mö 1² 2 Yst 2h Krl 4–5 Äng h. Däremot anföres som ekvivalenter *risa* från *Sm* Näss 1 Tran, *barra* från *Vg* Marie 2.

Ordet *grana* v. (tillf.) strö med granris, granrisa är förtecknat av SAOB, dock utan uppgift om inskränkning i dess geografiska förekomst.

¹ Motsvarande dialektens *grüne*.

² T. ex. i uttrycken: »där var granat», »di hade granat».

frisk

I förbindelsen *friska ägg* (= färska ägg) förekommer detta adj. i *Sk* Lkr Ld 1-5 Mö 2-3 Yst 2 Krl 4-5 Krd *Bl* Kh 2 Kkr 2 4 (äv. *färska ägg*) Ronn 2 *Sm* Kronl Ek 3 Jön 1-2 Kalm 2 (äv. *färska ägg*) Osk Vvik h Ög Vad. Från *Sk* Mhl 1-2 Krl 5 uppges med samma betydelse *nya ägg*.¹

SAOB, F 1544, upptar såsom föråldrad betydelsen 'färsk' om t. ex. ost och ägg, med ex. från IERICI Colerus 1: 376 (c. 1645; om ost), RelCur. 268 (1682; om ägg). I da. *nylagte Æg* men *friskt* el. *nybagt Brød* (Hartmann). No. *friske egg* (Sandvei).

fälad

Ordet *en fälad* (= ouppodlad betesmark m. m.) är känt i *Sk* Mhl 1 (numera föråldrat) 2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1d 2-3 Yst 1-2 Krl 1-5 Sim h Äng *Bl* Kh 1 *Hl* Hm 3h La *Sm* Väx 1 (utt. *fäla*).

Jfr »På *fäladen* plockade vi vipägg», Nilsson-Piraten Bombi Bitt 9 (1932). Utanför *Sk* (*fälad* el. *fällad*, Bara hd) känner jag dialektbelägg endast från s. *Hl* (bet. utmark, Wigf. 149; ej i Halmstads hd). — SAOB, F 2050, förtecknar *fälad*, (i sht i Skåne) utmark (betesmark), som är en bys l. en stads gemensamma egendom; betesallmänning; byallmänning. Jfr da. *fælled*, fda. *fælap*, av *fä* och ett ord av ovisst ursprung. Det från Växjö anförda *fäla* kan bero på förblandning med det i *Sm* kända *fälla* (t. ex. Näss 1) som betyder dels fälld skog, dels plats i skog, där träden avverkats eller viss till avverkning bestämd skogstrakt (SAOB).

fästenål

En fästenål i betydelsen säkerhetsnål förekommer i *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 1-5 Mö 1 (*fästnål*) 2-3 Ska h Yst 1-2 Krl 1-5 Sim Äng *Bl* Kkr 4 5d Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 1-2 Hm 1-2 3h 4 Var 1 *Gbg* 1 (dock mest *patentnål*) *Sm* Kronl Väx 1 2 (skämtsam) 4 Ek 3 Hus 1h Jön 1 2h Näss 1 Värn 2h *Vg* Marie 1 h Ska 2.

¹ Jag har i Lund även hört *frisk mjölk* och *friskt kött*. I Bara hd säger man enl. Ingers *nya ägg*, liksom *ny milk*. För *Bl* (Förkärla) uppger M. Pettersson, att det i dialekten heter *friskt kött*: »det är så friskt, vi får ta mer salt».

Vidare uppges *fästeman* från *Sk Mhl 2d Sim Sm Väx 1 Jönl*, *fästemensnål* från *Sk Mö 2 Sm Jönl*, *patentnål* från *Gbg 1 Vg Ulr* och *knäppnål* från *Dls Åm 2*.

Även SAOB, F 2201, känner *fästnål* säkerhetsnål. — I dial. är *fästenål* känt i *Sk (Bara hd)*, *Bl (Förkärla)*, *Vg (Skaratrakten)*. *Fästeman* i *Hl (Kalén; Halmstads hd)*, *Sm (Ö. Härad)*. *Försäkringsnål* i *Dls (Laxarby)*. — I da. *Sikkerhedsnaal* (Hartmann), no. riksmål *sikkerhetsnål* (Sandvei).

ge sig

Uttryckssättet *nu ger det sig, om han skall hinna*, som i uppsvenskt språk motsvaras av 'nu spörs det, om ...' l. dyl., förekommer i *Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-4 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-2 3v 4-5 Krd Sim Äng Bl Kh 2 Kkr 1-2 4-6 Ronn 1 2h Sölv Hl Falk 1-2 Hm 1-4 La Var 1-2 Gbg 1-5 Bhl Ström¹ Udd 1-2 Sm Kronl Väx 1² 2² 3-4 Jönl Ek 1-3 Hus 1v Jön 1-2 Näss 1-2 Tran Vetl Värn 1 2h 3 Kalml 1-2 Kalm 1-3 Osk Vvik Gtl Vis 2 Vg Bor 1 Troll Ulr³ Vän 2 Marie 1h Ska 1-2 Sköv h Va Ög Norr 1v Skän Dls Åm 2 Vrm Kd 2*.

SAOB, G 465, anger betydelsen hos *giva sig* ... som »(vard., i sht i södra Sv.) oper.: det visar sig, det kommer att visa sig, det får man se, det får framtiden utvisa; ofta med bibet. av att man är oviss om hur det kommer att gå, att man tvivlar på en lycklig utgång o. d.». — I dial. känner jag uttrycket från *Sk (Bara hd)*, *Bl (Förkärla)*, *Hl (Halmstads hd)*, *Bhl (Janzén)*, *Vg (Skaratrakten)*, *Sm (S. Tjust; Ö. Härad)*. Gustavson känner det inte från *Gtl (dial.)*. Det saknas äv. i *Dls (Laxarby)*, *Vrm (Ransäter)*, *Ög (Kisa)*, *Nk (Örebro hd: nu spörs det, om ...)*. — Uttryckssättet finns också i da. *Give sig* betyder enligt ODS »blive opklaret ell. bekendt; komme for dagen; vise sig», och antas av den danska ordboken bero på tysk påverkan. Ex. från HCAnd. VI: 207: »Nu gad jeg vide hvem af os der driver det videst», sagde den mindste Ært. »Ja nu vil det snart give sig.»

genbo

En genbo (= granne som bor mittemot) är känt i *Sk Hbg 1 Lkr Ld 1-2 Mö 1d 2-3 Krl 4 Sim h Bl Kh 1 Kkr 1 Sm Väx 1h*.

¹ Bet.: nu får man se, om ...

² Uttr. är: *nu ger det sig, om han hinner*.

³ *Det ger sig* är ett typiskt och vanligt uttryck.

SAOB, G 202, hänvisar till sv. dial. (Skåne) och da. *genbo* och förklarar, att ordet numera förekommer blott ss. danism eller i södra Sv., bygdemålsfärgat, om person i förhållande till en annan som bor mitt emot på andra sidan av en gata el. väg o. d.; äv. mer el. mindre oegentl. el. bildligt. Samma definition i ODS. SAOB:s äldsta exempel är hämtat från en övers. fr. da (1797). Ett äldre belägg finner man i Kijwijcks byelag (1690), publ. av O. Cappelin i Skånes hembygdsförbunds årsbok 1934, s. 39: »Giör Nogen Nabo eller *giän boo*, Een annan wRet i sin huuss . . .». — Ordet tillhör enl. Ingers stadsdial. i Lund men saknas i allmogemålen utanför staden. Saknas i Bl (Förkärla), Hl (Halmstads hd, där det motsvaras av *nabboe*, äldre *hinsten* = 'hin-stugen'). — Ordet är tydligen med SAOB nu väsentligen att betrakta som en danism, som tillhör litteraturspråket och det bildade talspråket.

glatta

Detta verb med betydelsen 'halka, t. ex. på isen, parkettgolvet' är känt i *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1–2 *Lkr Ld* 1–5 *Mö* 2–3 *Ska Yst* 1–2 *Krl* 1–5 *Krd Sim Äng Bl Kh* 2 *Kkr* 5 *Sölv Hl Falk* 1–2 *Hm* 1h¹ 2 3h 4 *La Var* 2 *Gbg* 1h *Bhl Ström v Sm Värn* 2h. Ordet är sålunda klart belagt för Sk och Hl och delar av Bl.

Bland de synonym, som uppgivits såsom mest brukliga på andra orter, märkes *hala*, imp. *halade Bl Kkr* 4 *Sm Kalml* 2 *Gtl Got*, *kana Sm Väx* 1–2, *slinta Bl Kkr* 2, *slänta Sm Hus* 2 *Vg Ska* 1, *glina Vrm Värml*.²

Om *glatta* säger SAOB, G 547, att det numera blott förekommer i vissa trakter, bygdemålsfärgat, ss. intr. i betydelsen *slinta*, *halka*. I da. *glide* (Holst), no. *hálke* (Sandvei). — Dial.: Sk (Bara hd), Hl (= *glida*, Wigf. 213; Halmstads hd). Saknas i Bl (Förkärla), Sm (Ö. Härad; S. Tjust).

glytt

Glytt, 'liten pojke el. flicka', är känt i *Sk Mhl* 1 (äv. *glött*) 2 *Hbg* 1 2 (*glött*) *Lkr Ld* 1–5 *Mö* 1v 2 3h *Ska Yst* 1³ 2 *Krl* 1–2 3v 4–5 *Krd Sim Äng Bl Kh* 1–2 *Kkr* 1⁴ 2 (äv. *glött*) *Sölv Hl*

¹ Väl bekant från Hm, men knappast »bildat».

² Jfr *glint* adj. n. halt (Sunne).

³ T. ex. i uttrycken: *du är en riktig glytt, riktigt glyttig* (= barnslig).

⁴ Endast föraktligt: *jäkla glytt* (om äldre naiva personer).

Hm 1 4 La Sm Väx 1h (om pojke) Jön 1 Näss 2h¹ Vetl Värn 1 (om pojke) 2 Ög Lin Nk Öre 2 Mp Svall 1v 2.

SAOB, G 601, betecknar *glytt* som vardagl., bygdemålsfärgat och översätter det med (liten) pojke; i södra Sv. äv. om liten flicka, (litet) barn, äv. om en barnslig vuxen person: *han är en stor glytt*, ett stort barn. Äldsta belägg hos Spegel (1712): *Glött* liten gosse, angivet ss. da. och skå. — Rietz känner *glytt*, *glött* barn från Vg, Ög, Sm, Sk, Hl, Bl och *glytting* liten (okynnig) pojke från Vb. Jfr även Sk (Bara hd), Hl (*glött*, *glytt*, Wigf. 62; *glött* och *glutt* barn (stor frekvens), Kalén; *glött*, Halmstads hd), Vg (Töllsjö, Bollebygds hd; Lena, Kullings hd, ULMA), Sm (Öggestorp, Tveta hd, LLMA; saknas däremot i Ö. Härad), Ög (Rääf; liten gosse, Ö. Eneby, Risinge, Gryt, ULMA), Mp (*glitt* liten pojke, med delabialiserad vokal, Torp enl. Bogren). Med *glytting* från Vb jfr finl. dial. (m. Vasa m. fl.) *glyting* byting, elak pojke, lymmel (Vendell, Wessman), som nog är en avledning av finl. dial. *glyta* uppgiva rop (Vendell). — Jfr da. *glut*, ä. nyda. dets., som utanför dial. nu i sht förekommer i poesi som beteckning för barn el. ung kvinna, äv. om litet barn (i rspr. nu nästan blott om flickbarn) el. större flicka (ODS). Såsom ODS och SAOB antar, råder väl släktskap mellan da. *glut* och sv. *glytt* å ena sidan och sv. och no. dial. *glunt* å andra sidan. Rietz känner från sv. dial. *glunt(er)*, *glont* m. pojke, större gosse, storväxt pojke om 12—16 år från Vb—Sm; jfr hos honom *glytting* m. pojkslyngel från Gtl (så äv. Gtl. ordbok). Enl. Aasen är *glunt* »meget brugl.» på Nordlandet i betydelsen pojke; se i övrigt Torp. I Søndmøre äv. (mera sällan) *glynt* (Aasen, Torp). *Glytt* är kanske en assimilerad form av *glynt*.

gott

I förbindelsen *det vet jag gott*, vars uppsvenska motsvarighet är 'det vet jag mycket väl' o. l., är ordet bekant från Sk Mhl 1—2 Hbg 1h Lkr Ld 1—4 Mö 1 Ska Yst 2 Krl 2—5 Krd Äng Bl Kkr 5 Hl Hm 1h 2 4 Bhl Ström Udd 2h. Från Hl Hm 3 uppges som vardaglig form *det vet jag nåck*.

Uttrycket tillhör också skå. dial. (Bara hd). För Hl (Halmstads hd) uppger Nilsson, att det nog kan förekomma, men att det vanliga uttrycket är: *de vaid ja grant*. Bhl (»troligen längst i norr; *det kan jag gott* är säkert inhemskt i Bhl», Janzén). I Bl

¹ Vanligt i Nässjö men anses som skånska.

(Förkärsla): *det vet jag nåck*, Sm: *de vet ja la*, Ö. Härad. — Enligt SAOB, G 696, förekommer *gott* ss. adv.: bra, väl, numera i sht vard., företrädesvis i södra Sv. i en allmännare mening, förstärkande det av adv. bestämda verbets innebörd el. bekräftande hela satsens påstående: mycket väl, nog, nogsam, t. ex. *det minns jag gott*. Jfr V. Rydberg Träsnittet i psalmb.: »... en söndag — jag minns den *godt* —». I da. *det ved jeg godt* (Hartmann; ODS under *god*, betyd. 10, 2), i no. *dets*. (Sandvei).

grop

Uttrycket att *köra i gropen* 'köra i diket' erkännes för *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd (sällsynt) Sim Äng *Hl* Falk 1 Hm 1h 4 La Var 2 *Sm* Väx 1h.

Enligt SAOB, G 963, förekommer *grop* numera blott bygdemålsfärgat i södra Sv. i betydelsen grävd grav el. grävt dike av mer eller mindre långsträckt form; förr ofta om vallgrav. Betyd. vallgrav föreligger i det exempel som anföres från Dalin Arg. 2, nr 48, s. 2 (1734; uppl. 1754: *graf*). — Betydelsen *dike* känner jag från dial. i *Sk* (*köra i gråven*, Bara hd), *Hl* (Kalén; enl. Nilsson känt i hela landskapet), *Bhl* (i sydbohusl., Janzén 290), *Vg* (Örslösa och N. Kedum, Kållands hd, ULMA). Den saknas i *Bl* (Förkärsla). Med hänsyn till belägget från *Vg* kan jämföras vad S. Friberg Stud. över ortnamnen i Kållands hd (1938), s. 108 säger: »Förr grävdes inga diken utefter vägarna, utan en *grop* togs upp här och där, varvid jorden kastades upp på vägen. Det var meningen, att regnvatten från vägen sedan skulle söka sig till dessa *gropar*.» Beträffande Skåne kan erinras om att Linné i sin Skånska Resa på vägen mellan Kämpinge och Klörup anmärker, att diken saknades (s. 239) och vid Marsvinsholm påpekar, att »*Gropar*, af en Cubic aln, woro grafna på ömse sidor om vägen, der som vägen löper igenom någon åker, at dermed hindra de resande, at köra in på åkern» (s. 255). Jfr i da. *køre i Grøften* (Hartmann), da. dial. *grob* en grøft ved landevejen (Feilberg).

grönsaltad

Grönsaltad (= lättrimmad, nysaltad, mycket lätt saltad) är känt i *Sk* Mhl 2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 2 5 Sim *Bl* Kkr 1 *Hl* Hm 1 3 *Sm* Väx 1 *Gtl* Vis 2. Från *Gtl* Got uppges *saltgrön*.

Även i skå. dial. (Bara hd). Däremot okänt i *Bl* (Förkärsla), *Hl* (Halmstads hd). Om detta verb, som också finns i da. (*grøn-*

saltet, Hartmann) och i no. (*grønnsalte*, mest fag., salte sterkt, dekke helt med salt, særl. kjøtt, flesk, som derved får en grønnaktig farve, NRO; jfr Aasen *grønnsalta* salte Kjød noget stærkt og lade det ligge i Lage) säger SAOB, G 1215, att det (näml. verbet *grønnsalta*) förekommer i vissa trakter och ursprungl. betyder att insalta (kött el. fläsk) utan åtföljande torkning el. rökning; lätt salta, rimsalta.

gå om igen

Detta uttryck, vars betydelse är 'gå tillbaka', t. ex. *han fick gå om igen efter nyckeln* han fick gå tillbaka efter nyckeln, redovisas för Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 2 3 (mindre vanligt) 4–6 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1–4 La Var 1 Gbg 2h Bhl Ström Sm Väx 2 Ek 2 Jön 1 Näss 1 Vg Troll Ska 1–2 Va.

I dial. känner jag uttryckssättet från Sk (Bara hd), Bl (Förkärsla), Hl (Halmstads hd: »vanligt»), Vg (Skaratrakten). Däremot heter det *gå te bak* i Sm (S. Tjust). Icke i da. enligt mina sagesmän, ej heller i ODS.

gårde och stengårde

Ordet *gårde* i bet. gårdsgård användes i Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 2–3 Ska Yst 1¹ 2 Krl 1–2 4–5 Krd Äng Bl Sölv Hl Falk 2 Hm 3. *ett gårdsle* uppges från Bl Kkr 2 och *en tun* från Gtl Got Vis 2.

SAOB, G 1619, anmärker att *gårde* i bet. stängsel, hägnad, gårdsgård numera förekommer i sht i vissa trakter, särsk. Finl. och södra Sv. Jfr även G. Jönsson Skå. somrar 194 (1935): »Såden var skuren, och *gårderna* reste sig fria och synliga över slätten»; P. Rosenius Vandringer o. färder 30 (1919): »stängd blott af fallfärdiga *stengården* mot de odlade fälten». — Rietz känner *gårde* n. gårdesgård från Sk, Hl, Bl. I Sk *järe* (Bara hd). Betr. Hl jfr Wigf. 126, som dock även har *gårdsgård*. Ordet saknas i Halmstads hd, som i st. har ordet *bræde* (Nilsson). Ej heller Kalén känner *gårde* i denna betydelse; det heter hos honom *gårdsgård*. Ordet finns i Finl. (Bergroth § 269). *Gårdsgård* heter det i dial. i Bl (Förkärsla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad, LLMA; Nilsson,

¹ Vanligen i betyd. *stengårde* = stenmur.

Folklivsb. 14), Sm (Linder; Gadd; S. Tjust), Öl (Lindroth 230), Vg (Leander), Bhl (Nilén). I da. och no. *gærde* (ODS, Sandvei).

Ordet *stengærde* för stengårdsgård uppges för samma städer och orter som vid *gærde* utom för Hm 3 men med tillägg av Ronn 2 La och Kronl. Vidare har uppgivits *ett stengårdsle Bl Kkr 2, en stenvmur Bl Kkr 4 6 Ronn 1 Vg Bor 1–2 Ulr Nk Öre 1, en hag-gård (kort a) av sten Bhl Udd 1–2, en stentun Gtl Got Vis 2*. Jfr i övrigt *gærde*. I da. *Stengærde* (Hartmann), no. *steingærde* (Sandvei).

gässling

Ordet *gässling* (= gåsunge) tillhör *Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 2 5 Ronn 1h 2 Sölv Hl Hm 1–2 La Var 2 Gbg 1¹ Bhl Ström Sm Väx 1 4 Hus 1 Jön 1 Tran Vetl Kalml 1 Gtl Vis 2 Vg Bor 2 Troll Lid Marie 1–2 Ska 2 Sdm Esk Nb Lul.*

SAOB:s äldsta belägg från Salé 7 (1664) och yngsta från Lagerlöf Holg. 2: 368 (1907). Rietz, som uttryckligen räknar *gästling* som riksspråk, upptar några överförda användningar av ordet, nämligen *gräsgästling* ung, oerfaren karl, Vg, *gästlingar* de ulliga blommorna på pilträdet, Vg, Sk, Hl. Ytterligare dialektbelägg är *Sk (jässling, Bara hd), Bl (jästling, Förkärja), Hl (gäs(s)ling, Wigf. 149; Kalén; Halmstads hd), Vg (Hof 133; Göteve, Vilske hd enl. Götling: jäschlinge; Öglunda, Valle hd; Starrkärr, Ale hd, ULMA), Sm (Gadd; gästling, Ö. Häråd); Öl (Lindroth 199; gästling, Bodorff 70), Ög (Räät), Gtl (gesling efter Säve i Gotl. ordbok; nu är ordet ersatt av gasungge, Gustavson), Nk (jäschling, Gällersta, Mosjö, ULMA). Fsv. gästlinger (ÖgL), da. gæstling.*

leka gömme

Det heter att *leka gömme* (= leka kurragömma) i *Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–4 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 1–2 4–6 Ronn 1–2 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1–2 3v 4 La Var 1–2 Gbg 1 3 5 Bhl Ström Udd 1–2 Sm Kronl Väx 1–2 4*

¹ Litterärt.

Jönl Ek 1-3 Hus 1v 2¹ Jön 1-2 Näss 1 Tran² Vetl Värn 1-3 Vg Ulr Vän 1-2 Lid Marie 1-2 Ska 1-2 Sköv Va Ög Skän Dls Äm 2 Vrm Kd 1-2.

Att *leka gömma* uppges från Gbg 2 Sm Näss 2 Värn 1 Vvik Ög Ögl Lin Norr 1, *leka gömsle* från Sm Kalml 2 Kalm 1-2 Osk samt slutligen *leka täle gömme* från Gtl Got Vis 2.

SAOB, G 1684, upptar *leka gömma* el. *gömme* vid sidan av *leka kurra gömma* (*gömme*) och betecknar de två förstnämnda som vard., med bygdemålsfärgad anstrykning. Äldsta belägg hos Knöppel Blindeb. 79 (1746): »Medan vi lekte Blindebäck, så tror jag, at hon *lekte gömme*». Ordboken menar, att *leka gömma* sannolikt uppstått ur *leka kurra gömma* genom ellipsis, ett antagande som synes obehövt. *Leka kurra gömma* kan lika väl vara en utbyggnad av *leka gömma* (*gömme*), som på det sydliga området bär alla tecken av att vara den ursprungliga formen. — Från dialekterna känner jag *leka gömme* i Sk (*leja jemme*, Bara hd), Bl (Förkärla och Ramdala, LLMA), Hl (Kalén; Halmstads hd), Bhl (Janzén), Vg (Laske-Vedum, ULMA; Skaratrakten), Sm (Jönköping, LLMA; S. Tjust; Ö. Härad, äv. *leka kribbo*), Ög (Jonsberg; Kisa; jfr *räkne jömme*, Vist, ULMA), Dls (jfr *gömmeleken*, Laxarby), Vrm (jfr *gömmerleken*, Ransäter). Härtill kan läggas, att Rietz känner *Kura-gömme* från Vb, Sm, Bl, däremot *Kurra-gömma*, *kurra-bo-gömma* från Nk, Ög. — Da. *lege Skjul* (Holst), da. dial. (t. ex. Fyen) äv. *lege Gemme*, no. *leke gjemsel* el. *gjemsel* (Sandvei).

Enligt SAOB ingår i uttrycket subst. *gömma* 'gömställe', 'gömsle', svarande till fsv. *göma* f. och da. *gemme* (et el. (föråldr.) en, ODS). Biformen *gömme* n., belagd hos Brenner Dikt. 1:247 (1713) osv., kan enligt SAOB ha uppkommit ur oblikt kasus *gömmo* med försvagad ändelsevokal. Kock SvLm XV, 8:13 ff. räknar med dels ett *gömma* f., dels ett *gömme* n., vilket senare han identifierar med da. *gemme* n. och no. dial. *gøyne* n. (antagligen citerat efter Aasen, som känner det från Telemarken). I vissa trakter anser Kock det dock möjligt, att *gömme* uppstått ur en äldre oblikt form *gømo*, och han hänvisar till Billing Åsbomålets ljudl. 52 f., där flera exempel ges på skånska (o. sydsvenska) talesätt, i vilka ingår former på -e ur äldre -o. — I svenskan är *gömme* i uttr. *leka gömme* en provinsialism med klart

¹ Bland barn vanligare än dessa båda är, såsom det uttalas, *spötte-gömme*. Den som gömmer sig, skall försöka hinna före den som letar till det s. k. riket och där spotta och säga »tyv för mej».

² Äv. *leka kurragömme*.

sydlig och västlig utbredning. *Gömme* n. som bot. term är nog också att bedöma som ursprunglig sydsv. provinsialism. Märk att äldsta belägg hos SAOB är hämtat från Agardh Bot. 2: 398 (1832). Jfr *knuta*, vilket som med. och ark. fackterm också enligt min tanke har sydsvensk upprinnelse.

hugga säden

Uttrycket *hugga säden* (= meja, skära, ta av säden) erkännes för *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Sölv *Hl* Hm 1 3–4 La Var 2 *Sm* Väx 1 2h Ek 2 Näss 2 Tran (mest förr i tiden).

Från *Bl* Kkr 2 5–6 uppges särskilt, att *ta av säden* är det där genuina uttrycket. Äv. *Sm* Näss 2 uppger, att *ta av säden* är känt (vid sidan av *hugga säden*). Uttrycket på *Gtl* är *skära säden* enl. Got Vis 1–2.

Enligt SAOB, H 1324, tillhör *hugga* i bet. skära, meja, slå säd o. d. i sht södra Sv., och det förekommer särskilt i bygdemålsfärgad stil. Jfr E. Norlind Livsouvertyr 40 (1940): »*Hugges* säden för sent, så faller kornen till jorden och förspilles». I skå. dial. *hogga säen* (Bara hd). *Hugga* säges även i *Hl* (Halmstads hd, jämte *ta av*) och *Sm* (delar av Kronob. och Jönköp. län, Hedström i ANF 54: 155). *Ta av säden* är uttr. i *Bl* (Förkärla), *Sm* (S. Tjust) m. fl. Da. *hugge* (især dial.) *hugge* med le; meje; høste; slaa (ODS), da. dial. *hugge* *hugge* med le, mest alm. om høsletten (Feilberg), no. *skjære korn* (Sandvei).

hyll(e)

Ordet *hylle* 'fläder' är känt i *Sk* Mhl 1 2 (*hyll*) Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 (Ld 1 3–5 äv. *hyll*) Mö 3 (Mö 1–3 *hyll*) Ska (äv. *hyll*) Yst 1–2 (äv. *hyll*) Krl 1–5 Krd (äv. *hyll*) Sim Äng *Bl* Kh 1–2 Kkr 1 4–6 (Kkr 1–2 *hyll*) Ronn 1 *Hl* Falk 1 Hm 3–4 La Var 2 *Sm* Kronl Väx 1–2. *ett hylleträ* *Sk* Mö 1, *en hyllebuske* *Bl* Sölv.

SAOB, H 1622 o. 1631, betecknar *hyll*, *Sambucus nigra* Lin., som numera dels bygdemålsfärgat i södra Sv., dels bot., *hylle* som brukligt i södra Sv., bygdemålsfärgat: fläder, numera vanl. koll.: samling fläderbuskar. — I dialekterna är ordet känt i *Sk* (*en hyll* och *hylle* n. [koll.], Bara hd), *Bl* (*hylle*, Förkärla, och *hyll*, Ramdala, LLMA), *Hl* (*hylle*(trä), Wigf. 68; *hylle*(buske), Kalén; *hylle*, Halmstads hd), *Bhl* (*hyll*(ebuske, -eträd), Janzén 20, som meddelar,

att *fläder* inte existerar i bhl.), Vg (*höll*, *hölleträ*, Hof 157; *hulle*, Fotskäl, Marks hd och Rommele, Flundre hd, ULMA), Sm (*hyll(e)*, *hyllibuske*, Hedström 157; *hyllbär*, S. Möre enl. Areskog 127; i S. Tjust däremot *fläderbuske*), Öl (*hyllaträ*, Lindroth 159), Gtl (*hyll*, *hylleträd*, efter Säve i Gtl. ordb.). Härtill kan läggas Rietz' uppgifter: *hyll* m. fläderbuske, fläderträ Sk, Bl, Gtl, *hill* Ög, *höll* Vg, *hylléträj* Bl, *hölleträ*, *hyllätre* Gtl. Enligt Nat. Lindqvist Ordens vandringsvägar 33 tillhör *hyll*, *hill* de ord som har sin utbredning väster om en linje från n. Dls till ö. Bl. — Fsv. *hulle*, *hille* n.(?): *sambuca hille* LB 7: 142, *hulle löff* ibid., *sambuca hether hulle* LB 2: 38, *hulle roth* RK 3: 6298 (Till. om Chr. II), *hylla rod* ibid. (Red. B). Da. *hyld*, best. f. -en (ODS), no. *hyll(ebusk)* (Sandvei). Om ordets germanska släktingar se t. ex. Hellquist.

hysta boll

Uttrycket *hysta boll* 'kasta boll' är känt i *Sk Mhl* 1 Mö 1¹ Krl 1h 2 4 Sim Bl Kh 2 Kkr 2d² 4 6³ Ronn 1–2 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1⁴ 2 4 La Var 1–2 Gbg 1–4 Bhl Ström v Udd 1–2 Sm Väx 1⁵ Jön 2 Kalm 1–3 Vg Troll Vän 1 2v Lid Marie 1–2 Ska 2 Va Ög Mjöl.

Bland anförda synonym kan nämnas *hyssa boll* Sm Kalml 2 Osk Vg Bor 1 Ulr Ska 1 Sköv, *skysta boll* Sm Tran (älderdoml.), *snöra boll* Nb Lul,⁶ *hyva boll* Bl Sölv, *bäddre boll* Gtl Got Vis 2.

Speciellt skånskt är vidare uttrycket *hotta* (eller *hutta*) *boll*, som särskilt efterfrågades i enkäten. Det uppgavs endast från *Sk Mhl* 1h 2 Hbg 2 Lkr d Ld 1 (mest om och till barn) 2v 3–5 Mö 1v 2 3h Ska Yst 2 Sim.

Beträffande *hysta* säger SAOB, H 1676: »*hysta* (sv. dial. *hysta* kasta upp i vädret, gunga, jfr nor. *hysta*; till *hyss*, interj., med syftning på den susning i luften, som uppstår vid ett häftigt kast, l. möjl. avledn. av *hyssa* v.), som bl. a. (i vissa trakter l. idrott.) har bet. kasta ngt, i sht en boll, nedifrån uppåt». — Rietz känner

¹ Bet.: kasta som flickor bruka (dvs. med handflatan uppåt). Jfr »*du ska kasta* (dvs. med handflatan framåt), *du får inte hysta*».

² *Hysta* förekommer i allmogespråket i bet. kasta (vad som helst) upp i luften.

³ Flickornas sätt att kasta underifrån. Eljest brukas ordet *kasta*.

⁴ Det genuina i Hm.

⁵ Inte i denna förbindelse men eljest finns ordet *hysta kasta*.

⁶ Så i pojkåren.

hysta kasta upp i vädret, slunga från Nk.-bl., i bet. gunga (äv. i formen *hista*) från Hs. (Db.) och i bet. sakta röra ett lindebarn fram och tillbaka för att söva det; *hyssa*, från Sm. *Hyssa* kasta med lätthet har han antecknat från Vl.-bl. Jag känner *hysta* kasta, från Sk (V. Göinge, LLMA; däremot icke i Bara hd), Hl (Kalén; Bondeson Glimm. 62 (1892): *hystade göken bort på bordet*; Halmstads hd), Bl (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Östra hd, LLMA), Bhl (Janzén), Öl (= skaka, äv. kasta, Lindroth 148), Vg (Hof 153; Ryda, Barne hd; Gärdhem, Väne hd, ULMA; i Skaratrakten motsvaras det av *hussa*).

Om *hutta* säger SAOB, H 1518, att det förekommer starkt bygdemålsfärgat, i vissa trakter, i bet. slunga, kasta, »hysta», »slänga». Ordboken jfr med sv. dial. *hotta*, *hutta*, no. *hutta* röra sig raskt och vippande, lt. *hotten* gunga, slunga m. m. Rietz känner *hutta* i bet. stöta, sticka från Ög., kl., sm., hl. och (i bet. ljustra) bl. Sk: *hotta bäll* (Bara hd).

jomän

Medan interj. *jojomän* och *jojomänsan* har en vidare spridning, förekommer *jomän* i betydelsen 'jo då, jo visst' på ett mera begränsat område. Belägg från Sk Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska h Yst 1-2 Krl 1-4 Krd Sim Bl Kh 2 Kkr 1h 2-6 Ronn 1-2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1-2 4 La Var 1 Gbg 1-2 5 Bhl Ström Udd 2h Sm Väx 1-4 Hus 1 Jön 1 2h Näss 1-2 Värn 3v Kalml 2 Kalm 3 Vg Troll Vän 1-2 Marie 2 Ög Lin Skän Dls Åm 2.

Jfr O. Hansson Slättbyhist. 187 (1880-t.; 1927): »Mor Anna kan väl väcka mig i tide? — *Jo men.*» SAOB anger inte någon lokal begränsning för denna interj. — Dial.: Sk (*jo män* el. *jomän*, Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (*jomän*, Halmstads hd), Bhl (Janzén), Vrm (Ransäter), Sm (Ö. Härad). Saknas i Dls (Laxarby). Da. *jo mænd* är enl. ODS nu litet brukligt i riksspråket. Ex. anföres från EKornerup Ecuador (1919), s. 66: *Er hun ikke yndig? — Jo, mænd er hun det!* No. *jomen* (Sandvei). Jfr fsv. *ja män veet thz gaar mik swa*, Iv 2693.

kasa ner

Kasa ner (= glida, hasa ner) är känt i Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1v 2-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng Bl Kh 2 Kkr 1 2v 3-6 Ronn 1-2 Sölv Hl Falk 1-2 Hm 1-4 La Var

1-2 *Gbg* 1 2h¹ 3 5 *Bhl* Ström v *Sm* Kronl Väx 1-4 Jönl Ek 2
 Hus 1v Jön 1-2 Näss 1-2 Vetl Värn 1-2 3v Kalm 1-2 Kalm 1-3
 Vim Vvik v *Gtl* Vis 2 *Vg* Troll Marie 2 Ska 2 Ög Skän *Vrm* Kd 2.

SAOB, K 653, säger *kasa* tillhöra vissa trakter och vara bygdemålsfärgat. Jfr Ola Hansson Slättbyhist. 135 (1880-t.; 1927): »Det *kasade* och hamrade uppe på scenen, där man var sysselsatt med att uppställa dekorationerna». B. Sjöberg Kvartetten 68 (1924): »*Kasande* med handen utefter ledstången . . .». Rietz har antecknat *kasa* långsamt glida, slinta, halka från Nk.-sk. Jag känner det från Sk (*kasa nårr*, Bara hd), Bl (Förkärla, Medelstads hd, LLMA), Hl (Halmstads hd; = *asa*, åka, glida, Wigf. 197), Bhl (Janzen), Sm (Linder; Gadd; Ö. Härad; S. Tjust), Ög (*kase*, Regna, Finspånge län; Vist, Hanekinds hd, ULMA; Kisa). Det saknas på *Gtl* (Gustavson), i *Dls* (Laxarby), *Vrm* (Ransäter; i st. *ars nér*), *Vg* (Skaratrakten; där betyder *kasa* springa).

ked

ked på 'ledsen på, uttråkad av' *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1 Lkr Ld 2-5
 Mö 1v 3 Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1-6 Ronn 1
 (*ker på*) Sölv *Hl* Falk 1 Hm 2-3 La Var 1-2 *Gbg* 1-2 5 *Bhl* Ström
 Udd 1 2h *Sm* Kronl Väx 4 Hus 1 (*kir på*) 2 Jön 1 2 (*ki på*) Näss 2
 Tran Vetl (*ki på*) Värn 1-2 3v Kalm 1 2h *Vg* Troll Ulr (*ki på*)
 Marie 1h 2 Ska 2 Sköv (*ki på*) Va *Mp* Svall 2 (ungt ord).

ked av *Sk* Mhl 2 Hbg 2 Ld 1-4 Mö 3 Yst 2 Krl 1 3 Krd Äng
Bl Kkr 4 Ronn 1 (*ker av*) Sölv *Sm* Jön 1 Värn 2. Dessutom upp-
 gavs *ked åt* *Hl* Var 1 *Sm* Väx 1-2.

SAOB, K 873, lokaliserar adj. *ked* (*vid, åt, på, av*) till södra Sv. och betecknar det som starkt bygdemålsfärgat. — Dial.: Rietz känner *ke(d)*, ledsn, utledsen, uttråkad från Ög, *Gtl*, *Hl*, *Sk*, med diftongformer också från *Bl*, *Sm*. *ke av* känner jag från *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad [äv. *ker av*], LLMA), *Hl* (Halmstads hd; *Men bägge voro de för innerligt keda af det eviga käringasnacket*, Bondeson Glimm. 17 (1892), *Vg* (*kir å*, Leander; Gunnarsjö och Grimmed, Marks hd, ULMA). *ke på* är antecknat från *Bhl* (Janzen), *Sm* (Ö. Härad; S. Tjust), *Gtl* (Gotl. ordb.), *Vg* (Styrsö, Askims hd, ULMA). *ke* utan uppgift om prep. från *Bl* (K. Nilsson), *Hl* (Kalén; *ke(r)*, *ki*,

¹ Folkligt; men jag använder det inte; knappast vanligt; (*h*)*asa ner* vanligare.

Wigf. 101), Sm (*keer*, Linder), Vg (Lyrestad, Vadsbo hd; Tunge, Ale hd, ULMA). *ked* åt uppger Hof 168 (*kie dt*) för Vg och Rääf för Ög. — Da. *ked af* (Hartmann), no. *ked av*, *ki av* (Sandvei), lt. *keef*, nordfris. *kief*. ODS antar, att da. *ked* möjligen har fått sitt *d* från *led* i förbindelsen *led* og *ked* och SAOB anser att *ked* »torde vara en 'uppsnyggad' skrivform, vars uppkomst möjl. underlättats gm adj. *led* (ofta uttalat *le*)».

kelen

Kelen 'som vill bli smekt', 'som vill smekas' tillhör *Sk* Mhl 1—2 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—5 Mö 1—3 Ska Yst 1—2 Krl 1—2 (*kälen*) 3—5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1—2 Kkr 1—2 4—6 Ronn 1—2 Sölv *Hl* Falk 1—2 Hm 1h 2—4 La Var 2 *Gbg* 1—2 5 *Bhl* Ström Udd 1 2h *Sm* Kronl Väx 1—2 4 Jön 1—2 Värn 2 Kalm 1—3 Osk Vim Vvik *Gtl* Vis 3 *Vg* Troll Ulr Vän 1 Marie 1h Ska 1h 2 Sköv Va Ög Skän h Vad *Dls* Åm 2 *Vrm* Kd 1 *Nk* Öre 2 (*Sthm* 1h).¹

kelig uppges från *Bl* Kkr 3 *Gtl* Got Vis 1—2 *Vg* Marie 2 *Nk* Öre 1 *Mp* Svall 1.

SAOB, K 895, upptar *kelen*, äv. *kälen* som gärna kelar, smeksam, som tycker om smekningar; ordet betecknas som vard. — E. Ljunggren Levertins danismer s. 342, påpekar, att *kelen* är »ett även inom de 'bildade klasserna' vanligt sydsvenskt ord». Linné Skå. resa 179 (1751) uppräknar *kelen* bland »Ord som brukas besynnerligen i Skåne» och säger att det »är det samma nästan som klemmig». Rietz uppger *kelen*, som gärna vill smeka och smekas; om barn, från *Sk*, *Hl*, *Bl*; *kelu*, förklemad, veklig från *Vb*; *källugur*, tam, spak från *Gtl*. I modern gotl. *källi*, som vill bli smekt (Gustavson); jfr äv. Gotl. ordb. under *kelig*. Jag känner *kelen* från *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärsla, Medelstads hd, LLMA), *Hl* (Kalén; »finns med säkerhet i *Hl* upp mot Varberg», Nilsson), *Bhl* (Janzén; *kälen*, Nilén), *Sm* (*käjlen*, Linder; däremot *kelig* i S. Tjust), *Gtl* (Gotl. ordb., äv. *kelig*; se äv. ovan), *Vg* ('som vill bli smekt', Älekulla, Marks hd; *keleter* som gärna smeker, ibid., ULMA). Ordet saknas i Ög (Söderköpingstrakten, Franzén). *Vrm* (Ransäter) har *kälsjuk*. Da. *kælen* (i Köpenhamn [gammaldags] el. dial. *kelen*) med samma bet. som det sv. ordet, ä. nyda. *kælen*, *kelen* (ODS), no. *kjælen* (Sandvei), fsv. *kälin* klemig, *hwi blifvuir thu här qwar kaat oc kälen* (in deliciis epuleris), *Bil* 463. Om ordets vidare släktskapsförhållanden se Hellquist Ordförr. åld. o. urspr. 1: 457.

¹ Känner ordet men skulle aldrig använda det.

knuta

Ordet *en knuta* (= knöl, ansvällning) tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1hd 2–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 2–3 5–6 Ronn 1–2 Sölv *Hl* Falk 1–2 Hm 1 3h 4 La Var 1–2 *Gbg* 2 4–5 *Bhl* Ström Udd 1 (i ved el. trä) 2h *Sm* Kronl Väx 1 2h 4 Jönl Ek 1–2 Hus 1 Jön 2 Näss 1–2 Tran Värn 1–2 3h Kalm 2–3 *Vg* Ulr Vän 1 (ej vanligt) Marie 2 Sköv h *Ög* Norr 1v Vad *Sthm* 1h.¹ Från *Gtl* Vis 2 uppges *en knut*.

SAOB, K 1684, upptar som levande användn. av ordet: 1) hopbunden packe av olika föremål, bylte, bunt, knyte, 2) förtjockning, förtätning, knöl, klump. Bägge användn. betecknas som bygdemålsfärgade och säges förekomma endast i vissa trakter. Dock är *knuta* (patologisk) svullnad l. förhårdnad i ett organ l. en vävnad fullt brukl., i sht som medicinsk term. Likaså är *knuta* som arkeol. term fullt brukl.: flintstycke, varav skärvor avslagits för att erhålla material till mindre redskap. — Det synes mig antagligt, att *knuta* som med. och arkeol. term har införts av sydsvenskar. Beläggen i SAOB motsäger inte ett sådant antagande. — Rietz betraktar ordet som riksspråk. Dial.-belägg: *Sk* (Bara hd), *Bl* (Förkärla), *Hl* (Kalén; Wigf. 376; Halmstads hd), *Bhl* (»ovanligt», Janzén), *Sm* (Ö. Härad; S. Tjust), *Ög* (Kisa), *Vg* (Medelplana, Kinne hd; Rommele, Flundre hd, ULMA). Från *Ög* (Söderköpingstrakten, Franzén) uppges *en knula*, medan *knuta* är okänt (jfr härmed *knula tuberculium*, Lincop. 1640). Dls har *kula*, *blodkula* (Laxarby). Da. *Knude* (en), fvn. *knūta* f. och *hnūta* f. knokkel, benknude. Fsv. *knuter* m. Jfr no. *en kul* (Sandvei).

krylla

krylla håret (= krusa, locka håret) tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1h 3v 4–5 Krd Sim Äng Bl Kkr 2v 4 5d Ronn 1–2 Sölv *Hl* Hm 4 La *Sm* Kronl Väx 1h 2d Hus 1 Jön 2 Vetl Värn 2h Kalml 1 Kalm 1 3h.

Formen *krulla håret* uppges från *Hl* Var 2 *Gbg* 4 *Bhl* Udd 1–2 *Vg* Ska 1 Va *Sdm* Esk. *kurra håret* är formen i *Sm* Osk. Verbet är obekant, men det hithörande adj. *kryllig* uppges från *Sk* Krl 2 och *krullig* från *Sm* Tran *Gtl* Vis 2.

¹ Hört av läkare, men skulle annars inte bruka det.

Enligt SAOB förekommer *krylla* krulla, krusa »i vissa trakter, bygdemålsfärgat», och detsamma säges gälla *kryllhår* och *kryllig* dock med tillägget »starkt bygdemålsfärgat». — Dial.: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (Wigf. 68), Sm (Areskog 127; Hedström 157; Linderås, N. Vedbo hd, LLMA; S. Tjust). *kryllhår* Sm (Linder). *kryllhår* Öl (Lindroth 160). — Formen *krulla* är belagd från Hl (Kalén; Halmstads hd), Bhl (Nilén), Sm (*krullig*, Jönköping, LLMA), Öl (*krullit*, Lindroth 444), Gtl (Gustavson, Gutamålet 1:137), Ög (*krulle*, Kisa), Vg (Hof 182; Skaratrakten; Leander, äv. *krullier*, *krullhår*; Laske-Vedum, Ryda, Viste hd; *krullhårig*, Åsle, Vartofta hd; *krullet*, Öxnevalla, Marks hd, ULMA), Dls (Håbol, ULMA; redan något österut, i Laxarby, saknas ordet, men man säger sig där känna det från västliga socknar, t. ex. Ärtemark). Med *kurra* jfr uppl. *kårra sig* rulla ihop sig m. fl. dialektformer, som enligt Hesselman SoS 4: 99 delvis är onomatopoetiska; Bergroth § 489 anför från finl. *kurrig* krusig (om hår). Da. *krølle*, ä. nyda. *krylle* (ODS), no. *krølle* (Sandvei). Lån från (m)lty. *krullen*.

källing

Ordet *källing* 'kattunge' med den sydsvenska övergången *tl* > *ll* tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kkr 2 4 6 Ronn 1–2 Sölv Hl Falk 1 Hm 1–4 La Var 1h 2 Sm Kronl Väx 2d Värn 2h.

SAOB, K 3625: »(i vissa trakter) kattunge». Jfr Nilsson-Piraten Bombi Bitt 7 (1932): »Det är konstigt att *källingar* kunna simma, när de inte äro mer än två dar gamla». — Dial.: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (»i hela landskapet», Nilsson; äv. hos Wigf. 131 och Kalén). Samma ord men med förbindelsen *tl* bevarad: *kättling* i Sm (Linder; däremot *kattunge* i Ö. Härad, S. Tjust och även annorstädes i ö. Smål. enl. Areskog 111), Vg (Leander; Ås hd och Kullings hd, Götling, Västs. ordbildn. 138; Laske-Vedum (äv. -e), Tostared och Hyssna, Marks hd, ULMA). Da. *Killing*, no. *kattékilling* (Sandvei). Om gränsen mellan bevarat *tl* och övergång till *ll* se senast Hedström i ANF 54:153. Enligt denne är *tl* bevarat i ö. Blek. och hela s. Smål. utom det sydv. hörnet.

kär

han är så kär 'han är så näpen, rar, behändig', tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1 (feminint) 2–3 Ska Yst 1–2 Krl

2-5 Sim¹ Bl Kh 1 Kkr 2 (fruntimmersspråk) 4 Sölv Hl Hm 3h (hit infört av skåningar) Sm Kronl Värn 2h Kalm 1.

Kär om person el. sak: rar, söt, nått, täck säger SAOB, K 3700, förekomma i sht i sydligaste Sv., ngt vard., och anför ex. från Dalin Vitt. 6: 40 (c. 1753): »en liten *kär* gumma», och Benedic-son Peng. 180 (1885): »ett *kärt* gammalt ugglebo» (sagt om ett hem). Jfr Sjöberg Kvart. 449 (1924): »Den här surkålen ... O, hon må tro, att den är *kär!*» (sagt av en skåning). — I dial. kan jag belägga det endast från Sk (äv. *en kär gammal tavla*, Bara hd). I Hl är det enligt Nilsson i varje fall okänt norr om Nissan. Detta bruk av *kär* har sin motsvarighet i da. ODS anför, att *kær* förekommer »især i dame-spr.» om person, ting o. d., som verkar intagande genom blid, vänlig, troskyldig, rörande, ungdomlig beskaffenhet l. framträdande, ofta om ngt smått, barn, ungar av djur osv., söt, bedårande, »allerkærest» (i sht som pred.), t. ex. Ak ja, han er saa kjær (Frue ser ømt paa Løjtnant) (Hostrup). Politiken ⁹/₁ 1934 publicerade ett populärt ordförrädsregister till tjänst för turister, i vilket upptogs bland »Dameord»: »Kær» og »sød» (bruges mest om store, flotte Mandfolk, f. Eks.: »Er han ikke kær» om Mussolini).

lase

En *lase* 'en trasa' är känt i Sk Mhl 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1v 2 3h Ska Yst 2h Krl 1h 2 3h 4-5 Krd Sim Äng Bl Kh 2 Kkr 1 2v 4-6 Ronn 1h 2 Sölv Hl Hm 1-2 3v 4 La Gbg 1h 2h Sm Väx 1-2 4 Jön 1 2 (= velig person) Näss 1-2 Vetl Värn 2 3h. Ordet uppges sålunda vara bekant i Sk, Bl, Hl och v. Sm. Därjämte uppges adj. *lasig* slamsig från Gtl Vis 2.

Ordet förekommer i här angiven betydelse enl. SAOB, L 314, i sht i södra Sv., bygdemålsfärgat. — Rietz känner *lase* m. i bet. sönderrivet klädesplagg, trasa med pl. *lasar* söndriga kläder och *lasig* trasig, bägge från Götal. Jag känner *lase* från Sk (Bara hd), Bl (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Östra hd, LLMA), Hl (Kalén; Wigf. 197), Sm (Linder; Gadd; Jönköping, LLMA; S. Tjust), Öl (*laas*, Bodorff 20, äv. i bet. trashank), Ög (= trasig person, äv. *lase* v. och *lasig* a., Rääf; i bet. 'någonting dåligt', Kisa), Vg (*lase* m. bladmage över hela Vg och *lase* v. trasa sönder

¹ I regel med *k*-ljud, ej *tje*-ljud. Jfr *käring* (i regel med *k*-ljud) i bet. älskling. Minns hur jag i skolan i Hbg blev förlöjligad av en uppsvensk lärare för att jag översatte »darling» med »käring», men fick medhåll av kamraterna.

i Kållands hd, enl. J. Götlind; *lasa*, *sönderlasa* äv. hos Hof 189). Finl (*lasor* pl. paltor, V. Nyl., Vendell). Ordet (även *lasig*) saknas enl. Gustavson på Gtl. På delar av området för *lase* förekommer även *trase* m. trasa, t. ex. Sm (Linder 12), Vg (Leander). Av mina sagesmän har detta senare också uppgivits från *Sk Ld 1 Gbg 3*. — Da. *Las* (tøj)stykke, der er revet af ell. løs, pjalt, no. dial. *las* laset person (ODS), ä. da. *lase* (Kalkar). Ordet är av oklart ursprung. Den danska ordboken och SAOB jfr med mlt. *la(e)s* kileformet lap, maaske sideform til *lasche*. Lidén har i Arkiv 49: 316 dragit fram ett fsv. belägg på ordet: *laasa tunna* (Sthms tänkebok III, 162: 24 (1494), som bör betyda skräp-, trastunna. Lidén anser ordet vara inhemskt nordiskt. Han avvisar lån från mlt. *las* (flekterad stam *lass-*, jfr hty. *lasche*), då man i så fall skulle ha väntat *-ss-* i det da.-sv. ordet.

lev

Detta ord, vars betydelse angives strax nedan,¹ uppgavs för *Sk Mhl 1h Hbg 1-2 Ska h² Krl 4 Bl Kh 1 Kkr 1-6 Ronn 1-2 Sölv Hl Falk 1-2 Hm 1-4 La Var 1-2 Gbg 2 4 Bhl Ström Udd 2 Sm Kronl Väx 1-4 Jönl Ek 1-3 Hus 1-2 Jön 1-2 Näss 1-2 Tran Värn 1-3 Kalml 1-2 Kalm 1-3 Osk Vim Vvik (Gtl Vis 1h)³ Vg Bor 1-2 Ulr Lid Marie 1-2 Ska 1-2 Sköv Va Ög Lin Mjöl Norr 1-2 Skän Vad (Sthm 1). Man finner sålunda, att ordet tillhör Bl, Hl, Gbg, Bhl, Sm, Vg, Ög. I Sk är det svagt styrkt, likaså på Gtl.*

Rörande dess betydelse uppges allmänt, att det avser ett avlångt, långsmalt, långsträckt eller långt bröd. Mest synes det användas i sammansättningen *vetelev*. I Väx säges också *vört-* och *sirapslev*, i Jön *sötlev* (= råglimpa), i Kalml *brödlev*, i Lin *sirupslev*. Att leven kan bakas även av rågmjöl uppges från Vvik, Norr 1 (= kuse av vete- el. rågmjöl), 2 (= längd i motsats till krans, användes om alla brödslag). Från Ström meddelas, att på landet utanför staden bakas ett slags tunt bröd på häll, och detta kallas också *lev*.

¹ I frågelistan hette det: »Förekommer ordet *en lev* för en särskild form av bröd? Vad betyder det?»

² Ytterst sällan, troligen blott av inflyttade.

³ *Lev* är icke gotländska. Man säger *en semla* om en vetekaka.

⁴ Infört i familjen av min hustru, som talar en sorts småländska.

SAOB, L 561, säger om *lev* 'bröd, kaka; särsk. om avlång bulle l. mindre limpa o. d.', att det förekommer »numera i sht dels folkligt i södra o. sydvästra Sv., dels i kulturhistoriskt fackspr.». Äldsta ex. hos Rudbeckius Kyrkiost. 43 (c. 1635). — Ordet förekommer i dial. i Bl (Förkärla, Medelstads hd, LLMA), Hl (Kalén), Bhl (*brös-lev* tunnbröd, Nilén), Vg (Hof 191: *juhlalew*; Hova, Vadsbo hd o. allmänt, ULMA; jfr Götlind Vgl folkmål 286), Sm (Linder; Areskog 69; Ö. Härad; S. Tjust), Öl (= bröd, avlång limpa, avlång kaka av mjukt bröd, Bodorff 45), Ög (= långt bröd, äv. *vetelev*, Vist, Hanekinds hd; = brödkaka, »nyare ord», Jonsberg, Östkind's hd, ULMA; enl. Nat. Lindqvist Ordens vandringsvägar 42 träffas ordet *lev* sällan öster om Stångån och norr om Motala ström). I Sk (Bara hd) är det enl. Ingers okänt. Det saknas likaledes i Dls (Laxarby). — Da. *lev* formet og bagt brød, nu endast i dial. el. föråldrat, arkais. (ODS), no. *leiv* om t. ex. *en flatbrødleiv* (Sandvei), fsv. *lever* m. (*leeff* LB 7: 4. *en levar* Bu 417. *thre leua brödh* Bil 456. Vidare MB 1: 90. SD 2: 237 (1297). *en biugleff* Bil 103. *brödhlever?* m. GO 615. *hwete leff* LB 7: 316. *isterlever* GO 359), fvn. *hleifr*.

luka

Luka 'rensa ogräs' förekommer i Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 1–6 Ronn 1–2 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1–4 La Var 1–2 Gbg 1 5 Sm Väx 1–4 Näss 1 (ovanligt) Tran (ålderdoml.) Värn 1–3 Gtl Got Vis 1¹ 2² 3 Vg Sköv h.

Jfr Linné Skå. Resa 295 (1751): »Hören eller Linet hade nu i åtta dagar ränsats eller *lukats* af Bond-qwinnorna ifrån Dodra och annat ogräs»; A. Fjelner i SDS ¹⁴/₁₂ 1934: »*luka bort* (de sämre dikterna ur sin produktion)»; Böök, Storskolan 16 (1940): »om man inte kan komma åt att *luka*, vad gör man då, för att ogräset inte ska växa?» — Dialektbelägg: Sk (*låga*, Torna, Bara, Oxie etc., Ingers 192), Bl (Förkärla, LLMA; *luga*, Swenning Listers hd 234), Hl (*luga*, Wigforss 376; vid sidan av denna normalform för s. Hl, som utgår från långt *u*, har Wigforss 271 även ett belägg, som förutsätter gammalt kort *u*; Kalén: i betyd. 'hålla odlade växter fria från ogräs', annars *rainsa*), Vg (Hof 195: *luka skogenn*, gallra; Lugnås, Kinne hd, Tunge, Ale hd, ULMA), Sm (Linder; däremot saknas ordet i Ö. Härad, Hedström i ANF 54: 156), Gtl (*liuke* rycka upp gräs, av äldre kort *u*; de flesta uppteckningar förutsätter kort *u*, men formen *leuka* från Färö visar tillbaka på

¹ *Luka* av gräs och blast till kräk och höns.

² När man tar mycket åt gången.

långt *u*, Gustavson Gutam. 1:108), Ög (*lökå* ränsa bort ogräs [Bergslagen], *lökå pungen* tömma pungen, *lökå* stuka, skrapa jord kring stjälkarna på plantor, Kalén Östg. Dial.), Nk (*löka* rensa, Borgström 52; St. Mellösa, Gällersta, ULMA). Jfr Rietz: *luka* rensa ogräs Vg., sm., kl., bl., hl. (äv. *luga*), *låga* Sk., *låka* Nk., ög., *läukä* G. Från Vg. anför han (efter Hof?) *luka skogen* bortrensa kvistarna på träden i en skog. — Da. *luge* (dial. *lugge*), ä. nyda. *luge* (ODS), no. *luke* (Sandvei). — De svenska dialekterna visar, att vi har att göra med två verb, ett med långt och ett med kort *u*. Man har allmänt antagit, att *luka* med långt *u* i nordiska språk är lånat från mlt. *lūken* dra, rycka, varmed kan jämföras ags. *lucan* rensa ogräs, ffris. *luka* dra och ty. dial. *liechen*. v. Friesen, som i NysvSt 1940, s. 67 ff. senast behandlat verbet, vill heller inte förneka möjligheten härav, verbet skulle kunna »tänkas vara infört med kontinental trädgårdsskötsel som ju omhuldades av vissa munkordnar som cistercienserna», men det är också möjligt, fortsätter v. Friesen, »att vi här ha lemningar kvar av det gamla st. verbet *lūka* draga, rycka, plocka» (identiskt med fvn. *lūka* stänga, eg. draga till dörren). Härför skulle tala belägget hos Hof, som han menar på grund av sin betydelse inte kan återgå på det lågtyska *lūken*. Betydelsen hos Hof är dock endast en ockasionell användning av den allmänna betydelsen 'rensa' (jfr om *luka* 'ränsa ungskog' i Redvägs hd, Vg, Smedberg i SvLm XI. 9:24). Även fisketermen *luka* på Åland och i Åbo län med betydelsen 'draga eller vinda noten (vid vinterfiske) i båt l. upp på land' talar enligt v. Friesen för inhemskt ursprung. Det kortstaviga *luka* (Sk, Hl, Nk etc.) uppfattas av v. Friesen som sekundärt bildat på svagstadiet av roten i *lūkan* st. v. och kan ha utgått från ett verbalsubst. därav, *lūk*, *lök* n., förmodligen identiskt med fsv. *luk*, *lok* (*löf ok lok*, *luk*). — I det nu föreliggande sista häftet av SAOB betraktas *luka* 'draga upp l. rensa bort (ogräs)' som delvis inhemskt, delvis lånat från lty. Verbet säges förekomma »i södra Sv., bygdemålsfärgat».

lusthus

I frågelistan önskades uppgift, huruvida *lusthus* användes i betydelsen av berså (»alltså icke en byggnad»), och denna betydelse uppgavs för Sk Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr (äv. om byggnad) Ld 1¹ 2–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kkr 1d Sölv Hl Falk 1 Hm 1–4 La Gbg 4 Gtl Got Vis 2h 3. Denna betydelse är alltså enligt mina uppgifter begränsad till Sk, Hl och Gtl.

¹ I ssgarna *lindelusthus*, *syrénlusthus*.

Där *lusthus* har varit obekant, har i stället uppgivits *lövsal* *Bl Kkr* 2, *grotta Hl La Gbg* 1 *Sm Näss* 1 *Dls Åm* 2.

Skå. dial. *lysthus*, Bara hd. Äv. i Hl (Halmstads hd) och på Gtl (Gustavson). Det da. ordet *lysthus* har jämte betydelsen av byggnad även den av berså, såsom framgår av ODS: lille bygning, pavillon olgn. ell. en af tætvoksende træer, buske, slyngplanter olgn. omgivet plads i have, hvor man kan sidde i læ. Bet. berså föreligger t. ex. hos Paludan Müller 1: 221 (Her er et Lysthuus! I Skjul bag dette Løv du vil erfare, Om jeg har dig bedraget). Jfr även ssgen *Lindelysthus* (Hartmann).

mattbankare

Ordet *mattbankare* 'rotting' tillhör *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 2 *Lkr Ld* 1–5 *Mö* 1–3 *Ska Yst* 1–2 *Krl* 1 4–5 *Krd Sim Bl Sölv Hl La*. I betydelsen 'mattstång på gården' förekommer samma ord i *Sk Hbg* 2 *Ld* 1 3–5 *Mö* 3 *Ska Bl Sölv Hl La*.

I sin första betydelse ersättes ordet av *mattpiskare* i *Bl Ronn* 1 *Hl Hm* 3 *Sm Kalml* 2, av *mattpiska* i *Vg Ulr*.

I skå. dial. (Bara hd) saknas ordet enl. Ingers, som anser det vara stadsspråk. Jfr da. *Tæppebanker* rotting (Hartmann). — Subst. *mattbankare* förutsätter verbet *banka* (mattor). Även uttrycket *banka mattor* efterfrågades i frågelistan, och svaren uppgav, att det förekommer i *Sk* (hela) *Bl Kkr* 4–5 *Sölv Hl Hm* 1 *Gbg* 3 (obildat språk) *Sm Kronl Vg Troll v Vän* 2h. Dessutom uppgavs *panka kläder* (våta) av *Bhl Udd* 1, *banka på dörren* av *Bhl Udd* 2 och *banka ngn i ryggen* av *Sm Jön* 1.

jaså minsann

Uttrycket, som motsvarar ett uppsvenskt 'jaså, verkligen' o. l. tillhör *Sk Mhl* 1–2 *Hbg* 1–2 *Lkr Ld* 1 3–5 *Mö* 1–3 *Ska Yst* 1–2 *Krl* 1 2h 3–5 *Krd Sim Äng Bl Kh* 1–2 *Kkr* 1–3 5 *Ronn* 1–2 *Sölv Hl Falk* 2 *Hm* 1 3–4 *La Var* 1 *Gbg* 2h 5 *Bhl Udd* 2h *Sm Kronl Väx* 1–2 4¹ *Ek* 1–3 *Jön* 1 *Näss* 1–2 *Tran Värn* 2 *Kalm* 2 *Osk Vim Gtl Vis* 2 *Vg Troll Va Ög Skän*.

¹ *Minsann* använder jag gärna. Från min lärartid i Uppsala (el. Stockholm) erinrar jag mig, att en elev i hemmet skulle ha omtalat, att »magister W.» använde »svärord» (minsann)!

Dial.: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (Halmstads hd), Bhl (»troligen men ovanligt», Janzén), Sm (S. Tjust). Saknas i gotl. dial. (Gustavson), dls. (Laxarby), vrm. (Ransäter), ög. (Kisa). — Saknas i no. (Sandvei) och da. (Hartmann).

mölla

Ordet *mölla* 'väderkvarn' uppgavs för Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1 (ä. vattenkvarn) 2–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1h 2 3v 4–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Sölv Hl Hm 3 Sm Kronl. Ordet är alltså svagt belagt utanför Sk och v. Bl.

SAOS har ex. från bl. a. Böök ResSv 87 (1924): »Var det inte nationalekonomiskt oförsvarligt att var bonde [på Öland] byggde sin *mölla*». — Rietz kände *mölla* f. kvarn från Sk, Hl, Bl och *myllare* m. mjölnare från Gtl. Gotl. ordbok upptar *mölla* 'skvaltquarn, liten kvarn', *möllare* 'mjölnare'; i den moderna gotl. lever *mölla* kvar blott i ortnamn, såsom *Möllebos*, *Möllgårds* (Gustavson). Sk: *mylla*, Bara hd. För Hl uppges det av Wigf. 68 (*mylla*, *mölla*) men säges av Kalén vara sällan använt i Fagered; Nilsson anser det inte vara genuint i Halmstads hd, man säger *kvar*, däremot finns *möllare* mjölnare. Från Vg finns belägg på ordet från Lena, Kullings hd, där i betydelsen 'vattenkvarn' (ULMA). För Öl uppper Bodorff 56 *mööll* f. kvarn. Däremot förekommer det inte i S. Tjust i Sm utan är där ersatt av väderkvarn; det saknas också i Ö. Härad. — Fsv. *mylna*, *mölna*, *mylla*, *mölla* f. (Sdw), da. *mølle*, ä. da. *møllæ*, *myllæ*, *mølnæ*, *mylnæ*, från sent lat. *molina* kvarn(sten) via ags. *mylen* ell. mlt. *molne*, *mo(l)le* (ODS).

nabo

En nabo el. *en nabbo* 'granne' tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1d 2 3 (utt. *nabó*) 4–5 Mö 1d 2–3 Ska h Yst 2h Krl 1–2 3v 4–5 Krd Sim Äng h Bl Kh 2 Kkr 6 Ronn 1h Sölv Hl Hm 3 La Var 2 Sm Väx 1h 2d.

Som mest brukliga uttryck uppges *närbo* från Bl Kkr 4 och *gårdbo* från Vg Lid d Ska 2.

Bland de många excerpterna i SAOS märkes H. Larsson Hemmabyarna 13 (1916): »Se, min far han bodde ju *nabo* med din far». I övrigt märkes »*Nåbo*, Granne» hos Helsingius (1587); »vår *nabo* Ryssen» hos Gust. II Adolf (1617), »våre *Nåboor*» hos Tegel Hist. 2: 251 (1622), »vår *nabor*» (sing.) hos Ekeblad Bref

2: 200 (1660), »nabo» hos Tessin (1754) och Dalin Hist. (1760). — Från dial. känner jag ordet, utom från Sk (*nabó*, Bara hd), från Hl (*nabbo*, Kalén; Wigf. 577; *nabó(e)*, Halmstads hd), Vg (Leksberg, Vadsbo hd; Fotskäl, Marks hd, ULMA). *Gårdbo* uppges av Linder och Gadd för Sm, av Rääf och Kalén Östg. Dial. (skärgården) för Ög och av Hof 142 för Vg; enl. Götling, Vgl. folkmål 101 är *gårdbo* 'granne' rikligt belagt i Vg. — Fsv. *naboe* m., ack. *nabo* (Ber 289, 290, HSH 18: 12 (1494)). Da. *nabo*, fda. *na(a)bo*, *nabor*, *naber*, fvn. *nábúú*. Det moderna da. uttalet är *nábo* el., mindre brukligt, *nabó* (ODS).

nog

Uttrycket *det är nog, att han vill bo i det rucklet* 'det är egendomligt, att han vill bo i det rucklet' tillhör Sk Mhl 1¹ Ld 1–4 Mö 2–3 Ska Yst 2 Krl 3 Äng Bl Kh 1 Kkr 1 Hl Hm 2–3 Gbg 5 Sm Värn 2 Gtl Got Vis 1–2 Vg Marie 1h.

Dial.: Sk (*de e nåck ad han vill bo* etc., Bara hd), Gtl (*det är nuck, att . . .*, Gustavson). Däremot i Hl (*de e eget, att* etc., Halmstads hd), Sm (*egendomligt, att* etc., S. Tjust).

nästkusin

Ordet *nästkusin* 'syssling' förekommer i Sk Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1² 2–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Äng Bl Kkr (2)³ 4–5 Ronn 2 Sölv Hl Hm 1 3–4 Var 1 Vg Bor 2⁴ Troll h Vän 1h.

Som mest brukliga uttryck uppges *tredjeman* Hl Falk 1, *a-kusin* Gtl Got Vis 1 3, *tremänning* Dls Åm 2.

Jfr »deras [kommunisternas] andlige *nästkusin* hr Flyg», SDS 1939, nr 328, s. 4, sp. 6. — Skå. dial. *nässkosin*, Bara hd. Finns också i Hl (Halmstads hd), men är enligt Nilsson sannolikt ett sent lån från riksspråket. Bl (Förkärila): *åsyskona barn* (av heter i dial. *å*); jfr härmed *a-kusin*. Gtl.: *akusäin* (Klintberg Lau 43). Enligt uppgift av red. N. Holmberg förekom *närsyskonabarn* i Ljungby sn, S. Möre omkr. 1900. Dls: *treongsbarn* (Laxarby). Jfr da. *næstsøskendebarn*, om børn af næstsøskende (ODS), no. *tremening* (Sandvei).

¹ För mig betyder det: det är nått och jämt, att han vill bo etc.

² Äv. *syssling*. Ortsdialekten har bägge beteckningarna.

³ Har endast hört inflyttade skåningar använda detta ord.

⁴ Utt. *nässkusin*.

nätt

Frågelistan upptog uttrycket *ta så nätt* (= ta så försiktigt), vilket uppgavs höra hemma i *Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 1-2 3* (sjömansuttryck) *4-5 Ronn 1-2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1-4 La Var 1-2 Gbg 1-3 5 Bhl Ström Udd 2h Sm Kronl Väx 1h 4 Jönl Ek 2 Hus 1 (ta det nätt) Jön 1 Näss 1-2 Värn 1-2 Kalm 1 Vvik h Gtl Vis 1-2 Vg Troll Ulr (ta det så nätt) Marie 1h 2 Ska 2 Ög Lin Norr 2 Skän Vad Nk Öre 2.*

Jfr H. Larsson Per Ståstdräng, 3 uppl. 49 (1925): »han hade kört *så nätt*»; Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs. 60 (1940): »han gläntade *så nätt* på ett fönster». I skå. dialekt är uttrycket känt (Bara hd), likaså i Hl (Halmstads hd). Däremot är det okänt i Bl (Förkärla), Bhl (Janzén), Dls (Laxarby), Gtl (Gustavson), Sm (S. Tjust: *ta försiktigt, vackert*; Ö. Härad: *ta så lilla*), Ög (Söderköpingstrakten, Franzén: *ta vackert*), Nk (Örebro hd). Att döma av dialekterna har uttrycket spritts i det bildade talspråket delvis oberoende av folkmålen. Att uttrycket icke har någon större spridning i dial. kan bero på att ordet *nätt* över huvud taget har kommit in i vårt språk i relativt sen tid (jfr Hellquist).

leka pjätt

Uttrycket *leka pjätt* 'leka sistan' förekommer i *Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 2h Krl 1h 2 4-5 Sim Äng Sm Kronl*. Förekomsten är sålunda inskränkt till Sk och närmast angränsande bygd.

Bland de många synonym till detta uttryck som uppgivits i svaren på frågelistan märkes *leka plätt Sk Krl 3, leka datten Bl Kkr 2¹ 6 Sm Väx 1-2 Ek 3 Kalml 2 Kalm 2 Osk Ög Ögl Lin Nk Öre 1, leka datt Bl Sölv Hl Hm 3 Sm Vetl Vg Ska 1, slå datten Sm Jönl, leka kusse Bhl Udd 1-2, leka teck Dls Äm 2, leka basken Gtl Got Vis 1-2 samt leka sista Gbg 3.*

Rietz kände »leka pjätten» från Sk, Bl, medan han kände det till grund liggande verbet *pjätta* 'slå tätt och lindrigt' från Vrm, Vg, Sm, Hl, Sk, Bl. Sk: *leja pjätt*, Bara hd. »Leka el. slå datten» har Rietz uppgivit från Nk till Bl. Med dalsl. *leka teck* kan jämföras da. dial. (Jyll.) *å lek tek lege tagfat*, till verbet *tikke*

¹ Så i min ungdom. Nu leker man inte, bara »idrottsfänar».

give et let slag, lty. *ticken* slå i lek (Feilberg). Med gotl. *leka basken* kan jämföras *bask* m. stryk, hugg, som Rietz känner från Sdm; äv. da. *bask* n. smäll, slag, *baske* ge stryk, hör hit. I Hl (Halmstads hd): *leka lader*. No. *leke sisten* (Sandvei). Da. *lege Tagfat* (Hartmann), da. dial. *Pjet, Tik* (Aarhus) m. m. (Bruzelius).

putten

Ordet uppges för *Sk* Ld 1–5 Mö 1¹ 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1h 3v 4 Krd Sim Äng *Hl* Hm 1h *Sm* Väx 1h 4 Hus 1h *Gtl* Vis 2 (bet. stucken) *Vg* Ulr (utt. *pödden*).

Övriga former, som redovisats under detta frågeord är *putt Sk* Krl 5 *Bhl* Ström *Vg* Troll, *purten Sk* Lkr, *puttrig Nk* Öre 2 samt *purken Bl* Kkr 2 Ronn 1 *Gbg* 1 3 *Bhl* Udd 1–2 *Gtl* Vis 1 *Ög* Lin *Nk* Öre 1.

Jfr K. G. Ossian-Nilsson Slätten 55 (1909): »Långt ifrån att delta i hennes munterhet hade han känt sig *putten* som en skolpojke». — Rietz känner *putten* el. *påtten* a. stött, snarsticken, surmulen från *Sk*, *Vg*, *Bhl*, *Dls*. Härtill kan läggas *Sk* (*potten*, *Bara* hd), *Hl* (Kalén), *Sm* (Öggestorp, Tvetå hd, LLMA; saknas där- emot i Ö. Härad). För *Bhl* uppges Janzén *putt* utom för västgötadelen av landskapet, där formen *putten* förekommer; äv. Nilén upptar *putt*. Jfr *vg. pökken* (av *pyttjen*) 'snarstucken' m. m., Götling *Vgl* folkmål 238. Enl. Gustavson saknas ordet på *Gtl*. — Adj. *putten* hör till *putta* v. stöta, knuffa etc. liksom adj. *sticken* hör till verbet *sticka*, betydelsen är alltså 'stött'. Verbet *putta till* knuffa till, upptogs också i frågelistan och uppgavs förekomma i *Sk*, *Bl*, *Hl*, *Bhl*, *Sm*, *Gtl*, *Vg*, *Ög*, *Sdm*, *Nk*, *Mp*, *Vb*. I *Vrml* och *Dls*: *butta*, *botta*. Adj. *puttrig* hör till *puttra* v., som utom sjuda, koka också har betydelsen knota, smågräla (Rietz, utan lokaluppgift). Adj. *purken* el. *purrkig*, *pórken* a. *sticken*, förargad, tvär, har Rietz funnit i *Sdm*, *Nk*, *Ög*, *Sm*, och det hör till *purrika* (*pórka*) v. vara knarrig m. m., känt från *Vm*, *Sm*, *Ög*, *Sdm*. Jfr även da. *purke* vara knarrig.

påg

Ordet *påg* 'pojke' tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1v 2–3 Yst 1–2 Krl 1–2 3v 4–5 Krd Sim Äng (*Bl* Kkr 2²) *Hl* Hm 3v La *Sm* Jön 1.³

¹ *Putten* barnsligt el. feminint, *trumpen* fint.

² Det stockholmska »grabb» har nu nästan tagit överhanden i ungdomens talspråk.

³ Mindre vanligt.

Från *Gtl* Vis 3 uppges motsvarigheten till det skånska ordet vara en *sork*.

Utom i skå. dialekter (*påg* el. *påug*, Bara hd) finns ordet i Hl (*påug*, Wigforss 261; *påk*, Kalén; *paug* åtm. upp till Varberg, Nilsson), Sm (*påk*, Linder; saknas däremot i Ö. Härad, där ordet för pojke är *lu*). Rietz: *påk*, *påg*, *paug* Sk, Hl, Sm, Bl. — Liksom da. *pog*, i dial. käpp, stor, nästan vuxen pojke, utanför dial. nu i sht arkais. (liten) pojke (på 8—10 år), kanske lånord från lty. (lty., mly., holl. *pook* dolk, kniv o. d.), (ODS). Man observerar, att ordet numera har gått ur bruk i danskt bildat talspråk, där det utträngts av *dræng*, medan det lever kvar i den bildade skånskan. Jfr *dänka* och *börs*.

päng

Ordet *päng* 'slant' tillhör *Sk* Mhl 1—2 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—5 Mö 1—3 Ska Yst 2 Krl 1—2 3v 4—5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 2v 3—6 Ronn 1 Sölv *Hl* Falk 1—2 Hm 1—2 3v 4 La Var 1—2 *Gbg* 1—3 4v 5 *Bhl* Ström Udd 1—2 *Sm* Kronl Väx 1—2 4 Jönl Ek 2—3 Hus 1 (under barndomen) 2 Jön 1—2 Näss 1—2 Tran Vetl Värn 1v 2 3v Kalml 1—2 Kalm 1—3 Osk Vvik (barnspråk) *Gtl* Got (skämtsamt) Vis 1 *Vg* Bor 1—2 Troll Vän 2 Lid Marie 2 Ska 1h 2 Sköv h (barnspråk) Va *Ög* *Ögl* Skän *Dls* Åm 2 *Vrm* Kd 2 *Nk* Öre 2 *Åm* Härn h. Ordet förekommer alltså i bildat talspråk upp till Bhl, Vg, Sm, delvis också i Vrm, Nk och *Ög*.

Utom från skå. dialekter (Bara hd) känner jag ordet från Bl (Förkärla), Hl (Kalén: av och till barn; Halmstads hd), Bhl (Nilén, *päng(e)*; Janzén), *Dls* (Håbol, ULMA; Laxarby), Vg (Leander; Skaratrakten), Sm (Gadd; Linder [i motsats till *pänning*, som betyder medalj]; Ö. Härad; S. Tjust), *Ög* (Vist, Hanekinds hd; Hällestad, Finspånge län, ULMA; Kisa). Saknas i gotl. dial. (Gustavson). — I da. förekommer ordet enl. Hartmann blott i »rent Barnesprog». ODS upptar *penge*, en ell. plur., dial. *peng* (nu nästan blott föråldrat, dial. el. skämtsamt [barnspråk]) om ett enstaka el. ett bestämt angivet antal mynt, egentl. samma ord som flertal av *penning*.

rips

Rips 'vinbär' (själva bären) tillhör *Sk* Mhl 1—2 Hbg 1h Lkr Ld 1h¹ 2 4 Ska Yst 2 Krl 3v *Bl* Kkr 2 5 Ronn 1h *Hl* Hm 3 *Gtl* Got

¹ Känt men inte numera brukligt. Verkar dial.

Vis 1¹ 2.² Med metates: *risp* Sk Ld 3 Bl Kkr 4, *rispelbär* Sk Krl 5.

SAOS:s äldsta belägg är hämtat från Rothof Hushålls-Magasin (tr. i Skara) 399 (1762): »Röda Winbär, Reps, Rips, Ribes rubrum planteras mycket til häckar i trädgårdar». Märk även Fischerström 4: 23 (1792): »[Röda vinbärsbusken] Kallas äfven *Reps*, *Risp*». F. studerade i Lund. — Rietz känner *rips* n. vinbär från Götal. och *risp* n. och *rips-bär* n. från Sk, Hl. Hårtill kan läggas *rips* Sk (Bara hd), *risp* Bl (K. Nilsson; Förkärila, Medelstads hd, Ramdala, Ö. Härad, LLMA), *rissbär* Hl (Wigforss 33; *risbär*, Halmstads hd), *rips* Gtl (Gustavson). — Da. *ribs*, buske av släktet Ribes, i sht som plur. om bären av vanl. ribs, i ä. nyda. *ribs*, *rips*, av mlat. *ribes*, ursprungl. ett arabiskt ord (ODS). No. *rips* (Sandvei).

rosenkål

Rosenkål 'brysselkål' tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1–4 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 1–2 6 Ronn 2 Sölv Hl Hm 1h 3 La Gbg 4 Bhl Udd 2 Sm Väx 1–2 4 Näss 1 Värn 2 Kalml 1 Kalm 1. I svaret från Nb Lul heter det endast: »Ej mat för norrbottningar».

SAOS:s äldsta belägg på ordet härstammar från Retzius Fl. Virg. 144 (1809). A. J. Retzius var prof. i Lund. I NF 2: 1065 (1878) talas om »rosen- eller bryssel-kålen». I Trädgården 1918, s. 352 (b): »Rosenkålen (vanligen kallad brysselkål)». B. Jönsson Gagnväxter 144 (1910) skriver: »Rosenkål bär nedanför den toppställda bladkronan ett större antal bladknoppar». J. var prof. i Lund. Hellström Norrl. jordbruk 441 (1917) skriver däremot: »*Brysselkål* (rosenkål) . . . odlas mest i södra Norrland upp till Ångermanland». — Skå. dial. (Bara hd). Saknas däremot i Bl (Förkärila: *brysselkål*), Hl (Halmstads hd), Bhl (Janzén), Sm (Ö. Härad). — Da. *rosenkaal* (Hartmann). ODS översätter med *Brassica oleracea gemmifera* och beskriver den som »kaal med smaa grønne hoveder op ad stængelen». No. *rosenkål* (Sandvei). Efter ty. *Rosenkohl* (t. ex. Pritzel-Jessen Die deutsch. Volksnamen der Pflanzen 65 (1882)). Namnet är nog ungt. Kålsorten enl. Lund-Kiærskou Havekaalens etc. Kulturformer 71 (1884) från b. av 1700-t. (benäget meddel. av Otto Gertz).

¹ I dial. *rauribs*, *svartribs*.

² *Rörips*, *svartrips*, *ripsbuskar*.

runda

Ordet *runda* med betydelsen 'kort rundtur' uppges förekomma i *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1–2 3v 4–5 Krd (äv. promenad) Sim Äng *Bl* Kkr 1–2 4–6 Ronn 1–2 Sölv *Hl* Falk 1–2 Hm 1–4 La Var 2 *Gbg* 1 3 *Bhl* Udd 2 *Sm* Kronl Väx 2 Jönl Hus 1 Jön 2 Näss 1 Vetl Värn 1 Kalml 1–2 Kalm 1 3 Vvik *Gtl* Vis 1¹ *Vg* Troll Marie 1h 2 Ska 2 Sköv Va *Vrm* Krh² *Mp* Svall³ 1 (*Äm* Härn h).² Ordet skulle alltså tillhöra *Sk*, *Bl*, *Hl*, *Gbg*(?), *Sm*, delar av *Vg*, dessutom kan det höras i *Udd*, *Vis* och *Svall*.

I några fall har andra ord uppgivits, som användes i st. f. *runda*, nämligen *vända Gtl* Vis 1, *sväng Sm* Värn 3.

Jfr G. Jönsson Skå. somrar 55 (1935): »Jag lägger min dagliga promenad som en lov om ett stycke bygd, jag cirklar in en bestämd bit bondland — en *runda* på fyrtio minuter». — Dial.: *Sk* (*ronda*, Bara hd), *Bl* (*rända* el. *runda*, Förkärla), *Sm* (*runde* el. *runne* f., S. Tjust; saknas däremot i Ö. Härad). I Ög (Kisa): *en runda*. Saknas på *Gtl* (Gustavson), i *Bhl* (Janzén). I *Hl* (Halmstads hd) o. *Dls* (Laxarby): *vänna*. I *Vrm* (Ransäter) användes ordet *vänning*. — Da. *runde*, en el. (sällan) et, ä. nyda. *rund(e)*, från ty. *rund(e)* el. (i sht) från fra. *ronde* »rundgang, -tur, især: gang, tur ad en fastlagt rute, navnlig for at inspicere noget, spec. milit. (gaa en runde) ell. gøre (sig) en runde». (ODS)

rymma opp

Verbet, som betyder 'städa', 'plocka undan det värsta', tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–2 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1 Kkr 4–5 Ronn 2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 2–4 Var 1 *Gbg* 4 *Bhl* Udd 2 (kan förekomma) *Sm* Väx 1 *Gtl* Vis 1 *Vg* Troll Ska 2.

Andra uttryck för samma begrepp är *rymma undan Sm* Ek 3, *rydda upp Gtl* Vis 1–2, *reda opp (omkring sig)* Ög Lin.

¹ En *vända* vanligare än en *runda*.

² Osäkert.

³ Red. Birger Lundberg, Sundsvall, f. i Hudiksvall, skriver 17 juni 1936, att han känner till ordet *runda*, som »förmodligen genom sporten blivit allmän egendom, ett cykellopp kan exempelvis heta Hälsingerundan — fingerat namn».

Jfr hos skåningen Fr. Nilsson-Piraten Småländsk tragedi 19 (1936): »hon begagnade sig av Kalles bortovaro för att *rymma upp* och pynta samt om möjligt få upp en gardintrasa för kammarfönstret». — Dial.: Sk (*rimma åpp*, Bara hd), Bl (Förkärsla), Hl (*römma åpp*, Halmstads hd). Däremot Sm (*reda undan* el. *reda opp*, S. Tjust). Saknas i Bhl (Janzén), på Gtl (däremot *röim upp* slå ett håll större, Gustavson), i Nk (Örebro hd; däremot *röja undan* el. *opp*). Da. *rydde op* (jfr gotl.) (Holst), no. *ordne (opp)* (Sandvei). Jfr ty. *aufräumen* i samma betyd. men å andra sidan även fsv. *up ryma* borttaga (byggning), *rymi up* (*hus, qværn* etc.) tage bort det som är byggt (Schlyter).

rälig

Betydelsen av ordet är 'obehaglig', 'led', 'stygg'. Det tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr (äv. i betyd. ful) Ld 1–5 Mö 1v 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–2 3v 4–5 Krd Sim Äng Bl (Kkr 2)¹ Ronn 1 2h Sölv Hl Falk 1 2 (i betyd. ful) Hm 1h 2h 3v 4 La Var 1–2.

Enligt Rietz tillhör *räliger* (*räli* el. *ræli*) förskräcklig, ryslig Götal. Sk (Bara hd). För Hl betygas det av Wigf. 151 (= ful), Kalén och Nilsson. ULMA har det från s. Vg (Tostared, Marks hd, i betyd. tokig; Öxnevalla, Marks hd, i bet. bedrövlig, usel; Mossebo o. Revesjö, Kinds hd, i bet. ful); Hof 240: *Rälig* pro rädlig Elfsb. Sv. farlig. — Da. *ræddelig*, dial. o. jargon *rælig* (fda. *ræthælic*) afskyelig, grim, äv. med rent förstärkande betydelse detsamma som rædsom (ODS). Fsv. *ræpeliker* förskräcklig, fruktansvärd, fvn. *hræpiligr*.

rätt gärna

Uttrycket förekommer i negativa satser, t. ex. *det kan jag inte rätt gärna göra*. I nordligare språkbruk saknas här *rätt*; det heter 'det kan jag inte gärna göra'. Satsen med *rätt gärna* erkännes för Sk Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1 (*det kan inte rätt gärna vara han*) 2–3 Ska Yst 1–2 Krl 1h 2–5 Krd Sim Bl Kh 2 Kkr 1–2 5 Ronn 2 Sölv Hl Falk 2 Hm 2–4 La Gbg 4–5 Bhl Ström Sm Kronl Väx 1h Jönl Värn 2 Kalm 3h Gtl Vis 2 Vg Troll Marie 1 Sköv h.

Dial.: Sk (Bara hd), Bl (Förkärsla), Hl (*ja känne rätt gärna inte gå*, Halmstads hd). Saknas i Bhl (Janzén). Saknas enligt mina sagesmän i da. riksspråk.

¹ Säges endast av skåningar.

rödgröt

Betydelsen är 'saftkräm'. Ordet tillhör *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld¹ 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-4 5h Sim Äng *Bl* Kh 1 Kkr 1 4h Sölv *Hl* Hm 2 La *Sm* Väx 1 4.

I stället uppges *saftgröt Bl* Kkr 2 *Gtl* Got Vis 2.

I SAOS finns ett belägg: »snömoset omger *rödgröten* på ett kalas-bord», Wadman Saml. 2: 27 (1835). W. var f. i Blekinge och stud. i Lund, sedan bosatt i Göteborg. Karin Johansson (jfr s. 4, noten) påpekar, att det i den bildade skånskan heter *rödgröt*, *rabarberggröt*, *äpplegröt* och *krusbärsgröt* men inte gärna *aprikosgröt*: »den utländska frukten fordrar den för skåningens språk-känsla ovanligare (»finare») sammansättningsleden *-kräm*». — Skå. dial. *rögröd* (Bara hd). Ordet är okänt i *Hl* (Halmstads hd). Da. *Rødgrød*, enl. ODS tidigare också *rød Grød* (1710), efterrätt tillagad av fruktsafter (»ribs, hindbær» osv.), tillsatt med sago-mjöl (rismjöl) och socker; röd fruktgröt. Med da. *rød Grød* jfr ty. *rote Grütze*. Märk placeringen i det bildade talspråket av ordet *saftgröt* mellan det nordliga *saftkräm* och det skå. m. fl. *rödgröt*. Jfr *rabarberggröt*.

rabarberggröt

Rabarberggröt 'rabarberkräm' tillhör *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 2 Krl 1 3-4 5h Krd Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1 2² 4h 5 *Hl* La d *Sm* Väx 4 Kalml 1 Kalm 1-2 *Gtl* Got Vis 1-2 *Vg* Troll *Ög* *Ögl* Skän.

I da. *Rabarbergrød* (Hartmann). Jfr *rödgröt*.

sen

I förbindelsen *det är ett sent arbete* 'det är ett tidsödande arbete', är ordet bekant i *Sk* Mhl 2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1 (ett sent göra) 2-3 Ska Yst 1-2 Krl 1 (möjligen) 4-5 Krd Sim h Äng *Hl* Falk 1-2 Hm 1h 2-3 La Var 1-2 *Gbg* 2h 3 *Bhl* Ström

¹ År 1933 var på Lunds lasarett formeln för ulcusdiet: »Väm sfär», där varje bokstav var initialen till namnet på en rätt, v sålunda välling och r rödgröt.

² Ja, men ordet *gröt* har ifråga om dylika frukträtter numera nästan fullständigt undanträngts av *kräm*.

Udd 2 Sm Väx 1h 2 Jön 2 Tran Vg Troll Vän 2 Lid Marie 1—2
Ska 1h 2 Sköv h Va Dls Åm 2 Vrm Kd 1—2.

ett sensamt arbete Sk Krl 1h. *ett sinksamt arbete* Bl Kkr 1
2v Gtl Vis 2. *ett gammalt göra* Ög Lin.

Dial.: Sk (*itt sent arbäj*, Bara hd), Hl (»vanligt, troligen i hela Hl», Nilsson), Vg (Kinnarumma, Marks hd, ULMA), Bhl (Janzén), Dls (Laxarby), Vrm (Ransäter). I ordsamling från Bl (Ramdala, Ö. Härad) påpekar upptecknaren uttryckligen, att den skånska betydelsen av *sen* (= tidsödande) inte är bekant; i Förkärla: *ett sinksamt arbete*. Äv. i Sm (S. Tjust) saknas betydelsen, uttrycket är även där *ett sinksamt arbete*. — Såväl i no. (Sandvei) som i da. (Hartmann: *et sent Arbejde*, langvarigt, som tager lang Tid; jfr äv. ODS, *sen*, sp. 1081. 42) är betydelsen bekant. Jfr i fsv. *seent är ther aff at sighia*, Lg 89; *tro är nw seen at finna j geen*, MD 393.

skrabba

Den efterfrågade betydelsen av ordet var 'det som blir kvar, när man har ätit ett äpple', 'skrott'. Den tillhör Sk Mhl 1—2 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—5 Mö 1v 2—3 Ska Yst 1—2 Krl 1—5 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Sölv Hl Hm 1 3 La Sm Kronl.

Såsom synonym, ersättande *skrabba*, uppgavs *en skolt* Hl Falk 2 Hm 2 4, *skult* Vg Marie 2, *en äppleskalle* Sm Väx 3, *ett äpplaskrov* Sm Hus 1, *en buse* Sm Hus 2d Näss 1d Kalml 2 Osk, *en äpplabuse* Sm Hus 1, *en äpplebuse* Sm Vim, *en äppelrad* Gtl Vis 1—2, *en skrutt* Vg Ulr Sköv, *ett äppelfnas* Ög Lin och *ett skravel* Ög Norr 2.

Rietz uppger *skrabba* f. dåligt äpple (frukt av vildapel), omogen dålig frukt, från Sk, Hl, Bl, *skóllt* m. det inre av ett äpple, från n. Hl, *skravel* n. avskräde m. m., från Ög, Kalml. *Skrabba* har i dialekterna även andra betydelser, t. ex. mager häst.

på skrå, på skrådden

på skrå 'på sned' Sk Mhl 2 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—5 Mö 2 Ska Yst 1—2 Krl 1—4 Krd Sim Äng Bl Kh 1 Kkr 1—2 4—6 Ronn 1—2 Hl Hm 2—3 Gbg 2h Bhl Udd 2 Sm Väx 1h 2h 4 Jön 2 Näss 1¹ Tran² Värn 2h Kalm 1h Vvik h Gtl Vis 1—2 Dls Åm 2 Vrm Kd 2.

¹ Endast i samband med tyg.

² T. ex. lägga plank *på skrå*.

på skrådden 'på snedden' *Sk* Mhl 1—2 Hbg 1 Lkr Ld 2—4 Mö 1¹ 2 Krl 1 3—5 Krd Sim h *Bl* Kh 2 Kkr 1—4 6 Ronn 1—2 Sölv *Hl* Falk 2 Hm 3 *Gbg* 3 *Sm* Kronl Väx 1 2h 3 Jönl² Ek 1—2 Jön 1³ 2 Näss 1⁴ Värn 1 2h 3v Kalml 1—2 Kalm 1—3 Osk Vim Vvik.

på skråen *Gtl* Vis 2. *på skå* *Hl* Hm 4.

Enligt Rietz tillhör *på skrå* 'på sned' Götal. Jag känner det i dial. från *Sk* (*po skråu*, Bara hd), *Bl* (Förkärla, Medelstads hd, LLMA), *Bhl* (Janzen), *Sm* (Linder; *å skrå* snett över, Vimmerby landsförs., LLMA; S. Tjust), *Ög* (Rääf; Kisa), *Vg* (Laske-Vedum, ULMA), *Hl* (jfr *på skau*, Halmstads hd), *Dls* (*stå på skrå*, Håbol, ULMA; däremot *sätta hatten på skacka*, Laxarby), *Vrm* (end. i verbet *skråspika*, Ransäter). *på skrådden* förekommer i *Bl* (Förkärla), *Sm* (i skråddares språk i Ö. Härad, jämte verbet *skrådda* klippa snett, Hedström), *Ög* (Kisa), däremot är denna form (*på skrådden*) okänd i Bara hd, *Sk*. — No. *på skrå*, *på snei* (Sandvei), da. *paa skraa* (Hartmann), äv., föga brukl., *paa skraat* (ODS). Det da. *skraa*, (föräldr.) *skraad*, från mlt. *schrāt* (-d-) (jfr mlt. *schrāden* 'skära') anser Seip Låneordstudier 1: 47 kunna vara påverkat av ett inhemskt ord (jfr nno. *skå* i samma betydelse). Så även ODS. Det är tänkbart, att *på skrådden* är en kontamination av *på skrå* och *på snedden*. Å andra sidan kan det lt. moderordet *schrād*-också ha gett upphov till den svenska varianten med -dd-, då närmast via verbet *skrådda*.

Sammansättningen **skråklippt** 'tätt klippt', känner jag från *Sk* Mhl 1 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—4 Mö 1—3 Ska Yst 1—2 Krl 1—2 4—5 Krd *Bl* Ronn 1h 2 *Hl* Hm 4. — Äv. i skå. dial. (Bara hd).

skäkta och pankä

Mot uppsv. *vägglus* svarar söderut *skäkta* och *pankä* m. m. I frågelistan efterspordes bägge uttrycken.

För följande orter uppgavs *en skäkta*: *Sk* Mhl 1—2 Hbg 1—2 Lkr Ld 1—5 Mö 1—3 Ska Yst 1—2 Krl 1—5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 1—2 4 6 Ronn 1—2 Sölv *Hl* Falk 1—2 Hm 1—4 La Var 2v *Gbg* 2h *Sm* Kronl Väx 2—4 Ek 2 Hus 1—2 Jön 1—2 Näss 1—2 Tran (ovanligt) Vetl Värn 1—3 Kalml 2h Kalm 2 *Ög* Norr 1v. För *Sm* Ek 3 uppgavs *väggsäkta*.

¹ Fackterm.

² T. ex. om en nedslana på en grind säges, att den går *på skrådden*.

³ Vika ett tyg *på skrådden*.

⁴ Endast i samband med tyg.

Följande orter redovisade *en panka*: Bl Kkr 3 6 Hl Hm 3 Var 1 2v Gbg 1–5 Bhl Ström Udd 1–2 Sm Ek 2 Jön 1 (nytt ord här) Vetl Värn 2 Kalm 2 Vg Bor 1 Troll Vän 2 Lid Marie 2 Ska 1–2 Sköv Va Ög Norr 1v Dls Åm 1 Vrm Värml Kd 1–2 Krh Nk Öre 1. Sammansättningen *väggpanka* Bhl Udd 1 Vg Marie 1 Dls Åm 2 Vrm Kd 1v, *väggmadam* Ög Lin.

Enligt dessa uppgifter för det bildade talspråket tillhör *skäk-tan* alltså Sk, Bl, Hl, Sm (upp till Jön, Näss och Kalm, för vilken sistnämnda stad ordet dock är svagt belagt), medan *pankan* tillhör Kkr (svagt belagt), Var, Gbg, Bhl, Sm (svagt belagt, icke Kronl), Vg, Dls, Vrm, Nk. För Ög är både *panka* och *skäkta* svagt belagda (endast Norr v).

Härmed kan jämföras vittnesbördet från dialekterna, som går i samma riktning. Belägg för *skäkta*: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla och Ramdala, LLMA), Hl (Wigf. 142; Kalén; Halmstads hd), Sm (Linder; Öggestorp, Tvetå hd, LLMA), Vg (Leander; Sätilla, Marks hd och Ornunga, Gäsene hd, ULMA), Ög (Jonsberg, »sällsynt», ULMA), Dls (*väggeskäfta*, Håbol, ULMA; Laxarby). Belägg för *panka*: n. Hl (Kalén), Bl (Förkärla), Bhl (*väggepanka* o. *väggelus*, Nilén; Janzén), Vg (Skaratrakten; Ale-Skövde och Åsbräcka, Flundre hd, ULMA), Vrm (*väggpanke*, Karlstad enl. S. Gustavson), Sdm (*väggpankä*, *väggfru*, *väggjumfru*, G. Ericsson). Belägg för *vägglus*: Sm (S. Tjust; *väggalöss*, Ö. Härad), Nk (Örebro hd; *väggalus*, Hammar, ULMA), Vrm (Ransäter; äv. *madam*), Upl (Schagerström), Dl (Magnevill), Åm (Nordlander) etc., Gtl (både *skäkta* och *panka* är okända, Gustavson). Härtill kan läggas Rietz' uppgifter, att *skäkta* tillhör Götaland, *väggskäkta* Sm, Bl, *panka* och *väggpanka* Bhl, Vg, Nk, *väggorm* s. Sk, *väggjumfru* Hl. — I no. *veggelus* (Sandvei), da. *Væggelus* (Hartmann).

Rimligtvis är både *skäkta* och *panka* bildliga uttryck, eufemismer. *Panka* syftar då på vägglusens platta och breda form; jfr *braxenpanka* och verbet *panka* 'klappa ut', 'förtunna' (Ög, Rietz). Svårare är det att finna den ursprungliga betydelsen hos *skäkta*, om ordet är en metafor. Wigf. 142 likställer med ett frågetecken *skäkta* 1. vägglus och 2. pil. Fsv. *skäkta* pil (jfr mlt. *schecht*) är belagt hos PM 24: *pila äller skäkter* samt RK 3: (sista forts.) 4797: *ther skottes både lodh. skeckther oc pila*; ibid. 5390: *mz skeckther och spiwth*. Skäktnan torde ha varit en pil med breda hullingar, en sådan hullingförsedd pil som i den medeltida heraldiken vanligen kallas *stråle*¹; jfr växtnamnet *skäktegräs*

¹ Enligt benäget meddelande i brev av frih. Rudolf Cederström.

Sagittaria sagittifolia. I dial. finns *skäkta* belagt i betydelsen 'spjutet i giller för vilda djur' (Hs, Rietz); jfr härmed Wistrand NordMusAllmog. 24 (1909): »Anmärkningsvärd är ... det armborstliknande räfgillret, räfvabojen ... med dess spännare, domkrafter och halfmånformiga *skäkta* ... som pilen kallades» (SAOS). *Skäkta* är också beteckning för ett slags slunga, slangbåge (Umeå, S. Larsson Subst. böjn. 75), och *skäkt* f. är enligt Rietz i Vb ett ord med betydelsen broddspik, en slags pilformig spik, varmed hästar och oxar skos på blotta hoven eller klöven utan att någon sko användes. Den enda rimliga beröringspunkten mellan pilen etc. och vägglusen tycks vara, att de bägge sticker. Anmärkningsvärt är att *skäkta* för vägglus förekommer på sydligt område, medan *skäkta* i betydelsen spjut, broddspik etc. tillhör ett nordligt område. SAOS' äldsta belägg på *skäkta*, vägglus, härrör från Linné Diet. 2: 44 (c. 1750): »Med *Lepidum ruderales*, *Ledum*, *Squatram* eller *Mentha sylvestris* i sängarne kan man fördrifwa *skäkter*».

snafsig

Ordet, som betyder 'snuskig', 'smutsaktig' tillhör *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1 3 Krd Sim v *Bl* Kkr 2 *Hl* La *Gbg* 1 *Sm* Kalm 1 Osk *Vg* Troll.

Rietz känner *snaffsi* a. orenlig, smutsig från *Sk*, *snausug* från Gtl. *Sk* (*snavsed*, Bara hd), *Sm* (S. Tjust: *osnafslig*). Bergroth § 489 upptar som finl.-sv. slangord *snafsig* (>danism) och återger det med »högsv. tarvlig, dålig». — Da. *snavset* (Hartmann).

spann

en spann 'en hink' *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1–2 Kkr 1¹ 2–6 Ronn 1² 2 Sölv *Hl* Falk 1–2 Hm 1–4 La Var 1–2 *Gbg* 1–5 *Bhl* Ström³ Udd 1⁴ 2 *Sm* Kronl Väx 1–4 Jönl Ek 1 (äv. *hink*) 2–3 Hus 1h Jön 1–2 Näss 1–2 Tran (äv. *ink*) Vetl Värn 1–3 *Vg* Bor 1 2⁵ Troll Ulr Vän 2 Lid (äv. *ink*) Marie 1 (mest *hink*) 2 Ska 2 Sköv

¹ En *spann* vatten men en *sophink*.

² *Spann* är vattenspann, *hink* är t. ex. ishink.

³ *Hink* förekommer, men *spann* är det vanliga.

⁴ *Spann* av trä, *hink* av metall.

⁵ *Mjölkspann*.

Ög Lin Norr 2¹ Dls Åm 2 (om tråkär) Vrm Kd 2 (av trä) Nk Öre 2 Nb Lul (blott litterärt).

två spannar Sk Bl Kh 1–2 Ronn 1–2 Sölv Hl Falk 1–2 Hm 1 3–4 La Var 1–2 Gbg 1–3 Sm Kronl Väx 1–4 Ek 2–3 Hus 1h Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 1–3 Vvik Gtl Got Vg Troll Ulr Vän 2 Lid Marie 1–2 Ska 2 Ög Lin Mjöl Nk Öre 2.

två spänner Bl Kkr 1–3 5–6 Ronn 2 Hl Hm 2–3 Var 1 2h Gbg 1–2 4–5 Bhl Ström Udd 2 Sm Jönl Jön 2h Vg Bor 1 Troll v Ulr Lid h Sköv h Vrm Kd 2.

ett spann Sm Kalml 1–2 Kalm 2 Osk Gtl Got Vis 1 2² Ög Mjöl.

två spann Sm Jönl Kalml 1–2 Kalm 2 Osk Gtl Vis 1–2.

Enligt Rietz tillhör *spann* m. i betyd. hink, högt och smalt ämbar, Götal., i betyd. ett med lock försett laggkärl att ha mjöl i o. d. Vg (Kåakinds hd), i betyd. avlångt matskrin (under resor) med sammansättn. *matspann* m. Nb, Vb, Åm, Hs, Dl, Upl. Plur. heter, säger Rietz, stundom *spänner*, någon gång *spänn*. *Spann* n. tillhör enligt Rietz Gotl. Jag känner *spann* m. från Sk (Bara hd), Bl (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala, Ö. Härad, LLMA), Hl (Wigf. 219; Kalén), Bhl (Nilén; Janzén 282), Dls (Håbol, ULMA; hos Noreen 48: fem.), Vrm (gammaldags laggat kärl, Ransäter), Sm (Ö. Härad; Gadd), Gtl (pl. *spann* endast i Visby, eljes i dial. pl. *spannar*, Gustavson), Vg (Hof 271; Leander), Ög (»utåt smålandshället kaller di de där [ämbaret] för *spann*, Vist, ULMA), Nk (Örebro hd). I Dl (Magnevill) och Åm (Sidenblad; Nordlander) förekommer ordet i betyd. ovalformigt matsäcksskrin. Plur. *spänner* känner jag från Bl (Förkärla [jämte *spanna*], Ramdala, LLMA), Hl (jämte *spannar*, Kalén; vanl. *spannar*, men äv. *spänner* kan förekomma, Halmstads hd), Bhl (jämte *spannar* och *spänner*, det senare med akut acc., Nilén; Janzén 282), Vg (Leander; Ryda, Viste hd, Rommele, Flundre hd, ULMA), Vrm (Ransäter). Neutr. *ett spann* känner jag från Sm (S. Tjust), Öl (Bodorff 17; Lindr. 141: till skillnad från *hink*, som är vid upptill).

Da. *en Spand, to Spande* (Hartmann), no. *et spann, to spann* (Sandvei). För fsv. skiljer Sdw mellan *spander* m. (jfr fvn. *spann* n.) som har både bet. spann, ämbar och spann, målkärl, mått och *span* n. som har bet. spann, målkärl av en viss storlek, rymdmått av en viss storlek, men flertalet av de under *span* n. anförda ställena anser han även kunna föras till *spander* m., vilket såsom

¹ *Mjölkspann* men *vattenhink*.

² Om vatten- och mjölkspann. En *hink* är emaljerad.

uttryckande en måttsbestämning skulle kunna förekomma i plural betydelse utan plural ändelse. Under *spander* m. har han antecknat plur.formerna *spän, spen, speen* RK 3: 4177.

Som man finner av beläggen från det bildade talspråket tillhör ordet *spann* först och främst hela västkusten. I n. Vg och n. Sm synes *hink* och *ink* starkt konkurrera med det gamla *spann*, som dock i sammansättningen *mjölkspann* har en säker ställning. I Dls och Vrm (Kd) förekommer det åtm. i fråga om träkärl. Äv. i Ög användes ordet, men i Norr säges *vattenhink* gentemot *mjölkspann*. Ett enstaka belägg föreligger från Nk (Öre). Från Visby uppges, att emaljerade kärl kallas *hink*. Över hela området gäller givetvis, att ett så nymodigt begrepp som *ishink* inte kan kallas *spann*. Från Kkr påpekas, att det heter *sophink*, också det ett nytt ord, som trängt in på spannens utbredningsområde.

spinka, spinga m. m. : spänta

spinka stickor 'spänta stickor' Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-2 3 (*sp. ved*) Ska Yst 1-2 Krl 1 2h 3-5 Krd Sim Äng Hl Hm 1 3 La.

spinga stickor Bl Kh 1 Kkr 1-3 4h Ronn 1 Hl Falk 1 Hm 4 Var 2 Sm Kronl Väx 1-4 Jönl Ek 1-3 Hus 2 Jön 1-2 Näss 1-2 Tran Värn 1 3 Kalml 1-2 Kalm 1 3 Osk Vg Bor 2 Ulr h Marie 2 Ög Ögl Lin Norr 1 Skän Vad Dls Åm 1.

spinta stickor Bl Kkr 4h Ronn 2 Sm Väx 1 2h Jön 1 Vvik.

spika stickor Bhl Ström Vrm Värml. *spicka stickor* Bhl Udd 1.

spickra stickor Dls Åm 2.

spilka stickor Vb Um. *spjälka stickor* Mp Svall 1-2 Åm Härn.

spänta stickor har uppgivits från Bl Kh 1-2 Kkr 1-2 4 Ronn 2 Sölv Hl Falk 2 Hm 1-3 Var 2 Gbg 1-5 Bhl Ström Udd 1-2 Sm Kronl Väx 4 Ek 1-3 Hus 1 Jön 1-2 Tran Vetl Värn 2 Kalm 1h 2 Vim Vvik Gtl Got Vis 1-3 Vg Bor 1 Troll Vän 1-2 Lid Marie 1-2 Ska 2 Sköv Va Ög Lin Mjöl Norr 1-2 Skän Vad Vrm Kd 1-2 Krh Nk Öre 1-2 Sdm Esk Nyk Sthm 1-2 Vm Vås Dl Fal Mp Svall 1-2 Åm Härn Vb Um Nb Lul.

Rietz uppger *spinga* spinta, spänta, klyva (färsk tall till tunna stickor) från Götal., *spika* från Vrm, *spikkra* från Dls, *spilk* spänta från Vb, *spelk* från Nb (Råneå) och *spilkä* från Gtl. Jag känner *spinka* från Sk (Ingers), G. Ericsson upptar det också från Sdm. *Spinga* finns i Bl (Förkärla, Medelstads hd; Ramdala,

Ö. Härad, LLMA; K. Nilsson), HI (Wigf. 41; Halmstads hd; Kalén), Sm (Gadd; Linder; Ö. Härad enl. Hedström; Jönköping och Vimmerby landsf., LLMA; Blackstad, S. Tjust enl. Eilert), ÖI (*spingstickor*, Lindroth 95), Vg (Hof 272: »Elfsb.»; Leander; Fotskäl, Marks hd, Torsö, Vadsbo hd, ULMA), Ög (Rääf; Vist, Regna, Jonsberg, ULMA), *spintra*: Vg (»idem ac *spinga*», Hof 272), *spinta*: Upl (Schagerström), *spika*: Bhl (*spiga*, Nilén; Janzén: n. Bhl, i s. Bhl: *skära*), Dls (Laxarby), Vrm (Ransäter), *spjälke*: Mp (egen ant.), *spilka*: Åm (Nordlander), *spänta* HI (*spängta*, Kalén), Vg (Hova, Vadsbo hd; Källby, Kinnefjärdings hd, ULMA), Nk (Örebro hd; Djurklou Sagor 1), Upl (Isaacsson), Dl (Magnevill). — No. *spikke* el. *smi* (Sandvei).

Det med verbet *spinka* samhörande subst. **spinke** n. späntad ved tillhör *Sk* Mhl 1 Hbg 1 Lkr Yst 1–2 Krl 5 Krd Äng. I st. f. *spinke* har på andra orter uppgetts *spink* *Sk* Mö 1 (t. ex. *två säckar spink*), *spinkor* *Sk* Ld 1, *spinkved* *Sk* Hbg 2 Ska Sim, *spinkeved* *Sk* Sim HI Hm 1, *spinge* HI Hm 4, *spingved* *Bl* Kkr 2, *spingeved* *Sm* Hus 2, *spingstickor* *Bl* Kkr 2 *Sm* Osk, *spänteved* HI Falk 2; *itänne* HI Var 1, *tändved* *Bl* Kkr 2, *stickor* *Bl* Ronn 1 *Bhl* Ström Vg Ska 1.

spisa

Frågan lydde: »Verkar ordet [*spisa*] fint eller simpelt eller är det det naturliga ordet?» Jag ordnar de schematiska uppgifter om ordets stilistiska valör, som givits av mina sagesmän, till följande grupper:

»*fint*»: *Sk* Mhl 2 Lkr Ld 1¹ 2² 4³ Mö 1⁴ *Bl* Ronn 1 *HI* Hm 4⁵ Var 1⁵ *Gbg* 2h *Sm* Jönl Hus 1h Jön 1–2 Näss 1–2 Tran Vetl Värn 1 Kalml 1 2h *Gtl* Got Vg Vän 2 Ska 2 Ög Ögl⁶ *Vrm* Värml Kd 1–2 *Krh* *Mp* Svall 1–2;

¹ Föga brukligt. Jfr att i ortsdialekten *spisa* är finare än *eda*.

² Snarare fint. Icke det naturliga ordet.

³ Verkar fint men knappast brukligt.

⁴ *Spisa* är främmande, möjligen fint.

⁵ Kanske fint.

⁶ Fint, tillgjort.

»tillgjort», »konstlat»: *Sk* Yst 1¹ *Krl* 2 *Bl* *Kkr* 1² 5h *Sölv* *Hl* *Falk* 2 *Sm* *Väx* 1 3 *Jönl*³ *Värn* 3 *Kalm* 1 *Vvik*⁴ *Gtl* *Vis* 2h *Dls* *Äm* 2 *Nk* *Öre* 1⁴ *Sdm* *Esk* *Sthm* 1⁵ *Vm* *Vås* *Nb* *Lul*;

»simpelt»: *Sk* *Hbg* 1 2⁶ *Krl* 3–5 *Sim* *Bl* *Kkr* 1² *Ronn* 2 *Hl* *Hm* 2–3 *La* *Gbg* 1 3–5 *Bhl* *Ström* *Sm* *Kronl* *Väx* 2 *Ek* 1–2 *Hus* 2 *Värn* 2 *Kalm* 2 *Osk* *Vvik*⁴ *Gtl* *Vis* 3 *Vg* *Bor* 2 *Vän* 1h *Marie* 2 *Ska* 1⁷ *Ög* *Lin* *Norr* 1 *Skän* *Vad* *Nk* *Öre* 2 *Sdm* *Nyk*⁸ *Dl* *Fal* *Am* *Härn*;

»naturligt»: *Bl* *Kkr* 4h *Bhl* *Udd* 2 (ehuru *äta* är vanligare) *Ög* *Norr* 2.

I övrigt har följande uttalanden gjorts: verkar danskt och användes sällan *Sk* *Mhl* 1; användes tillfälligt, i vissa fraser, t. ex. »jag spisar inte så grovt» *Sk* *Krl* 1; något siratligt, när det ej är äldre bondfolk, som använder det *Bl* *Kkr* 2; högtidligt *Vg* *Troll* *Lid*. Fördelningen av de bägge stilvärdena »fint» och »simpelt» är relativt jämn. Kartbilden visar dock, att »fint», »högtidligt» huvudsakligen är företrätt i södra och västra Sverige (*Sk*, *Sm*, *Vg*, *Vrm*). Som naturligt kan ordet numera inte betecknas i bildat talspråk. Inom det mindre bildade talspråket synes ordet ännu vara i bruk över större delen av landet.

Jfr Hellquist om stilvärdet u. 1800-talet o. tidigare. I skå. dial. (Bara hd) är *spisa* högtidligare än *eda* (jfr stilvärdet hos *æde* i da.) I da. och no. är *spise* det naturliga ordet (Hartmann, Sandvei). Från mlt. *spisen*.

spiskammare

I betydelsen 'skafferi' förekommer detta ord i *Sk* *Mhl* 1–2 *Hbg* 1 *Lkr* *Ld* 1–5 *Mö* 1–3 *Ska* h *Yst* 2 *Krl* 1–2 *3v* 4 5h *Krd* d

¹ Uppstylat.

² Förekommer bland tjänstefolk: »Herrskapet tar inte emot, för di spisar middag nu!» Annars ovanligt, verkar mest tillgjort och tarvligt.

³ Icke naturligt.

⁴ Misslyckat försök att tala fint.

⁵ Chronschough.

⁶ Vanligt i arbetarklassen.

⁷ I bildat talspråk simpelt. Användes av enklare människor, när de vill verka fina.

⁸ *Spisa middag* säger tjänstefolk.

Sim Äng *Bl* Kh 2 Kkr 2 4h Ronn 1h *Hl* Hm 4 La *Sm* Tran¹ Kalml
1 *Vg* Troll Ög Skän h.

Jfr Böök H. C. Andersen 82 (1938): »Det rum, som han [H. C. A.] bodde i, var i själva verket en tom *spiskammare*, utan fönster — ljuset kom bara genom dörren till köket, försedd med två lufthål . . .». Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 23 (1940): »Kistena gick i *spiskammaren* för att hämta sovel». Äv. i skå. dial. (Bara hd). Saknas i *Bl* (Förkärla). Enligt Nilsson förekommer det i *Hl* (Halmstads hd) knappast bland folket.

taga

Taga motsvarar uppsv. *resa* i uttrycket *ta till stan*. Detta redovisas för *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1 (verkar ngt dialektalt) 2–5 Mö 2–3 Ska Yst 2 Krl 1–2 3v 4–5 Krd *Bl* Kh 1–2 Kkr 2v 5 Ronn 2 Sölv *Hl* La Var 2 (*ta in till stan*).

Jfr O. Hansson Slättbyhist. 71 (1880-t.; 1927): »*tag till* lasarettet med honom, så snart I kan»; ibidem 63: »Dock *tog* hon nu icke så mycket *ut* i bygden som förr, utan satt numera hemma och sydde». — Dial.: *Sk* (*ta te stan, ta hid, ta did*, Bara hd; äv. Rietz anför detta uttryck från *Sk*), *Hl* (Halmstads hd). Däremot saknas konstruktionen i *Bl* (Förkärla), *Bhl* (Janzén), *Dls* (Laxarby), *Vg* (Skaratrakten) och *Sm* (*fara åt stan*, S. Tjust). — Da. *tage til Byen* (Hartmann). Jfr fsv. *taka ut* giva sig ut, *taghin vt mz haffuomen, ther i nv ärin, oc ösen ä mädhan i wilin*, Lg 3: 10, *togho the . . . vt mz haffuomen*, ib.

tack för det!

I betydelsen 'tack', 'tack så mycket' förekommer detta uttryckssätt i *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–4 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 2–3 5 Krd Sim h Äng *Bl* Kh 1–2 Kkr 1d 2 3 (ej så allmänt) 5–6 Ronn 1–2 Sölv *Hl* La Var 1h 2 *Gbg* 2h *Bhl* Ström Udd 2 *Sm* Kronl Väx 1–2 4 Jönl Jön 1 Näss 1–2 Vetl Värn 2 3h Kalml 1 Kalm 2 Osk Vvik h *Gtl* Got (förekommer någon gång) (*Vis* 2²) *Vg* Troll Lid Marie 1h Sköv Va Ög Mjöl Skän *Dls* Åm 2 *Vrm* Kd 1³ *Krh* *Sdm* Esk *Sthm* 2v.

¹ Liten kammare vid köket, ej skafferi.

² Spydigt: *jo, tack för då du!*

³ Först under de allra senaste åren har jag börjat säga »tack för då».

Dial.: Sk (*tack får ded* el. *de*, Bara hd), Bl (Förkärla), Hl ('*God dag*', *sa' kungen*. — '*Tack för det!*' *sa' jag*, Bondeson Markn. 28 (1881), Sm (S. Tjust, äv. *tack så mycke*). I Bhl saknas uttrycks-sättet enl. Janzén, likaså i Dls (Laxarby). — Da. *Tak for det* (Hartmann). Enligt dr Wilh. Uhrström (i brev) populariserades uttrycket i Stockholm genom trollkonstnären Dante (Harry Jansen, f. 1884 i Köpenhamn), som 1930 uppträdde i Sverige (Nord. Fam.bok, 3 uppl.). Enligt uppgift skall även Karl-Gerhard ha tagit upp det i en Dantemitation, som utfördes av Calle Hagman.

titt

Frågan gällde uttrycket *det händer så titt* 'det händer så ofta'. Det uppgavs från Sk Mhl 1–2 Hbg 1 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1h 2 4–5 Krd Äng Bl Kh 1 Kkr 5 Ronn 1h Sölv Hl Hm 3h La d Var 2v Sm Väx 1–2 Jönl Ek 3 Jön 1h 2 Näss 1 2h Tran Vetl Värn 3h Kalml 2 Kalm 1 Osk.

Dial.: Sk (Bara hd), Bl (Förkärla), Hl (Wigf. 54; »det händer la inte så tidt», Bondeson Glimm. 12 (1892); Kalén), Bhl (Nilén), Sm (Ö. Härad; S. Tjust), Gtl (*täit*, Gustavson, Gutam. 1: 16, *täidare* oftare, Klintberg Lau 37), Vg (Älekulla, Marks hd, ULMA), Ög (Rääf; Kisa), Nk (»ock di där di trask allti *titt*» [= snabbt, tätt mellan slagen], Celandier 83; »*dä va så titt* mellan varva» [= det hände ofta], Täby, ULMA; *han går så titt* han tar snabba steg, Örebro hd). — Da. *det hænder saa tit* (Hartmann). Fsv. *tidher* a., i n. som adv. 'ofta, titt', *ath man smör tiith syna föther ther medh* LB 2: 51, *mykkyt tiith* Lg 671. Dessutom har fsv. belägg på *tit ok opta*, som i den moderna svenskan har en vidare utbredning än *titt* enbart.

topp

Ordet *en topp* 'en snurra (som drives med piska)' tillhör Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–4 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 1 2h¹ 3–4 6 Ronn 1–2 Sölv² Hl Hm 3–4 La Sm Väx 4 Ek 3 Kalm 3 Gtl Vis 1.

I st. f. *topp* uppges *en snurr* Sm Näss 2, *en snurretopp* Sm Kalml 2 Kalm 1–2, *en pirrebock* (utt. *perre-*) Sm Osk.

¹ Ordet såväl som leksaken är numera så gott som alldeles ur bruk på orten.

² Användes inte nu, men användes förr.

Såsom prof. E. Noreen påpekat för mig har S. Lagerlöf ordet i »Morbror Ruben» (Osynl. länkar, 1894): »Det var en gång för snart åttio år sedan en liten gosse, som gick ute på torget och spelade *topp*», ett vittnesbörd om Landskronatidens betydelse för hennes språk. Jfr »*Topp*spelet skrämde hästarna», rubrik i SDS ¹⁵/₄ 1941. Enligt Rietz tillhör *topp* m. snurra, barnleksak Sk, Bl. Övriga dial. belägg: Sk (*tåpp*, Bara hd), Bl (Förkärla; dock väsentligen stadsspråk). Okänt i Hl (Halmstads hd), på Gtl (Gustavson). I Sm *en perr* (S. Tjust; Ö. Härad). Dls: *en snurrebass*, Laxarby; jfr no. Da. *Top*, no. *snurrebas* el. *kissel* (utt. tji-) (Sandvei). — Formen *snurretopp* från Kalm är en intressant övergångsform och *snurr* från Näss torde ha fått sin enstavighet från *pirr* (*perr*), *topp* el. annan enstavig ekvivalent.

trams, tramsa

trams 'prat utan sammanhang' Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1v 2-3 Ska (äv. *tramseri*) Yst 1-2 Krl 1-2 3v 4-5 Krd Sim Äng Bl Kh 1-2 Kkr 1-5 Ronn 1-2 Sölv Hl Hm 1 3-4 La Var 1 Gbg 1-2 Bhl Udd 2h Sm Kronl Väx 1h 2h 4 Ek 1-3 Hus 1 Jön 1-2 Näss 1 Vetl Värn 1-2 Kalml 1 Kalm 1-2 Vvik Gtl Vis 1 2¹ Vg Ulr Marie 1-2 Sköv Va Ög (Lin²) Norr 1 (ej vanligt) 2 Skän Nk Öre 2 Mp Svall 1 Vb Um.

tramsa 'prata utan sammanhang' Sk Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-2 3v 4-5 Krd Sim Äng Bl Kh 1-2 Kkr 1-2 4-5 Ronn 2 Sölv Hl Hm 1 3-4 La Gbg 1 Bhl Udd 2h Sm Kronl Väx 1h 2h 4 Ek 2 Jön 2 Vetl Värn 1-2 Kalml 1 Kalm 2 Vg Ulr Marie 2 Va Ög Norr 1 (ej vanligt) 2 Skän Nk Öre 2 Mp Svall 1 Vb Um.

Rietz känner *trams*s n. och *tramsa* v. endast från Sk. Orden är brukliga i Bara hd, Sk, och de finns enl. Eilert även i Sm (S. Tjust). Däremot uppger Janzén, att de saknas i Bhl. De saknas också i Bl (Förkärla). För Hl (Halmstads hd) uppger Nilsson, att de kan höras men snarare i byn bland arbetare o. d. än bland bönderna. De sammanhänger utan tvivel med no. dial. *tramsa* gå ilsomt og anstrengt, ä. da. *tramse* trampe, træde ned (Torp). — Orden kan i det bildade språket ha fått en vidare spridning bl. a. därför att de förekommit i politiska debatter.

¹ Lån från fastlandet.

² Själv använder jag ordet — antagligen genom inflytande från skånska umgängesvänner. Annars förekommer det knappast i bildat tal här i Lin.

trumla

trumla 'vält', äv. 'köra med vält' *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Sim Äng *Bl* Kh 1 *Hl* Falk 2 Hm 2–4 La *Sm* Ek 2 (endast subst.).

Där orden icke förekommit, har följande uttryck uppgivits i st. vara brukliga: *en kobb Bl* Kkr 5d, *att kobba Bl* Kkr 5d, *en bult Bhl* Udd 2 *Sm* Kalml 2 (om den är av trä) *Osk Vg* Bor 1 *Ska* 2, *att bulta Sm* *Osk Vg* Bor 1 *Ska* 2, *köra med bult Bhl* Udd 2, *köra bulten Vg* Bor 1, *en valter Gtl* Got, *att vältra Bl* Sölv.

Jfr G. Jönsson Skå. somrar (1935), s. 19: »så att varken tallriksvält eller *trätrumla* kan hålla fröna nere» och *ibid.* 87: »inga människor mer än vi och mannen bakom *trumlan* borta vid en trädbeklädd kulle . . .». — Rietz känner *trommla* el. *trummla* f. vält från *Sk*, *Hl* och motsvarande verb från samma landskap samt i formen *trómmla* från *Finl.* (Närpes), *kubb* m. från *Bl* (Ö. Härad), *bullt* m. från *Nb*, *Mp*, *Dls*, *Vg*, *Ög*, *Sm*, *vallter* m. plog från *Vg*. *Sk* (*trömla* *Bara* hd), *Hl* (*trämla* *Wigf.* 320), *Bl* (*trömla* *Förkärla*). — *Da.* *Tromle* s., *tromle* v. (Hartmann). Sammanhänger med *no.* dial. *trumla* gå tungt og larmende, snublende, snuble, som står i avljudsförhållande till *no.* dial. *tramla* slæpe möisomt og med larm efter sig etc., varom se vidare *Torp*.

tveback

En halvhård skorpa kallas *en tveback* i *Sk* Mhl 1 (endast av sjöfolk) 2 Hbg 1 Lkr Ld 1h (finns att köpa i städerna) 2 5 Mö 1–3 Yst 1–2 Krl 1h 3–5 Krd *Sim Bl* Kh 1 *Hl* Hm 2 La *Sm* Väx 1–2.

SAOS har flera exempel på ordet, som äldst uppvisar betydelsen torrt bröd, t. ex. G. Adolf t. A. Oxenst. 1: 75 (1614): »törre och väl förvarade vispekakor eller *tvebaker*». *Lincop.* 1640 s. v. *rubidus* har »*Twebaak* /Skorpobrödh/ Skepsbrödh». I *Lunds Weckobl.* 1844, nr 46 »tillkännagifves, att alla dagar serveras *Caffe*, *Thé* och *Chocolad* med såkallade varma *Danska Tvebaker*», och här kan redan den moderna skånska betydelsen föreligga, såsom fallet säkert är hos A. Möller *FåvJungfr.* 22 (1918): »Skulle ha té med färska *tvebackar*». — I *Malmö salufördes* (1940) »*Swedbergs Holländska Tvebaker*». — Ordet saknas i dialekten i *Bara* hd och är enligt *Ingers stadsspråk*. Motsvarande brödsort i *Köpenhamn* heter numera *en Krydder*; *da.* *Tvebak* är en hård skorpa (Hartmann). Ordet är inlånat från *lty.* *twebak*, *ty.* *zwieback* (Hellquist).

vettig

är du inte vettig? (ställvis utt. *veti*) är du inte klok? *Sk* Mhl 1-2 Lkr Ld 1h 2-3 5 Mö 1-3 Yst 1 Krl 1h 2-5 Sim *Bl* Kh 2 Kkr 1-5 Ronn 1-2 Sölv *Hl* Hm 2-4 La Var 1 *Gbg* 2-5 *Bhl* Ström Udd 2 *Sm* Kronl Väx 1-2 3 (sällan) 4 Jönl Ek 2-3 Hus 1-2 Jön 1-2 Näss 1-2 Tran Vetl Värn 1-3 Kalml 1 2h Kalm 1 (ovisst) 3 Vvik *Gtl* Vis 2¹ *Vg* Bor 1 Troll Vän 2 Lid h Marie 1h 2 Ska 1-2 Sköv Ög Lin Norr 1v Skän Vad *Vrm* Kd 2 Krh² *Nk* Öre 2 *Mp* Svall 1v 2h.

Jfr G. Hellström, Det var en tjugande idyll 45 (1938): »ingen vettig mänska»; i just denna förbindelse synes *vettig* numera förekomma rätt ofta i litteraturen. Från dial. känner jag uttrycket från *Bl* (Förkärila), *Hl* (Wigf. 18, som påpekar, att den av honom kända formen *veti* tyder på sent lån från rspr. på grund av det långa *t*; Kalén: *veti*), *Bhl* (*veddo*, Nilén; saknas enl. Janzén), *Vrm* (Ransäter: *veti*), *Vg* (*vetier*, Leander; Öster Bitterna, Laske hd, Hällstad, Ås hd, ULMA), *Sm* (*vetier*, Linder; Gadd; *veti*, S. Tjust), Ög (Kisa; »ä dä vettit utå folk å var så där», Vist, ULMA). Ingers känner inte adj. från *Sk* (Bara hd), ej heller Gustavson från *Gtl* (utom »möjl. i Visby»). Det saknas också i *Nk* (Örebro hd).

vitta

Verbet betyder 'vitmena med limfärg', 'kalkstryka' m. m. och tillhör *Sk* Mhl 1-2 Hbg 1-2 Lkr Ld 1-5 Mö 1-3 Ska Yst 1-2 Krl 1-5 Krd Sim Äng *Bl* Kh 1 Kkr 2d 4h Ronn 1 Sölv *Hl* Hm 1h 3-4 La *Gbg* 4 *Bhl* Ström *Sm* Kronl Väx 3 Näss 1 (sällan).³

vita Bl Kkr 5. *limma Sm* Värn 3 *Vg* Bor 1 Lid. *vitlimma Gtl* Got *Dls* Äm 2. *krita spisen Vg* Lid. *kalka ladugården Vg* Lid.

SAOS har ett belägg från S. O. H. Rydbeck, prof. i Lund, i 2 NF 15: 475 (1911): »färgen anbragtes bunden af kalk och lim på murens hvittade putsyta». Jfr även Böök ResSv. 90 (1924): »han håller . . . på att *vitta* kungsgårdens grindstolpar». Lyttkens-Wulff (1889) upptar *hvitta* hvitfärja. — I dial. förekommer *vitta* i *Sk* (Bara hd), *Hl* (Kalén; *witta*, Halmstads hd), *vita* i *Vg* (Kors-

¹ »Dä är int' vettit».

² Mest i uttrycket »du är inte vettig».

³ Förr sades allmänt *vitta spisen*.

berga, Vartofta hd, ULMA), däremot saknas det i Bl (Förkärsla, i st. *kalka*), Bhl (Janzén), Sm (Ö. Härad; S. Tjust). *Vitlimma* är ordet i Dls (Åmål enl. Krokström), Sdm (G. Ericsson), Åm (Nordlander) m. fl. — Da. *hvidte* (Hartmann), no. *kälke*, *stryke* (Sandvei). Da. *hvidte* är kanske lån fr. mlt. *witten* (ODS).

vrida

Vrida till höger, som betyder 'ta av till höger', förekommer i Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 1–2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kkr 2 5–6 Ronn 1 Sölv Hl Falk 2 Hm 1–4 La Var 1–2 Sm Kronl Väx 2 Näss 1 (mera förr) 2h (ej vanligt) Kalml 1.

I skå. dial. (Bara hd): *vria te högår*. Äv. i Bl (Förkärsla) och Hl (»allmänt», Nilsson). I Sm (Ö. Härad; S. Tjust) däremot: *ta av åt höger*, i Vg (Skaratrakten): *ta å te höjer*.

älling

I betydelsen 'ankunge', 'andunge' förekommer detta ord i Sk Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1–3 Ska Yst 2 Krl 1–5 Krd Sim Äng Bl Kh 1–2 Kkr 2 5 Ronn 1 (= andunge) 2 Hl Hm 3 (någon gång) 4 La Sm Väx 4 Tran Vetl (Nb Lul [litterärt]).

Jfr P. Rosenius Vandringer o. färder 16 (1919): »en flock halfvuxna *ällingar*»; Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 114 (1940): »när man såg honom . . . var det som att se en dopping bland *dunällingar*». — Rietz uppger *älling* el. *elling* m. andunge från Sm, Sk, Hl, Bl. Jag känner det från Sk (Bara hd), Bl (Förkärsla, Medelstads hd, LLMA), Hl (Halmstads hd). Däremot saknas det i Sm (Ö. Härad; S. Tjust: *ankunge*). Da. *Ælling*, no. *elling* (Sandvei), avledn. av *and*, varom se Hellquist.

Här förtecknas ytterligare en del ord och betydelser, alla hörda i Lund—Malmö och så vitt jag vet främmande för Stockholm och Sundsvall. I några fall fanns orden i min frågelista och har sålunda besvarats av mina sagesmän, men har av olika anledningar inte redovisats i det föregående; svaren kan ha varit ofullständiga eller tvetydiga, delvis beroende på onöjaktig formulering av frågan från min sida. Här ges endast en kortfattad redovisning för sådana ords förekomst. Beträffande ord och uttryck, som

inte förekom i frågelistan men som jag senare kommit att uppmärksamma, lämnas endast i undantagsfall upplysningar om förekomst utanför Skåne. Om de har motsvarigheter i danskan är detta dock i varje fall angivet.

ack interj. SAOB, A 32, särskilt betyd. I, 2, 4, 7. Det synes mig tydligt, att detta ord har en större frekvens i bildat skånskt talspråk än i uppsvenskt. Under min Sundsvallstid fäste jag mig särskilt vid, att en manlig skånsk gymnastiklärare vid läroverket där gärna använde ordet. Jfr G. Gustaf-Jansson i D. N. 9 febr. 1939 i rec. av en radiopjäs: »Vill man vara riktigt petig, borde inte håller den gode godsägaren få säga *ack!* Ack är ett ord som längesen utrangerats ur moderna människors vokabulär. Och moderna människor är det just Helge Krog helt och uteslutande rör sig med.» En typisk användning föreligger i följande citat från G. Jönsson Skå. somrar 150 (1935): »Och nu sitter här en liten pojke vid Tågarp och spelar så att kinderna puta. *Ack*, jag vill stiga ur bilen och lära honom hur man skall sätta en rad pipor med olika tonhöjd samman till en syrinx.» Motsvarande användning i da.

band 'snöre'. Man kan binda ett *band* om en påse, ett paket. Det heter också *skoband*, svarande mot stockh. *sco-* el. *kängsnöre*. *Snöre* finns inte i skå. dial. (Bara hd), end. *band*. I da. säges nog mest *Sejlgarn*, men äv. *Baand* förekommer. Mot sv. *kängsnöre* svarar da. *Snørebaand* el. *Skobaand* (Madsen). ODS översätter *Baand* med »snor, reb olgn. i alm.».

jag ber, hövlighetsfras, såsom blygsam invändning mot erhållet beröm, mot tacksägelse osv., enligt SAOB, B 573, »i sht i södra Sv.». Da. *beder* el. (*aa*) *jeg beder* (ODS).

bigatt 'kalvskylta'. SAOB, B 2485: *bigat*, utt. bi'gat osv., best. f. -en, »(bygdemålsfärgadt i Skåne o. Blekinge) viss maträtt af hackadt kött, särsk. aladåb på hackadt kalvkött». Ej i bildat da. talspråk (Köpenhamn).

bläckkar 'bläckhorn'. SAOB, B 3583: »(i Skåne) bläckhorn». Vid omröstning i en fjärde ring vid Lunds h. a. l. 1936 förklarade

sig endast 4 av 20 elever säga *bläckkar*, de 16 påstod sig säga *bläckhorn*. Ordet tillhör äv. skå. dial. (Bara hd). Da. *Blækhus*.

bruka, 1. i p.pf. i adjektivisk anv.: som blivit använd (o. bär spår därav), begagnad; särsk. om kläder (SAOB, B 4331). Jfr annons i LD 18 jan. 1939: »Brukat piano». På en skylt i Lund: »Brukade kläder». Da. *brugte Ting*. 2. i uttr. *bruka allvar* 'vara allvarlig', 'se allvarligt på saken' (av SAOB, B 4334, angivet som »numera mindre br.»).

bruk, i uttr. *ha bruk för* 'behöva'. Da. *have Brug for*. Enligt SAOB, B 4322, skall den motsvarande da. konstruktionen (*have Brug for*) ha gett upphov till den svenska.

bölja 'våg'. SAOB, B 4870, påpekar, att ordet i sin huvudbetydelse 'våg' i sht förekommer i vitter stil. I en anm. tillägges: »I ä. tid var ordet mera användt än 'våg' o. brukligt i alla stilarter. Så är ännu förh. i talspr. i södra Sv.» Jfr Ossian-Nilsson Slätten 20 (1909): »När skrattböljorna gingo högt»; Bök Sommarleken 232 (1927): »Man promenerade längs stranden, i själva vattenlinjen mellan *böljeslagen*». Äv. i skå. dial. (Bara hd); *våg* saknas. I da. är *Bølge* numera det normala, *Vove* förekommer endast i poet. språk.

börs 'portmonnä'. SAOB anger inte någon lokal begränsning för ordets förekomst. Ordet har i Lund en avgjort större frekvens än *portmonnä*. I Stockholm är förhållandet omvänt. Enligt Ingers tillhörde *portmonnä* åtminstone i b. av 1900-t. icke talspråket i Lundatrakten. Jfr G. Hellström Sex veckor i Arkadien 68 (1925): »De båda damernas läppar voro tillknäppta som *börsar*». Bök Sommarleken 35 (1927): »därefter stoppade han ned sin *börs*», ib. 47: »att du inte hade tre kronor i *börsen*». Äv. i skå. dial. (Bara hd; ordet *portmonnä* obrukligt). Da. *Portemonnaie* el. *Portemonnæ* jämte *Pengepung*. Enligt ODS är *Børs* föråldrat och kan nu endast användas i skämtsamt syfte. *Portmonnä* är såväl i Danmark som Sverige icke gammalt. Hellquist belägger det i Sverige först från 1850-t., ODS:s äldsta danska belägg är från 1853. Märk hur Stockholm och Köpenhamn går tillsammans gentemot Skåne. Samma förhållande vid *dänka*, se d. o.

denne pron. 'den här', 'den där'. I enkäten hade upptagits några frågor rörande detta pronomen. Sålunda efterfrågades *är det denne?* 'är det den här?'. Det angavs inte, om därmed avsågs endast person eller äv. sakligt konkretum; jfr SAOB, D 880: »i senare tid har anv. af -e [= *denne* i motsats till *denna*] inskränkts till att förekomma nästan uteslutande i fråga om person (i sg. i södra o. västra Sv. dock ofta äfv. om sakliga konkreta)». I svaren uppgavs frågeuttrycket förekomma i väster t. o. m. Bhl, Dls och Vg samt f. ö. i Bl och västra Sm. *denne gången* sades tillhöra västkusten t. o. m. Bhl samt Vg (jämte *denna gången*), delar av Sm och v. Ög (Skän). *i detta fallet* tillhörde samma område som föregående uttryck men var rikare belagt i Vg och Sm (ä. Kalmar län) och var därjämte känt i Dls, södra Vrm (i Krh »såges dock vanligen *i det här fallet*»), Svall och Lul. Beträffande pronomenformen *denne här*, pl. *desse här* gav enkäten till resultat, att denna form förekom i Sk, Bl (svagt belagt), Hl, Bhl, västra Sm, Vg (svagt belagt), Dls; jfr om *denne här* SAOB, D 910, som säger, att formen numera till största delen utträngts av *den här* och har en starkt vard. prägel. Da. och no. *denne her*. — Beträffande dialekternas ställning till frågan *denne* : *den här* kan följande uppgifter rörande några dialekter vid gränsen mellan nordligt och sydligt område förtjäna anföras. Gtl har i ålderdomlig dialekt *issn* (jfr forndalskt *hisin*, Levander 2: 215), i nyare dial. *d(e)n här*, i ålderdoml. dial. även *iss(n) jär* 'den här', *iss järä* 'det här', *iss jär* 'de här' (Gustavson); S. Tjust i Sm har *den här*, *den här gången*, *i det här fallet*; Öl: *dänn här(e)* (icke *denne*) (Bodorff 26); Nk: *dä hära*, *dä dära* (*slottä*) (Djurklou 16, 18); däremot Vg (Skaratrakten): *är det denne*, *denne gången*, *denne här* (jfr Hof 57: *dänne här*; Danell i Xen. Lid. 53 ställer mot varandra vg. *dänne* och ög. *dän här*, i västra Ög dock *dinne*); Dls: *denne sia* 'den här sidan', *denne häre* (*studenten*) och *den däre* (Tydje, Tössbo hd, enl. egna uppteckn.); Vrm: *den här*, *den här gången* (Ransäter).

efterhöst 'senhöst', 'höst'. SAOB, E 150: »(mindre br. utom i södra Sv.)»; ordboken jfr med sv. dial. (Sk, Hl, Sm) *efterhöst*,

tiden efter skördens inbärgande, och da. *Efterhøst*. Jfr Ola Hansson i Nornan 41 (1903): »en bilderbok om väderlek och *efterhøst* och djuren».

elldbrand, äv. *eldebrand* (utt. ellebrann) 'bränsle'. SAOB, E 438: »(numera blott bygdemålsfärgat i sydligaste Sv.)», koll.: bränsle, vedbrand. Skå. dial. *illebrann*, ä. dial. *illebrån* (Bara hd). Da. *Ildebrand*, i betyd. 'bränsle' numera i sht dial. (ODS).

elddon 'tändstickor i ask el. ställ'. SAOB, E 416: »numera nästan bl. om äldre slag av eldgöringsredskap samt ngn gg om tändstickor i fodral (ask) l. ställ».

fastlagsbulle 'fettisdagsbulle'. SAOB anger icke någon in-skränkning i ordets förekomst. Det upptogs i frågelistan och förklarades tillhöra Sk (Sim äv. *fastlansbulle*), Bl, Hl, Gbg, Bhl, Sm (Jön och Tran äv. *fettisdagsbulle*), Vg, Dls. För Gtl uppgavs *hetvägg*. Da. och no. *fastelavnsbolle* (ODS; Hartmann; Sandvei).

fett 'flott'. SAOB, F 486: »(i sht bygdemålsfärgat) om 'matfett', flott». Skå. dial. (Bara hd): *fitt* 'flott, ister'. Da. *Fedt*.

finna 'hitta'. Av svaren på frågelistan, där ordet upptogs i uttrycket *jag kan inte finna den* 'jag kan inte hitta den' framgick, att ordet förekom i väster till Bhl. För Ek och Näss i Sm uppgavs att *hitta* var vanligare. I Vås var det ej fullt naturligt. I Härn var det vårdat. Mitt intryck från Sth och Svall är, att *finna* i denna förbindelse väsentligen tillhör vårdat skriftspråk, medan det i talspråk ej är fullt naturligt (jfr uppgiften från Vås). Prof. Olle Holmberg (som gått i skola i Kalmar) har sagt mig, att *finna* (= hitta) är ett av de skånska ord, som han tillägnat sig. Beträffande Lund upplyser Ingers, att *finna* är att betrakta som finare än *hitta* och att folkmålet omkring Lund nästan endast har *hitta*. I da. är *finde* övervägande. Äv. no. *finne* (Sandvei).

förnimma 'höra', 'uppfatta med något av sinnena' m. m., som enligt min språkkänsla endast tillhör vissa vårdade skriftspråksarter, kan i Lund höras även i talspråket, väl i överensstämmelse med dial. (t. ex. Bara hd). Jfr Ossian-Nilsson Slätten 64 (1909): »Hunden på tröskeln snett över jagade i sin svans och lät

emellanåt *förnimma* ett omedvetet morrande ...». Jfr da. *for-nemme*, som utanför dial. nu väsentl. är skriftspr. (ODS).

förvand 'bortskämd'. SAOB, F 3571: *förvänja*, ngt bygdemålsfärg., i södra Sv. Jfr Ossian-Nilsson Slätten 91 (1909): »Han hade sett på allt som en inföding, en *förvand*, uttråkad inföding ...». Samma i skå. dial. (Bara hd). Da. *forvænt*, säll. *forvænnent*, för-åldr. *forvant* 'bortskämd' (ODS).

det är goda tider 'det är god tid' (= det är ingen brådska). Jfr skå. dial. (Bara hd): *där e goa tidår*. I da. *rigelig Tid* (men äv. *god Tid*) (Madsen).

den gången 'då, vid den tiden, på den tiden'. SAOB, G 1519: »kanske efter motsv. anv. i d.». Ex. från Sturzen-Becker, Snoil-sky, Levertin och Böök ResSv. 55 (1924): »Jag fick 25 öre om dagen och födan, det var det gängse priset *den gången*». Jfr da. »*Dengang* (= under förra kriget) skulde man gerne ... have tolv af hver Slags», Berl. Tid. 11 nov. 1940.

hålтом 'ihålig'. SAOB, H 1712: »(i sht i södra Sv.) ihålig; äv. bildl.: tom, utan innehåll». Jfr L. Weibull Thorild 12 (1896): »Thorild, som ännu icke lärt sig inse det *hålтомма* i det frasmakeri, som därvid utvecklades, uppträder käckt och oförfäradt vid disputationerna». Skå. dial. (Bara hd): *myllan e mest hol-tomm inge i*. SAOB:s ex. är alla hämtade från sydsv. förf. I da. *hul*.

höst 'skörd'. SAOB, H 2399: »(i sydligaste Sv., starkt bygdemålsfärgadt) skörd; skördande ...». Da. *Høst* 'skörd'.

jämna 'reda (en sås, soppa)' och **jämning** 'avredning'. SAOB, J 384, 387, säger att orden förekommer »i sht i södra Sv.» och tillägger, att de sannolikt är bildade efter likbetydande da. *jævne* och *jævning*. Äv. i no. *jevne*, *jevning* (NRO).

järnkakelugn, se *kakelugn*.

kakelugn 'järnkamin'. Äv. **järnkakelugn** i samma betydelse. Denna betydelse hos *kakelugn* och *ugn* efterspordes i frågelistan och uppgavs för Sk, Bl (svagt belagt i Kkr), samt med enstaka belägg i Hl, Bhl, Sm (Tran, Vetl). SAOB, K 72, säger under *kakelugn*, att betydelsen 'järnugn, järnkamin' är »numera bl.

vard., i sht i folkl. spr.» och under *järnkakelugn*, J 423, att nämnda betydelse förekommer »numera bl. i folkligt spr., vard.». Från Linné Gothl. 315 (1745) anföres: »*Järn-kakelungnarne* kiöptes uti otrolig myckenhet af Skåningarna». Även i da. användes *Kakkelovn* och *Jærnkakkelovn* numera »i al alm. om stue-ovn med lukket ildsted» (= *Kakkelovn*), »i al alm. om (kakkel)-ovn af jærn, jærnovn» (= *Jærnkakkelovn*) (ODS).

kalla (på) 'ropa (på)'. Fastän SAOB, K 165, inte anger någon geografisk begränsning av uttryckets förekomst, är mitt intryck, att *kalla på* i betydelsen 'ropa på' överhuvud taget inte förekommer i genuint samtalspråk i Sthm eller Svall, medan det i Lund nära nog helt ersätter *ropa*. Jfr Ossian-Nilsson Slätten 89 (1909): »Gälla barnröster *kallade*. Kor råmade, hundar gläfst envist och avlägset». Närmast betydelsen 'genom rop ge tillkänna' föreligger också i följande citat från Fr. Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 29 (1940): »Man pratade en stund ute på gården i väntan på att Estrid skulle *kalla* till frukost». Da. *kalde* (*pa*) i samma betydelse.

kass, best. f. *-en* 'kasse', 'torgkasse'. SAOB, K 687, upptar *kass* som sidoförm till *kasse* och säger formen förekomma i vissa trakter bygdemålsfärgat. Ordet ingick i frågelistan och erkändes för hela Sk, därjämte uppgavs det av enstaka sagesmän från Hl, Bhl och Mp. Äv. i Åm (Härn) skulle formen vara känd. Med hänsyn till beläggen från Norrland erinras om att *kass* och *kaşş* förekommer i flera norrländska dial., t. ex. Mp, Åm, Vb (se för detta landskap Rietz och Larsson Subst. böjn. 36) ävensom i Dl (där i betyd. 'barnsäng av näver', Nås, Bjursås, Levander 1: 99 f.). Om det omstridda ordet se bl. a. Hellquist. I da. motsv. ordet av *Næt* (Madsen).

kloss, i uttr. **kloss intill** 'tätt intill'. SAOB, K 1342, återger *kloss* (liksom d. *klos* av eng. *close*) med 'nära l. tätt (intill), så nära som möjligt'. Det förekommer »i sht i fackspr., särsk. sjöt.». Jfr med skå. da. *klos*, som, eljest sjöterm, enligt ODS i förbindelserna *klos op ad* och *klos ind paa* 'tätt intill, inpå' har ingått i »alm. talespr.».

på kläm 'på glänt (om dörr)'. SAOB, K 1482: »(i södra Sv., starkt bygdemålsfärgat) i uttr. *på kläm* på glänt». Ordet även nämnt av Lindqvist 20. Samma i skå. dial. (Bara hd). Da. *paa Klem*.

knast, best. f. *-en* 'kvist i bräder', 'hård sten i frukt, t. ex. päron', 'finne'. Enligt Rietz skulle ordet i betyd. 'knuta(!) i bräder, plankor l. bjälkar' vara allmänt bekant, vilket säkert är oriktigt; betyd. 'finne (i ansigtet eller på andra delar af kroppen)' uppger Rietz däremot endast från Sk. För min del har jag lärt mig detta ord i alla dess betydelser först i Sk. SAOB, K 1577: *knast* »(i vissa trakter, ngt vard.) vresig utväxt på träd, »knöl», »knagg»; knuta l. kvist i ved, bräder o. d.; äv. mer l. mindre bildl.». Jfr Nilsson-Piraten Bombi Bitt 49 (1932): »vi ... lågo ... på det tunna brädgolvet, där Bombi Bitt ... tog ur två lösa *knastar*». Da. *Knast* 'kvist i bräder m. m. (vard.), finne' (ODS).

krok 'vrå'. SAOB, K 2867, *krok* »[jfr motsv. anv. i i sht sydsv. dial.; i senare tid trol. återupptaget gm inverkan från sydsv. talspr. o. dan. *krog* i samma anv.] (i sht i södra Sv., ngt vard.) (inre) hörn i ett boningsrum o. d.; vrå; äv. bildl.». Jfr Böök H. C. Andersen 50 (1938): »Hemma i en *krok* kröp han hop».

länga sig 'bli längre', t. ex. *repet länger sig, när det regnar*. Även i skå. dial. (Bara hd).

markväg 'väg från gården ut över ägora', 'väg över ett fält, en åker'. Jfr Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 180 (1940): »En man såg honom en gång på en *markväg* ligga på knä». Äv. i skå. dial. (Bara hd). Da. *Markvej* 'om de mindre (private) veje, hvorad færdslen fra landejendomme til deres marker foregaar' (ODS).

melis (acc. 40) 'strösocker', 'krossocker'. Jfr da. *Melis*, enl. ODS beteckning för olika slag av raffinerat socker, som går i handeln i form av toppsocker (*hel melis*) eller i stycken av form som en genomskuren tärning (*hugget melis*) eller i krossad form (*stødt melis*), ä. nyda. *Melissukker* från fra. *sucre mélis*, mlat. *sacharum melitense*, eg. socker från Malta.

natta 'göra i ordning för natten', 'lägga'. Jfr Fr. Nilsson Hist. fr. Färs 71 (1940): »Barnen somnade slutligen i kläderna och

Kistena *nattade* dem i kakelugnsbänken». Samma i skå. dial. (Bara hd). **natta sig** 'lägga sig', 'gå till vila för natten'. Jfr G. Jönsson Skå. somrar 152 (1935): »korna ha *nattat sig* med baken mot vinden». Samma i skå. dial. (Bara hd). Da. *natte* (trans.), nu end. i dial. med hänsyn till barn: göra i ordning för natten, lägga till sängs (ODS).

nyttår, i uttr. **gott nyttår**. Da. *Nytaar*.

passa 'prova', t. ex. *passa en klänning* 'prova en klänning', *passa ett par skor* 'prova ett par skor'. Da. *passe* 'ved at tage en beklædningsgenstand paa søge at faa fastslaaet, om den passer vedk., prøve (spec.: hos skrædderen ell. skomageren)'. »Stampen af smaa (bal-)Sko, som utaalmodigt blev *passet* imod Gulvet.» (G. Esmann.) (ODS.)

pryl 'stryk', t. ex. *få pryl* 'få stryk'. Upptogs i frågelistan och erkändes för hela Sk, delvis Bl och Hl (Hm La). Samma i skå. dial. (Bara hd). Da. *Prygl*.

rent adv., t. ex. *det har gått rent i sönder, det är rent för stort*, motsvarande ett uppsvenskt 'alldeles'. Jfr G. Jönsson Skå. somrar 20 (1935): »jorden är *rent* för torr, säger Jöns Ols' Olof». Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 132 (1940): »E du *rent* säker om att du bara la dit två? undrade han slutligen». Även i ren dial. (Bara hd). Om da. *rent* adv. 'fullkomligt' m. m. säger ODS, att det är »i alm. nu l. br. undt. i forb. m. *glemme* el. især m. forsikrende bet. m. flg. adj., adv., præp.-led». H. C. Andersen: »Det er sandt!» sagde Soldaten, »det havde jeg *reent glemt*». I förbindelsen (saa) *rent for* 'alt for' är uttrycket »sj. i alm. spr.» K. Munk, Ordet 54 (1932): »hun er ogsaa saa *rent* for lille. Hun forstaar slet ingenting.»

risengryn 'risgryn'. I Lund hör man även *risengröt* jämte *risgröt*, däremot sällan *risgrynsgröt*. Jfr skå. dial. (Bara hd): *risengryn*, *risengröd*. SAOS har bland sina belägg 1. Påse med *Risengryn*, Bouppt. fr. Växjö 1797, *risgröt*, M. P:son Nilsson Folkl. Fest. 207 (1915). Da. *Risengryn* (efter holl. *rijsen*-), äv. *Risgryn* i handelsspråk o. i dial.; *Risengrød* (i dial. *Risgrød*; ä. nyda. *Risgrød* (ODS).

rullebör 'skottkärra'. Ordet ingick i frågelistan och redovisades för *Sk* Mhl 1–2 Hbg 1–2 Lkr Ld 1–5 Mö 1v 2 3h Ska Yst 1–2 Krl 1h (knappast nordskånskt) 2 3h 4–5 Krd d Sim Äng. Från *Kkr* 2 uppgavs, att ordet kan höras där men endast av skåningar. Följande synonym uppgavs ersätta *rullebör* på följande orter: *hjulebår* *Hl* Falk 2 *Hm* 4, *rullebår* *Hl* *Hm* 3 *La*, *skylvkärra* *Bhl* Udd 2v. Rietz uppger *rullebör*, *hjulbör* m. 'skottkärra' från *Sk* och *trillebör* m. från *Hl*. Da. *trillebør* (Hartmann) el. *hjulbør* (Holst).

råkall 'gråkall, kall och ruskig'. Ordet, som upptogs i frågelistan, uppgavs förekomma i så gott som alla sagesmännens språk, dock icke i *Lul* *Härn* *Sthm* (*Sten Selander* betecknar det som »litterärt, fr. 80-talet») *Nyk* *Norr* och ännu några mellansvenska städer. I *Lid* sades *blåkallt* förekomma. En sagesman från *Väx* anser *gråkall* vara vanligare. Ordet nämnt även av *Lindqvist* 20: *råkallt* (gråkallt). Jfr *Ossian-Nilsson* *Slätten* 58 (1909): »Ur fönstret tittade en *råkall* septemberdag». *Nilsson-Piraten* *Hist. fr. Färs* 16 (1940): »gavelrummet som var oeldat och *råkallt*». Även i ren dial. (*Bara* hd). Da. *raakold* »(sv. *råkall*, no. *råkald*) om vejrilig: fugtigt og koldt, barskt» (ODS).

räcka 'rad', äv. i ssgen *tygräcka* 'bunt tyg'. Jfr *Österling* *Skå. utflykter* 102 (1934): »minsta avvikelse skulle här genast uppmärksammas i *räckan* (av prydliga hus)». *G. Jönsson* *Skå. somrar* 186 (1935): »Falsterbo har inte många sådana hus mer sedan en eldsvåda tog en hel *räcka*». Äv. i ren dial. i bägge betydelseerna (*Bara* hd). Da. *Række* i bet. 'rad' och den därur utvecklade bet. 'serie' är känt först från b. av 1700-talet, utom möjligen i den spec. bet. *Husrække*, där ordet kan föreligga i fda. (c:a 1400): *Rækken* som gatunamn i *Lund* (ODS).

sagla 'dregla'. »Titta, som han *saglar*. Det är rent hemskt, ju.» (*Lund*.) Ordet även nämnt av *Lindqvist* 22. *Skå. dial.* (*Bara* hd): *sajla*. Da. *savle* (nu sjældnere *sagle*) (ODS). I *Sundsvall* *seckla*.

sill 'strömning'. De Östersjöns mindre sillarter, som i *Sthm* och *Norrland* kallas *strömning*, går i *Sk* under namnet *sill*, t. ex.

i Lund *Kivikasill*, *Limhamnssill*. I Kkr (o. flerstädes) kan man höra *småsill*. I frågelistan efterspordes ordet *strömning* som beteckning för »ett slags sill». Från Kkr skriver sagesmannen 2: »Naturligtvis är benämningen *strömning* på den i Östersjön levande, småvuxna varieteten av vanliga sillen bekant även här och även använd av somliga, men den lyckas ej slå igenom. Blekingen håller styvt på att det är just hans *strömning*, som är sill rätt och slätt, andra sillformer få heta storsill, fetsill, västkustsill osv.» Från Udd skriver sagesmannen 1: »Vi skiljer på sill, fisk och makrill». Från och med Gtl, Sm och Vg norrut användes ordet *strömning*. Beträffande Kalm är situationen inte alldeles klar. Alving säger, att *strömning* åtminstone i hans barndom inte sades av »infödingarna». Numera talar man dock om *Kalmarsundsströmning* (enl. sagesmannen 2). I Tran kallas siklöjan *sommaströmning*. I Visby menar man, att »gotlandsströmningen är större (och godare förstås) än skärgårdsströmningen» (sagesman 2). Jfr om *sill* och *strömning* i ortnamn Modéer Småländska skärgårdsnamn 121 (1933). Da. *Sild*.

skitt 'usel, dålig', t. ex. *de e skitt me mej, deras skitta piano* 'deras dåliga piano'. Se närmare K. G. Ljunggren, Adjektivering av subst. i svenskan 80 (1939). Da. *skidt* i samma adjekt. betydelse. — I frågelistan hade upptagits uttrycket *skit i det* 'strunt i det', betecknat som »vard.». Det erkändes för så gott som hela landet upp till Svall och Härn. Sagesmännen för en del orter hade gjort några karakteristiska anmärkningar. Sålunda uppgav Mö 1, att uttalet med kort *i* »går lite bättre än det råa *-it*». Krl 2 erkänner endast *skitt i det*. Sim: *skit* grovt, *skitt* beskedligare. Kkr 2 skriver: »Tolereras svårligen i bild. umgänge». Hm 3: »Finare uttal med *s+k*». La: »Vårdslöst». Hus 1–2: »Mycket vulgärt». Vis 2: »Ej bildat». Kd 1: »Vårdslöst språk». Jfr da. *skidt med det* (Hartmann), som avgjort tolereras i bild. språk.

skula 'ta skydd för regn'. Jfr Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 241 (1940): »Jag hoppade in i tunnbindarens port och *skulade* där». Äv. i skå. dial. (Bara hd). Rietz känner *skula för ta skydd för* (t. ex. regn) från S. Sk. Da. *skule* (besläktat med *skjule*)

betyder numera enl. ODS 'undvika att se ngn i ögonen på grund av dåligt samvete', men i dial. kan det äv. betyda 'ta skydd'.

snacka 'tala, prata'. I Sthm är detta ord vulgärt, i Lund är det familjärt. Följande meddelare har påpekat, att ordet är slang: Härn («möjl. slang»), Sthm 1 («Slangord. 'Ä hörnu, snacka intel! »), Näss 1, Vis 1 («snarast modern slang»). Medan ordet saknas eller är högst ovanligt i Norrland och ända ned till Ög, Vg och Dls är det fullt brukligt i Sk, dock endast i vardagliga stilarter, t. ex. i förbindelsen *snacka smörja*, för Bl går uppgifterna isär, likaså för Hl, för Sm är det betygat, t. ex. Jön Kalm Väx, det erkännes för Ög (Norr Mjöl Vad Skän), det är återigen svagt styrkt för Vg, men det höres i Gbg och Bhl. Da. *snakke*, från mlty. *snacken* (Hellquist).

[**sprallig** 'uppspelt'. Ordet upptogs i frågelistan och visade sig förekomma över hela landet. Följande anmärkningar av meddelarna förtjänar anföras: Näss 2 («slang»), Osk («numera») Gotl («nytt»), Vis 2 («tydligt lån fr. fastlandet»), Vän 1 («nytt ord här»), Kd 1 («ordet har först under senare år kommit in i mitt talspråk»), Svall 2 («vard., slangartat»), Lul («i barnaåren [i stället]: *livad*). SAOS:s äldsta belägg är från Wägner Norrt. 35 (1908): «Det vore allt *spralligt*, om du gifte dig snart». Subst. *sprall* kan beläggas 1906 hos Lindqvist Stud. 120: «Det är *sprall*, som det heter på Uppsalamål». Engström En bok till 40 (1909): «Har du fått *sprallen*, kufiske yngling? sluddrade en morgonhes punschröst». *Sprallegubbe* 'sprattelgubbe' möter i H. Larsson Hemmabyarna 113 (1916). SAOS:s flesta belägg på *sprallig* här rör från 1930-t. och hänför sig till teater o. d. Man vill ju gärna återföra ordet på skå. dial. *spralled* (*han e s. av se* säges om en för djärv häst, Kvidinge, S. Åsbo hd, LLMA) till verbet (skå.) *spralla* 'sprattla', i vissa nordligare sv. dial. däremot *sprala*; märk dock *spralla(s)* 'sprattla' även i Finland (Åland m. fl.) enl. Vendell.]

stil 'uppsats', «skrivning». Da. *Stil*. »Opgaver til danske Stile» (boktitel).

stirrig 'enkiett, rastlös, virrig'. Jfr skå. *stirred* 'fjantig, som i tal el. uppförande visar oro, osäkerhet, vacklande, skälvande' (Ljunits hd, LLMA), till *stirra* 'uppföra sig *stirred*'.

sugpapper 'läskpapper'. Äv. i skå. dial. (Bara hd) *sugpapper* (eljes heter *suga* i dial. *sua*).

syeri 'syateljier, sömmerskas verkstad'. »Ida Gran Klännings-syeri» (Skylt på Amiralsgatan 13, Malmö).

sänka (sig) 'dränka (sig, drunkna)'. Jfr Nilsson-Piraten Bombi Bitt 23 (1932): »Han kunde lätt ha *sänkt* oss i brunnen under tornet». Allm. i skå. dial. (Ingers).

teckna sig (till) 'arta sig (till)'. Är enligt E. Ljunggren Lever-tins danismer, Festskr. t. K. F. Söderwall 355 (1911) »gammalt godt sydsvenskt riksspråk, utförligt exemplifieradt af Lindfors (1815) och Cavallin (1875)». Jfr skå. dial. (Ljunits hd, LLMA) *de täjnar si ti räjn* 'visar tecken till regn', da. *det tegner til en god Høst* 'det ser ut att bli god skörd'.

tyg '(ytter)kläder', t. ex. *var har du ditt tyg?* Baddräkt och badkappa tillsammans kallas *badtyg*. Ordet tas även upp av Lindqvist 21: *sitt tyg* (sina ytterkläder). Så även i skå. dial.: *töj* (Ingers).

uppsliten 'utsliten'. Enligt Ingers säges *utsliten* om en utarbetad människa, *uppsliten* om en sak, som har blivit utnött. Skå. dial. (Bara hd) *oppsleden*. Da. *opslidt* (om sak) (Madsen).

vång 'större odlat fält, öppen betesmark, utmark'. Ordet ingick i frågelistan och redovisades för *Sk Bl Kh 1-2 Hl Hm 3 Sm* Kronl. *vånge* 'trädgård invid huset, villan' tillhör *Sm* (Hedström). Ordet nämnt även av Lindqvist 23: *vång* (åker, teg). Jfr Nilsson-Piraten Hist. fr. Färs 126 (1940): »vi kunde se de mörka halm-taken skjuta upp ur gulnande *rågvångar*». I skå. dial. allm. Jfr Hedström i ANF 54:155. Da. *en Vang, et Vænge*, men, især *Vang*, kun poet. (Hartmann).

väck, i förbindelsen *gå väck* 'gå ur vägen', ingick i frågelistan och redovisades för södra och mellersta Sverige t. o. m. *Dls* Åm 1-2 *Vrm* Kd 1-2 *Krh* *Ög* Lin Norr 1-2 *Vad*. Däremot erkändes det icke för *Nk* Öre 1-2, som i st. uppgav *gå dän*. Det saknades likaledes i *Sdm* Esk Nyk *Sth* 1-2 *Vm* Vås *Dl* Fal *Mp* Svall 1 (sagesman 2 uppgav, att det förekom vard.) *Åm* Härn *Vb* Um *Nb* Lul. Jfr Nilsson-Piraten Bombi Bitt 74 (1932): »Yxan va inte

där. Den e *väck*.» Allm. i skå. dial. Da. *gaa væk* el. *af Vejen* (Hartmann). Ett ty. lånord, som inte trängt in i det uppsvenska kärnområdet eller Norrland.

Sagesmän.¹

SKÅNE.

Malmöhus län. 1. Docent Gunnar Jarring, Lund, f. 1907 i Brunnby, Mhl. Gått i skola i Höganäs till 1923, i Lund 1923—26, därefter studier vid Lunds universitet. Vistats i födelsebygden 16 år samt under sommarferier. (Förkortn.: Mhl 1). — 2. Fil. dr Erik Bruhn, Lund, f. 1885 i Härslövs sn, Rönnebergs hd, Mhl. Gått i skola i Härslöv och Hälsingborg. I landskapet 50 år. (Mhl 2).

Hälsingborg. 1. Apotekare Karl Nyberg, Hälsingborg, f. 1890 i Mörarp utanför staden. Gått i skola i Hälsingborg. I landskapet c:a 43 år. (Hbg 1). — 2. Kamrer Karl Westerberg, Hälsingborg, f. 1873 i Göteborg. Gått i skola åtta år i Hälsingborgs h. a. l. Hälsingborgare sedan 1876 (endast tre år i Göteborg). (Hbg 2).

Landskrona. Lektor Walter Åkerlund, Växjö, f. 1902 i Landskrona. Gått i skola där. I landskapet 33 år (med avbrott upp till 1/2 år). (Lkr).

Lund. 1. Fil. dr Ingemar Ingers, Lund, f. 1902 i Tottarps sn, Bara hd. Gått i skola i Tottarp och Lund. I landskapet alla åren utom några vintrar. (Ld 1). — 2. Läroverksadj. Nils Dallby, Lund, f. 1892 i Dalby vid Lund. Skolgång i Lund. I landskapet 44 år. (Ld 2). — 3. f.d. Folk-skollärare A. Dahlberg, Kävlinge, f. 1861 i Hardeberga vid Lund. Skolgång i Hardeberga. I landskapet 75 år. (Ld 3). — 4. Lektor Torsten Dahlberg, Landskrona, f. 1906 i Lackalänga vid Lund. Skolgång där och i Lund. I landskapet 30 år. (Ld 4). — 5. Fru Ingeborg Elgqvist, f. Olin, Växjö, f. 1899 i Lund. Skola i Lund. (Ld 5).

Malmö. 1. Lektor Birger Bjerre, Malmö, f. 1902 där. Skolgång där. I landskapet 34 år (endast med smärre och betydelselösa avbrott). (Mö 1). — 2. Anskaffningschef Manfred Holmqvist, Malmö, f. 1901 där. I skola där. Vistats hela livet i landskapet. (Mö 2). — 3. Lektor Otto Gertz, Lund, f. 1878 i Malmö. Skolgång i Malmö. (Mö 3).

Skånör och Falsterbo. Friherre G. von Essen, Falsterbo, f. 1908 i Malmö. I landskapet 24 år. (Ska).

Ystad. 1. Fil. mag. Nils Erlandsson, Ystad, f. 1899 i Öja vid Ystad. Skolgång i Öja, Ystad och Kristinehamn. I landskapet alla år utom 1910—13 i Värmland. (Yst 1). — 2. Teol. kand. Hugo Christiansson, Ystad, f. 1895 där. Skolgång där. I landskapet 36 år. (Yst 2).

¹ Uppgifterna avser år 1936 (1937), då svaren på frågelistan lämnades.

Kristianstads län. 1. Fil. lic. John Svensson, Lund, f. 1904 i Fjelkestads sn, Villands hd, Krl. Skola i Kristianstad. I landskapet 32 år. (Krl 1). — 2. Professor Martin P:son Nilsson, Lund, f. 1874 i Stoby sn, V. Göinge hd, Krl. Vistats i födelsebygden alltjämt sedan tioårsåldern under ferierna. (Krl 2). — 3. Professor Fredrik Lagerroth, Lund, f. 1885 i Önnestads sn, V. Göinge hd. Skola i Kviinge. I landskapet 40 år. (Krl 3). — 4. Försäkringsdirektör Pehr Gamstorp, Lund, f. 1886 i Fars-torp sn, V. Göinge hd. Skola i Lund. I landskapet 45 år. (Krl 4). — 5. Fru Hanna Wingerstrand, Bjärnum, f. 1900 där. Skolgång där. I landska-pet c:a 25 år. (Krl 5).

Kristianstad. Fil. kand. Christer Olofson, Kristianstad, f. 1909 där. Skola där. I födelselandskapet hela tiden utom 3—4 år i Lund. (Krd).

Simrishamn. Professor Gunnar Ahlgren, Lund, f. 1898 i Simrishamn. Skola i Hälsingborg. I landskapet 33 år. (Sim).

Ängelholm. Fil. dr Adolf Anderberg, Malmö, f. 1885 i Ängelholm. Skola där och i Hälsingborg. I landskapet alltid. (Äng).

BLEKINGE.

Karlskrona. 1. Direktör Wilhelm Söderlund, Karlskrona, f. 1868 där. I skola där. I landskapet 64 år. (Kh 1). — 2. Konsul Rolf Ternström, Karlskrona, f. 1875 där. I skola där och i Lund. I landskapet 55 år. (Kh 2).

Karlskrona. 1. Tandläkare Gustaf Södöö, Karlskrona, f. 1882 där. Skola där. I Blekinge 50 år. (Kkr 1). — 2. Läroverksadjunkt Emil Rundkwist, Karlskrona, f. 1875 i Augerum, 15 km från Karlskrona. Gått i läroverket i Karlskrona. I Blekinge 47 år. (Kkr 2). — 3. Överstelöjtnant Gunnar Nordbeck, Karlskrona, f. 1877 där. Skola där. I Blekinge 1877—1897 och sedan 1921. (Kkr 3). — 4. Fröken Viola Holgersson, Stockholm, f. 1903 i Karlskrona. I Blekinge 23 år. (Kkr 4). — 5. Lektor A. Hallenberg, Karlskrona, f. 1878 i Jämjö, Ö. Härad. Skola i Karlskrona. (Kkr 5). — 6. Musikdirektör S. G. Sjöberg, Stockholm, f. och uppvuxen i Karlskrona. Båda föräldrarna från Blekinge. I Blekinge utom ett tiotal år i Stockholm. (Kkr 6).

Ronneby. 1. Läroverksadjunkt F. H. Elmstedt, Malmö, f. 1890 i Ronneby. I skola i Ettebro, Växjö, Karlskrona. I Blekinge 30 år. (Ronn 1). — 2. Fil. mag. Bertil Persson, Ronneby, f. 1909 i Ronneby landsförsamling. Skola i Ronneby och Malmö. I Blekinge c:a 20 år. (Ronn 2).

Sölvesborg. Läderhandlare Sven Martin Nilsson, Sölvesborg, f. 1885 där. I skola där. I Blekinge c:a 45 år. (Sölv).

HALLAND.

Falkenberg. 1. Professor T. Gustafson, Lund, f. 1904 i Falkenberg. I skola där till 1919, i Göteborg 1920—1922. I Halland 20 år. (Falk 1). — 2. Fil. mag. Marit Neymark, f. Hellström, Malmö, f. 1909 i Falkenberg.

I skola där, Nässjö och Jönköping. I Halland 10 år samt under somrar. Enligt brev ^{18/11} 36 är endast sådana ord understrukna, som N. hört i sin barndom i Falkenberg eller som hennes mor och tre syskon, alla födda i Falkenberg bruka använda. (Falk 2).

Halmstad. 1. Professor Karl Gustav Ljunggren, Lund, f. 1906 i Halmstad. I skola där. I Halland 20 år. L. meddelar, att han strukit under sådant som han vet förekomma i bildade personers talspråk i staden, oavsett om ordet eller uttrycket tillhör eller har tillhört hans eget språkbruk. (Hm 1). — 2. Civilingenjör Gunnar Lyttkens, Halmstad, f. 1898 i Halmstad. I skola där. I Halland 20 år. (Hm 2). — 3. Läroverksadjunkt Emil Andrup, Varberg, f. 1887 i Snöstorp utanför Halmstad. I skola i Halmstad. I Halland 36 år. (Hm 3). — 4. Fil. lic. Sture Nilsson, Lund, f. 1903 i Getinge, Halmstads hd. I skola i Halmstad. I Halland hela tiden utom studieåren i Lund. (Hm 4).

Laholm. Tandläkare Yngve Nilson, Halmstad, f. 1888 i Laholm. I skola i Laholm och Halmstad. I Halland 44 år. (La).

Varberg. 1. Köpman Richard Hallbäck, Varberg, f. 1902 där. I skola där. I Halland 31 år. (Var 1). — 2. Meteorologen, fil. kand. Herbert Henrikson, Stockholm, f. 1908 i Lindbergs sn utanför Varberg. I skola i Varberg (5 år) och Halmstad (3 år). I Halland till 20-årsåldern, därefter i Varberg om somrarna. (Var 2).

GÖTEBORG.

1. Fil. lic. Per Holm, Göteborg, f. 1901 där. I skola där. I Göteborg alltid. (Gbg 1). — 2. Docenten Assar Janzén, Göteborg, f. 1904 där. I skola där. Vistats i Göteborg hela livet. (Gbg 2). — 3. Fil. kand. Ester Brisman, Stockholm, f. 1881 i Göteborg. I skola där. I Göteborg 30 år i följd (med undantag för ett år i Lund), sedan så gott som årliga besök där. (Gbg 3). — 4. Lektor Vilhelm Cederschiöld, Göteborg, f. 1882 i Lund. I skola i Göteborg och Lund. I Lund fem år, i Göteborg 45. (Gbg 4). — 5. Docenten Ivar Lindquist, Lund, f. 1895 i Göteborg. I skola där. (Gbg 5).

BOHUSLÄN.

Strömstad. Ämneslärarinnan Gurli Jacobson, Strömstad, f. där 1886. I skola där. I Strömstad 45 år. (Ström).

Uddevalla. 1. Gymnastikdirektör Ingrid Carlson, Uddevalla, f. där 1895. I skola där. I Uddevalla så gott som hela livet. (Udd 1). — 2. Avdelningschef Gust. Lindgren, Uddevalla, f. 1885 i Skredsvik, utanför staden. I skola i orten. I Bohuslän 51 år. (Udd 2).

SMÅLAND.

Kronobergs län. Fru Elsa Virdestam, Älmhult, f. där 1902. I skola i Älmhult och Osby. (Kronl).

Växjö. 1. f. d. Läroverksadjunkt August Johnson, Växjö, f. där 1867. I skola där. Vistats i Småland c:a 60 år. (Väx 1). — 2. Stud. Lenart Belfrage, Växjö, f. där 1917. I skola där. Vistats i Småland 19 år. (Väx 2). — 3. Lektor Eric Elgqvist, Växjö, f. 1887 i Ljuder, Kronob. län. I skola i Växjö. Vistats i Småland i 40 år. (Väx 3). — 4. Lektor Sigurd Wickbom, Djursholm, f. 1874 i Växjö. I skola där. Vistats i Växjö 19 år, därefter under ferier. (Väx 4).

Jönköpings län. Civilingenjör Ragnar Ericson, Söderhamn, f. 1900 i Linderås, N. Vedbo hd, Jönköp. län. I skola i Linköping (8 år). Vistats i Småland 20 år. (Jönl).

Eksjö. 1. Fröken Elin von Heideman, Eksjö, f. där 1874. I skola där. Alltid varit bosatt där. (Ek 1). — 2. Rådman Oscar Petri, Eksjö, f. där 1866, d. 1938. I skola i Eksjö och Linköping. Vistats i landskapet 67 år. (Ek 2). — 3. Fil. stud. Josef Sjöberg, Lund, f. 1904 i Eksjö. I skola där. Vistats i Småland 20 år samt 9 år i Canada. (Ek 3).

Huskvarna. 1. Fil. stud. Karl Sandelius, Lund, f. 1913 i Huskvarna. I skola utanför Huskvarna och i Ljungby. Vistats i Småland 23 år. (Hus 1). — 2. Teol. stud. Gunnar Sjöberg, Lund, f. i Huskvarna 1902. I skola där och i Jönköping. Vistats i Småland 26 år. (Hus 2).

Jönköping. 1. Läroverksadjunkt Nils Hagerth, Jönköping, f. där 1890. I skola där och vistats större delen av livet på orten. (Jön). — 2. Fru M. Hanström, Jönköping, f. i Örebro. Vistats i Jönköping 18 1/2 år.

Nässjö. 1. Folkskollärare A. Eric R. Anderson, Nässjö, f. där 1908. I skola där och i seminariet i Växjö (4 år). Vistats i Nässjö 24 år. (Näss 1). — 2. Professor Natan Lindqvist, Uppsala, f. 1882 i Nässjö. I skola där, i Eksjö och Linköping. (Näss 2).

Tranås. f. d. Lantbrukaren Aron Gustafson, Tranås, f. 1873 i Säby (till vilken socken Tranås hör). I folkskola i Säby. Alltid vistats på orten. I svaren är också delaktig direktör Lander, f. d. kronojägare, nu 75 år, som bott hela sitt liv i bygden (enl. brev ¹⁵/₂ 1937 från läroverksadjunkt Sven Borg, Tranås, som förmedlat uppgifterna). (Tran).

Vetlanda. Fil. mag. Carl-Gustav Wictorin, Lund, f. 1911 i Vetlanda. I skola där och i Eksjö. Vistats i Småland 21 år. (Vetl).

Värnamo. 1. Fil. kand. Olle Carlsson, Lund, f. 1911 i Värnamo. I skola där och i Jönköping. Vistats i Småland 19 år och i Lund 6 år. (Värn 1). — 2. Med. stud. Olle Lundskog, Lund, f. 1916 i Värnamo. I skola där och i Jönköping. Vistats i Småland 19 år. (Värn 2). — 3. Fil. mag. Curt Härenstam, Lund, f. 1907 i Värnamo. I skola där och i Jönköping. Vistats i Småland 23 år. (Värn 3).

Kalmar län. 1. Agronom, fil. kand. Einar Hæggbom, Kåremo, f. 1893 i Ryssby, N. Möre hd, Kalm. län. Vistats i födelselandskapet i

åldern 0—9 år, 24—42 samt under ferier i åldern 9—24 år. (Kalml 1). — 2. Folkskollärare Birger Furner, Totebo, f. 1900 i Läckeby, 15 km n. om Kalmar. Gått i skola i Läckeby. Vistats i Småland alltid. (Kalml 2).

Kalmar. 1. Lektor Hjalmar Alving, Stockholm, f. 1877 i Kalmar. I små- och storskola där. Vistats »å födelsetomten» c:a 20 år. (Kalm 1). — 2. Redaktör Sven Erik Sjöholm, Borgholm, f. 1889 i Kalmar. I skola i Kalmar. Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Kalm 2). — 3. Folkskollärare Birger Petersson, Nybro, f. 1907 i Kalmar. I skola där. Vistats i Småland 25 år. (Kalm 3).

Oskarshamn. Fru Helga Wagnsson, Stockholm, f. 1893 i Döderhult utanför Oskarshamn. I flickskola i Oskarshamn och folkskoleseminarium i Kalmar. Vistats i födelselandskapet 39 år. (Osk).

Vimmerby. Handarbetslärarinnan Sigrid Carlson, Vimmerby, f. där 1883. Vistats större delen av livet på orten. (Vim).

Västervik. Ämneslärarinnan Dagmar Berge, Västervik, f. där 1902. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 30 år. (Vvik).

GOTLAND.

Gotlands län. Fil. dr Herbert Gustavson, Uppsala, f. 1895 i Stockholm. I skola i Visby. Vistats c:a 40 år på Gotland med avdrag för studieåren i Uppsala. (Got).

Visby. 1. Fil. mag. Britt Ytterberg, Visby, f. där 1912. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 22 år. (Vis 1). — 2. Fil. lic. Nils Tiberg, Motala, f. 1900 i Visby. I skola där 1909—1918. Vistats i födelselandskapet de första 18 åren och därefter under somrarna. (Vis 2). — 3. Fru Dagmar Lyttkens, Halmstad, f. i Visby 1900. I skola där t. o. m. 8 klass. Vistats i födelselandskapet c:a 30 år. (Vis 3).

VÄSTERGÖTLAND.

Borås. (Älvsborgs län.) 1. Läroverksadjunkt Axel Ragnar Essén, Skara, f. 1890 i Borås. I skola i Borås och Skara. Vistats i födelselandskapet c:a 26 år. (Bor 1). — 2. Amanuensen Arne Bergengren, Lund, f. 1905 i Borås. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 22 år. (Bor 2).

Trollhättan. Med. kand. Torsten Bergwik, Lund, f. 1909 i Trollhättan. I skola där och i Vänersborg. Vistats i födelselandskapet c:a 22 år. (Troll).

Ulricehamn. Fil. kand. Curt Norell, Lund, f. 1913 i Ulricehamn. I skola där och i Jönköping. Vistats i födelselandskapet c:a 18 år. (Ulr).

Vänersborg. 1. Ämneslärarinnan Gunhild Nilsson, Uddevalla, f. 1899 i Vänersborg. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 25 år. (Vän 1). — 2. Läroverksadjunkt Ernst A. Adérn, Göteborg, f. 1883 i Vänersborg. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Vän 2).

Lidköping. (Skaraborgs län.) Fil. kand. Per-Erik Gustafsson, Lund, f. 1912 i Lidköping. I skola där och i Skara. Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Lid).

Mariestad. 1. Stadskamrer G. Vikgren, Mariestad, f. 1893 där. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 44 år. (Marie 1). — 2. Fil. mag. Aina Meijel, Uppsala, f. 1905 i Mariestad. I skola där, vistats i Västergötland till 1927, sedan tidvis. (Marie 2).

Skara. 1. Läroverksadjunkt Ernst Carlsson, Skara, f. där 1893. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 30 år. (Ska 1). — 2. Teol. stud. Folke William Pilth, Lund, f. 1906 i Skara. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 25 år. (Ska 2).

Skövde. Teol. stud. Hans Åke Ljungkvist, Lund, f. 1914 i Skövde. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 21 år. (Sköv).

Vara. Folkskollärarinnan Birgit Widén, Vara, f. där 1911. I skola där. Vistats i födelselandskapet 17 år. (Va).

ÖSTERGÖTLAND.

Östergötlands län. Läroverksadjunkt E. Hermansson, Mjölby, f. 1891 i Landeryd, c:a 1 mil s. om Linköping. I skola i Linköping. Vistats i Östergötland 26 år, varav i Mjölby 8 år. (Ögl).

Linköping. Lektor Ragnar Alvin, Linköping, f. 1883 där. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 40 år. (Lin).

Mjölby. Folkskollärarinnan Gully Alm, Mjölby, f. 1907 i Kiruna. I skola i Mjölby och vistats där sedan 10-årsåldern. (Mjöl).

Norrköping. 1. Teol. dr Bo von Schmalensée, Norrköping, f. 1896 där. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 30 år. (Norr 1). — 2. Direktör Sigurd Nyborg, Norrköping, f. 1893 i Kvillinge, c:a 1 mil från Norrköping. I skola i Norrköping. Vistats i födelselandskapet c:a 40 år. (Norr 2).

Skänninge. Fil. mag. Folke Aldenius, Örebro, f. 1909 i Skänninge. I skola i Skänninge (till realexamen). Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Skän).

Vadstena. Amanuens Gustaf Fjetterström, Vadstena, f. 1877 i Östra Ryd, Skärkinds härad, sv. om Söderköping. I skola i Vadstena och Linköping. Bosatt i Vadstena från 1886 med avbrott för studietid i Uppsala 1895—1900. Vistats i Östergötland 61 år. (Vad).

DALSLAND.

Åmål. 1. Direktör Axel G. Stenbeck, Åmål, f. där 1875. I skola där. Alltid vistats i födelselandskapet. (Åm 1). — 2. Kontorsskrivare Gustaf Herman Krokström, Åmål, f. där 1898. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 38 år. (Åm 2).

VÄRMLAND.

Värmlands län. Fru Ruth Werme, Karlstad, f. 1889 i Sunne. I skola i Karlstad. Vistats i födelselandskapet c:a 35 år. (Värml).

Karlstad. 1. Folkskollärare Sigurd Gustavson, Karlstad, f. där 1894. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 42 år. (Kd 1). — 2. Centralbibliotekarie G. A. Gustafson, Karlstad, f. där 1878. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 57 år. (Kd 2).

Kristinehamn. Läroverksadjunkt Tage Linder, Kristinehamn, f. där 1906. I skola där. Vistats i Värmland 25 år, därav 23 i Kristinehamn. (Krh).

NÄRKE.

Örebro. 1. Lektor Yngve Englund, Sundsvall, f. 1898 i Örebro. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 25 år. (Öre 1). — 2. Läroverksadjunkt Sven Birath, Örebro, f. 1890 i Asker, Askers härad, 3 mil från Örebro. I skola i Örebro. Vistats i födelselandskapet c:a 19 år. (Öre 2).

SÖDERMANLAND.

Eskilstuna. Folkskollärare Mats Högbqvist, Eskilstuna, f. 1897 i Julita, Oppunda härad. I skola i Eskilstuna. Vistats i Södermanland 40 år. (Esk).

Nyköping. Professor Erik Wellander, Stockholm, f. 1884 i Nyköping. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Nyk).

STOCKHOLM.

1. Författaren Sten Selander, Stockholm, f. där 1891. I skola där. Alltid vistats där. (Sthm 1). — 2. Professor Martin Lamm, Stockholm, f. där 1880. I skola där. (Sthm 2).

VÄSTMANLAND.

Västerås. Lektor Sigurd Karlström, Västerås, f. 1897 i Fläckebo, Norrbo härad, 4 mil från Västerås. I skola i Västerås. Vistats i födelselandskapet c:a 20 år. (Vås).

DALARNA.

Falun. Rektor Anders Vikar, Falun, f. 1886 i Rättvik. I skola i Rättvik och Falun. Vistats i födelselandskapet till 20-årsåldern och sedan 1928. (Fal).

MEDELPAD.

Sundsvall. 1. Läroverksadjunkt Harald Hellzén, Sundsvall, f. 1885 i Njurunda, 1 mil från Sundsvall. I skola i Sundsvall och Härnösand. Vistats i födelselandskapet c:a 40 år. (Svall 1). — 2. Lektor Olov Alfred Vestlund, Hudiksvall, f. 1891 i Selånger, gränssocken till Sundsvall. Skola i Sundsvall. Vistats i födelselandskapet c:a 22 år. (Svall 2).

ÅNGERMANLAND.

Härnösand. Lektor Torsten Bucht, Härnösand, f. där 1893. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 27 år. (Härn).

VÄSTERBOTTEN.

Umeå. Lektor Seth Larsson, Umeå, f. där 1887. I skola där. Vistats i födelselandskapet c:a 34 år. (Um).

NORRBOTTEN.

Luleå. Undervisningsrådet Ragnar Lundblad, Stockholm, f. 1893 i Nederluleå utanför Luleå. I skola i Gammelstad och Luleå. Vistats i födelselandskapet 17 och 13 år (= 30 år). (Lul).

Ortsförkortningar.

Landskap.

Bhl — Bohuslän	Sdm — Södermanland
Bl — Blekinge	Sk — Skåne
Dl — Dalarna	Sm — Småland
Dls — Dalsland	Upl — Uppland
Gtl — Gotland	Vb — Västerbotten
Gästr — Gästrikland	Vg — Västergötland
Hl — Halland	Vm — Västmanland
Hs — Hälsingland	Vrm — Värmland
Jtl — Jämtland	Åm — Ångermanland
Mp — Medelpad	Ög — Östergötland
Nb — Norrbotten	Öl — Öland
Nk — Närke	

Län.

Got — Gotlands län	Kronl — Kronobergs län
Jönl — Jönköpings län	Mhl — Malmöhus län
Kalml — Kalmar län	Värml — Värmlands län
Krl — Kristianstads län	Ögl — Östergötlands län

Städer.

Bor — Borås	Ronn — Ronneby
Ek — Eksjö	Sim — Simrishamn
Esk — Eskilstuna	Ska — Skanör och Falsterbo; Skara
Fal — Falun	Skän — Skänninge
Falk — Falkenberg	Sköv — Skövde
Gbg — Göteborg	Sthm — Stockholm
Hbg — Hälsingborg	Ström — Strömstad
Hm — Halmstad	Svall — Sundsvall
Hus — Huskvarna	Sölv — Sölvesborg
Härn — Härnösand	Tran — Tranås
Jön — Jönköping	Troll — Trollhättan
Kalm — Kalmar	Udd — Uddevalla
Kd — Karlstad	Ulr — Ulricehamn
Kh — Karlshamn	Um — Umeå
Kkr — Karlskrona	Va — Vara (köping)
Krd — Kristianstad	Vad — Vadstena
Krh — Kristinehamn	Var — Varberg
La — Laholm	Vetl — Vetlanda
Ld — Lund	Vim — Vimmerby
Lid — Lidköping	Vis — Visby
Lin — Linköping	Vvik — Västervik
Lkr — Landskrona	Vås — Västerås
Lul — Luleå	Vän — Vänersborg
Marie — Mariestad	Värn — Värnamo
Mjöl — Mjölby	Väx — Växjö
Mö — Malmö	Yst — Ystad
Norr — Norrköping	Åm — Åmål
Nyk — Nyköping	Äng — Ängelholm
Näss — Nässjö	Öre — Örebro
Osk — Oskarshamn	

Starkare förkortningar av vissa citerade arbeten m. m.

- Areskog — Östra Smålands folkmål. Inledning. Översikt av ljudläran.
 Formläran: verbböjningen. 1936.
 Bergroth — Finlandssvenska. 1917. 2 uppl. 1928.

- Bodorff — Bidrag till kännedom om folkspråket på Öland. 1875.
Bogren — Torpmålets ljud- och formlära. 1921.
Borgström — Askersmålets ljudlära. 1913.
Cederschöld — Studier över genusväxlingen i fornvästnord. o. fornsv. 1913.
Celandner — Närkiska folkminnen från Lillkyrka och Vinön. 1922.
Djurklou Sagor — Sagor och äfventyr, berättade på svenska landsmål. 1883.
G. Ericsson — Ordlista ur Åkers och Öster-Rekarne Härads Folkspråk. 1884.
T. Ericsson — Grundlinjer till undersökningen av Södermanlands folkmål. 1913—1914.
Feilberg — Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål. 1886—1914.
Gadd — Om allmogemålet i Östra Härad af Jönköpings län. 1873.
Götlind Vgl folkmål — Västergötlands folkmål. Del 1. 1940—1941.
Hedström — Sydsmäländska folkmål 1. 1932.
Hellquist — Svensk etymologisk ordbok. 2 uppl.
Henriksson — Plägseder och skrock bland Dalslands allmoge fordondags etc. 1889.
Hof — Dialectus Vestrogothica. 1772.
Ingers — Studier över det sydvästskånska dialektområdet. 1939.
Isaacsson — Södra Fjärdhundredalands folkmål. 1923.
Janzén — Studier över substantivet i bohusslänskan. 1936.
Kalén — Ordbok över Fageredsmålet. 1923.
Kallstenius — Översikt av Värmlands svenska dialekter. 1927.
Klintberg Lau — Laumålets kvantitet och aksent. 1885.
S. Larsson Subst.böjn. — Substantivböjningen i Västerbottens folkmål. 1929.
Leander — Ordlista över Holsljungamålet (i Kinds härad, Västergötland). 1910.
Lech — Skånemålens böjningslära. 1925.
Levander — Dalmålet, beskrivning och historia 1—2. 1925—1928.
Lindberg — Skeemålets ljudlära. 1906.
Linder — Om allmogemålet i Södra Møre härad. 1867.
Lindqvist — Skånska. I: Om ord och ungdom. 1926.
Lindroth — Ölands folkmål I. 1926.
LLMA — Landsmålsarkivet i Lund.
Lundell Språkprov — Skandinaviska folkmål i språkprov. Täxter 1. 1936.
Lyttkens-Wulff — Svensk uttals-ordbok. 1889.
Magnevill — Bjursåsmålets ordförråd. 1913.
Nilén — Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden. 1879.
K. Nilsson — Ord och talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård. 1900.
K. Nilsson Folklivsb. — Muntra folklivsbilder från Östra Blekings strandbygd och skärgård. 1879.
Nordlander — Ordbok över Multråmålet. 1933.
Noreen — Ärtemarksmålets ljudlära 1. 1915.
NRO — Norsk riksmålsordbok.

- ODS — Ordbog over det danske Sprog.
 Rutberg — Folkmälet i Nederkalix och Töre socknar. 1924.
 Rääf — Ydremålet eller folkdialekten i Ydre härad af Östergötland. 1859.
 Schagerström — Ordlista öfver Vätömålet i Roslagen. 1899.
 Schagerström Upplysn. — Upplysningar om Vätömålet i Roslagen. 1882.
 Sidenbladh — Allmogemålet i Norra Ångermanland. 1867.
 Stenbom Njurunda — Njurundamålets formlära. 1915.
 Teckningar o. toner — Teckningar och toner ur skånska allmogens lif utg. af Skånska Landsmålsföreningen. 1889.
 Tiselius — Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen. 1902.
 ULMA — Landsmålsarkivet i Uppsala.
 Upmark — Upplysningar om folkmälet i Södertörn. 1869.
 Vendell — Ordbok över de östsvenska dialekterna. 1904.
 Wennberg — Ordbok öfver allmogeord i Helsingland. 1873.
 Wessman — Samling av ord ur östsvenska folkmål. 1925—1932.
 Vestlund — Medelpads folkmål 1. 1923.
 Wigforss — Södra Hallands folkmål. 1913—1918.
 WNT — Woordenboek der nederlandsche taal.
 Ålander — Konsonanterna i Östergötlands folkmål 1. 1932. 2. 1935.

Index.

Här är endast sådana ord upptagna, som uppgetts förekomma i bildat tal-
 språk, däremot icke sådana dialektuttryck, som åberopats till jämförelse.

ack interj. 102 *a-kusin* s. 80 *att* (= som, konj.; efter emfatiskt omskrivet adv.) 49

band s. 102 *banka* (mattor) v. 78 *barra* v. 58 *begynna* v. 52 (*jag*) *ber* 102 *bero* (*sig*) *på* v. 41 *betaler* pres. 31 *bigatt* s. 102 *bjuda på ngn* v. 41 *blomstra* v. 9 *bläckkar* s. 102 *borr* s. 15 *bruk* s. 103 *bruka* v. 103 *brunnsgubben* s. b. f. 55 *bränne* s. 53 *bränneved* s. 53 *bränsle* s. 53 *brödback(e)* s. 53 *brödlev* s. 75 *bult* s. 99 *bulta* v. 99 *bunta* s. 54 *buse* s. 88 *busemannen* s. b. f. 55 *bysen* s. b. f. 55 *bäddre (boll)* v. 68 *bündel* s. 55 *bündel(s)band* s. 55 *bölja* s. 103 *börs* s. 103

datten, se *leka datten de* pron. pl. 27 *den här* pron. 104 *denne* pron. 104 *duktig* a. 56 (*gå*) *dän* adv. 113 *dänka* v. 56 *där* (= det, form. subj.) 36 *efterhöst* s. 104 *eldbrand* s. 105 *elddon* s. 105 *en* räkn. 9 *ene* s. 57 *enekorg* s. 57 *ener* s. 57

fabrik s. 21 *fastlagsbulle* s. 105 *fattas* v. 40 *fela* v. 40 *fett* s. 105 *fettisdagsbulle* s. 105 *finger* s. 21 *fingerborg* s. 16 *fingerborr* s. 16 *fingerbytta* s. 16 *finna* v. 105 *flest* a. superl. 36 *frisk* a. 59 *fylla* v. 29 *få* (*gjort ngt*) v. 49 *fälad* s. 59 *fälla* s. 59 *färsk* a. 59 *fästeman* s. 60 *fästemensndl* s. 60 *fäst(e)ndl* s. 59 *förrimma* v. 105 *förvand* a. 106

gal(er), *gatar* pres. 31 *gammal* a. 88 *ge sig* v. 60 *genbo* s. 60 *glatta* v. 61 *gläna* v. 61 *glytt* s. 61 *glött* s. 61 (*det är*) *goda tider* (= det är god

tid) 106 (*det vet jag*) gott adv. 62 grana v. 58 grane s. 58 grop s. 63 grotta s. 77 grönsaltad ptc. 63 gröt, se rödgröt gubben s. b. f. 55 gå inom, införbi v. 42 (*den*) gången (= då) adv. 106 gången ptc. 38 gången ut ptc. 39 gårdbo s. 79 gårde s. 64 gårdsle s. 64 gässling s. 65 gömme, se leka gömma göra av ngn v. 48 göra på sig v. 43 göra vid ngt v. 43

haggård s. 65 hala v. 60 hellre adv. 47 hetvägg s. 105 hjulebår s. 110 hotta v. 68 hugga (*säden*) v. 67 hutta v. 68 hyll(e) s. 67 hyllebuske s. 67 hylleträ s. 67 hyssa (*boll*) v. 68 hysta v. 68 hyva (*boll*) v. 68 håltom a. 106 här ... inne adv. 50 höst s. 106

i dag morse adv. 45 i fatt adv. 46 i fjor adv. 10 i för(r)fjor adv. 10 i förrgår adv. 46 iheller adv. 47 ink s. 91 innan adv., prep., konj. 50 innan att konj. 50 inom, se gå inom inte utan (= bara) adv. 51 i samman adv. 46 i sönder adv. 47 itänne s. 94

jaså minsann interj. 78 jomän interj. 69 ju adv. (ordföljd) 48 jul-afton s. 10 jämna v. 106 jämning s. 106 järnkakelugn s. 106

kakelugn s. 106 kalka v. 100 kalla på ngn v. 107 kana v. 61 kasa (*ner*) v. 69 kass s. 107 ked av, på, åt a. 70 kelen a. 71 kelig a. 71 ker av a. 70 ki(r) på a. 70 kloss (*intill*) adv. 107 klä v. 51 klädback(e) s. 53 (på) kläm adv. 108 knast s. 108 knut(a) s. 72 knäppndl s. 60 kobb s. 99 kobba v. 99 komma inom v. 42 kommen ptc. 38 krita v. 100 krok s. 108 krulla v. 72 krullig a. 72 krylla v. 72 kryllig a. 72 kurra v. 72 källargubben s. b. f. 55 källing s. 73 kär a. 73

land s. 15 lase s. 74 lasig a. 74 leka basken v. 81 leka datt(en) v. 81 leka gömma, gömme, gömsle v. 65 leka kusse v. 81 leka pjätt, plätt v. 81 leka sista v. 81 leka teck v. 81 lev s. 75 limma v. 100 luka v. 76 lumpegubben s. b. f. 55 lusthus s. 77 lås s. 22 långa sig v. 108 lövsal s. 77

mal s. 16 mal(er), malar pres. 32 mangelback(e) s. 53 markväg s. 108 mattbankare s. 78 mattpiska(re) s. 78 melis s. 108 min pron. 9 minsann, se jaså minsann moln s. 9 mölla s. 79

nab(b)o s. 79 natta v. 108 natta sig v. 108 niga v. 29 (*det är*) nog (= egendomligt) adv. 80 ny (= färsk) a. 59 nyckelen, nycklen s. b. f. 26 nyttår s. 109 (*det vet jag*) nåck adv. 62 näbb s. 17 närbo s. 79 nästkusin s. 80 nätt adv. 81

(gå) om igen adv. 64

panka s. 89 papp s. 19 passa v. 109 patentnål s. 59 pirrebock s. 97 pjätt, se leka pjätt portmonnä s. 103 prov s. 23 pryl s. 109 purken a. 82 purten a. 82 putt a. 82 putta till v. 82 putten a. 82 puttrig a. 82 påg s. 82 päng s. 83

rabarbergröt s. 87 reda sig v. 30 reda opp v. 85 rede s. 24 reder s. 24 rele s. 24 rent adv. 109 rips s. 83 risa v. 58 risengryn s. 109 risengröt s. 109 risgröt s. 109 risp s. 84 rispelbår s. 84 rosenkål s. 84 rullebår s. 110 rullebör s. 110 runda s. 84 rydda upp v. 85 rymma undan, upp v. 85 råkall a. 110 räcka s. 110 rälåg a. 86 (*inte*) rätt (*gärna*) adv. 86 rödgröt s. 87 röka v. 30

såftgröt s. 87 sagla v. 110 saltgrön a. 63 samman, se i samman sen

a. 87 *sensam* a. 87 *sill* s. 110 *sinksam* a. 87 *sirapslev* s. 75 *skitt* a., interj. 111 *skott* s. 88 *skrabba* s. 88 *skravel* s. 88 *skrutt* s. 88 (*på*) *skrå* adv. 88 (*på*) *skråden* adv. 89 (*på*) *skrådden* adv. 89 *skråklippt* ptc. 89 *skula* v. 111 *skult* s. 88 *skylla* v. 31 *skysta* (*boll*) v. 68 *skylvkärva* s. 110 *skäkta* s. 89 *skära* (*såden*) v. 67 *slinta* v. 61 *slå på ngn* v. 44 *slänta* v. 61 *smäcklås* s. 23 *snacka* v. 112 *snafsig* a. 91 *snurr* s. 97 *snurretopp* s. 97 *snus* s. 25 *snöra* (*boll*) v. 68 (*det är bara*) *som* (*han finner på*) pron. el. konj. 51 *sork* s. 83 *sotaren* s. b. f. 55 *spann* s., pl. *spannar*, *spänner*, *spann* 91 *spicka* v. 93 *spickra* v. 93 *spik* s. 20 *spika* v. 93 *spilka* v. 93 *spinga* v. 93 *spinge* s. 94 *sping(e)ved* s. 94 *spingstickor* s. pl. 94 *spinka* v. 93 *spink(e)* s. 94 *spinkved* s. 94 *spinta* v. 93 *spisa* v. 94 *spiskammare* s. 95 *spottback(e)* s. 53 *sprallig* a. 112 *spänta* v. 93 *spänteved* s. 94 *stanna till* v. 51 *stengärde* s. 65 *stengärdsle* s. 65 *stenmur* s. 65 *stentun* s. 65 *stickor* s. pl. 94 *stil* s. 112 *stirrig* a. 112 *stjåler* pres. 31 *streck* s. 25 *suggapper* s. 113 *svara till* v. 51 *sväng* s. 85 *syeri* s. 113 *sänka sig* v. 113 *sönder*, se *i sönder* *sötlev* s. 75

ta av (*såden*) v. 67 *ta ihop med*, *i håll med*, *i gång med*, *i lag med*, *itu med* v. 44, 46 *ta till* (*stan*) v. 96 *tack för det* 96 *teckna sig* (*till*) v. 113 *tid*, se *goda tider* (*i*) *tide* adv. 51 *titt* adv. 97 *topp* s. 97 *trams* s. 98 *tramsa* v. 98 *tramseri* s. 98 *tredjeman* s. 80 *tremänning* s. 80 *trumla* s. och v. 99 *tun* s. 64 *tveback* s. 99 *tvål* s. 20 *tyg* s. 113 *tåla sig* v. 45 *tål(er)*, *tålar* pres. 33 *tändved* s. 94

uppsliten a. 113 *utanom* adv. 51 *utsliten* a. 113

valter s. 99 *va(ra)* v. 34 *vart*, *vatt*, *vare* sup. 34 *vars en*, *två* räkn. 37 *veta reda* (*på*) v. 52 *vetelev* s. 75 *vettig* a. 100 *vitlimma* v. 100 *vit(t)a* v. 100 *vrida* v. 101 *vång* s. 113 *väck* adv. 113 *väggmadam* s. 90 *väggpanka* s. 90 *väggsäkta* s. 89 *vända* s. 85 *vörtlev* s. 75

åkeren, *åkren* s. b. f. 26

älling s. 101 *äppelñas* s. 88 *äppelrad* s. 88 *äpple* s. pl. 12 *äpplebuse* (*äpplabuse*) s. 88 *äppleskalle* s. 88 *äpplaskrov* s. 88 *är* pres. 10

Gösta Bergman.

Runedansk *rita* og *rata*.

Nogle runografiske og lydhistoriske Bemærkninger.

Udtrykket **at rita** paa Glavendrup- og Tryggevældestenen og **at rata** paa Glemminge- og Salebysten har ofte været Genstand for Diskussion; sidst er det behandlet af Lis Jacobsen (1935) og Nat. Beckman (1936). Det gaadefulde Ord **rita, rata** er tidligere blevet drøftet bl. a. af Stephens, Wimmer, Hugo Jungner, Axel Kock, Ivar Lindquist og Torsten Wennström.¹ Den endelige Tolkning kan ikke siges at være fundet. Det er Hensigten med disse Bemærkninger at fastslaa hvilke Muligheder, der kan komme i Betragtning ved en Tydning af **rita, rata**; Udelukkelsen af tidligere fremsatte Tolkningsforslag kan formentlig bidrage til en Klaring, men om vi derfor er kommet et Skridt nærmere ved Gaadens Løsning — ja det er en anden Sag. De fleste af de Forskere, som har givet sig af med at undersøge **rita, rata**, har ikke taget tilstrækkeligt Hensyn til de runografiske Forhold i det 10.

¹ G. Stephens »The Old Northern Runic Monuments of Scandinavia and England» II (1867—1868) p. 697 ff. Ludvig F. A. Wimmer »De danske Runemindesmærker» II p. 175 f., p. 328 og p. 372 f. samt »Die Runenschrift» p. 367 f. Hugo Jungner »Gudinnan Frigg och Als härad» (1922) p. 372 ff. (specielt p. 375). Axel Kock »Besvärjelseformler i forndanska runinskrifter» (Arkiv för nordisk filologi XXXVIII (1922) p. 1 ff.). Ivar Lindquist »Galdrar» (1923) p. 174 ff. (specielt p. 180 f.). Torsten Wennström »Om runor och magi» (Studier tillägnade Josua Mjöberg 1926 p. 260 ff., specielt p. 286 f.). Lis Jacobsen »Forbandelsesformularer i nordiske Runeindskrifter» 1935 (Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien handlings 39: 4) p. 57 ff., specielt p. 60 ff. Nat. Beckman »Ignavi et inbelles et corpore infames» (Arkiv LII (1936) p. 78 ff.). Til Jungner, Kock, Lindquist, Wennström, Lis Jacobsen og Nat. Beckman henvises med Navn og Sidetal.

Ved Angivelse af Runestene henvises der med Tallene i Parentes til Haandudgaven af »De danske Runemindesmærker» ved Lis Jacobsen.

Der bruges følgende Forkortelser: *APhS* = Acta Philologica Scandinavica. *Arkiv* = Arkiv för nordisk filologi. *GG* = Johs. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik I—II.

og 11. Aarhundrede, men har uden videre regnet med, at deres Forslag var i Overensstemmelse med Runografien.

Nogle lydhistoriske Undersøgelser inden for Runedansk¹ har ogsaa ført mig ind paa *rita*, *rata*. Efter Læsningen af Lis Jacobsens Bog om Forbandelsesformularer i de nordiske Runeindskrifter fik jeg atter Lyst til at undersøge det mærkelige Ord og underkaste de forskellige Tolkninger en Revision og finde frem til det Grundlag, som en Tydning maa gaa ud fra.

Glavendrup- og Tryggevældstenen er fra Begyndelsen af det 10. Aarhundrede. Paa denne Tid bruges *i*-Runen = *ī* og *ē*, men ikke = *ǣ*. Lydværdien *æ* (*i*-Omlyd af *a* og lydaabnet *e*) gengives med *a* og Digrafen *ia* (eller *ai*). Følgende Ord, som er fælles paa de to Runestene, kan nævnes: *is* = *es*, *ipa* = *eda*; *uarpi* = *wærði*, *uar* = *wær*. Hertil kommer *hiþan* = *hedan* og *uarþa* = *wærða* (Tryggevælde) samt *in* = *en(n)* og *haiþuarþan* = *hæiðwærðan* (Glavendrup). Lydaabningen af *e* til *æ* synes at være ældst mellem *w* og *r* og *w* og *l* (se GG § 161).

Lydværdien *æ* faar *i*-Runen først omkring Midten eller Slutningen af det 10. Aarhundrede.² Eksempler er — forudsat Rigtigheden af Wimmers Dateringer —: *liki* = *længi* St. Rygbjærg (13), *ift* = *æft* Ulstrup (11), Jætsmark (18) og *iftir* = *æftir* Hjærmind (24), Glenstrup (26), Villie (103), Torsjö (113), Nöbbelöf (114), Glemminge (118), Örsjö (119), *trik* = *dræng* Hjærmind (24), *trikar* = *dræng(j)ar* Gårdstånga I (115). Yngre Eksempler er *trikar* = *dræng(j)ar* Hällestad I (109), *nistir* = *nēstir* (smst.), *lanmitr* = *lan(d)mændr* Lundagård (134) etc.

At *i*-Runen ogsaa faar Lydværdien *æ* paa Indskrifter efter

¹ Se APhS V (1930—1931) p. 97 ff. (om runedansk *kunukr*). — APhS VI (1931—1932) p. 297 ff. (om *u* : *o* paa danske Runestene). — APhS VIII (1933) p. 58 ff. og IX (1935) p. 309 ff. (om runedansk Præteritum *karpi*). — Studia Germanica tillägnade E. A. Kock (1934) p. 1 f. (om runedansk *aft* = *øft* og yngre *i*-Omlyd). — Nomina Germanica. Hyllningsskrift till B. I. Hesselman (1935) p. 83 ff. (Nogle runedanske Navneled). — Arkiv LIV (1938) p. 45 ff. (Digrafen *ia* paa danske Runestene).

² Se APhS VIII p. 62, Nomina Germanica (1935) p. 85 og min Afhandling »Digrafen *ia* paa danske Runestene» (Arkiv LIV (1938) p. 50 ff.).

Glavendrup-Gruppens Tid forklares ved, at Lydaabningen af *e* til *æ* nu var skredet saa langt frem, at Ord med oprindeligt *e* havde faaet Udtale med *æ*, og da Skrift og Tale ikke følges ad bliver |-Runen = *e* > *æ*. Betegnende er »Modsætningen» *uar* = *wær* Glavendrup, Tryggevælde og Bjærregrav I (45): *uir* Sjøring (38) fra ca. 1000, Akkusativ til **werr* (vestnord. *verr*), *ual* = *wæl* Gørlev (jvf. GG § 161): *uil* Aarhus III (59) fra ca. 1000—1025. Hertil kan vi føje: *uarþi* = *wærði* Glavendrup og Tryggevælde: *uirþi* Glemminge, som fuldstændig svarer til de anførte Eksempler. I Haandudgavens Indledning hedder det: »Naar | i stærkt betonedede Stavelser bør gengives ved *e*, *é* og naar ved *æ*, *é*, mangler man Midler til at afgøre» (p. 28). Og videre hedder det ved Omtalen af *a*-Runen: »Hvor vilkaarlig Brugen af | og † var som Udtryk for *æ*, *é* og *e*, *é* viser Formlen *sá wærði at rétta*, der paa Tryggvældestenen (fra 1. Halvdel af 10. Aarh.) skrives: *sa uarþi at rita*, men paa Glemmingestenen (fra 2. Halvdel af 10. Aarh.): *uirþi at rata*» (p. 28 f.). Wimmer skriver i Indledningen til »De danske Runemindesmærker»: »Når Glavendrup- og Tryggevælde-stenen har *uarþi at rita*, men Glemmingestenen *uirþi at rata*, er det næppe sandsynligt, at disse ord på de to første steder har lydt *wærði at rétta*, men på det sidste *werði at rétta*. Snarest har *werða* haft *æ*-Lyd allerede på Glavendrup- og Tryggevælde-stenen, hvor † altså er tegn ikke for det ved *i*-omlyd opståede *æ*, men for et yngre, af *e* udviklet *æ*. Derimod er | i de to stenes *rita* vist endnu tegn for *é*, der på Glemmingestenen tid var blevet *é*. Hvorvidt vi i disse og lignende tilfælde ved omskrivningen til olddansk skal vælge *e*, *é* eller *æ*, *é*, vil derfor ofte vække stor tvivl» (I p. XLI; jvf. ogsaa p. L samt »Die Runenschrift» p. 319 og 323).

Det er altsaa ikke helt rigtigt, naar Haandudgaven taler om Vilkaarlighed, men selvfølgelig: taget under et er Brugen af | og † paa samtlige danske Runestene fuld af Vilkaarligheder, som dog har en kronologisk Basis.

Rent runografisk kan der intet indvendes mod Wimmers Opfattelse of *rita* som *rétta* (Verbum).

Vi vil nu se lidt nærmere paa hvordan Forskerne har opfattet *rita*: *rata* runografisk-lydligt — og derved ogsaa betydningsmæssigt; men her i første Omgang lader jeg Betydningen delvis ude af Betragtning og holder mig til Runografien.

Axel Kock skriver i sin Afhandling om Besværgelsesformler i de danske Runeindskrifter: »Uttrykket **at rita** har uttalats *at ræta* i harmoni med runskriftens vanliga ortografi» (Arkiv XXXVIII (1922) p. 10). Men dette gælder først fra ca. 960.¹ Hvis Ordet, Verbum eller Substantiv, havde haft en *æ*-Lyd (*i*-Omlyd af *a*) havde Risteren ristet *a*, jvf. **raknhiltr** = *Rægnhildr* eller *Ragnhildr* (se GG § 80 Anm. 2 med Henviisninger), **karpu** = *gærðu*,² **aft** = *æft*, **batri** = *bætri* eller *ai*: **ailti** = *ælti*?, **nairbis** = *Nærbis*(?) eller *ia*: **haipuiarþan**.

Ivar Lindquist skriver: »Då **rita** (2 gånger betygat) förekommer i samma kontext som **rata** (likaledes 2 gånger betygat), bjuder oss sund kritisk-runologisk metod att snarast gå ut ifrån att i bägge fallen föreligger ett och samma ord stavat på olika vis i analogi med kända fall som **iftir** ~ **aftir** = *eftir*. D. v. s. stamstavelsens vokal bör ha varit långt eller kort *e* eller långt eller kort *æ*. Så resonerade också Wimmer, när han tydde ordet enhetligt som *rætta* (det isl. vb. *rétta*)» (p. 180). Den Analogi, som Lindquist her talar om, er utænkkelig, for i Begyndelsen af det 10. Aarhundrede findes Ristemaaden **iftir** ikke (se Afhandlingen her p. 2). I Stedet for at operere med Analogi bør man regne med 1) to Trin: *e* > *æ* eller 2) to Ord med forskellige Vokaler, som hører sammen paa en eller anden Maade. Som bekendt regner Wimmer med den første Mulighed, Glemmingestenens **rata** gengives *rætta* (< *rétta*). Og Lindquist tænker sig ogsaa en Løsning med *i* i **rita** = *e*; han nævner den Mulighed, at Ordet er synonymt med *rettil*- i Tilnavnet »*rettilbeini*» til Røgnvald Jarl. Om sit Forslag skriver Lindquist: »Vad som trots allt gör, att sammanställningen är osäker, är, icke att vi inte känna etymologien — ty hur ofta händer inte det? —, utan att vi inte veta ordens exakta lydelse

¹ Jvf. Arkiv LIV (1938) p. 51.

² Se APhS IX p. 309 ff.

på grund af skriftens bristfällighet, runskriftens så väl som den latinska skriftens» (p. 180).

Hugo Jungner skriver følgende: »Växlingen **rata**, **rita** talar för ett ord med palatal vokal: *rætta*, *ræta*, *rænta* e. dyl.» (p. 375 Fodnote 2).

Torsten Wennström fremsætter denne Opfattelse: »... Mera berättigad är Jungners och Lindquists anmärkning, att **rata**, **rita** är samma ord, i vilken vokalen, *e* eller *æ*, stavats på olika vis. Men den är på intet sätt avgörande emot Kock. För Kocks läsning av *a*-ljud (eller *æ*-ljud) synes mig särskilt Saleby-stenen tala med dess klara **uarþiat + rata**» (p. 287).

Og endelig skal Lis Jacobsens Forslag nævnes: »Som en tolkning, der reelt giver en tilfredsstillende løsning, foreslår jeg at tyde **rata**, **rita** som »fredløs dødmand», »dødning». — Det vilde være tiltalende, om man kunde knytte en sådan betydning til beslægtede ord, men afgørende for rigtigheden af betydningsfastsættelsen er det ikke, da mangfoldige ord ikke lader sig etymologisk forklare. Som en ganske vist svag mulighed, der dog måske kan give stødet til en virkelig holdbar etymologi, skal jeg anføre flg. betragtning: Fredløs i døden er den, der henligger ubegravet og umindet. Omkommer en mand ved ulykke, og findes hans lig, så han kan blive jordet, rejser hans slægt ham — for at bøde herpå — en tomgrav, et mindekummel. Det almindelige ord for det ubegravede lig, som ligger henslængt til æde for luftens og jordens rovdyr er *hræ* (< germ. **hraiwa*). Mon ikke **rata**, **rita** skulde være beslægtet hermed? Første stavelse vilde passe til et østnordisk *ræ* (*h* i forbindelsen *hr* er jo kun ganske sporadisk bevaret i vikingetiden). Sidste stavelse kunde sammenstilles med diminutivendelsen *-ti*, brugt nedsættende, jfr æ. nsv. *mante* »mandsling» (p. 61).¹

---

¹ Lis Jacobsen henviser under Omtalen af et Diminutiv-suffiks *-ti* til Kluge »Nominale Stammbildungslehre» (2. Udg.) p. 30, men Kluge nævner et Suffiks *-ete* i oldengelske Dyrenavne! Kluge skriver: »Im angls. zeigt sich bei einigen tiernamen ein suffix *ete*, das wol diminutiven charakter hat:

Bortset fra om en saadan Diminutivsform er tænkelig og til-ladelig eller ikke: Lis Jacobsens Forslag støder paa den samme Vanskelighed som Kocks, Lindquists og Jungners, *i*-Runen læses som *æ*. Og er Ordet *hræ* ikke i sig selv saa »nedsættende», at en Dannelselse **hræti* er helt unaturlig, ja fuldstændig uden Sidestykke. Der er et langt Spring til ældre nysvensk *mante* (se nærmere Fod-noten).

Lindquists Forslag tog Nat. Beckman op i »Fornvännen» 1925 p. 134 ff., og i 1936 var Beckman atter inde paa det: »Däremot tror jag, att *verþi at rata* på ett eller annat sätt sammanhänger med *fullréttisord*, som just är lagarnas beteckning för den små-delse, som innebär beskyllningen att vara *ragr eda sordinn, hafa barn borit* o. d. resp. på binamnet *réttilbeini*, som bars av en sejd-kunnig son till Harald hårfager. *Sidi* tolkar jag som en sejdmand varde (den som flyttar märket), och *verði at rata* ungefär 'en *réttilbeini varde*'» (p. 79). Lis Jacobsens Forslag i »Forbandelses-

---

hyrnete 'hornisse', *ylfete* 'schwan', *efete* 'kröte', *æmete* 'ameise'» (m. fl., se § 60 Anm. 1).

Hellquist nævner i Afsnittet om Orddannelse i sin etymologiske Ordbog (1. Udg.) Eksempler paa *-te* i Kælenavnsdannelser og i Diminutivdannelser, f. Eks.: *brunte*, *mante* i svenske Dialekter (»liten gosse»): *man* (i svensk Rigssprog i Udtrykket *pass mante*), ældre nysvensk *ronte* (Galt): *rone*, *Dante* (: *Daniel*), *Jonte*, *Svente* m. fl. Disse Ord er afledt af maskuline Ord; hertil svarer feminine Dannelser som *konta* : *kona*, *kulta* : *kulla* (se Indledningen til »Svensk etymologisk ordbok» p. XLV). Udtrykket *pass mante* nævnes i O. Östergrens »Nusvensk ordbok». Rietz anfører i »Svenskt dialekt-lexikon»: *mannte* m. liten pojke; i skämtsamt tilltal »*pass mannte!* Hör du *mannte?*».

Disse Eksempler viser tydeligt, at det ikke er muligt at opretholde en Forbindelse mellem et formodet **(h)ræti* = Lig, Aadselklump o. lign. og *mante*, som ikke har nedsættende Betydning. Og Diminutivsuffikset er anvendt i maskuline Ord (: feminine, sml. *mante* : *konta*). Hvis et **(h)ræti* er tilladeligt — fra et Orddannelses-Synspunkt — har vi altsaa i dette Tilfælde en maskulin Dannelselse (en *an*-Stamme) til et Neutrumsord.

Det bør tilføjes, at Lis Jacobsen selv stiller sig skeptisk over for sit Forslag, hun betragter det nærmest som et Diskussionsgrundlag; men saavel betydningsmæssigt som formelt tvinges vi til at opgive en Form **(h)ræti*. »Parallelordet» *mante* kan ikke bruges (Ordene paa *-te* og *-ta* synes at være yngre Dannelser).

formularer i nordiske Runeindskrifter» (1935) gaar Nat. Beckman overhovedet ikke ind paa.

Er der da ikke omkring 900 Eksempler paa, at | anvendes som æ ? Eksempler som kunde berettigge en Læsemaade med æ . Glavendrupstenen har **in** = 'men', 'og', men dette Eksempel er højst usikkert, da det kan læses *en(n)* med *e* eller være en lyd-lukket Form af *æn(n)* (se nærmere Arkiv LIV (1938) p. 50 ff.). Man kan selvfølgelig herimod indvende: Ordet **rita** maa have æ (kort eller langt), for ellers kan der ikke komme Mening i Ordet, og det er altsaa det første Eksempel paa *i*-Runen anvendt = æ ; men metodisk set mener jeg, at en saadan Anskuelse maa forkastes. Det grundlæggende ved Tolkningsen maa være, at det runografiske er i Orden.

Sammenholdt med Glemmingestens **rata** vilde det synes naturligt i **rita**: **rata** at se en Lydaabning af $\check{e} > \ddot{e}$, under den Forudsætning at **rita** har *e*-Lyd: *i*-Runen betyder *e*, og *a*-Runen betyder æ . Men her støder vi paa en anden Vanskelighed, der nok kan overvindes, men som dog bør tages i Betragtning.

I hvor høj Grad man kan bygge paa en bestemt Indskrifts Runografi, er det svært at sige noget sikkert om. Kan man komme ud over det rent deskriptive: saadan og saadan har N N ristet, der er de og de Inkonsekvenser etc.? Altsaa: tør man drage Slutninger fra det ene Ords Ortografi til andres? Jeg skulde tro at sammenlignende Undersøgelser vilde give i hvert Fald nogle Resultater.

Paa Glemmingestenen ristes følgende Ord med *a*: **sati**, **pasi**, **skarba**, **harpa**, **at**, **rata**, **huas**; med *i* ristes: **suini** (= *Swēni*), **stin**, **iftiā**, **hin**, **sin**, **uirpi**. Wimmer transskriberer *wērði*, men vi maa have *wærði* (se p. 3). Dette synes at tale for, at **rata** har *a* og ikke æ , jvf. Axel Kock, som foretrækker Læsemaaderne *rata* < *hrata til *hrati* eller *ranta* < *hranta til *hranti*.

Opfattelsen af **rata** som *ræt(t)a* fører — uanset Ordets Betydning — ind paa Spørgsmaalet om Udtrykket for Lydaabningen af $\check{e}$ til $\ddot{e}$. Det Ord som man, for visse Aarsagers Skyld, plejer at anføre er Dativ af det refleksive Pronomen *sik*: **sāR** St. Jelling

(5), **sar** Bjærregrav I (45) fra Begyndelsen af det 11. Aarhundrede og Hällestad I (109) fra det 11. Aarhundrede (se Arkiv LIV (1938) p. 48) = *sæR* (vestnord. *sér*). Brøndum-Nielsen skriver i sin gammeldanske Grammatik: derimod viser Former som *hir* her 19 Aars, jf. 187 Bjolderup, *filaka*, *felaka* Fælle 23 Dalbyover, 34 Aarhus II osv., *lit*, *let* Præt. lod 60 Aalum IV, 127—128 Strö, 96 Tillise, 150 Marevad osv. intet sikkert om Udviklingen (I p. 289 = § 162). Eksemplet *sar* = *sæR* synes saaledes at staa helt isoleret, hvad der utvivlsomt berettiger til at antage, at Overgangen $\bar{e} > \bar{æ}$ er særlig tidlig ved *R*,¹ men det maa tilføjes, at Runesproget ikke har mange Eksempler: *fēlagi*, *hēr*, Præt. *lēt(u)*, *rēt* Grødby (154).² Ingen af disse Ord ristes med *a*, men gentagne Gange træffer vi stungent *i* (∴ *e*), som muligvis i nogle Tilfælde angiver Udtalen *æ* (*e*-Rune = *æ* : *i*-Rune = *e*). Da, som jeg har gjort opmærksom paa, *i*-Runen ogsaa kommer til at udtrykke Lydværdien *æ* fra det 10. Aarhundredes Midte, bliver Forholdene herved tilsløret. Lad os se paa et Par Indskrifters Runografi:

Aarsstenen (19), som er fra det 10. Aarhundredes Slutning, har f. Eks. med *a* = *a*: **stanta**, **uarþa** (Varde, af Wimmer tolket som Infinitiv *werða*, vestnord. *verða*), **ual(-tuka)**, med *a* = *æ*: **laki** (= *længi*, jvf. St. Rygbjerg (13), *liki* = *længi*), **nafni** = *næfni*, **kuask** = *kwæ(ð)sk* (Wimmer transskriberer med *e* *kwezk*)³ og

¹ Lis Jacobsen regner med tidlig Lydaabning af *e* til *æ* foran oprindeligt *r*, paa Eggjumstenen læser hun **harsi** som *hærsi* (sml. den danske Aarssten (19): **hirs!**): Stavemaaden med **þ** *A* viser den i vestnorske Maal i de ældste middelalderlige Diplomer sporadisk paaviste Udvikling af $\acute{e} > \acute{æ}$ foran *r* (se »Eggjum-Stenen (1931) p. 50 med Henviisning til Hægstad »Vestnorske maalføre fyre 1350«). Om denne Opfattelse af *harsi* siger Wolfgang Krause i »Runeninschriften im älteren Futhark« (1937): *hærsi* II b, vielleicht (nach L. Jacobsen) eine im Altdänischen bezeugte Zusammensetzung von *hær* (p. 107 = p. 529).

² Grødbystenens **sartr rist ret** læser Wimmer *Swartr rést rét* = Svart ristede Indskriften. Dette er, som Erik Moltke har gjort opmærksom paa, ikke rigtigt, **ret** er Adverbiet *rēt* = *ret*, rigtigt (se APHS IV p. 179).

³ Jvf. vestnord. *kveda* (*kvad*). Dette Eksempel kan føjes til GG § 161 om Lydaabning $\acute{e} > \acute{æ}$: tidligst finder Udviklingen Sted mellem labiale eller labialiserede Konsonanter (I p. 287). I »De danske Runemindesmærker« har Wimmer kun **kuask** = *kwezk* (I p. 105). Formen med *e* anføres ogsaa i GG § 2, 12 og § 407 (*kweþsk*).

med *i*: *stin*, *sin*, *hirsi*. Hvis man tør bygge paa Runografien her maa *hirsi* — med Wimmer — læses *hér**si* uden Lydaabning. Aarhus II (34) har *eftir*, *felaka*, men Aarhus V (42) har *mest*, *eftir*, *filaka*, *trik*, *mip*; Hedeby (72) har *eftir*, *erik*, *trekiaR*, *tregr*: *himbigi*, *filaga*. Aalum IV (60) har *eftir*, *betr*: lit. Det synes ikke at være meget disse Eksempler kan fortælle os.

Da et $\bar{e}$, som er opstaaet af $\bar{æ}i$, normalt ikke aabnes til $\bar{æ}$ (se GG § 163, 1), maa Lydaabningen af $\bar{e}$ til $\bar{æ}$ være ældre end Monofongeringen af $\bar{æ}i$ til $\bar{e}$, og da denne kommer til Udtryk ca. 900 med Gørlevstenens *rispi stin* (jvf. GG §§ 172—173 og Erik Moltke i APhS XI p. 257 ff.), skulde Lydaabningen af $\bar{e}$ til $\bar{æ}$ være foregaaet før 900. Men hertil er at bemærke, at vi kan have forskellige $\bar{e}$ 'er med større eller mindre Lukningsgrad: $*s\bar{e}R$ (oprindelig $*s\bar{i}R$, jvf. Opedalstenens *mer* < $*miR$), Adverbiet *hēr* med gammelt lukket $\bar{e}$ (sml. gotisk *her*), *lēt* (Reduplikationsverbum), $*r\bar{e}ttR$ (oprindeligt $\bar{e}$: $*reht-$), *fē* (oprindeligt $\bar{e}$: $*fehu$), og at Lydaabningen kan være indtraadt til forskellig Tid, jvf. eventuelt Eggjumstenens *harsi* = *hārsi*.

Tilsyneladende har vi nogle Eksempler paa $\bar{æ}i > \bar{e} > \bar{æ}$: *raspi* Skovlænge (87) for det almindelige *raispi* eller *rispi*, *þar* Skårby I (106) for det almindelige *þair* eller *þir*, *þara* Grensten (58): *þaira*, *þera*, *þera*, *aki* Sjørup (112): *aigi* Hällestad I (109). Disse Former gengiver Wimmer med *réspi*, *þeir*, *þára* og *égi*; han skriver i »De danske Runemindesmærker»: I disse former står † mulig som minde om den gamle skrivemåde med †i, der endnu jævnlig bruges på samtidige stene; men † kan dog også forklares i lighed med de under 4 anførte former (nemlig om $e > \bar{æ}$) (I p. XLI). Jvf. videre om *raspi* II p. 437 (med den samme Opfattelse), om *þar* hedder det: *þar* for *þair* kan jævnføres med: *-burn* for *-biurn* (III p. 44)¹ og om *þara*: *þara* ɔ: *þára*, medens *þira* nærmest gengiver udtalen *þéra* (af ældre *þaira*) (II p. 267). Men disse »Undtagelsesformer» skal sikkert bedømmes anderledes end Wimmer har tænkt sig.

¹ Om en anden og rimeligere Opfattelse af *-burn* se GG § 96 Anm. 1 og Arkiv LIV (1938) p. 46 (hvor Axel Kocks Opfattelse omtales).

Monoftongeringen $\text{æi} > \bar{e}$ er foregaaet i trykstærk Stilling; en Række Ord, som er udsat for skiftende Accentuation, har haft dobbelt Udvikling: $\text{æi} > \bar{e}$ og $\text{æi} > \bar{æ}$ (i svagere Stilling), og endvidere har vi Mulighed for $\text{æi} > \bar{æ}$ foran Konsonantgruppe (sml. den fællesnord. Monoftongering af $\text{æi} > \bar{æ}$: vestnord. *engi*, *ekki*, *flestr*, *mestr* etc., se GG § 105, 2). Pronominer som Maskulinum Nominativ Pluralis þæi_R og Genitiv Pluralis $\text{þæi}_R(R)a$ har utvivlsomt haft Dobbeltformerne $\text{þ\bar{e}}_R$ og $\text{þ\bar{æ}}_R$ (eventuelt $\text{þ\bar{æ}}_R$), $\text{þ\bar{e}}_R(R)a$ og $\text{þ\bar{æ}}_R(R)a$. Gammeldansk har *ther(r)a*, *thær(r)a* (se GG § 163 Anm. 2). Brøndum-Nielsen citerer *thæ* fra Flensborg Haandskriftet af Jyske Lov (GG § 163, 2) og betragter Formen som opstaaet ved Infortissvækkelse $\bar{e} > \bar{æ}$. Da vi dialektalt træffer Ændringen $\text{æi} > \bar{e} > \bar{æ}$ (GG § 163, 1), bl. a. en Række Eksempler i de skaanske Lovhaandskrifter, er det muligt at þa_R kan læses $\text{þ\bar{æ}}_R$ (sml. *mæræ* = mere og *flære* = flere i Codex Runicus af Skaanske Lov).¹ Til Eksemplerne i GG § 163, 1 føjer jeg et fra B 74 af Skaanske Lov: *thę* med »e caudata» (Danske Sprogtekster H. 2 p. 3, 9). Den skaanske Skårbystens Form og B 74's synes at stemme smukt overens.

Formen *rasþi* kan betyde *ræsði* (eller *ræsþi*) og have Forkortelse af $\text{æi} > \bar{æ}$ foran Konsonantgruppe, sml. **fræista > fræsta*, **hæilsa > hælsa* m. fl. (se GG § 163, 2). Det er ogsaa muligt, at dette Verbum i Svagtrykstilling — sml. eventuelt *ræisa* / *stæin* — har faaet Sideformen *ræsa* til *rësa* med Præteritum *rësdði* ($> \text{rësdæ}$) og *ræsði* ($> \text{ræsðæ}$). I »Lucidarius» har jeg fundet: forthi thet (et Dyr) kan segh ikkæ *oppræsæ* ighen.² Kalkar har i Artiklen *oprejse* et Citat: skulle the *op ræsæ* them (4. Mosebog 1, 51).

Nogen Grund til at regne med forkortede Skrivemaader er der sikkert ikke. Vi har utvivlsomt fonetiske Former over for de traditionsbestemte.

Endelig er der Sjørupstenens *aki*. At *aki* skulde betyde *ęgi*

¹ Her er vel Mulighed for analogisk $\bar{æ}$ fra *mæst(ær)* og *flæst(ær)*, sml. nuværende Rigsdansk *mest* og *flest* med *e* fra *mere* og *flere* (se GG § 105, 2).

² Se Brandts Udgave (1849) p. 49, 7, Marius Kristensen »En Klosterbog fra Middelalderens Slutning» (1933) p. 78, 31.

er uantageligt. Brøndum-Nielsen skriver i GG: *aki* 112 Sjörup af Wimmer tydet som *ægi*, dog med tvivlsom Ret (§ 163 Anm. 3 = I p. 295). I »Sproglig Forfatterbestemmelse» fremsætter Brøndum-Nielsen følgende Opfattelse: Det var fristende at læse den sidste form (med *a* og ustungen *k*-rune) som *ækki*, så meget mere som dette neutrale pronomen også i skjaldekvad kan bruges som adverbium (fx F. Jónssons Den norsk-isl. Skjaldedigtning A s. 41 = B s. 35 v. 9, hvor det næppe kan antages blot at skyldes den unge afskrift). Hvad der imidlertid gør denne tolkning tvivlsom, er at den rent adverbielle brug i dansk først med sikkerhed kan paavises meget senere (se nedenfor). Muligvis kunde dog netop den poetiske form i runeindskriften begrunde en sådan brug (p. 138).

Det kan vel aldrig bevises, at Sjörupstenens **aki** betyder *ækki*, men det er sandsynligt, at Brøndum-Nielsens Forslag træffer det rigtige. Ristemaaden **aki** kan sammenstilles med **an** = *æn(n)*, **maþ** = *mæð* (Wimmer transskriberer *en* og *með*). Det kan bemærkes, at Ordet Fælle har stungent *k*: **flaga**; dette taler for Læsemaaden *ækki*.¹

Overgangen $\bar{e} > \bar{æ}$ er saaledes dokumenteret med **sar**, **sar** = *sær* (jvf. GG § 162), og vi skal sikkert ogsaa regne med den i Glemmingestenens **rata** (se nærmere i det følgende) og **þar** og eventuelt **þara** og **rasþi**. Hertil kommer rimeligvis nogle Former med stungent *i*, f. Eks. Grødbystenens **ret** (: *rist*), der kan læses *rætt*. Lydaabningen af $\bar{e} > \bar{æ}$ synes altsaa at være særlig tidlig ved efterfølgende *R* og ved foranstaaende *r*.

Et Forhold, som ikke er drøftet, er *t*-Runens Betydning i *rita*. Følgende Muligheder foreligger: *t*, *tt*, *d*, *dd*, *nt* og *nd*. Af disse Muligheder udgaar *d* (enkelt *d* mellem to Vokaler er utænkeligt). Axel Kock opererer saavel med Former med *t* som med *nt*. Ivar Lindquist skriver om Tolkningsforslaget **rata** = *ranta*: »Att utläsa **rata** som *ranta* eller dylikt är häller inte tilltalande så länge

¹ Negationen **aki** kan ogsaa læses *ægi*, men vi skulde saa have den trykssvage Form (jvf. GG § 163 Anm. 3) < *ægi overført til trykstærk Stilling (Ordet rimer med Uppsalum: *sar flo ægi* / at Uppsalum).

inte nasalt *a* i stamstavelsen är uppvisat i någon runinskrift» (p. 181). Dette viser Torsten Wennström med Rette tilbage: »... För det andra kan man knappast gilla Lindquists kritik av Kocks teori, att *rata* är liktydigt med *ranta*, emedan nasala konsonanter så ofta ej betecknas i runskrift» (p. 287).

De danske Runestene har ikke saa faa Eksempler (fra forskellige Tid) paa, at *t* betyder *nd*: **stata** Hällestad II (110) = *standa*: (**stanta** Aars (19) og) **stanta** Tillise (96), **buta** Bjarregrav II (46), Glemminge (118) og Valkärria (126) = *bönda*: **bunta** Krageholm (102) og Villie (103). Det kan mærkes, at Glemmingestenen har **buta** og **rata**. Andre Eksempler er: **sturi matr** Hedeby (72) = *stýri-mandr*, **lanmitr** Lundagård (134) = *lan(d)mæendr*,¹ **lat hirþir** Ravnkilde (22) = *landhirðir*, **kutlati** Fuglie II (131) = *Gut(Got-)landi*, **ilatra** Sæddinge (85) = *ilændra*: **lantirþi** Egaa (48), **sutrsuia** Sæddinge = *Sundrsuia*,¹ **ot** Simris II (141) = *ond*, **ota** Grødby (154) = *onda*(?): **ont** Vester Marie II (152) m. fl., **sata** Ny Larsker I (149) og Marevad (150) = *santa*: **santa** Tillise (96) og Lundhøj (167), **ura suti** Mejby (47) = *Ørasundi*, **þormutr** Nørre Næraa (72) = *þormundr*, **kupumut** Helnæs (76) m. fl. = *Gudumund*: **kupmuntr** Skivum (3) m. fl., **amuta** Aarhus I (28) = *Amunda*, **asmut** Gårdstånga II (120) = *Asmund*, **aumuta** Sjøring (38) = *Oymunda*, **futin** Bække I (6) = *Fundinn*; efter Marius Kristensen kan **tuguti** Lille Rørbæk (61) være = *Dughundi* (se Danske Studier 1935 p. 171). Navnet **litu** Vester Tørslev (49) = *Lindu*(?) er usikkert.

At *a* ikke er nasaleret i **rata** er ikke noget Bevis mod Kocks Forslag *ranta*, gode Paralleller er **stata**, **-lat**, **kut lati** og **-matr**.

Det bør ogsaa tages under Overvejelse, om ikke *t* kan betyde *dd*. Paralleller er Tryggevældestestens **futir** = *føddir*² og muligvis Navnet **kitu** paa Dalbyoverstenen (23) = *Gædda* (Wimmer *Gedda*), jvf. vestnord. *gedda*, gammelsvensk *gædda*.³ Her gaar *dd* tilbage til *ðð* opstaaet ved Synkope. Det kunde være fristende i *rita* at se et Ord med *dd* < *ðð* til en Rod med *ð*, altsaa skulde vi have en Geminations-Dannelse med en eventuelt stærkt nedsættende Betydning.⁴

¹ Disse Eksempler har Indskud af *d* mellem *nn* og *r*, se GG § 350.

² Jvf. GG § 255.

³ Ifølge Lidén (se Hellquist »Svensk etymologisk ordbok») gaar *Gedde* tilbage til **gaið-ïð-ön*.

⁴ Om hypokoristiske Dannelser se GG § 228 med Henvisninger.

Ordet **rita** kan oprindeligt have haft *h* i Forlyd, saaledes som Axel Kock og Lis Jacobsen har foreslaaet. De ældste danske Runestene viser Bortfald af *h* foran *r*: **ruhals** Snoldelev (75), **rhuulfr** Helnæs (76), **rhafnukatufi** Læborg (7); **ruulfr** Voldtofte (78), **ruulfr** Aarhus II (34), **rafnuka tufi** Bække I (6), **rafn** Simris I (140), **rutr** Vordingborg (83), **ru** Hunnestad (104), **raþa** Hjærmind (24).¹

Det vil sige, at omkring 900 har der ikke — der ses bort fra Indflydelse fra Norsk (jvf. Fodnote 1) — været Mulighed for en Ristemaade *hr*.¹ *Hr*- eller *r*- i Forlyd øger Mulighedernes Antal ret betydeligt, idet *t* kan betyde *t*, *tt*, *dd*, *nt* og *nd* og *i* *ĩ* eller *ě*.²

Hvilken Ordklasse tilhører **rita**? Før Wimmers Tid er det blevet opfattet som Substantiv (bl. a. af Rask og Stephens). Wimmer standsede ved Verbet *réttá*; men Betydningen er, som det er paavist af forskellige Forskere, alt for svag. Kock opererer med et Substantiv i Dativ, og det samme gør Ivar Lindquist og Lis Jacobsen; Lis Jacobsen skriver: »Tolkningen af Salebysten har gjort det sikkert, at man i *ræte* har et substantiv, en parallelbetegnelse til *org kona*» (p. 58). De Forslag, som er helt i Overensstemmelse med de runografiske Forhold i det 10. Aarhundredes Begyndelse, er Wimmers (der ikke kan opretholdes) og Ivar Lindquists og Nat. Beckmans; men hvordan der skal etableres en Forbindelse mellem **rita** og »*réttilbeini*» eller *fullréttisorð* ved jeg ikke;

¹ GG nævner § 382, 1 alle disse Former (fraregnet **hraþa**) og stiller her overfor med bevaret *h*: **hrilbuþ** Bække II (12) = *Hræbnuþ* og **hripi** Jætsmark (18) = men gaar ikke ind paa Kronologien. Wimmer daterer Bække II og Jætsmark til ca. 960—970. Det er overordentligt paafaldende at træffe *hr*- i det 10. Aarhundredes Slutning over for Navneformer som **ruulfr**, **ruulfr** paa de ældste danske Runestene fra det 9. Aarhundredes Begyndelse og **rafnuka** fra det 10. Aarhundredes Begyndelse. Der kan ikke være Tvivl om, at Ristemaaden *hr*- skyldes fremmed Paavirkning; det ligger nær at tænke paa Indflydelse fra Norsk, hvor *h* først er svundet senere (i det 11. Aarhundrede), jvf. Noreen Altisl. Grammatik § 289 og GG § 2, 1.

² Blandt de forskellige Kombinationsmuligheder standsede jeg ved **rita** = *rinda*, vestnord. *hrinda* støde etc., gammeldansk *rindæ* etc. (Eksemplet kan føjes til GG § 382, 1 om Svind af *h* foran *r*); rent runografisk er denne Form udmærket, men det er ikke muligt at faa bragt den i Sammenhæng med **rata**.

Beckman siger blot, at der paa en eller anden Maade maa være en Sammenhæng.

Vi kan som Resultat af denne Undersøgelse fastslaa følgende: Tolkningen af Glavendrup- og Tryggevældestenens *rita* maa gaa ud fra $i = \tilde{i}$ eller $\check{e}$, eventuelt $r < hr-$; Ordet maa være en *an-*Stamme i Dat. Sg. Glemmingestenens (og Salebystenens) *rata* er formodentlig opstaaet af en Form med langt *e* ved Lydaabning $\bar{e} > \bar{a}$. Den Mulighed staar dog stadig aaben, at Ordet oprindeligt har haft *h* i Forlyd (sml. Kocks Forslag og Lis Jacobsens).

Naar alt kommer til alt er vi maaske ikke kommet længere end Finnur Jónsson 1889 i hans Anmeldelse af Wimmers »Die Runenschrift¹: »*Riti* könnte ja möglicherweise ein wort von sehr schlimmer bedeutung gewesen sein, dass später verloren gieng und dessen sinn zu finden infolgedessen schwer oder unmöglich sein wird».

EFTERSKRIFT SEPTEMBER 1940.

Efter at min Redegørelse for Glavendrupstenens *rita* etc. var skrevet og sendt til »Arkiv f. nordisk filologi» (1938) har Ivar Lindquist i sin nylig udkomne Bog »Religiösa runtexter. II. Sparlösa-stenen» (1940) givet en ny Forklaring paa det dunkle Ord *rita/rata*. Udgangspunktet tager Lindquist i den ny Tolkning af Ordene *seþ rxta* paa Sønder-Vinge-Stenen; disse to Ord læses *seð rétti*, og *rétti* opfattes som Præsens Konjunktiv til Verbet *réttu*, der skulde betyde »ge en rätt vändning åt, förhjälpa till verkställande», og hele Udtrykket skulde svare til vestnord. *fremja seið, efna seið* (p. 125—126). Glavendrupstenens *rita* (etc.) opfattes som et Substantiv *réttu* til et *rétti*, en elliptisk Dannelse for **seiðrétti*: »det ursprungliga betydelseomfånget hos det enkla *rétti* 'befrämjare, utövare, Verrichter' har blivit inskränkt, någon ting som är tänkbart i en krets människor med starkt behov av termer för den gemensamma sysselsättningsens olika begrepp» (p. 127). Som Parallel nævnes f. Eks. vestnord. *tyggi* for *hertyggi*. Om sit Tolkningsforslag skriver Lindquist: »Jag vågar anse, att

¹ Zeitschrift für deutsche Philologie 1889 p. 497 Fodnoten.

andra förslag till förklaring av detta specifika runstensord, såsom Hugo Pippings, Studier i nord. filol. 17 (1926), 3, s. 74, Lis Jacobsens i anf. arb. (nemlig »Forbandelsesformularer i nordiske Runeindskrifter»), avgjort äro underlägsna såsom framkomna utan kännedom om Sønder-Vinge-stenens sannolika lydelse» (p. 127).

Ivar Lindquist har Ret i, at hans Forslag er bedre end Lis Jacobsens (jf. den i min Afhandling fremsatte Kritik), og det er ogsaa bedre end Hugo Pippings i »Eddastudier II». Da jeg i min Gennemgang af de forskellige Behandlinger af *rita/rata* ikke har henvist til Pipping, skal jeg her omtale hans Tolkningsforsøg: *rita* kan være *rit(t)a* og *rata* *ræt(t)a* < *rétta, Substantiv til Verbet *rétta* og østsvenske Dialekters *rita* = rejse op. Substantivet 'erector' er et »öknamn för den, som genom trolldom plägade framkalla erektion hos män» (p. 75). **Ræt(t)i* og **rit(t)i* skulde betyde det samme, »och verbet *rita* 'erigere' kan hava varit känt på Själland och Fyen lika väl som i Finland, fastän det icke efterlämnat andra spår än det tillhörande nominet *rit(t)i*, som en tid fortlevde i en alldeles speciell betydelse» (p. 75).

Runografisk-lydligt er der — som det vil fremgaa af min Undersøgelse, der har sin Forudsætning i de lydligge og runografiske Forhold — intet at indvende mod Pippings Opfattelse, men indholdsmæssigt og dialektgeografisk (*rit(t)a* : *ræt(t)a*) er den ikke sandsynlig.

Ivar Lindquists Forslag er særdeles tiltalende, det stemmer med det lydligt-runografiske: *rita* = *rétta*, i staar for *e*. Hvis Lindquist har Ret, er Glemmingestenens Form *rata* den lyd-aabnende Form ($\bar{e} > \bar{a}$, se nærmere min Redegørelse for disse Lydforhold). Jeg tør ikke have nogen udtalt Mening om *rita* er en elliptisk Dannelse, det kan vel hverken bevises eller modbevises; men det bør fastslaaes, at Ivar Lindquist utvivlsomt er fremkommet med det bedste Tolkningsforslag af *rita/rata*, og videre, at det passer smukt sammen med de Resultater (der ikke er positive som Lindquists), som jeg er naaet til i min Undersøgelse, der ogsaa berører andre Forhold af Interesse for Runedanskens Ortografi og Lydforhold.

Harry Andersen.

Aisl. *i dag* 'heute': as. *hiudigu*, deutsch
heute—aisl. *i ár*: ahd. *hiuru*,
hiuro <* *hiu j̄aru* 'heuer'.

»Heute«, ahd. *hiutu*, *hiuto*, as. *hiudigu*, *hiudu*, afries. *hiudega*, *hioda*, ae. *héodæg* ist eine Zusammensetzung, die von 2 Instrumentalformen (etwa ahd. *hiu tagu*) ihren Ausgang nimmt. Im Alt-nordischen steht dafür *i dag*. »Dass die Sprechenden darin die Präposition *i* gefühlt haben, ist sicher... Ist demgegenüber die Frage erlaubt, ob nicht vielmehr *ídag* 'heute' ursprünglich zu ai. *aíśámas* 'heute' (Joh. Schmidt, *Pluralbild.* 210) in Beziehung steht?« (Schulze, *Kleine Schriften* 539, Anm. 6). Dieses *aíśámas* stellt sich zu ved. *sámā* 'Jahr', j. Aw. *ham-* 'Sommer', d. *Sommer*. *ái-* gehört zu *i-*, got. *is*, *ita*; *i* in *i dag* 'an diesem Tag, am selben Tag', könnte dann ein alter Instrumental *ī*¹ von *i* sein, das eine hinweisende, gleichsetzende Funktion hat. Ob alle Fügungen, die diese Bedeutung 'an diesem, am selben' aufweisen, hierherzustellen sind, ist nicht sicher, doch dürfte eine ganze Anzahl so zu erklären sein; vgl. ae. *ídæges* 'desselben Tages', *ísídes* 'zu gleicher Zeit, at once', *se ūca* 'idem', afries. *ídiges* 'am selben Tag'; (Schulze a. a. O. 539); aisl. *i ár* 'this year' (*i ár* : ahd. *hiuru* = *i dag* : ahd. *hiutu*), *i morgin* 'this morning', *i kveld* 'this evening', *i nótt* 'this night', *i því* 'in the very moment, then'; in solch einem Ausdruck wie *i litlu* 'by means of little', *i øllu* könnte in *i* ebenfalls ein alter Instrumental stecken.

F. Mezger.

---

¹ J. Wackernagel, *Altindische Gramm.* III 520; beim Nomen ist dieser Instrumental auf *-ī* von *i*-Stämmen gut bezeugt; »das Awestische kennt in allen drei Geschlechtern nur diesen« Wackernagel a. a. O. 147.

Zum dänischen Laurin.

Wenn J. Olrik in seiner Ausgabe des dänischen Laurin (Danske Folkeböger VI, S. LXXVI f.) in einem polemischen Ausfall gegen G. Holz, den Herausgeber zweier Fassungen des deutschen Laurin (einer Rekonstruktion des Archetyps A und einer jüngeren Fassung D, repräsentiert besonders vom Heldenbuch), der übrigens gar nicht begründeten Hypothese des Letzteren, der dänische Laurin stehe »wohl in nächsten Beziehungen zur Kopenhagener Hs. (des deutschen Laurin)«, die bereits von G. Storm geäußerte Meinung über den Zusammenhang des dän. Laurin mit der jüngeren deutschen Fassung, so wie sie im Strassburger Heldenbuch von ca. 1480 vorliegt, entgegenstellt, eine Meinung, welche auch der dänische Literaturhistoriker J. Paludan vertrat¹, so wird ihm darin nicht durchaus beizustimmen sein. Es ist eine bekannte Tatsache, dass der dän. Laurin in seinen 884 Zeilen nur eine, besonders im zweiten Teil gekürzte und bedeutend verrohte Zusammenfassung des deutschen Gedichtes ist, das in der Fassung A in mehr als dem zweifachen, in D (das vom Text des Heldenbuchs vertreten wird) aber in mehr als dem dreifachen Ausmasse auftritt. Die burlesken Zugaben und Anklänge an »volkstümliche«, weniger gepflegte Dichtung, welche der dän. Laurin aufweist, kennt weder A noch D. Manche Einzelheit wird teils der Erfindungskraft des dän. Dichters selbst, teils, wie insbesondere noch gezeigt werden soll, der heimischen, nordischen Stiltradition zuzuschreiben sein. Olriks Hauptargument für die näheren Beziehungen des dän. Laurins zu D beruht auf der angeblichen Nichtbeachtung durch den Dänen des versöhnlichen Schlusses, sowie der unter dem Titel Walberan bekannten Fortsetzung des Gedichtes in K (Kopenhagener Hs.). D wusste dagegen nach Olrik ebenso wenig »von der Fortsetzung des Gedichtes, wie der dän. Bearbeiter«. Dagegen

¹ Danmarks Litteratur i Middelalderen, Köbenhavn 1896, 129 f.

wäre jedoch einzuwenden, dass der Däne, wenn er Dietrich den Zwerg an einem Stein zerschmettern lässt, gleich weit von beiden deutschen Fassungen entfernt steht.¹

Ohne dass auch fernerhin etwas Sicheres über die deutsche Vorlage des dän. Laurin vorgebracht werden könnte, scheinen doch einige bis jetzt unbeachtet gebliebene Einzelkeiten davon zu zeugen, dass der Däne in nahen Beziehungen zur älteren Überlieferung des Laurin gestanden ist und zwar näher bestimmt zu ihrer bairischen Entwicklungsreihe, wie sie in den Hss wKvrm vorliegt. Auch einzelne Übereinstimmungen zwischen Dän und der von den Hss Hpz repräsentierten md. Überlieferung (B) zeugen von der Benutzung einer ursprünglicheren Vorlage als dies der Fall mit den Bearbeitungen C oder gar mit dem späten D ist (vgl. Müllenhoff, Deutsches Heldenbuch I, S. XXXX). So entspricht Dän 285 *sadelen war aff filsbien* A 175 *der satel . . der was helfenbeinîn*, während D 408 hier nur von *wünnebæren schîn* zu berichten weiss. Dän 411 *thu skalt mæg fyrst besto* entspricht A 350 *sô sult ir mich alrêrste bestân*, während D 666 *daz sult ir hie sehen lân* schreibt. Vgl. ferner Dän 325 (*folgæ*) *lige medh saa dan bærcæ* / *som the matte lewindis weræ* mit A 221 *in allen den gebæren,* / *sam si lebende wæren*, während D 479 f auf herkömmliche Weise *alsô si lebeten* / *und in den lûften swebeten* reimt; die heldenepische Wendung Dän 419 *pa sin hest han sprang, . . vdhen stiledher han giordhe thet* mit A 363 *ân stegereif er in den satel spranc* und D 671 *manliche er in den satel spranc*. Dän 495 *ath høræ i ickj myne lercæ* / *i skullæ tabe bode liiff och ærcæ* entspricht A 427 *vernimest du niht mîne lère,* / *so verliusest du lîp und ére*², fehlt D. Dän 517

¹ Die folgenden Zitate entstammen: 1. Dvergekongen Lavrin, Romantisk Digtning fra Middelalderen udg. af C. J. Brandt, II, København 1870 (gekürzt: Dän). 2. Laurin und der kleine Rosengarten hrsg. von G. Holz, Halle a. S. 1897 (A und D). Vgl. auch Deutsches Heldenbuch I. 3. Hertig Fredrik av Normandie, utg. av E. Noreen, Uppsala 1927, Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet (Fr). 4. Herr Ivan utg. av E. Noreen, Uppsala 1931, ebda (Iv). 5. Flores och Blanzeflor utg. av E. Olson, Lund 1921, ebda (Fl).

² So: pz; rv *preis* u. e.; w *gut* u. e.

thet skiolden neder pa jordhen laa A 462 *daz ime der schilt uf der erden lac* und D 796 *daz er (schilt) im schiere úz der hant muoste vallen in den klê*. Dän 555 *Tha ropte Didrik Berne:| »then dwerig slo jech alt sa gierne* (wie denn *Berne: gierne* auch sonst sowohl Dän (z. B. 19) als auch bereits im Iv 555 nach ursprünglich deutschen Mustern gereimt werden) *han ær nw for myn øwen for swnden*, A 491 *dô sprach der von Berne:| »nu slüege ich dich vil¹ gerne| . . . du bist in kurzen stunden | vor mînen ougen verswunden»* und D 849 *dô sprach der helt von Berne:| »nu slüege ich dich vil gerne,| . . . du bist in kurzen stunden | vor mir hie verswunden»*. Dän 749 *Tha the herrær hæffde druked allæ,| snarligh the mwunde neder fallæ* A 1193 *dô si daz getrunken,| wie balde si uf die benke (nyder wK) sunken!* und D 1991 *die herren trunken alle samt,| dâvon entsliefen si zehant*. Im gleichen Zusammenhang wäre dann auch noch zu erwähnen, dass es bei dem mehrfach wiederkehrenden Reimformelrahmen stets Dän 97 *han maa alt sette hanum wesse pant,| hægræ fod och winster hand*, A 73 *der müeste im lâzen swæriu pfant,| den rechten vuoz, die linken hant²* heisst während D 311 *er müeste dâ lân swæriu pfant,| den linken vuoz, die rechten hant* (hier jedoch: d wie A) schreibt, was sich dann Dän 359, A 263, D 546; Dän 432, A 377, D 697; Dän 463, A 401, D 713³ wiederholt, eine Tatsache, der jedoch aus offensichtlichen Gründen nur eine beschränkte Bedeutung beizumessen ist.

Umgekehrt sind für den Zusammenhang zwischen Dän und D nur zwei Punkte anzuführen: Dän 107 *Tha swaredæ koningh Diderik,| som allæ tid war tuwtelig* entspricht D 313 *Dô sprach von Berne her Dietrich,| der was ein vürste lobelîch* (vgl. A 75). Auch Dän gebraucht ferner anlässlich der Einführung Dietrichs den auffallenden Reim 14 *hws: chwv*, welcher D 215 im Zusammenhang

¹ vil] wzt also.

² w den lincken fuss dy rechte.

³ Auch die unmittelbar vorausgehenden Zeilen Dän 461 *sa myghet hawer jech aff eder for nomed,| thet ær mægh lefft, ath thu est kommed* entsprechen nur A 399 *dâvon ich han vil vernomen,| mir ist liep, daz du bist her komen*.

mit Laurin benutzt wird. Aus dem Gesagten erhellt zu Genüge, dass wenigstens an keine besonderen Beziehungen zwischen Dän und D zu denken ist.

Es lohnt sich übrigens auch noch anderen, mehr oder weniger wörtlichen Nachklängen der deutschen Vorlage in Dän nachzufühlen, um auf diesem Hintergrund das bisher übersehene eigentümliche Abhängigkeitsverhältnis zwischen den Texten klar zu erfassen und seine Art näher zu bestimmen. Dän 63 *herræ, jech wed jet stort bierigh,| ther i boor jen lidhen dwerigh* entspricht einem wohl aus dem Gedächtnis wiedergegebenen A 31 *in den holn bergen/der dá pflegent diu getwerge* (vgl. D 269). Dän verschoben ist 115 *haffde the talæ weredh sande,| thu haffde mægh lengy siden lat forstande*, entspricht doch genau A 45 *und wære diu rede ein wårheit,| du hêtest mir's lange vor geseit* und D 283. Dän 65 *han ær ey vdhen iij spanne langh*=A 55 *der ist kûme drîer spannen lanc* (vgl. D 293); Dän 75 *the myghet war støræ æn hans tre*=A 59 *der grôzer was dan sîn drî* (vgl. D 297). Eine annähernde Wiedergabe von A 79 *ich wil suochen¹ die rôsen rôt,| solde ich komen in grôze nôt* (vgl. D 315) unter Ausnutzung einer formelhaften Reimalternative ist: Dän 139 *ath jech skal bryde the roser røde,| skulde jech ther om bliwe dødæ*. Dän 167 *then wey war Vii mylæ langh* entspricht A 100 *des waldes wol siben mîle* (vgl. D 334). Stark verschoben ist Dän 233 *och giorde sin herræ ther pa wiss:| »nw kommer sancte Mekel aff Paredis/... Tha swared Diderik aff Berne:| »Gusz engel seer jech alt sa gierne!«* und ist eine teilweise Umdeutung aus A 239 *sant Michaël der wise | und rîtet úz dem paradise».* | *Dó sprach der von Berne:| »den engel sihe ich gerne* (vgl. D 497 ff. *niht gerne*). Dän 249 *om thenne plane høræer hanum til,| tha kan han giøred medh fuld got skiel* entspricht A 245 *und sîn eigen dirre plân,| só hât ez guot reht daran* (vgl. D 503). Gänzlich vermengt und verschoben erscheinen Dän die einzelnen Momente der Beschreibung Laurins: Dän 289 *Nw fôrde then herræ i sin hand | jet glawinde war lawd medh guld bond* entspricht A 154 *ein sper vuort ez in sîner hant | bewunden wol mit golde* (vgl. D 386).

¹ K *prechen*.

Bereits Dän 285 wird der elfenbeinene Sattel genannt, der erst A 175 erscheint. Dän 297 (*swerdh*) *thet war ey vdhen jen spanne langh* gibt ungenau und an anderer Stelle A 199 *daz was einer spanne breit* wieder (vgl. D 449).¹ Dän 301 *Hans harnskœ war herdh i dragi blod* entspricht A 186 *si (brünne) was gehertet in trachenbluot* (vgl. D 418) und wird dann nochmals Dän 319 *aldrigh war thet swærd saa good,| vdhen thet war herd i dragy blodh* wiederholt. Fernerhin entspricht: Dän 365 *hør thu thet, thu lidlœ mand* A 267 *neinâ, du vil kleiner man* (vgl. D 549); Dän 423 *snarlig i the samme stundhe the thieris hielm ap bunde* A 365 *bî den selben stunden die helme si verbunden* (vgl. D 673); Dän 429 *snarlig Lawrin aff hesten tren* A 376 (*erbeizte*) *nider² ûf die grüene* (vgl. D 696). Dän 500 *i skullœ hanum til føde bestaa* A 439 *ze vuoze solt du ez bestân* (vgl. D 771); Dän 548 *snarligh tog han til sin side* A 481 *ez greif in die taschen sîn³* (vgl. D 837); Dän 664 *giwer mæg [then] dwerig Lawrin* A 587 *gebet mir den kleinen Laurin* (vgl. D 957); Dän 667 *Koning Didrik swared aff wrede* A 590 (*sprach*) *daz wort gar zorneclîch* (vgl. D 960); Dän 728 *och fødern war aff fylsbien (: stien)* A 1122 *sîn tisch was von helfenbeine (: gesteine)* (vgl. D 1819). Damit wäre wohl das Wichtigste genannt, was in Dän unmittelbar aus der deutschen Vorlage stammt. Von einer besonderen Treue der Übersetzung kann dabei natürlich nicht die Rede sein, ganz abgesehen von Verschiebungen und Mängeln, welche im Lauf der Überlieferung aus noch zu erörternden Gründen in den Text eingeflossen sind. Gewisse Abweichungen müssen nämlich auf Grund von besonderen Verhältnissen erklärt werden.

Dän ist uns in der Stockholmer Hs K 47 zusammen mit Ivan, Herzog Friedrich, Flores, Persenober und Den kyske Dronning, also durchwegs romantischen Erzeugnissen aus dem Ende des Mittelalters überliefert. Diese sind es auch, vor Allem die für die nordische Reimkunst epochemachenden Eufemiavisor, aus denen der Übersetzer des Laurin mit beiden Händen geschöpft hat.

¹ Nur die Hss Kwvr an seiner seiten wie Dän 296 *wed sin side*.

² *nider*] K von sein rosç.

³ Pw zcu den (der) syten sîn.

Am deutlichsten wird dies an grösseren Gebilden, den von mir Reimformelrahmen benannten Elementen, d. i. Zeilenpaaren mit leicht variiertes Füllung, sichtbar. So verbirgt sich unzweideutig hinter Dän 45 *Jen dag konningh Dyderik sad ower bord,| hans kiemper taled ord fuld storæ* der Typus Fr 2741 *The riddara och frvr ga til bordh| ther taladis mannig hæffuelik ordh* und ähnl. Fr 566, 2013, 2347, wie denn *ordh : bordh* im nord. Ma. (Iv, Fl, Erikskrönikan, Ballade) formelhaft reimt. Der ursprünglich deutsche Reimformelrahmen Dän 49 *guld och ther til dyræ stiene,| som war skieræ och myghet renæ* entspricht Fr 3023 *medh (G aff dyræ) karbunkil stena | ther liuse (G klaræ) æro ok rena*, ähnl. Fr 171, 3019. Dän 91 *ær giord aff dyræ stiene och guld,| och henger medh mange vndher fuld*, ähnl. 189, entspricht Fl 561 *sølgior ok izstadh varo aff gull | sat medh dyra stena full*, ähnl. Iv 361 (*aff vnder full*), Iv 843, 2037. Dän 191 *ath alt thet the i werdhen hæffde lieth,| the hæffde reth aldrig tølligh sieth*, ähnl. 731, entspricht Iv 679 *Huath han hæfdhe fjerra aff værlidinne leet,| hæenna lika hæfdhe han ey seet*, ähnl. Iv 4485, 5107, Fr 443. Dän 267 *jech tror pa myt gode swerd,| ther ofte bødher for min ferdh* entspricht Fr 581 *och rykte siden sith godhe swærdh,| ther optæ bøtte for hans færdh*, ähnl. Iv 3441. Die in Dän 273 *tha hæffde han jen lidhen hæst,| war strød medh guld som han kunde best* erscheint Fl 1026, Iv 2708, 3920, 4350, 4630, 5428. Dän 327 *Hwem hawer nw hørd seye fra | jen herræ ther myeræ rigdom aa* ist wohl nur eine Reminiszenz aus Fr 381 *Haffuin j hørt ther sakt j fra | aff thæn rikdom præstin Iohan a?* Dän 427 *Laurin stak i Widriks skiold | han sterte aff hesten pa the wold* entspricht dem Typus Iv 3701 *swa hardhelika stungo the a hans skiold | han gik ij stykke a thæn mold (F wold)* vgl. Iv 5728, Fr 1698. Dän 539 *och laa ther lengy i dwalæ | saa ath han kunde reth inthet tale* entspricht dem Typus Iv 1073 *Frwan laa ena stund ij dwala,| Tha hon ater matte tala*, ähnl. Iv 2847, Fl 373, 387. Dän 661 *Ther her Tiello thette hørde,| tha maa i høræ hwad han giorde* gibt nur die gewöhnliche Wendung des Verfassers an die Zuhörer Iv 5725 *Thet førstæ herra Iwan thetta hørde,| vilin ij høræ huath han giordhe?* (ähnl. Iv 6269) wieder. Die Kampfformel Dän 679 *och hoger hwer*

andrac angestelige,| then jene wilde ey for annen wige, ähnl. 695 (*skammelige*), erscheint bereits Iv 5531 *slogho huar annar ængisluka / ængin vilde for annan vika*, ähnl. Fl 1919. Dän 733 *the saa och mange vnderlig ting | vdh medh wegien alt om kring*, ähnl. 187, ist nur Wiedergabe von Fr 2165 *Margahanda rikæ tingh | ther lagho aldra wegnæ omkringh* oder von Iv 4571. Dän 755 *och satte ther foræ jen stole stong | (som war til fulde stor och lang)*¹ entspricht den deutschgefärbten Reimformelrahmen, wie Fr 985 *han haffde a sinne axl en stangh | ther badhæ war stor och langh*, vgl. Iv 261, 3481, 4919. Endlich entspricht der formelhafte Hinweis auf Gehörtes Dän 783 *och hawer mæg sadan værcæ giord,| som i nw allæ hawer hørd*, ähnl. 809, 847, Iv 1754 (*skadhæ*) *ther Kæyæ hafde honum giørt | som ij hafuin alle ferra hørt*, ähnl. 4017.

Ausser den angeführten Reimformelrahmen hat der Übersetzer des Laurin noch Vieles Andere aus den Eufemiavisor entnommen, worauf im Folgenden nur in aller Kürze Bezug genommen werden kann. Aus der genannten Quelle stammen folgende Einzeiler teilweise samt den dazugehörenden Reimbindungen: Dän 44 *jech kan them ey nw allæ neffnæ (: æffnæ)* — Fr 173; die Kraftwendung Dän 146 *skulde jech ther om bliwe død (: nødh)* vgl. 140,² 214 (: *rødhe*) entspricht dem Typus Iv 546 *eller wil iak ther om blifwa dødh (: nødh)*, etc.; Dän 195 *som the matte ther bodhe see och hørce (: giørce)* ähnl. 854, entspricht Iv 2479, 5678 (: *røra*); Dän 231 *tha tenktæ han medh sig jene (: rene)*: Iv 1220 *hon thænkte lønlik widher sik ena (: rena)*, ähnl. 2889 (: *mena*), Fr 131 (: *mena*); Dän 364 *och sawdhæ sa obenbaræ (: swaræ)*: Iv 3676 *thet sigher iak idher ræt oppinbara (: swara)* und ähnl. 560 (: *fara*), 5402 (: *fara*), Fr 765 (: *skara*); Dän 830 *Thet gjør meg i myt hierte wee (: see)*: Iv 1108 *thet giordhe honum ij hiærtath vee (: see)*, etc.

Aus den Eufemiavisor sind wohl fernerhin einzelne formelhafte Wendungen entlehnt, die jedoch teilweise auch aus anderen Quellen, etwa der Ballade, in den Laurin geflossen sein können; hierher gehören Wendungen wie Dän 22 *for frwer ærcæ*; 33 *wis*

¹ Brandts Ergänzung nach der Ausgabe von 1701.

² Hier jedoch bereits A 80 *solde ich komen in grøze nôt (: rôt)*, vgl. D 316.

och klog, ähnl. 703 (vgl. Iv 4780); 40 *til æræ gaa*; 38 *frome och skade bodæ*; 180 *see obenbaræ*; 209 *medh twct och æræ*; 324 *badhe storæ och smaa*; 566 *och war ey sien*, ähnl. 204, 776; 632 *til food eller hest*; die Flickformel 716 *the giorde saa*, etc. etc.

Unbedingt auf die Eufemiavisor weisen dagegen die vom Dichter stammenden Formeltypen der Erzählung, wie Dän 15 *thet hws jech sawdhe fra*, ähnl. 749, in oratio dir. 148; 299 *skullæ jech och seye forsandh*; 735 *Hwad kan jech ther mieræ seye fra*; 848 *som i til forne hørde*; 880 *ther wil jech jn্থet seye fra*, etc.

Aus dem im Laufe dieser Untersuchung angeführten Zusammenhängen zwischen Dän und besonders der älteren Überlieferungsgruppe des deutschen Gedichtes folgt für den dänischen Übersetzer eine gute und unmittelbare Kenntnis des deutschen Textes. Die zahlreichen Verschiebungen, welche Dän in der Reihenfolge der wörtlichen Anklänge aufzuweisen hat sowie etliche Fälle ausgesprochener Rollenvertauschungen (Dietrich und Witege) legen den Gedanken nahe, dass das Gedicht entweder bereits im Deutschen oder bei seinem Übergang ins Dänische aus dem Gedächtnis gekürzt worden ist. Für den letzteren Fall spricht jedenfalls teils die erfinderische Selbstständigkeit und »Volkstümlichkeit« des Übersetzers, teils aber sein Haften im heimischen Formelwerk¹ und in der Reimtechnik der Eufemiavisor, womit er den Gang der Erzählung formt und verändert und sie dem nordischen Publikum mundgerecht macht.

Warszawa 1939.

Stanisław Sawicki.

---

¹ Auf den Dän übrigens unbedeutenden Einschlag des balladesken Stils konnte hier aus Raumgründen nicht näher eingegangen werden.

Runinskriften från Timans i Roma.

Vid Timans i Roma tillvaratog en arbetare i juni månad sommaren 1940 ett litet icke decimeterlångt stenstycke vars ena sida är täckt av tre intill varandra lagda rader runor av dansk typ. Stenbiten hittades vid grävning för telefonkabel i en åker ca 50 m öster om gården på omkr. 40 cms djup. På ett par ms avstånd från fyndplatsen passerade schaktet på ungefär 60 cms djup några intill varandra liggande gråstenar av en mansbördas storlek som möjligen utgjorde delar av en grav, då arbetaren intill dem anträffade ben som sannolikt tillhört människa. Om emellertid något samband funnits mellan denna eventuella grav och stenstycket får anses mycket tvivelaktigt. Allt detta enligt meddelanden av intendenten docent Märten Stenberger.

Docent Stenberger har haft vänligheten sända mig stenstycket till undersökning. Det synes vara ändan av ett bryne. Materialet är ljusgrå sandsten, vars naturliga färg framträder i ett hörn av den sida som löper parallell med inskriftsidan och där stenen fått en lätt skada, kanske av spaden vid upptagningen. Stycket är f. ö. överallt täckt av en brungrå patina sådan man kan vänta när en tämligen porös sten länge legat i fuktig matjord. Patinan täcker såväl skrovliga som jämna ytor och är lika framträdande i runorna som på övriga delar av stenen. Stycket har två plan-slipade med varandra nästan parallella sidor. Den ena, runsidan, buktar svagt inåt mot mitten. Troligen har denna insänkning uppkommit då brynet användes för sitt ursprungliga ändamål. Den motsatta sidan är nästan fullkomligt plan och slät, och vid dess mitt har inskurits en grund cirkelrund gjutform av 18 mms genomskärning. På gjutformens botten är kring dess medelpunkt dragen en inre cirkel av 9 mms genomskärning, och 18 skarpt markerade skåror förbinda här gjutformens yttre omkrets med den inre cirkeln och 10 denna med formens medelpunkt. En djup

gjutränna leder från brynets ursprungliga ända in till mitten av gjutformens yttre omkrets. Smalsidorna som förbinda stenens run- och gjutformssida äro tämligen släta men icke slipade. Då gjutformssidan har åtskilligt större yta än runsidan, bilda smalsidorna spetsiga vinklar mot den förra och trubbiga mot den senare. Till större delen tämligen jämnlöpande svänga de hastigt in mot brynets ursprungliga ända som bildar en 3—4 cm² stor romboidisk tväryta från vilken gjutrännan utgår. Den motsatta tvärytan är stenens ojämaste sida och uppstod då brynet bröts av. Högra smalsidan — sedd från runsidan — har tre till fyra långsgående spår, varav ett djupare, som möjligen uppstått vid slipning av nålar eller sylar.

Stenens *mått* äro följande: runsidans längd 8 cm, bredd största (vid brottändan) 3,9 cm; gjutformssidans längd 8,3 cm, bredd (intill skadan vid upptagningen) 4,5 cm; stenens tjocklek mätt över högra smalsidan (med slipspåren) omkr. 3 cm, över motsatta långsidan omkr. 2,9 cm.

Runinskriften är — såsom ovan redan sagts — anbragt på den mindre, genom slipning något konkava plansidan av det ursprungliga brynet. Den är fördelad på tre omedelbart intill varandra lagda långsgående rader av mot höger (sett från brottytan) successivt något avtagande bredd. Skriften löper på vanligt sätt från vänster till höger.

Rad 1 : o r m i g a : u l f u a i r :

5 10 15

» 2 k r i k i a R : i a u r s a l i R :

5 10 15

» 3 i s l a t : s e r k l a t

5 10

Beträffande de enskilda tecknens läsning är följande att anmärka. Rad 1 run. 1 : övre punkten skymtar möjligen i botten av en naturlig grundränna som korsar topparna av run. 2 o och 3 r och utmynnar i vänstra bistaven av 4 m; run. 2 o: bistavarna nå med en tredjedel av sin längd ut till vänster om huvudst.; run. 4 m: vinkeln mellan högra bist. och huvudst. troligen punkterad, möjligen har också vänstra vinkeln en gång varit det, detta dock ovisst till följd av den förut omtalade grunda i vänstra bist.

utmynnande rännan; run. 6 g: i vinkeln mellan huvud- och bist. en grund punkt som dock möjligen kan vara tillfällig då den står i början av en grund naturlig sänkning som sträcker sig upp över topparna av närmast följande runor; om punkten är tillfällig skulle runan alltså läsas k; en avlång avskalning tvärs huvudst. något över dess bas; run. 7 a: huvudst. skär bist. på mitten; run. 8 : har liksom run. 1 vitt särstående punkter, den övre i den förut omtalade grunda rännan; vid stingningen av den nedre har prylen glidit upp några mm åt höger; från run. 9 u:s inre går från bist:s krökning en djup skåra först några mm snett ned åt vänster, sedan i nästan rät vinkel ut mot stenstyckets lillända, därvid övertvärande de följande runorna i rad 1 och rad 2 samt delande sig i tre utåt allt grundare kvistar varav de två förlöpa inom rad 1, den tredje först inom rad 1 och sedan ut över rad 2 där den först skär toppen av run. 12 r och därpå korsar runorna 13 s och 14 a; denna grenade skåra är tillfällig och troligen tillkommen senare än runorna ristats; run. 11 f: övre bist:s mellan- och överparti klart synliga; run. 15 r: större delen av bist:s överparti utplånad av slitning, som också kan ha borttagit en övre punkt i skiljetecknet run. 16 :.

Rad 2 kan liksom rad 1 ha börjat med ett ;; de vitt skilda punkter som skulle ha bildat detta äro emellertid så grunda i jämförelse med run. 1 k att jag föredragit att icke markera dem; run. 1 k ej stungen; från toppen av run. 5 i går en grund ränna snett över raden mot toppen av run. 11 l i rad 3 övertvärande runorna 6 a — 10 a i rad 2; denna ränna går parallell med den förut omtalade grenade rännan och är liksom denna tillfällig och tillkommen efter det runorna ristats; no. 8 : har punkterna placerade närmare varandra av hänsyn till högra bist. i run. 7 R; run. 14 a: huvudst. skär bist. till vänster om bist:s mitt; run. 15 l har en flagring mellan bist:s översida och marglinjen; run. 18 : med nära varandra stående, tämligen otydliga punkter, särskilt gäller detta den övre.

Rad 3 börjar kanske med ett : fastän punkterna äro rätt osäkra, särskilt den nedre; över run. 2 s ett kort streck som är en omedelbar fortsättning av huvudst. i run. 2 r i rad 2; run. 4 a har tvärs över stavarnas skärningspunkt en grund tillfällig ränna parallell med övriga förut nämnda skåror; run. 5 t har högra bist. något kortare än den vänstra; no. 6 : är rätt otydlig men sannolik då avståndet mellan run. 5 och 7 är större än normalt; run. 8 e har en bred och tydlig stingning, visserligen placerad tämligen högt upp på huvudst.; run. 9 r har tredje leden på sin bist. ej utdragen till margen, tydligen av hänsyn till den skada i stenens kant som vållat att även run. 10 k:s huvudst. är abnormt kort; ett kort streck parallellt med övriga tillfälliga repor skär r-bist:s andra led och löper parallellt med den tredje; run. 11 l har en fullt klar bist., ehuru denna löper i direkt fortsättning till den redan nämnda repan i rad 2; run. 12 a och 13 t rätt slitna över huvudstavarnas nedre delar; samma slitning kunde tänkas ha borttagit ett skiljetecken och några runor i radens slut, men några spår av sådana tecken finnas icke då ett par streck i radens överkant äro direkta fortsättningar av stavar i rad 2 som skurit över margstrecket.

Första ordet måste förstås som mansnamnet *Ormika*. Detta är förut känt genom storbonden *Ormica* af Hainaim som enligt Gutasagan 3 uppsökte Olov den helige när denne på sin färd till Ryssland år 1029 låg i Akrgarn, nu S:t Olovsholm i Helvi sn på Gotland och av honom mottog kristendomen. F. ö. är namnet okänt i Norden. I vår inskrift synes det ha formen *Ormiga*. *Or-mika* är både till bildning och form ett onordiskt namn. Stamstavelsen är tydligen identisk med det i såväl nordiska som västgermanska språk som namnelement uppträdande appellativet germ. *wurmi-* »orm»; i nord. brukas det både som första och andra led t. ex. fvn. *Ormarr*, *Pórormr*, i vgerm. väsentligen som första t. ex. fht. *Wurmheri*, ags. *Wyrmhære*. Till stamordet är lagt det i fgerm. språk sedan äldsta tid mycket vanliga diminutivsuffixet *-ikan* t. ex. got. *Gevica* (*Gibika*), fht. *Kipihho*, fsa. *Giveko*, ags. *Gifca* (: namnelem. *geba-* i got. *Gibimer*, vand. *Gibamundus*, fty. *Gebahard* etc.), fht. *Wulfhho*, ags. *Beadeca* o. s. v. I Norden äro de kortnamn på *-ki* m. som möta alltifrån 1000-talet icke fortsättning på en gammal tradition (germ. *-ikan*) utan bero säkerligen på lågtyskt och frisiskt inflytande, se v. Friesen Rökstenen s. 76 f. I fall som fno. *Sveinki*, fsv. *Svænke* har visserligen anpassning skett efter nordiska språkregler under det att däremot *Ormika* oförändrat övertagits med hänsyn till grundformen, något som också är fallet med fsv. *Svenika* SD nr 1278 (Svenikoson). Den gutniska ändelsen *-ika* med osynkoperat *-i-* hänvisar på lån från vgerm. språk, och slutändelsen *-a* på lån från anglosaxiska eller frisiska. Båda alternativen äro historiskt sett möjliga, då den anglosaxiska missionen är tidig även i östra Norden — framför allt kan den tänkas tidigt verksam på en ö så centralt belägen för handelsvägarna över Östersjön som Gotland —, och å andra sidan sträcka sig förbindelserna mellan Östersjön och det frisiska området århundraden tillbaka från här i fråga varande tid. Hur Timans-brynets sidoform *ormiga* — om *g* och icke *k* är den riktiga läsningen — skall förstås är svårare att säga. Den är väl snarast en gotländsk växelform till gutasagans *Ormica* föranledd av osäkerhet i uppfattningen och återgivandet av ett främmande namn.

Det förtjänar dock kanske påpekas att i ags. ett alternativt suffix *-i(g)a* också förekommer, M. Redin *Studies on Uncompounded Personal Names in Old English* s. 159 f. — Att en direkt motsvarighet (*Wurmika*) icke så vitt jag vet är känd från vgerm. är säkerligen en tillfällighet som icke inverkar på sannolikheten av namnet *Ormika's* härledning. — Att en man hemmahörande i östra Norden redan i förra hälften av 1000-talet bär ett västgerm. namn som *Ormica* i Gutasagan är i och för sig intet ensamstående. I Upplands och Södermanlands runinskrifter finnas flerfaldiga motstycken därtill som jag på annan plats skall visa.

Inskriftens andra ord *ulfuair* är tydligen identiskt med det fsv. mansnamnet *Ulvar*, fvn. *Ulfarr*, det senare känt från landnamstiden på Island; det förra anträffas upprepade gånger i fsv. diplom från Västergötland, Småland och Södermanland. *Ulvar*, *Ulfarr* kan visserligen återgå på ett germ. *Wulfa-harjaz*, fht. *Wulfhari*, *Wulfheri*, *Wulfhar*, ags. *Wulfhere*. Rsv. *ulfkair* Liljegr. 42 och 77, Uppland, som utgår från germ. *Wulfa-gaizaz* (fht. *Wulfger*, *Wolfker*, ags. *Wulfgar*), gör dock att det ligger närmast att utgå från sistnämnda grundform vid härledningen av *Ulvar*, *Ulfarr*. Från germ. *Wulfa-gaizaz* måste i varje fall vårt *ulfuair* utgå. Senare ledens form *-air* är den som vi skola vänta i forngutniskan: jfr rungutn. *butair* C. Säve Gutn. urk. nr 18, egen unders., =fgutn. *Botair*, Gutas. 4, fsv. *Botger*, Östergötl.; fgutn. *Awair* Gutas. 2, fsv. *Avar*, *Aver* i ortn. som *Auarstum* (Uppl.), *Awerstadhum* (Ögtld), rda. *quaiR* Wimmer-Jacobsen Da. Runemindesm. nr 76, 77, av germ. *Anugaizaz*, fht. *Anagēr*. Mansnamnet *ulfuair* är icke f. ö. anträffat på Gotland, men det har, som nyss framhållits, just den form som var att vänta — bortsett från den överraskande skrivningen *-fu-* för *-f-*. Hur denna skall förklaras är tvivelaktigt. Det kan svårligen vara fråga om ett försök att markera det tonande *v(ð)*-ljudet mellan vokaler, då detta i gutn. runinskrifter — och f. ö. också i texter skrivna med latinskt alfabet — normalt återges med *f(b)*. Enda motstycket jag erinrar mig är *olafuir* för normalt *olafir* på en även eljest i ortografi och runbehandling bristfällig inskrift, Liljegren 142, Bautil 480, från Lövsta

Bälunge sn Uppland. Kanske är **ulfuair** snarast att tillskriva en ortografisk anslutning till det fgotn. ***auair**=Gutasagans *Awair*.

Pluralformen **krikiar**=*grikkiaR* »greker» — folknamnet här som ofta i fornspråket brukat i st. f. landets namn — är den som vi ha att vänta på östnordisk botten. Den svarar regelrätt mot det fvn. *grikkir* pl. (gen. *grikkia*) som någon gång i mycket gamla handskrifter lyder *grikkiar* (Wimmer Fornord. forml. s. 48, Noreen Aisl. Gram.⁴ § 368). Visserligen är *grekar*, *grekare* och *grikar* (i Gutasagans *grica kunungi*) de enda former av ordet som möta i litterär fornsvenska, och ren *a*-stamsböjning är styrkt även för runsvenskan genom en rad belägg: gen. **k(i)rika**, dat. **krikum** L. 396, 469, 552 m. fl., Sö. 85, 165. Vid dessas sida uppträda emellertid också formerna **kirikium**, **krikium** v. Friesen Nord. kultur VI s. 419, Sö. 163, som hänvisa på en rsv. nom. **krikiar**, jfr. rsv. *trikiar* nom., *tra(k)ia* ack. Sö. 155, 163=fsv. *drængiar*, *drængia*, fvn. *drengir*, *drengi*.

Mera lokalt särpräglad är vår inskrifts fjärde ord **iaursaliR**, som tydligen är detsamma som rsv. L. 329 **iursala** gen. och Dybeck Sver. runurk. II nr 19 **iursalir** ack. samt fvn. *Iórsalir* »Jerusalem». Det specifikt gutniska i denna form är triftongen **iau**-. Mot fvn. *ió* svarar i regeln fgotn. *iau*. Man kunde dock vara tveksam huruvida vi för *Iór*- i *Iórsalir* skulle vänta ett fgotn. **iaur**-, då Tjängvidestenen som motsvarighet till det fvn. mansnamnet *Ióruflr* har **iurulf**. Det nord. *Iórsalir*, **iursalir** är en folketymologisk omstöpnig av det medellat. *Hierosolima*, *Ierosolima* (*Gero*-) och *Ierusalem*. Första leden har uppenbarligen ombildats efter det i personnamn som fvn. *Ióruflr* m., *Iórunn* f., rsv. **iurun**, fsv. *Iorun* men även i ortnamn som fvn. *Iórvík* »York» ingående *iór*=ags. *eofor*, fht. *ebur* »vildsvin». Man kunde tänka sig att, medan germ. *eu* i gutn. regelbundet uppträder som **iau**, germ. *ebu* däremot — som fgotn. **iurulf** tycks visa — representeras i gutn. av **iur**. Att germ. *ebu* dock också företrädes av fgotn. *iau* visar *siau* »sju», *siau(a)nda* »sjunde» av germ. *sebun*: jfr H. Pipping Guta lag och Guta saga s. LXIII och ds. Inledning till studiet av de nordiska språkens ljudlära s. 108 ff och 159 f., där han anser sig kunna fastställa regeln

för växlingen. Formen **iaursaliR** kan sålunda mycket väl trots Tjängvidestenens **iurulf** vara i sin ordning.

Orden **islat**, **serklat** avse resp. *Island*, *Serkland* med på vanligt sätt framför dental utelämnat **n**, jfr **sigmutr** (bis) Hogrän» **Sigmundr**», **uitau** Sjonhem »Vindau».

Transponerad till klassisk isländska lyder inskriften: *Ormika. Ulfarr. Grikkir. Íórsalir. Ísland. Serkland.*

I översättning:

Ormika, Ulvar. Greker (Grekland). Jerusalem. Island. Särkland.

En i sitt slag ensamstående inskrift: en upprädnig av sex namn — alla, så vitt det framgår av formen, i nominativ, fristående från varandra, två mansnamn, ett folknamn och till slut tre geografiska namn. De sistnämnda och folknamnet äro välbekanta för alla som skaffat sig någon kunskap om den yngre vikingatidens historia. Den som ännu icke sett själva det lilla sandstensstycket med dess runor måste ovillkorligen säga sig att det här nog är fråga om en modern produkt. Och dock är inskriften utan allt tvivel äkta. När man väl får det runristade föremålet i sin hand och har tillfälle att iakttaga de olika ytornas omvandling i konsistens och färg, en omvandling som i lika mån drabbat runornas skåror, ser man omedelbart att stenen länge måste ha legat i jorden och utsatts för fuktens och myllans påverkan. Jag har låtit en mångerfaren sakkunnig naturforskare granska stenen, och han har utan förbehåll bekräftat min uppfattning. Trots att stenen icke tillvaratagits av fackman, finns inga skäl att betvivla de uppgifter finnaren givit, varom ovan s. 1. Iakttagelsens riktighet bekräftas av ett studium av runornas och ordens former. En modern ristare förbiser mycket ofta att i en vikingatidsinskrift **r**-runans bistav i regeln aldrig berör huvudstaven vid dennas mitt. På Timans-brynet finna vi genomgående den riktiga formen. **ulfuair** visar den specifikt forngutniska andra leden **-air**, varom ovan s. 5. Att ristaren för väntat och säkerligen alltjämt uttalat **R** brukar **r** är på intet sätt stötande. Samma bruk förekommer ofta eljest i gutn. inskrifter samtidigt med att **R**-runan

användes som fallet är på Timans-brynet: **krikiaR**, **iaursaliR**. Jfr exempelvis Sjonhem 2 *effir* men *systriR*, *tuaR*. Påfallande är visserligen stavningen *ulfuair* med *-fu-* för väntat *f*, vilken ju för vår tanke på *v*-ljudets stavning i inljud med *-fw-*, *-fu-*, *-fv-* i msv. och nsv. Vi ha dock ovan s. 5 sett att *-fu-* icke är alldeles utan motstycke i gammal tid och i detta fall kanske har sin särskilda motivering. F. ö. skulle knappast en så utomordentligt kunnig och skicklig förfalskare som det här skulle vara fråga om ha gjort sig skyldig till en så grov anakronism. Formen **krikiaR** är i detta sammanhang av särskilt intresse. Motsvarande form lyder i fvn. *grikkir* (enda form hos Cleasby-Vígfússon, Fritzner och Egilsson-Jónsson; först i Hægstad (Heggstad)^{1,2} upptages den ovan s. 6 anförda sällsynta sidoformen *grikkiar*). I fsv. böra vi finna som motsvarighet till fvn. *grikkir* ett *grikkiar* i analogi med fvn. *bekkir*: fsv. *bænkjar*, fvn. *drengir*: fsv. *drængjar* o. s. v. Schlyter konstruerar emellertid som uppslagsform till Gutasagans g. pl. *grica kunungi grikir* och Noreen Aschw. Gr. § 339 a. 3 och § 407 a. 1 likaledes *grikir* som nom. till rsv. **krikium** — av förbiseende. Den expert på fornsvenska som trots handböckernas *grikir* konstruerar den riktiga formen **krikiaR** fabricerar icke runinskrifter!

Hur skall då den originella inskriften förstås? Jag tänker mig att när brynet förolyckats och icke mera ansågs användbart för sitt ändamål det fallit en runkunnig man in att för ro skull rista runor på den lilla stenbiten. Det mjuka gryt och den släta slipytan inbjödo därtill. Han ristade först — som ju närmast låg till hands — sitt namn, Ormika, och därpå namnet på en vän och bolagsman, Ulfair. De hade tillsammans företagit vidsträckta handelsfärder: ristningen tillkom, som vi nedan skola finna, under en av den gotländska handels storhetstider. Ormika fogade härtill med självkänsla namnen på de trakter dit deras gemensamma färder som längst hade sträckt sig: åt söder Grekland och Jerusalem, åt norr Island och åt öster Särkland, saracenernas land. Som vi se fattas här endast ett av de gotländska handelsområdena under forntid och medeltid, det västra, England och Rhentrakterna, men vi få tänka oss att Ormikas och Ulfairs färder

icke gått åt detta håll. Att nämna de land som de måste ha passerat för att komma till de angivna fjärmast belägna — åt norr Sveþiuf och Norvegr, alternativt Danmørk, åt söder och öster Garþar (Ryssland) — gav stenen icke utrymme till och var ju i grunden onödigt.

Gotland var som vi veta genom fornfynd — särskilt mynt i åtskilliga 10000-tal — och litterära källor under vikingatiden och medeltiden en knutpunkt i handeln mellan öster och väster. Att det som sådan var väl känt i Norge och på Island under 1000- och 1100-talen därom ge oss den samtida skaldediktningen och den isländska historiska traditionen talrika vittnesbörd, även om de furstliga lovkväderna oftast tala om krigiska bedrifter och sålunda endast indirekt visa att Gotland var ett rikt land väl värt att hemsöka. Några exempel må anföras.

Hallfredr vandræðaskald säger sålunda om Óláfr Tryggvason (996), F. Jónsson No. — isl. Skjaldedigt. I B s. 149, Heimskr. I s. 298:

hætttr vas Hørða dróttinn	Farlig var hordarnas herre,
hiqrdiarfr Gota fiqrvi.	hårdjärv, för gutarnas liv.

Redan Snorre uppfattar här *Gota* som gotlänningar.

Eyioflr dáðaskald om Eiríkr iarl (omkr. 1010), F. Jónsson No. — isl. Skjaldedigt. I B s. 191, Heimskr. I s. 416, E. A. Koek Not. norr. § 553:

pás garð-Váli gerði	-- då den gudalike sjökrigaren
Gotlands Vala strandir	vitt och brett härjade
Virfils vítt of heriat.	Gotlandsbornas stränder.

Óttarr svarti om Olav den helige (omkr. 1023), F. Jónsson No. — isl. Skjaldedigt. I B s. 269, Heimskr. II s. 10:

Gildir komt at gialdi	Du, som utdelade bytet åt sjökrigarna,
gotneskum her flotna.	tvang gutahären till brandskatt.

Om Gudleikr gerzki's besök på Gotland sommaren 1018 talar Snorre, F. Jónsson Heimskr. II s. 98. Gudleikr var en köpman som gjorde vidsträckta handelsresor, särskilt till Ryssland som hans vedernamn antyder.

Välbekant är Olav den heliges besök på Gotland år 1029 (1030) som omtalas såväl i Gutasagan 3 som av Snorre i Heimskringla (ed. F. Jónsson II s. 439). Enligt traditionen på Gotland skall han vid detta tillfälle ha genomfört öns kristnande. De nämnda källorna ha olika mening om huruvida Olavs besök gjorts under resan till k. Jaroslav i Ryssland eller då han året därpå återvände, något som i detta sammanhang är utan betydelse.

Det är sålunda intet överraskande att på en gotländsk inskrift, utförd av en gotländsk resande, finna Island omtalat: Island låg uppenbarligen inom den gutniska handels horisont.

Island kunde från norra Östersjöområdet nås på två vägar: genom Danmark (Öresund eller Bälten) eller över Sverige. Bolle Bolleson — en av Laxdölasagans hjältar — reser över Norge, där han uppsöker Olav den helige, och Danmark till Miklagård och tar där plats i väringagardet — enligt sagan först av alla norrmän och islänningar (Sagabibl. 4 s. 218).

Den sena och delvis romantiska Grettissagan låter Grettirs baneman, Torbjörn ǫngull, sedan han på alltinget dömts fredlös för trolldom och dråp på en man som för sjukdom icke kunde försvara sig, lämna Island och över Norge bege sig till Miklagård för att taga inträde i väringagardet. Att döma av den omständigheten att enligt sagan kap. 85 Torbjörn uppehöll sig i Trøndelagen och visste att Grettirs bror Torsten samtidigt var i Tönsberg har han sannolikt tagit vägen över Sverige till Miklagård, Altnord. Sagabibl. 8 s. 294. Enligt sagans kronologi skall Grettirs död ha inträffat år 1031.

Vägen över Sverige till Ryssland och omvänt ha veterligen flera norska kungar tagit. Så for Olav den helige då han 1029 måste lämna Norge en sydligare väg över Edaskogen, Värmland och Närke till Novgorod (Heimskr. Finnur Jónssons uppl. II s. 419). Då han året därpå återvände lade han vägen över Gotland, Uppsala, Järnbäraland och Jämtland till Trøndelagen (Heimskr. II s. 445, 447). Jfr strax ovan. När Magnus den gode från Novgorod år 1035 återvände till Norge för att taga sin fallne faders välde i besittning for han över till Sverige (Uppsverige) och landade

först i Sigtuna. Från Sigtuna gick färden till Hälsingland och Jämtland och därifrån över Kölen in i Tröndelagen (Heimskr. III s. 4, 8).

Mest kända torde kung Harald hårdrådes färder till och från Miklagård vara. I slaget vid Stiklastad blev Harald som var Olav den heliges halvbror sårad. Sedan han tillfrisknat for han över Jämtland och Hälsingland till Uppsverige och därifrån till kung Jaroslav i Novgorod. Härifrån begav han sig till Miklagård och inträdde i väringagardet, vars chef han med tiden vart. Efter att under en längre följd av år ha tjänat kejsaren drog han ut till det heliga landet och Jerusalem. Denna hans färd är styrkt genom samtida skaldevisor. Återkommen till Miklagård råkar han i konflikt med kejsarhuset och lyckas efter åtskilliga äventyr komma undan till Novgorod, där kung Jaroslav gav honom sin dotter Ellisif (Elisabeth) till äkta. År 1043 seglar han över Ladoga till Sigtuna. Härifrån tog han emellertid icke den vanliga vägen genom Hälsingland och Jämtland till Norge utan begav sig först till Danmark.

Sveriges förbindelser med Garpar (Ryssland), Holmgarpr (Novgorod) och Grikland (Grekland) äro synnerligen väl bestyrkta för den senare vikingatiden och början av medeltiden genom runinskrifter från framför allt Uppland och Södermanland. Jag kan nöja mig med att hänvisa till Oscar Montelius' sammanställning av de svenska runstenar som vittna om färder österut i Fornvännen 1914 s. 81 ff. Som exempel på en uppsvensk runinskrift som talar om en Rysslandsresa må anföras Sjosta-ristningen från närheten av Skokloster i Uppland: runa · lit kiara · merki at · sbialbuþa · uk · suain · uk · at · antuit · uk at · raknaR · suni · sin(a) · uk · ekla · uk · sirip · at · sbialbuþa · bonta · sin anuaR · tauþr · ihulmkarþi · iolafs · kiriki(u), d. ä. Runa lät göra minnesvården till minne av sina och Helges(?) söner Spiallbode, Sven, Andvit och Ragnar; och Sigrid till minne av sin make Spiallbode, som blev död i Olovs kyrkan i Novgorod. Se v. Friesen Upplands Runstenar Uppsala 1913 s. 70. Om en Greklandsfarare vittnar de båda ristningarna på ett flyttblock som ligger på den branta skogssluttningen ned

mot Edsjöns västra strand vid Kyrkstigen i Eds socken, södra Uppland. Den ena lyder: · rahnuatr · lit · rista · runar · ef(ti)R · fastui · moþur · sina · onems · tot(i)R · to i · aiþi · kuþ · hialbi · ant · hena ·; den andra: runa · rista · lit · rahnuatr · ((h)uar · a · griklanti · uas · lis · forunki · D. ä. Ragnvald lät rista runorna efter Fastvi, sin mor.

Onäms dotter
dog i Ed.

Gud hjälpe hennes ande. —
Runorna lät
Ragnvald rista.
Var i Grekland,
lidets hövding.

Lid, véringialid var i forntidens Norden beteckningen för väringarna i Konstantinopel. Se senast Wessén Upplands runinskrifter s. 157 ff. I forntiden brukas ofta inbyggarnamn som beteckning för det land folket bebor. I överensstämmelse härmed finna vi på ett dussin runstenar gen. pl. **krik(i)a**, dat. **krik(i)um** (med varianter) motsvarande fvn. *grikkia*, *grikkium* och likvärdiga med resp. *Grikklands*, *Grikklandi*. Så på en runsten vid Ulunda vad över Enköpingsån på Ullbro ägor: karlit · risa · stin · þtina · at · mursa · faþur · sin · auk · kabi · at · mahsin · fulh(a)fila · f(i)ar · aflaþi uti · krikum · arfa · sinum · D. ä.: Karl (eller Kar) lät resa denna sten efter Horse(?), sin far, och Kabbe (eller Kampe) efter sin måg (frände).

Gods han skaffade
ute bland greker
till all båtnad
för sin arving.

Även färder till Särkland, saracenernas land, de muhammedanska våldena i nuvarande östra och södra Ryssland och västra Asien, alltså vid mellersta och nedre Volga, kring Kaspiska och Svarta haven, omtalas i ett flertal av våra uppsvenska runinskrifter. Särkland möter på dessa under formerna **sarklant**, **sirklant**, **serklant**. Oftast, kanske alltid träffas dessa former på stenar resta över män som deltagit i det berömda östervägståg strax före mitten av 1000-talet som leddes av hövdingen Ingvar den vittfarne, en frände till det dåtida svenska kungahuset. En av de märkligaste är Gripsholmsstenen i norra Södermanland: **· tula · lit · raisa · stain · pinsat · sun · sin · haralt · brupur · inkuars · þaiR furu · trikila · fiari · at · kuli · auk · a · ustarlar · ni · kafu · tuu · sunar · la · a · sirk · lan · ti** D. ä.: Tola lät resa denna sten efter sin son Harald, Ingvars bror.

De foro dristigt
 fjärran för vinning (guld)
 och i österväg
 offrat åt örnen.
 De dogo söder-
 ut i Särkland.

Se Wessén Södermanlands runinskrifter s. 153 ff.

Att de vittberesta forngutniska köpmännen lika väl som svearna utsträckt sina resor till Grekland och kalifatets länder måste antagas, även om det mera sällan är direkt betygat på gutniska runstenar. En av Sjonhemsstenarna vittnar dock om en man som blev dödad i Valackiet. Nu bringar oss det lilla brynstycket från Timans en lika originellt formad som välkommen bekräftelse på detta antagande. Den uppdrar i själva verket gränserna för en stor del av det forngutniska handelsområdet. Till detta har dock knappast i regeln hört det heliga landet med Jerusalem. När **iaursaliR** här nämnes bör väl detta fattas som ett meddelande om

att Ormika och Ulfair begagnat tillfället av ett besök i Grekland att företaga en vallfärd till Jerusalem, något som under senare delen av 1000-talet och början av 1100-talet synes ha varit icke så ovanligt för Nordens nykristnade folk. Det har redan nämnts ovan s. 6 att två uppländska inskrifter tala om Jerusalemsfärder. Den ena — från Stäket i Stockholms-Näs sn, Liljegren 329, saknad sedan 1600-talet — har, betecknande nog, en kvinna Ingerun(?) låtit utföra till sin egen hågkommelse då hon stod i begrepp att »fara österut och bort till Jorsala». Den andra — Wessén Upplands runinskrifter nr 136 — från Broby i Täby sn lyder: ×astriþr×lat×raisa×staina×þasa×at austain×buta sin×is×suti×iursalir auk antaþis ubi×kirkum D. ä.: Ästrid lät resa dessa stenar efter sin make Östen, som for till Jerusalem och dog uppe i Grekland.

Torvald den vittfarne, en av kristendomens pionärer på Island och Olav Tryggvasons vän, reste över Ryssland och Grekland ned till Jerusalem för att besöka de heliga platserna samt återvände till Ryssland där han grundade ett kloster, Altnord. Sagabibl. 11 s. 59 ff och 78.

Redan nämnt är Harald hårdrådes — sedermera Norges konung — besök i Jerusalem medan han ännu var chef för vikingarna i Konstantinopel. Detta synes visserligen mera ha haft militärt än kristligt syfte.

Slutligen kan bland många andra Jorsalafärder från Norden under detta skede nämnas danske konungen Erik ejegods och hans gemåls. Konungen nådde visserligen icke sitt mål utan dog under färden dit på Cypern år 1103.

Det återstår att säga några ord om Timans-ristningens tid. Den gjutform som inskurits på brynstyckets motsatta plansida ger oss härvid ingen ledning. Den torde enligt kännares utsago förskriva sig från medeltidens slut eller början av nyare tid och är följaktligen mycket senare än runristningen. Enda ledning för en tidsbestämning äro sålunda runornas former och användning. Runorna äro av karakteristiskt dansk typ. Stungna k- och i-runor

förekomma. a-runans huvudstav skär stundom bistaven icke vid dennas mittpunkt utan något till höger därom. s-runan är treledad. o-runans huvudstav skär bistavarna något till vänster om dessas mitt. Bistavarna löpa snett ned åt höger. Då o-runan har ljudvärdet o, bör inskriften ha tillkommit tidigast något före mitten av 1000-talet. De danska runorna brukas på Gotland under 1000- och förra delen av 1100-talet. De stycken av en runsten som sitta inmurade i Halla kyrkas sö. hörn visa ännu typiskt danska runor. Denna runsten är ägnad en man som »lybeckarna dräpte». Då Lübeck knappast dragit till sig någon handel av betydighet före 1140-talet, då greve Adolf II av Holstein anlade en stad (Liubice) mellan Trave och Wakenitz (1143), se Hegel Städte und Gilden der germ. Völker II 449, är Halla-stenen därmed med tämlig säkerhet tidfast. Visserligen hade tidigare existerat ett av den vendiske fursten Gottschalk före år 1066 grundlagt Gammal-Lübeck, men detta har knappast nått den internationella betydighet eller namnkunnighet att dess innevånare kunde på en gotländsk sten identifieras med den knapphändigaste beteckningen **leubikaR**. Vid mitten av 1100-talet avlösas de i hela Norden under tiden omkr. 1000 till in på 1100-talet härskande danska runorna av det helstungna gutniska runalfabetet som är uppbyggt på de danska runorna och det latinska alfabetet samt anpassat till forngutniskans ljudsystem. Detta alfabet torde tidigast möta på den vackert skulpterade gravstenen från Tofta som av Johnny Roosval Die Steinmeister Gotlands s. 167 förlägges till tiden 1150—1170. Fastän de nu läsbara runorna äro så få att de icke kunna med full säkerhet artbestämmas torde hit också höra den rikt ornerade gravstenen från Sjonhem som av Roosval hänföres till tiden mellan 1130 och 1170, Medeltida konst i Gotlands fornsal s. 13. Runstenarna från skedet 1050—1150 äro så få och i allmänhet så illa åtgångna att det är svårt att finna i vilken tidsföljd de böra ordnas. Timans-ristningens o-runa (med bistavarna övertvärande huvudstaven och löpande snett ned åt höger) och s-runan (med tre leder) överensstämma med samma runors på Ardre-stenen Pipping nr IV, Hangvar- och

Linde-stenarna. Samma o-runa återfinna vi på Ardre Pipping VII, Hallfreda-, Hogräns-, Rone- och Sjonhems-stenarna, men s-runan är där enledad (av svensk-norsk typ). Sannolikt tillhöra de relativt väl bevarade Hogräns- och Sjonhemsstenarna tiden före 1100, och till samma tid bör nog också Timansristningen förläggas.

Otto v. Friesen.

Fig. 1.
Timansbrynet,
runsidan.
Foto
N. Lagergren.

Fig. 2.
Timansbrynet,
baksidan.

Fig. 3.
Timansbrynet,
högra smal-
sidan.

Tre lån.

Inpiskare, smoking och slips.

1. *Inpiskare.*

Den svenska politiska termen *inpiskare* är ett typiskt översättningslån. Vi ha med tillhjälp av svenskt språkmaterial gjort en formell efterbildning av ett främmande mönster, en imitation på svenska av ett främmande ord. Den utländska förebilden är ett engelskt ord, men svenska auktoriteter äro icke ense om vilket detta engelska ord är.

SAOB skriver om *inpiskare*: »*Inpiskare* (efter eng. *whipper-in*, *whip*) ... urspr. o. eg. i fråga om eng. förh.: förtroendeman i politiskt parti i parlamentet vilken har i uppdrag att sörja för att partiets medlemmar äro närvarande i tillräckligt antal vid omröstningarna o. som över huvud taget skall vaka över sammanhållningen inom partiet; oeg. i fråga om sv. parlamentariska förh., om partiledamot som fyller en liknande uppgift; även i överförd o. allmännare anv., om person l. förhållande som på likartat sätt värkar i en organisations tjänst.» Såsom vi sett, angiver SAOB två ord som förebilder för vårt svenska *inpiskare*, dels *whipper-in* och dels *whip*. Ordboken skiljer dessa engelska ord från varandra genom ett kommatecken. Huruvida detta tecken bör tydas såsom *och* eller såsom *eller*, lämnar jag därhän. I varje fall anser SAOB, att det engelska *whip* utgör eller kan utgöra en förebild för *inpiskare*. E. Hellquist, Det svenska ordförrådets ålder och ursprung, skriver s. 386: »*inpiskare*, övers. av eng. *whip*» och s. 820: »*inpiskare* ... översättning av eng. *whip(per)*.» E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, anser också, att det engelska *whip* eller *whipper* givit upphov till vårt *inpiskare*. Carl O. Koch och Karl Kärre, Det engelska språket, skriva s. 161: »*inpiskare*, tydlig efterbildning av eng. *whip*». Nordisk familjebok angiver eng. *whip* eller *whipper-in* såsom förebilder,

och Svensk uppslagsbok anser, att eng. *whip* givit upphov till sv. *inpiskare*.

Alla de ovan nämnda uppslagsböckerna anse alltså, att det engelska *whip* är eller kan vara förebilden till *inpiskare*.

Om vi ett ögonblick reflektera över den imitationsprocess, som skapar ett översättningslån, måste vi säga oss, att ordet *whip* icke kan ha givit upphov till *inpiskare*. Förstavelsen *in-* och ändelsen *-are* i det svenska *inpiskare* kunna icke ha inspirerats av det engelska *whip*. Av denna orsak måste ordet *whip* helt förkastas.

Det engelska *whipper* kan icke heller genom formell imitation i vårt språk framlocka ett ord, som börjar med *in*. Därför måste också det engelska *whipper* förkastas såsom förebild för *inpiskare*.

Då återstår det engelska *whipper-in*, vars form ju utgör en förträfflig förebild.

Om *whipper-in* uttalar NED följande: »*Whipper-in* 1. A huntsman's assistant who keeps the hounds from straying by driving them back with the whip into the main body of the pack. Also called shortly a *whip*, or formerly occas. a *whippèr*. 1739 ... — 2. In parliamentary use, = *Whip*, sb. 6. *Obs. exc. Hist.* 1771 ...» Om *whip* med parlamentarisk betydelse skriver NED: »*Whip*, sb. 6. A member of a particular party in Parliament whose duty it is to secure the attendance of members of that party on the occasion of an important division. 1853 Dickens Bleak Ho. The Whip for his party hands it about ...»

Såsom vi se, var *whipper-in* ursprungligen jaktledarens medhjälpare, som bokstavligen piskade in hundarna till en samlad flock. I överförd betydelse användes ordet från 1771 såsom benämning på en parlamentsledamot, som bildligt talat piskar in partimedlemmarna till samling vid omröstningar. De ovanstående artiklarna i NED äro publicerade 1927. Då anger NED alltså ordet *whipper-in* »in parliamentary use» såsom *obsolete*, ordet är då icke längre i bruk. Beteckningen *Hist.* torde antyda, att *whipper-in* dock kan uppträda i historiska skildringar avseende förhållanden under den tid, då ordet ännu brukades. Såsom ersättare för *whipper-in* användes sedan 1853 ordet *whip*.

Att de förut nämnda svenska auktoriteterna felaktigt ange *whip* såsom förebild för *inpiskare*, beror troligen på den omständigheten, att den ifrågavarande engelske partikontrollanten hette *whip* vid den tid, då de svenska uppgifterna nedskrevos.

SAOB:s äldsta belägg för *inpiskare* daterar sig från år 1893. Först detta år uppträdde hos oss den politiska termen *inpiskare*, under det att den ifrågavarande partikontrollanten i England hade börjat kallas *whip* redan före 1853. Inför dessa uppgifter i de stora ordböckerna frågar man sig onekligen, hur det kan vara möjligt, att vi i Sverige 1893 gjorde ett översättningslån av *whipper-in*, när den parlamentariska termen i England då och alltsedan 1853 hette *whip*. Det synes ju föga troligt, att vi på 1890-talet imiterade ett engelskt ord, som icke var i bruk.

I tyskan finnes ordet *Einpeitscher* med parlamentarisk betydelse. Detta förekommer redan i Sanders, Wörterbuch der Deutschen Sprache, 1863. Där står: »*Einpeitscher*, scherzh. nach dem Engl.» Detta tyska *Einpeitscher* har alltså hunnit bli upptaget i tysk ordbokslitteratur redan 1863. Därav förstår man, att ordet fanns i tyskan något tidigare, medan ännu *whipper-in* brukades såsom parlamentarisk term i England. Sanders säger uttryckligen, att *Einpeitscher* är en efterbildning av ett engelskt ord. Detta engelska ord är med säkerhet *whipper-in*.

Det är min förmodan, att våra journalister och politiker, som nog oftare läste tyska tidningar än engelska, lärde känna det tyska *Einpeitscher* och efter detta expressiva och målande ord skapade det svenska *inpiskare*.

Emellertid vill det synas, som om det engelska *whipper-in* någon gång förekommit i engelska tidningar även senare än 1853. SAOB:s äldsta språkprov med *inpiskare* är hämtat ur tidningen Vårt Land den 19 juli 1893, s. 3, spalt 7, och behandlar engelska förhållanden. Språkprovet lyder: »Det liberala partiets »*whippers-in*» (»*inpiskare*»), som hafva till uppgift att se till, att ingen af partiet försummar att deltaga i omröstningen), utvecklade en feberaktigt verksamhet.» Denna artikel i Vårt Land angives som referat av en uppsats i tidningen Westminster Gazette. Av citeringen att döma har den engelska tidningen haft ordet *whippers-in*.

2. *Smoking*.

Vi ha i vårt språk ett lånord *smoking*, som här i Sverige betecknar en välkänd sälls kapsrock eller sälls kapsdräkt. Ingen engelsk ordbok, icke ens NED eller dess supplement, känner emellertid till betydelsen 'dräkt' hos det engelska ordet *smoking*. Tillfrågade engelsmän stå också främmande för betydelsen 'dräkt' hos detta engelska ord. Man kan därav draga den slutsatsen, att det engelska *smoking* i England icke kan beteckna en dräkt, och eftersom till och med NED är obekant med den nyss nämnda betydelsen, kan man vara viss om att ordet aldrig har haft betydelsen 'dräkt' i England. Det är nämligen enligt min förmodan otänkbart, att NED skulle ha försummat att angiva en kulturellt så viktig betydelse hos *smoking*, om denna betydelse någonsin hade existerat i England.

I många språk på kontinenten finnes lånordet *smoking* med betydelsen 'sälls kapsrock' eller 'sälls kapsdräkt'. Det är då av intresse att undersöka, vad välkända uppslagsböcker ha att meddela om ordet *smoking* utanför England och dess kontinentala betydelse.

Från SAOB och Nusvensk ordbok finnes ingenting att hämta.

Jag övergår till Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, 1939. Hellquist säger, att *smoking* egentligen betyder 'rökjacka' och tillägger »jfr eng. *smoking-suit*, *smoking-jacket*» samt fortsätter längre ned i samma artikel: »Plagget begagnades i England urspr. en stund efter middagen till rökjacka för att skydda frackarna mot rökluften. I England, åtm. numera, i stället oftast *dinner-jacket*.» Det förefaller enligt min mening ytterst osannolikt, att engelska herrar togo på sig en skyddsdräkt, när de voro frackklädda. Denna förklaring vill jag beteckna såsom en skrivbordsfantasi, framställd av någon lärd på kontinenten i avsikt att göra en underlig betydelseövergång antaglig. Vidare är det oriktigt att påstå, att *smoking* egentligen betyder 'rökjacka'. Betydelsen 'rökjacka' hos *smoking* finnes icke i något språk. Hypotesen, att rökjackan förvandlades till en sälls kapsrock, vilken hypotes Hellquist icke är ensam om,

bygger tydligen på det antagandet, att det kontinentala *smoking* är en förkortning av det engelska *smoking-jacket*. I England är emellertid ingen sådan ellips känd. Det bör tilläggas, att NED icke känner till betydelsen 'sällsapsrock' hos *smoking-jacket*. Sällsapsrocken heter alltid *dinner-jacket* i England, alltså icke endast »oftast», såsom Hellquist påstår.

Det danska Salmonsens Konversationsleksikon, Bd 21, København 1926, skriver följande: »Smoking var opr. en sort Jakke, der i 1890'erne kom op i England i det toneangivende Selskab, særlig paa Landet, hvor Herrerne efter Middagen aflagde den sorte Kjole og tog en S. paa, medens man opholdt sig i Rygeværrelset ell. Billardstuen. Dette skete, for at Cigarrøgen ikke skulde sætte sig i Kjolen og Lugten være ubehagelig for Damerne, naar man senere kom i Salonen. S. fandt Vej til London og blev ret alm., især i Klubberne; anvendes som Selskabsdragt ved intime Middage og i Teatre.»

Den franska ordboken Larousse, 1933, anser ordet *smoking* i franskan vara en förkortning av *smoking-jacket*. Ordboken skriver: »*Smoking*, mot angl. abrév. de *smoking-jacket*.»

Den tyska ordboken Duden, Rechtschreibung der deutschen Sprache, 1926, skriver om ordet *Smoking* i tyskan: »*Smoking* (»Rauchjacke»; Gesellschaftsjacke).» Den tyska ordboken Der Grosse Duden, 1934, skriver om samma ord: »*Smoking*, »Rauch» ...» Varken Grimm, D. Wb. eller Heyse, Fremdwb. eller Kluge, Et. Wb. lämnar någon upplysning om det tyska ordet *Smoking* eller dess samband med Gesellschaftsjacke.

C. M. Ekbohrn, 100 000 främmande ord, 1936, uttalar: »*Smoking*, eng., förkortning av *smoking-jacket*.»

Såsom vi sett, uppgiva flera av de ovan citerade auktoriteterna, att *smoking* är en förkortning av *smoking-jacket*. Eftersom inga av mig rådfrågade engelska källor känna till någon sådan ellips, måste väl förkortningen vara gjord på kontinenten.

I den tyska ordboken Duden brukar den ordagranna betydelsen av de främmande orden uppträda inom citationstecken. När Duden av år 1926 sätter ordet »Rauchjacke» inom citationstecken — såsom

framgår av mitt ovanstående utdrag ur nämnda uppslagsbok — så innebär alltså detta, att Duden menar, att det tyska *Smoking* egentligen betyder 'Rauchjacke'. Duden av år 1926 har alltså på den punkten samma uppfattning som Hellquist i SEO, vilken jag förut har citerat. Jag har redan förut påvisat oriktigheten av detta påstående.

Med ett visst intresse lägger man märke till att Der Grosse Duden av år 1934 har ändrat uppfattning och anser, att *Smoking* egentligen betyder 'Rauch', vilket ju kan vara riktigt. Duden antyder troligen genom denna välbehövlige rättelse, att han övergivit hypotesen om Rauchjacke.

För lösandet av ett sådant problem som detta kan allmänhetens medverkan vara av stor nytta. Jag har i ett par artiklar i Göteborgs Handelstidning 1940 lagt fram frågan och inviterat läsarna att meddela något om hur det gick till, när det engelska plagget *dinner-jacket* på kontinenten döptes om till *smoking*. Men ingen har haft någonting att omtala. Jag har skriftligen vänt mig till ett halvt dussin välkända fackmän inom skrädderibranschen för att höra deras mening och eventuellt få veta, från vilket land de modejournaler kommo, som i Sverige användes vid den första tillverkningen av svenska smokingar. Ingen har kunnat ge någon upplysning. Chefen för en stor skrädderifirma meddelar, att han såg en smoking första gången i Sverige år 1889 (således något tidigare än Hellquist och Salmonsens uppgiva) och att den bars av en besökande engelsman. Nordiska Museets expert på kläder har icke heller kunnat sprida ljus över frågan.

Hypotesen om en skyddsdräkt, som engelsmännen togo på sig, när de voro frackklädda, skulle få en smula sannolikhet, om det kunde påvisas, att uppgiften om skyddsdräkten, rökjackan, vore känd i England. Men detta kan, såvitt jag vet, icke påvisas. Jag har bl. a. tillskrivit professor Otto Jespersen i Danmark, vilken som bekant är en utomordentlig kännare av engelsk litteratur och kultur. Han har aldrig i engelsk litteratur läst om rökjackans utveckling till sällsкаpsrock, och han anser Hellquists förklaring vara oriktig. Otto Jespersen skriver till mig från Helsingör den

18. 10. 1940 bl. a. följande: »Jeg kan ikke forklare, hvordan smoking er kommet til at bruges på 'europæisk' for dinner-jacket ... — Forklaringen i Hellquists ordbog er sikkert urigtig.»

Jag tillåter mig till slut att framlägga en gissning om hur det kom sig, att på kontinenten ordet *smoking* valdes som benämning för ett plagg, som i ursprungslandet England heter *dinner-jacket*. I skräddarekretsar på kontinenten hade man en mindre säker uppfattning om engelska sällskapsvanor. Man förväxlade på grund av en viss okunnighet de båda engelska plaggen *dinner-jacket* och *smoking-jacket*. Båda orden voro emellertid för långa och besvärliga för att lämpligen kunna överföras till kontinentala tungomål i oförändrat skick. Det nya plagget borde ha en benämning, som påminde om ursprungslandet England, vilket land sedan länge varit ledande på herrmodernas område. Plagget skulle ju användas som sällskapsrock, och man associerade det väl med rökande herrar på klubbar och en smula festliga tillställningar. Det låg då nära till hands för någon kontinental skrädderifirma att genom en förkortning skapa det målande och lätt uttalade ordet *smoking*. Sedan importerade vi här i Sverige det kontinentala ordet.

3. *Slips*.

Det händer stundom, att pluralformer av engelska ord införas i vårt språk och hos oss få tjänstgöra såsom singularer. Ett modernt exempel härpå är *keps*, som betyder 'sportmössa'. Ordet är i flera avseenden typiskt för detta sätt att tillföra vårt språk nytt material. Jag har därför vid en undersökning av denna företeelse, publicerad i årsredogörelsen för högre allmänna läroverket i Borås 1939—1940, kallat det ifrågavarande bildningsättet för *keps-bildning*. Begreppet *keps-ord* kan alltså definieras sålunda: En plural form antager betydelse av singular. Därigenom uppstår ett nytt ord.

Våra forskare anse allmänt, att det svenska ordet en *slips* har uppkommit på det sättet, att vi ha importerat det engelska ordet *slip* och förvandlat dess pluralform *slips* till en svensk singular.

Jag torde icke här behöva namngiva de olika forskare, som hysa denna mening.

Det engelska *slip* betyder icke »halsduk» och har aldrig haft denna betydelse. NED känner icke till betydelsen »halsduk» hos det engelska *slip* och icke heller hos dess pluralform *slips*. Det göra inga i England tryckta ordböcker, som stått till mitt förfogande. För att inhämta även de äldre engelska ordböckernas uppgifter har jag vänt mig till redaktionen av SAOB med en förfrågan. Redaktionen har haft den stora vänligheten att gå igenom SAOB:s bibliotek av i England tryckta uppslagsböcker, de äldsta äro från 1700-talet, och har därefter meddelat mig, att betydelsen »halsduk» icke finnes i dessa uppslagsböcker. Därmed är saken klar. Det engelska *slip* och dess plural *slips* ha i England aldrig haft betydelsen 'halsduk'. Från England ha aldrig kommit några halsdukar med benämningen *slips*.

I tyskan finns ordet *ein Schlips*, och alla av mig anlitade större tyska uppslagsböcker, som behandla det tyska ordet, meddela, att det kommer av den engelska pluralen *slips*, men upplysa icke om hur betydelsen 'halsduk' uppkommit.

Inför dessa faktiska förhållanden är det tillåtet att framställa ett antagande. Någon gång under 1800-talets förra hälft ha tyska yrkesmän, kanske skräddare, i avsikt att göra en halsdukstyp mera begärlig velat ha en engelsk benämning på densamma och därvid valt det engelska ordet *slips*, som betyder 'remsor'. Pluralformen kan ha valts för att beteckna de i en kollektion till försäljning framlagda sidenremsorna. Eller också har pluralen valts för att markera de två i den knutna rosetten nedhängande remsorna eller snibbarna. Såsom man kan se på bilder från den tiden, voro verkligen dessa båda långa snibbar mycket i ögonen fallande. På ett av dessa sätt har keps-bildningen i Tyskland möjliggjorts, och ordet stavades där *ein Schlips*. Der Sprach-Brockhaus, 1935, uppgiver, att ordet fanns i Tyskland omkring 1830. Vi importerade de nya tyska halsdukarna och det nya tyska keps-ordet.

I det äldsta svenska litteraturbelägget från 1843 står »*Shlips* af siden», och enligt upplysningar från redaktionen av SAOB

betecknar ordet här *en* halsduk, singular alltså. Vi svenskar ha således icke företagit någon keps-bildning med det ifrågavarande ordet. Såsom vi se, börjar ordet i detta äldsta svenska belägg med ett *sje*-ljud, stavat *sh*. Ett *sje*-ljud kan passa bra, om det tyska *Schlips* är ursprungsordet, men det är meningslöst, om det engelska *slips* har direkt importerats till vårt språk. Snart anade våra språkkunniga, att det engelska *slips* hade något med ordet att göra, och stavade det på engelskt sätt.

Vi ha alltså icke infört det engelska *slip* och icke förvandlat dess pluralform *slips* till en svensk singular. Vi ha importerat det färdigbildade tyska keps-ordet *ein Schlips*.

Jag vill sluta denna språkligt avslöjande betraktelse med en enkel reflexion: Vägen över Östersjön har alltid varit kortare än vägen över Nordsjön.

Sedan jag avsänt mitt manuskript till redaktionen av denna tidskrift, har jag gjort ett par försök att få veta något mera om de ovanstående lånorden. Ett litet tillägg i korrekturet torde därför vara motiverat.

För att söka erhålla upplysning om uppkomsten av den kontinentala betydelsen hos *smoking* och *slips* vände jag mig till Preussische Akademie der Wissenschaften i Berlin, under vars ledning Grimms Deutsches Wörterbuch utgives, och framlade i korthet min tanke om denna sak samt frågade, huruvida ordbokens opublicerade materialsamling innehölle språkprov, som vore av vikt för bedömandet av det berörda problemet. Redaktionen av ordboken meddelade mig godhetsfullt, att den i sina samlingar icke hade några språkprov, som kunde belysa dessa båda ord i det ifrågavarande avseendet, men att den ansåg det vara mycket möjligt, att den kontinentala betydelsen hos de båda orden hade uppkommit i Tyskland. Detta meddelande från redaktionen av Grimms Wörterbuch utgör, synes det mig, ett gott stöd för min uppfattning om uppkomsten av betydelseförändringen hos de båda orden *smoking* och *slips*.

Redaktionen av Den Danske Ordbog i Köpenhamn har godhetsfullt besvarat en fråga från mig angående det danska ordet

Smoking och därvid meddelat mig, att den i sin materialsamling icke har något av intresse för mitt spörsmål.

Jag har sökt komma i kontakt med författaren av den artikel om *Smoking* i det danska Salmonsens Leksikon, som jag ovan har citerat, för att erfara, om framställningen där grundar sig på en engelsk källa. Härom kunde man icke lämna mig någon upplysning, eftersom författaren av artikeln har avlidit.

Jag har ovan meddelat, att SAOB:s äldsta belägg för *inpiskare* förekommer i ett referat av en artikel i den engelska tidningen Westminster Gazette, vilken använder ordet *whipper-in*. Det skulle ha varit intressant att veta, huruvida denna engelska tidningsartikel behandlade en händelse, som låg långt tillbaka i tiden. I så fall är *whipper-in* det ord, som man väntar att finna. Tyvärr har den engelska tidningen icke kunnat påträffas.

Emil Låftman.

Snorres opfattelse af Aserne.

Der citeres efter:

Eddalieder v. F. Jónsson, 1888.

Heimskringla v. F. Jónsson, 1893—1900.

Edda Snorra Sturlusonar v. F. Jónsson, 1931.

Blandt de problemer, der knytter sig til Snorres forfatterskab, indtager spørgsmålet om hans syn på Nordens gamle gudeverden en central plads. Det er selvsagt af stor betydning for bedømmelsen af ham som forsker og som menneske at få fastslået, i hvilket omfang hjemlig overlevering og fremmed indflydelse har bidraget til at forme hans forestillinger om den hedenske mytologi, denne uvurderlige oldtidsskat, til hvis bevarelse hans navn er uløseligt knyttet.

I Edda har han nedlagt stort set alt, hvad man på hans tid kendte af forfædrenes religiøse forestillinger, og så vidt vi kan se, har han meddelt det med en troskab og objektivitet, der stikker grelt af imod, hvad man ellers træffer hos middelalderlige forfattere, der behandler emner af denne art, men som i grunden ikke kan forbavse den, der kender Snorres øvrige, historiske forfatterskab. Den mytologiske viden meddeles gennem en fingeret samtale med spørgsmål og svar, enkelte steder er fremstillingen noget farvet af kristelige tanker (Alfader, evige helvedesstraffe), og man må tillige regne med, at Snorre til en vis grad har systematiseret sit stof, men derudover røber forfatteren sig kun gennem sin mesterlige fortællekunst. Det virker derfor stødende og mistænkeligt at se denne helt igennem objektive fremstilling kædet sammen, endda på en ret løs og uklar måde, med en teori om, at Aserne i virkeligheden er religiøse bedragerere, der skaffer sig dyrkelse ved at udgive sig for guder, en teori, der må siges at røbe en kras uvilje mod den gamle religion, og som står i skarp modsætning til det syn, Snorre anlægger på Aserne i Heimskringla.

Her skildres de nok som jordiske, dødelige væsener, men på grund af deres fremragende egenskaber hæver de sig over den øvrige menneskehed og dyrkes af den som guder efter deres død. Denne opfattelse, euhemerismen, var gængs og naturlig i middelalderen og har dybe rødder i gammelnordisk tænkesæt. Snorres fremstilling er på ingen måde præget af uvilje, den er ganske objektivt holdt, ja snarest røber den en vis ærbødighed for disse kongeættens stamfædre. Både her og i prologen til Edda fortælles desuden, forøvrigt på noget forskellig måde, at Aserne er indvandret til Norden fra Asien, en antagelse, der også er typisk for middelalderlig tankegang, og som var kendt i Island før Snorres tid — vi finder den antydning i Ares Islændingebog — men som her træffes fuldt udført.

Denne ejendommelige modsætning mellem fremstillingerne i Edda og Heimskringla har man ment måtte skyldes, at Snorres opfattelse var undergået en udvikling i det tidsrum, der antages at ligge mellem de to værkers affattelsestid. Hertil er nu at sige, at Snorre, efter hvad vi ved, var en moden mand, over de fyrre, da han skrev sine hovedværker, at hans historiske forfatterskab må have strakt sig over en årrække, og at det i hvert fald delvis ligger forud for 1230 (Helgason, *Norrøn Litteraturhistorie*, § 184). Det må derfor forekomme usandsynligt, at hans syn på Aselæren skulde have ændret sig radikalt i mellemtiden. Ad denne vej forklares derimod udmærket de afvigelser i enkeltheder, der findes mellem Edda og Heimskringla (fx. angives i Hkr. Odin, i Edda Frøj som ejer af Skidbladne), de kan skyldes forskellige kilder, ændret tolkning eller slet og ret svigtende hukommelse. En lignende modsigelse træffer vi jo forøvrigt i Edda, kap. 6, hvor Jord først gøres til Odins datter og hustru og få linjer længere nede til Nats og Aanars datter.

For at løse problemet må vi derfor søge andre veje, og vi føres da naturligt ind på det spørgsmål, om ikke Snorres værker, eller det ene af dem, før de nåede os, har været genstand for en bearbejdning, der har fremkaldt uoverensstemmelsen. Hvad Heimskringla angår, er dette ikke sandsynligt, men for Eddas vedkommende

stiller sagen sig anderledes. Som F. Jónsson fremhæver i indledningen til sin udgave, kan intet af de bevarede håndskrifter gøre krav på at repræsentere Snorres tekst fuldt ud. De er alle blevet noget ændrede og omarbejdede i tidens løb, og det viser sig, at netop de partier, der har berøring med vort problem, hører til de omstridte.

Den følgende undersøgelse vil da naturligt først beskæftige sig med Heimskringla, hvor vi utvivlsomt træffer Snorres opfattelse uforfalsket, dernæst sammenholde denne med fremstillingen i Edda, og endelig, i forbindelse hermed, tage stilling til de tekstkritiske problemer, der berører emnet.

I.

Snorres euhemeristiske opfattelse, således som den foreligger i Ynglingesaga, er i det hele klart fremstillet og konsekvent gennemført: Aserne, de i Eddakvadene optrædende Aser, er, som navnet viser, indvandret fra Asien til Nordlandene; på grund af deres magt og den lykke, der følger dem, også efter deres død, kalder Nordboerne dem for guder og bloter til dem længe efter. Denne heroslegende er ikke væsensforskellig fra den, der berettes om Halfdan Svarte (H. S.s saga kap. 9).

Aseafsnittet bygger i hovedsagen på de to Eddakvad Hávamál (VI) og Lokasenna, og det er interessant at se, hvad Snorre læser ud af dette sidste digt. Lokes spot over Frøjas og Njords ægteskabelige forhold str. 32 og 36 og den sidstes noget spagfærdige undskyldning str. 33:

*þat's válitet
þótt sér var þer fáe
vers hóss e þa hvárs*

bliver således til den kulturhistoriske oplysning, kap. 4: *þá er Njorðr var með Vönum, þá hafði hann átta systur sína, því at þat váru þar lög; váru þeira börn Freyr ok Freyja, en þat var bannat með Ásum at byggva svá náit at frændsemi.* En lignende fortolkning af str. 26 har vi i kap. 3. Når det kap. 7 hedder: *en þessi fjólkyngi,*

er framíð er, fylgir svá mikil ergi, at eigi þótti karlmönnum skammlaust við at fara, ok var gyðjunum kend sú íþrótt er det en forståelig udlægning af str. 24 om Odin, der sejdede på Samsø sem vǫlor og for gennem verden som troldkarl, hvad der betegnes som *args aþal*. Skosen til Frøja str. 32: *þú' st fordæþa* ligger vel til grund for kap. 4: *hon kendi fyrst með Ásum seið, sem Vǫnum var títt*.

Ved Hávamál var den slags tillem্পninger ikke nødvendige. Kun det dunkle sted:

*Veitk at hekk
vingamei þe á
nætr allar nío
geire unda þr,
ok gefenn Óþne,
sjalfr sjölfom mér*

har voldt Snorre lidt besvær; det bliver til: *ok er hann var at kominn dauða, lét hann marka sik geirs-oddi ok eignaði sér alla vápnadauða menn* (kap. 9), men længere henne i samme kapitel hedder det om Njord: *lét hann ok marka sik Óðni, áðr hann dó*, hvad der forudsætter en anden og rigtigere fortolkning af digtets ord.

Snorre har haft andre Eddakvad i tankerne under udarbejdelsen, fx. *Vǫluspá*, men om nogen udstrakt og systematisk benyttelse, som for Lokasennas og navnlig Hávamáls vedkommende, er der ikke tale. Endelig er det litterære stof sammenarbejdet med de forestillinger om det praktiske hedenskab, man havde i datiden (bersærker gang, gravskikke, til dels blot og sejd).

Det spørgsmål melder sig nu, hvilke tanker Snorre har gjort sig om Eddakvadenes oprindelse, siden han tillægger dem i hvert fald en vis kildeværdi. Jeg mener, svaret ligger i hans egne ord, Yngls. kap. 6: *mælti hann (Odin) alt hendingum, svá sem nú er þat kveðit, er skáldskapr heitir; hann ok hojgoðar hans heita ljóðasmíðir, þvát sú íþrótt hófsk af þeim í Norðrlǫndum*.¹ Snorre havde ingen

¹ Den videre udformning af denne teori træffer vi i den 3. grammatiske afhandling, kap. 10: *Í þessi bók má gerla skilja at ǫll er ein málslistin, sú er rómverskir spekingar námu í Athenisborg á Grikklandi, ok sneru síðan í latínumál, ok sá ljóðaháttir eða skáldskapr, er Óðinn ok aðrir Asiamenn fluttu*

grund til at se et falsum i den mytiske digtning; tanken er næppe engang faldet ham ind. Han måtte antage, at Hávamál virkelig var den Højes tale, ord til andet, som den engang havde lydt, og lige så autentiske har de øvrige monologiske og dialogiske gudedigte været for ham; han kommer da ganske logisk til den slutning, at Odin altid udtrykte sig på vers. Om Asernes betydning for digtekunstens opkomst vidnede ikke blot deres egne ord men også den kendsgerning, at Asedigtningen var en nødvendig forudsætning for skjaldedigtningen; dette var jo netop grunden til, at den kom til at indtage en så fremtrædende plads i hans poetik. Endelig, når det i dette værk hedder: *ok enn segir hann sjalfr í Heimdallar-galdri; en er Skírnir sagði Frey sitt eyrindi, þá kvæð hann þetta; svá er hér sagt í orðum sjalfra Ásanna* o. l. kan det heller ikke godt opfattes som fiktion, men er sikkert at forstå rent bogstaveligt.

Heraf følger naturligvis ingenlunde, at Snorre har taget Eddadigtene for gode varer i et og alt, men det er vanskeligt at afgøre, hvor meget eller hvor lidt af dem han har anset for pålideligt, om han i det hele taget selv har gjort sig det klart. Yngls. hjælper os ikke; at han her kun har medtaget, hvad der var nødvendigt til forklaring af den genealogiske sammenhæng og den kulturhistoriske baggrund, er en følge af den opgaves begrænsning, han havde sat sig, at lade *ríta fornar frásagnir um höfðingja þá, er ríki hafa haft á Norðrlöndum*,¹ og man kan ikke deraf slutte noget med hensyn til det ikke benyttede stof. Men når man læser hans vurdering af hofskjaldenes pålidelighed, kan man tænke sig til, at han har betragtet Aseskjaldene med betydelig mere skepsis; hvad de berettede om deres egne bedrifter i det fjerne hjemland var så godt som ukontrollabelt, ja en del af det, om verdens ophav og ende, stred direkte imod, hvad kristne mennesker anså for urokkelig sandt.

---

norðr hingat, þá er þeir byggðu norðrhálfu heimsins, ok kendu mönnum þesskonar list á sinu tungu, svá sem þeir höfðu skipat ok numit í sjalfu Asialandi, þar sem mest var feyrð ok ríkdómr ok fróðleikr veraldarinnar.

¹ Ve-Vilje-Frigg-episoden kunde synes overflødig, men Snorre har vel taget den med for at motivere, at han senere lader Odin indsætte brødrene som høvdinge i Gamle Asgård, og deres efterkommere er så åbenbart de frænder, kong Sveigde træffer på sin rejse til Store Svitjod.

Disse bedrifter havde han tidligere behandlet i sin Edda, og han hentyder til dem med ordene: *ór Godheimum sögðu þeir mörg tíðendi.*

II.

Da Snorre satte sig for at give en samlet fremstilling af Asernes bedrifter, fandt han sig stillet over for et problem af formel natur. Han havde jo ingen forgængere på dette område og måtte altså selv skabe en passende fremstillingsform. Prosa var tidens løsen, og den historiske saga den vigtigste litterære genre; intet under derfor, at Snorre støttede sig til den og optog et af dens mest karakteristiske virkemidler, indlagte vers som belegstellen. Men på et afgørende punkt, kompositionen, lod sagaens teknik ham i stikken. Det var ikke til at tænke på at bringe Eddakvadernes brogede stof i streng kronologisk og psykologisk sammenhæng. Han måtte altså se sig om efter et andet forbillede, og et sådant fandt han i en af sine vigtigste kilder, *Vafþrúðnismál*.¹

Rammen i dette digt er som bekendt en styrkeprøve mellem Odin og en person uden for Asernes kreds, og at Gylfag. skal opfattes på samme måde fremgår af Snorres udtalelse, *Yngls. kap. 5: mart áttusk þeir Óðinn við ok Gylfi í brogðum ok sjónhverfingum, ok urðu Æsir jafnan ríkri.* Ved en prøve af denne art kommer det på een gang an på ualmindelig viden og overnaturlige evner, to ting, der er nøje forbundne, og det tør nok siges, at Gylfe lider et eklatant nederlag. De fremsynte Aser modtager ham med en synsforblinding, der stærkt minder om den, Thor er udsat for hos Udgårdsloke, og vel er lånt derfra; de lader ham dygtigt føle hans underlegenhed i samtalens løb (*eigi er nú fróðlega spurt*), og da de finder tidspunktet passende, hæver de fortryllesen og efterlader den betuttede Gylfe *úti á sléttum velli.* Den smule omskabelse, Gylfe møder med, tager sig ynkelig ud på baggrund af sådanne præstationer.

Der hentydes nogle gange til kappestridmotiv, således i kap. 26, hvor Gylfe mener at have sat Aserne til vægs med sine spørgsmål og lader dem vide: *en at óðrum kosti kalla ek yðr vera yfirkomna,*

¹ ligesom rammen i *Lokasenna* har afgivet forbilledet for *Skm.*

ef þér kunnit eigi at segja, þat er ek spyr. Mærkeligt er replikskiftet i kap. 3, der utvetydigt henviser til forbilledet. Gylfe siger her, *at fyrst vil hann spyrja, ef nokkurr er fróðr maðr inni*, og Høj svarer, *at hann komi eigi út, nema hann sé fróðari*. Men Gylfe slipper alligevel, sin uformuenhed til trods, helskindet fra Aserne; den oprindelige synsmåde er ikke gennemført, og den krydses af en helt anden opfattelse.

Det hedder i kap. 2, at Gylfe undrede sig meget over, at alt gik efter Asernes vilje, og han spekulerede på, om det skyldtes deres egen natur eller de gudemagter, som de blotede til — og, må man tænke sig underforstået, som det i så fald også vilde være fordelagtigt for ham at påkalde. Det er for at få dette problem løst, han begiver sig til Asgård, og hans første spørgsmål til Høj falder godt i tråd hermed: *Hverr er æztr eða elztr allra goða? Hvar er sá guð, eða hvat má hann, eða hvat hefir hann unnit frama verka?* Her er unægtelig tale om to sæt Aser, og denne synsmåde gennemføres i hele Gylfag. Fremstillingen kunde således synes at være i modstrid med Snorres egen opfattelse, men grunden er åbenbart den simple, at han på dette punkt følger sit forbillede. I Vafprudnismál — ligesom i Grimnismál — optræder Odin formummet og omtaler sig selv i tredie person, derfor gør han det samme i Gylfag., og dette medfører igen Gylfes problemstilling i kap. 2; det er dog en svaghed, at den rette sammenhæng ikke som i digtene røbes til sidst. Snorre har næppe selv tænkt på muligheden af en misforståelse, men da hans værk senere faldt i hænderne på en mand, der hverken var så dybt indlevet i eller så afhængig af den gamle digtning som han, blev tvetydigheden udgangspunkt for en fejltolkning, der lever ret uanfægtet videre den dag i dag.

Da Gylfe har hørt om guderne som verdens skabere og styрere, udbryder ham imponeret: *miklir þikkja mér þessir firir sér Ásirnir, ok eigi er undarligt, at mikill kraptr fylgi yðr, er þér skulut kunna skyn godanna ok vita, hvert biðja skal hverrar bænarinnar.* En sådan konstatering vilde man vente som afslutning på den hele samtale, men efter den følger det længste afsnit af Gylfag., bl. a. med Thors bedrifter, Baldersagaen og Ragnarokbeskrivelsen. Sagen er, at det

sidste motiv så lidt som kappestridmotivet har interesseret Snorre; hvad det først og fremmest drejede sig om for ham var at få alt stoffet meddelt.

Til personen Gylfe knytter der sig flere problemer. Efter al sandsynlighed indskrænkede Snorres viden om ham sig til fortællingen om Gefjons pløjning, der menes at bero på Skjoldunge-saga. Men Gylfe spiller der en ganske underordnet rolle, hvorfor gøres han da til hovedperson i Edda? I kap. 42 fortælles det, at da blændværket er forsvundet, drager Gylfe hjem til sit rige *ok segir þau tíðindi, er hann hefir sét ok heyrt, ok eptir honum sagði hverr maðr óðrum þessar sögur*. Hvad Snorre havde brug for var en hjemmelsmand, en »indfødt«, der havde levet samtidig med Odin, og som derfor kunde danne første led i den kæde af overleverere, der havde bragt Asedigtningen ned til Snorres egen tid, og valget kunde ikke være vanskeligt; Gylfe er overhovedet den eneste Nordlænding, der omtales i Hkr.s Aseafsnit, og det endda i en situation, hvor han bringes sammen med Asernes udsending, Gefjon, og kommer til kort over for hende.

I Snorres behandling af Gylfeskikkelsen råder der en ejendommelig uklarhed. Det hedder, at han *fór með leynd ok brá á sik gamals manns líki* ɔ: påtog sig Odinsskikkelse, og i Højs hal optræder han under navnet Gangleri. Ikke nok hermed; da han inde i hallen ser mange mistænkelige ting, citerer han første strofe af Hávamál, og derefter er det, han kommer med den bemærkning, om der findes nogen kyndig mand derinde; det er umiskendeligt, at Gylfe sammenblandes med den vandrende Odin. På baggrund af denne selvsikre entré virker hans passive og imponerede holdning i det følgende endnu stærkere, og man vilde hos en moderne forfatter være tilbøjelig til heri at se en tilsigtet virkning — så meget mere som den hele scene også afsluttes med et Hávamálcitat, og denne gang vel at mærke i Højs egen mund. Men over for Snorre holder denne synsmåde ikke stik, vi må her søge en anden forklaring, og den mest nærliggende er den, at der også på dette punkt foreligger indflydelse fra Vafþrúðnismál. Hele situationen minder påfaldende om den tilsvarende i digtet: vandringsmanden, der kommer træt

og tørstig til hallen, spørgsmålet om den gensidige placering af eksaminator og eksaminand, ja selv i navnet Gangleri kunde man se en mindelse om Gangráð, og endelig er der så det ejendommelige replikskifte, der er taget fra Vafþrúðnismál. Jeg vil ikke hermed hævde, at Snorre simpelthen tankeløst identificerer Gylfe med Odin; man må tænke sig, at da han skulde skabe Gylfeskikkelsen, benyttede han de forhåndenværende midler og, med Vafþrúðnismál in mente, udstyrede den med træk, der er lånt fra vandringsmanden Odin.

Det er ikke vanskeligt at forestille sig, hvad der har bevæget Snorre til netop at vælge den benyttede form. Ikke blot måtte han føle sig på sikker historisk grund ved at lade Odin selv føre ordet og berette om sine og de andre Asers storværker, men han undgik også på denne måde at tage stilling til det vanskelige spørgsmål: troværdigt eller ej. Og hertil kommer så dialogformens store rummelighed og smidighed, idet den kun kræver en løser sammenhæng mellem de enkelte dele. Alligevel har Snorre ved udarbejdelsen fulgt en enkel og naturlig disposition, som det gerne hævdes at han har overtaget fra Völuspá, men der er dog grund til at fremhæve, at Vafþrúðnismál er opbygget på samme måde.

III.

Som Eddaen er os overleveret, indledes den med en ret omfangsrig prolog. Alle fire hovedhåndskrifter, R, T, W og U, har den i nogenlunde samme form; på grund af defekt er begyndelsen dog bortfaldet i R og T, henholdsvis til s. 4, 26 og 2, 13 i udgaven af 1931, W indeholder et par plus-stykker, og U sammendrager og forkorter på samme måde som i den øvrige tekst. I denne prolog og nogle dermed sammenhængende stykker, kap. 43 i Gylfag., slutningen af kap. 8 og hele kap. 9 i Skm., fremstilles de indvandrede Aser som efterkommere i 18. og 19. led af de oprindelige 3: de i Eddakvadene forekommende Aser, med hvem de identificerer sig for at opnå guddommelig anseelse. Endvidere henlægges Asernes

hjem til Troja, og myterne opfattes som bevidste forvanskninger af Trojasagnene.

Det er om disse partier, diskussionen har drejet sig.

Finnur Jónsson hævdede stedse, sidst vist nok i indledningen til Eddaugdaven 1931,¹ ægtheden af prologen (i RT's redaktion) og kap. 43 til og med *Okupórr* (s. 77, 5), men afviste, med støtte i U, Gylfag. kap. 1, resten af kap. 43 og de to stykker i Skm. Også Eugen Mogk holder på prologen, men i U's redaktion.²

Mod prologens ægthed har først og fremmest Andreas Heusler udtalt sig i sin store afhandling »Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum».³ Han forudsætter dog, at Gylfag. fra Snorres hånd har været udstyret med en kort indledning, der muligvis endnu kan spores i visse dele af prologen. Bortset herfra er han enig med Finnur Jónsson. Mest radikal er R. C. Boer. I sine »Studien über die Snorra Edda»⁴ afviser han ikke blot prologen og stykkerne i Skm., men også hele kap. 43 i Gylfag. Derimod finder han kap. 1 absolut uundværligt.

Som man ser, er meningerne stærkt delte.

Et afgørende argument mod Snorres forfatterskab til Prologen finder jeg i dens omtale af Troja. Havde Snorre opfattet denne by som identisk med Gamle Asgård, kunde han umulig have undladt at nævne den i Hkr. Han omtaler jo ellers både Tyrkland — åbenbart en tribut til mesteren Are — Tanais og Store Svitjod, søger altså at give en nøjagtig lokalisering af Asgård. En række andre forhold peger klart i samme retning, således som Heusler har vist det i »Die Urgeschichte», hvortil iøvrigt henvises. Kun et enkelt punkt skal nærmere belyses her. Det hævdes med rette, fx. af Finnur Jónsson, at der er en vis stofflig overensstemmelse mellem prologen og de første kapitler af Yngls., men det er ganske uholdbart, når ligheden af Mogk udstrækkes til også at gælde

¹ imødegået i Gustav Neckels anmeldelse, Ark. f. nord. Fil. L (1934) s. 167—69.

² se fx. Zur bewertung der Snorra Edda etc. i Berichte ... der sächs. Akad. zu Leipzig. Philol.-hist. Kl. 84. Bd. 1934.

³ Abh. der Berliner Akad. der Wissenschaften 1908.

⁴ Acta phil. scand. I s. 54—150. Årb. f. nord. Oldk. 1924 s. 145—272.

stilen. En sammenstilling af to så udprægede parallelsteder som de to jordbeskrivelser (pr. kap. 2, Yngls. kap. 1) viser det bedst. Kortet i Edda er som tegnet med passer og lineal, tørt og skematisk; man skulde tro, forfatteren havde haft liggende foran sig et hjulkort af den fra cod. Holm. 55 kendte type. Som staffage har han anbragt nogle prangende blomster, der forekommer uægte og afstikkende i denne ørken. Snorres billede virker malerisk; det er mere vagt i konturerne, båret af indre fylde og spændkraft. Man har indtrykket af et stykke virkelighed, levende opfattet og gengivet, et organisk hele, kort sagt en kunstners værk. Langt fra at vise identitet kan vores sammenligning tværtimod bruges som udgangspunkt for en karakteristik af to grundforskellige forfatterpersonligheder.

Når prologen ikke kan tilskrives Snorre, bortfalder en af de vigtigste grunde til at betragte plus-stykkerne i W som interpolationer, og Boer har da også vist, Årb. 1924 s. 185—90, at de efter al sandsynlighed er oprindelige. F. Jónssons indvending, Årb. 1898 s. 302: »desuden er fremstillingen af Odins rejse og grunden til den i kap. 8 anderledes og i strid med fremstillingen i kap. 10», kan og bør vist netop tolkes til støtte for Boers opfattelse. De to steder lyder: *þá er Pompejus, einn höfðingi Rómverja, herjafi í austrhálfunna, flýði útan Óðinn ór Asía ok hingat í norðrhálfunna* (kun i W) og: *Óðinn hafði spádóm, ok svá kona hans, ok af þeim visindum fann hann þat, at nafn hans mundi uppi vera í norðrhálfa heimsins, ok tígnat umfram alla konunga. Fyrir þá sök fjóstisk hann at byrja ferð sína af Tyrklandi* (i alle hss.). Prologens forfatter har her, som så ofte, benyttet Snorres fremstilling i Yngls.; det tilgrundliggende sted lyder: *Í þann tíma fóru Rómverjahöfðingjar víða um heiminn og brutu undir sik allar þjóðir en margir höfðingjar flýðu fyrir þeim ófriði af sínum eignum; en fyrir því, at Óðinn var forspár ok fjölkunnigr, þá vissi hann, at hans afkvæmi myndi um norðrhálfa heimsins byggva* (Yngls. kap. 5). Den kejtede og tankeløse benyttelse af kilden stemmer udmærket med det almindelige indtryk af forvirrethed og overfladiskhed, som prologen efterlader.

Vi skal nu ganske kort skitsere gangen i den (efter W). Forståeligt nok begynder forfatteren med den bibelske skabelsesberetning,

fortæller så om menneskenes frafald fra den rette tro og fortsætter med skolastiske betragtninger over de sandheder, der kan erkendes ved det naturlige lys alene. Dette kan alt sammen passere for et modstykke til den hedenske kosmogoni. Derefter griber han tilbage til beretningen om jordens tredeling mellem Noahs sønner, åbenbart for at skabe et tilknytningspunkt til Yngls., men slipper tråden igen og omtaler Babelstårnet og Zoroaster-Baal (*þann kollum vér Bel*), ophavsmanden til afgudsdyrkelsen, som siden med sprogene udbredtes over hele jorden. Så genoptager han, med jordbeskrivelsen, tråden fra før og støtter sig fra nu af til Snorres fremstilling, men puster den rigtignok op med sin klerkelærdom, så den næsten bliver ukendelig. De vigtigste tilføjelser er Odin-stamtavlen med tilhørende frodige gevækster og Sakserafsnittet af Godung-stamtavlen. Som overgang til Gylfag. indsætter han rent mekanisk Gylfe-Gefjon-episoden, uden at tage hensyn til, at den kronologiske orden herved brydes, og uden forsøg på at ændre de nu meningsløse indledningsord: *Gylfi er maðr nefndr; hann var konungr . . .* Thi det kan næppe betvivles, at W her har den oprindelige ordlyd, medens den i RT er ændret til det med kap. 1 bedre stemmende: *Gylfi konungr var maðr vitr ok fjölkunnigr.*

Nu følger Snorres tekst, som han ikke synes at have grebet videre ind i — sikker interpolation er dog: *þat kollum vér Troia* (kap. 6) — men så træffer vi ham igen i slutningskapitlet af Gylfag. (kap. 43). At Snorre ikke kan have skrevet de sidste sætninger, hvor Hector, Tyrkerne o. s. v. omtales, er alle enige om, spørgsmålet er blot, om ikke også begyndelsen af kapitlet bør fraskrives ham. Til støtte for en deling har man bl. a. anført, at de nævnte sætninger ikke findes i U, men en nærmere undersøgelse af dette håndskrift viser, at det i det foreliggende tilfælde ingen som helst beviskraft har. Hvad der navnlig karakteriserer cod. Upsal. er dets talløse, til dels ret betydelige sammendragninger og forkortelser. Ofte synes de foretaget rent vilkårligt, undertiden uheldigt, men når man ser nøjere til, kan man dog spore visse vaner og principper. Det hænder således ikke sjældent, at en enkelt oplysning, en afsluttet mening stryges helt og holdent. Dette gælder fx. den skarpsindige

bemærkning om de engelske stednavne (pr. kap. 6); det gælder beretningen om Thors fosterfader hertug *Lórikús* og *Trákiá-Þrúðheim* (pr. kap. 3), og det gælder omtalen af Tyrker og Tyrkland, overalt hvor den forekommer: s. 3, 22; 5, 8; 7, 3. At redaktøren her følger et princip er uden for al tvivl, og han måtte da nødvendigvis, ifølge dette samme princip, også stryge slutningen af kap. 43, hvis den fandtes i hans forlæg (det samme gælder til dels for stykkerne i Skm., som vi iøvrigt kan se bort fra, da de af alle anses for interpolationer). Endvidere ender kapitlet i U med den forkludrede sætning: *ok var Okuþórr kallaðr Ásapórr*, der i høj grad minder om en brudflade. Og endelig viser selve navnet *Okuþórr's* forekomst vistnok, at det er U, der forkorter; dets funktion i RWT er nemlig at tjene som dublet til Ector, og dette navn må da antages også at have stået i U's forlæg.

Det er ganske vist ubestrideligt, at den logiske sammenhæng i kap. 43 er alt andet end god. Det hedder først, at Aserne *gefa nofn þessi hin somu, er áðr eru nefnd, monnum ok stoðum þeim, er þar váru* og senere *þat hyggja menn at Tyrkir hafi sagt frá Ulixes ok hafi þeir hann kallað Loka*, altså at Aserne i grunden havde givet Trojamændene de navne, som de selv er kendt under. Men den samme uklarhed træffer vi netop i prologens fremstilling af identificeringsteorien; det siges her, at da Odin flyede til Norden *þá gaf hann sér ok sínum monnum þeirra (Trojamændenes) nofn, ok kallaði Priamum hafa heitið Óðin, en dróttning hans Frigg* (kun i W).

Gylfag. har en naturlig afslutning i kap. 42, men det er forståeligt, at prologens forfatter netop på dette sted har ønsket at minde læseren om den i indledningen fremsatte teori og søgt at indarbejde den i Snorres fremstilling. Han hægter derfor den afsluttende scene på, kap. 43, som han forøvrigt slipper let til, idet han åbenbart låner situationen fra kap. 41; man sammenligne: *setjask þá allir samt ok talask við ok minnask á rúnar sínar ok ræða of tíðindi þau, er fyrr hófðu verit* (kap. 41, W) og: *en Ásir setjask þá á tal ok ráða ráðum sínum ok minnask á þessa frásögn alla, er hér var sagt* (kap. 43, W).

IV.

Hermed skulde det være vist, at intet strider mod den antagelse, som på forhånd måtte synes den eneste naturlige, nemlig at Snorre har skrevet Edda ud fra den samme opfattelse af Aserne, som han senere fremstillede udførligt og utvetydigt i Hkr. Forskellen mellem de to værker er udelukkende af formel, aldrig af reel art. I Gylfag. er det Odin, der fører ordet, i Yngls. Snorre selv; derfor forholder han sig hér vurderende, dér blot refererende¹ over for sit stof. Denne formulering af forskellen forekommer mig rigtigere end den gængse: at han det ene sted vil skrive historie, det andet sted mytologi, en distinktion, Snorre ikke kendte og næppe vilde have anerkendt, og som netop let fører til den antagelse, at han var i stand til at anlægge to grundforskellige synsmåder på Aserne og deres digtning.

Dette sidste går Boer ud fra. Han skriver, Acta s. 57: »Asgard liegt augenscheinlich im Märchenlande. Dass Gylfi den Weg dahin findet, beruht darauf, dass er ein Zauberer ist», og videre s. 58: »Die Erzählung von Gylfis Besuch bei den Göttern dient als Rahmen für die mythologischen Mitteilungen, welche Gylfaginning enthält. Ihr selbstständiger Inhalt besteht nur darin, dass ein menschliches Wesen Zutritt zur Gesellschaft der Götter erhält. Das Motiv ist dasselbe wie in den Sagen von Menschen, welche die Unterirdischen besuchen; es hat in Gylfaginning ein anekdotisches Gepräge bekommen». — Nej, forholdet er lige det omvendte. Den ramme, Snorre ved en dristig og heldig kombination skaber omkring Asefortællingerne, bringer netop geografisk-historisk perspektiv ind i billedet: det foregår i Sverrig, og det er på kong Gylfes tid.

Boers undersøgelse konkluderer i følgende, s. 64: »Die Snorra Edda weiss ursprünglich nichts von der Reise der Asen aus Asien nach Schweden». Rigtignok omtaler Snorres Edda ikke Aserejsen direkte, hvad man heller ikke skulde vente i betragtning af, at den er et prosareferat af Eddadigtene, men indirekte røber forfatteren

¹ eller så vidt muligt i hvert fald, jfr. F. Jónsson: Til belysning af Snorri Sturlusons behandling af hans kilder, Ark. f. nord. Fil. L (1934) s. 181—96.

sig alligevel et par steder: *sá heitir Alfóðr at váru máli, en í Ásgarði enum forna átti hann xii nofn* (kap. 4); *Ása ættir, er bygt hafa Ásgarð hinn forna ok þau ríki, er þar liggja til, ok er þat allt goðkunnig ætt* (kap. 6). *Ásgarðr enn forni* må dog her ligesom i Hkr. forudsætte et nyt Asgård og følgelig også Asernes rejse.

Min opfattelse afviger også væsentligt fra den af Heusler fremsatte, »Die Urgeschichte» s. 89 f.: »Die Götter, so sagt er sich, waren zwar Menschen, datierbar und bei all ihrer Zauberei irdisch und sterblich, die Göttermythen jedoch, die waren nicht die wirklichen Taten und Leiden dieser Menschen, sie waren nur Fabeleien, die die Ankömmlinge ihrem Ausfrager Gylfi auftischten. Die Ankömmlinge erzählen diese Dinge nicht einmal von sich in der ersten Person: sie unterscheiden die Odin, Thor usw., die Helden der Fabeleien von sich selber. Das eine Mal heisst es, sie seien die Nachkommen und Verehrer jener Wundergestalten; das andre Mal suchen sie den Glauben zu verbreiten, sie seien eins mit jenen: hier ist ein gewisses Schwanken bei Snorri zu bemerken». Intet af de to alternativer dækker, efter min mening, Snorres egen opfattelse: i det første ser jeg en poetisk fiktion, i det andet en senere redaktørs vildledende kommentar.

At Snorre skulde have anset »myterne» for lutter fabel forliges ikke med hans benyttelse af Eddakvadene i Hkr. Han har ment om deres digtere ligesom Anders Sørensen Vedel om de gamle græske og latinske poeter »at de blande Fabel oc allehaande seldsom Euentyrs tilfald met sande saffin, saa at det ene kand icke vel skilies eller skiæres fra det andet, met mindre vilkaar, at mand vil forrycke ia aldellis vanskabe oc forderffue den gantske Poetiske Dict i sig selff.»

At gøre dette stred mod Snorres hensigt med bogen Edda. Jeg skulde også tro, det vilde have skåret den mand i hjertet, der kaldte sin tingbod for »Valhal».

Anker Teilgård Laugesen.

Hebreiska i svenska familjenamn.

De flesta svenska lärda familjenamn från 1500- och 1600-talen äro tämligen lätta att förklara. I regel utgöra de grekiska eller latinska översättningar eller omskrifningar av hemortens namn, t. ex. *Dryander* av *Ekeby*, *Aurivillius* av *Örbyhus*, av faderns yrke, t. ex. *Textorius*, *Piscator*, eller av faderns namn, t. ex. *Eschilius*, *Erici* o. s. v. Därmed äro de tre vanligaste typerna av lärda familjenamn nämnda.

Det finns emellertid en annan, om också fåtalig, grupp av familjenamn, som inte låter förklara sig med grekiskt eller latinskt språk gods, utan vid närmare påseende visar sig innehålla hebreiska ordrötter, vederbörligen latiniserade. Jag skall här inskränka mig till att fästa uppmärksamheten på denna grupps faktiska förekomst och endast behandla ett par fall, där namnens hebreiska ursprung synes vara höjt över varje tvivel, i förhoppning att någon annan skall uppta ämnet till mera uttömmande behandling. Materialet är lätt tillgängligt, framför allt i våra herdaminnen och studentmatriklar, eftersom seden att bilda dylika namn uteslutande var inskränkt till kretsar, som rekryterades av lärda och präster.¹

En person, som härstammade från Landskrona, kallade sig *Cronius* eller *Coronensis* efter stadens latinska namn *Corona*. Men dessutom förekommer namnet *Ateretius* som namn på en präst, sedermera kyrkoherde i Bunkeflo (S. Cavallin, Lunds stifts herdaminne. 2 [1855] s. 50), född i Landskrona 1556. Det kan inte gärna vara fråga om något annat än en latinisering av det hebreiska ordet עֶטְרָה, cstr. עֶטְרָה 'krona', såsom redan *Esaias Tegnér* d. y. påpekat.²

Den som superintendent i Kalmar bekante *Petrus Schomerus* (N. I. Löfgren, Tjenstemän vid församl. o. lärov. i Kalmar stift [1836] s. 10) måste likaledes ha bildat sitt namn av ett hebreiskt ord, nämligen שָׁחַר 'väktare'.

I Växjö stift fanns i Hjortsberga på 1700-talet en komminister *Petrus Ezander* (G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne. 2 [1927] s.

¹ Erinras bör om Hilding Pleijels uppsats »Våra reformatorers familjenamn» i årg. 55 (1940) av denna tidskrift, där det göres gällande, säkerligen med rätta, att namnet *Phase*, i Vulgata formen för det hebreiska פָּסַח 'transitus', hämtats ifrån lektien i långfredagens mässa.

² Nord. tidskrift . . . utg. af Letterstedtska fören. Årg. 5 (1882) s. 107.

320). Han var född i Pilås i Sjösås socken, och första sammansättningsledet i namnet kan inte vara något anna än π π 'pil' (på båge). Det hebreiska ordet har behandlats på samma sätt som man av gammalt förfor med hebreiska namn, börjande på π vid omskrivning till grekiska eller latin, t. ex. Eva.

Bror Olsson.

Till Rökstenens "ikult(i)ka".

Flock 5 på Rökstenen, motsvarande partiet f—g enligt den gamla indelningen, lyder enligt von Friesen: **sakumukminipathua-rikult(i)kauarikultintkuanaarhusli**, i vedertagen transskription: »Sagum ungmenni þat, huar Ingoldinga varí goldinn kuanar husli». Två översättningar härav äro tänkbara, beroende på hur man förstår »goldinn». Det kan fattas antingen som 'lämnad som ersättning, bragt som försoningsgård' (d. v. s. utkrävd som offer för hämnd) eller 'ersatt' (d. v. s. hämnd). Tolkningen är alltså antingen: »Jag säger den unge mannen vilken av Ingvalds ättlingar, som genom en hustrus offer (till gudarna) till hämnd blev bragt om livet» eller »som blev hämnd» (jfr von Friesen, Rökstenen, sid. 52—57).

Här alluderas således på en hämnadesaga, i vilken en hustru spelat huvudrollen. Men vilken? Det är gott om nordiska hämnadesagor med handlingskraftiga hjältinnor. Ristaren Varen har också ansett sig böra ange hennes mans ätt: Ingvalds eller Ingolds. Detta namn är okänt i den nordiska hjältedikten, men det finns en ätt, vars stamfader skulle kunna tänkas bära det. Konungarna i Uppsala, ynglingarna, ansågos vara avkomlingar av Yngve Frey. Yngve, vilket även annorstädes förekommer som personnamn — bl. a. på en annan av släktens konungar — måste vara en kortform för någon av de många namnen med förleden Inge-. Det är således fullt tänkbart att Yngve ursprungligen hetat Ingevald, och i så fall skulle vi här ha en Ingevald, på vilken det enda kännetecken passar in, som kan läsas ut av Rökstenen: han är stamfader till en i sagorna frejdad ätt.

Förekommer det då i Ynglingasagan någon episod om en drottning som utkräver hämnd för eller på sin man? Detta är en fråga som icke blott kan med ja besvaras utan t. o. m. kastar oss in i en embarras de richesse, ty Snorre förtäljer icke mindre än tre dylika fall i sagorna om Vanlande, Visbur och Agne (Ynglingasagan, kapitel 13, 14 och 19). Vanlande- och Visbursagorna ha dock sedan

länge uppfattats som dupliker av samma motiv och figur; och då de på alla här viktiga punkter stå varandra nära, kan jag inskränka mig till att behandla den utförligare Visburvarianten. Enligt denna hade konung Visbur äktat Aude den rikets dotter men försköt henne och gifte om sig med en annan. Vid tolv och tretton års ålder uppsökte honom Gisl och Qndur, hans söner i första giftet, och krävde honom på sin moders morgongåva. Då han vägrade dem denna, förmådde hans första hustru en volva att sejda ofärd över honom och hans ätt, varefter hennes söner innebrände honom.

Denna hämndesaga bör livligt ha tilltalat Varen. Hans situation, sådan den enligt von Friesen var, erbjöd mycket starka beröringspunkter med Aude den rikets dotters: liksom hon hade han lidit en svår förlust som måste bli hämnad; liksom hon hade han endast (ett eller flera) barns hjälp att stödja sin sak på; liksom hon hade han övermäktiga motståndare. Ännu närmare motsvarade resultatet av hennes hämnd vad han hoppades vinna. Han sökte efter sporrande och trösterika exempel för sin »ungmenni»; var kunde han ha funnit ett mer ägnat att inskräpa nödvändigheten och möjligheten att hämnas trots de största svårigheter? Gisl, Qndur och deras moder fullföljde hämndens plikt mot sin fader, respektive f. d. make; huru mycket mer borde då icke Rökstenens adressat göra det mot utländska fiender! Denne fader var Uppsalakonungen, den mäktigaste mannen i riket; huru mycket lättare borde icke några sjörövarhövdingar kunna falla! De hämnades blott innehållandet av en morgongåva; huru mycket större skäl att kräva upprättelse för mordet av en nära frände! Ännu en detalj bör särskilt ha slagit an på Varen: Visburs maka når liksom han själv sitt mål genom trolldom och lyckas härigenom drabba ej blott sin fiende utan även dennes hela ätt. Inom parentes kan tillfogas att även den omedelbart efteråt åsyftade Balderssagan här erbjuder en parallell: enligt Saxo övervann Odin Rinds motstånd genom att förhäxa henne. Också den i flock 4 omnämnde Sibbe torde ha anlitat övernaturliga medel för att få avla vid nittio års ålder. Varens exempel synas således bl. a. även inskräpa, vilka mäktiga krafter han genom sin trolldom engagerar i den kommande striden. Den av Varen åsyftade sagan

tycks likväl i ett avseende skilja sig från åtminstone den bevarade Visbursagan: enligt honom nådde hustrun sitt mål genom ett offer. Dock går detta moment lätt att passa in i Snorres version: i hennes sejdande kan ha ingått blotande till magikernas skyddsgudar Oden och Fröja, eller till en av dem.

Vi vända oss nu till sagan om Agne. Han låg, förtäljer Snorre, i fejd med finnkonungen Froste, besegrade och dräpte honom samt härtog och äktade hans dotter Skjalv. Men under bröllopet berusade hon hans hird, och sedan alla somnat lät hon hänga honom i hans gyllene halskedja. Även denna berättelse handlar således om en kvinnas hämnd på en mäktig ynglingakonung. Ur en synpunkt bör den ha gjort ännu starkare intryck på Varen än Visbursagan: liksom Skjalv borde Rökstenens adressat utkräva hämnd för en nära anförvants död, kanske t. o. m. som för en faders, ty Varen kan lika väl tänkas rikta sig till Vämods son som till sin egen. Vad som gör det mindre sannolikt att han syftat på denna saga är att den saknar varje övernaturligt moment, som kunde berättiga ordet *husli*. Dock finnes en uttolkning av den, som skulle göra det troligt att Varen verkligen avsett den; jag syftar på avhandlingen i Schücks »Studier i Ynglingatal» (II. »Agnedikten», sid. 55—90), där det göres troligt att det bakom den ligger en trädkultsmyt. Men i så fall bör Skjalvs mord på sin man ha haft karaktären av ett offer till Oden. Och då skulle Rökstenens ord få en betydelse, som förträffligt passar i sammanhanget och poängterar sagans huvudmoment: »Jag säger den unge mannen, vilken av Ingvalds ättlingar som blev föremål för hämnd därigenom att hans hustru offrade honom.»

Låt oss slutligen göra en överblick av Varens eggelse med särskild hänsyn till det sammanhang vari här behandlade passus står! Den första punkten handlar om två stridsbyten, som gång efter annan samtidigt erövrats från man efter man och som kanske innehafts av Vämod själv (se härom von Friesen, Rökstenen, sid. 37—38); den synes vilja åskådliggöra krigslyckans växlingar. Här nämnas inga personer. Punkt 2—3, det omtvistade partiet om Piaurikr, vågar jag icke bestämt uttala mig om; men von Friesen har gjort det troligt att det skulle avse ett landstigningsförsök, som

kostat gärningsmannen livet, och uttrycket »stilir flutna» synes i varje fall visa att han, vem han än varit, betraktats som vikingahövding; sannolikt är detta en parallell till det öde Varen önskar sin sons banemän. I nästa punkt, den om Sibbe, synes det vara tal om hämnd; tillnamnet »uiauari», »Vibon» eller »helgedomsväktaren», liksom omöjligheten att identifiera hjälten gör det troligt att en lokal storhet åsyftas. Men först följande punkt, den här behandlade, nämnes direkt ordet hämnd; detta exempel är hämtat från sagan om landets konungaätt, den förnämsta i Norden. Fullt tydligt omtalas hämnden i det därpå följande partiet, som innehåller direkt tillämpning på Varens eget fall; här syftar han på Baldersmyten (se von Friesen, Rökstenen, sid. 60—61). Därmed slutar han den del av inskriften som består av häntyddningar på frejdade analoga bragder och övergår till de konkreta realiteterna i sin egen sak; samtidigt lämnar han lönnskriften.

Redan av detta referat framgår att vi här ha en stegring på en gång av de omnämndas rang och av tydligheten i kravet på hämnd; för Varen bör den ha tett sig icke blott konstnärligt utan även magiskt verkningsfull:

Punkt 1: Krigslyckans obeständighet.	Exempel: Två stridsbyten.
Punkt 2—3: Inkräktares bråddöd(?)	Exempel: Vikingahövding.
Punkt 4: Dold vink om hämnd.	Exempel: Östgötsk lokalhjalte.
Punkt 5: Öppet omnämnande av hämnd.	Exempel: Konung av gudomlig börd.
Punkt 6—11: Direkt uppmaning till hämnd.	Exempel: Gud.

Till de argument som redan anförts för ovan föreslagna tolkning av Rökstenens punkt 5 kan således läggas att den förträffligt bekräftar och ansluter sig till den av von Friesen anbefallda ordningsföljden av texten. Och då denna synes mig den enda rimliga betraktar jag icke detta som mitt svagaste indicium.

Uppsala.

Viveka Heyman.

Genmäle.

I band 55 av Arkiv för nordisk filologi har doc. Assar Janzén gjort min gradualavhandling till föremål för en kritik, vars huvuduppgift synes ha varit att förringa värdet av min avhandling. För att nå sitt mål begagnar författaren flera vägar. Dels ifrågasättes trovärdigheten hos min viktigaste meddelare för Jörlanda-målet, Alfred Larsson, dels antydes, att hans son Otto A. Larsson skulle ha lämnat mig felaktiga uppgifter, vilka jag skulle ha godtagit. Jag överlämnar åt den sistnämnde att själv bemöta doc. Janzén i denna fråga. Slutligen söker anmälaren ge läsaren det intrycket, att mina uppteckningar från Spekeröd, Romelanda, Solberga och Norum äro konstruktioner.

För att undvika en diskussion, där påstående skulle komma att stå mot påstående, har under hösten 1939 en undersökning av samtliga »obefintliga» ord företagits i berörda socknar. Resultatet av denna undersökning utgöres av med meddelarnas namnunderskrifter bestyrkta ordförteckningar från socknarna Norum, Spekeröd, Jörlanda, Romelanda och Solberga. Dessa förteckningar ha i vidimerade avskrifter deponerats i Landsmålsarkivet i Lund och finnas där tillgängliga. En sammanställning av dessa ordförteckningar har uppgjorts av mig och återfinnes s. 325 ff. Av denna framgår, dels att samtliga ord kunnat beläggas i vida större utsträckning än jag tidigare gjort, dels ock att ordförrådet i Spekeröd, Jörlanda, Solberga och västra Romelanda är synnerligen enhetligt.

Den som läser Janzéns anmälan, kan icke undgå att märka den inkonsekvens, som präglar densamma. Å ena sidan förebrår han mig, att jag ej använt Göteborgsinstitutets samlingar, å andra sidan påpekar han, att ej mindre än 180 av mig behandlade ord icke finnas i sagda samlingar.

Även Janzéns sätt att citera är minst sagt egendomligt. Jag har t. ex. belagt *hèdo* från Spekeröd och Jörlanda (nu även känt från Solberga och Romelanda). Men Janzén skriver beträffande detta ord: »i Norum heter det *hèdo* m.» Och dock har jag aldrig nämnt, vad ordet heter i Norum.

Janzén påstår (s. 191—193), att subst. på *-oge* och adj. på *-og* — med undantag av *rammoge* m. 'fuktighet (i jorden)', *rammog* a. 'fuktig' och *svalog* a. 'sval' — saknas i Spekeröd, Jörlanda, Solberga och Romelanda socknar. Som av förteckningen s. 325 ff framgår, har vartenda ord ånyo kunnat beläggas, och dessutom ha lika många nya framkommit. Med stöd dels av tidigare gjorda uppteckningar, dels av under hösten 1939 företagen undersökning

vågar jag fortfarande påstå, att subst. på *-oge* och adj. på *-og* ännu i dag äro kända och levande i Spekeröd, Jörlanda, Solberga och Romelanda samt i sparsamma rester i Norum.

Vid min disputation förnekades på det bestämdaste förekomsten av *bågöy* m. 'ytbräda av sågad timmerstock'. Nu har t. o. m. Erik Larsson lyckats finna detta ord. Att senare led i *bakunge* är suff. — *unga-* liksom att ordet ombildats och blivit svagt mask. är så självklart, att det ej behöver diskuteras.

S. 194 skriver Janzén: »*Rapegil (s. 5) uttalas icke *råbajäl* utan *råbajél* (vilket omöjliggör antagandet att senare led är *gil* n. 'klyfta' — det skulle i boh. motsvaras av *jeł —; utan tvivel föreligger ett *Rapegårde med apokoperad slutvokal såsom ofta är fallet över hela Bohuslän)». Att denna Janzéns tolkning är otänkbar framgår dels av realia, dels av äldre namnformer. *Rapegil är namnet på en hålväg, som, om man kommer från Flatö kapell, först går i nästan sydlig och sedan, efter att ha gjort en skarp krök, i sydvästlig riktning. På båda sidor är *Rapegil begränsat av berg och har en bredd av c:a 4 m. I denna hålväg går landsvägen Flatö—Rapö fram. För att få vägen tillräckligt bred har man här och var sprängt undan berget. Det är otänkbart, att denna omkr. 100 m. långa, i en krök gående hålväg kan ha varit ett gårde, i all synnerhet som bottnen i hålvägens sydvästligaste del utgöres av berg.

Äldre namnformer äro: *Rapegjel* (Mo 336 a, s. 17, 122¹) och *Rapegjell* (Mo 336 b, s. 213). Berget, i vilket hålvägen går fram, skrives i lantmäterihandlingarna: *Rapegilberg* (Mo 336 a, s. 17), *Rapegiljeberg* (Mo 336 b, s. 105) och *Rapegjelsberget* (Mo 336 a, s. 122).

Slutligen har jag ingen anledning att betvivla riktigheten av min sagesmans — en infödd, på Flatön boende person — uttal av ortnamnet.

Å samma sida skriver Janzén, att *kåvsk* är »en konstruktion» av mig. Detta påstående är oriktigt. Vid sidan av *kåvsk* förekommer i dessa dialekter *kåvsk*: dels i betydelsen 'mindre, rund stock', dels för att beteckna 'mangelrulle'. Jag har bevis för att *kåvsk* (skrivit *kåvsk*) med översättningen 'provisorisk mangel' funnits i Göteborgsinstitutets egna Jörlanda-samlingar, där även andra av Janzén såsom obefintliga förklarade ord funnits.

I anm. 1. s. 192 skriver Janzén: *Viby-i* »förekommer inte i Norum och Spekeröd, knappast heller i Romelanda». Vad Norum beträffar förekommer *Viby-i* ingestädes i mina uppteckningar från denna socken (jfr *pindhätta* s. 31, *nido* s. 53). På s. 7 har *ljungbrasme* av

¹ Mo 336 a, b = Lantmäterihandling rör. Morlanda sn. på Lantmäterikontoret i Göteborg.

misstag fått Viby-y. Detta observerade jag före disputationen, då jag korrigerade det, samtidigt som jag rättade en del andra korrekturfel. Beträffande Spekeröd och Romelanda är Viby-i ännu levande i båda socknarnas skogsbygder.

Att Janzén varnar framtida forskare för att begagna materialet i min avhandling och följaktligen det vida större materialet i mitt arkiv, medan han varmt rekommenderar samlingarna i sitt eget institut, tar jag med största ro och överlämnar åt forskarna att själva avgöra, vilka samlingar som böra föredragas.

Trots allt måste jag dock tacka doc. Janzén för det tillfälle, som, tack vare hans anmälan, beretts mig att visa, att subst. på *-oge* och adj. på *-og* äro vida talrikare, än vad jag tidigare kunnat konstatera. Slutligen har vid höstens undersökning den intressanta betydelsen 'hårt lergolv' hos ordet *arel* framkommit, vilken betydelse ytterligare styrker min etymologi.

Erik Abrahamson.

Förteckning

över

av Erik Larsson och Assar Janzén såsom obefintliga förklarade, hösten 1939 ånyo konstaterade, nybelagda och nyupptecknade ord från Norum (No), Spekeröd (Sp), Jörlanda (Jö), Romelanda (Ro) och Solberga (So) socknar. Ordens förekomst ha sagesmännen bestyrkt med namnunderskrifter.

kräppo 'trång' Sp Jö Ro So, (ett) *stenkräppo* 'klyfta, fylld av sten' Sp Jö Ro So, *avo* 'oginhet' No Sp Jö Ro So, *avo* 'ogin' No Sp Jö Ro So, *balo* 'nederbörd, regnigt väder' No Sp Jö Ro So, *balo* 'regnig' No Sp Jö Ro So, *darro* 'darrighet' Sp Jö Ro So, *darro* 'darrig' Sp Jö Ro So, *felko* 'slem' Sp Jö Ro So, *felko* 'slemmig' Sp Jö Ro So, *felko* 'dåligt väglag' Sp Jö Ro So, *felko* 'slipprig' Sp Jö Ro So, *flado* 'jämnt åkerfält' Sp Jö Ro So, *flado* 'jämn' Sp Jö Ro So, *halcko* 'halka' Sp Jö Ro So, *halcko* 'halkig, slipprig' Sp Jö Ro So, *hallo* 'sluttnig' Sp Jö Ro So, *hallo* 'sluttande' Sp Jö Ro So, *hedo* 'hetta' Sp Jö Ro So, *hjalpo* 'hjälpsamhet' Sp Jö Ro So, *hjalpo* 'hjälpsam' Sp Jö Ro So, *hallo* 'sluttnig' Sp Jö Ro So, *hallo* 'sluttande' Sp Jö Ro So, *hälla* 'halla' = slutta No Sp Jö Ro So, *stå på häll* 'stå på halle' = slutta No Sp Jö Ro So, *klago* 'frusen jordskorpa' Sp Jö Ro So, *klago* 'frusen' No Sp Jö Ro So, *lado* 'lättja' Sp Jö Ro So, *nido* 'girighet' Sp Jö Ro So, *nido* 'snål' No Sp Jö Ro So, *näro* 'snålhet' Sp Jö Ro So, *näro* 'snål' No Sp Jö Ro So, *swalo* 'svalka' No Sp Jö Ro So, *sweddo* 'svett' No Sp Jö Ro So, *sälto* 'sälta' Sp Jö Ro So, *tyngo* 'tyngd' Sp Jö Ro So, *balmo* 'någon, som dricker glupskt' Sp Jö Ro So, *balmo* 'glupsk att dricka' Sp Jö Ro So, *balm* 'glupsk varelse' No Sp Jö Ro So, *bälma* 'bälma i sig' = dricka glupskt No Sp Jö Ro So, *flebo* 'grinig person' Sp Jö Ro So, *flebo* 'grinig' Sp Jö Ro So, *flibo* 'grinig person' Sp Jö Ro So, *flibo* 'grinig' Sp Jö Ro So, *flydo* 'översvämmat område' Sp Jö Ro So, *flydo* 'som svämmar över' Sp Jö Ro So, *grino* 'grinig person' Sp Jö Ro So, *grino* 'grinig' Sp Jö Ro So, *jörpo* 'dyigt ställe' Sp Jö Ro So, *jörpo* 'dyig' Sp Jö Ro So, *jörp* 'dy. gyttja' No Sp Jö Ro So, *lörp* 'dy. gyttja' No Sp Jö Ro So, *lörpe* 'gyttjigt ställe' Sp Jö Ro So, *sörp* 'dy' No Sp Jö Ro So, *sörpe* 'dyigt ställe' Sp Jö Ro So, *härjo* 'bråkig varelse' Sp Jö Ro So, *härjo* 'driftig varelse' Sp Jö Ro So, *härjo* 'oväsen' Sp Jö Ro So, *härjo* 'hårt arbete' Sp Jö Ro So, *härjo* 'bråkig' No Sp Jö Ro So, *härjo* 'driftig' Sp Jö Ro So, *kleno* 'kelande person' Sp Jö Ro So, *kleno* 'orenlig person' Sp Jö Ro So, *kleno* 'kelsjuk' Sp Jö Ro So, *kleno* 'orenlig' Sp Jö Ro So, *klevo* 'slirigt väglag' Sp Jö Ro So, *klevo* 'smutsfärdig person' Sp Jö Ro So, *klevo*

¹ Då Ro spärrats ha orden bekräftats av två meddelare.

² Att So spärrats betecknar, att tre meddelare vitsordat ifrågavarande ord.

'slirig' Sp Jö Ro So, *klevo* 'smutsfärdig' Sp Jö Ro So, *kleva* 'smutsig, lerig mark' No Sp Jö Ro So, *kleva* 'smutsig person' No Sp Jö Ro So, *klevete* 'smutsig, halkig' No Sp Jö Ro So, *lörpo* 'dyigt ställe' Sp Jö Ro So, *lörpo* 'dyig, gytjtig' Sp Jö Ro So, *larp* 'smuts' No Sp Jö Ro So, *larpa* 'smutsig kvinna (lortlarpa)' No Sp Jö Ro So, *larpa* 'lorta' No Sp Jö Ro So, *lärp* 'lort' No Sp Jö Ro So, *läropa* 'lorta, smutsa ned' No Sp Jö Ro So, *seno* 'senig person' Sp Jö Ro So, *seno* 'senig' Sp Jö Ro So, *sinko* 'arbete, som tar tid' Sp Jö Ro So, *sinko* 'senfärdig' Sp Jö Ro So, *skrydo* 'skrytsam person' Sp Jö Ro So, *skrydo* 'skrytsam' Sp Jö Ro So, *skräppo* 'skrytsam person' Sp Jö Ro So, *skräppo* 'skrytsam' Sp Jö Ro So, *slido* 'arbete' No Sp Jö Ro So, *slido* 'arbeitsam' No Sp Jö Ro So, *slöddro* 'person, som talar sluddrigt' Sp Jö Ro So, *slöddro* 'sluddrig i sitt tal' Sp Jö Ro So, *sydo* 'arbete' Sp Jö Ro So, *sölo* 'sumpigt ställe' Sp Jö Ro So, *sölo* 'senfärdig person' Sp Jö Ro So, *sölo* 'sumpig' Sp Jö Ro So, *sölo* 'långsam' Sp Jö Ro So, *sörpo* 'sumpigt ställe' Sp Jö Ro So, *sörpo* 'sumpig' Sp Jö Ro So, *bönnonge* 'bottenström' No Sp Jö Ro So, *åttonge* 'mått' No Sp Jö Ro So, *sättonge* 'mått' No Sp Jö Ro So, *egekavel* 'rund ekstock' No Sp Jö Ro So, *brasm* 'torra kvistar' No Sp Jö Ro So, *brasm* 'torra kvistar' No Sp Jö Ro So, *bräknembrasm* 'torrt bräken' No Sp Jö Ro So, *lygnbrasm* 'torrt ljung' No Sp Jö Ro So, *tröskebramse* 'torr trösk' Sp Jö Ro So, *brasmete* 'lättbränd' No Sp Jö Ro So, *brasmevern* 'lättbränd' No Sp Jö Ro So, *brasm* 'lättbränd' No Sp Jö Ro So, *brassel* 'prassel' Sp Jö Ro So, *fjasm* 'torra kvistar' No Sp Jö Ro So, *fjasm* 'torra kvistar' No Sp Jö Ro So, *fjasmete* 'lättbränd' No Sp Jö Ro So, *fjasmevern* 'lättbränd' No Sp Jö Ro So, *fjasm* 'lättbränd' Sp Jö Ro So, *vinnbremme* 'vindkåre' Sp Jö Ro So, *höttete* 'mager' Sp Jö Ro So, *pinhöttete* 'mycket snål' No Sp Jö Ro So, *pesete* 'smal, dålig' No Sp Jö Ro So, *pesi* 'smal, dålig' No Sp Jö Ro So, *piskete* 'smal' No Sp Jö Ro So, *skarpenol* 'lienamn' No Sp Jö Ro So, *skarpensör* 'lienamn' No Sp Jö Ro So, *tuveträckarn* 'lienamn' No Sp Jö Ro So, *ibäre* 'glupsk varelse' Sp Jö Ro So, *ibärsel* 'glupsk varelse' Sp Jö Ro So, *vassbära* 'vattenbärning' No Sp Jö Ro So, *påbära* 'nederbörd' No Sp Jö Ro So, *skövrig* 'vik i sjö' No Sp Jö Ro So, *öwevrig* 'ögonvrå' No Sp Jö Ro So, *arel* 'hård jordskorpa' No Sp Jö Ro So, *lerarel* 'lerbank' No Sp Jö Ro So, *sanarel* 'sandbank' No Sp Jö Ro So, *bergarel* 'hård jordskorpa å berg' Sp Jö Ro So, *sköarel* 'bank i sjön' Sp Jö Ro So, *arel* 'hårt lergolv' Ro, *nömjälk* 'mjölk, som pressar sig ut' Sp Jö Ro So, *nösave* 'save, som pressar sig ut' Sp Jö Ro So, *nödröb* 'vatten, som rinner genom pinhål' No Sp Jö Ro So, *nödra* 'drag genom en springa' No Sp Jö Ro So, *nödra* 'blåsa genom en springa' No Sp Jö Ro So, *nöyra* 'snöyra, som pressar sig genom springa' No Sp Jö Ro So, *nöyra* 'yra genom en springa' No Sp Jö Ro So, *nö* 'gnida, pressa sig fram' No Sp Jö Ro So, *nöbalma* 'dricka i ett' No Sp Jö Ro So, *nöbalma* 'ko, som dricker glupskt' Sp Jö Ro So, *nöbe* 'bedja i ett' No Sp Jö Ro So, *nöbilta* 'hugga i ett' No Sp Jö Ro So, *nöbliga* 'stirra länge' No Sp Jö Ro So, *nöböra* 'borra i ett' No Sp Jö Ro So, *nöbälma* 'dricka i ett' Sp Jö Ro So, *nödra* 'draga i ett' No Sp Jö Ro So, *nödrecka* 'dricka i ett' No Sp Jö Ro So, *nöfila* 'fila i ett' No Sp Jö Ro So, *nöfleba* 'gråta i ett' No Sp Jö Ro So, *nögnava* 'gnaga

i ett' No Sp Jö Ro So, *nögn* 'grymta i ett' No Sp Jö Ro So, *nögråda* 'gråta i ett' No Sp Jö Ro So, *nögrava* 'gräva i ett' Sp Jö Ro So, *nöhogga* 'hugga i ett' Sp Jö Ro So, *nöleda* 'leta i ett' Sp Jö Ro So, *nöliba* 'gråta i ett' No Sp Jö Ro So, *nömala* 'mala utan resultat' Sp Jö Ro So, *nömjöl* 'mjöl, som sakta pressas fram' Sp Jö Ro So, *nöpillra* 'sippra oavbrutet' Sp Jö Ro So, *nöro* 'ro i ett' Sp Jö Ro So, *nöroba* 'ropa i ett' Sp Jö Ro So, *nörob* 'i hållande rop' No Sp Jö Ro So, *nöhjälpsrob* 'rop på hjälp, nödrop' No Sp Jö Ro So, *nöröda* 'böka i ett' Sp Jö Ro So, *nöröda* 'råma i ett' Sp Jö Ro So, *nösillra* 'sippra i ett' Sp Jö Ro So, *nöskava* 'skava i ett' Sp Jö Ro So, *nöskriga* 'skrika i ett' No Sp Jö Ro So, *nöslida* 'arbeta i ett' No Sp Jö Ro So, *nösläba* 'släpa oavbrutet' No Sp Jö Ro So, *nösuwa* 'suga i ett' No Sp Jö Ro So, *nösuba* 'supa i ett' Sp Jö Ro So, *nösawa* 'såga i ett' Sp Jö Ro So, *nötegg* 'tigga i ett' Sp Jö Ro So, *nötyda* 'tjuta i ett' No Sp Jö Ro So, *nöäda* 'äta i ett' No Sp Jö Ro So, *nöbränna* 'brinna i ett' No Sp Jö Ro So, *nöpyra* 'brinna i ett' No Sp Jö Ro So, *brasmo* 'oländig mark' Sp Jö Ro So, *brasmo* 'snårig, oländig' Sp Jö Ro So, *bälmo* 'glupsk varelse' Sp Jö Ro So, *bälmo* 'glupsk' Sp Jö Ro So, *fejppo* 'valhant person' Sp Jö Ro So, *fejppo* 'valhänt' Sp Jö Ro So, *flano* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *flano* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *flasmo* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *flasmo* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *flino* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *flino* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *flisso* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *flisso* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *flütro* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *flütro* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *flödo* 'karaktär' Sp Jö, *flödo* 'karaktärsfast' Sp Jö, *glabo* 'gapig person' Sp Jö Ro So, *glabo* 'gapig' Sp Jö Ro So, *glasmo* 'skratsjuk person' Sp Jö Ro So, *glasmo* 'skratsjuk' Sp Jö Ro So, *gläbo* 'gapig person' Sp Jö, Ro So, *gläbo* 'gapig' Sp Jö Ro So, *gröbo* 'glupsk varelse' Sp Jö Ro So, *gröbo* 'glupsk' Sp Jö Ro So, *hafso* 'slarvig person' Sp Jö Ro So, *hafso* 'slarvig' Sp Jö Ro So, *larpo* 'smutsfärdig person' Sp Jö Ro So, *larpo* 'smutsfärdig' Sp Jö Ro So, *läbo* 'grinig person' Sp Jö Ro So, *lydo* 'lydnad' Sp Jö Ro So, *lärpo* 'smutsfärdig person' Sp Jö Ro So, *lärpo* 'smutsfärdig' Sp Jö Ro So, *nötto* 'nyttja' Sp Jö Ro So, *nötto* 'nyttig' Sp Jö Ro So, *secklo* 'dräglände person' Sp Jö Ro So, *secklo* 'dräglände' Sp Jö Ro So, *skrabbo* 'dålig sak' Sp Jö Ro So, *skrabbo* 'dålig' Sp Jö Ro So, *skrabbo* 'dålig sak' Sp Jö Ro So, *skrabbo* 'dålig' Sp Jö Ro So, *skranto* 'mager varelse' Sp Jö Ro So, *skranto* 'mager' Sp Jö Ro So, *skrecklo* 'magert djur' Sp Jö Ro So, *skrecklo* 'mager' Sp Jö Ro So, *skrällo* 'magert djur' Sp Jö Ro So, *skrällo* 'mager' Sp Jö Ro So, *skräno* 'gapig person' Sp Jö Ro So, *skräno* 'gapig' Sp Jö Ro So, *skröbo* 'dålig sak' Sp Jö Ro So, *skröbo* 'skräpig ställe' Sp Jö Ro So, *skulmo* 'person som tittar under lugg' Sp Jö Ro So, *skulmo* 'som tittar under lugg' Sp Jö Ro So, *slabbo* 'smutsfärdig person' Sp Jö Ro So, *slabbo* 'dåligt väglag' Sp Jö Ro So, *slabbo* 'smutsfärdig' Sp Jö Ro So, *slabbo* 'sölig' Sp Jö Ro So, *slafso* 'varelse, som äter illa' Sp Jö Ro So, *sleddro* 'senigt kött' Sp Jö Ro So, *sleddro* 'seg, senig' Sp Jö Ro So, *släbo* 'slit, arbete' Sp Jö Ro So, *släbo* 'arbetsam' Sp Jö Ro So, *slörpo* 'glupsk varelse' Sp Jö Ro So, *slörpo* 'som äter vårdslöst' Sp Jö Ro So, *smedo* 'smörjigt ställe' Sp Jö Ro So, *smedo* 'smörjig' Sp Jö Ro So, *strävo* 'hårt arbete' Sp Jö Ro So, *strävo* 'arbetsam'

Sp Jö Ro So, *sävo* 'senfärdig person' Sp Jö Ro So, *sävo* 'lugn person' Sp Jö Ro So, *sävo* 'senfärdig' Sp Jö Ro So, *sävo* 'lugn' Sp Jö Ro So, *vawo* 'djärv person' Sp Jö Ro So, *vawo* 'djärv' Sp Jö Ro So, *vrölo* 'gapig varelse' Sp Jö Ro So.

Samtidigt med denna översikt har till Arkivets redaktion insänts ordförteckningar från vederbörande socknar.

Förteckningen från Norum har följande underskrift:

Att ovanstående åttioåtta (88) ord äro av mig kända och att ett flertal av desamma ännu i dag brukas i mitt dagliga tal intygas: Hammar, Norum den 12/11 1939.

Anna Johansson.

Från Spekeröd ha fem förteckningar denna underskrift:

Att ovanstående trettiofire (33) ord äro av mig kända intygas: Gårvattensbacken, Spekeröd den 22/10 1939.

Oskar Pettersson.

En ordförteckning har följande underskrift:

Att ovanstående nitton (19) ord äro av mig kända intygas: Gårvattensbacken, Spekeröd den 22/10 1939.

Oskar Pettersson.

Två förteckningar ha som underskrift:

Att ovanstående trettiofire (33) ord äro av mig kända intygas: Gårvattensbacken, Spekeröd den 1/12 1939.

Oskar Pettersson.

Vidare har en ordförteckning denna underskrift:

Att ovanstående tio (10) ord äro av mig kända intygas: Gårvattensbacken, Spekeröd den 1/12 1939.

Oskar Pettersson.

Jörlanda-förteckningen är försedd med följande underskrift:

Att ovanstående tvåhundra sextio (260) ord äro av mig kända och att ett flertal av desamma ännu i dag användas i mitt dagliga tal intygas:

Majkärr, Jörlanda den 12/12 1939.

Anders Adielsson.

Från Romelanda finnas två ordförteckningar. Den ena har som underskrift:

Att ovanstående tvåhundrafemtio (259) ord äro av mig kända och att ett flertal av desamma ännu i dag brukas i mitt dagliga tal intygas.

Springebacken, Romelanda den 26/12 1939.

Karl Eliasson.

Den andra förteckningen har följande underskrift:

Att ovanstående etthundrafyrtiosju (147) ord äro av mig kända och att ett flertal av desamma ännu i dag brukas i mitt dagliga tal intygas:

Hällevadet, Romelanda den 2/11 1939.

Maria Svensson.

Även från Solberga finnas två ordförteckningar. Den ena har som underskrift:

Att ovanstående tvåhundrafemtioåtta (258) ord äro av mig kända och att de flesta av desamma ännu i dag användas i mitt dagliga tal intygas:

Rörtången, Solberga den 22/12 1939.

Adiel Johansson.

Den andra förteckningen har denna underskrift:

Att ovanstående etthundraåttiotvå (182) ord äro av oss kända och att ett flertal av desamma ännu i dag brukas i vårt dagliga tal intygas:

Björfäll, Solberga den 22/11 1939.

Gustaf Samuelsson   Lars Andersson.

Samtliga ordförteckningar ha insänts i avskrifter, som vidimerats av J. Heldén, Lärare, och J. William Bengtsson, Lärare.

Att ordförrådet i förteckningen här ovan är överensstämmande med de medsända ordförteckningarna har av Red. efter granskning verifierats.

Genmäle.

Då doc. Janzén i sin anmälan av E. Abrahamsons avhandling sökt misstänkliggöra mig såsom varande upphovet till en del påstådda felaktigheter i sagda avhandling och då han samtidigt framställt min far som en opålitlig meddelare, anser jag det vara både min rätt och min plikt att klarlägga mitt förhållande till nämnda avhandling och på samma gång visa, vilket värde man bör tillmäta doc. Janzéns anmälan.

Jag vill då först klarlägga mitt förhållande till E. Abrahamsons avhandling.

1. Jag har givit Abrahamson upplysningar av saklig natur, enär han såsom infödd stadsbo ej sällan varit mer eller mindre främmande för de förhållande, som mött honom under hans dialektstudier.

2. De från Jörlanda upptecknade orden ha granskats av mig, och vid korrekturläsningen har jag genomsett ett korrektur.

3. Jag har vid många tillfällen verifierat Abrahamsons uppteckningar, men har *ej* varit sagesman. I så fall hade samlingen av subst. och adj. på -o blivit åtskilligt fylligare.

När jag genomläste doc. Janzéns anmälan, gjorde jag följande reflexion: antingen har ingen undersökning företagits i fältet, och då är anmälan endast ett dåligt skämt, eller också har en sådan gjorts, men av en oduglig dialektupptecknare. För att bekräfta denna min uppfattning av förhållandena har jag under höstens lopp med meddelare från Norum, Spekeröd, Jörlanda, Romelanda och Solberga socknar genomgått samtliga de ord, som doc. Janzén förklarar obefintliga där. Då de flesta av Abrahamsons meddelare äro avlidna och då min far framställts såsom ovederhäftig, har jag vänt mig till nya, av Abrahamson ej anlitade meddelare, vilka samtliga äro dialekttalande och i sin ort allmänt aktade personer. För Norums-målet har jag som meddelare anlitat fru Anna Johansson, född den 1/9 1896 i Hammar, där hon fortfarande bor. Sagesman för Spekeröds-dialekten är snickaren Oskar Pettersson, född den 20/11 1870 å Gorvattensbacken, Nedre Röra. Han är fortfarande bosatt i sitt fädernehem. Meddelare för Jörlanda-målet är hemmansägaren Anders Adielsson, född den 4/8 1888 i Majkärr och alltjämt boende där. För Solberga-dialekten har använts tre meddelare: 1. f. d. hemmansägaren och nämndemannen Adiel Johansson, född den 14/10 1866 på Kullen, L:a Nolby, där han bott, tills han för c:a fyra år sedan flyttade till Rörtången i samma socken, 2. hemmansägaren Gustaf Samuelsson, född den 15/2 1876 i Björfjäll och bosatt därstädes, samt 3. hemmansägaren Lars

Andersson, född 1/5 1874 i Släbo, Solberga, numera bosatt i Björ-fjäll. Slutligen har jag för Romelanda-målet som meddelare an-litat dels arrendatorn Karl Eliasson, född den 18/5 1899 på Springe-backen, där han alltjämt har sitt hem, dels fru Maria Svensson, född den 19/3 1854 å Hällevadet, där hon fortfarande bor. Med fru Anna Johansson, herr G. Samuelsson och L. Andersson samt fru Maria Svensson har jag ej genomgått de nytillkomna orden på -o. Då mina meddelare samtidigt med mig genomgått orden, har jag skrivit dem med vanlig skrift, dock så nära uttalet som möjligt. De olika ö-ljuden ha dock skrivits med samma tecken, nämligen ö. Vid varje undersökning har jag först låtit mina sages-män veta, att jag önskade deras namnunderskrifter för att be-styrka förekomsten i deras dial. av de ord, som efterfrågades, och jag har med eftertryck tillhållit dem att vitsorda endast sådana ord, som de säkert kände. Samtliga meddelare ha med sina namn-underskrifter gått i god för de av dem godtagna ordens existens. Resultatet av undersökningen har blivit, att samtliga i Abrahamsons avhandling upptagna, av doc. Janzén såsom obefintliga förklarade ord ånyo kunnat beläggas, och det med åtskilligt större utbredning än vad som framgår av Abrahamsons avhandling.

Samtliga meddelare ha uttalat sin förvåning över att så många i vardagsspråket vanliga ord förklarats obefintliga. Det påtalade förhållandet har måhända sin grund i det sätt, varpå Göteborgs-institutets »folkmålsprokurist» Erik Larsson gått till väga vid sina undersökningar. Hans besök för dialektuppteckning hos min far varade c:a 20 minuter. Det är uppenbart, att en dylik blixtvist inte kan ge några synnerliga bidrag till kännedomen om en dialekt, på vars upptecknande Abrahamson nedlagt tusentals timmar. Härtill är att märka, att Abrahamson haft min fars och min familjs hela förtroende samt varit som barn i huset, under det att min far omedelbart fattade misstankar beträffande Erik Larssons för-måga att uppteckna folkmål, eftersom denne icke hade kännedom om de allra vanligaste dialektord t. ex. *ömárväl* 'ugnsbotten'. Då min far dessutom var upptagen med arbete och även därför ej var upplagd för något resonemang om dialekt, bad han flera gånger Erik Larsson att avlägsna sig, och då han ville bli kvitt en person, som tycktes honom för påträngande, hade han inget annat att svara på L:s frågor än: *»då véd je int»*. Om Erik Larsson vid detta tillfälle passade på att fråga efter *hælo* 'sluttning', så nådde han sitt åtrådade mål. I den sinnesstämning min far då var, kunde han lika gärna ha nekat till sin vetskap om orden *ko* och *kalv*. Ty att min far icke skulle känna till orden *hælo* 'sluttande' och *hælo* 'sluttning' är otänkbart. Då jag påpekade, att han skulle ha förnekat dem, förklarade han, att hans enda önskan vid detta tillfälle varit att bli kvitt Erik Larsson. Han förklarade vidare, att de båda orden voro välkända för honom. De, för vilka jag

berättat Erik Larssons tillvägagångssätt, ha samtliga rubricerat det som »provokation».

I sin anmälan s. 195 säger doc. Janzén, att jag »enl. uppgifter i socknen» icke sedan mitt »sjuttonde eller adertonde levnadsår varit bosatt i Jörlanda». Då jag flyttade från mitt föräldrahem, skulle jag fylla aderton år. Men jag har ständigt och jämt besökt min hemsocken och tillbringat de flesta av min semestrar och längre ledigheter i mitt föräldrahem, ofta tillsammans med Abrahamson. Redan som pojke intresserade jag mig för min hembygds språk. Jag reflekterade över olikheterna i det språk, som talades i min hemsocken, och det, som vi fingo lära oss i skolan. Då jag för många år sedan blev bekant med Abrahamson, väcktes mitt intresse änyo till liv, och jag smittades av hans entusiasm för dialektforskning. Medan mina syskon och de flesta av mina jämnåriga gjort allt för att glömma sitt modersmål, har jag funnit min största tillfredsställelse i att hålla vid liv och bevara min hembygds dialekt. Jag vågar med bestämdhet påstå, att jag känner min hembygds dialekt lika väl som någon jämnårig, som alltid varit bosatt i Jörlanda. I detta sammanhang vill jag framhålla, att jag är född och uppfostrad samt har tillbragt mina ledigheter i skogsbygden, där dialekten varit bäst bevarad. Med utgångspunkt från min kännedom om mitt modersmål skall jag här nedan bemöta doc. Janzéns anmärkningar.

1. Doc. Janzén erkänner förekomsten av *kræpo* 'trång bergsklyfta', men förnekar, att *sténkræpo* 'klyfta fylld av sten' skulle existera. Detta vittnesbörd har samma giltighet, som om någon i fråga om riksspråket ville påstå: »*klyfta* finns, men *sténklyfta* existerar ej». I detta sammanhang vill jag korrigera ett fatalt misstag, som doc. Janzén gör sig skyldig till, då han påstår, att *kræppo* i Jörlanda, Spekeröd och Solberga skulle vara maskulinum. Detta är fel. Det är neutrum. Icke långt från mitt barndomshem, Gräsdammen, ligger på Garete mark omedelbart invid Solberga-gränsen en klyfta, som både vi och våra grannar i Solberga kallade *kræpot*. Även från Spekeröd, min mors hemsocken, har jag många gånger hört formen *kræpot* 'den trånga klyftan', jfr s. 325.

2. Doc. Janzén förnekar förekomsten av adj. *fêlko* 'slipprig, slemmig' och säger, att det endast heter *fêlkatå*. I min dialekt förekomma adj. *fêlkatå*, *fêlkvån*, *fêlki* och *fêlko*, samtliga med ovan angivna betydelser. Berörda dialekters ordförråd är oändligt mycket rikare än vad doc. Janzén har en aning om. Om doc. Janzén under några år hade vistats bland dialekttalande personer och gjort sig förtrogen med deras språk, skulle han insett, hur löjligt det är att utan undersökning påstå, att man endast har *ett* uttryck för en och samma sak. Man har ofta flera, och det beror icke sällan på sinnesstämning och tillfälligheter, vilket ord man använder i en viss situation.

3. Doc. Janzén förnekar förekomsten av *klågo* 'frusen jord-skorpa' och påstår, att det heter *klåg* eller *kråg* samt *håtklåg* eller *håtkråg*. I Jörlanda har jag aldrig hört *kråg* eller *håtkråg*. Med *kråg* mena vi »mindre torkställning för bönor och ärtor». Däremot förekomma *klågo* och *håtklågo*. Vad motsvarande adj. beträffar, förekomma *klågata*, *klågavån*, *klågl* och *klågo* vid sidan av varandra.

4. Att existensen av det synnerligen vanliga *bal'm* 'glupsk varelse' och det likaledes vanliga *bål'ma* 'dricka glupskt' förnekas, förefaller mig minst sagt egendomligt, då de enligt min uppfattning höra till de allra vanligaste orden.

5. Bristande kännedom om sydboh. dialekter visa sig, då man för begreppet 'gråtfärdig' endast känner *flëbat* från Solberga. Detta ord är ett av de vanligaste förekommande vid sidan av de likabetydnade *flëbavån*, *flëbi* och *flëbo*. Samma okunnighet kommer till synes, då det lika vanliga *flëbat* 'gråtfärdig' anföres såsom känt endast från Spekeröd. I Jörlandamålet är det ett synnerligen vanligt adj. och brukas vid sidan av de likabetydande *flëbavån*, *flëbi* och *flëbo*.

6. Det är märkligt, att sådana i vardagsspråket vanliga ord som *jörp*, *sörp* och *lörp*, samtliga med betydelsen 'dy, gyttja', icke kunnat påträffas. Att vokalen i frågavarande ord är *ø* och icke *u* är obestriddigt.

7. Andra i vardagsspråket vanliga ord, som E. L. icke lyckats påträffa, äro *larp* 'smuts, orenlighet', *lärpa* 'osnygg kvinna', *lörp* 'smuts', *lärpa* 'lorta, smutsa ned' (jfr *lärpo* 'smutsfärdig person', *lärpo* 'smutsfärdig', *lärpo* 'smutsfärdig person' och *lärpo* 'smutsfärdig', s. 327).

8. Då Erik Larsson upptecknat *hëd* 'hetta' och *fëdo* 'fetma' samt *fëdo* 'fet', måste det vara fel på hans hörselorgan. Det heter *hëd* adj. 'het', *hëdo* s. 'hetta', *fëd* adj. 'fet', *fëda* s. 'flott', *fëda* v. 'avge flott', *fëdo* s. 'flott', *fëdo* s. 'fetma', *fëdo* adj. 'fet' och *fëdvån* adj. 'fet'.

9. Att doc. Janzén vågar påstå, att *håla* v. 'slutta' ej förekommer i sydboh. dialekter, är minst sagt egendomligt. Både *håla* och *håla* förekomma vid sidan av varandra med samma betydelse. Däremot existerar ej *håla* 'slutta', vilket ytterligare visar, att det måtte vara något fel med hans upptecknare. Jag styrkes än mer i denna min uppfattning då jag ser, att han upptecknat *sta på hål* 'luta, slutta'. Det heter *sta på hål*, *sta på hål* eller *sta på hæl*.

10. Doc. Janzén, som håller så styvt på genuint uttal, påstår, att 'lottspel' heter *låtspel*. På äkta Jörlanda-mål heter det *lådspel* eller *lådspel* utan »dragnings» åt vare sig ena eller andra hållet.

11. Då doc. Janzén förnekar förekomsten av adj. och subst. på -o, så beror detta förhållande därpå, att dessa bildningar mer

och mer komma ur bruk. I min barn- och ungdom hörde jag dagligen dylika ord, och de ingingo även i mitt ordförråd. Bildningarna på -o äro vida talrikare än vad som framgår av Abrahamsons avhandling, jfr s. 327 ff.

Även om subst. och adj. på -o komma mer och mer ur bruk, så synes dock denna bildningstyp varit produktiv i ganska sen tid. Min farfar, född i Åseby, Solberga, den 13/4 1821, brukade ofta säga om en yster häst: *dæ et rëktit èldo*. Och dock heter *eld* i dessa dialekter *el*. Tydligt är det riksspråkets *eldig*, som här ligger till grund. Både mina föräldrar och min farfar ha många gånger sagt *måpsido* 'mångsidig'. Men *sida* heter i dessa dialekter *sja*.

I detta sammanhang vill jag korrigera ett annat av Janzéns många misstag. Han påstår, att Viby-i ej förekommer framför *ng*-ljud. Detta är lika felaktigt som påståendet, att detta ljud ej förekommer i Spekeröd. I sistnämnda sockens skogsbygd är detta ljud ännu mera utpräglat än i Jörlanda.

12. I anmälan s. 193 skriver doc. Janzén, att *bënóga* 'bottenström' icke existerar och att det i Jörlanda skulle heta *bënog*. Det är emellertid egendomligt, att jag i min hemsocken aldrig hört den sistnämnda formen, medan jag hört *bënóga* tusentals gånger.

13. Doc. Janzén gör gällande, att endast formerna *átog* och *sétog* förekomma i berörda dialekter. Detta är ett stort misstag. I Jörlanda-målet förekomma *átog*, *átóga*, *ätig* och *ätiga* liksom *sétog*, *sétóga*, *sätig* och *sätiga*.

14. Doc. Janzéns påstående, att *kåwəl* är en konstruktion av Abrahamson, är oriktigt. En rund, mindre stock kallas dels *kåwəl* dels *kåwə*. Den rulle, som jämte klappträ (*bəstatré*) förr ersatte en mangel, kallades ock *kåwəl*. Att ordet *kåwəl* såväl som det därmed förknippade begreppet äro gamla betvivlar nog ingen mer än Janzén.

15. Påståendet att *nəhštə* och *pīnhštə* skulle vara de enda formerna är också ett misstag. Det heter *nəhšt* och *nəhštə*, *pīnhšt* och *pīnhštə*.

16. Bristande kunskap om dialekterna har spelat doc. Janzén många spratt. Sålunda påstår han, att *skē* 'utfartsväg' ej skulle existera. Vad Jörlanda-målet beträffar, förekomma både *skē* och *skē* vid sidan av varandra. Själv har jag hört och sagt *skē* tusentals gånger.

17. Felaktigt är doc. Janzéns påstående, att *nəjəlpəsrəb* endast förekommer i norra Bohuslän. Detta ord är för mig så naturligt, att jag spontant använder det ännu i dag; jfr s. 327, varav framgår, att ordet är känt av samtliga meddelare.

18. I anmälan s. 195 skriver doc. Janzén: »ordet *arm* skrives konsekvent *ərm*, en av bohuslänningar aldrig uttalad form (det heter *arm*)». Detta påstående är karakteristiskt för doc. Janzén. *Arm* uttalas *ərm* icke bara i Jörlanda utan även i Norum, Spekeröd,

Romelanda och Solberga, och innebyggarna i dessa socknar anse sig helt säkert som lika goda bohuslänningar som några andra.

Dialektforskningens uppgift är ju i första hand att genom uppteckning eller på annat sätt skaffa ett material, som så troget som möjligt återger de gamla dialekterna. Obegripligt är att ett dialektinstitut kan omhulda och åberopa en upptecknare, som långt från att följa denna princip förnekar förekomsten i dialekterna av där allttjämt existerande ord och vid sin uppteckning grovt felaktigt återger dialektuttalet.

Kritik kan vara nyttig och värdefull, men förutsättningen härför är, att den är vederhäftig.

Otto A. Larsson.

Mélanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire 7 avril 1937. (Acta Jutlandica, Aarsskrift for Aarhus Universitet IX 1.) Universitetsforlaget i Aarhus, Levin & Munksgaard — København. 1937. XXVII + 555 sidor. 1 porträtt.

I den ståtliga festskrift, som tillägnades den kände danske språkforskaren Holger Pedersen på hans 70-årsdag, finnas bidrag från hela den indoeuropeiska språkforskningens skilda områden. En del författare ha behandlat ämnen från det indoeuropeiska språkskedet, andra ha diskuterat problem från olika språk, såsom fornindiska, armeniska, grekiska, italiska, keltiska, germanska, slaviska, baltiska, hettitiska, frygiska, illyriska.

Av naturliga skäl kan jag här endast uppehålla mig vid utredningar, som beröra eller ha samband med nordiska språk.

S. 323 ff. har Ivar Lindquist publicerat en lärd och innehållsrik uppsats om Kårstad-stenens *aljamarkiR*. Detta utgör enligt Lindquist ett mansnamn. Till bildningssättet är det ett bahuvrihikompositum, bildat genom avledning med *i*. Namnet utgör ett belägg för Lindquists tidigare framförda mening, att man i germ. språk i flera fall har att räkna med adjektiv på *-i* och ej på *-ia* el. *-ja*.

För min del är jag villig medge, att Kårstad-stenens inskrift, sådan vi nu känna den, snarast innehåller en *i*-stam *aljamarkiR* i överensstämmelse med Lindquists uppfattning¹. Men jag håller före, att Lindquist i andra fall överskattat styrkan hos sina argument och möjligheterna att säkert skilja på gamla *i*- och *ia*- el. *ja*-

¹ Som en *i*-avledning uppfattas ordet även av W. Krause, Runenskriften im älteren Futhark (1937), s. 72.

stammar. Flera av de argument, som Lindquist åberopar sig på, äro tidigare av honom framförda i NoB 24, s. 197 ff. Se härom V. Jansson i ANF 54, s. 317 ff. I den förevarande framställningen framhåller Lindquist, att bahuvrihi-komposita avledda med *i* återfinnas i åtskilliga ieur. språk. De *i*-avledningar, som Lindquist anför, äro dock endast till en del bahuvrihi-komposita. Vad särskilt de lat. bildningarna av typen *imberbis*, *inermis* angår, finnas dessa ofta vid sidan av *o*-stamsadjektiv; jfr t. ex. *imberbus*, *inermus*. Åtminstone i en del fall äro *i*-stamsadjektiven yngre, och det är i varje fall uppenbart, att *i*-stamsbildningar av denna typ utgöra en grupp, produktiv endast i lat. Se f. ö. härom Stolz, Hist. Gr. der lat. Spr., s. 410 ff., H. Jacobsohn i Glotta 16, s. 53 ff.; även Meillet, De quelques innovations de la déclinaison lat., s. 42 ff. Endast med förbehåll kunna därför de lat. *i*-stammarna av typen *inermis* åberopas som stöd för Lindquists uppfattning.

En bland våra allra dunklaste runinskrifter behandlas av Agrell s. 334 ff. På Krogsta-stenen läser man som bekant på ena sidan den gåtfulla följden *mwsēej*. Enligt Agrell har härefter följt ytterligare ett par runor, sannolikt *þi*. Inskriften är gjord med chiffer, och Agrell menar, att dess nyckel består i att flytta runorna ett steg åt vänster i futharken. Därvid får man läsningen *egR Ab ni[un]*, vilket enligt Agrell betyder: Skräck (må komma) från (de) nio. Inskriften på andra sidan läser Agrell *suainaR*, där den andra runan skall vara ett kryptogram¹. Agrells metod att läsa de magiska inskrifterna förtjänar säkert att övervägas. Men då han själv s. 336 menar, att han kommit fram till »etwas ganz Lesbares», kan jag icke instämma. Den största svårigheten bereder *egR*. Agrell finner häri en gammal *s*-stam, motsvarande got. *agis*. Ordets form är emellertid överraskande i två avseenden: andra stavelsens vokal skall vara synkoperad och ha efterlämnat omljud på första stavelsens vokal, oaktat inskriften är från omkring 500 och trots att ordet är kortstavigt. Jfr, att ännu på Rök-stenen från 800-talet står *sitiR* och att det tidigaste exemplet på *i*-omljud av *a* är *gestumR* på Stentofte-stenen från senare hälften av 600-talet. Hos kortstaviga ord har som bekant *i*-omljud på *a* ej inträtt. Se f. ö. härom Noreen, Altisl. Gr., §§ 66 o. 153.

Festskriften innehåller också etymologiska förklaringar till ett par nordiska ord.

Lindroth ger s. 343 ff. en ny härledning av sv. *säv*. Ortnamn²

¹ Tidigare har denna runa mer el. mindre tveksamt lästs é el. t. Se Bugge i NIR 1, s. 128 ff., Noreen, Altisl. Gr., s. 382, Krause, Runeninschr. im ält. Futhark, s. 160.

² Ortnamnet *Sävja* har tidigare tolkats som en sammansättning *säv-æfia*. Se Tamm i SoS 1, s. 26 f.

och dialektformer visa, att ordet är en *ja*-avledning till ett *sab-vilket enligt Lindroth haft en gammal betydelse 'våt, fuktig'. Den egentliga betydelsen hos *säv* skall vara 'det som växer på fuktig mark'.

Ännu ett besvärligt nord. ord får sin etymologiska förklaring av E. Lidén s. 91 f. Nisl. *lōta* 'brunstig', shetl. *lū* 'vara brunstig' är enligt Lidén besläktat med mir. *lāth* 'brunst' och därmed sammanhörande ord.

Av intresse för nord. ordhistoria är också A. G. van Hamels La racine *uen-* en celtique et en germanique s. 103 ff. Enligt van Hamel är t. ex. fht. *wini* 'vän', got. *wunds* 'säråd' ytterst att härleda ur en och samma rot *uen-* 'anstränga sig, eftersträva'. Nämnas bör också Ekbloms instruktiva utredning om slav. **kolded'z* s. 414 ff. Detta ord återgår på ett östgerm. *kalding; jfr *Källdinge*, namn på en by i Nagu sn, Finland.

Ett mera speciellt nordiskt bidrag har lämnats av Olaf Broch s. 308 ff., där förf. med talrika exempel visar, hur intonationen i östnorskan kan tjäna till att hålla isär två f. ö. likalydande ord eller uttryck. För egen del skulle jag dock tro, att även intensiteten kan vara av vikt för att avgöra innebörden av ett uttryck.

En annan uppsats, vars innehåll är av intresse för den nordiska språkhistorien, är författad av L. Bloomfield. Bloomfield meddelar s. 303 ff. några anmärkningar om kompositionsförhållandena i germ. språk och berör i detta sammanhang viktiga frågor inom äldre germ. språkhistoria. Något principiellt nytt innehåller uppsatsen dock knappast. Ibland har förf. förbisett nord. litt. Se om fvn. exempel som *kuán-lauss* senast V. Jansson i NoB 28, s. 90 med litt.

Hammerichs uppsats *Über das Frisische* s. 351 ff. berör problem, som ha aktualitet inom nordisk språkforskning. Hammerich kommer här in på frågan om språkliga beröringspunkter mellan nordbor och friser. En del av vad Hammerich anför är dock icke hållbart. Sålunda kan sv. *sjū* räkn. näppeligen direkt jämnställas med fris. *sjugun* (se f. ö. Brøndum-Nielsen, *Glda. Gr. 1*, s. 335). Anmärkas kan också, att redan tidigare forskare framhållit, att brytningen i t. ex. sv. *sjunga* är gemensamt för nord. och fris. Se Leffler, *Om v-omljudet*, s. 25 ff., v. Unwerth i *Literaturbl. f. germ. u. rom. Philol.* 1918, s. 94, Brøndum-Nielsen, *Glda. Gr. 1*, s. 341. Vad jag själv saknar i Hammerichs framställning, är ett tydligare poängterande av att flera av de företeelser han åberopar ha en begränsad utbredning. Så äro former med brytning som *sjunga*, plur. som *ögon* endast östnordiska.

Festskriften innehåller s. IX ff. en utförlig bibliografi över H. Pedersens skrifter, upprättad av Hans Hendriksen. Av denna kan man se, att jubileans intresse omfattat de mest skilda språk,

även de nordiska. Ett talande bevis för hans omfattande produktion ger även festskriften; den innehåller bidrag från vitt skilda språkområden, och på en mängd ställen förekommer en hänvisning till någon utredning eller något inlägg av H. Pedersen.

Valter Jansson.

Hallvard Lie: Studier i Heimskringlas stil. Dialogene og talene. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1936. No. 5). Oslo 1937. 136 s.

Dialogen i ättesagorna har blivit gjord till föremål för åtskilliga undersökningar. Redan därför är det i hög grad välkommet att även dialogen i Heimskringla blir studerad. Men även i och för sig utgöra dialogerna och talen i Snorres historieverk ett värdigt ämne för en stilistisk undersökning. Om talen säger Lie att de utgöra det personligaste och självständigaste i Snorres historiska författarskap, och om dialogerna ger han omdömet att snart sagt varje ord synes vara övertägligt. Därtill kommer att det är fråga om ett även till omfånget högst väsentligt inslag i Snorres verk. Man skulle gärna ha velat veta hur stort (beträffande både hela verket och dess huvuddelar), helst som Liestøl och Werner Ludwig givit en lång rad procentsiffror rörande dialoginslaget i ättesagorna.

Över huvud taget lämnar förf. i stor utsträckning ättesagorna å sido. Någon gång hänvisar han till Egils saga, dock utan särskilt aktgivande på frågan om Snorres författarskap. Väsentligen är också hans framställning rent deskriptiv, med jämförelsen blott såsom hjälp vid deskriptionens analys. Snorres dialoger jämföras med deras motsvarigheter i de äldre konungasagorna, och vid sidan av Snorres tal ställas talen i Sverressagan. Men några historiska synpunkter anläggas icke. Man har t. ex. ansett att talen i Sverres saga påverkat Snorres tal (se exempelvis Jón Helgason, *Norrøn Literaturhistorie*), men härtill tas ingen hänsyn vid jämförelsen. Någon fixering av sambandet med Snorres historiska föregångare företages heller icke. Jämförelsen med dem har givit en mängd goda och slående resultat, men de subsummeras samtliga under Snorres konstnärsskap. Snorre var såsom konstnär så utomordentligt överlägsen sina föregångare. Därför kommo hans dialoger också att stå så mycket högre i konstnärligt hänseende än föregångarnas.

Om Snorres kvalifikationer som konstnär kan ingen tvekan råda. »Snorri is not only the greatest artist of medieval historians, he is the magician of history», skriver Halvdan Koht. Men naturligtvis är det en given skillnad, om man betraktar Snorres konst-

närsskap blott som en naturgåva av intuitiv art eller som en konstnärs tillägnelse och fullkomnande av en stilistisk utveckling. Detta gäller i särskilt hög grad dialogerna. När Lie med full rätt gång på gång framhåller det konstnärliga i Snorres dialogform, jämförd med de äldre konungasagornas, kan man icke underlåta att tänka på att andra forskare ha framhävt likartade förtjänster hos ättesagornas dialoger. Man frågar sig, om här icke finnes något sammanhang.

I ett kort kapitel i slutet av sin avhandling har Lie snuddat vid problemet. Han utgår där från ett uttalande av Alexander Bugge i en tidskriftsartikel från 1909. Samtidigt som Bugge där framhållit att sagastilen är konst, delvis t. o. m. en mycket raffinerad sådan, hade han låtit undfalla sig yttrandet: »die rede der alten Nordgermanen war würlklich dem stil der saga ähnlich». Lie vänder sig skarpt mot denna sats, och, identifierande Bugges »die rede» med »dagligtalen», betonar han att vardaglighet (i neutral mening) och konst äro motsatta begrepp, som utesluta varandra. Han påpekar också att isländskan har ord för en mängd sätt att uttrycka sig på, vilka icke alls förekomma i sagorna. Man hör talas om pratsamt folk, om sådana som tala osammanhängande o. d., men deras tal exemplifieras icke alls av sagorna. Detta hänger samman med att sagadialogen icke individualiserar den talande genom själva sättet att tala, såsom strax efteråt också påpekas av Lie.

Man måste nog säga att Lie över hövan pressat Bugges uttalande. Denne säger omedelbart före den angripna satsen: »die kunst hat die natur weiter entwickelt». Han menar naturligtvis icke att nordborna talade precis på det sättet som man gör det i sagadialogerna, men blott att deras normala samtalspråk var sådant att konsten hade möjlighet att ge det den raffinerade form som sagadialogen uppvisar. Det är föga övertygande att draga in i diskussionen avarter av samtalspråk, såsom det pratsamma och osammanhängande, ty en konstnärlig utveckling av icke individualiserande art tar sin utgångspunkt i det mönstergiltiga och icke i vad som klandras. Naturligtvis måste vid en sådan utveckling många av onöjaktigheterna i det dagliga talet utmönstras — däri har Lie fullkomligt rätt, men det är väl något sådant som Bugge också har syftat på, när han talar om att konsten har utvecklats naturen. Eller skulle Lie verkligen mena att sagornas dialog är väsensskild från islänningarnas sätt att muntligen uttrycka sig? I så fall är det ännu mera oförklarligt att han här, liksom för övrigt i hela avhandlingen, lämnat Liestøls i flera avseenden grundläggande arbete Upphavet til den islandske ættesaga ur räkningen. Ju mera man studerar Heimskringlas dialoger, desto mera faller det sig naturligt att se Snorres högvärdiga, konstnärliga prestationer i fråga om dialogens formning i sammanhang med släktsagornas dialogform

(jfr från mera allmän synpunkt Per Wieselgren i Arkiv 49, s. 167 o. 52, s. 187). Snorres konstnärsskap förminskas icke därav, men det får en annan relief i förhållande till de äldre konungasagorna.

Förutskickar man denna allmänna och principiella reservation, kan man ge Lie rätt, när han vid behandlingen av Snorres dialoger framhäver det företråde Heimskringla har som stilistiskt undersökningsobjekt därigenom att den ger tillfälle till jämförelse med föregångarna. Förf. börjar med scenbeskrivningen och scenarrangemang. Naturen och allt vad därtill hörer spelar hos Snorre en långt större roll än i de andra konungasagorna. Men naturfenomenen nämnas icke, anser Lie, för det stämnings- och känslvärde som de representera, utan de äro alltid rationellt betingade och tjäna framställningens logik. Känslvärdena äro alltså något som Snorre omedvetet ger oss på köpet, när vi läsa honom. Om det är så, måste man tyvärr anse föga motiverat att förf. på nästa uppslag reproducerat Chr. Krohgs vackra teckning av Magnus Barfot och hans män, när de gingo i land, *på er söl rann upp*, och än mindre motiverat att han själv skriver att denna bisats »virker som et varmt solstreif i sagaens arktiske stil». (Är verkligen Hkr:s stil arktisk?) Enligt hans egen strax förut uttalade åsikt böra Snorres ord icke tillmätas annat stilvärde än en modern krigshistorikers »landstigningen ägde rum vid soluppgången». Man kan också fråga om detta moment i Snorres framställning egentligen tillhör ramen för Magnus' samtal med Eyvind Ölboge. Betingelserna för detta samtal börja väl egentligen först vid iakttagandet av dammolnet i fjärran, i frikostigaste fall med omnämmandet av höjden, varifrån man kunde se detta dammoln.

Man finner av ett flertal andra fall att Lie tagit vad han kallar scenbeskrivning och scenarrangemang i mycket vidsträckt bemärkelse. En dialog har naturligtvis till förutsättning en viss situation, men det är därmed icke sagt att allt som berättas angående denna har något att skaffa med själva dialogen. Vanligen är dock icke någon större skada skedd genom en dylik expansion av begreppet. Icke minst därigenom har Lie kommit i tillfälle att karaktisera en mängd för Snorre utmärkande stildrag, och man får genom analysen av dem många slående bevis för konstnärligheten och egenarten i Snorres stilkonst. Men förfaringssättet visar sig dock icke vara utan sina faror. Skildringen av slaget vid Svoldern inledes som bekant med teckningen av Olof Tryggvason stående i lyftingen på Ormen länge:

Óláfr konungr stóð í lyfting á Orminum; bar hann hátt mjök; hann hafði gyltan skjöld ok gullróðinn hjálm; var hann auðkendr frá öðrum mönnum; hann hafði rauðan kyrtíl stuttan útan um brynju. En er Óláfr konungr sá, at riðluðusk flokkarnir ok upp váru sett merki fyrir höfðingjum, þá spurði hann (etc.)

Hela denna ingress betraktar Lie som en scenbeskrivning som inleder konungens utfrågande om vilka hövdingars märken det är som han ser resas och anmärker: »Fsk. ofrer ikke ett ord på et riss av situasjonen, den sceniske bakgrunn for optrinet mangler». Han meddelar icke att samma skildring dock finnes även i Fagrskinna, men där är den placerad framför skildringen av slutstriden på Ormen långe, och den börjar i överensstämmelse därmed med ett perfektum: *Olafr konongr hafde verit penn dag allann i lyptingunni a Orminum* osv. När Snorre flyttade fram denna teckning av konungen i lyftingen, var det säkerligen icke med tanke på dialogen rörande hövdingmärkena, utan det var för att få en monumental inledning till skildringen av hela slaget. Och när Lie fortsätter: Det mest typisk snorreske trekk i denne scenebeskrivelsen er de fire ord: 'bar hann hått mjøk', som løfter kongen ensom till værs for våre øine og gir hele optrinet en egen stolt, kongelig reisning», ger han Snorre alltför mycken ära, ty Fagrskinnas 'oc hann stod hott i lypting' kan gott tävla.

Kapitlet »Lek- og gledemotivet» ger en belysning även av mannen Snorre. Med hänsyftning på Snorres inledning till Olav Haraldssons samtal med sina tre halvbröder, säger Lie: »Hele skildringen ånder av naiv, umiddelbar sympati for og glede ved livsrealiteter som sagaerne ellers ofte synes helt å mangle sans for» (s. 36). Vad som säges om diskretionen och objektiviteten i Snorres framställningssätt är ofta slående. Förf. anser det karakteristiskt för Snorre att han så mycket som möjligt undviker utredningar och förklaringar och bara söker berätta om vad som sker och säges. Handlingarna och orden få tala för sig själva, och därigenom ställas långt större krav på läsarens intelligens och fattningsförmåga än i de äldre konungasagorna, »som ofte synes å vende sig til åndelig umyndige» (s. 49). Men detta krav på ett visst minimum av intelligens ställer Snorre även på sagans egna personer. En del repliktyper hos Snorres föregångare äro utmönstrade i Hkr. Lie nämner vad han kallar »stupide spørre-repliker», »ja-repliker» samt repliker av typen »satt er þat».

Beträffande dialogens inre struktur fastslår Lie att den hos Snorre i regel är knappare, enklare och fyndigare än på motsvarande ställen i de andra konungasagorna. Snorre kan visserligen utvidga en traderad dialog, men då beror detta på att han tillfört samtalet betydelsefullt nytt stoff. Lie säger sig ha funnit blott ett enda exempel på att Snorre utan synlig orsak utvidgat en dialog, Magnus Blindes rådslag i Bergen. »Snorres redaksjon har her godt og vel 100 ord mere enn Fsk.'s, som imidlertid har alt vesentlig med» (s. 53). Saken är emellertid den att Snorre i denna saga nästan över allt följer Morkinskinna i de partier, där denna finnes bevarad, och att det därför är rimligt att antaga att han följt den

även för de partier där den är defekt, såsom i fråga om rådslaget. Sannolikt har väl också Fagrskinna här som annars varit väsentligen kortare än Morkinskinna. När alltså Snorres dialog är utförligare än den i Fagrskinna, beror detta med ganska stor sannolikhet på att han följt Morkinskinna, icke på att han utvidgat dialogen i Fagrskinna. (Jfr Storm, Snorre Sturlassöns Historie-skrivning, s. 194 f.)¹

Snorres förenkling och beskärning av dialogerna sammanhänger enligt Lie med en dramatiserande och en symmetriserande tendens. Han koncentrerar för att nå sina särskilda syften. Förhållandet belyses genom en analys av flera kända dialogställen. Lie gör t. ex. gällande att när den ryktbara scenen på Svolderholmen, då svea- och danakungarna och Erik jarl vänta på Ormen länge, av Snorre berättas på ett så mycket snävare sätt än av Odd och Fagrskinna, så att stegringen t. o. m. betänkligt minskas, beror detta på att han vill att den skall symmetriskt motsvara den analoga scenen, då Olof Tryggvason från lyftingen münstrar sina motståndares flotta. I Fagrskinna är den förra scenen 4 gånger längre än den senare, hos Snorre blott dubbelt. Kanske man dock i detta fall får sätta ett frågetecken för denna speciella symmetriska synpunkt. Men säkerligen har Snorre tyckt sina föregångares skildring oproportionerligt lång i förhållande till vad han för övrigt hade att berätta om slaget. Om hans utpräglade sinne för proportionen kan det icke råda någon tvekan. Till symmetrien hör även responsionen som symmetriskt bindemedel, vilket Lie åskådliggör även grafiskt.

När Lie sedan går över att behandla de olika slagen av repliker och anföringsverb, kommer han in på ett område som är väl genomarbetat av andra forskare i forngermansk och isländsk filologi. Därav synes dock knappast något spår. Det viktiga principiella förhållandet mellan direkt och indirekt anföring förbigås helt, vilket åtminstone hade bort motiveras, och när förf. sedan kommer till indelningen i hel- och halvrepliker, sker det utan något beaktande av (»har jeg kalt halv-replikker») att »halvdialogen» redan analyserades av Schwartzkopff i hans Rede und Redeszene (1909) och kommit till användning beträffande isländsk sagatext i Margaret Jeffrey's *The Discourse in seven Icelandic sagas* (1934). Definitionen av »halvrepliken» är också alltför svävande, och när den sedan användes för statistik, känner man sig oviss om huru vid-

¹ Det är värt att lägga märke till att Snorre dock i ett fall är kortare än Fagrskinna. Han har icke någon motsvarighet till den sats *bioda hanum þat riki er hann a at retto at hafa*, där Fagrskinna som enda källa låter Sigurd Sigurdsson hävda Harald Gilles rätt till riket tillsammans med Magnus (jfr Indrebø, Fagrskinna, s. 224). Att detta motiv för Sigurds råd saknas hos Snorre stärker det sannolika i att Fgrsk. icke varit hans källa.

sträckt termen är fattad. När denna statistik såväl beträffande repliker som anföringsord utvidgas att omfatta även Eigla, har man så mycket större anledning att beklaga att förf. icke tagit någon hänsyn till framställningen i Wieselgrens Författarskapet till Eigla (1928), där dock Snorres och Eiglas stil jämföras i båda dessa hänseenden och dokumentationen är betydligt rikhaltigare än hos Lie. Att på slikt sätt göra sig urarva i fråga om föregående forskning betyder i de flesta fall, och säkert i detta, att de egna resultaten icke få det värde som de annars skulle äga.

Avdelningen om dialogen slutas med ett par sidor om »den monumentale replikk», där Snorres konstnärliga formkänsla får en förträfflig belysning under jämförelse med hans föregångare.

När förf. sedan går över till en undersökning av Snorres tal, fäster han sig först vid den huvudavsikt som Snorre kan ha haft, när han formade de olika talen, och skiljer från denna synpunkt mellan personkarakteriserande, tids- och situationskarakteriserande, historiskt-didaktiska resp. historiskt-filosofiska tal och som fjärde kategori slagtal som vilja egga till kamp. Analysen av dessa kategorier har åtskilligt att giva av både psykologiskt och litterärt intresse, och man läser den med nöje. Det karakteristiska för kamptalen är enligt Lie deras tamhet, och detta passar bra med det allmänna intryck man får av den jämförelse med Sverressagans tal, varmed förf. fortsätter. Det visar sig att dessa äro mera friska och personliga än Heimskringlas. Snorres vältalighet är — anakronistiskt talat — mer akademisk.

Vid denna jämförelse kan man, som vi redan påpekat, komma med en allmän och principiell reservation. Men även antaget att Snorres tal äro oberoende av Sverressagans, måste man tyvärr konstatera att jämförelsen är gjord på ett sätt som måste föranleda grava anmärkningar från filologisk synpunkt. Detta gäller främst huvudpartiet som behandlar »den tautologiske konjunksjon». Förf. meddelar att han hämtat termen från Vilh. Andersens uppsats *Gen-tagelsen i Dania I*, varav man drar slutsatsen att han också menar detsamma med den som Andersen. En granskning av materialet visar att detta icke är fallet. Lie har tagit med tvenne slag av tautologier som icke finnas hos Andersen och vilkas tautologiska karaktär först måste diskuteras. Det ena utgöres av förbindelser där förknippningen sker genom *eda*, t. ex. *ætlan eda tiltekju, tauta eda tutla*. Det stilistiska intrycket är likartat med det som *ok-förbindelserna* göra — Koht översätter också det sista uttrycket med »*tauta og tutra*» —, och det är rimligt att de sammanföras med dessa. Det andra slaget skulle man kunna kalla distanstautologier. Man finner där förknippningar av typen: *traustliga fylgd ok fulltrúa; góðra drengja ok gøfugra*. Det är icke orimligt att föra dessa samman med övriga tautologier, även om det hade varit mo-

tiverat att de tre exempel på denna typ som förekomma i materialet — alla tre för övrigt från samma kapitel i Sverressagan — hade i någon mån särskilts från de andra, mera normala. Däremot kan man icke erkänna ens som »distanstautologi» uttryck som dessa: *átrúnadi þeim, er fedr vórir hafa haft fyrir oss ok alt forellri, fyrst um bruna-öld, en nú haugs-öld; ganga undir skattgjafar vid Ólaf konung ok allar álogur hér þvilikar, sem hann hefir vid menn i Nóregi*. Här har man kommit alldeles för långt från den normala typen: *til landz ok rikis, fyrir frelsi ok frídi*, för att de båda uttryckssätten skulle kunna behandlas i samma materialserie.

Vid sin excerpering av de av honom utvalda talen ur Sverressagan har Lie använt den gamla utgåvan av AM 327 i Fornmannasögur. Där om är intet att säga, ty onöjaktigheterna i denna utgåva torde icke ha spelat någon roll i detta sammanhang och den normaliserade texten harmonierar bättre med den parallellt använda texten från Heimskringla. Men mycket anmärkningsvärt är ändock att Lie alldeles bortsett från Gustav Indrebø's moderna utgåva av handskriften. Denna är dock försedd med en inledning, där man icke bara finner viktiga bidrag till en stilistisk analys av sagan utan även en särskild undersökning av Sverres tautologier (av Indrebø kallade »parallelismer»). Denna kunde åtminstone ha givit Lie impulsen att skilja ut de allittererande tautologierna från de övriga, vilket man har allt skäl att göra i en stilistisk undersökning, varvid likväl är att beakta att även de allittererande uttrycken kunna vara av olika slag. Nu har Lie blott markerat vad han kallar allittererande formler, men låtit de andra allittererande uttrycken utan vidare ingå i materialet. Trots att Indrebø's uppräknings icke avser någon fullständighet, skulle Lie också hos I. ha funnit en av honom själv förbisedd tautologi: *lás ok lykill* i Svinapeters tal. I samma tal finnes även en annan som förbisetts: *fyrir vind ok vatn*. I Magnus Erlingssons tal (kap. 53) talar kungen om det tråkiga i att parterna äro så föga jämbördiga. Vi kommer, säger han, med »*gofugmenni ok góða drengi*», men birkebeinarna kunde icke ställa upp annat än »*þjófa ok ránsmenn ok raufara, þræla ættar ok stafkarla*». Här har Lie blott tagit med *þjófa ok ránsmenn* — man kan ju diskutera lämpligheten att klyva av uttrycket på det sättet —, men åtminstone *gofugmenni ok góða drengi* är lika tautologiskt och borde varit med. Däremot är *fyrir hunda ok hrafna*, som anförts från kap. 99 obefintligt där, men får väl antagas åsyfta *fyrir hunda eda hrafna* i kap. 90.

När Lie, efter att ha framfört sitt material, gör upp en statistisk tablå över resultatet, kommer han till slutsumman 34 tautologier för talen i Hkr och 28 för ett motsvarande parti av talen i Sverressagan. För att göra honom all rättvisa citerar jag ordagrant den därpå följande slutsatsen: »For det første (något »för det andra»

kommer icke i fortsättningen) blir den kvantitative forskjell som sum-tallene 34:28 uttrykker, ganske bemerkelsesverdig når man betenker at den Sv.-saga-tekst som er ekserpert, er den ordrikeste og den som inneholder flest tautologier (Fms.-utg. = AM, 327 4°). Hadde man f. eks. holdt sig til Eirspennillteksten (AM, 47 fol.), vilde antallet av tautologiske konjunksjoner blitt adskillig mindre. Hvad Hkr. angår, så er det ingen uoverensstemmelse mellem håndskriftene på dette punkt.» (s. 110).

Bevisføring och slutsats äro lika ohållbara. Undersökningsobjektet är icke nöjaktigt definierat och begränsat. Undersökningsmaterialet är icke samlat med den skrupulösa noggrannhet som måste vara förutsättningen för en slutsats. De korrigeringar som ovan gjorts, vilka dock icke åsyfta fullständighet, ändra relationen till 32:31. Även för vanligt filologiskt förnuft ter sig skillnaden mellan Lies siffror alltför liten för att man därav skulle kunna draga någon slutsats, och vill man gå till den probabilitetskalkyl som på senare tid vunnit burskap inom filologien, finner man att frekvensskillnaden här, som är 0,1, är så liten att det skulle ha behövts ett mångdubbelt större material för att säkra Hkr:s dominans. Det går heller icke att säkerställa denna genom en hänvisning till Eirspennill. Om Lie i enlighet med den allmänna meningen, till vilken nu även Koht anslutit sig, betraktar AM 327 såsom codex optimus och alltså använder den för sin undersökning, så är därmed också sagt att Eirspennill utgör en förkortning, och då är det ju synnerligen oförmligt att söka stödja satsen att Sverressagan har färre tautologier än Hkr med hänvisningen att Sverressagens tautologier hade blivit ännu färre, om man hade använt den förkortade redaktionen.

Jämförelsen mellan Hkr:s och Sverressagens tal fortsättes med en del andra uttrycksgrupper, där förekomsten dock är så pass ringa att någon statistisk jämförelse icke gärna kan komma i fråga. På sätt och vis intressantast är den »antitetiska parallellismen», dvs. uttryck av typen: *pat væri på háð, en eigi lof*. I det intressanta kapitlet om Snorres tankeform ser Lie i dessa uttryck ett slags paradigm för Snorres tankeliv över huvud taget: antitesen som genom negationen böjes över till parallellism. I de undersökta Hkr-talen finnas tre ex., i Sverressagens inget. Såsom man kan se av Indrebø's inledning (s. LXIII) saknas dock icke figuren alldeles i Sverressagens text. I fråga om jämförelser är förhållandet motsatt: i materialet från Sv.-sagan 3 ex., från Hkr inget. Lie talar optimistiskt om att »forskjellen» är »påtagelig», och kanske han har rätt i sak. De två jämförelserna med substantiv i Sv.-sagan äro båda hämtade från djurriket. Enligt Indrebø (Inl. s. LXII) är detta karakteristiskt för sagan och får väl anses vara ett av de folkliga dragen i den. Besläktat härmed är förekomsten av citat

och ordspråk. Rikedom på sådana är kännetecknande för Sv. sagans retorik i bestämd motsättning mot Snorres.

Ett mera fristående kapitel med exempel från både dialog och tal behandlar »adaptationen», dvs. Snorres förmåga att leva sig in i sina personer och forma deras tal från envars ståndpunkt och förutsättningar. Här hade man gärna önskat en mera vidlyftig utredning, eftersom Lie på annat ställe, såsom vi redan berört, framhållit att det är karakteristiskt för all sagadialog, Snorres inbegripen, att den icke individualiserar den talande »gjennem selve ordlegningsmåten». Alltså adaptationen sträcker sig icke hur långt som helst. Här behöves uppenbart en avgränsning och fixering.

*

Lies undersökning är tydligen gjord utifrån en väsentligen litterär orientering — man hade velat säga litteraturhistorisk, om icke de rent litteraturhistoriska synpunkterna vore så föga poängterade. Man fäster sig därvid, eftersom åtminstone i Sverige den filologiska orienteringen varit den förhärskande vid stilistiska undersökningar. Principiellt är den ena utgångspunkten likvärdig med den andra. Men i stilistikens eget intresse måste man hårt hålla på att, liksom filologen måste vara djupt förtrogen med den litteraturhistoriska forskningen i fråga om det material som han undersöker, måste litteraturhistorikern å sin sida vara lika förtrogen med den filologiska. En mekanisk begränsning inom universitetsorganisationernas olika fack kan icke komma i fråga. Lie bemästrar synnerligen väl sina isländska texter och visar allmän förtrogenhet med deras värld. Då hans avhandling dock har sina påfallande svaga punkter, beror det på att han icke alltid haft tillräcklig kontakt med det filologiska forskningsarbetet. Därigenom komma hans resonemang och resultat stundom att sakna den anknytning till föregående forskares arbete som hade varit önskvärd och som kunde ha ställt in dem i ett belysande sammanhang. Det intresseväckande och värdefulla i hans bok skulle med vidare filologisk orientering ha kommit bättre till sin rätt och kunnat bättre försvara sina positioner inför framtida forskning. Det sympatiskt personliga och självständiga i framställningen hade därför icke behövt försakas.

Författarens litterära orientering har emellertid också tillskyndat honom stora fördelar. Framställningssättet är i regel ypperligt och visar en lycklig förening av smak med intellektuell omdömesförmåga. Författarens allusioner på olika litterära företeelser, även från senare tid, som kunna belysa Snorres egenart äro ofta träffande. Om stil är ett uttryck för personlig kultur, så bör den som undersökningsobjekt ha kommit väl till sin rätt i en under-

sökning som är så präglad både av personligt åskådningssätt och av kultur. Säkerligen är också Lies avhandling en av de mest lästlästa och omedelbart fängslande som nordisk stilforskning kan uppvisa.

Sixten Belfrage.

Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. 2 bd + registerbd. E. Munksgaards forlag. Köpenhamn 1941—42. Pris d. kr. 100:—.

För tredje gången under loppet av föga mer än trettio år föreligger nu en samlad utgåva av det forntida Danmarks runminnesmärken. 1908 fullbordades Ludvig Wimmers mäktiga verk 'De danske Runemindesmærker', och 1914 kom Lis Jacobsens komprimerade och lätthanterliga 'Haandudgave', som länge har varit ett av nordisterna flitigt nyttjat hjälpmedel. Emellertid visade det sig efterhand, att Wimmers runverk trots sina många och stora förtjänster icke kunde betraktas som definitivt. Åtskilliga nyfynd har, som man kunde vänta, gjorts de senaste årtiondena, men vida viktigare är, att vissa inskriftskategorier, bl. a. urnordiska inskrifter och myntinskrifter icke hade medtagits i det äldre verket, och framför allt att nya tekniska hjälpmedel har kunnat tagas i bruk, att forskningsmetodikerna har ändrats och först och sist, att resultatet i det Wimmerska runverket ofta har visat sig angripbara.

Initiativet till Danmarks nya, såvitt möjligt fullständiga runcorpus togs av dr Lis Jacobsen, som också torde vara den i filologiskt avseende huvudansvariga, medan cand. mag. Erik Moltke främst har varit det skarpsynta ögat, den skicklige, efter nya metoder arbetande runfotografen, som också har avgjort vad som kan läsas och vad som icke kan läsas av inskrifterna. EM har sålunda haft om hand revisionens tekniska sidor och gjort den första redaktionen av inskrifterna, varefter LJ har trätt till med vidare bearbetning och kontroll. För vissa mera speciella delar svarar så cand. mag. Anders Bæksted och mag. art. Karl Martin Nielsen. Samtliga medarbetare, främst LJ och EM, har tidigare i olika nordiska facktidsskrifter publicerat en mycket lång rad förarbeten och specialundersökningar rörande såväl enskilda inskrifter och inskriftsgrupper som filologiska, historiska, arkeologiska, tekniska m. fl. problem, som har mött vid bearbetningen av materialet.

Verkets disposition är i korthet följande. Första bandet (atlas) innehåller enbart illustrationer jämte kartor (vilka senare kunde

ha varit bättre). I det mäktiga andra bandets första del behandlas först inskrifterna på stenar och diverse lösa föremål, i kyrkor osv. i topografisk ordning med början längst söderut i Sönderjylland och med slut i Blekinge och på Bornholm. Behandlingen av varje inskrift inledes med en utförlig, delvis i korta ord refererande bibliografi, varpå följer redogörelse för fyndförhållandena o. d., datering, återgivande av inskriften, översättning, språklig och historisk kommentar. Nästa avsnitt innehåller utländska inskrifter med anknytning till Danmark, såsom Karlevistenen på Öland, Canterburyformeln m. fl. Därpå ägnas särskilda avdelningar åt brakteaterna och runmynten. Efter en avdelning med tillägg följer så transskriptioner av samtliga inskrifter till urnordiska eller rundanska eller medeltidsdanska. Andra bandets andra del innehåller en av KMN utarbetad ordbok, där hela ordmaterialet återfinnes, och en formlära, vidare ett omfångsrikt saklexikon med artiklar av samtliga medarbetare och slutligen av AB utarbetade författarbibliografier, behandlande språkmän, arkeologer, historiker, runstenstecknare m. fl., som verksamt har bidragit till utforskandet av Danmarks runinskrifter. En tredje volym innehåller så inskriftsregister, ordregister m. m.

Det torde redan av denna korta redogörelse vara tydligt, att här föreligger ett verk av det allra största intresse för alla som sysslar med såväl nordisk språkforskning som Nordens äldre historia, förhistoria och arkeologi. Om verket håller vad det lovar — och det må redan nämnas, att enligt anm:s uppfattning så är fallet — föreligger här ett hjälpmedel av stort och bestående värde. En något närmare granskning är därför synnerligen befogad, även om det i detta sammanhang är alldeles omöjligt att gå in på den mångfald av större och mindre problem, som ännu icke har nått sin lösning eller på vilka läsaren icke alltid har samma syn som författarna.

Författarnas strävan har tydligen varit att förläna sitt verk en så objektiv prägel som möjligt och att genom en rationell disposition av stoffet göra framställningen i möjligaste mån kortfattad och koncis. I stort sett har det också lyckats dem att väl förverkliga detta program.

Naturligtvis strävade också Wimmer och hans samtida kolleger efter höggradig objektivitet, och hans grundläggande insats föringas icke av att hans efterföljare med nya metoder och på grundval av flera årtiondens vetenskapliga landvinningar ofta har kommit till nya resultat. Trots Wimmers och hans tecknares, Magnus Petersens, långa övning i att läsa runor och deras stora skicklighet har det emellertid visat sig, att deras bildmaterial, som stod på höjden av sin tids teknik, i förvånande stor utsträckning är onöjaktigt. Genom att grundligt utnyttja växlande belysningar —

den starka elektriska projektörlampans förmåga att bilda slag-skuggor icke att förglömma — och genom fotograferings- och reproduktionsteknikens oerhörda utveckling har det nu verkligen blivit möjligt att framställa bilder, som kan läggas till grund för objektivt studium, och atlasen, som i princip vill återgiva materialet så att säga oretuscherat, innehåller många prov på sådan förnämlig fotografering — se t. ex. Bækkestenen i atlas s. 31 eller de utomordentliga bilderna av Jellingstenarna s. 45 ff. Bildatlasen vittnar i sin helhet vältaligt om vilka tekniska framsteg som gjorts sedan Wimmers tid.

Men — trots alla framsteg har det utom i undantagsfall icke blivit möjligt att inskränka sig till att endast fotografera och reproducera det rengjorda minnesmärket sådant det verkligen är. Flertalet inskrifter är tyvärr icke i det skick, att ett aldrig så lyckat fotografi kan utan påbättring låta betraktaren dechiffrera inskriften i dess helhet. Det har därför liksom i de nyare delarna av det svenska runverket varit nödvändigt att vid sidan av de helt objektiva fotografierna lämna bilder, där inskriptionen (och ornamenten) har imålats med kimrök — och därmed har man givetvis för de tvivelaktiga fallens vidkommande nödgats ge rum åt ett visst subjektivt inslag, föga olikt det som man finner i teckningar av inskrifterna. Ordet *anum* 'honom' på Västra Strö-stenen ser helt olika ut på de två bilder (själva stenen och ett avtryck) med målad inskrift som lämnas (fig. 774, 776). Kragehulspjutskaftet (fig. 467 ff., text sp. 232 ff.) är ett exempel på fotometodens begränsning, och på fig. 721 (inskr. från Lunds domkyrka) har kameran för-rädiskt nog trollat bort en kraftig bistav, så att man vill läsa *hïlp* i stället för *help*. I något enstaka fall (Fjenneslev fig. 573 f.) har den målören inträffat, att bilden av den omålade inskriften är den utan jämförelse tydligare. Å andra sidan efterlyser man uppritning i ett sådant fall som Lønborg-järnbeslaget (fig. 129—131), och Canterburyformeln, väl återgiven hos I. Lindquist, *Religiösa runtexter* 1, har överhuvud icke reproducerats. Önskvärt hade varit, att brakteatfotona i en del fall hade kompletterats med teckningar av inskriptionerna — så har mera tillfälligtvis skett med Bolbrobrakteaten 2:520, men även en del andra inskrifter, t. ex. Väsby- och Eskatorpbrakteaternas, hade behövt framläggas på detta sätt. Detsamma gäller vissa andra fall — man jämföre t. ex. de otillfredsställande bilderna (fig. 622 f.) av Lindholmenamuletten med den goda redovisningen av bronsbeslaget från Vä (fig. 803, 803 a).

Textbandet präglas i lika hög grad av strävan efter objektivitet och av försiktighet. Man har ofta valt att stanna vid non liquet i stället för att forcera fram ett tolkningsförslag. I översättningarna tycks den principen ha följts, att endast det som förf. anser vara fastslaget översattes, medan det tveksamma återgives mer eller

mindre oförändrat. Glavendrupstenens at | rita | sa | uarþi | is | stain þansi | ailti översattes sålunda 2: 252 med: »Til en 'ræte' vorde den, som ailti denne sten» — i den följande kommentaren eller i ordboken finner man så redogörelser för framlagda tolkningsförslag. Ofta lämnas objektiva referat utan eget ställningstagande — se t. ex. redogörelsen 2: 8 för historikernas hypoteser angående Haddeby 1 — och även där förf. har sin bestämda mening, som i fråga om Jelling 1:s tanmarkar but hänvisas flitigt till forskare, som företräder andra åsikter. Författarfirman framträder ej heller som en absolut likriktad massa, utan det är ganska vanligt, att LJ och EM är av olika mening — den senare visar sig ofta vara den större skeptikern (se t. ex. 2: 159, 164) — och de olika meningarna framläggas då parallellt. EM uppfattar t. ex. Gallehushornets inskrift som en s. k. mästarformel, medan LJ vill betrakta den som en religiös-magisk »jag-formel» (2: 31, 36f.).

Författarnas välkända kritiska begåvning har i hög grad fått komma till sin rätt med det resultatet, att många inskrifter, som tidigare har tolkats i sin helhet, nu framstår som mer eller mindre otolkade fragment eller att åtskilliga inskrifter, som tidigare har betraktats som »historiska», behandlas med utpräglad skepsis. Det är med en viss häpnad man jämför Wimmers fullständiga läsning av Sale 1: *ikplaziþe þausetsubtera narfosepultus* och den nya utgåvans (2: 111): *x(a)rn(fo)lkus .... æ.... * .. se .....* eller konstaterar, att inskriften på Sönder Vinge 1 (2: 119) har reducerats på liknande sätt. Frederiksbergamulettens text (2: 306) lyder icke längre med Magnus Olsen *wiþr afunþ r 'mot avund'* (plus ett magiskt *r*) utan *lip(r)e funþ | y* (i stället för *e* eventuellt *ak*). Satsen *þa kunukar barþusk* på Århus 4 och dess motsvarighet på den västgötska Rådestenen förklaras visserligen kunna syfta på en och samma strid (»Svolderslaget»), »men den gentagne forekomst af udtrykket kan også blot betyde, at vi står over for et stereotypet udtryk for en kamp imellem vikingehøvdinge». Ganska typiskt är också påpekandet beträffande den fragmentariska Århus 1, som innehåller namnformen *hiþabu* och som därför har brukat sättas i samband med de på Haddeby 1 och 3 antydda händelserna, att även om Århus 1 i fråga om runor och skriftförhållanden i övrigt stämmer med dessa inskrifter, »savnes dog tilstrækkeligt grundlag for en sådan identificering».

Men det vore orätt att endast erinra om de nyheter, som går i negativ riktning. Författarnas positiva bidrag, som ju redan är välbekanta genom de talrika under de senaste femton åren publicerade förarbetena, är både många och betydande — här må endast som exempel erinras om nyläsningarna av Glavendrup- och Sædinge-inskrifterna (2: 251, 266).

Även om förf. sålunda ivrigt och framgångsrikt har strävat

efter att i sin framställning skilja mellan visst och ovisst, finns det naturligtvis gott om punkter, där läsaren kan ha en annan mening, och de danska runinskrifternas rätta tolkning kommer alltså att diskuteras i många stycken. Som ett exempel på i anm:s tycke föga tillfredsställande tolkning kan nämnas 105 Laurbjerg: **bulnausanstai(n) uili** 'Bolnøds (?) sande sten (?). Ville (ristede runerne)'. Man skulle här undgå det ur olika synpunkter föga tilltalande substantivet ?**sansten** 'sand sten' (Ordb. sp. 706), om man uppfattade hela runföljden **bulnausans** som namnet i genitiv: *Bolnøts-Ans* (jfr isl. *Án* och Danmarks gamle Personnavne under *Ani*). Eller Vester Marie 5 (2: 445): **trebinu : syni : auk : skogi : suek : saklausan** . Här återgives sida vid sida EM:s tolkning »Træbene-Sønne huggede (indskriften). Skoge sveg den sagesløse» och Mar. Kristensens: (*drængr gōþr*) | *dreþin ūsyni* | *ok Skōgi swēk* | *saklōsan*». Däremot nämnes ingenting om möjligheten att läsa: »T.-S. och Skoge svek den oskyldige», ett alternativ, som synes anm. mera tilltalande än EM:s egendomligt placerade runristarformel eller det i MK:s läsning föga lyckade *ok*. Visserligen föreligger i så fall ett brott mot kongruensregeln, men ett sådant kan ingalunda anses vara otänkbart i ett fall som detta.

Ett par randanmärkingar beträffande några egennamn må också tillåtas. I fråga om 325 Dagstorp: **klakr** (obs. ack.) förefaller det trots ackusativen knappast nödigt att räkna med ett sammansatt namn på *-ge_R*, *-gi_R* (2: 675), så väl betygat som ett mansnamn *Klakk* (eller *Klakt*) måste anses vara, icke minst i Skåne (se Sydsv. ortnamnssällskapets årsskrift 1937—39 s. 45 ff., 52). Varför Sönder Vissing 1: *mistiuis* endast och allenast skall uppfattas som genitiv av ett *Mistiwi_R*, återgivet »Mistive» (2: 94, 687, 905 f.) har alltid förefallit anm. märkligt, när obotriternas kung ju egentligen hette *Mistivoj* — den danska runformen kan mycket väl vara ett försök att återgiva en gen. »Mistivojs», eftersom *u* kan tänkas stå för *o* eller *vo*.

Författarna har vid planeringen lagt sig särskilt vinn om att göra verket rationellt disponerat och koncist i formen. Även härvidlag har de i stort sett lyckats mycket väl. I Wimmers runverk har behandlingen av varje sten blivit en stundom mycket vidlyftig avhandling; här har man önskat att inom mycket strama linjer behandla de enskilda inskrifterna och att sammanföra allt som är gemensamt för en viss grupp av inskrifter i samlade översikter i saklexikonet. Under Skern (2: 116 f.) finner man t. ex. så gott som ingenting om det intressantaste i inskriften, förbannelsen, utan läsaren hänvisas till de enskilda artiklarna i ordboken och till artikeln »Forbandelsesformler» i saklexikonet, där man till gengäld finner allt material samlat, som kan inordnas under denna rubrik. Detta tillvägagångssätt innebär givetvis stora praktiska fördelar,

och frikostigheten med hänvisningar gör det i regel mycket lätt att hitta det man söker. Verket har till hela sin uppläggning blivit ett slags thesaurus och icke en samling avrundade monografier.

Mera praktiskt hade det nog varit, om bilderna i atlasen icke hade nummererats i löpande följd för sig själva utan hade fått samma nummer som inskrifterna har i textbandet. Tar man nu någon av illustrationerna i atlasen till utgångspunkt för en undersökning — och den möjligheten är mycket väl tänkbar — saknar man en direkt hänvisning till textbandet; fig. 723—728 hänför sig t. ex. till inskrift nr 314 osv.

Det kan vidare ifrågasättas, huruvida huvudprincipen att ordna stoffet rent topografiskt är den mest lyckade. Med den tillämpade ordningen kan det icke undgås, att del 2. I (inskrifterna) har kommit att meddela materialet i onödigt hög grad huller om buller. Efter Haddebystenarna från vikingatiden kommer man till den medeltida dörrinskriften från Slesvig, så till vikingatidsstenen från Slesvig, varpå kommer de urnordiska Thorsbjergsfynden, Nørre Brarupstenen från vikingatiden, en odaterbar träpinne från Frøslev, de urnordiska inskrifterna på Gallehushornet och Nydampilarna, den medeltida Bjolderupinskriften, Øster Løgum från vikingatiden, Hoftrup från medeltiden osv. Det kan ifrågasättas, om det icke hade varit bättre för läsekretsen, om de urnordiska och de medeltida inskrifterna (perioderna 1 och 4) hade sammanförts i särskilda grupper på samma sätt som har skett med brakteaterna och runmynten och för de medeltida inskrifternas vidkommande hos Wimmer. Man hade på så sätt fått samlat vad som i tid och anda, teknik och runbruk hänger nära samman. Det berättigade i en sådan anordning erkännes indirekt av författarna genom det avsteg från den topografiska principen, som har gjorts 2: 207 ff., där mäster Jakob Röds många rökelsekar från Fyn behandlas i en följd; det borde ha legat nära till hands att behandla åtminstone Mårten stenmästares skånska dopfuntar på samma sätt.

Någon praktisk fördel med att transskriptionerna (till normaliserad rundanska m. m.) har placerats i ett särskilt avsnitt (2: 595—620) i stället för att inarbetas i de olika inskriftsartiklarna kan anm. icke se.

Det nya runverket syftar till skillnad från de äldre att meddela samtliga från det forntida Danmark (alltså även Skåne, Halland och Blekinge) kända inskrifter från äldsta tid till omkr. 1350. Enstaka yngre inskrifter (såsom Odder-ekan 2: 91 ff., Lunds domkyrka 2: 359 f., Vesterborg 2: 260 från 1600-talet) har dock också fått komma med. Av rundokument i handskrifter har endast Canterburyformeln medtagits (2: 488 ff.). Beträffande vissa inskrifter på småföremål och fragment, som är svåra eller omöjliga

att datera, har icke full konsekvens iakttagits. En stenyxa med runor från Vejle har behandlats på vanligt sätt (2: 82), medan sex liknande fynd från skilda håll förtecknas summariskt i en not ib. Ejsingamuletten med »runkaraktärer» är med (2: 89f.), likaså Vedsletamuletten (2: 96) och skifferstyckena från Lund med enstaka runor (2: 357), medan man saknar ett par liknande fynd från Halland (se Vår bygd 1927 s. 33, 1929 s. 7f.). Å andra sidan finner man, vilket får anses vara välmotiverat, vissa fynd som icke innehåller runinskrifter men som står i nära samband med sådana (Gallehus-hornet 1, Åstrup 3, Hunnestad 3, Sövestad 1).

Ordboken och formläran gör ett mycket vederhäftigt intryck och kommer att bli forskningen till mycken nytta. I ordboken har som sig bör även tveksamma ord eller rena gissningar tagits med — givetvis utmärkta med frågetecken. Den korta men innehållsrika artikeln *erilaR* må nämnas som ett gott exempel på detta avsnitts förtjänster.

I saklexikonet har det omfattande materialet ordnats och betraktats från en mångfald synpunkter, runologiska, ljudhistoriska, syntaktiska, historiska, arkeologiska, kultur- och konsthistoriska, geografiska m. fl. Framställningarna är även här nästan genomgående kortfattade, ofta endast objektivt refererande, och avsnittet kan närmast karakteriseras icke som en samling definitiva småuppsatser utan som ett resonerande sakregister. Tyngst vägende är de utförliga redogörelserna för de enskilda runtecknens bruk (av EM och KMN) och den långa artikeln »Tidsfæstelse og typologi» (av LJ). Wimmers kronologiska system byggde på en serie enligt W:s uppfattning närmare daterbara s. k. historiska inskrifter, men denna grundval har för LJ i betydande omfattning mist sitt värde därigenom att hon icke erkänner flera av dessa inskrifter som historiska och någorlunda exakt daterbara. Hon sätter i stället med ledning av inskrifternas egen karaktär (runtyper, stilisering, innehåll o. d.) ett system om fyra perioder. Perioderna 1 (urnordiska och senurnordiska till c. 750—800) och 4 (medeltida inskrifter efter c. 1150) ger sig själva. Däremellan kommer period 2: vikingatiden c. 800—1050, som sönderfaller i 2. 1: Helnæs-Gørlev-typen och 2. 2: Før-Jelling-, Jelling- och Efter-Jelling-typerna. Period 3 slutligen, som huvudsakligen omfattar stenarna från Bornholm och samtliga runmynt, benämnes Før-Middelalder och omfattar tiden c. 1050—1150. Systemet synes vara väl underbyggt, även om enstaka inskrifters placering naturligtvis kan diskuteras, vilket för övrigt tydligt framgår av inskriftsförteckningen 2: 1035 ff. Man skulle kunna invända, att skillnaden mellan Før-Jelling- och Jelling-typerna är mycket obetydlig — Før-Jelling står endast i fråga om innehållet närmare Helnæs-Gørlev-Gruppen — och därför kanske icke är kronologiskt betingad. Det kunde kanske också ifrågasättas,

om det icke ur rent praktisk synpunkt hade varit fördelaktigare att avgränsa period 3 något mindre skarpt från period 2 — till 3 föres ju dock bl. a. en del inskrifter, som icke uppvisar de karakteristiska kännetecknen ansur-runan med ljudvärdet *o* och exempel på övergången $R > r$, och det kristna inslaget framträder ju tydligt redan i Efter-Jelling. Språkmännen kommer nog i alla fall att av praktiska skäl utom i specialfrågor endast att röra sig med en periodbeteckning mellan urnordiska och medeltidsdanska, nämligen rundanska.

Mot saklexikonet kan den anmärkningen göras, att antalet artiklar har blivit väl stort, varigenom i en del fall materialet har splittrats på ett något besvärande sätt. Man finner en artikel »Billedfremstilling», en »Ornamentik» och en »Symboler», medan solhjul, kors, »Affronterede dyr», »Det store dyr», Kristusfigurer, masker m. m. behandlas i särskilda artiklar. Att det under sådana omständigheter är svårt att skaffa sig en överblick över runstenarnas utsmäckning under olika perioder är givet, och det förefaller anm., som om det hade varit fördelaktigare med en mera sammanhängande framställning (med hänvisningar från diverse uppslagsord). Gørlevformeln behandlas på ett håll, andra »utydesformler» på ett annat osv. Dessa invändningar får dock icke förhindra erkännandet av att det hela står på ett mycket högt plan och att den praktiska användbarheten är stor.

Det är ett oerhört arbete som ligger bakom de tre volymerna, och mängder av detaljnotiser har här samlats, ordnats och bearbetats. Så vitt anm. kan döma har redigeringen skett med stor omdömesgillhet och noggrannhet och med beaktande av resultaten i en mycket omfattande vetenskaplig litteratur. Naturligtvis kan man knappast i ett verk av denna typ vänta hundra procentig ofelbarhet, och man finner också lätt nog här och var mindre onöjaktigheter, men något mera graverande har anm. icke kommit på spåren. Vissa inadvartenser i bildernas och textens disposition har kunnat anmärkas i textbandet, varigenom förvirring undvikes. Tryckfel är väl t. ex. upplösningen *ii[omini]* (för *nomini*) 2: 469 och *œinar* (för *æinar*) 2: 487. Inskriften nr 2 från Lunds domkyrka uppgives felaktigt icke vara återgiven i atlasen (se fig. 722). I ordboken lägger man märke till att runda. *fa* och urnord. *faihian* behandlas i skilda artiklar, medan t. ex. *gefa* — *geban* har slagits samman. Man finner artiklar för såväl *niuha*, *niuha* som *niuhabura*, *niu hagastir* (Stentoften), de sistnämnda uppslagsorden borde ha försetts med frågetecken (liksom också bl. a. *sipi* 'sejdmän' Skern 2). Att vissa forskare, Kock och A. Noreen, har velat läsa *niu haborum niu hagestumr* nämnes mycket riktigt under *niuha*, men man hade gärna sett, att *niu*, *habura* osv. hade upptagits som korshänvisningar, så länge inskriftspartiet icke är tolkat med större säkerhet.

Runtecknet *m* brukas som begreppsruna icke endast i isländska utan även i fornsvenska handskrifter (2: 780), litteraturhänvisningarna angående yngre *u*-omljud i östnordiskan slutar redan vid Harry Andersen 1935 — Hesselmanns och Janzéns inlägg har sålunda icke observerats — Gallehushornets *holtijar* förutsattes i artikeln »Ordstilling» utan vidare vara patronymikon, medan denna tolkning annars vid sin sida har alternativet inbyggarnamn, *ian* anföres 2: 898 i artikeln »Ortografi» utan vidare som exempel på *ia* = *æ*, medan man annorstädes (2: 744, 945) också håller Hesselmanns antagande av brytningsdiftong för möjligt, utöver de 2: 986 förtecknade sterna har runstenssäger upptecknats och publicerats åtminstone även om den halländska Holmstenen osv. Listan på sådana mer eller mindre bagatellartade förbiseenden kommer förmodligen att utökas betydligt vid en närmare granskning av mängden av meddelade fakta. Termen »utydesformel» användes bl. a. 2: 1050 något oegentligt; den borde reserveras för verkligt otydbara (magiska) inskrifter av typ *gagaga* och icke därjämte nyttjas om inskrifter, som sannolikt har avsetts att vara möjliga att tyda, fastän vi icke har lyckats häri (»uegentlige utydesformler»).

Den lärda världen har i flera år med spänning motsett »Danmarks Runeindskrifter», som likväl endast under knappa femton år har varit under arbete. När verket nu föreligger fullt färdigt, är det för anm. en stor tillfredsställelse att som sin uppfattning kunna fastslå, att den stora och svåra uppgiften har lösts på ett synnerligen förnämligt sätt och att Lis Jacobsen, Erik Moltke och deras medhjälpare — naturligtvis med högst nödvändigt stöd av Carlsbergfonden — har skänkt oss ett väl planerat, omsorgsfullt utfört och förträffligt utstyrt standardverk, som kommer att bli många forskningsgrenar till den största nytta.

Lund.

K. G. Ljunggren.

Anders Bæksted, Islands runeindskrifter (= Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. II). Ejnar Munksgaard, Köpenhamn 1942. Pris d. kr. 20:—.

Åren 1941 och 1942 kommer att framstå som synnerligen livaktiga i runforskningens historia. Efter många och intensivt bedrivna förarbeten har nu Jacobsen-Moltkes stora danska runverk lyckligen fullbordats. I slutet av 1941 kunde Magnus Olsen sända ut det första stora bandet av 'Norges innskrifter med de yngre runer' — med bidrag också av Sophus Bugge, Oluf Rygh och Ingvald Undset! Till dessa verk sluter sig så Anders Bæksteds isländska

run-corpus, som ger oss en synnerligen fyllig bild av runbeståndet på Island.

Förf. har fått sin runologiska utbildning i Lis Jacobsens och Erik Moltkes skola och har medarbetat i det nya danska runverket. Liksom sina läromästare är Bæksted starkt kritiskt inställd och aktar sig vanligtvis mycket noga för hal is — han tror heller icke alls på hävdernas uppgifter om Þóroddr rúnameistaris insatser för utvecklandet av ett isländskt runalfabet (s. 16ff.), medan Ólafur Þórðarsson hvítaskálds arbete på denna punkt framstår som ofrånkomligt (s. 19f.). En av Bæksteds stränga principer är att hellre tiga stilla och låta frågan stå öppen än att lägga fram en tolkning, som han icke kan godtaga som evident; »de netop indenfor runologien baade i ældre og nyere tid saa hyppigt forekommende »tolkningsforslag» er ganske vist for det meste glimrende prøver paa deres ophavsmænds snilde, men i ni af ti tilfælde runologisk værdiløse», lyder ett ingalunda oberättigat men trots allt kanske väl hårt omdöme (s. 8). Som man kan vänta har Bæksted också i fråga om åtskilliga praktiska ting kunnat utnyttja den förnämliga förebild, som 'Danmarks runeindskrifter' är.

I en inledning redogör förf. i stora drag för sitt material, dess omfattning och fördelning, inskrifternas innehåll och yttre anordning, runformer och dateringsmöjligheter m. m. De isländska runinskrifterna är ganska ojämnt fördelade. Östlandet har en men ett lejon, den på dörren från Valþjófsstaðir (c. 1200?), som emellertid icke med absolut säkerhet kan sägas vara isländsk — det är icke alldeles otänkbart, att dörren skulle vara norskt arbete. Sydlandet är också mycket fattigt på inskrifter, om man bortser från flera, till stor del säkerligen helt sena inskrifter i grottor (Paradísarhellir m. fl.). Nordlandet är rikare försett, men Islands egentliga runstensbygder finner man på Västlandet. Det är uppenbart, att denna ojämn fördelning till mycket stor del hänger samman med tillgången till lämplig sten. På Västlandet har man i det bekanta fjället Baula relativt lätt kunnat bryta särskilt regelbundna prismatiska basaltpelare, som väl lämpade sig att läggas på en grav och att förses med inskrift, och Islands runstenar visar därför också sin största koncentration inom Baulu-stenarnas spridningsområde.

Med avseende på innehållet är det isländska runmaterialet mycket torftigt. Den ojämförligt största delen av steninskrifterna innehåller formeln »här vilar» + den dödes namn, någon gång åtföljt av en from sentens eller dylikt. Dessutom förekommer ett ensamt namn i en del fall. På lösa föremål och i handskrifter har man så en del ägar- och ristarformler, magiska alfabetsramsor, trollformler o. d.

De isländska runformerna, som uppvisar flera intressanta sär-

utvecklingar, är givetvis ingående beskrivna och analyserade med det resultatet (s. 52), att bakom den medeltida isländska runskriften ligger de medeltida norska runorna, i förhållande till vilka de isländska ofta står ett eller ett par steg längre fram i utvecklingskedjan. Någon anledning att såsom grundval antaga en numera helt försvunnen äldre isländsk runskrift finns icke enligt B.

Av de med större eller mindre säkerhet daterbara isländska inskrifterna härrör den på dörren från Valþjófsstaðir från c. 1200, de övriga från tiden 1383—1681, och B. räknar (s. 58) med att den isländska rungravstensperioden tager sin början omkring 1350, kulminerar omkr. 1400—1500 och så ebbar ut under loppet av 1500- och 1600-talen. Detta dateringsförsök är emellertid, som förf. själv framhåller, mycket osäkert, och det är väl icke alldeles uteslutet, att han i sin i och för sig sunda reaktion mot de forskare, som har försökt att föra de isländska runmonumenten mycket långt tillbaka i tiden, har råkat sätta terminus post quem väl långt fram i tiden. Det finns en omständighet, som kan peka i denna riktning. På kyrkdörren från Valþjófsstaðir (från c. 1200?) avbildas bl. a. ett liggande lejon, och under detta finns runinskriften »anbragt i et smalt baand, der muligvis skal opfattes som den lodrette kant af en flad liggende ligsten», ett antagande, som förefaller ha ett visst fog för sig. Inskriften lyder: [...] rikiakonong | hergrapin | eruadrekapæna [Sé inn el. dyl.] ríkja konung hér grafinn er vá dreka þenna. Det förefaller anm. i förbigående sagt, som om det hade varit riktigare att med Wimmer läsa *gravin* (*grafin*) i stället för *grapin*; även om den fjärde runan har samma utseende som *p*-runan i yngre inskrifter (K), är det mycket sannolikt, att den här skall fattas som en modifikation av *Ƿ* (med ljudvärdet *v*). Man jämföre, att även *þ*-runan i inskriften har en enastående form. Bæksted nämner, att *grafinn* kan betyda dels 'begraven', dels 'utskuren' (i så fall med syftning på hela bildframställningen i dörrens övre fält) men finner översättningen 'begraven' vara den sannolikare. Men är denna tolkning riktig och är dörren isländskt arbete, vilket också synes sannolikast, så föreligger här efter allt att döma en gammal bild av en rungravsten, som kunde tänkas vittna om att sådana stenar icke var helt okända på Island vid tiden för dörrens tillkomst. Å andra sidan finns det bland de bevarade stenarna ingen, som kan tänkas vara av så hög ålder, och det har redan länge varit klart, att de stenar, i vilka man tidigare har velat se minnesmärken över Þorgeirr Ljósvetningagoði, Kjartan Ólafsson och själve Snorri Sturluson — tyvärr — är betydligt yngre och lagda över vida mindre intressanta personer.

Det språkliga material, som Islands runinskrifter bjuder, är som bekant mycket torftigt, vilket i förening med den ringa åldern och tillvaron av den vida äldre i handskrifter bevarade litteraturen

gör, att dess betydelse icke på något sätt kan jämföras med runmaterialets från den övriga Norden. De bevarade eller kända inskrifterna har emellertid behandlats mycket omsorgsfullt och utförligt i artiklar (s. 73—237), som har disponerats på liknande sätt som i det nya danska runverket — i topografisk ordning och bestående av redogörelser för fyndförhållanden o. d., beskrivning av stenarna eller föremålen, återgivande och kommentar av inskriften och slutligen redogörelse för varje minnesmärkes behandling i tidigare undersökningar. Förf. har strävat att göra den sistnämnda avdelningen synnerligen fyllig — i stor utsträckning meddelar han långa citat från sina föregångare, vare sig de är av Finn Magnusens eller George Stephens runologiska kaliber eller de är nyktert arbetande forskare som Jónas Hallgrímsson, Kr. Kålund, Finnur Jónsson, Matthías Þórdarson m. fl. Det saknar visst icke sitt lärdomshistoriska intresse att taga del av denna vidlyftiga dokumentation, men man kan ofta icke värja sig för intrycket, att här har offrats utrymme, som icke står i proportion till resultaten eller till sakens vikt. Omfånget hade på denna punkt med fördel kunnat begränsas avsevärt.

Efter rungravstenarna, ristningarna i grottor m. m. behandlas i särskilda avdelningar de fåtaliga inskrifterna på lösa föremål och i handskrifter, bl. a. den välbekanta trollformeln i Bósa saga, vidare de yngsta inskrifterna (på skåp, sångar o. d.), däribland flera från 1800-talet, såsom det av skalden Bölú-Hjálmar (1796—1875) snidade väggsåpet, en sängbräda från 1878 m. m.

Volymen avslutas så med ordlista, register och en avdelning i regel synnerligen väl utförda reproduktioner.

Bæksteds behandling av materialet utmärker sig som redan antytts, genom stor noggrannhet och kritisk skärpa. Att vissa svårigheter kvarstå olösta har också antytts.

Bland mindre onöjaktigheter, som anm. observerat, kan nämnas placeringen av Mödruvellir på kartan. De s. 155ff. behandlade runstenarna är knutna till M. i Hörgárdal, men på kartan har upptagits M. i Eyjafjardardal.

Uppgiften att ingående behandla de isländska runminnesmärkena har från vissa synpunkter sett varit mindre tacksam. Det såväl kvantitativt som kvalitativt ganska torftiga materialet visar sig redan vara så väl genomarbetat, att förf. har ganska litet nytt att komma med utan i regel måste inskränka sig till att samla, sovra och ordna. Inskrifternas läsning och tolkning har sålunda nästan genomgående fastställts av föregångarna, bland vilka bör särskilt framhållas Islands nuvarande riksantikvarie (þjóðminjavörður) professor Matthías Þórdarson, som enligt Bæksteds av det nya världskriget korsade planer skulle ha inträtt som medutgivare. Från rent runologisk synpunkt tedde det sig

emellertid som ett önskemål att få till stånd en helhetsbild av den isländska runskriften genom tiderna, och man får ge Bæksted rätt i att den unga, efter självständiga linjer utvecklade isländska runskriften innehåller mycket av runologiskt intresse. En mönster-gill utgåva efter modernaste principer av det samlade, tidigare på ganska spridda ställen och i regel utan illustrationer behandlade materialet var alltså utan tvekan en uppgift, som väntade på sitt förverkligande, och Bæksted har med sitt vackra och omsorgsfulla arbete onekligen fyllt en lucka, som förr eller senare behövde fyllas. Att hans arbete har kunnat utkomma i den nya Köpenhamns-serien Bibliotheca Arnemagnæana är också ett glädjande tecken på den nordiska vetenskapens strävan att trots vidriga politiska förhållanden arbeta vidare efter gamla goda linjer.

Lund.

K. G. Ljunggren.

Meddelanden.

Den 2 november 1941 avled medredaktören i Arkivet dr Marius Kristensen.

Den 10 sept. 1942 avled medredaktören i Arkivet professor emeritus Otto von Friesen.
